

ROZPRAVY
ČESKÉ AKADEMIE CÍSAŘE FRANTIŠKA JOSEFA
PRO VĚDY, SLOVESNOST A UMĚNÍ V PRAZE.

ROČNÍK I.

TŘÍDA III.

ČÍSLO 2.

JANA AMOSA KOMENSKÉHO
KORRESPONDENCE.

SEBRAL A K TISKU PŘIPRAVIL

A. PATERA.

PŘEDLOŽENO DNE 31. ŘÍJNA 1891.

V PRAZE.
NÁKLADEM ČESKÉ AKADEMIE CÍSAŘE FRANTIŠKA JOSEFA
PRO VĚDY, SLOVESNOST A UMĚNÍ

1892.

Generoso et Magnifico Viro,
Dno Gerardo Proen, Capitaneo
in Sobowitz, Hereditario in Nef:
Schriben etc. Vera Pietatis in:
hinc dedito, praesentem sacrum
amicis sui laborem, tanquam inti:
ma Pietatis incentivum, Caesarianam
flammarum fomitem, lubens
meritoq (simul atq recent ex
officina prodit) communit, et
transmittit.

Generositati sua
(una cum suis)
debitissimus.

Antonius
Müller

JANA M.

KORRE.

ROZPRAVY
ČESKÉ AKADEMIE CÍSAŘE FRANTIŠKA JOSEFA
PRO VĚDY, SLOVESNOST A UMĚNÍ V PRAZE.

ROČNÍK I.

TŘÍDA III.

ČÍSLO 2.

JANA AMOSA KOMENSKÉHO
KORRESPONDENCE.

SEBRAL A K TISKU PŘIPRAVIL

A. PATERA.

PŘEDLOŽENO DNE 31. ŘÍJNA 1891.

V PRAZE.
NÁKLADEM ČESKÉ AKADEMIE CÍSAŘE FRANTIŠKA JOSEFA
PRO VĚDY, SLOVESNOST A UMĚNÍ.

1892.

GRAD

LB

475

.C6

A35

1892

6. 1. 17
1714
5. 12. 18

Přítomná sbírka jest první pokus vydání rozsáhlé a velice rozptýlené korespondence Jana Amosa Komenského; obsahuje hlavně dopisy, které se ehovají nyní v knihovně Musea království Českého v Praze. Zásluha, že tyto listy byly získány pro Museum, přišly Fr. Palaekému a J. Purkyně.

J. Purkyně, stav se professorem na universitě ve Vratislavi, navštívil r. 1841 Lešno, bývalé sídlo českých Bratří, prohlédl si při této příležitosti archiv a knihovnu při tamějším evangelickém kostele sv. Jana, vypůjčil si odtud hned některé rukopisy a podal zprávu o tom Fr. Palaekému. Jaký dojem učinila zpráva tato v Praze, líčí nejlépe list Palaekého (tenkrát jednatele Musea) ze dne 18. listopadu 1841, kterýžto list se taktéž chová v knihovně Musea a zní: »Vaše zpráva o zbytcích písemných po Komenském a Bratřích v Lešně i potěšila i zbouřila nás; potěšila, že ste toho tolik tam ještě našel; a zbouřila, že, jak pravíte, o koupi jejich ani mluvy není. Avšak dokládáte sám, že tuším do Angličan prodány býti mají; i jest odpor v řeči Vaší. Mluví se o té věci i u našeho Museum i ve král. Společnosti Nauk. Konec toho vidíte ve příležitostném věřícím listu na tři sta tolarův Pruských, jež u Krügermanna ve Vratislavi, pokud potřebí bude, vyzdvihnouti a za ně tolik oněch zbytkův nakoupiti máte, kolik budete moci. Račtež, prosím, odvážiti se té práce pro obecné naše dobré a zabratí se sám opět do Lešna i ztržiti tam toho, kolik a co bude lze, dle vlastního uznání svého; máte v tom moc diskrecionární a to od českého Museum, jehož jménem Vám toto píší. Přesvědčíte se sám, co autografy Komenského jsou; o ty předně stůjte a především pak o českou »Didactica magna«; potom dále eokoli dostanete, jen když to Bohemicum jest. Ceny my Vám napřed ustanovovati nemůžeme, spoléháme na Vás, že všecko slušné bude (nepravím »laciné«). Kdyby pak nebylo lze něco důležitějšího v originálu dostati, dejte to přepsati za ty samé peníze. Jen nás brzy zpravte důkladněji o stavu věci.»

Prof. Purkyně hned počal jednati v té věci. Z počátku evangelické collegium sv. Jana v Lešně nechťelo nie prodati, bylo však ochotno rukopisy do Prahy zapůjčiti, což se i stalo, neb již dne 31. ledna 1842 zaslal Purkyně některé z nich do Prahy a radil Palaekému, aby je dal eo nejrychleji opsati a jemu co nejdříve je vrátil, aby ty ostatní se mohly vypůjčiti, nebo se bál, že rukopisy tyto budou na konec přece do Angličan prodány. Palaeký obdržev rukopisy, odpověděl dne 8. února 1842 následovně: »Včera teprv došlo mne Vaše

psaní ode dne 31. m. m. i s rukopisy Komeniovými, kteréž jsem já radostně uvítal, až pak další zpráva Vaše, že to má být ovoce Tantalovo, radost nemálo zmírnila. Mluvil jsem hned s naším presidentem hrabětem Nosticem a dostal od něho ústně plnomocenství, abyste mohl za všechny ty písemnosti, které ste nám jmenoval, pospolu vzaté, dvě stě tolarův podati; snad to postačí... Kdyžby pak urputně na svém stáli, nezbude jiného, než vypůjčiti si ty poklady k opsání pro Museum a hleděti aspoň některé autographon abychom v originálu získali... Poslaný Vám ouvěřil list, tuším, bzy svou platnost ztratí, jelikož jen na tříměsíčnou lhůtu dán jest. Protož radím, abyste 200 tolarův naň vyzdvihl neprodleně a, nevydáte-li jich ouplně, podržte ostatek u sebe, až do další o tom disposicí. Tuším potřebí bude, abyste sám do Lešna zajel, třebaš na naše outraty. My vždy rukopisy ty přepsati dáme, i jestliže originály se nám dostanou, protože k vydání tiskem přepisův bude potřebí. Myslím, že by nejen čtenářstvu našemu, ale i podnikateli prospěšné bylo, vydati všechny Komeniovy spisy původní pospolu v několika dílech (arci jen české), jelikož se jich v publikum nedostává; odbytu budou míti s dostatek.

Dne 31. prosince 1842 psal opět Palacký Purkyňovi: »Poštovským vozem posílám Vám rukopisy Komenského nazpět, jmenovitě didaktiku již pro Museum přepsanou a Ráj církve, při ní příležití... Ohledem na jednání o koupi rukopisův Komeniových nemohu Vám jiné zprávy dáti, nežli kterou sem již v letě dal; totiž, že bychom nejraději didaktiku měli a za ni samu třebaš i 100 tolarův dali...«

Opět po další přestávce oznámil pastor Schiedewitz z Lešna dne 29. června 1844, že evangelické kollegium jest nakloněno za 200 tolarův prodati rukopisy Komenského česky psané; ale listy latinské Komenského nechťeli prodati, následkem čehož bylo jednání po delší dobu přerušeno. Teprva r. 1850, když prof. J. Purkyně se již nalézal v Praze, bylo jednání obnoveno a musejnímu výboru oznámeno, že evangelické kollegium v Lešně jest ochotno pozůstaté po Komenském rukopisy za 300 tolarů (aneb 100 kusů dukátů) prodati. Když byly rukopisy výboru musejnímu předloženy a knihovně musejní odevzdány, byly ihned žádané peníze dne 26. dubna 1851 evang. kollegiu vyplaceny, jak kvittance v Muscu uložená dosvědčuje.

Ponechávaje si k jiné příležitosti popis druhých památek, které se touto koupí též do našeho Musea dostaly, dovoluji si zde podati podrobnou zprávu jen o listech, které jsou v přitčmném vydání otisčeny a sice: Korrespondence Komenského zachovala se nám větší částí jen v prepisech z dob Komenského, jen nepatrná část listů jsou buď vlastnoruční koncepty Komenského aneb listy, jež odeslány a později opět do pozůstalosti Komenského vráceny.

Vlastnoruční originály Komenského jsou následující dle našeho vydání listy: CIII, CIX, CXIV, CXXV, CXXXI, CCXIII, CCXXXIII a CCXXXV. Těž list IIhý zdá se býti originál.

Koncepty vlastnoručné Komenského jsou listy: XXVI, XXVII, XXX, XXXI, LIV, CVII, CVIII, CXI, CXII, CXX, CXXXVI, CLXII, CLXIII, CLXV, CLXVIII, CLXIX, CLXXI, CLXXIV, CLXXV, CCII, CCXXI, CCXXXVIII, CXXXI.

Cizích osob psané originály Komenskému aneb jiným osobám zaslány jsou v Museu listy: XXIX, CXV, CXXX, CLXIV, CLXVI, CLXVII, CXC, CXCIV, CXCVII, CCI, CCV, CCXXVII, CCXXIX, CCXXXVII, CCXXXIV, CCXXXVII, CCXXXIX až CCXLIII a B (v dodatcích).

Částečně rukou Komenského a částečně rukou písařskou psány jsou listy XXIV, CIV, konec připsán od Komenského u listů CXXIII a CXI.VIII. Nápis a konec psán od Komenského při listech CV, CX, CXIII, CXLI a CCXXXVI. Pouze nápis připsán od Komenského při listech XXIII, XXV, XXVIII, LXXVIII, LXXXI, XCV, CVI, CXVI, CXIX, CXXI, CXXII, CXXVII, CXXXV, CLXXXI, CLXXXVIII a CCXX. Při listě CLXXXI připsal Komenský též adresu.

Před více lety daroval Museu Dr. Martin Alexandr Přibíl, Čech ze Slaného, exulant v Berlíně (jak se byl podepsal), mimo některé velice důležité dopisy Komenského též titulní list knihy ve foliu »Postilla Evangeliorum Mystica. Das ist: Verborgener Hertzens-Safft aller Sonntags- und Fest-Evangeliën durchs ganze Jahr von Christian Hoburg«, na jehož druhé straně jest tento autograf Komenského: *Generoso et Magnifico Viro, Domino Gerharo Proen, Capitaneo in Sobowitz, Haereditario in Nassenhüben etc. Verae Pietati intime dedito, praesentem sacrum amici sui laborem, tanquam intimae Pietatis incentivum, Coelestiumque flammaram fomitem, lubens meritoque (simul atque recenti ex officina prodit) communicat et transmittit Generositati Suae (una cum suis deditissimus) J. Comenius m. p.*

Postilla tato vyšla tiskem asi r. 1643 tedy též asi ten neb následující rok zaslal ji Komenský G. Proenovi. Jest to jeden z nejzachovalějších autografů Komenského a podán jeho snímek před titulním listem našeho vydání.

48 přepisů listů Komenského zachovalo se nám v sešitě ve 4ci o 88 stránkách, na jehož prvé straně připsal Komenský vlastnoručně toto: »Epistolaram apographa anno 1641 ad 1646. Nyní pak 1657 (in Januario) ty věci přehlédaje, nevím proč sem toto tak obzvlášť ad mundum přepisovati dať, poněvadž to jinde jest rukau mau aneb pacholecí. Přeběhnu to a zdělám rejstříky:

1. Ad Patronum d. L. de Geer z Londynu 1641 15. Nov. (XXXIV).*	12. ad d. Loccenium z Štokholmu 16. Sept. (L).
2. ad G. Hottonum ibidem (XXXIII).	13. ad Freinsheimium 21. Sept. (LI).
3. ad Patronum 19. Dec. (XXXVI).	14. ad Patronum z Barsundu (LIII).
4. eadem die ad G. Hotton. (XXXVII).	15. Patrono z Elbinga 28. Nov. (LV).
5. ad Hottonum 6. Februar. 1642 (XXXVIII).	16. ad Wolzogen (LVI).
6. ad Hottonum 14. Martii (XXXIX).	17. ad d. Laurentium et Hottonum 10. Dec. (LVII).
7. ad Hottonum 11. Aprilis (XL).	18. ad Wolzogen 1643 7. Cal. J. (LVIII).
8. ad Hottonum 18. Aprilis (XLI).	19. ad eundem 21. April. (LIX).
9. ad Hottonum 9. Maji (XLII).	20. ad Patronum 28. Junii (LXII).
10. J. Duraci ad D. J. Matthiae (XLIV).	21. ad d. Cancellarium Oxenstierna (LXIII).
11. ad Patronum z Norkopu do Štokholmu 19. Aug. (XLV).	

* V závorkách otiskánská číselnice jsou čísla listů v našem otisku.

22. ad d. Joh. Matthiae 28. Sept. (LXIV).
 23. ad Wolzogen 28. Sept. (LXV).
 24. D. Johann. Matthiae 8. Octobris (LXVI).
 25. ad Wolzogen (LXVII).
 26. ad eundem 17. Nov. (LXVIII).
 27. ad d. Tobiam Andreae 1644 (LXIX)
 28. Patrono 17. Martii (LXX).
 29. ad Hottonum (LXXI).
 30. ad d. T. Andreae (LXXIII).
 31. ad Hottonum 28. Sept. (LXXIV).
 32. (ad) Patronum (LXXV).
 33. ad Hottonum 9. Nov. (LXXVII).
 34. ad Patronum 29. Nov. (LXXIX).
 35. et 36. ad eundem 1645 (LXXX a LXXXIII).
37. ad Hottonum (LXXXIV).
 38. ad Patronum (LXXXV).
 39. ad Hottonum (LXXXVI).
 40. ad eundem (LXXXVII).
 41. ad Wolzogen (LXXXVIII A).
 42. Hottono (LXXXIX).
 45. ad Patronum (XCIII).
 46. Hottono (XCIV).
 47. ad Patronum eum scripto a d. Bythnero, G. Vechnero, A. Hart(manno), J. Felino (XC).
 48. Eorundem nomine ad d. Matthiae z Toruň (XCI), (ad Joh. Matthiae) (XCII).
 49. ad Patronum 1646 27. Februar. (XCVII)

Druhý sešit z doby Komenského v 4ci obsahuje přepisy listů z l. 1648 až 1660 na 17 stránkách a sice listy CXVII, CXVIII, CXXVI, CXXIX, CXLIX a CLXXXI.

Dále jsou ve dvou složkách v 4ci přepisy následujících listů: CXXXII, CXXXIII, CXXXIV, CXXXVII, CXXXVIII, CXXXIX, CXLI, CXLII, CXLIII a CXLIV.

Rovněž jest 8 listů v 4ci s následujícím nápisem: »Fragmenta epistolarum J. A. Comenii ad Joh. Bythnerum in causa successionis episcopalis in unitate ab anno 1658 ad annum 1662 Amstelodamo« a obsahuje následující listy:

1. Est epistola anni 1658 d. 15. Jan., est epistola Bythneri de obitu Gerthii senioris (CLXXII).*
2. Respondit Comenius ratione successoris d. 23. Aug. ejusdem anni (CLXXXII).
3. Scribit Comenius casusque varios circa ordinationem episcopi etc. 1660 d. 28. Sept. (CXCI)
4. Non tutum convocare nunc synodum 1660. 22. Nov. (CXCIV).
5. Pacatiore tempore Comenius cogitata sua plenius exponit. 1661. 5. Julii; in P. S. metuit ob turbas etc. (CC).
6. Adhuc plenius etc., sed in P. S. caute 1661. 27. Sept. (CCIV).
7. Est Bythneri epistola, cui displicet suffraganus 1661. 4. Nov. (CCVI).
8. Comenius probat Bythneri iudicium, ubi de Waldensibus et Joh. Le-gero, 1662. 3. Aprilis (CCXIV).
9. Epistola Comenii ad synodum eodem (CCXV).
10. Comenius ad nuntium de obitu Epaeneti et Felini, cum formula alumnorum, 1662. 23. Maji (CCXVI).

* V závorkách otiskné římské číslice jsou čísla v našem otisku.

11. Comenius denuo monet ratione successoris 1662. 22. Aug. (CCXVII).
12. Comenii ad N. Gertiehium tergivertantem (CCXVIII).

Tento seznam nalézá se na zvláštním lístku pod názvem: »Series fragmentorum epistollicorum Comenii Patrono domino Jablonscio missorum«.

Kromě toho se nalézají v knihovně musejní v přepisech z doby Komenškého ještě listy III.—VI. a počátek listu VIIho (v složce o 4 listech v 4ci), LXXXII, CXXV, CLXXXVII, CXCH, CCIII, CCXIX, CCXXIV, CCXXV, CCXXX, CCXXXVIII.

Těž se nalézá v knihovně musejní listář Kristiana Nigrina z let 1664 až 1680 na 50 listech ve 4ci, z něhož jsem otiskl jen tři celé listy (CCXXII, CCXXXIII a CCXXXIV) a dva úryvky (CXCH B a CCXXXVI), ponechávaje vydání ostatních listů a zejména »Copia epistolarum in negotio pansophico ah anno 1675—1680« na dobu pozdější.

Ve velmi nesprávném novějším přepise, který prof. J. Purkyně knihovně musejní zaopatřil, zachovaly se nám listu 7ho konce. I. VIII—XXII a CXIII, jichžto původní předlohy se ztratily. Těž se nalézá v knihovně musejní novější přepis listu CXLVI.

Kromě těchto listů z musejní knihovny v Praze otiskl jsem listy v našem vydání ještě z následujících knihoven a archivů:

1. Dle originálů z královské knihovny v Štokholmě I. XXXIV, XXXV, XLVIII, XLIX, LI, LXI, LXIII, LXXXIII, LXXXV, LXXXVIII B, CXXIV, CXXVIII a výtahy a úryvky z I. LIX, LX, LXV, XCVI, XCVIII, XCIX, C, CI a CII.

2. Z král. říšského archivu v Štokholmě I. XXXVI CXVII a CXXVI.

3. Z knihovny Linköpingské I. XLVI, XLVII, LXIV, LXXVI.

Přepisy těchto listů ve Švédsku se nalézajících zaopatřil mi s velikou oelhotou p. Dr. Aksel Andersson, kustos universitní knihovny v Upsale.

4. Z knihovny městské ve Vratislavi a z universitní knihovny v Lipsku list XXXII.

5. Z městské knihovny v Gdánsku I. XLIII.

Rovněž jsem otiskl listy z následujících spisů:

1. Nicolai Arnoldi Lesznensis Poloni, S. S. Theol. Prof. in Academia Franekerana, Discursus Theologicus contra D. Joh. Amos Comenii praetensam Lueem in tenebris etc. Franekerae 1669. Přepisy listů z tohoto díla mi oelhotně zaslal p. prof. Jos. Šmaha.

2. Vaughan R., The protectorate of Oliver Cromwell, vol. II. London 1839.

3. The diary and correspondence of Dr. John Worthington. Edited by J. Crossley. Vol. I. (1847) II. I. (1855).

Oba spisy anglické tuto připomenuté zapůjčil mi p. prof. J. Šmaha.

4. Monumenta Hungariae historiae, tom. XXIII. (Budapestini 1874).

5. Časopis Musea království Českého 1891 sv. 1. str. 57—60.

6. Szilágyi A., Transsylvania et bellum boreo-orientale. Tomus I et II (Budapestini 1890—1891).

7. Łukaszewicz J., O kósciołach Braci czeskich w dawnéj Wielkiej Polsce. W Poznaniu 1835.

Nepatrné zprávy o Komenském jsou též v listech Rákóczyho Ondřeje Klotusickému ze dne 16. listopadu 1650 a 8. ledna 1651 a jiných listech (Történelmi tár 1888 str. 109, 1890 str. 245, 604 a 618, 1891 str. 75, 106, 175, 203), které však nejsou zde otištěny.

Z listů Komenského kteréz vyskytují se v jednotlivých jeho spisech, otiskl jsem jen český list manželce ze dne 18. února 1622 z předmluvy k »Přemýšlování o dokonalosti křesťanské« a latinský list k Montanovi ze dne 10. pros. 1661, jenž jest otištěn při některých výtiscích díla »Fortunae faber (pag. 73—103)«. Jiných listů, které jsou zejména v jeho »Opera didactica omnia«, »Lux e tenebris novis radiis aucta« a jiných spisech jeho, neotiskují, poněvadž Česká Akademie zamýšlil svým časem vydati české a latinské spisy Komenského.

V dodatcích otiskl jsem:

A. Přímlovný list Geerův za Komenského k Janu Matthiae, kterýžto list jest otištěn v Arckenholtzových Mémoires a přepis jeho mně p. prof. J. Šmaha zaslal.

B. List Locharův (?) Komenskému týkající se Mikuláše Božka Matevovského a úpis téhož (dva proužky).

C. Stížnost stran rozdělování podpor, která byla nejspíše zaslána Komenskému.

D. »Ratio Instituti et Mediorum, quae sector« v přepise z dob Komenského.

E. »Bibliorum Turcicorum dedicatio«. Vlastnoruční koncept Komenského s mnohými opravami, který po stranách jest nyní značně od myší ohlodán.

F. Sedm německých listů Komenského Karlu Josefu Weldemannovi r. 1619 zasláné, jichž přepis nalézá se v prvém díle »Fulnecker Chronik oder Quodlibet«, kterýžto rukopis chová se nyní ve Františkově museu v Brně a psán byl v prvé čtvrti našeho století od F. Jaschke ve Fulneku († 20. list. 1831). I v seminářské knihovně v Gnadenfeldě chová se přepis, ale jen čtyř listů, a liší se nejen některými obraty od Brněnských přepisů, ale i vrocení jest v Gnadenfeldských přepisech jiné. Dle Brněnského přepisu list první má vrocení v Gnadenfeldském přepise: St. Philippi Jacobi Anno 1617, list třetí: am Huberti Tag anno 1617, list sedmý: am Tag Martini 1617, a list šestý: am Tag Conradi 1617. Při těchto čtyřech listech nalézá se v Gnadenfeldě ještě list bez podpisu z Fulneka ze dne 18. července 1819, kde mezi jiným toto psáno: »Vor einiger Zeit besuchten mich einige Herren aus Ihrer Gemeinde bei der Durchreise. Eincr von denselben wünschte Manuscripta von Comenius, welche aber bereits schon abgeben waren. Es waren Briefe in lateinischer Sprache eigenhändig vom Comenius geschrieben; ich liesse solche in die deutsche Sprache übersetzen, indessen scheint es doch, dass der Uebersetzer ein sehr schwacher Lateiner gewesen ist.« Avšak třeba by byly tyto listy i nejspíše z latiny do němčiny přeloženy, liší se však již svým obsahem a rázem tak velice od ostatních listů Komenského, které dosud známe, že všim právem můžeme je pokládati

za podvržené a teprva v pozdější době někým jiným sepsané, jak o tom svědčí též v prvním listě připomenutá laterna magica, která byla r. 1671 od Athanasia Kirchera vynalezena.

Byv upozorněn na list Komenského v rukopise (Tanner MS. 301 fol. 15—34) Bodl. knihovny v Oxfordě, vyžádal jsem si prostřednictvím p. prof. dra. V. Mourka přepis tohoto listu, avšak, obdržev přepis, přesvědčil jsem se, že jest to list ne ze dne 3. května 1639, ale ze dne 6. května 1639, psaný Danielu Stolciovi, mediku v Riesenburce v Prusku, a otištěný ve spise Komenského »A dextris et sinistris. Hoc est: Pro fide in Christum Deum hominem, cum Marcioniticis deliriis (humanitatem Christi abnegantibus) Lucta.« Amsterdami MDCLXII. pag. 10.—38.

V poslední době byl jsem též upozorněn p. prof. drem. J. Gollem, že v Amsterodámě jsou listy Komenského. I obrátil jsem se s prosbou k p. K. P. Burgerovi, vrchnímu bibliotekáři universitní knihovny tamtéž; však tento mi velmi laskavě odpověděl, že mají sice listy Komenského, avšak listy tyto nalézají se nyní v rukou kommisie Komenského (Comenius-Commission), která sama uveřejní Komenského týkající se památky, a tedy že na ten čas nemůže k jiné publikaci tyto listy propůjčiti.

Doufám, že letošní třistaletá památka narození Komenského povzbudí nejen u nás, ale i jinde mnohé učence, by pátrali po památkách a listech Komenského, které dosud ještě leckdes v úkrytu se nalézají, a je na světlo vydali, a že třeba za nedlouhou potřebu se ukáže vydání dodatky k tomuto vydání, čemuž s velikou ochotou se podrobím.

Podávaje u veřejnost tuto sbírku listů Komenského, dovoluji si připomenouti, že jsem hleděl především k tomu, aby byl otisk jich co možná věrný a správný, což bylo při některých nejasně psaných konceptech Komenského, ale obzvláště při mnohých přepisech jeho listů s velikými obtížemi spojeno.

Co se rejstříku abecedního dotýče, zamýšlel jsem z počátku podati i seznam všech místních jmen nalézajících se v této sbírce, ale při pořádání jich lístek seznam jich nemístnost, upustil jsem od toho a podávám jen seznam osobních a jiných jmen, přidav k nim, kde toho potřeba se ukázala, i jména místn.

Konečně pokládám za svou povinnost vzdáti své srdečné díky všem pánům, kteří mně byli při tomto vydání nápomocní, tak zejména pp. dru. A. Anderssonovi, kustodu universitní knihovny v Upsale, prof. dru. J. Gollovi, prof. dru. V. Mourkovi, prof. dru. J. U. Jarníkovi, Jos. Müllerovi, jáhnu v Ochránově, dru. V. Schramovi, kustodu Františkova Musea v Brně, V. Schulzovi, kustodu Musea království Českého, obzvláště však pp. prof. Ant. Truhláři a prof. Jos. Šmahovi za laskavou pomoc, kterou mi při korekturách vydání tohoto ochotně prokázali.

Seznam dopisů.

A.

Listy Komenského.

	Strana
I. Manželce ze dne 18. února 1622 (česky)	1—2
II. Karlu Staršímu z Žerotína atd. ze dne 11. září 1630 (česky)	2—3
III. Zikmundu Eveniovi (latinsky) asi z r. 1630	3—4
IV. M. Abrahamu Mancelovi (lat.) asi z r. 1629	4—5
V. „ „ „ (lat.) ze dne 27. června 1630	5—6
VI. Jindřichu Dobříkovskému (lat.) asi z r. 1630	6—7
VII. Palatínu Belskému (lat.) asi z r. 1630	8—9
VIII. Staršímu Paliurovi (lat.) z r. 1630	9—10
IX. Jonstonovi (lat.) asi z r. 1629	10
X. Janu Mochingerovi (lat.) z r. 1631	10—11
XI. Janu Docemiovi (lat.) z r. 1633	11—12
XII. Jiffmu Winklerovi (lat.) z r. 1631	12—13
XIII. „ „ „ (lat.) z r. 1632	13—14
XIV. Martinu Moserovi mladšímu (lat.) z r. 1632	14—15
XV. Janu Docemiovi (lat.) z r. 1633	15—16
XVI. Janu Mochingerovi (lat.) z r. 1633	16—17
XVII. J. H. Alatedovi v Sedmihradsku (lat.) z r. 1633	17
XXVIII. Janu Docemiovi (lat.) z r. 1633	18
XIX. Janu Mochingerovi (lat.) z r. 1633	18
XX. Niklassiovi (lat.) asi z r. 1633	18—19
XXI. „ „ „ (lat.) též z r. 1633	19
XXII. Samueli Hartlibovi v Londýně (lat.) z r. 1633	19—21
XXIII. Janu Bálovi z Hoceva (lat.) ze dne 15. dub. 1640	21
XXIV. J. Gofiskému (lat.) ze dne 2. května 1640	21—22
XXV. Krištofu Pandeliovi (lat.) ze dne 31. května 1640	22—23
XXVI. Mecenáši (snad Bohuslavu Leszczyńskému) (lat.) ze dne 12. září 1640	23—29
XXVII. Janu Bálovi z Hoceva (lat.) ze dne 6. října 1640	30
XXVIII. Janu Laurenciovi, Čechu do Vilny (lat.) ze dne 25. října 1640	31
XXX. Patronovi (snad Boh. Leszczyńskému) (lat.) ze dne 19. ledna 1641	33—35
XXXI. „ „ „ (lat.) ze dne 4. února 1641	36—37
XXXII. Přítelům v Ležně Polském (lat.) ze dne 18. října 1641	38—41
XXXIII. Boh. Hottonovi (lat.) ze dne 15. list. 1641	41
XXXIV. Ludvíku Geerovi (lat.) ze dne 15. list. 1641	42—43
XXXVI. „ „ „ (lat.) ze dne 19. pros. 1641	44—45
XXXVII. Boh. Hottonovi (lat.) ze dne 19. pros. 1641	45—46
XXXVIII. „ „ „ (lat.) ze dne 6. února 1642	47—48

	Strana
XXXIX. Boh. Hottonovi (lat.) ze dne 14. března 1642	49— 51
XL. „ „ (lat.) ze dne 11. dubna 1642	51
XLI. „ „ (lat.) ze dne 18. dubna 1642	51— 54
XLII. „ „ (lat.) ze dne 9. května 1642	54— 55
XLIII. Přiznivcům studia pansobčského v Anglii (lat.) ze dne 10. června 1642	55— 56
XLV. Ludvíku Geerovi (lat.) ze dne 19. srpna 1642	57
XLVI. Janu Matthiae, doktoru bohosloví atd. (lat.) ze dne 29. srpna 1642	57
XLVII. „ „ „ (lat.) ze dne 10. září 1642	58
XLVIII. Ludvíku Geerovi (lat.) ze dne 16. září 1642	58
L. Janu Locceniovi, doktoru práv (lat.) ze dne 16. září 1642	60
LI. Freinsheimiovi (lat.) ze dne 21. září 1642	60
LII. Janu Skyttemu baronu Duderhofovi kancleři akademie (lat.) ze dne 22. září 1642	60— 61
LIII. Ludvíku Geerovi (lat.) ze dne 13. října 1642	61— 62
LIV. Janu Wolzogenovi (lat.) ze dne 21. října 1642	62— 63
LV. Ludvíku Geerovi (lat.) ze dne 28. list. 1642	63— 64
LVI. Janu Wolzogenovi (lat.) ze dne 28. list. 1642	64— 65
LVII. Vavřinci Geerovi a Hottonovi (lat.) ze dne 10. pros. 1642	65
LVIII. Janu Wolzogenovi (lat.) ze dne 26. pros. 1642	65— 67
LIX. „ „ (lat.) ze dne 21. dubna 1643	67— 68
LX. Ludvíku Geerovi (nejspíše) (lat.) ze dne 21. dubna 1643	68— 69
LXII. „ „ (lat.) ze dne 28. čna 1643	70— 71
LXIII. Kancleři A. Oxenstiernovi (lat.) ze dne 29. čna 1643	71— 72
LXIV. Janu Matthiae, doktoru bohosloví atd. (lat.) ze dne 30. čna 1643	72— 73
LXV. Janu Wolzogenovi (lat.) ze dne 28. září 1643	74— 75
LXVI. Janu Matthiae doktoru boh., biskupu (lat.) ze dne 8. října 1643	76
LXVII. Janu Wolzogenovi (lat.) ze dne 8. října 1643	77— 79
LXVIII. „ „ (lat.) ze dne 17. list. 1643	79
LXIX. Tobiáš Andreae, prof. v Groningu (lat.) ze dne 17. bř. 1644	79— 80
LXX. Ludvíku Geerovi (lat.) ze dne 17. bř. 1644	80
LXXI. Hottonovi (lat.) ze dne 18. čna 1644	81
LXXIII. Tobiáš Andreae (lat.) ze dne 16. srpna 1644	82— 83
LXXIV. Hottonovi (lat.) ze dne 28. září 1644	83— 86
LXXV. Ludvíku Geerovi (lat.) ze dne 28. září 1644	86— 87
LXXVI. Janu Matthiae, biskupu (lat.) ze dne 26. října 1644	87— 88
LXXVII. Hottonovi (lat.) ze dne 9. list. 1644	88— 89
LXXVIII. Zbyhňevu Gorajovi, kastelánu Chelmskému (lat.) ze dne 16. list. 1644	89— 90
LXXIX. Ludvíku Geerovi (lat.) ze dne 29. list. 1644	90— 91
LXXX. „ „ (lat.) ze dne 1. pros. 1644	92— 93
LXXXI. Zbyhňevu Gorajovi (lat.) ze dne 24. ún. 1645	93— 95
LXXXII. „ „ (lat.) ze dne 3. bř. 1645	95— 96
LXXXIII. Ludvíku Geerovi (lat.) ze dne 18. dub. 1645	96— 98
LXXXIV. Hottonovi (lat.) ze dne 18. dub. 1645	98
LXXXV. Ludvíku Geerovi (lat.) ze dne 26. května 1645	99— 100
LXXXVI. Hottonovi (lat.) ze dne 26. května 1645	100—101
LXXXVII. „ „ (lat.) ze dne 14. června 1645	101—103
LXXXVIII. Janu Wolzogenovi (lat.) ze dne, 15. června 1645	103—107
LXXXIX. Hottonovi (lat.) ze dne 7. srpna 1645	107—108
XCII. Janu Matthiae, biskupu (lat.) ze dne 12. října 1645	110—111
XCIII. Ludvíku Geerovi (lat.) ze dne 12. října 1645	111—113
XCIV. Hottonovi (lat.) ze dne 12. října 1645	113—115
XCV. Zbyhňevu Gorajovi (lat.) ze dne 14. pros. 1645	115—116
XCVII. Ludvíku Geerovi (lat.) ze dne 27. úoora 1646	117—118

	Strana
CI. Janu Wolzogenovi (lat.) ze dne 29. list. 1646	120-121
CIV. Samueli Hartlibovi (lat.) ze dne 27. pros. 1646	121-122
CV. Jiřímu Ritscheliovi (lat.) ze dne 27. pros. 1646	123-125
CVI. Pastorům Belgickým Kaladrínovi a Optebekiovi (lat.) ze dne 27. pro- since 1646	125-126
CVII. Samueli Hartlibovi (lat.) ze dne 21. ledna 1647	126-129
CVIII. Jiřímu Ritscheliovi (lat.) ze dne 21. ledna 1647	129
CIX. Janu Wolzogenovi (lat.) ze dne 14. března 1647	129-131
CX. Ed. bar. Herberťovi (lat.) ze dne 15. června 1647	131-133
CXI. Samueli Hartlibovi (lat.) ze dne 22. června 1647	133-138
CXII. Jiřímu Ritscheliovi (lat.) ze dne 15. června 1647	138-139
CXIII. Janu Wolzogenovi (lat.) ze dne 18. června 1647	139-141
CXIV. „ „ (lat.) ze dne 18. listopadu 1647	141-142
CXVI. „ „ (lat.) ze dne 11. října 1648	143-144
CXVII. Kancleři A. Oxenstiernovi (lat.) ze dne 11. října 1648	144-145
CXVIII. Janu Matthiae (lat.) ze dne 11. října 1618	145-147
CXIX. Petru Sekuriovi (lat.) ze dne 11. února 1649	148-149
CXX. Janu Mariášovi (lat.) ze dne 11. února 1649	149-150
CXXI. J. Efronovi (česky) ze dne 11. února 1649	150-151
CXXII. J. Sáporovi (česky) ze dne 11. února 1649	151-152
CXXIII. Bratru Chodniciovi (česky) ze dne 11. února 1649	152-153
CXXIV. Ludvíku Geerovi (lat.) ze dne 29. května 1649	153
CXXV. Janu Wolzogenovi (lat.) ze dne 29. května 1649	153-154
CXXVI. Kancleři A. Oxenstiernovi (lat.) ze dne 1. listopadu 1649	154-156
CXXVII. Arnoštu Andreae a bratru jeho (lat.) ze dne 2. listopadu 1649	156-158
CXXVIII. Ludvíku Geerovi (lat.) ze dne 17. listopadu 1649	158
CXXIX. Janu Wolzogenovi (lat.) ze dne 18. ledna 1650	160-161
CXXXV. Přímůva za Puchovské do Gdánska (lat.) ze dne 26. června 1650	163-164
CXXXVI. Klimentovi Kölmerovi a kolegům jeho (lat.) ze dne 26. června 1650	164
CXLI. Adrianu von der Linde (lat.) ze dne 8. srpna 1650	166-167
CXLIII. Knížeti Jiřímu Rákóczyemu v Sedmibradsku (lat.) ze dne 2. září 1650	168-169
CXLIV. Janu Tolnájovi v Šaryském Potoku (lat.) ze dne 2. září 1650	169-171
CXLVIII. Poznámění toho, co K. zanechal v Š. Potoku (česky) ze dne 22. června 1654	174-175
CLI. Ondřeji Klobusickému, prefektu v Š. Potoku (lat.) ze dne 20. květ. 1655	177-178
CLII. „ „ „ „ „ „ „ „ 24. „ 1655	178-179
CLIII. „ „ „ „ „ „ „ „ 22. čce. 1655	179-181
CLIV. „ „ „ „ „ „ „ „ 4. arp. 1655	181-182
CLV. „ „ „ „ „ „ „ „ 6. září 1655	182-183
CLVI. Konstantinu Schaumovi (lat.) ze dne 31. ledna 1656	183-185
CLXII. J. F. Harsdörfferovi (lat.) ze dne 1. září 1656	187-189
CLXIII. M. Hesselhalerovi (lat.) ze dne 1. září 1656	189-190
CLXV. J. F. Harsdörfferovi (lat.) ze dne 25. ledna 1657	191-192
CLXVIII. Nejmenovanému pastoru v Belgii (lat.) asi z července 1657	194-195
CLXIX. Oidřichu Tiguriovi (lat.) ze dne 9. července 1657	195-196
CLXX. Mikuláši Arnoldovi (lat.) ze dne 18. pros. 1657	196
CLXXI. Senátorům města Amsterodamského (lat.) asi z ledna 1658	196-197
CLXXIII. Konstantinu Schaumovi (lat.) ze dne 18. ledna 1658	198
CLXXIV. Prefektům námořnictví a vojenství spolku Holandského (lat.) ze dne 7. února 1658	198-199
CLXXV. Jiřímu baronu Sádovskému (lat.) ze dne 28. února 1658	199-200
CLXXXI. Alexandru Torquatovi (lat.) bez vřočení	202-203
CLXXXII. Janu Rytnerovi, biskupu Bratři polských (lat.) ze dne 23. srpna 1658	203-205

	Strana
CLXXXVII. Prátelům (nejspíše Hartlíbovi a Duraeovi) (lat.) bez vřočení	209—210
CLXXXVIII. Janu Duraeovi (lat.) ze dne 4. dubna 1659	211
CXCI. Samueli Hartlíbovi v Londýně (lat.) ze dne 24. září 1660	213—214
CXCII. Bratřím českým (česky) ze dne 28. září 1660	214—215
CXCIII. Janu Bythnerovi (lat.) ze dne 28. září 1660	215—217
CXCIV. „ „ „ „ 22. listop. 1660	220
CXCVI. Samueli Hartlíbovi (lat.) asi z ledna 1661	220
CC. Janu Bythnerovi (lat.) ze dne 5. července 1661	222—224
CCII. Samueli Vojtovi, studuj címu v Herbormu (česky) ze dne 8. září 1661	226—227
CCIII. „ „ „ „ „ (lat.) ze dne 11. září 1661	227
CCIV. Janu Bythnerovi (lat.) ze dne 27. září 1661	227—229
CCVII. Samueli Hartlíbovi v Londýně (lat.) ze dne 27. listopadu 1661	232
CCVIII. „ „ „ „ „ 2. prosince 1661	232—233
CCIX. „ „ „ „ „ 9. prosince 1661	233
CCX. Petru Montsnovi, tiskaři v Amsterdamě (lat.) ze dne 10. pro- síce 1661	233—245
CCXI. Karlu II., králi Anglickému (lat.) bez vřočení	246
CCXII. Samueli Hartlíbovi (lat.) ze dne 3. února 1662	247
CCXIII. Arnoštu Max. baronu z Lukavice (lat.) ze dne 29. března 1662	247—249
CCXIV. Janu Bythnerovi (lat.) ze dne 3. dubna 1662	249
CCXV. Bratřím kněžím (lat.) ze dne 2. dubna 1662	250—252
CCXVI. Janu Bythnerovi (lat.) ze dne 23. května 1662	252—253
CCXVII. „ „ „ „ „ (lat.) ze dne 22. srpna 1662	253—254
CCXVIII. Mikuláši Gertichiovi v Lehnici (lat.) ze dne 10. října 1662	264
CCXIX. Bratřím (česky) ze dne 19. února 1663	265
CCXX. Jindřichu Schmettauovi v Lehnici (lat.) ze dne 19. února 1663	265—266
CCXXI. Mikuláši Gertichiovi (lat.) ze dne 20. února 1663	266—268
CCXXIII. Odpověď Nigrinovi (lat.) ze dne 17. dubna 1663	268—269
CCXXIV. Mik. Gertichiovi (lat.) ze dne 6. list. 1663	269—263
CCXXV. Valckenieru, professoru ve Franeketu (lat.) ze dne 23. dub. 1664	263
CCXXVI. Rombergovi řed. školy Leovardenské (lat.) ze dne 23. dub. 1664	263—264
CCXXVIII. „ „ „ „ „ (lat.) ze dne 26. kv. 1664	265
CCXXX. „ „ „ „ „ (lat.) ze dne 16. srp. 1664	267
CCXXXI. „ „ „ „ „ (lat.) ze dne 29. říj. 1664	267—268
CCXXXIII. Mikuláši Gertichiovi (lat.) ze dne 16. list. 1666	269—270
CCXXXV. „ „ „ „ „ lat.) ze dne 31. ledna 1668	272—273
CCXXXVI. O M. Hessentialerovi (česky) ze dne 31. srpna 1668	273
CCXXXVIII. Odpověď Janu Bythnerovi (lat.) bez vřočení	276—276

B.

Listy Komenskému zasláné.

XXIX. Od M. Mersenna z Paříže (lat.) ze dne 22. list. 1640	31—33
CXV. „ J. Wolzogena ze Štokholmu (lat.) ze dne 14. pros. 1647	142
CXXXIII. „ Zuzany Lorántfy ze Š. Potoku (lat.) ze dne 18. kv. 1650	162
CXXXVIII. „ Jana Tolnaje ze Š. Potoku (lat.) ze dne 5. čce 1650	165—166
CXXXIX. „ Jiřího Rákóczého ze Š. Potoku (lat.) ze dne 1. srpna 1650	166
CXL. „ Jana Tolnaje ze Š. Potoku (lat.) ze dne 2. srpna 1650	166
CXLV. „ Petra Figula z Lešna (česky) ze dne 13. list. 1651	171—173
CXLVI. „ Jana Felina z Lešna (česky) ze dne 13. listop. 1651	173—174
CLXIV. „ Jiřího Sudavského z Londýna (lat.) ze dne 14. ledna 1657	190—191
CLXVI. „ Bratřím z Břehu (lat.) ze dne 14. února 1657	192—193

	Strana
CLXVII	Od Štěpána Melše z Vratislavi (česky) ze dne 13. dubna 1657 . . . 193—194
CLXXII.	» Jana Bythnera z Leřna (lat.) ze dne 15. ledna 1658 197
CLXXXVI.	» Mikuláše Arnolda z Franekery (lat.) ze dne 18. řf. 1659 206—209
CCI.	» Samuele Vojta z Herborna (lat.) ze dne 25. řce 1661 224—226
CCV.	» Jáchyma Hübnera (něm.) ze dne 22. řjna 1661 229—231
CCVI.	» Jana Bythnera z Leřna (polsky) ze dne 4. řst. 1661 231—232
CCXXII.	» Kr. Nigrina z Ženevy (lat.) ze dne 1. března 1663 258
CCXXVII.	» Jana Tobiana z Franekery (česky) ze dne 27. dubna 1664 264—265
CCXXIX.	» hraběte Pembroka (lat.) ze dne 25. řpna 1664 265—267
CCXXXII.	» Mikuláše Gertichia z Lehnice (něm.) ze dne 19. řst. 1665 268
CCXXXIV.	» Jana Ludvíka Fabricia z Heidelberku (lat.) ze dne 6. řst. 1667 270—272
CCXXXVII.	» Jana Bythnera z Leřna (lat.) z ledna 1669 274 275
B.	» M. Z. L. (česky) bez vřočení 281—282

C.

Listy od osob jiných jiným osobám.

XXXV.	Jan Duraeus z Londýna Ludvíku Geerovi (francouzsky) ze dne 19. řos. 1641 43— 44
XLIV.	Jan Duraeus z Londýna Janu Matthiae (latinsky) ze dne 7. řervence 1642 56
XLIX.	Jan Skytte ze řtokholmu Lud. Geerovi (řvédsky) ze dne 16. řříř 1642 59
LXI.	Jan Wolzogen z Nortkopinga Ludvíku Geerovi (francouzsky) ze dne 5. května 1643 69— 70
LXXII.	Petr Kochlevský senátorům města Elbinga (lat.) ze dne 27. řervna 1644 81— 82
XC.	Bratři Starší z Toruňe Lud. Geerovi (lat.) ze dne 19. řříř 1615 108— 109
NCI.	» » » » » Janu Matthiae (lat.) » » » » » 20. » » » » » 109—110
XCVI.	Petr Figulus z Gdánska Ludvíku Geerovi (francouzsky) ze dne 5. ledna 1646 116—117
XCVIII.	Petr Figulus z Elbinga L. Geerovi (franc.) ze dne 28. února 1646 118
XCIX.	» » » » » » » » » » » 6. řervna » » » » » 118
C.	» » » » » » » » » » » 26. » » » » » 118—119
CI.	» » » » » » » » » » » 13. řervence » » » » » 119
CII.	» » » » » » » » » » » bez vřočení 119—120
CXXIX.	Bratři Starší z Leřna Lud. Geerovi (lat.) ze dne 15. ledna 1650 159
CXXX.	» » » » » patronům Ofěřkovským (polsky) ze dne 14. ledna 1650 159—160
CXXXII.	Zuzana Lorántfy z ř. Potoka Bratřím (lat.) ze dne 18. května 1650 161
CXXXIV.	Odpověď Bratřím Z. Lorántfy (lat.) ze dne 10. řervna 1650 162—163
CXXXVII.	Zuzana Lorántfy Bratřím (lat.) ze dne 4. řervence 1650 164—165
CXLII.	Odpověď Bratřím Z. Lorántfy (lat.) ze dne 19. řpna 1650 167—168
CXLVII.	Zuzana Lorántfy Bratřím (pol.) z roku 1654 174
CXLI.	Bratři Z. Lorántfy (lat.) ze dne 3. řervence 1654 175
CL.	Konstantin Schaum J. Rákóczymu (lat.) ze dne 6. řst. 1654 176—177
CLVII.	J. Mednianský J. Rákóczymu (mařar.) ze dne 21. dubna 1656 185
CLVIII.	Petr Figulus z Gdánska Mik. Arnoldovi (lat.) ze dne 25. řervence 1656 185—186
CLIX.	Pell Samueli Hartlibovi (anglicky) ze dne 27. řervence 1656 186
CLX.	Petr Figulus Mik. Arnoldovi (lat.) ze dne 31. řervence 1656 187
CLXI.	Samuel Hartlib Pellovi (anglicky) ze dne 7. řpna 1656 187
CLXXVI.	» » » » » » » » » » » 11. března 1658 201

	Strana
CLXXVII. Samuel Hartlib Pellovi (anglicky) ze dne 18. března 1658	201
CLXXVIII. „ „ „ „ „ „ 26. března 1658	201
CLXXX. „ „ „ „ „ „ 5. května 1658	202
CLXXX. „ „ „ „ „ „ bez vročení	202
CLXXXIII. Petr Figulus Mik. Arnoldovi (lat.) ze dne 7. září 1658	205
CLXXXIV. S. Maresius Mik. Arnoldovi (lat.) ze dne 24. září 1658	205—206
CLXXXV. „ „ „ „ „ „ ze dne 24. února 1659	206
CLXXXIX. S. Hartlib Dru. Worthingtonovi (angl.) ze dne 20. července 1659	211—212
CVC Jan Felin z Puchova Mik. Gertichiovi (německy) ze dne 17. čer-	
vence 1660	212—213
CXCIV. Pavel Vetterin z Puchova J. Bythnerovi (česky) ze dne 8. listo-	
padu 1660	218—220
CXCVI. Jan Felin z Puchova J. Bythnerovi (lat.) ze dne 1. února 1661	221
CXCVIII. S. Hartlib Dru. Worthingtonu (angl.) ze dne 8. dubna 1661	221
CXCIX. „ „ „ „ „ „ 23. dubna 1661	221
CCXXXIX. Daniel Komenský K. Nigrinovi (česky) bez vročení	276—277
CCXL. Pavel Vetterin J. Bythnerovi (česky) ze dne 9. ledna 1672	277—279
CCXLI. Gerhard Geer K. Nigrinovi (latinsky) ze dne 15. listopadu 1675	279
CCXLII. Pavel Hartman Danielu Komenskému (čes.) ze dne 9. pros. 1675	279
CCXLIII. Daniel Komenský Štěpánu Melišovi (čes.) ze dne 16. února 1676	280
A. Lud. Geer Janu Matthiae (franc.) z roku 1642	281

Kromě těchto listů jsou v dodatcích

C. Paměť o rozdělování kolekt	282
D. Ratio Instituti et Mediorum, quae sector	282—284
E. Bibliorum Turcicorum dedicatio	284—287
F. Pochybné německé listy Komenského Karlu J. Weldemannovi	287—293
Registřík	294—300

I.*

Manželko má milá,
klenote můj po pánu Bohu nejdražší!

Poněvadž z vůle a dopuštění božho před vztelkostí lidskau ustupuje, Tebe sem se vzdáliti musel a Tobě tělem přítomen býti nemohu, z čehož vím, že zármutek a tesknost, jichž i já prázdnen nejsem, Tvého srdce častí jsau hosté; aj, teď já Tobě knížečku tuto místo sebe pro potěšení posílám.

Nebo kráčeje já smutnými cestami svými, v nejedna přemýšlování o divném božím nás vyvolených řízení, kterak ne vždycky přijmené, vždycky však spasitelné bývá, sem se vydal, a skrze rozličné sladkosti pod hořkostí tau se kryjící seznáváje, uložil sem, nežli bych dále od Tebe zašel, abych v místěčku tomto, kdež sem stín míti mohl, za některý den se pozdrže, sobě i Tobě v rozlaučení našem ku potěšení aneb aspoň tesknosti ku zmenšení o těch věcech něco napsal a Tobě jeden exemplár pošle, druhý místo tovaryše cesty sebou vzal. I urodil se tento krátký ve slovích, ale hojný ve smyslu spisek o dokonalosti křestanské, v čemž záleží, a jak divnými k ní cestami pán Bůh vede, koho ráčí.

Ze kteréhož traktatu budeš moci vyrozuměti, že darmo jest na světě sobě, jak by člověk od Boha veden býti chtěl, vybírati, než že nejlepší jest povolně, byt i s plačky bylo, za pánem Bohem jíti a všecko štěstí i neštěstí, radost i zármutek, smích i pláč s poštěkováním z ruky jeho přijímati.

Najdeš tam nejedny věci, z nichž se aneb upamatuješ aneb poučíš, aneb ke snášení dalšího kříže nastrojíš, aneb naposledy, jak potěšení toho, k němuž nás po přejití kázně, věříme, navrátí pán Bůh nás, pobožně užívati naučíš.

Čtiž tedy pilně knížečku tuto, a nejen čti, ale bedlivě rozvažuj, a v přemýšlováních svatých se cvič, na mě při tom zvláště modlitbami svatými, jakž náleží, laskavě vzpomínajíc, ale více na Boha, kterýž Tvá i má ta největší at jest útěcha.

* List tento vyskytá se ve spise Komenského »Přemýšlování o dokonalosti křestanské«, vydaném Janem Kadavým v Pešti r. 1843, v předmluvě na str. 7—9 a znova byl otištěn od Jos. Šmahy v Poslu z Budče roč. XXII (1891) čís. 38 str. 702 a 703. Též v prvním vydání r. 1622 byl otištěn.

Měj se dobře! a pán Bůh Tobě i nastávajícího Tvého kříže vystátí pomohéj, aby ku společnému našemu potěšení bylo.

Datum z místa Bohu známého, kterýž počítá utlíkání naše a slzy naše v láhvi svau sbírá a kvalitování naše do knih svých zapisuje (Žalm LVI, v. 9.).

Tvůj věrný manžel do smrti

J. A.

Léta 1622, 18 Februarii.

II.

VM^{ti} můj laskavý a mně v Kristu nejmilejší P. Pane Patrone!

Pán Pánů nejmocnější atd. račiž s VM^{ti} ve všem vsuly na každém místě svau milost a oteovskou ochranu k dobrému a ku potěšení obojího života VM^{ho} konati atd., toho na jeho svaté M^{ti} VM^{ti} ustavičně žádám, s mými službami. A poněvadž teď, ač na spěch, posel VM^{ti} u mne se v cestě zastavil, nemohu pomínuti k VM^{ti} se služebně ohlásiti. A vyrozuměv z tétož posla, že pán Bůh VM^{ti} v mírném zdraví spolu s JM^{ti} Paní, tak jakž věk VM^{ti} s sebau přináší, zachovávatí ráčí, z toho se těším a pána Boha chválím: on račiž tento stánek VM^{ti} dlouho v potěšenějším způsobu zdržovati pro mnohé mnohých dobré. Minulých dnů dostal sem z Lešna psaní od našich tam milých Bratří, v němž mne žádají, abyeh i já sám jejich vděčnost za tu obět obětovanau a jim poslanau a mnohé děkování i modlitby a žádání od pána Boha VM^{ti} hojně odpłaty oznámil; co nyní povinně a služebně činím. Rozumím však, že se ta věc ne tak (právě) a v tajnosti pra(vě) vyřídila, jakž mínění i nařízení VM^{ti} bylo. Neb kněz Jakub jednomu člověku o tom vypravoval, že se tu eosí šilo: sem k nám že posel poslán a potom do Lešna; a z Lešna že tu byli pro nějaké peníze, kteréž p. Krato odvedl. Zdá mi se, že mohl čistě, žádnýmu se nepovídat, vsedna na koně, sám Krato tam sjeti. Ale již se stalo. Napsáno mně z Lešna, že Švédští vojáci zajali pana Kaplíře a pana Simeona z Semanína, kteříž do Švéd poslání sau, kamž prý co přednějšího dostanau, král odslá. Toho pana Simeona manželka a dítky v Lešně zůstávají a nad takovou příhodau pláčú. Usilují dobří přátelé jemu skrze nějaké prostředky a zvláště skrze JM^{ti} pana strýce VM^{ho} v Elbinku zůstávajícího, aby skrze pana kancelíře královského milost nějaká jednána byla. O panu Kustošovi pochybuji, aby mu pomozeno bylo, proto že se na něj strojí prý knížata Meklenburská, aby jim počest z svého regentství činil. Pán Bůh rač každýmu pomáhati. Taky VM^{ti} oznamuji, že sem této chvíle psaní dostal od p. Kavína, v němž oznamuje, že jest s VM^{ti} mluvil: kterak na to mysliti musí, aby se nějak jináče opatřil a svůj byt proměnil. Kdež já VM^{ti} velice důvěrně a služebně žádám, že neráčíte toho místa opauštěti. Příčin není času tuto pokládati. A poněvadž mocí a kvalitem žádný na to místo posavad nesáhá a taky není žádného prostředku, skrze nějž (by) ochráněno býti mohlo, než sama possessio VM^{ti}, žádám, prosím, že dále, pokudž možné jest, ráčíte VM^{ti} o to místo jakožto o dům VM^{ti} pečovati. A nebyliby pan Kavín, někoho tam jincho postaviti, kterýž by jménem a nařízením

VM^m tam zůstávatí mohl. O takové přifhodné osobě, jako byl pan Kavín, nevím: VM^{ov} lásce i v tom se poručena činím. Dále oznamuji, že poselství a pozdravení VM^{os} laskavé a v posledním psaní VM^u ke mně učiněném napsané k našemu St. B. Erastovi sem zpravil, kterýž mne za to žádal, abych zase od něho děkovaní vděčné a služebné VM^u za laskavou na něho pamět, a zatím modlitby oznámil. Co se pak tkne toho, což ještě za VM^u zůstává, to jest na mne vzloženo: což sem já, ač nerad, přijíti a tomu povolití musil, abych já to od VM^u v své opatrování, jako i tu bibliotéku ve Vratislavi zůstávající, přijíti musil. O čemž při šťastném shledání s VM^u, dá-li pán Bůh, austně rozmluviti žádostiv jsem. Neboť do toho času ta věc odložena býti musí. Toliko Starší i já též s ním žádáme ponížně VM^u, že ráčíte laskavě poručiti rozmluviti o další rok a propůjčení toho sklepu projednaného, v němž táž bibliotéka jest složena; nebo nevíme hned kam s těmi věcmi z místa. Prvé tuším Martin Hrdlička to zpravoval. Škoda, že to není někde jinde v Moravě necháno, ale již pozdě. Srozuměl sem z B. Erasta, že VM^l ráčili ste se prohlásiti, od toho sklepu za tento rok zaplatiti. Dále zůstane-li to v mé zprávě, já nebudu směti za to žádati, než, odkud a jak by se to platilo, na jistý prostředek pomyslití. To nyní tak k VM^l ohlášení činím. Ó by pán Bůh dal co spíše to lépe VM^u viděti a z přítomnosti VM^{ov} se potěšiti. S tím VM^l s JM^l Paní a všechněmi VM^{mi} v laskavou ochranu pána Boha ve všem poručím, on rač VM^l chrániti, aby nic zarmauceného a nesnesitelného VM^l nepotkávalo, a dáti tvář VM^{os} s potěšením viděti. Amen Amen.

Dán z Olavy na spěch 11 Septembris 1630.

VM^u v Kristu velmi povinný slauha

V. J. C.

(Na str. 2^{ba}): Vysoce Urozenému Pánu Panu Karlovi Staršímu z Žerotína atd. na Brandejši a hradě Přerově, JM^u C. Raddě a komorníku, Panu Patronu mému laskavému a mně v Kristu Pánu velice draze a vzácně milému. Dodáno buď JM^u samému.*

(Jinou rukou připsáno: 17. 7^{ba} 1630.)

III.

Ad Sigismundum Evenium.

S. D. Clarissime Vir, paucis nunc ad Tuas 20 Oct. datas. Dolorem ex illis et gaudium conceperam. Gaudium equidem, quod conatus Tuos eo perductos intellexi, ut ordiri jam telam hanc novam possis, dolorem, quod id per malevo-

* List psán jest rukou Komenského na jedné straně (in folio), na druhé straně jest adresa a počet. Papír částečně jest již podlepen a potrhán.

lorum invidiam et imperitorum socordiam utrorumque pertinaciam hactenus non liceat. In eo mihi abunde satisfacit, quod inventa Tua luci publicae exponere nolis, nisi domi prius sufficienti successuum specimine comprobata. Eadem mihi mens: vix a me impetrare possum, ut meorum aliquid protrudam, quamdiu mihi ipsi non satisfacio. Sed et haec est causa, cur classium et per classes tradendam Encyclopaediae seriem meam nondum communico, quod nimis quam lima indigeat, imo malleo et incude. Ego enim toto hoc biennio in Latina lingua vernaculae nostrae (Bohemicae) adaptanda ita fui occupatus, ut vix aliud agere liceret, praesertim mihi extraordinariis negotiis tantum non quotidie obruto. Eo saltem perumpere *σὶν θῆ* decrevi, ut per constitutionem exquisitae methodi Latinam linguam prompte, jucunde, solide addiscendi fundamentum nostris scholis jaceretur solidum, caetera a Vobis, quibus sublimiores conceptus, expectabo. Glauumium, Holstenium, Ernestum, Janum Caecilium Freyrum Tecum intelligo, quicquid humana cognitione dignum videtur, in ordinem methodi nostrae redigatur. Ego interim, quod dixi, in Latina vernaculae ita connectenda, ut altera alteri comes, dux, lux, lex sit, omnem pono operam. Et quia vernacula ad exoticam illam manu ductrix necessario constituenda fuit, necessarium quoque fuit eam primo regulis adstringi, idiotismos omnes accuratissime explicari, cum Latina denique convenientiam et differentiam examussim determinari, quod incredibile quantum et temporis et acuminis indigeat. Deus faxit, ut quicquid utrinque publico bono audemus, successu non careat. *De Glauvio et Glauvianis* (pace Tua dixerim) nescio, quid polliceri sit. Promittunt plura, quam ut fidem inveniant apud plerosque, exhibent autem pauciora, quam quae ad faciendam promissis fidem sufficiant, saltem apud nos, qui non incredibilia esse ista novimus. Vidi enim, quicquid Holstenius et Bartholomaeus Ernst in lucem dedere; sed nihil reperio, unde vel unum vestigium *divinae istus methodi* (quam sic appellare gaudent) notare liceat. An metuunt, ne quis arte deprehensa lucelli aliquid sibi praeripiat? Id certe, quia toties sumptuum sibi suppeditorum mentionem injiciunt, suspicor. Si vere, indecorum certe in re tam sancta exercere quaestum. Sin, condonent mihi boni viri suspicandi audeciam. Ego, si alloqui daretur aliquem, hoc stimulo agitandum adjugendunque censerem, ut in communicandis tam divinis inventis candidiores essent. Tu autem, Vir humanissime, si quid hic vel zeli superflui est vel joci, ignosce. Vale.

IV.

Ad M. Abrahamum Mencilium.

Jesus luxnostra! Primas ad Te (Vir cl., Frat. honorande) hoc anno meas en tandem! Languentisne amoris indices? Absit, pressi potius et in flammam iterum erumpentis argumentum. Silentio tam diu indulgisse ne mireris. Varias sunt causae, quae mihi tempus omne eripiunt. Ivisse aliquem ad oras Vestras subinde comperio, iturum rarius. Et quia mihi in occasiones intento esse haud licet, praeterlabuntur me inscio. Haec autem (rev. F. Locharo ad Vos concedente) quia me fugere non potuit, non potui ego quoque tenere silentium.

Saluto itaque Te per Christum, servatorem nostrum, et Tibi, amantissime Frater, ab ejus numine felicissima quaeque apprecor. Sint Tibi felicia anni exordia, sit progressus felix, sit exitus felicissimus. At non Tibi soli, sed afflictæ ecclesiæ toti. Sic opto, sic voveo, sic spero. Mihi equidem (cur enim apud Te non deponam confessionem? quem et congavisurum et collaudaturum Deum scio, et cui tamen mearum occupationum, ob easque irrepentis *μυαρθρωσίας* rationes constare velim), mihi inquam non infeliciter se anni hujus primordia dederunt, quia appropinquantis *ἀποκρῶσται*; spem firmarunt valide. Vix mihi, o Frater mi, unquam in tota vita mea tam aurea fuit donorum Dei messis, atque per hoc elapsum bimestre; vere testor Deoque meo tribuo gloriam. Non directe id ecclesiam, sed ecclesiæ seminaria, scholas spectat, in quibus Augeæ stabulis repurgandis, inque ovilia agnellorum Christi vere convertendis elaborare coepisse viros pios ab aliquot inde annis, potissimum in studiorum methodo rectificanda, non Te fugit. Mihi nescio unde stimuli, ut regressum ad patriam speranti, postque abominabilem bellorum vastitatem reflorescentiam divina benignitate exspectanti, nihil nisi subsidia reformandæ juventuti moliri veniat in animum. Hoc scio, non infeliciter conatus cedere. Mira se offerunt in dies, quæ paradisum quendam renascentem pollicentur omnino, aurcunque ab oraculis nostris prænuntiatum sæculum jam inter manus ego contemplor summa cum sapientiæ Dei admiratione exultationeque præ gaudio animi mei. Nihil eorum Tibi exprimo, quia nondum tempus nec paucis licet hic etiam, nonnisi uni et alteri, haecenus innotuisse, quid fiat: nec enim omnes capaces talium, præsertim quam diu res in fieri versatur. Tu autem sanctissimis precibus Tuis Deo, miseratori nostro, studia hæc mea et aliorum (scio enim alibi esse alios, qui in hac eadem materia Deo operantur) commendare non desines. Mihi equidem noster ille J. Valentinus Andreae (cum quo mihi adhuc commutantur literæ), plurimum et stimuli et lucis subministrat; Christum tamen esse, qui nobis facem præfert caliginisque nostræ discutit tenebras, re ipsa experimur. Ipsum proinde, ut omnis nostræ harmoniæ, inque ea radicatae beatitudinis fundamentum et centrum unicum, exorare ne intermittamus etc.

V.

Ad eundem.

Ad nuperas Tuas nescio, quid respondeam. Erubui a tantis increpationibus. Quid autem diceas, si increpandi Tui præbitam mihi ansam dixerō? Jure quidem id posse videor. Quorsum enim tot adjurationes et nominis Dei usurpationes in re tantilla? Sed utut juste inelamaveris exorbitantiam meam (fateor enim aliquam esse), haud tamen æquam inivisti rationem, qui morbido periculum exaggerasti solum, non etiam monstrasti remedium. Scio ego lucubrationibus continuatis deteri vires, sed quomodo cohibeatur naturæ impetus, nescio. Hoc si docuisses, medicam exoscularer manum. Opto enim toties oblivionis artem, ut, quoties somno opus, delere de phantasia liceret, quicquid intempestive se ingerit. Hoc doce, et obsquentem habebis, polliceor. Quid autem, si dicam,

Te id quoque turbasse? Nam, ne nescias, a Paschate jam inivcram eam methodi et diaetae rationem, ut per duos fere menses quietissimis usus fuerim noctibus. Quamprimum autem Tuas illas calidas, dehortatorias et increpatorias accepi, adeo fui alteratus, ut sequentem tunc noctem plane insomnem duxerim aliasque aliquot omnino inquietas. Non apologum narro, rem gestam verissime, adeo ut vix per vitam totam clariorem viderim commentarium super illud: *Lex auget peccatum*. Haec vere et sincere narro. Interim tamen pro affectu in me tam eximio, Vir venerande, quas possum, ago gratias, id simul promittens daturum me operam, ne pia Tua pro me sollicitudo fraternaue admonitio in cassum sint. Tu tantum pro me Deum ora, si vivere expedit, vitam et vires ut suppeditet, quod ego itidem polliceor. Quid illud, si quod somnos quandoque interrumpit, fronte tenus d. doctori innotuit, quem si exoraveris, ut mihi consilio et quandoque auxilio honorumque authorum suppeditatione succurrat, recte feceris etc. Vale.

27. Jun. 1630.

VI.

Ad Henricum Dobrzikovium.

Jesus Christus hospitet Te, Vir nobilissime, Amice et Fautor honorandè!

Iterum Te compellatum venio, non tam moris (mundi enim cremonias non tanti facio) quam amoris officique testandi gratia. Volupe fuit ex nuperis Tuis cognovisse, quam serio in omnibus studiis

In Latinae quidem linguae usu promovisse non poenitendum in modum, styli, quam mihi notare videor, congruentia indicat. Philosophiam vero percurrisse insuper, Dialecticam et Rhetoricam perlustrasse, ad Oratoriam denique transiisse, eaque oblectari vehementer, quid ni gratuler? Ejus enim generis sunt haec omnia, ut me majorem etiam in spem quam dudum egregie erigant. Deus faxit, ut spei res succedat infallibiliter. Quod pro virili adjuturus, consilium meum repeto, limatius tamen, uti spero, (ab instituta hac inter nos consultatione collatisque ultro citroque sententiis) redditum, nempe ut praemissis jam et substratis illis fundamentalibus, ad altiora et solidiora serio animum applices, Theologiam et Politiam. In Theologia cupimus Te quidem, una et altera quotidie huic studio impensa hora, controversias percurrere, idque eo fine, ne ignotae sint luctae ecclesiae saeculi nostri, potissimum autem cum Pontificis, Ubiquitariis, Socinianis, Arminianis. Hac autem lege pelagus hoc ingrediendum suademus, ne Te immergas illi, sed litora quasi legendo, status saltem controversiarum, et praecipua tum veritatis robora, tum opinionum fulera, subvellendique modos cognoscas. In quo studio procul dubio Te clarissimus Baudartius (quem ex commendatione Tua amo et veneror) egregie poterit juvare, vel autores compendiosos solidosque suppeditando vel certe easdem controversias brevissime et nervosissime enarrando, quod Tu calamo excipias. Huic controversiarum studio non ultra trimestre impendi cupimus. Et tum ad Politiam transeundum. (Bibliorum autem lectio et meditatio quotidie continuetur sine fine, adjunctis vel Augu-

stini Soliloquiis vel aliorum piorum ad praxin pietatis incitantium meditationibus.) In Politicis autem, utrum Lipsii praeceptionibus acquiescendum esset (quod ego quidem puto), aliquis ibidem consuli poterit. Huic mox adjungatur Historiarum lectio, potissimum autem *Livii* et *Taciti*, e recentioribus autem *Thuanii*, quos Tibi pro classicis haberi, quotidiana manu teri, in succum et sanguinem redigi, o quanti fructus erit! Hos Tibi (etiamsi alios multos) omnino compara et memoriae causa, quicquid elegans et memorabile legeris, vel lineolis subductis vel ad marginem asteriscis vel denique marginalibus annotatis, commaculare ne extimesce. Id et diligentiae stimulus erit et memoriae adjumentum et nobis olim assiduitatis iudiciiue Tui testis. Et dum hos nocturna diurna versabis manu, et iudicium Tibi variarum rerum eognitione exacutum et memoriae thesaurum memorabilium aggregatione ditatum et styli elegantiam nervosa varietate expolitum iri, re ipsa senties.

Ut autem in his neque modus excedatur neque admittatur confusio, sic suadeo. Dirime totum diei tempus in tres partes, nempe tria octihoria. Et primae quidem horae octo quotidie tribuantur somno seu quieti, secundae labori studiisque, tertiae recreationi: laboribus videlicet datis ante meridiem horis quatuor et totidem a meridie, sed in quibus leviora traentur, nempe historica et quae styli ad exercitationem faciunt; mane potissimum, quae iudicium et memoriam exereent. Respirandum vero, qualibet hora nonnihil, ne spiritus animales in cerebro continua fatigatione atterantur et hebescant. Inter recreationes et relaxamenta numero cibi sumendi horas, praesentibus semper variis discursibus quacunq; lingua de rebus variis, uti incidunt: deambulationes item socias ob eandem causam (solitariae non commendantur, nisi meditandum forte sit aliquid), lusus, qui cum corporis commotione fiant, exercitia palaestrica, musicam denique vocalem. Instrumentalem enim ei, qui se usibus rei publicae parat, non solum inutilem, sed detrimentosam iudicamus, quippe quae multum temporis alio debiti absumit, repetitione crebra eget et laudem, nisi insigniter excellas, non parit, et nisi juvenili exsultantiae non servit et ad seria transeuntibus deserenda tamen est. Itaque nihil ejus neque Tibi neque Rudolpho, fratri Tuo, suademus. Vita, quae seriis vix sufficit, in ludicra ne prodigatur. Duas horas si quotidie tribuas vestitui induendo et deponendo, pectendoque, fricando, abluendo, detergendo corpori (quae munditiei sunt) et precibus, duas item alias prandio et coenae, duas rursus palaestrae ante prandium et coenam, motus et valetudinis ergo, non supererunt de octo illis recreationi debitis, nisi duae, prandium et coenam proxime insequentes, moderata deambulatione, confabulationibus aut cantillationibus transigendae. Quia vero palaestrae sufficit hora una, poterit altera illa deambulationibus addi, ut a prandio duae vaacent. Ita et valetudinem et ad studia vigorem alacritatemque retinebis facile. Specialior lectionum et exercitiorum dispositio penes Te sit, vel eum clarissimo d. Baudartio communicato consilio, quem Tibi non defuturum spero etc.

VII.

Ad illustrissimum D. D. Palatinum Belzensem.

Magnus Deus augeat et roboret spiritu consilii et potentiae Te Tuosque conatus omnes, Illustrissime et Generosissime Domine, Domine mi Gratosissime!

Quemadmodum, qui urbem moliuntur, eodem tendentes omnes, varie tamen inter se partiuntur operas: alii quidem comportando materiam desudant, alii eandem exasciando, dedolando, praeparando elaborant; alii structurae praesunt, alii comaeatum praestant, alii denique ipsi civium societati legum vinculis colligendae invigilant; ita nobis, quos erigendae in hoc loco illustris sub illustrissimo nomine et patrocinio Tuo scholae cogitatio incessit, faciendum videtur necessario, ut pro concessae divinitus facultatis modo adferat quisque ad rem, quid potest et quantum potest, sive consilio sive auxilio, sive ope sive opibus. Et quidem quod constituendae Oeconomia^s seu convictus conatum attinet, non fugit Ill. G. V., quid nuper fuerit voti nostri, sed ex eo tempore classium quoque reformatio facta est numerusque docentium auctus. Caeterum quia ORDO rerum omnium ANIMA est, per quem omnia stant vigentque, sine quo ruunt omnia, si quid excellens et stabile optamus, huc referenda omnino erit maxima cogitationum pars, ut quam maxime exquisita senie disponantur universa. Ad quam rem quia ego me auxilii nonnihil afferre posse (cum Deo meo) spero et, ut laboris hoc non defugiam, stimulari me sentio Illustrissima G. V.* id celanda non est, cujus et assensu et autoritate patrocinioque destitui non aequum foret.

Non omnino fugere Ill. G. V^m. existimo, quid ante annos plus minus viginti vir industrius Wolfgangus Ratichius in studiorum methodo reformanda tentarit, faciliorem, jucundior^em solidior^emque juventutis instituendae modum ostendens. Cujus scripta jam pridem ego avidissime lecta in usum mihi tunc commissae (in Moravis) scholae accommodare adnixus sum. Sed quum nuper (anno 1627) in plura id genus scripta incidissem, *Rhenii, Helvici, Eliae Bodini, Stephani Ritteri, Glaumii, Holstenii* etc. tantosque ingeniorum conatus viderem (addo Campanellam et Verulamium, felices philosophiae instauratores) multum sperare coepi de exoriente saeculo novo, valideque confirmatus sum Danielis illud: *Multū tunc scrutabuntur, et augebitur scientia*, de postremis his temporibus vere intelligendum esse. Coepi proinde scholis effuse gratulari, coepi et de facili (si Deus nos restituat) nostrarum scholarum post tantam hanc vastitatem restitutione spem concipere. Unum angebat: scripta illa didactica Germanico idiomate pleraque vulgata nostris hominibus ignorari, adeoque exiguo fore usui. Admovi proinde manum, ut nostrate sermone, quicquid in usum esset, consignarem. Sed in contemplatione horum mens altius demersa* coepit alia ex aliis observare, quae methodi illud lumen mire augent, tandemque eo ventum, ut posthabitis meis et aliorum superficialibus illis et experimentalibus observa-

* Až do tohoto slova zachovaly se nám přepis listů III—VII v souvěkm rukopise, nalézajícím se nyní v Museu království Českého, další listy (VII—XXII) jsou jen ve velmi nesprávných přepisech, které prof. J. Purkyně Museu zaopatřil.

tionibus eruentis ex ima natura ipsis fundamentis insudaverim triennium prope. Quo facto Didactica mihi nova nata est, *docendi et discendi celeriter, jucunde, solide rationem praeponeus*. Ad cujus infallibiles leges et normas totam RERUM SCIENTIARUM UNIVERSITATEM in Epitomen redigere constitui, ut scholis nostris (si Deus proposito benedixerit) ad universalem eruditionem contemplandam explanata foret via. Quia vero unius solius humeri tanto oneri futuri erant impares, adsciti sunt laborum socii aliquot juvenes ingeniosi, anno superiore ad Belgicas academias dimissi. Sed ad rem veniendum est. Occasione nuper erigendae in hac schola Oeconomia, generosis d. Schlichtingio et d. Gloskovio de scholae Anima, Ordine, iudicium meum exquirentibus, partem propositi mei detexi, qui, cum velut a linine, quam infallibilibus ea niterentur fundamentis, viderent rogare vehementer, ut in hujus gymnasii usum aliquam inventorum partem transferre vellem. Annui, tum quia Christianae charitatis lex poscit, ut quicquid donorum conferitur in aliquem, in commune cedat, tum quia grati hospitis est hospitalitatis beneficentiam quibuscunque officiis pensare. Constitimus proinde libellos aliquot, nova hac methodo conceptos in usum scholae hujus typis describere etc.

In toto igitur isthoc negotio Tuum, Illustrissime Domine, imploramus et assensum et auctoritatem et consilium; denique, de qua accuratius iudicium fieri possit, synopsis novae hujus Didacticae nostrae (ut et quaedam de *Seminario artium et linguarum omnium* etc.) reverendo Domino Andreae Wengerscio communicamus. V.

J. C.

VIII.

Ad D. Seniozem Paliurum.

Ego interim cum D. Wechnero, ne quid res scholastica patiatur detrimenti, video. Quam enim nuper Spartam Tuo ut primarii scholarchae rogatu, ut Patris autem sive jussu sive suasu suscepti, eam ornare non desisto: plus etiam, quam rogabar, minori quam offerebatur laborum praemio praestans. Quod non jactantiae causa dictum a me volo (vanus sim, si in tantilla re aucuper gloriolam), sed quia jam tum provinciam hanc detrectans protestabar, me non nisi serio agere posse, si quid in manus datur, horas autem meas aliorum deberi. Serio autem negotiis scholae intentus deprehendi verissime inter causas tardiorum progressuum fastidiosaeque molestiae scholasticorum instrumentorum defectum, praesertim quae ad talem ingeniorum et linguarum concurrentiam, qualis hic est, accommodata essent. Authores, qui proponuntur, pauciores habent: dictando autem et transcribendo tempus teri, res plena molestiae, plena jacturae. Lexicon vix uni et alteri suppetit in tota schola, et quo confugiant in dubiis? unde hauriant, quibus egent? praesertim cum lexica sint vel Latino-Germanica vel Latino-Polonica solum? Coepi igitur (conscientia dictante, stimulante autem commiseratione) cogitare, num aliqua ratione difficultatibus istis succurri possit, et cum non deesset consilium (consului enim jam pridem omnes, quotquot hactenus prodierunt Didacticos), exhibui partem eorum gen. D. Surrogatori

Gloskovio, qui ambabus ulnis amplectens vehementer rogare et instare, ut typographeo erecto rebus scholae hujus consultum irem. Cujus rei aliquam mentionem, dum hic esses, Pater observande, factam meministi fuisse: obtulissem accuratori examini omnia, sed videbam parcendum esse occupationibus Tuis, tandem et festinationi etc.

IX.

Ad D. Jonstonum.

Ratichius noster (didactorum coryphaeus) editionem magnae suae Didacticae (opus sc. 30 annorum particulatissimam omnium scibilium, excepta medicina et matheseos parte, dispositionem continens) jam molitur. Quid si nos minora sidera ab hoc sole obumbremur? Utinam. Scripsi ad hominem nuper, sed responsum nondum habeo. Vale.

X.

Ad D. Joh. Mochingerum.

S. D. Compellandi Te, clarissime Vir, ansam praebuit rever. D. Niassius, quam quod arripuerim, Tu pro humanitate Tua benigne interpretaberis. Retulit is D. Ancoranum inopinato in Angliam secessisse, Gallica versione Januae meae (cujus pluribus linguis edendae ille tam fervide studiosus est) penes Te relicta Anglicanaque submittenda propediem. Sed et hoc: adornasse Te Germanicam versionem editionemque jam parare. Equidem non solum non invideo, sed et vehementer gaudeo esse viros eximios, qui ad commune juventutem scholasque juvandi studium tam amice conspirent, quin potius tam concitatis animis concurrant, ut ardore pio ipsum novi inventi concinnatorem vincere videantur. Deus faxit, ne frustra et velimus et moliamur rem mole quidem parvam, usu insignem. Sed ne lateat Te, Vir clarissime, opellam hanc demum mihi placere coepisse, postquam Vobis tot tantisque viris placere animadverti. Complurium enim doctorum virorum tum e Borussia Vestra, tum e media Germania, denique ab Anglia usque jam suffragia habemus, ut pudeat non expandere vela tot secundis adspirantibus ventis. In eo igitur sum, ut secunda cura opusculum reddatur nitidius finique suo respondens exactius. Primo enim et nativo significato voces rebus applicare et scopus fuit et in praefatione protestatus sum, a quo tamen scopo aberratum esse passim deprehendo, quin et redundantia quorundam aliorum defectus displicet. Quumque errores cognoscamus ipsinet, corrigere aequum est, ne vel minimo errore nostro aliis errandi relinquamus occasionem. Proinde priorem illam editionem recudi non cupio, non patior. Versiones (post Bohemicam meam, ad quam aptata sunt omnia principaliter, ut vox voci, phrasis phrasi respondeat ubique) Germanicam et Polonicam fecimus quidem, sed et hae sub lima sunt. Quamquam de Germanica securiorem jam me fecit rev. Fr. D. Niassius, postquam Te, virum lin-

guae ejus cum gloria potentem, admovisse manum feliciterque interpretis officio functum edocuit. Quod admodum mihi gratum est. Nam utut ego Vestrae linguae qualem cognitionem usu longo mihi compararim, non tamen tantam, ut fidere mihi ausim, et quorum exigenda fuit lima, eos vel difficiliore vel negotio huic minus sufficientes experiebar. Nunc per Te cura levatus, quid ni gaudeam? Dicam tamen, quid ego in versionibus istis observandum putarim. Primum eo existimavi enitendum, ut quemadmodum Latinae, ita et alterius cujusvis linguae hic totum prostaret corpus, proinde nulla vox bis terve eodem significato poneretur (quod hactenus Vestrates lexicographi fecerunt, plures voces Latinae per unam eandemque Germanicam reddentes), sed diverse, nisi ubi synonyma sunt, quibus non nisi una Latina respondeat, hic juxta invicem (altera parenthesi inclusa) poni possunt, ut: Equus, Pferd (Ross) etc. Videndum non solum, ut totius linguae verba phrasesque generaliores prostent, sed et tam accurate vox voci, phrasis phrasi respondeat, ut absque errore discipulus imitari possit, reddendo nempe ita, ut propria propriis, tropica tropicis, jocosa jocosis, obsoleta obsoletis etc. examussim (quantum quidem fieri potest) respondeant. Id quod nos in Bohemicis praestitimus, in Polonicis et Germanicis conati sumus. His autem constitutis metis liquet, laborem hunc non vulgarium lexicorum (quorum somnolentia subinde se ipsam prodit, ut ne dicam ubique), sed accurati judicii opem poscere. Opus itaque fuerit multas voces et phrases vernaculas, quas dictionaria nulla subministrant, e quotidiano vel rariore etiam usu deprimere, et tum ad materiam praesentem, tum ad Latinam significationem, quam exactissime accommodare. Quo fine et indicem vocum Germanicarum confici necessarium esset, tum propter certitudinem, num omnes insint, tum propter examen instituendum, num suis locis recte insint. Haec innuo, Vir. cl., ut consilii mei et voti pervideas rationem. Caeterum quod exoticarum linguarum attinet versiones, nescio, quid intersit eas a nobis publicari. Tentamus primo tribus hisce linguis, quarum in scholis regni Poloniae usus est, et erit libellus forma portatili, pretio tolerabili, usu minus distracto (nam et hic pluribus intentus minor est ad singula sensus curiosae juventuti) commendabilior etc.

XI.

Ad Joh. Docemium.

Sospitet Te Jesus Christus, Vir clarissime!

Unde vero mihi hoc novum amicitiae sidus? Etiamne Hamburgum, qui mihi coepitque faveant, suppeditabis? Deo, amoris fonti, qui ejusdem spiritus afflatu suos per quaecunque locorum intervalla coadunat, laus sit et gloria. Literas Tuas, clarissime Docemi, accepi, plenas quidem illas amici et benigni affectus, sed quae ad alias prolixiores per Lipsiam de me jam ante destinatas referuntur etc. Nihil igitur de rei summa respondere possum, sed ad postulatum, quod posterioribus his expressisti, necessario. Utinam mi Docemi, utinam fiat, quod optas! ut jungere liceat dextras deque didacticis (quorum Te

aeque fervidum video amatorem) conferre consilia! Sed id optari nunc quam sperari promptius est. Multa quippe sunt, quae meam illam ad Vos perfectionem impediunt, adeoque legalia. Non praetendam itinerum difficultatem, valetudinis imbecillitatem, temporum lubricos terminos. Schola hic, cui operam meam interim addixi, presentia mea indiget, ecclesia hic exulans onerum partem humeris meis ferendam imposuit etc. Tacebo (quod apud Te fortassis vix nullum inveniret pondus) didacticis me ita noctesque diesque immersum esse, ut vel bidui jactura nimia videatur, praesertim dum opus fervet, uti nunc Deo clementer adspirante, experior. Fer igitur aliquam moram, Amice clarissime, dabit, spero, Deus et dies, quod nunc rogatur: forsitan Lipsiae sub autumnales proximas nundinas, si Tua Te ejusque dimittunt negotia, convenire possemus. Dedi enim ad D. Raticium (quem methodo sua omnem scientiarum Encyclopaediam absolvisse audio) literas, ad colloquium eo invitans; si responsum accepero ex voto, stat animus visere Lipsiam. Et tunc Te nobis tertium optabimus, quamvis non defuturi forsitan essent plures in hoc idem didacticum propositum amice conspirantes etc.

De meis pauca: Janua trilinguis prodibit Dantisci cum Germanica nempe et Polonica versione, editio priore longe castigatior et sexcentis prope vocibus auctior, cum indic. In Anglia morae impatientes priorem editionem cum Gallica et Anglicana versione vulgarunt. Tam avide opusculum hoc et cum doctorum applausu excipitur, ut mihi sperare id nunquam venerit in mentem. Facit vero id, ut de majoribus, quae sub manu sunt, majora etiam mihi pollicear. Seminarium enim illud minima est cogitationum mearum pars, tentandi solum vadi causa emissum etc. Vale.

XII.

Ad Georg. Winklerum.

S. D. Ut paucis multa expediam, totius negotii, de quo informari cupis, basin detegam, unde simul apertum mihi pectus esse, cognoscas.

Exul Moravus sum V. D. M., qui, cum in universali hac patriae desolatione scholarum vastationem attonitus spectarem, coepi de ratione scholas restaurandi (si Deus ecclesiae misertus aliquando nos restituat) anxius cogitare. Ubi cum viderem proram et puppim esse methodi rectificationem (in qua alioqui magnos viros desudare jam videbam), constitui admovere ipse quoque manum et, si quid ad rem adferre possem, experiri. Enatum igitur mihi inter caetera istud opusculum, quod Seminarii nomine insignivi cum Boh. collateralis metaphrasi, non nisi tamen in futurum, ut dixi, patriae usum. Caeterum quia amicis emitti hoc visum fuit, vel judiciorum experiendorum causa factum. Posteaquam vero cum applausu excipi animadverti (nam et a diversis typographis etc. a viris doctis) ego longius in Didacticis progressus longe majora nunc molior, adeo ut ceden- dis illis opusculis (quorum Seminarii praefatio mentionem habet) effectis alioqui et nonnisi extremam manuum desiderantibus, vacare non possim. Hoc solum

egi, ut iterata Seminarii editio castigatior esset et indice aucta et in usum Vestrarum scholarum Germanica versione etc. . . . Videor igitur non omnino lusisse operam in re tam grata bonis, praesertim cum et Vestrae nunc scholae accedat iudicium. Doctissimi viri N. N. collegae, amplector voluntatem, si (non mihi sed juventuti gratificetur) in Graecum transferendo opusculo aliquid operae ponet etc. Amo omnes, qui non sibi se natos credunt, maxime *φιλοδιανομοί*, quos o utinam excitet Deus exorienti novo saeculo novas faces! Ego in Winclero novum methodi lumen video, ad quod Christ. Pansophiae encyclopaediam componere aggressus sum. Si absolvere dederit Dominus, mirabitur, spero, sequens aetas res tantae facilitatis et jucunditatis (artes et scientias intelligo) pro tam operosis et abstrusis aliquando fuisse habitas. Non mihi blandior, Deo debitas tribuo laudes. Nec enim (quamvis eveniat, quod dico) quidquam poterit a quoquam mihi, ingenii tenuissimi et literaturae prope nullius hominioni, tribui, sed felicitatis saeculi totum hoc agnoscere. Vale.

XIII.

Ad eundem.

S. Tandem nimirum noscere Te incipio, venerande Senex, Pater in Christo honorande, officium, aetatem, gloriae Dei et publici boni zelum e Tuis et D. Moseri literis edoctus. Ignosces igitur, quod prioribus Te ut aliquanto gradu inferiorem compellarim (nec enim ex epistola ad typographum data colligere satis, qui esses, poteram). Haec scilicet mortalitatis hujus sors est, ut etiam conjunctissimi in Christo invicem ignoremur. Sed satis sit corda omnium coelo destinatorum in coeli terraeque centro, Christo, convenire, perque illum in communem coelestis societatis amorem conspirare, reliqua nobis in beatis sedibus asservari credamus, ea spe praesentium imperfectionum damna levantes.

Ad Tuas ut respondeam, aliquid liberalis es, Vir venerande, in cumulandis in me aut potius opuscula mea laudibus, quas, utut non ab affectu (quis enim in me ignotum esse poterat?), sed a iudicio profectas agnosco, ne a Te solo ejusmodi stimuli veniant, timidiuscule tamen admitto. Nam non est leve magnorum virorum expectationem, cui fortassis satis respondere nequeas, sustinere. Interim, quia non in manu nostra est adjicere ad staturam cubitum unum aut efficere capillum albumi vel nigrum, sed omnia in arbitrio stant ejus, qui nos imagunculas suas tanquam neurospasta . . . movet, promovet, trahit, retrahit et ad omne beneplacitum suum circumagit, satis est nos illi sequeas esse et agere, ad quod se impelli sentit quisque, sive laudem auferamus in hominum conspectu sive vituperium. Humanum tamen est malle placere; Christianum placere malle in bono, ut monet apostolus. Gratum proinde et mihi, quod bonis, piis, doctis non displiceant qualescunque conatus mei, quos tamen tu, Jesu Christe, dispone in gloriam tuam! Hic tibi nos famuli tui nostros sudores, vitam, omnia debemus, bene nobiscum agetur, si tu non asperneris.

De Seminarii editione trilingui et quid operas tardet, nuper scripsi. Exspecto Dantisco informationem, an sub prelo jam sudet. Rogavi equidem rev.

D. Mochingerum valde, ne moras neci patiatur, praesertim cum alii quoque urgeant. Nam Thorunienses et Fraustadiensis jam in scholam introduxerunt publice in classi tractandum. Quam primum prodierit, communicabitur Vobis unum et alterum exemplar. Et quia Polonicae Vobis et aliis per Germaniam nulli usui, recudetur mox Latino-Germanicum Lipsiae; ita inter me et Grossium jam convenit. Sed exspectare tamen Dantiscanam editionem (quia Germanica versio magna diligentia adornatur) certum est. Lexici editionem frustra exspectatis, ut et phraseologiae, antequam in Bohemica prodeant. Utrumque enim opusculum vernaculae nostrae adaptatum est ea forma, ut parallele decurrant perpetuo, quod ad Vestram linguam eadem accuratione, jucunditate, usu transferre ego quidem non possum, poterit forsitan alius nostro exemplo. Sed dubito tamen ea forma posse. Nostra si quidem lingua, ut dixi, parallele decurrit cum Latina, quod ad derivandi, componendi, inflectendi et construendi modos, Vestra sepius recedit, minutas particulas (in constructiones huc illic trajiciendas) interspergendo. Interim, si non satis conveniet sic, invenietur alius, Deo dante, modus. Sed nec nostra phraseologia adhuc perfecta est, me nunc prope biennium in realibus occupato. Paullatim tamen colligitur materies, illi quoque, ubi usus poscet, in formam redigendae. Non omnia nobis simul nasci possunt, quae parturimus, et concedenda nonnunquam quies atque ex intervallo redeundum ad opera, praesertim cum et alia occupant plerumque. Deo igitur ista, ut et omnia committenda, quidque sequens ferat dies exspectandum.

De Raticchio quod inuis, miror. Itane vero lucernam sub medio poni aut rursus nonnisi aurea candelabra quaeri? Dederam ante biennium forsitan ad virum literas coepti mei consilia explicans et quousque ipse progressus sit (ne forsitan actum agatur) edoceri cupiens. Sed post exactum semestre eadem literae eadem via per Lipsiam ad me redierunt negantibus iis, quibus negotium commiseram, resciri posse, ubi latitet. Ita mihi saxum meum volvendum in usum praesertim gentis meae intellexi, telamque meam texere perrexi. Si tamen id aliis quoque ex usu esse potest, non invidebo, posse autem non dubito, postquam ad alia ex aliis prospicere concedat luminum Pater. Cui me meosque illos conatus Tu, reverende Domine, uti facis, piis votis commendare, ne intermitto. Ego pariter Te Tuosque pectori meo commendatos habebō. Vale.

XIV.

Ad D. Martinum Moserum juniorem.

S. Literae Tuae humanissime scriptae valde me recrearunt. Gaudeo enim ad ductum mihi amicorum *quid didacticorum* catalogum. Hoc si quidem unum post sacra vocationis munia unice me afficit, si rem literariam alicui cordi esse sentio: nihil magis et ipse in votis et operis habeo noctesque diesque, quam ut per me quoque aliquid sive lucis sive facilitatis accedat scholasticis studiis. Ob quem affectum favere mihi bonos clarissimos etiam scholarchas Vestros, quod nuntias, quid ni mihi gratuler? Sed et ipsi scholae Vestrae de tam piis

sedulis prudentibus naucleris, quemadmodum et de Te tam gnaro et gnavo remige, gratulor. Utinam plures sint, qui in tam seria re serio conspirare nervosque intendere velint! Specimina syntactica, quae discipuli Tui ad regularum nostrarum praescriptum edunt, placent valde, magis vero testimonium Tuum, quo ita pueros praesentissime ad linguae notitiam deduci, experiri Te asseris. Mihi quidem (ne hoc Te celem) alia adhuc compendiosior grammatica Latinitatem docendi via est e norma universalis methodi meae, sed quia haec tenebris adhuc premitur, pro discipulis aliarum linguarum hoc interim adornatum est. Inesse tamen, Te teste, huic etiam lucis non nihil placet. Teque, amice, oro, velis praxin continuare, non meis solum insistens vestigiis, sed quidquid observatione deprehendere potes aliter posse dici aut fieri, ut annotes meque postmodum moneas, ut facta symbola instituendi laborem minuamus docentibus, discendi autem taedium discentibus. In Seminario Gracco vertendo scopus sit introductio, tamquam per Januam, in linguam Graecam. Primario igitur hoc agendum, ut voces et phrases, quae in N. T. exstant, illud referantur, quo in loco comode Pasoris Lexicon serviet. Tum evolvatur Thesaurus Benzii et lacunae (omissis obsoletis, poetiis, rariis) expleantur.

In Raticii methodo multum mihi spei fuit . . . sed Quaeso Te, si quidem convictorem Te ejus fuisse audio, edocere velis, quousque progressus, utrum vel gloriantem audieris! Clausum enim illi pectus esse cognovi. Non me tam exercitato duci aequiparare velim, hoc tamen uno distamus. Mea patent amicis omnia, nihil occultatur. Magis dolet non esse, qui serio isthaec cognoscere, operas adjungere, aut saltem cotis vice fungi velint. Soli igitur anhelandum, sudandum, succumbendum etiam nonnunquam fuit haecenus. Hoc solatur non deesse, qui de tam operoso molimine dextre judicantes, monendo, hortando, orando, vota offerendo, grate inventa excipiendo, errata condonando animum addant; magis vero quod Deus (cujus robur se per imbecillitatem nostram exerere solet) vires lumenque sufficiat, ne in vanum laborasse videamur. Sed quorsum prolabor? Invidia vel arrogantia hominis, suo non Dei honori litantis, proprio non publico bono inhiantis, eo me abripuit. Ignosce et ignoscat Deus, si iudiciis fallimur. Vale.

XV.

Ad D. Docemium.

JESUS! Clarissime Docemi, Domine et Amice honorande! Tuas datas in Octobri accepi, in Januario demum respondeo. Non quod deessent occasiones, sed quod ego negotiis distractissimus. Dei enim et ecclesiae voluntate (cui refragandum non fuit) major curarum sarcina (in habita aetumnali synodo) humeris meis imposita est; ecclesiarum ministrorumque dispersorum inspectio, defuncti scilicet venerandi soceri mei loco, quam provinciam laboriosorem, quam putari posset, experior curarumque feracissimam. Quod facit, ut didactica studia languidius procedant, imo verius jaceant nec mihi amicis in salutaria scholis consilia conspirantibus (qui non desunt hinc inde) hac in materia literas

commutare integrum est. Faciam tamen, quod potero, si Deus aliquo usque prorogaverit vitam et compendia quaedam (quae molior) laborum vocationes ecclesiasticae haberi poterunt. Adorno nunc editionem Didacticam ex infallibilibus naturae fundamentis erutam, opus quod, ut spero, multis majora et mirabiliora videndi accendat faciem. Daturus quoque forsitan sum Pansophiae seu Encyclopaediae totius eruditionis delineationem, de quo nihil amplius nunc. Cur enim mihi ipsi tuba sim? videbunt et judicabunt alii, num aliquid operae pretium egerim. Hoc solum dico, bona spes me habet non frustra fore sudores meos. Si enim particula meditationum mearum *Janua LL.* tantum excitavit bonorum, applausum quid nisi universae eruditionis potentissimam viderint portam? Non nobis Domine, sed nomini Tuo da honorem! In Tuo enim lumine videmus lumen! Quod ad Tuas: Quæris, an *Januae* editionem, quam moliris Lat.-Germanicam, annexis indice, quantitatum notis etc. approbem? Quid ni? Approbo, laudo, hortor, obtestor, ut agas, mi Docemi, ad quod officii et conscientiae ratione stimulari Te sentis. Nemo talentum defodiat, quisque, quod potest, ad tabernaculi structuram afferat. Utinam mea sint pili caprini prae auro, quod alii allaturi sunt. Non enim anteferre cuiquam desidero, sed si excitatos videro complures ad similia vel limatiora cudendum, Deum laudabo; et quam laudo, quod Te quoque, honorande Amice, ad bene cupiendum juventuti et non parcendum laboribus, excitaverit, quem porro, ut Te roborare et alia ex aliis, quae usum afferant, suggerere velis, humiliter rogabo. Miror autem, quod in Lipsiensi librorum catalogo inter prodituros Germanicos libros Tuæ editionis titulo meum praefeceris nomen. Non mihi id gratum, maneat cuique, quod suum est, labor et honor; nec video, cur Te pudeat Tui tam gravis laboris, praesertim cum etiam propius ista professioni Tuæ respondeant, quam meae. Sed neque id curo. Optarim sane mea ἀποθήκῃς potius prodire. Sed quia mos Germaniae non fert et me inscio primum meo nomine ista spargi coepta sunt, esto, fiam pusillus cum pusillis istis in oculis hominum, si modo parvulis illis, quos nobis commendavit Christus, prodesse possim. Grammaticam meam, ante biennium hic editam (et jam in Silesiae scholam Goldbergensem alibique receptam) puto Te non vidisse. En mitto! Non quod magnopere in ea gloriari displicent adhuc nonnulla, quia *Φερριδὸς διερῆος σοφώτερος*, verbo, minorem adhuc molem et minorem lucem desidero. Sed haec et Pansophiae delineatione patebunt etiam etc. Vale.

XVI.

Ad Mochingerum.

S. D. P. Accepi Tuas 28 Jan. datas una cum adjuncto *Januae* trilinguis (quod felix faustumque sit) exemplari, itemque Planctu et Plausu urbis Vestrae. Pro hoc, si agere gratias satis, forsitan interea fecero, dum se referendi etiam occasio dederit, de illo agendum adhuc Tecum candide et sincere. Editio nitida (quo nomine typographo diligentiae laus debetur) per omnia placet. Translatio Tua, dedicatio, ad lectores praefatio, perplacent. Illa profecto accu-

ratam redolet, et paene dixerim, anxiam sedulitatem, ista in juventutis com-
moda pium favorem detegit: haec denique multa monet utiliter. Verbo dicam,
acquiesco, et quod meum hoc opusculum Tua quoque lima metaphrasique
Germanica tam accurata et tam pura editione exornare non fuisti dedignatus.
Tibi eo nomine singularem habeo gratiam. Ita certe decet Christianos, ut post-
habito cujuscunque privatae rei respectu, sese mutuo et sua opera alios, quantum
possunt, juvent. Cujus actuosae charitatis, in quocunque corde flagrantem eam
videt, Christus erit testis et retributor etc. etc.

XVII.

Ad D. J. H. Alstedium in Transylvaniam.

S. Saepius optanti mihi salutandi Te occasionem, et constantem erga cha-
rum praeceptorem declarandi affectum ecce insperato virum, qui ad Vestrae
Daciae oras itineri jam accinctus, num quidquam sibi committere vellem, inter-
rogat. Quaero, an magnum Alstedii innotuerit nomen? Ne et persona, inquit,
et si quid curatum vis, injunge, haec manus curabunt. Arripio itaque calamum,
ut hoc internuntio cognoscas Amosum illum olim Tuum eundem illum esse
Tui amantem et observantem. Nam Te quoque eundem in me esse, ex iterata
illa ab amicis nomine Tuo (intra hoc quinquennium, quo me Polonia habet)
ampla salutatione cognovi: ita vero, magne Vir, fieri convenit, ut quamvis
nos Vaticani Aeoli furentes illi turbines per orbis plagas difflant, conspirare
tamen nos in mutuum amorem, (quem Christi spiritus requirit a suis) non de-
sistamus; etsi nihil aliud in tanta hac dispersione datur, saltem ut alii pro aliis
exoremus Deum. Quid autem praeterea Te dignum scribam? Audeanne Tibi
aliquid de scholasticis meis opellis communicare? Fiat, praesertim cum eadem
hac die mihi exemplaria Physicae meae afferantur, amicus vero hic ad crastinum
nobiscum commoraturus est. En Tibi primum tentamen meum pro commodis
scholae hujus, *Jannam linguarum!* sed quae tantum applausum apud eruditos
(praeter spem) reperit, ut aliquoties jam in Germania et Anglia alibique typis
descripta sit et versione Germanica, Polonica, Anglicana etc. a viris doctis
ornata. Graecam quoque Lipsiae M. Reyherus et Goldbergiae M. Moserus adorna-
verunt. Scribit etiam mihi D. Jonstonus e Belgio quendam ibi octo linguis editio-
nem moliri. Sed et receptum jam est ac introductum opusculum hoc in
scholas publicas Dantisci et passim per Prussiam et Poloniam alibique. Si cum
fructu aliquo, non invadebo. Deum laudabo potius, cujus benignitate visum
mea (homuncionis tenuissimi) hac in re opera uti. Mitto Tibi primae edi-
tionis exemplar. Adjungo etiam Physicae meae, quam dixi, exemplar, de qua
judicia virorum doctorum exspecto et expeto simul atque Tuum, honorande
Praeceptor, amanter requiro prima occasione. Videor enim mihi Tuis quoque
vestigiiis eo ductus, ut Philosophiae fundamenta prima non extra scripturam
quaerenda putem.

XVIII.

Ad D. Docemium.

Jesus deliciae nostrae! Binas Tuas simul accepi 3/13 Junii, sed et Januae nostrae editionem Tuam, utinam non sic typographorum sphalmatis foedatam! Sed ita est universum illud hominum genus; Gedani prodiit ante semestre, secunda mea cura castigata et mille circiter vocibus aucta editio, sed et illa mendis interspersa. Te video utiliter observasse quaedam et mutasse; supplementa tamen (ignosce parrhesiae) non omnia ad mentem meam. Quorsum enim tot herbarum, stellarum etc. nomina? Supervacuum est pueros ediscendis appellationibus rerum, quas nondum norunt, neque nosse expedit onerare. Januae scopus est fundamentalia tantum linguae verba et verborum structuras tradere, minus usitatis in alium locum reservatis. Interim, quia Tibi sic visum, mutare non possum. Deus faxit, ut impensa sit opera Tua utiliter.

XIX.

Ad D. Mochingerum.

S. Eximie Vir! Male sit illi casui, qui se interposuit et, ut male de nobis invicem suspicari coeperimus, effecit. Fidem do Tuis verbis, curasse Te probe, ne dasset a Rhetio laboris nostri qualis qualis pensatio, sed crede mihi quoque nullum exemplar me aut Lesznam vidisse hactenus praeter unum id, quod specimen loco submisistis primo. Et me pudet revera, dum toties a variis obtundor de exemplaribus communicandis aut etiam videnda editione. Cogita, annon absurditatis plena res, unde prodiit opusculum, ibi nullum reperiri. De Physica, si jam vacavit legere, audire cupiam iudicium, praesertim de mundi e Mose positis principiis, materia, spiritu, luce. Ego magis magisque confirmor, hanc unam de natura philosophandi rationem genuinam esse suntque mihi notae utilissimae observationes, quomodo ex datis fundamentis particularium quorumcunque in natura et arte exsurgat cognitio. Etiam astronomiam nuper inde concepi novis simplicissimis, facillimis et, quod cardo rei est, ex natura coeli desumptis hypothesibus adornatam, quam fortassis publicae quoque censurae exponam. Sublata enim inutili Eccentricorum et Epicyclorum orbiumque realium suppellectili, itemque monstroso apud Copernicum terrae motu; omnia phaenomena per hypotheses nostras, simplicissimas illas, salvabuntur tantaque facilitate concipi poterunt, ut vel puer lectione sola absque magistro intelleturus sit. Ita spero. V.

XX.

Ad Niclassium.

. Verbo dicam. Majora mihi sunt sub incude, quam Hunefeldius sperare potest. Non igitur venum expono, nisi quod censura quodam modo eget. Nondum mihi tempus est omnibus meis officinas typographicas aut biblio-

polia occupandi, nisi immaturos vellem protrudere foetus. Haec ille si non capit, Tu ei, quaeso, explica, et, ut sincere secum agi intelligat, nec me urgere pergat, effice. V.

XXI.

Ad eundem.

S. Jam tandem spero fore, ut Hunefeldii nostri voto satisfiat, postquam prorogato fati exilii nostri termino ea, quae patriae usibus parabantur, nunc rogatu et hortatu illustrissimi Patroni D. Palatini Belzensis, (qui modo in reditu a nobis Varsaviam tendit,) in usum patriae Sarmatiae, quantum Deus dabit, conferenda sunt. Sic enim sententia, consensu synedrii totius, quicquid mihi libellorum didacticorum est intra annos aliquot adornatorum, luci dandos esse in hujus nostrae Lesznensis scholae, et si quae aliae volent (uti futurum spes est) usum. Additi itaque mihi sunt laborum socii duo sumptu Maecenatis alendi, qui transcribant, quae in paratis habentur, reliqua autem concinnare, limare, polire juvent. Praemittetur Didactica magna, subsequenter alia ex ordine, et Lexicon Latino-Polono-Germanicum, tum Pansophia etc. Voluit quidem illustris Patronus hic Lesznae omnia illa excudi. At nos quia typorum defectu laboramus et fidem Hunefeldio datam servare stat animus, potiora illa ei describenda transmittam, minoribus quibusdam (praesertim mere Germanicis pro infima pube) nostrae officinae reservatis. Didacticam velim in quarto excudi: dabit circiter 30 philuras, sed ante Epiphantias submitti non poterit. Erat enim Bohemice scripta, nunc demum Latinitate donari coepta est. Tu, Frater, mecum ora, ut, si gloriae Dei servit propositum, benedictionis aura nobis aspirare velit. V

XXII.

Ad S. Hartlib.*

S. P. Clarissime Vir, patuit quidem jam ante mihi amicitiae Tuae janua quum per germanum Tuum aliquoties me salutari et de quibusdam moneri voluisti, magis autem nunc praebita mihi ansa est familiarius Te compellendi, postquam et nostris legatis (Vechnero et Laurino) Te tam affabilem et communis miseriae exulum gentis nostrae tam compatientem et denique erga me in specie tam officiosum praebuisti, quem scilicet et scriptis quibusdam didacticis (quamvis haec non dum mihi sint reddita,) donare et aliorum amicitia augere voluisti. D. Stresonem intelligo, qui ad me Tuo monitu literis datis suum de Rationis usu et abusu elegans sane et politum scriptum communicavit. Haec, inquam, coegerunt me has ad Te dare, ne ingratus videar tam sinceri amici officiosae diligentiae. Scias velim, mi Hartlibi, nihil mihi optabilius esse, quam ut Tecum et Tui similibus crebrius conferre possim de iis, quae publica spectant ecclesiae et scholarum potissimum commoda, totus enim eo feror. Sed ne id ita, ut vellem, valeam, obices posuit divina providentia, im-

* List tento částečně otištěn od A. Sterna »Milton u. seine Zeit I 1. p. 476—477«.

posito mihi domesticarum curarum onere, sollicitudine nimirum pro dispersarum ecclesiarum reliquiis, quae quotidie distrahunt, nec animum ad liberalia illa quietum, multominus integrum relinquunt. Hoc enim est, quod Didacticum propositum retardat. Sed nec mihi alia mens fuit, quam in patriae usum, si nos Deus restituat concinnare quaedam, ut in promptu fiant, quorum ope tantam post vastitatem Antichristianam facilius restitueretur Christianismus. Quod fieri non posse, quam per restaurationem per omnes urbes, oppida, pagos minimasque etiam communitates scholarum, credidi. Ideoque scholas ubique facile et feliciter erigendi modum excogitavi, hactenus spero, inauditum: nempe per omnium scibilium dispositionem, eaque tractandi modum talem, ut possibile sit, imo facile, omnes scholae deditos ante aetatis annum 25 omnibus instrui, quae ad vitam oeconomicam et politicam vel ecclesiasticam necessario requiruntur: et quidem ita, ut res centenas aut etiam millenas unus idemque possit informare minore forsitan labore, quam nunc instituuntur singuli etc. Inter cetera autem tunc meletemata e fundamentis meis didacticis prodiit consilium de continuando libello totius LL.^{ae} breviario, quem et composui, iudiciaque exploraturus, sub seminarii seu Januae I.^{ae} nomine luci exposui, ut non ignoras, qui Tuo etiam calculo inventi utilitatem approbasti. Sed cum undique applauserent pluraque ejus generis poscerent, nec mihi per novam ad ecclesiasticas curas vocationem ad ista redire integrum esset: Illustrissimus D. Palatinus Belsensis proxime elapso Sept. in his oris constitutus (qui alioqui in Russia residet,) petiit continuari. Intellecto autem, ubi res haereat, sollicitavit Seniores de me curis ecclesiasticis ad interium liberando, sumpturnque ad amanuenses alendos promisit. Anni, telam texendam resumpsi, ut adjacens (Maternae scholae Informatorium) docebit. Sed remoras iterum sentio. Nunc Domino digresso subsidia promissa lente procedunt, imo vix procedunt, nec mihi aliunde Patroni. Patere, mi Hartlibi, ut Tibi hoc in loco effundam cogitationes meas. Cupio admodum posse me in hoc exilio saltem Didacticam magnam, Viridarium et Pansophiam absolvere, quia metuo, si Deus nos patriae restituat, per negotia ecclesiastica non datum iri tantum otii, ut his vacare queam. Videris mihi Tu aliquid opis ferre posse, ut procedat opus. Affirmare quippe ausus es apud affinem meum et D. Vechnerum, nisi obstisset conatibus Tuis Anchorani temeritas, effecturum Te fuisse, ut pro Januae reclusionem annuatim mihi ad vitae dies 100 librae sterlingarum cederent. Si ita, equidem Te amo, mellite Amice, qui de me tam insigniter mereri statueras. At si Tibi non desunt rationes, en merendi iterum occasio, non tam de me, quam de re communi totius Christianae juventutis. Nimirum, si vel unicas centum libras a studiorum Patronis (quibus florentissima Anglia abundat) impetraveris, impetrari ego posse spero, ut in laborum societatem pertraham cruditissimos viros Vechneros, D. doctorem (Georgium), et Davidem, Tibi jam notum, quorum hic in adornando Viridario, (cujus in Seminarii praefatione mentionem feci votumque irritum, hactenus nomine manum admovente) ille in perpolianda Pansophia magno mihi adjumento esse possunt. Ille nimirum omnium rerum cognitione instructissimus, uterque didactici propositi fautor. Quid autem ago? itane de his nude ad Te? Vides apertum pectus. Rem, uti est, narro: obstare nimirum didacticis nostris conatibus rem angustam domi.

Si ergo juvare potere, publici boni amor id a Te impetret: mihi nihil posco. Interim si non in promptu Tibi res est, nihil etiam peto, nisi ut orare pro nobis non intermittas. Id etiam erit juvare nos. Luminum enim ille Pater solus est, qui et mentes collustrat et vires suppeditat et corpora pascit, solus denique operatur omnia in omnibus. Illi gloria et laus in saecula saeculorum. Amen.

XXIII.

Ad D. J. Bal.*

Materna sic apud prophetam viscera describit Deus, quod non possit oblivisci foetus uteri sui, quia nempe tenerius amant genitrices, quos cum dolore pepererunt; sed nec paternus tamen affectus alius est aut esse (doctrinae natura et pietate ipsa) debet, quam ut bene esse velint iis, qui a se, ut essent, acceperunt. Facis ergo, generose Domine, quod faciendum est, dum pie de pia Tua prole sollicitus es, ut nostra sub cura (quorum fidei eos commisisti) recte officium faciant. Faciunt equidem, quantumque aetas, ingenium praesentesque occasiones ferunt, in literatura, moribus, pietate, profectum capiunt, nec est, quod interea opus esse credam, nisi ut sanctis ad Deum (spirituum patrem) suspiriis illis nobisque divinam benedictionem comprecari ne intermittas. Nos praesentes invigilare non desistemus, ut pro virili progressu facere pergant. Valeat Generositas Tua cum omnibus dilectis suis reverendoque et mihi percharo fratre, D. Bochnico, cui salutem adscribo.

Raptim Lesznae 15. April. 1640.

XXIV.

Ad D. J. Gorzisky.

Scripsi nuper filiorum profectibus obstare nimiae cujusdam et illis, qui studiorum sacra solido cum fructu tractare debent, nocivae libertatis aut potius licentiae, imaginatione conceptam vel etiam assuetudine attractam fiduciam. Erupit jam res, proh dolor, in nervum, quod M. V. ne celemus, ipsa remedi ocius quaerendi necessitas compellit. Abfui ego per dies aliquot laboribus ab ecclesia commissis alio in loco intentus. Factum interea, ut filius minor ob scandalum publice commissum publicae castigationi, mitiori tamen, postularetur, quod cum publice negaret seque non pariturum iterando diceret, virector, ne quid per iram committeret, illum egredi jussit remque ad scholarchas detulit. Qui cum violatam** praeceptorum auctoritatem restituere vellent publica increpatione, scholam ingressi jusserunt accersi Christinum: Boguslaus hoc audito egressus ipse est fratremque prohibuit parere scholarchis. Scholarchae ad eos in musaeum ingressi, insolentiam (cujus vix in schola hac exemplum

* Pouze nadpis jest psán rukou Komenského.

** Až sem psáno rukou Komenského, dále rukou pisařskou.

exstat,) increpabant, mores in melius mutare suadentes. Cum autem se frustra esse viderent, poenae loco illis abstinenciam a schola denuntiarunt, contumaciam illorum ad M^o V^o delatum iri minitantes. Illi, tantum abest, ut exterrerentur aut deprecarentur culpam, ut potius sibi id gaudio esse idque se exspectasse, gestu et verbis prae se tulerint. Domum ego heri reversus et quid actum esset edoctus, ipsos adli doloremque contestatus modis et rationibus, quibus potui efficere, laboravi, ut errata agnoscerent et corrigerent: caeterum praeter excusationes jejunas, adeoque expostulationes (inique secum agi) aliud obtinui nihil. Haec itaque M. Vestrae significanda duxi (quanquam id gen. D. Schlichtingium, Wschowensem judicem, facere intelligo,) quo celerius de remedio cogitandi occasio sit. Sibi hic ea ratione nulli usui, nobis oneri, aliis scandalo, eo magis quo diutius erunt. Consilii nihil praescribo, nec opus est; rem, uti gesta est, narro, utque M. Vestra remedia ferat (quando nos tam infelices sumus, ut nihil proficiamus), oro. Dicam tandem, quod sentio: ignosce, Domine honorande. Non facile annosior bos assuescit jugo, qui non a primis annis assuevit. Nihil diu videntur detenti ab illorum, qui sub disciplina enutrientur Deo et patriae, consortio: innatae philautiae et praesumptionis radices et surculi (eheu communem nostram et sacculi corruptionem!) exstirpati non sunt nec jam exstirpari volunt. Sed haec, ut cum caeteris juventutis vanitatibus atque erroribus transcant, Deum oro futurumque id spero, si et ardentem Deum oremus et remedia correctioni apta adhibeamus. Quae circumspectianda prudentiae Tuae, magne Patronae, committo, Deumque, ut salutaria suggerat, supplex adoro.

Lesznae, 2 Maji 1640.

Valeat Ill. M. V.

Ill. G^{ra} Tuae votis et officiis
addictus
J. A. C.

XXV.

Ad D. Christophorum Pandelium.*

Jesus!

Dilecte in Domino Frater! Tuas 22 Martii datas accepi 22 Maji, quibus de privato collegio in usus Herulorum Tuorum a me instituendo innuis, quandoquidem publice non nisi horis quatuor hebdomadatim me audiant. Ego vero id ago, ut me totum ab occupationibus illis liberem, nedum ut altius immergar; reliquam vitae meae ejusmodi laboribus impensurus, e quibus ad ecclesiam plus redire queat utilitatis (si jusserit supremus) quam ex molestiis illis, quae in parum sibi attentam et bonam partem ingratam juventutem impenduntur. Quorum in censu utinam non venissent numerandi heriles filii! Dissimulare autem jam non licet amplius immorigeros se nobis praebere, interque eos esse, qui me a schola pellunt. Exaraveram ante mensem fere jam ad magnum Do-

* Nadpis jest psán rukou Komenského.

minum adjacentes, sed quas interveniente emendationis spe retinueram. Nunc cum submittere se recusent, eoque nec scholae membra sint nec ad ss. communionem ecclesiae admissi fuerint pentecostalibus feriis, ea ratione sibi et aliis scandalo, mitto easdem, uti tum scriptae erant, ne magnificus Dominus Patronus ignoret celeri consilio esse opus. Eggit his diebus sedulo cum ipsis m. D. iudex Wschowensis, scholarum supremus: pollicebantur omnia praeter disciplinae parem cum caeteris subjectionem, cum tamen hoc ipsum sit *τὸ κριόμενον*. Pollicemur nos quidem illis immunitatem ea lege, ut faciant ultro et virtutis amore, ad quae alii formidine poenae adigendi vel a quibus pellendi sunt. Verum illi nec sibi fidunt nec nobis, mallentque, quantum animadvertimus, alio migrare, ubi liberius vivere liceat. Quod an ex usu fuerit, viderit m. D. parens. Domini iudicis Wschowensis haec est sententia: Majori natu, Boguslao, donandum esse, ut privata potissimum institutione gaudeat; minori salubre fore, si submittere se disciplinae iugo paterna interveniente autoritate cogatur, eoque propriae voluntatis arbitrium frangere et legibus cum ratione parere condiscat. Quae voluntas si fuerit m. D. Patroni, non intermittere privatim ea agere, quae D. Boguslai studiorum et virtutum augmentis serviant. Nec ipse recusem privatim aliquot impendere horas, quandoquidem frustra adhuc a schola dimissionem quaero, utque ad tempus adhuc habenas retineam, rogatus sum. Faxit Deus, ut quisque nostrum sua in statione constitutus id faciat, quod divina vocatio nobisque commissorum salus requirit. Vale. 30 Maji 1640.

T.

J. C.

XXVI.*

Ad Maecenatem.

Illustris Maecenas!

Hesternos et pridiano sermones nostros in scripto summam consigno Te ita volente, re ipsa propemodum exigente: cum sit, quae ad plures spectat, deliberandique moras aliquantillas poscat. Modo tamen nimiae ne sint, ne nobis agendi tempora deliberando transfluant,** quod et jam nonnulla ex parte factum eatenus ego quidem doleo. Ad rem vero. Non gentiliter est ab homine gentili, Seneca, dictum: *Vita optanda est, ut aliquid vita dignum efficiamus*. Nam et sanctos Dei similis cogitatio et cura habebat, ne frustra viverent. *Non moriar, sed vivam*, inquit David, *ut enarrem opera Domini* (Psal. 118). Salomon autem vita non tam fruendi quam utendi praecepta dans, industriam inprimis et bona pulchraque facinora, quaecumque possunt, edendi studium mortalibus commendat his inter alia verbis: *Quodcumque facere potest manus tua, instanter operare: quia nec opus, nec ratiocinatio, nec scientia nec sapientia est in sepulchro, quo properas* (Eccles. 9, v. 10). Ideo Paulus, senex jam, quanquam

* Koncept vlastnoruční Komenského na 5', listu in folio.

** *absumantur* původně psáno, což však přeškrtnuto a napsáno: *transfluant*.

dissolvi et esse cum Christo praeoptabat manere tamen adhuc in corpore ad profectum et aedificationem multorum, melius esse judicabat (Phil. 1. 23 etc.). Unde monemur, nec ignavo otio transmittenda esse vitae tempora, nec prodigenda in rerum inutilium, et homine Christiano praesertim indignarum studia: sed iis impendenda serio, quibus quam maxime per nos quoque gloria Dei, proximorum salus, ecclesiae incrementa, patriae ornamenta, promoveri possint; sive ingenio nostro, sive labore, sive consilio, sive auxilio quocumque, ope et opibus. Omnia enim debemus illi, cui nosmet ipsos debemus; ut corpore, anima, spiritu serviamus illi, qui dedit illa (I. Corinth. 6, 20). Multo vero minus subtrahere Deo possumus illa, quae extra nos sunt, interim tantum ad dispensandum nobis concedita; eo fine, *ut si in his minoribus, apparentibus, alienis bonis* (ut emphatice loquitur Christus), *reperiti fuerimus fidei, digni habeamur, quibus (reverera illa, vera, propria nostra, h. e. aeterna bona committantur* (Luc. 16, 10 etc.). Quae externa bona utut jure suo a nobis repositere possit Deus, quia tamen spontanea proniptitudine delectatur, rogat fere tantum, et ea sibi dare petit, occasionibus ad eam rem submissis nos invitans praemiaque insuper pollicitans.

Ad oblationes enim spontaneas pro aedificando templo suo reversos olim e Babylone adhortans, quanquam dixit: *Meum est argentum et meum est aurum* (Hagg. 2, 9), addidit tamen benignissime: *Probate me super hac re, si non Vobis aperuero cataractas coeli et effudero Vobis benedictionem usque ad abundantiam* (Malach. 3, 10).

Cum itaque inter alios nobis quoque Deus noster occasionem praebet, modumque revelet, illustriori quodam modo propagandi gloriam suam: merito nos obsequiosos praebemus Deo, ut, quod quisque potest, id in gloriae ejus promotionem lubens offerat: sive ingenium, sive vires, sive externa auxilia, sive denique vitam ipsam. Grate fuit amplexus Deus prophetae sui promptitudinem, qui cum dicentem audiret Deum: *Quem mittam? quis ibit nobis?* respondit: *Ecce ego, me mitte*. Collaudavit et Davidem, exstruendo in honorem Dei magnifico templo operam offerentem: nec alius eujusque ulla bona in re bonam sprevit voluntatem unquam. In eo tantum rei cardo versatur, ut, quoties talium occasio offertur, ante omnia certi reddamur, illud, quod molimur, aut moliri proponimus, sitne tale, quod gloriam Dei et hominum salutem (cui et Deus ipse invigilat, et nostrum quemque suo loco invigilare vult) concernat? et nostras vires non excedat? Tandemque videndum, an sancto ejusmodi in proposito, hoc vel illo, nostra uti opera DEO non displicere, certis signis colligiqueat? Colligitur autem id ex eo infallibiliter, si ad *fines bonos* bona ille suppeditet media, *mediaque* bona bene dispensandi *occasiones bonas*. Deus enim noster, cum ordinis Deus sit, non confusionis quicquid ordinarie agit, per ordinaria media agit, nec nos imaginem suam extra metas ferri, sine fine e modo vagari, sineque fundamento quidvis moliri, vult. Hinc Christus eleganti de architecto regeque bellatore parabola prudentiam ejusmodi docet, ne quicquam (praesertim majoris momenti) sine subducta ratione occipemus, anne perducendi ad finem negotium, quod obvenit, media nobis suppetant sufficientia?

Ejusmodi autem requisita (cum alias in genere, tum specialiter in hoc nostro proposito), quae et qualia esse oporteat, ipse omnium sapientissimus Deus exemplo suo nos docuit. Qui **Sanctuarium** in honorem nomini suo extrui iubens, tria Mosi ostendit.

I. **Delineationem** ipsius operis per omnes ejus partes (Exod. 25, v. 40).

II. **Artifices**, quos spiritu suo impleverat, peritia et intelligentia notitiaque ad excogitandum et industrie operandum, quicquid ingeniose excogitari potest: Beseleem et Aholiabum, cum sociis (Exod. 31, v. 2 ad 7).

III. **Sumtus** denique, rei gerendae nervus, unde sumendus esset, ostendit Mosi: nempe ex spontaneis oblationibus principum populi et populi ipsius, quicumque mente prompta et devota offerre vellent dona ad faciendum omnia, quae fieri voluit Deus (Exod. 31. 5, 21, 29).

Tria igitur illa si nobis similiter ostendit Deus, *delineationem operis, artifices operis, fautores et promotores operis*, Dei ipsius opus nos agere, ejus sub directione ac praesidio credemus. Videamus ergo singula.

Operis Delineatio.

Quod in honorem magni Dei ejusque ecclesiae universales usus molimur, est *Literarum et Sapientiae Pietatisque* studia omnibus communiora, faciliora et ad provelendum in melius res mortalium omnino efficaciora quam hactenus, reddendi studium. Idque per adorationem librorum novorum, ad captum ingenii humani (inprimis autem juventutis scholasticae) sic accommodatorum, ut quicquid ad praesentem et futuram vitam scitu et factu, creditu et speratu necessarium est, id omne hinc compendiose, jucunde, solideque doceri ac disci possit.

Cujusmodi libri (si jam taceamus libellos in usum maternas et vernaculae scholae destinatos et capite XXVII et XXVIII Didacticae nostrae delineatos) tum *Philologici* erunt, tum *Reales*.

Philologici pro lingua Latina (communi illo gentium Mercurio; sapientiae autem illius universalis, cujus amore inebriari optamus et quaerimus omnes vehiculo) facilius docenda et discenda sunt:

I. Vestibulum	} Latinitatis.
II. Janua	
III. Palatium	

Tum **Lexica**, trini generis, gradatim:

I. *Lexicon Latino-Vernaculum* etymologicum, Januae annectendum, quod Latinarum vocum omnium significationes veras et proprias cum significandi rationibus et causis explicabit, mira cum discentium voluptate et ad solide omnia intelligendum peculiari efficacia.

II. *Lexicon Vernaculo-Latinum*, quod vernaculae linguae ductu (quandoquidem illa semper primo se offert, cum Latinitatis tironi conceptus sui exprimiendi sunt) omnia Latine reddere docebit, inprimis autem idiotismos nostros (ubi voces vocibus reddi nequeunt) puris Latinismis permutare, quod lexica vulgaria non praestant.

III. *Lexicon Latino-Latinum* (sive *Lexicon Elegantiarum*) omnia propria in tropica commutare docens; ad elegantioris jam styli exercitia apprime necessarium, celeriterque in pura Latinitate proficiendum mirum compendium, si idem argumentum bis, ter, quater, pluries etiam variando, e Latino semper Latinus formare aduescant. Quod hujus lexici ope et facile et jucundum et fructuosum admodum futurum est.

Tandem in certiore Vestibuli, Januae, Palatii adjunctorumque Lexicorum usum, efformandae sunt basium instar praeceptiones, quas vocant Grammaticas. Et Vestibulo quidem adjungenda erunt Rudimenta seu Elementale Grammaticum: nihil praeter Declinationes et Conjugationes analogas, et quicquid ad recte Latina scribendi pronuntiandique fundamentum primum pertinet, continens.

II. *Januae* addetur Grammatica plena In qua nova pulchraque praxi jam quoque probata, intra breve tempus ad tam accuratam sermonis efformationem pueros promovendi compendia, ut artificii ignaris miraculum videatur, ad manum sunt.

Omnes itaque pro pura Latinitate prompte docenda ac discenda concinnati et concinnandi libri IX sunt.

Realis eruditionis liber ipsa **Pansophia** erit: Liber nimirum totum rerum et sapientiae humanae apparatus complectens; omnia in omnes praesentis et futurae vitae usus disponens; omnia denique tam exquisita methodo tradens, ut ex iisdem principiis omnia veniant, ad eosdem fines omnia tendant, perpetuaque cohaerentia alia ex aliis ita fluant, ut nec finis nisi in fine reperiri, nec extra haec, quod discatur restare, nec quicquam eorum alibi quam loco suo locum invenire possit. Cujusmodi liber ex tam communibus principiis, quam est Deus, mundus, ipseque communis sensus compositus, universariisque omnium hominum usibus accommodatus, si haberi posset, salutare id admodum fore humano generi agnoscunt sapientes viri etiam diversarum religionum et sectarum, quibuscunque propositum jam innotuit. Ut nihil adeo restet, nisi admota manu invocare Deum, ut, quod fieri posse misericorditer ostendit, fieri quoque auxilio suo jam jubeat in sanctissimi sui nominis honorem.

Si tamen literariam rem plene reformatam vellemus, duo insuper universales libri addendi essent, et Pansophiae associandi, Panhistoria et Pandogmatia. Panhistoria continens ex omni antiquitate res memorabilissimas, vere gestas; Pandogmatia vero authorum praecipuorum, qui ab omni aevo ingenii sui monumenta posteris commendarunt, medullam exhibens, ut omnia totius mundi et omnium saeculorum ingenia veluti tributaria habeamus ad augendum ea quoque ratione universalis hujus eruditionis et sapientiae lumen. Nam quantum **Pansophia** omnium rerum primas et imas radices deteget, perque venas et classes omnes prosequetur, perpetuas et inviolabiles leges, quibus omnia cohaerent, ordine explicans, eoque totum Universum uno veluti complexu mentibus repraesentans: pulchrum tamen erit huic pedissequam adjungi Panhistoriam, quae selectissimis exemplis, quomodo res semper secundum ideas suas processerint, aut ab illis deflexerint, cum consequentiis utrobique suis, ostendat. Tum Pandogmatia ingenii humani, vires suas omni aevo explicaturi entis molimina varia explicabit, opiniones nimirum et placita variorum

varia, seu vera, in veritatis per omnes actates, gentes, mentes, errores etiam vi sua promicantis, testimonium, seu falsa, in praeveniendi posthac deliria ejusmodi et phantasmata sine re, subsidium.

Quaquam quod historicum studium attinet, aliter quoque alibi cogitationes nostras expressimus, nempe capite XXIX Didacticae. Ubi docuimus, cum historiarum cognitio pulcherrima eruditionis pars et habeatur et sit, vitaeque totius veluti oculus, providendum esse, ut jam inde a pueris per omnes scholarum classes studium hoc vigeat, ut quicquid admodum memorabile unquam dictum aut factum fuisse constat, nostri ne ignorent; ea tamen prudentia studium hoc dispensando, ut discipulis laborem (inter alia studia) non tam augeat, quam emolliat, severiorumque studiorum condimentum fiat. Ideoque libellum cuivis classi peculiarem, certo historiarum genere refertum, destinavimus. Nempe

Pro classi		I. Sacrarum historiarum e Bibliis epitomen.
		II. Historiam naturalium.
		III. Historiam artificialium, de inventionibus rerum.
		IV. Moralium, excellentiora virtutum exempla etc.
		V. Ritualement, de variis gentium ritibus etc.
		VI. Universalem historiam totius mundi et praecipuarum in eogentium, inprimis vero patriae gesta, casus, mutationes etc. enarrantem.

Haec est operum, quibus rem scholasticam et ecclesiae valide juvari posse confidimus, delineatio. Videndum jam de operariis.

Operarii.

Dato fine bono et excellenti, proxima esse debet cogitatio de mediis, an haberi possint, inprimis vero instrumenta idonea, quibus res effici possit. Intellexit id Josephus patriarcha, ideoque cum Pharaoni de erigendis adversus futuram famem granariis consilium dedisset, subjunxit: *Circumspiciat igitur rex varum sapientem et industrium etc.*

Circumspiciamus igitur nos quoque, an ad exsequenda desideria nostra adsint viri industrii, quos Dominus impleverit spiritu suo, spiritu sapientiae et zeli, ad non parcendum pro gloria Dei labori ulli?

Opus autem est nobis et philologis bonis, et pansopho uno et altero et tertio, et historico aliquo eccellente, et polymathe quopiam, auctorum et bibliothecarum gnarissimo: omnibus autem illis methodi artificiosae peritis, laborum tolerantibus, amore in bonum publicum fervidis. Quales si non defuerint, non deesse poterit spes desiderata in effectum deducendi, qualem et quantum largiri voluerit, qui largitur omnia, et patietur imperfectio humana, nonnisi gradatim ad perfectionem (praesertim in tam sublimi intentione) elevare se sueta.

In Philologicis (quantum ad Latinitatem melius celeriusque docendum) restant nobis: **Vestibulum** et **Janua** ad meliores leges reformanda, **Palatium** Latinitatis de novo exstruendum, **Lexica** tria perficienda (inchoata enim jam sunt et semiconfecta), **Grammatica** denique praeepta ad faciliorem et solidiorem usum adaptanda. In omnibus his ad umbilicum perducendis non desunt

nobis idonei adiutores, maxime in illo, quod maximi momenti est totius Latinitatis **Palatio** artificiosissime construendo et ad omnem elegantiam amoenissime exornando. Is ipse est, qui ante quinquennium jam Spartam hanc ornare feliciter orsus specimen in lucem dedit, et a multis eruditissimis (quorumcumque iudicia et censuras postulavimus) punctum tulit; et continuasset lubens, et procul dubio hucusque peregisset opus, magno cum scholarum emolumento, nisi malesuada fames (necessitatem sibi et suis prospiciendi intelligo) ad pistrinum cum detrusisset, eoque tam optatum inturbasset propositum. Sed revocari posse spes est, si obex ille, quem dixi, (infesta bonis coeptis egestas) amoveri possit. In grammaticis praeceptis cum concinnandis tum juventuti theoretice et practice instillandis, speramus nos tam faciles ac certos procedendi modos a nobis et amicis habere, ut vasto literaturae Oceano expositi tirones sensim, sine sensu grammaticales illas cautes et scopulos praetervecti speque celerius ad pulcherrimas rerum ipsarum sapientiaeque insulas delati, tempestivius circa ipsas reales scientias delitanti incipere possint. Quod quanti erit?

In Realibus, adeoque Pansophia ipsa, scis jam non deesse nobis, Dei munere, eximios laborum socios, qui in tam sanctos usus non solum collectos suos eruditionis thesauros sponte offerunt, sed et semet ipsos operamque suam omnem. In quibus ille noster potissimum eminet, cui eruditionis amplitudine et profunditate ingenii et iudicii in dies altius assurgente vi, et in publicum bonum, qua datur, promovendum flagrantissimo zelo, neminem adhuc novimus parem: et qui purioris, ab errorum et nugamentorum scoriis emundationis sapientiae, quam Pansophiae nomine dignamur, amore sic exarsit, ut et pomposa alia jam coepta opera intermiserit et lautas condiciones oblatas dimiserit, quo se totum Deo et nobis sanctoque huic operi servare posset, quia non alia ratione magis gloriae Dei inserviri posse, quam si tale hoc universale lumen mentibus accendatur, nobiscum credit. Quod an non argumento est, nobiscum esse Deum? cum tales impetus non nisi ab illo veniant, qui sibi id tribuit, animo cujusque industrii indere peritiam, ut faciant, quaecumque illi placeat. Ex. 31.

Sumptus.

Id restabit, ut cognoscamus, an excitare velit Deus Vestrum, qui rem sane favore et ope Vestra fulcire potestis, animos ad levandum aliis molestiis operarios, et excitandum in illis ad opus Domini strenue faciendum alacritatem. Nosti illud: *Sunt Maecenates, non deerunt, Flacce, Marones*. Ego hactenus relinquebar solus, variis insuper negotiis, quae me mihi et coepto operi subtraherent, distractus: quando et cum fame luctandum erat, illique remedia quaerenda. Et miretur aliquis non plus praestitum esse hactenus? Date otium, date laborum socios, date requisita alia: atque tum videbitis, an nihil fuerit actum. Recte illustris Verulamius, magnus Angliae cancellarius, in suo ad regem suum, Jacobum, de scientiarum augmentis opere: *Ponatur* (inquit), *quod quivis concedat, opera quaeque maxima et difficillima, vel praemiorum amplitudine, vel consiliorum prudentia et sanitate, vel laborum conjunctione superari. Quorum primum conatus extimulat, secundum ambages et errores tollit, tertium morta-*

lium fragilitati succurrit. Audite, Magnates, Viri magni, vocem sapientis sapientem! Magna et difficilia opera non nisi praemiorum amplitudine, laborum conjunctione, consiliorumque prudentia, superari. Ferte igitur et conferte praemia, quibus allici possint laborum socii, et in communia conspirare consilia plures industrii ac prudentes viri.

Et quia Tu, magnifico Patrone, primus in hoc regno es, cujus spiritum excitavit Dominus, ut et cognoscere velles coepta haec et cognita adamares et adamata promovere inciperes propria primum liberalitate, tum et suscepta ultro, aliis haec, quibus gloria Dei cordi, erit commendandi provincia: eja partiamur inter nos operas, ut mihi de operariis conquirendis operisque disponendis et urgendis, Tibi autem de spontaneis illis huc conferendis oblationibus, ne tardetur opus, providendis partes cedant. Ego ne pollicitationibus tantum inescare videar, jam his diebus cum Deo aggrediar opus ipsum, ut intra mensem unum et alterum (quantum possibile) videre queatis elaboratam aliquam Pansophiae partem, potissimum autem fundamentalem illam, a cujus recta conformatione et operis totius artificium et de illis sapientum judicia pendent, Metaphysicam. Haec enim continebit generales illos terminos, ideas, axiomata, in quos omnia particularia ultro quodam modo se resolvent etc. Atque ita facto opus est, ut deliberationibus missis iam rem ipsam adoriamur: cum et me ipsum jam revera deliberationum et delincationum taceat. Verissime Germani: Wenn man umbs Holz spatziren gehet, fallen keine Späne; aber wenn man drein haut, da fallen sie. Hic itaque consultationum et cunctationum facio finem, hic deliberatorium suspendo calamum. Dies brevis, opus multum. **Agamus**, quod agendum est cum Deo, Vestro sub favore et conductu, Vestra ope. *Non Vestra quaerimus, sed Vos*, dixit apostolus; Vestram nempe et Vestrorum posteritatisque salutem. Quanquam etsi de Vestro huc aliquid derivari postulemus, cum eodem apostolo dicere promptum est: *Si nos Vobis spiritualia seminamus, magnumne est, si Vestra carnalia messuerimus?* Atque ut nos intelligamus rectius, categorice explicandum erit, quid a parte Vestra, o Principes populi, requirat haec res. Providendum est Vobis ad triennium de sumpto, unde tres quatuorve eruditi viri cum amanuensibus honeste sustentari possint: assignato illorum cuique ducentorum aut trecentorum imperialium salario annuo, prouti seu personae huc se demittentis dignitas, seu laborum amplitudo, seu denique familiae illi alendae numerositas requisierit. Hoc totum est, quod a Vobis requirimus, o Patroni; ipsi a parte nostra labores, sudores, vigilias offerentes. Utrinque autem Deum votis ac suspiriis indesinentibus sollicitabimus, ut quod bene cogitare dedit, det in effectum deducere melius, in sanctissimi sui nonnini honorem. Amen.

Vale Domine et rem Christi viriliter age.

Scriptum Lesznae 12. Sept. 1640.

M^{te} Tuae
observantissimus
J. C.

XXVII.

Ad illustrem D. Johannem Bal de Hoczew etc.*

Paracletus de coelo impleat solatiis corda nostra, in Christo Jesu domino nostro,
Amen.

Magnifice Domine, Patrone honorande!

Inconsulto Te ad classem superiorem, imo Academiam supremam, dilectum discipulum nostrum et filium Tuum Christophorum promovimus, sed volente ita scholae utriusque, gratiae et gloriae, rectore magnifico Jesu Christo, permittente, sine cujus nutu nihil fit, spirituum patre, Deo. Charus fuit nobis, quia fidei nostrae depositum dileximus, charior forsitan Tibi, quia genueras; sed charissimus illi, cui omnium nostrum suprema cura est supremumque jus, quia creavit, redemit consortioque suo aeterno destinavit. Intelligis, Patrone, quid Tibi nunciem; Tuum erit, cum Davide dicere: Obmutui, quia Tu, Domine, id fecisti. Homo gentilis, cum illi filii mors esset nunciata, infraeti animi robur et erga numen reverentiam verbis illis expressit: Sciebam me mortalem genuisse. Tu dices: Sciebam me non huic, sed aeternae vitae genuisse meos, qui Deum meum et seminis mei Deum esse credidi. Si ergo scis, cui credidisti, jam id ostende filiumque Tuum non mortuum esse crede, sed e morte transiisse in vitam. Verus enim est, imo veritas, qui dixit: Ego sum resurrectio et vita. Quisquis credit in me, etiam si mortuus fuerit, vivet. Hoc scito: media non defuisse, quae humanitas haberi poterant, sed vicisse vim fati. Nempe placens Deo diligebatur, ut, cum eatenus viveret inter peccatores, translatus esset. Ereptus est, ne malitia mutaret intellectum ipsius aut dolus deciperet animam ipsius. Sanctificatus, brevi implevit tempora longa. Grata fuit Domino anima ipsius, propterea festinavit eam eripere e medio improbitatis. Quod populi videntes, non considerant etc., nos autem, quibus non ignotae sunt viae misericordiae Dei nostri, considerare fas est. Haec ego breviter (alii pluribus plura) eo solum fine, quia cupio Te lobum esse, qui incurvans se ad terram dicat: Dominus dedit, Dominus abstulit, nomen illius sit benedictum. Huic Dominorum Domino Deoque, cui mortui etiam vivunt, et qui nos e morte tandem etiam reductos in aeterno regno suo recolliget, Te, illustris Patrone, cum reliquis pignoribus Tuis, et quicquid charum Tibi est, supplex commendo.

Generosissimae Magnificentiae Tuae
devote in Christo addictus

Lesznae, 6 Octobr. 1640.

J. Comenius, scholae Leszn. R.

* Psáno rukou Komenského.

XXVIII.

Ad Johannem Laurentium Bohemum Wilnam.*

Christus Tibi adsit gratia sua, dilecte fili.

Ad literas Tuas respondendi eatenus defuit occasio. Nunc de voluntate Patrum Tibi significo, nos ad D. Niegowitz, herum Tuum, sollicitè studia Tua commendare, utque post disturbatum apud Vos scholae statum alio modo Tuis filioliq̄e sui studiis provideat intercedere, nominatinq̄e (ut innuebas) in Keydanense gymnasium Vos ablegaret. Speramus fore, ut petitio nostra locum inveniatur, Tibique occasiones non desint ingenium uberius excolendi. Tu tantum fac, quod requirit officium: fidus esto, diligens, constans, pius, ut Te Deo, conscientiae Tuae bonisque omnibus, imprimis autem optimo hero Tuo commendet Tua virtus. Quos petis libellos, non mitto, (Vestibulum trilingue et Terentium) nullum enim istorum habeo. Non credo apud Vos ista non haberi, nec herum Tibi denegaturum, si eos Tibi erui confiderer ores. Mittam ego Tibi postea (si Deus me eo usque vivum volet) libellos, quales apud Vos nondum habetis, Vestibulum et Januam cum Lexico etymologico, toto quasi genere nova, quae nunc editioni paramus, melius multa edocti, quae ad faciliorem et solidiorem linguae Latinae juventuti instillationem faciunt. Tum et Januam Rerum etc. Tu Deum ora, ut, quae in Christianae juventutis commoda molimur, feliciter cedere jubeat in sanctissimi sui nominis gloriam, Amen.

Salutant Te reverendi Patres, expresso cum mandato, ne de mutando statu et conditione, quidque consiliorum agites, illis insciis. Vale.

Lesznae 25 Octobr. 1640.

J. Comenius.

XXIX.

Epistola M. Mersenni ad J. A. Comenium.**

Clarissimo Viro Domino Johanni Amos, Pansopho S. P.

Perfectis quae *Prodromus* Tuus, Vir admirande, pollicetur, maxime cupiam, ut, quis fructum illius perspexerit, jure clamet cum regina Sabaea: Major est sapientia Tua, quam rumor nobis de ea factus a Prodro, in quo probem methodum illam praesertim, qua vis a notionibus communibus exordium sumere. Sunt enim illae sacra suppellect et anchora, ad quam sit fere semper recurrendum, et quibus feret auxilium ille de veritate domini Herberti tractatus, quem dubio procul vidisti. Sed Atrio vulgi, quantum illa Physica domini Descartes conferet, si juris eam publici tandem aliquando faciet, nec non quod Spagyrici eruditi, nullis philosophici lapidis addicti naeniis, sed unicae veritatis physicae speculationi addicti novere et quotidie detegunt, Tuo scopo promovendo plurimum conferre possunt. Atrio mediano, quaecunque jam inventa sunt et porro invenientur, ma-

* Až na nadpis cizí rukou psáno.

** Výňatky z tohoto listu výtiskl Komenský ve svém spise: De iterato Sociniano Irenico iterata ad Christianos Admonitio. Sive Pseudo-Irenici, veri autem Christomastigis, Danielis Zwickeri, superbus de Christo aeternitatis throno dejecto Triumphus, virtute Dei dissipatus et dissipandus Amstelredami MDCLXI pag. 38 - 39.

teriam hydraulicam et quaecunque spectant ad mechanica, parum a miraculis distantia, suggerent. Et quae jam noster *Le Maire*, utrumque mare i. e. Oceanum et Mediterraneum prope Tholozam juncturus circa linguas meditatatur, et in praxin coepit redigere, adeo ut puerulus sexennis noveni spatio mensium posset ita proficere, ut tres linguas, Hebraicam, Graecam et Latinam adeo noverit, ut quemlibet librum datum his linguis exaratum congrue vertat in aliam quamvis linguam, v. g. Gallicam sibi naturalem, quibus addit se a 20 annis alphabetum reperisse, quo absque ullo praevio interprete ad quoslibet mortales, puta Sinenses, Japonenses, imo et Lunares, si qui sint, sit, quaecunque voluerit, scripturus, ut et illi respondeant, quaecunque petierit ab illis, modo voluerint. Mirus est in inveniendis methodis brevissimis, ut jam tribus lectionibus puerulos et puellas, ut et seniores compositionem musicam doceant, mediante juvene (Gouy dicto), qui plures pistolas, quam alii denarios a domicellis et aliis ob illam methodum, nuvis characteribus factam, expiscatur. Illos autem characteres credidero Te vidisse, quam alioqui sim Tibi missurus,* ut illa nobilis Pansophia, quam meditaris, nulla re aut methodo careat. Sed et forsitan huc refert, quae spectant ad puriorem mathematicam, cum ea spectet rationem humanam, in qua cum jam plura egregia habeamus, credo partem hanc Tuae Sophiae, medianum Atrium, usque ad summum iudicii fastigium in perductam. Sed in intimo atrio,** quid sis dicturus ob tam varias ejusdem religionis sectas, sed et ob tot mortalium ea de re diversas opiniones, quis divinabit aut concipiet? quandoquidem si huic potius quam illi parti fueris addictus, reliqui de tota Pansophia dicent actum, cum a notionibus communibus discesseris. Et peccatum originale Sociniani negabunt, Sinenses cum aliis Christianam religionem. Quid facies Musulmannis, qui rident et flent, inquit, quod tres in Deo personas admittamus, cum tamen nostri chymistae contendant cum suo Raymundo Lullo demonstrare hanc veritatem; clamant enim in operibus naturae h. e. operibus chymicis omnia Christianae religionis palpari mysteria; unde ergo chymici Arabes hoc mysterium non credunt, sed et chymici Calvinistae minime reperiunt in lapide quaerendo 7, sed 2 tantum sacramenta. Vides igitur vir ad literarum bonum et perfectionem nate, quid de rebus fidei possis ex operibus elicere naturae. Ut sit, Tuum conatum laudo vehementer, quem et pro viribus juvare vellem, si quid a me suggerri posse crederem.

Quod attinet ad *Januam Linguarum*: omnia probe, si nullam dictionem Latinam omisisses. A Te quidem omissos praeter Laurenbergium et alios, qui dictionariolis suis Calepinum supplere, ut multa Plautina, Pacuviana etc. alio libello voces obsoletas eadem methodo dare poteris, qua Janua Linguarum, quam fortassis auxisti a 4 aut 5 annis, ut forte neque secundae neque tertiae editionem viderim

Quanto enim facilius esset novam linguam condere, quam omnes mortales, si non loquerentur, saltem intelligerent. In qua unica esset conjugatio, et quam amissam quispiam philusuphus restituere poterit, cujus fundamenta satis ampla jeci in libris harmonica, quorum copiam Tibi posset aliquis facere in Anglia, quandoquidem in ea sunt 3 aut 4 exemplaria, quorum unum ad dominum de Cavendish Equitem dudum misi, aliud et alterum habuit D. Eques Digby. Pauci enim admodum impressi sunt, et viris egregiis et doctis tributi, ut jam nullus possit absque 4 pistolis reperiri. Illud ergo volumen perlegas, praesertim libro de voce et cantibus, si Gallice intelligas, sin minus et Latine, quamvis longe brevius scripserim, et in libro de cantibus reperies illa fundamenta, sed in Gallico longe melius. Vide igitur,** ut Janua Tua in valuas crescat, nulla ut sit dictio Latina, quam non complectatur, quod et qui Graece et Hebraice faciet, ut e regione etiam sit Italica, Gallica et Tua propria lingua, sibi totum paene urbem Christianam saltem vinciat Sed et citioris aevi dictiones Latinas, aut semilatinas posses permiscere et alio tamen caractere distinguere, ut quis Januam perlegendo statim dictionem Ciceronianam a Plautina et obsoleta, mox recentioris aevi dictiones a veteribus distingueret.

* O misisses! (Připisek Komenského po straně.)

** Atrium intimum quid? (Kovněž připsáno od Komenského.)

*** Consilium (Komenský připsal po straně.)

Quorsum vero haec omnia, nisi ut meam in Te propensam voluntatem significem et tester, quanti faciam Tuum opus,* reliqua quae hactenus apparuere tantum superans, quantum vix explicari queat. Quam ob rem Deum optimum maximum veneror, Tuae salutis prospiciat tanta benignitate, ut non eas ad plures, donec pauciores, hoc est vivos, mente coelestibus junxeris et ostenderis mirabilem rerum finitarum et infinitarum harmoniam, qua sinzuli rapiantur Haec sunt vota Tui

obsequentissimi
Mersenni.

Lutetiae Parisiorum, dum Harmoniae S. Caeciliae, quae hic quotannis celebratur miris concentibus et in festum musicorum hac die Novemb. 22. anni 1640 vocamur.

Volvendo foliola quaedam, reperi maximam eclipticae declinationem esse 26 graduum, 25°, nunc vero fere minimam 23' gr. 52, unde conjiciunt aliqui nunc esse zodiaci circulum aut cursum completum, unde tot apud nos mutationes, ut res ad suum principium redeat. Vide Platonem de Phaëtonte, ubi fit longo temporum intervallo coelestis circuitus permutatio.

(Připsáno:) A M. Mersenno. Lutet. Paris. d. 22 Nov. 1640.

XXX.

Ad Patronum.**

Qui facit omnia nova, Jesus Christus, faciat Tibi quoque, honorande Patrone, novo cum anno novum vitae robur, ut renovetur sicut aquilae juvenus Tua! Amen.

Reviviscere coepi, cum veniens ad nos sub Novembris finem Schidlovius Tuus vivere Te, quem esse desiisse mendax sparserat fama, nunciaret; plenus tamen resumo spiritum, ad pleniorum vitae valetudinisque spem Te interea rediisse, Tuismet ad me prima Januarii datis edoctus. Laudo Deum, qui Te Tibi, Tuis, mihi, Sibi etiam ipsi reddidit. Credo enim Tibi opus Dei cordi esse; Deumque id, cum Te a faucibus sepulchri retraheret, respexisse; quem admodum Ezechiae patet exemplo. Cui quia, quod utiliter in terris ageret, restabat, eoque pii pectoris desideria et intentionem directa esse videbat, vitae ampliavit spatia. De similibus autem simile est judicium, dum modo similis res ipsa. Videndum ergo Tibi est, Patrone observande, ut superaddita vitae spatia non alio quam ad ampliandam per Te gloriam Dei transferantur; eoque intensiore cura impleas vota, quae vovisti Deo (testis ego sum et angeli animaeque Tua!) velle reliquum vitae consecrare Deo, ad promovendum ardentur ea, per quae promoveri posse, gloriam altissimi, multorumque salutem credidisti. Praevit Tibi exemplo (vota solvendi Deo) magnus rex et propheta virque secundum cor Dei. Psal. 116 v. 7 ad 15. Item Psal. 118 v. 17 ad 22. Ubi Tu velut in speculo contemplaberis officium Tuum post redditam Tibi vitam Tuam. Video autem Tibi, ne sic quidem vi morbi impedito, curam eorum, quae pie agenda susceperas, omnino excedisse: cum quod non (pot)eras per Te, commendandum putasti, adeoque commendasti heroici zeli viro, illustrius eccle-

* Votum (taktéž připsan Komenského).

** Koncept tento psán jest vlastní rukou Komenského.

siae Christi et meo patrono, D. D. Zbygneo de Goray, cujus non deesse animo promovendi opus coeptum promptitudinem, ex eo, quod communicasti, disco. Verum enim vero, Patroni honoratissimi, factis jam opus erit, non verbis, quemadmodum me a praeparatoriis ad opera ipsa venire vultis. Ego Vestris promissis fretus operi me in sancto Dei nomine accingo, operarios conquiro, operas prope diem ordiri paro. Non tamen specimini primo Metaphysica, ut promiseram, daturus: (melius enim consilium cogitationes posteriores subministrarunt, dies diem docet,) sed quod Metaphysicae quoque pro fundamento ponendum est Didactica generalis cum libellis rudimentorum, per quae a primis literarum initiis gradatim mens ad majora semper disponatur ac elevetur ad summa usque illa, quo ope nostra deduci potest. In ruinam prona sunt, quae sine fundamento crevere. Atque hinc tot nostrae in praeterito haecitationes libellorumque in lucem datorum (quanquam cum applausu literati orbis fere excepturum) nimis imperfectus usus, adeoque structura ipsa imperfecta, hiatibus plena, ut jam demum melius Dei gratia prospiciens, deprehendo gradationeque legitima presse observata (a primis usque fundamentis) sic emendare confido, ut demum aliquid actum esse re et opere pateat. Dumque sic gradatim ibimus, (ab imis incipiendo) tutiores erunt tan a ruina quam ab invidia operae nostrae, quia se ipsas et firmabunt et apud omnes, quibus cordis aliquid est (propter praesentem et palpabilem usum), commendabunt: nosque posteriora majora et sublimiora magis magisque elaborandi ac perpoliendi laxiora tempora occasionesque uberioris, unde unde subministratas, (postquam sic in animis multorum fervere haec incipiunt) nanciscemur. Ingens excitata est expectatio, ut video, quod me trepidariorem merito reddit, ne minus praestemus, quam alii minus promittentes, quae res si non majorem, certe eminentiorem pareret culpam. Non gravis ergo debet esse mora, quae licet desideria nostra remoratur, operis tamen ipsius perfectionem non impedit, promovet potius, dum consilia, et conceptus perfectius in dies excoquit. Verissimum esse illud: *Fabricando fabricamur*, in me ipso per Dei gratiam experior; cui, quo diutius magisque variis modis negotia coepta verso, coquo et recoquo, semper meliora, puriora, a scoriis defaecatiora sub manu enascuntur. Etiam his mensibus, ex quo denuo admovi manum, Te animante nultum profeci, Christo illuminatori meo sit honor. Adeo ut quamvis displicere mihi, aequè ut Vobis, tot tantasque moras molestum ante fuerit, jam tamen magis gaudeam sic accidisse. Nec aliter possum, quam pro mensura donorum spiritus illius, qui tempora etiam rerum dimensus est. Frustra se prolis desiderio parturire cogat foemina foetu gravida, antequam maturatus foetus ultro lucem appetat tenebrarumque claustra perrumpat. Et ego homo sum, inclusus tempori, in quo omnia successive fiunt, et se ad destinatum finem non nisi gradibus suis et disponunt et promovent et elevant. Omnia inquam minima etiam, recte si expediri debent, justa poscunt tempora, nedum tam universale, multiplex et ad propositae ideae perfectionem insolitam accuratorem requirens opus. Utut autem se res hae dabant eatenus, jam sententia stat aggredi cum Deo opera ipsa, postquam Vestra ope Deus gerendae rei nequam subministrare parat, amicique, laborum socii, non desunt, et Deus valetudinem viresque concedit, ipsa denique praesens vocatio mea

occasionem subministrat. Tuis ego nuper fretus promissis ad Hartlibium scripsi, Te adhuc praesente, et Davidi Vechnero in Lusatiam, mox Te a nobis digresso, ut Palatii Latinitatis structuram intermissam resumeret, exhortatus. Quod responsum hinc et illinc, ex adjacentibus cognosces, sicut et meo ad Hübnerum rescripto. In summa aggredimur opus, favete re et opere, qui favoris pollicitatione hos nobis addidistis animos. Ab hoc termino incipient stipendia Vestra et labores nostri! Suam vero simul benedictionem, ut desuper infundat, sine quo frustra est tam, qui plantat, quam qui rigat, oremus. At non aliunde, vel alias, laborum nostrorum Pannithodicorum primitias exspectate, quam ab ipsis primis literarum incunabilis, alphabeto vernaculo aliisque vernaculis (quibus Latinitati compendiose perdocendae praeludemus) libellis. Erunt hi simplicitate sua puerili captui omnino accommodati: rerum tamen scientiarumque et artium, semina vera tam artificiose ingenii instillabunt, ut vulgaris amethodiae scopulos et cantes, Scyllas et Charybdes, citius praeternavigaverint, quam ea fuisse senserint pueri. Et tum in libros Latinitatis facillime fundamentaliterque addiscendae instrumenta tabulaturasque veniens, inde ad realia Pansophica. (Hoc enim vernaculi isti habebunt libelli, quod et non progressuris ad altiora studia sensus egregie reserabunt ad melius omnia, quae in tota vita obvenient, sacra et profana intelligenda; et quibus ad Latina veniendum erit, illis omnes illas molestissimas vulgo cum grammatica et aliis luctas plusquam dimidio facilitabunt.) Sed cur iterum verba facio, ubi re opus? hic finis esto. Nihil jam nisi res exspectatur. Si non singulis mensibus, certe quovis trimestri (prout opus fuerit), aliquam laborum nostrorum partem typis descriptam habebitis. Vos tantum, qui sumptu necessarios operarios et operas instruere potestis et recepistis, ne tardetis, videte. Ne nobis eveniat, ut architecto illi, de quo in parabola loquitur Christus, qui turrim aedificare coepit, nec absolvere potuit, necessariorum defectu. Cogito etiam adsciscere, tum auxilii, tum ultimae censurae gratia. Est enim vir iudicii acris et subacti, quali in rebus tantis omnino opus, ubi vel Homero dormitare contingat. (Difficile est inter magna multaque negotia non desipere aliquando, dixit non nemo.) Cui eo nomine etiam vel centum Joachimicos (ad minimum) assignari posse optem, si sit unde. Rescribe, quaeso, quam primum et, quid omnino spei sit, me certiore fac. Aut potius, ut res jam sit, cura. Publico bono id dabitis, Maecenates, non mihi, qui inde in me derivari nihil cupiam, praeter si quid liberalitas Vestra ultro assignabit. Quod autem in collaboratores et operas typographicas insumetur, de eo tanquam Vestro rationem Vobis reddere paratus ero, quamquam Joas ab illis, qui restorationi templi Dci praefuere, rationes exigii vetabat, quia fide agebant: Vobis tamen omnium acceptorum et expensorum ratio constabit omnino, ut videatis nihil nisi necessitate agi in re, quam publice profuturam mihi, Vobis, multis, jam persuasum est. Vale, vive, et in Domino corroborare cum omnibus, qui consilia et operas Tibi jungunt, eximie Patrone. Privata et publica, quae extra negotium hoc, referat Tibi coram reverendus Frater Laetus.

H^{fr} Mre Tuae
 observantissimus
 J. A. C.

Lesznae 19. Januarii 1641.

XXXI.

Ad eundem.*

S. D. Quas nuper (per Fr. Laetum) ad M^o Tuam dedi et de lento, bono tamen didactici nostri conaminis progressu edocui, redditas jam esse spero. In quibus duo quaedam metuo, ne offendant. Alterum in consultatione cum Hübenero, spes nimis amplae de universali et ultima mundo eruptura luce (antequam ultimae ingruant tenebrae, quas illustri adventu suo abolebit Dominus inducetque lucem aeternam) extensae. Alterum, quod a Pansophicis sublimibus cogitatis ad ima usque rei literariae incunabula regrediamur, quod offencilum fore Vobis Maecenatibus, certum, qui majora a me quam scholasticas nugae expectetis; minatus mihi est Dominus Judex noster, simulac reversus domum nuper consilia haec cognovit. Cujus iudicium in talibus cum rarius fallat, ne vaticinium fuerit metuo, Vobisque interposita iterum Pansophica edendi mora bilem moveat, aut sinisterius quid cogitandi ansa sit. Utcunque acciderit, mihi rationes meae stant, cur non aliter progredi velim et possim quam gradatim. Videbitisque ipsi et agnoscetis tandem et laudabitis processum, satis id certus sum: modo patienter tantillam etiam moram ferre animum inducere libeat. Pansophiolam meam sic adornare, divino fretus auxilio, propono, ut scholarum usibus serviat. Non posset autem, nisi linguae ejus, qua prestabit, Latinae studium tam expeditum reddamus, ut salebrarum nihil restet. Latinae autem sic docendae (facili et jucunda methodo) aditum nobis parare volumus per vernacula quaedam grammaticae praeludia, quod compendio fieri posse et cum juventutis delectatione patriaeque linguae simul etiam elegantius excolendae usu, et deinde facili in Latina transitu, certus sum: rationesque a me propositae illis, quos hic adjuutores et adinventionum nostrarum censors habeo, approbatae sunt. Cessi tamen hic etiam iudicio D. Judicis, quem mihi inter proprios severioresque propositi nostri criticos adoptavi: optemque a Vobis similiter exorari, ut vel Vestri loco tanquam praesens, operarum nostrarum inspectorem agere ne doligetur. Tutius Vos impensas, nos labores, hoc sub arbitro et bono alieni artificii existimatore (ut Cicero loquitur) collocare poterimus. Cessi inquam mea sententia, quia illo me valide de omnibus ambagibus vitandis urgente, modus tandem patuit, posse etiam sine vernaculis illis praeiudiciis, eadem facilitate recta in Latinam linguam veniri eoque celerius pueritiae studia absolvi, ne nobis diu nimis cum verbis lucta sit, ad ea potius, quae sapientiae lumine a teneris imbuant mentes, eo maturius veniatur. Seposui itaque de vernaculis adornandis cogitationes, praeter quod alphabeticum libellum, sub prelo jam sudare coeptum, retrahere non libeat. In quo quid bonae methodi insit ad literarum lectionem et scripturam celerime addiscendam, patebit, ubi communicavero occasione proxima. Nunc jam Vestibulum et Januam Latinitatis cum iis, quae usum eorum vel decuplo quam fuit ante faciliorem solidioremque reddent, reformare aggredior; opuscula mole exigua, usu (qualem

* Taktéz psáno vlastnoračné od Komenského.

jam tandem speramus) tam grandia, ut si vel his solis recte constituendis et ad propositam perfectionem deducendis, annum hunc totum impendamus, optime impensum esse fassurum quemvis prudentem rerum aestimatorem sperem. Spero tamen superfuturum nobis etiam, Dei ope, temporis aliquid ad realia Pansophica, quae cum philologico illo studio ad harmonicam methodum sic jam nobis redacta puto, ut per similes gradus ab imis fundamentis ad summa fastigia eleveltur ibi lingua, hic mens, septem nimirum veluti scalis hic et ibi bene constructis, bene erectis, bene ad facilem, tutum jucundumque usum paratis. Ibi erit primo Latinitatis Vestibulum, 2do Latinitatis Janua, 3mo Latinitatis Atrium (seu Palatium)* epistolare (styli scilicet humilis et quotidiani, qualis in epistolis, ut extemporaneo opere, occurrit, omnis apparatus), 4to Latinitatis Palatium historicum (styli mediocris, accurati jam, modos omnes edocens), 5to Latinitatis Palatium oratorium (styli sublimis et pomposi, artificia omnia explicans), 6to Palatium poëticum, 7mo denique Latinitatis Posticum, residuum Latinitatis et antiquatae et obsoletae exponens, ut nihil, quod unquam apud antiquos aut recentes authores exstet, ignoretur. Hic vero (in rerum studio seu Pansophia) erunt similiter 1. sapientiae Vestibulum, 2. sapientiae Janua (hoc idem erit, quod Metaphysicam recepto nomine appellare animus erat, sed quem titulum et Hübnerus descri suadet, et ratio ipsa; inidoneus quippe est ad rem hanc majoris usus exprimendam), 3. Atrium naturae, 4. Atrium ingenii humani, 5. Atrium spiritualium, 6. Atrium aeternitatis, 7. de usu sapientiae verae vero etc. In philologicis Vestibulum et Januam ipse mihi elaboranda sumo, Palatium epistolicum, historicum, oratorium exstruet David Vechnerus, de Postico agere coepi cum D. Jonstono, scrutorum antiquitatis eleganter gnaro. Nondum suscipit, non recusat tamen, deliberat. In Pansophicis praeter Hübnerum, neminem adhuc habeo tam unanimum; si tamen illo absente ultima adhibenda erit manus opusque luci parandum, D. Vechnero utar (quemadmodum et in philologicis tutor) pro ultima lima. Sed iterum ecce verba do! ultimum hoc sit. Nec amplius vel *γῶν* adjecissem, si non scrupulum illum de scrupulis Vestris injeccisset communis amicus. Quantum vero ad alteram scr(ibis) occasionem de universali luce: si hoc scandali fore ansam alicui metuis, liberum est nemini communicare; id quod, ut fiat, peto. Si jam factum est, fiat similiter cum apologia, quam hic texo. Haec autem non alia est, quam me consideratione gradationis, quam in communicanda mundo luce sua, aut potius ad lucem suam mediis adhibuisse Deum video et quid necessaria gradationis continuatio restare ostendat, ut hunc in modum tot divina oracula intelligam adducere. Verum enim vero, si haec nihilominus insolita videantur, suspendi peto iudicium, saltem ad id tempus, quo Pansophiolae nostrae intima videritis. Quod ut fieri queat ocius, mecum una Deum orate opusque subsidii promissis levate, ne fatiscamus sub onere. Ego jam ultra semestre duos domi meae studiosos alo, quibus ad operas utar; deserendus cum illis non sum. Sed et aliorum, quibus plus promittimus, habenda est ratio, Dei et Vestrae curae id committo. V.

4. Febr. 1641.*

* V rukopise psáno: 1640.

XXXII.

Ad amicos Lesznae in Polonia agentes.*

Primam navigationem non ex voto successisse, meque ab ipsis Norvegiae littoribus per totum Balticum mare milliaribus prope centum procellarum vi retractum fuisse, credo Te jam ante cognovisse. Cum vero amicorum Gedaniensium (post communicatas et intime perpensas in utramque partem rationes) consiliis propriaeque conscientiae stimulis adactus, denuo me mari et maris dominatori seu deferendum, quo vellet, seu mergendum abysso, si ita liberet, credidissem, factum est, ut paucos intra dies insulae hujus portum attigerim, sospesque amicos sospites, Dei benignitate repererim, Hartlibium, Duracum, Habenerum, Pelleum et Haakium. Cum quibus quanquam pactum iniveram, ut meam praesentiam ne proderent, solis nobis ut vacare possemus dies aliquot saltem, frustra tamen id precautum ibamus, quia res statim dimanavit ad plures, mihi-que et salutatores admittendi et salutandos adeundi necessitas incubuit. Vivo itaque jam hic, ut notus inter notos, quanquam (ne Te celem, ut sit, quod rideas) pauciores me salutant, quam salutarerent, si aut me Anglice loqui posse crederent, aut suae Latinitati magis fiderent, aut denique me minus aestimarent. Sed dum me nescio, quem sublimem philosophum aut oratorem sibi fingunt conspectumque subire verentur, isto complurium errore, aliorum vero interea absentia mihi cum amicis intimis saepius conveniendi consiliaque (ut interim datur) conferendi otium non deest. De redeundo ante hiemem omnis mihi spes praecisa est.

Quid interim autem hic, exacto propemodum jam mense videre, audire, cognoscere contigerit, strictim referam, publica primum, postea quaedam nostra.

Angulus hic mundi multa habet prae aliis terris singularia et admiranda. Me maxime afficiunt ea, quae gloriam Dei florentemque ecclesiae et scholarum statum (aut jam praesentem, aut uti se omnia dant, certo futurum) concernunt. Speciatim si quaedam retulero, scio Tibi (et amicis Dei) non ingratum futurum. Haec sunt:

I. In frequentandis sacris, diebus dominicis, incredibilis fervor. Centum et viginti templa parochialia habet haec urbs, in quibus omnibus auditorum tantus est concursus (sane de illis, quae oculis vidi, rem compertam loquor), ut locus non capiat.

II. Et plerique omnes (dicerem sine exceptione omnes, sed vidi paucos quosdam excipendos) Biblicum afferunt codicem, Berrhoensium exemplo, omnia evangelizantium conferentes cum Scriptura, nempe si quid majoris momenti eveniat. Quare et textum praeclecturus concionator bis indicat librum, caput, versiculum; demumque cum omnes invenerint, legere pergit. Quod si brevior fuerit, (saepae enim unicum versum sibi concionator sumit) bis etiam relegitur. Si-

* Přepsáno z rukopisu »Farrago epistolarum et carminum a Machnero et Hanel collectae« pag. 601—609 v městské knihovně ve Vratislavi (R. 402). Tiskový exemplář chová se v knihovně university Lipské. Český obsah listu tohoto otištěn od F. Zoubka v Časopise Musea království Českého 1876, I. str. 131—139.

militer si quid valde emphaticum, aut memorabile in media concione occurrit, et inquirere quosdam videt concionator, subsistit paululum, dum inveniant, tum ostendere ad oculum, quod instituit mysterium, aut loci alicujus ad praxin usum, pergit. Ita ministri ecclesiarum nonnisi elaboratissimas habere conciones, et auditores valde attentis esse consuescunt.

III. Juvenum et virorum bona pars conciones calamo excipiunt, et quidem verbo tenus. Inventa enim hic est ante annos 30 (sub Jacobo) et jam etiam inter rusticos invaluit tachygraphiae ars, quam illi stenographiam vocant, qua (non literarum, sed characterum voces integras significantium beneficio) linguae celeritatem manus imitantur. Discunt autem illam in urbibus propemodum omnes, simul atque vulgatam Scripturam in schola didicerint, annum circiter addentes ad steganographiam addiscendam.

IV. A concionibus plerique patresfamilias cum suis domesticis domi concionem habitam repetunt: quandoque duae vel tres familiae in unum congressae.

V. Librorum in sua lingua de omnibus argumentis ingentem habent copiam, ut dubitem ullam gentem illis paria facere, praesertim si theologicos respiciamus libros. Non plures profecto nundinarum tempore Francofurti patent officinae librae, quam hic quotidie. Etiam Verulamii opera nuper Anglice prodire De scientiarum augmentis,

VI. Verbi divini sitis adeo hic accenditur (nedum ut satietas capiat aut fastidium), ut permulti ex illustrium ordine civesque et matronae ipsae, quo e fontibus ipsis dulcius et tutius aquas vitae hauriant, Graecae et Hebraicae linguae dent operam. Ne putes autem hujus rei exemplum extare duntaxat unum et alterum: multa sunt, in diesque latius sacra haec contagio serpit.

VII. Biblicum textum in lingua sua ut habeant quam accuratissimum fontibusque per omnia respondentem et notis brevissimis ad marginem illustratum, in eo nunc viri aliquot selecti et parlamenti autoritate ad id designati elaborant. Ubi tamen humani aliquid prudentiam politici pati animadvertitur. Terminum enim illis perbreve mensium aliquot tantum ad rem tantam faciendam praefixerunt. Sed sperem prorogatum iri.

VIII. De reformandis in toto regno consilia fervide agitant eodem fine, quo et nostra pridem desideria tendere non ignoras. Nempe ut omnis juvenus informari, nulla negligi possit, informatioque ipsa sic fiat, ut Christianismi fundamenta profundius solidiusque in tenellis animis ponantur, quo ministerii ecclesiasticae efficacia major posthac appareat.

IX. Peculiarem ita scholam illustrem moliantur (de loco nondum convenit Londini, an extra) pro nobili juventute seorsum a plebeorum mixtura instituenda.

X. Informatorium ad parentes de provida primae infantiae cura et sapienti ad uberiorem culturam praeparatione ex nostro Informatorio (von der Mutterschul) antequam huc venissem, jam paratum fuit; sed ad prelum nondum datum, melioribus aut certe plenioribus cogitationibus ansant dabit.

XI. Vir doctissimus N. Harisson obtulit parlamento novam quandam inventionem suam, canique miram, autores omnes, quotquot alicujus pretii extant ulla in lingua, in unum redigendi Indicem, cujus beneficio de quacunque re

incidat necessitas, cujuscunque mortalium (qui modo cogitationes suas mundo communicarunt) cognosci sententia et prompte reperiri possit. Delecti fuerunt a parlamento commissarii, viri rerum gnari, qui plenius negotium hoc cognoscerent; cumque retulissent rem hanc bonis niti fundamentis foreque inprimis utilem ad concinandum pansophicum opus (ita id expresse actum accepi) decretum est hoc opus adornandum permitti. Sed soluto (ad ²⁰/₁₀ usque Octobr.) ordinum conventu specialius nihil dum ea in re actum est. Ego ipsum convenire Harissonum remque plenius coram cognoscere avelo, sed abesse cognovi ab urbe, ubi rediisse audivero, convenire non intermittam. Audio ipsum autorum eviscerandorum catalogum jam habere, quorum numerus ad sexaginta millia (audita nunc refero, nondum comperta) ascendit. Amici fore putant, ut ex utraque Academia studiosi aliquam multi deligantur, qui distributos inter se autores Harissoni sub directione sic resolvant.

XII. Adest quoque nobis vir in orientalibus linguis ad miraculum versatus, Germanus natione, qui annis superioribus e Turcia et Tartaria redux, cum Judaeis illorum locorum hactenus literario utitur commercio. Qui cum sunt Carraci, a nostris Pharisaeae sectae Judaeis plusquam ipsi Christiani aut ulli Gentiles odio habentur, eo quod Talmudum non recipiant. Illi ab annis aliquam multis refutationem Talmudi paratam habentes, ut et notas quasdam pulchras super totam Scripturam, adhuc scribunt ad hunc nostrum orantes et obsecrantes, ut sibi consilio non deesse velit: ubinam gentium ista imprimi possint: quandoquidem Pharisaei, ne id in Italia, Germania, Polonia fiat, summopere cavent. Res haec innotuit jam deputatis hic e parlamento, qui adornare eum scriptum, quo res haec parlamento toti proponi possit, jusserunt. Speramus fore, ut propter spem conversionis Judaeorum ea quoque ratione promovendam negotium hoc promotionem inveniat. Ita vides, ordines regni hujus negotia sua politica in conventu hoc suo tam prolixo sic tractare, ut simul pomeiorum regni Christi ampliandorum cura eosdem non destituat. Deus ipsis gratia sua adsit, ne quid noxae a salutari scopo aberrent ulla in re. Sed hic trepidare nonnullos anxiosque exspectare eventum ex illis, quae adjiciam, agnosces.

XIII. Episcopale negotium multum facessit omnibus hic negotii: dum quidam in sua dignitate integre relinqui, alii in totum renoveri nomen et rem, alii retinere nomen et officium pastorale, abscindi pompam mundanam et redditus tantos et provenientem inde luxum et negotiorum politicorum tractationem volunt. Maxima tamen pars procerum, populus autem fere universus, abolitionem universalem urgent. Tam exosos se et totum hunc ordinem vario dignitatis suae abusu et super conscientias dominio, et contra publicam libertatem (pro sua tantum asserenda praeceminentia, ut ajunt) molitionibus reddiderunt. Ipse noster Lincolnensis (inter episcopos doctissimus, politicissimus et politicissimus ab archiepiscopo ante triennium episcopatu suo exutus et in carcerem compactus, a parlamento tamen anno superiore liberatus) male eo nomine audire incipit, suntque, qui illi male ominentur: non solum scilicet degradationem una cum ceteris, sed et novos forsitan carceres. Deprehensa enim sunt occulta quaedam partim et aperta satis contra parlamentum molimina. Ego tamen meliora et opto viro optimo et spero. Cum me nuper ad prandium et colloquium

eum D. Duræo et Hartlibio invitasset, nihil adeo nisi modeste de illis rebus discurrentem audire fuit. Dixit tantum nescire se omnes, vivos an mortuis annumerandus nunc esset cum Fratribus; si mitius res caderent, nonnullam nobis et nostris promotionem promittens. Hoc addendum etiam volitare hic et quotiæ ferme novos prodire de reformanda ecclesia et amovendis episcopis tractatus, tam sacris quam politicis rationibus constantes. Etiam unus est repertus, qui de causis iræ divinæ, quæ peste quoque certis locis immissa (etiam in urbe hac circiter ducentos hebdomadatim sepeliunt; suburbia enim infecta sunt et quaedam in urbe plateæ; ubi domus quidem infectæ occluduntur, necessaria tamen omnibus subministrantur) sese exserit, disserens inter alia populi et magnarum peccata hoc recenset, quod abominationem illam in loco sacro, episcopus seculariter dominantes, gregem Domini dissipantes potius, quam pascentes, memorat, multumque auget.

XIV. Archiepiscopus Laudus carcere adhuc detinetur nulla liberationis spe. Interim enim dum parlamentum solutum fuit, commissarii ordinati sunt, qui in ejus acta melius etiam inquirant, querelasque et gravamina varia (quibus parlamentum vacare non poterat audiendis) cognoscant. Quod factum. Ajuntque obvenire talia, ut de salute ejus desperent.

XV. Decretum parlamenti ante dimissionem factum de amoliendis e templo per archiepiscopum introductis ceremoniis, altaribus, crucibus etc. jam fere ubique his diebus executioni mandatum est. In quodam hic Londini templo fenestra fuit, in cujus religiosam et admodum artificiosam picturam impensa fuisse ajunt 4000 librarum, hoc est 16000 imperial. Eas integre solvere promittebat regis Hispaniæ legatus hic residens, si habere fenestram eam integre posset. Sed nescio, quis superabundans populi zelus sprevit oblatam pecuniam, fenestramque illam confregit, ex idolomanicis rebus lucrum non esse captandum autumans.

Londini 8/18 Octob. Anno 1641.

Hæc d. Comenius ex Anglia,
ubi nunc vivit.

XXXIII.

Ad reverendum Virum, Dominum Godefridum Hottonum.

Reverende et clarissime Vir, Frater in Domino et Fautor honorande!

Quæ sit nobilis Evergetæ nostræ, Domini de Geer, in me propensio et de me ad se vocandi voluntas, intellexi ex amicis. Et quia illis e re visum, eundem Maecenatem, literis a me salutari (quo voluntatem suam nobis gratam esse, tametsi non e vestigio eam sequi promptum sit, intelligat) parvi adiacensque epistolium mitto, sed ita, si Tibi quoque videatur mittendum. Quod si ita censebis, Tuis inclusum transmittes, quando voles: sin, fiat arbitrio Tuo.

Vale Frater clarissime, favereque perge

Londini, 5/15 Novbr. 1641.

Tuo in Christo

J. A. C.

XXXIV.*

Gratiam et pacem a Deo Patre et Domino nostro Jesu Christo!

Honorabilis Domine! Quae mihi Tua ante annos jam aliquot innotuerat, in meque Tui amorem ac venerationem excitaverat, in Deum et sanctos ejus pietas, deque domo Tua et subditis, ad posteritatem usque bene merendi studium: ea mihi diebus hisce sic insuper ab amicis commendata sunt, ut Te ferventius etiam amare et admirari et pro Te eo magis ad Deum vota fundere incipiam. Valde enim laetor, benedictum Deum et Patrem Deⁿⁱ nostri J Christi sic benedixisse Tibi omni benedictione spirituali et corporali, ut benedictionis illius rivuli a Te in alios, in plurium sanctorum, adeoque communem ecclesiae usum, et profluant et profluere abundantius quaerant. Hanc Tibi mentem, Domine, gratulor. Corona enim est aliorum in Te donorum Dei haec sancta voluntas, qua ut Tibi Deum non deesse sentis, ita Te Deo non deesse vis in iis, per quae promotam speres gloriam ejus. Ita fac dilecte! ita Te dignum praesta Deo et gratia illa, qua Te dignatus est, ut Tibi accinere queamus illud divini psalmistae: »Beatus vir, qui timet Dominum, et in mandatis ejus delectatur valde. »Potens erit in terra semen ejus: generationi justorum benedicetur. Gloria et divitiis in domo ejus, et justitia ejus manet in saeculum saeculi. Jucundus homo »miseretur et commodat, et disponit res suas cum judicio. Paratum cor ejus »sperare in Domino, confirmatum est cor ejus: non commovebitur. Dispersit, »dedit pauperibus, justitia ejus manet in saeculum: cornu ejus exaltabitur in gloria etc.« (Psal. 111.)

Cacterum, quod meam quoque personam vocatione ad Te dignaris, laborumque nostrorum, quos pro Dei gloria viis modestae Tibi jam non ignotis subimus, liberalem promotionem offers: et Tibi, Domine, et Deo, qui Tibi mentem hanc inspirat, gratiam habeo. Nihil sane mihi jucundius accideret, quam tantae pietatis me coram esse et testem et adiutorem: atque si antehac mihi, dum essem domi, pia Tua voluntas innotuisset, me forsan jam haberes. Sed nunc Deus, cujus nutu et dispositione fiunt omnia, ad alios me misit: unde me facile expediendi viam nondum video. Praesertim cum et hic labores bonos bene urgendi aperiiri videatur campus, quanquam non sine impedimentorum metu. Ut ut est, expectandus mihi erit commissae legationis meae eventus, qualis qualis futurus est. Ego Dei nutum sequi paratus semper ero. Si hic votis frui prohibebimur (seu propter turbas publicas, seu alias) ad Te, Domine, recta ibimus, sanctum Tuum abunde expleturi desiderium. Non solus inquam ego, sed et laborum socii, qui in sanctum propositum, quod nosti, conspiramus. Quod si vero hac statione manere jusserit Dominus, nos tamen eo habere poteris censu, quo si apud Te essemus: certus nempe, sic etiam nos Tibi et Tuis operaturos, omnesque labores nostros ad Tuos quoque et Tuorum usus directum iri. Volun-

* Original listu toho, psaného vlastnoručně Komenským, nalézá se v královské knihovně v Štokholmě a přepis jeho v knihovně musejní v Praze. Nepatrný úryvek z listu toho otiskl A. Stern v »Milton und seine Zeit« I. 2. p. 47—47b.

tatem ergo illam piam, quam de nobis fovendis conceepisti, serva, ut appareat consilio fuisse fundatam, constantemque in Deo, pro Deo, esse. Nos Te jam agnoseamus, et agnoseimus, Patronum, nostraque ad Deum pro Te quotidiana erunt vota; nec non consilia nostra, ut dixi, eo disponentur, ut quaecunque acturi sumus, Tuis consona sint votis, certo pietatis Tuae solatio, Tuorum autem, ope Dei, usu.

Vale Patrone colende, favereque pietatis studiis perge. (Non enim me Tibi, sed causam, quae Christi est, commendo.) Vale.

Londini 5/15 Novembris
Anno 1641.

Spectabilis Magn^{is}e Tuae
ad omnia pietatis officia
paratissimus
Johau Amos Comenius,

Spectabilis Magnificentiae Viro, D^{no} Ludovico de Geer, Domino et Fautori ac Patrono honorando.

XXXV.*

Monsieur!

Le zele qui vous porte vers l'auancement du bien public est grandement louable; et pour l'affection particuliere que vous tesmoignez envers Monsieur Comenius depuis le temps que ie le vous ay recommande, ie confesse vous estre redevable. Il m'a monstre la lettre qu'il vous a pleu lui escrire pour le convier vers vous; et apres que ie lui l'avois interpretee (parce qu'il n'entend pas le François) il se mit a deliberer touchant ce qu'il devoit resouldre a vous respondre, et me pria de vous escrire aussi ce que ie trouverois bon sur l'affaire que vous requez de lui. Il est donc expedient que sachiez qu'il est homme marie; et qu'en l'Eglise de Lesna il a charge, et qu'avec beaucoup de peine nous l'avons retire de là, pour venir par deçà conferer avec nous, touchant nos communs desseins; esquels nous auons tasche a le supporter. En fin ses collegues lui ont donne permission de nous visiter, or le dessein de ceux qui favorisent ses intentions par deçà, est de le retenir icy, et lui establir des moyens pour parachever son ouvrage, si tost que Dieu aura affermi en quelque façon les affaires d'estat en ce Royaume: neantmoins ie ne l'ay pas dissuade d'aller vers vous; mais plustot consenti, que cela se feroit (car il faut scavoit que nous sommes obligez de poursuivre nos entreprises avec consentement mutuel) et iusques a ou, qu'il est enclin de ce faire, vous scaurez par sa lettre propre. Si ceux de Lesna lui veulent donner conge d'aller en Swede ie lui souhaitteray meilleur entretien parmi le Clerge que le n'ay eu moy, quand i'y estois, mais quelconque entretien que i'y eu; soit des grands, soit des petits, n'a iusques a present en rien preiugè a l'affection que ie porte a cest estat; car ie souhaite du bien au Royaume, et aux Regents; et ie desire que les moyens de Reformation qui leur pourront estre suppeditez, ne soyent pas sans effect, a cause du zele interperé des gens testus, qui haissent la lumiere qui descouvre leur ignorance et impertinence. Nous ne cesserons donc point de contribuer du nostre a leur edification, combien que nous n'esperons aulcune recompense ny reconnaissance pour nos peines prises envers eux par le passe; non plus que pour celles qui se prendront a l'avenir. Car si quelque bien reuient a eux par le moyen de Monsieur Comenius cela se debvera effectuer par la conionction de mes devoirs et l'assistance qu'il obtiendra de nous; comme en temps et lieu vous pourrez mieux entendre de lui mesme s'il vient vers vous. Cependant ie desirerois que Mon Seig^r le Chancelier et

* Original listu tohoto nalézá se v královské knihovně v Štokholmě

Monsr Joh. Matt. sceussent cecy, afin que la memoire de ce qui leur a este aultrefois insinuee, touchant la Reformation des escholes et l'auancement des sciences, puisse estre rafraischie: et que les bonnes intentions qui de nostre part leur ont este demonstrees, et continuent encore, soyent recognees pour veritables sans que nous soyons en rien nblige envers eux. Nous tascherons (asçavoir Monsr Harthel et moy) d'obtenir de ceux de Lesna congé pour Monsr Comenius, de se transporter envers vous, apres que mes estudes seront establis et formes, comme il fault, pour l'accomplissement de choses si importantes. Ainsi me recommandant a vos bonnes graces, ie demeure Monsieur vostre tres humble et affectione serviteur en Christ

de Londres le 9de de X^{bre} 1641.

Jean Dure.

A Monsieur Lowys de Geer
Marchand

a

Stockholm.

XXXVI.*

Christus lux nostra!

Patrone!

Superiori mense anticorum suasu ad Te scripsi; nunc Tua provocatus epistola, qua mihi per Temet ipsum jam favorem Tuum liberaliter offers, et ad illum amplectendum honorifice invitās. Ingratus sim, nisi grate opus hoc Dei agnoscam, quo sibi misericordiam Dei ad subvniendum mihi et aliis temporum injuria ad angusta redactis, servire tamen Deo et sanctis ejus paratis, et ad promovendum ea ratione studia, quibus illatae passim ecclesiae ruinae, qua parte poterunt, resarciri queant, parare video viam.

Nihil habeo, quod dicam, nisi ut Dei laudes et pro Te ad Deum vota iterem: Tua vero pia vota, de acquirendis, quales consortio Tuo optas, visis bonis, abunde expleri optem.

Spero etiam non defuturum tam piis desiderijs et propositis Deum, ut per Te effectum aliquem sortiantur consilia, quorum causa et multi laudent Deum, et memoria Tui ad posteritatem sit in benedictione.

Quantum ad me, ex prioribus meis intelligere potuisti, me hoc in loco aliquam multorum Christi servorum causa legatione fungi, ad quaerendum diuturnae egestatis levamen aliquod: simulque tamen agere cum amicis loci hujus illa, per quae voluntatem nostram Deo et posteritati probare liceat. Unde prudentia Tua duo haec colligere potuit. Primo, non esse me per omnia mei juris, qui ecclesiae nostrae, loco quidem motae, nondum tamen (ne in dispersione quidem) vinculis suis solatae, membrum sum. Deinde, in proposito literaria studia in melius reformandi, Christianismique latius propagandi conatu, non etiam me unum et solum esse, sed ut adversus mortalitatis aliosque casus coepta nostra (quantum Deus et ratio recta sinet) tutiora sint, plures nostrum in unum coalescere. Unde porro sequitur, nec me ante legationem finitam impetratamque a meis dimissionem venire nec in accipienda vocatione oblata eorum, qui consiliorum

* Original nalézá se v kr. Švédském říšském archivě v Štokholmě a přepis jeho v knihovně musejní v Praze.

et laborum consortes sunt, respectum seponere posse. Sed bene habet, quod et meos ego consiliis bonis non contraituros confidam, et Tu non me solum, sed plures etiam invitās. Speremus itaque Deum haec ita porro dispensaturum, ut sit, unde votis utrinque fruamur nostris, sanctumque ejus laudemus nomen. Ego nunc aliud nihil, nisi ut me ulteriori favori Tuo, Te autem cum omnibus Tuis divinae misericordiae commendem. Si quid enim praeterea erit, per communem amicum nostrum D. Hottonum expediri poterit. Vale.

Londini, 9° 19 Dec. 1641.

Honorabilis Magnific^{ae} Tuae
observantissimus
J. Comenius.

Honorabili Domino, Ludovico de Geer,
Patrono et Benefactori meo

Stokholmiam.

XXXVII.

Ad Dominum Hottonum.*

S. P. Reverende in Christo Frater! Eadem mihi nuper hora et Tuae binae et desideratae illae a Patroni manu (per Dantiscum missae) redditae sunt: gratissimae utraeque ob tam Christianum in nos et studia nostra affectum. Patrono quid rescribam, en vide! Ad Tuas vero dum respondeo, occurret, credo, aliquid commodius per Te, ac per me posset, eidem munifico Maecenati insinuandum. Breviter igitur. Prioribus Tuis operose mihi heroicam Evcrgetae depraedicas pietatem ac munificentiam: persuadendi intentione credo, ne facile aliud quid, hujus tam sponte ac prompte oblatae benevolentiae, quam subsequuturam re et opere beneficentiam ipsam extra dubium sit, anteferamus. Gratiās vero Tibi, sincerissime Frater, qui rem hanc utrinque tam serio agis: meam scilicet apud Patronum et illius apud me, ut animos concilies utrinque, eaque ratione rem multorum piorum votis desideratam in effectum, qualem volet dare Deus, disponas. Ego vero inconsideratus sim, si haec divinitus agi non advertam: ingratus vero, si oblatum beneficium extensa modeste manu non amplectar. Verum est, existimasse hic amicos (quos negotii conscios fecit Dominus Hartlibius unum et alterum) commodiorem fore sedem hoc in loco, tutioremque stationem, quae pluribus niteretur anchoris, quam in obscuriore aliquo mundi angulo, et ubi ab unius solum (ejusque mortalis, ut omnes sumus) favore penderent omnia: praesertim cum nihil dum de ejus nobis constaret animo, praeter quod Vestrae nuntiabant literae; qui quod optare vide-mini, hoc et credi velle videbamini. Tum vero, quia spes publicae tranquillitatis hoc in regno (quae nutare jam videntur) in integro tum erant, nec relabi tam facile a consiliis jam tum coeptis decorum fuit. Nunc, cum et hoc loco publica fluctent, et Patroni manus fidei vestrae fidem facit, *nemo nostrum est, qui non*

* Úryvek z tohoto listu otiskl A. Stern v „Milton und seine Zeit“ I 2. p. 478.

*Vobis jam plene accedat: * eundem esse, quo Deus per submissas tam illustres occasiones vocat, faciendumque, ut non deliberationibus vitam et tempora consumamus, sed actionibus, quicquam semel jam tandem nacti sedem; quemadmodum in eo loco (visi humana omnia fallunt) sperare est. Habes itaque jam nunc categoricam satis declarationem, uti confido, quanquam a duabus etiamnum conditionibus suspensam: sed quarum altera mihi, altera Vobis, haud erit difficilis amotu. Mihi nempe a meis impetranda est honesta dimissio: Vobis vero a Patrono beneficentiae extensio ad unum et alterum** praeter me eodem favore complectendum, praesertim si hoc in loco res turbari et proposita nostra turbare perrexerint. Nec difficile ea in re fore Patronum, ex clausulae intertexta periodo colligo; ubi sic habet: Si*** alii sunt homines egregiis donis insigniti apud Te, poteris id mihi indicare. Vides autem me non indicare illi tam expresse: Tibi indicabo, cum et cupias aperte me et candide in omnibus agere, et res ipsa id exposcit. De quo ut ex fundamento agam, in communico Catalogum laborandorum operum, nuper a nobis confectum. Vide et agnoscere, quam non unius sit hominis talia promittere, nedum moliri, nedum praestare. Propter Panhistoriam certe et Pandogmatiam concinnandas (sine quibus Pansophia nec perfectionem suam plenam unquam, nec usum satis evidentem assequetur) opus nobis erit uno et altero Polyhistorae et Polymathae exquisito. Tum si vel sola Pansophia esset elaboranda, collaboratore tamen aliquo, uno ad minimum opus erit, qui, si alteri humanitus aliquid accidat, apparatus totus conscius ad aliquem tamen usum transferre ista posset et sciret. Tum literarii commercii seu correspondentiae opus ad colligenda undecumque necessaria, unum ad minimum hominem requirit. Quantum vero temporis† omnia haec requirant, solus is novit, qui solus temporum articulos et donorum suorum inter nos distribuendum gradatimque semper (quae bonitas ejus est) augendum mensuram novit. Experimentum fieri posset unius triennii.†† Intra quod spatium pleraque vel absolvi vel eo usque deduci posse, ut desideratum portum in prospectu habeamus, confido: certe ut iudicium de majoribus illis, quae restabunt, an et quantum ecclesiae profuturi sint, exactius, (secundum illa, quae perfecta fuerint interea) formari possit. Quod de adhibendis laborum sociis, non nisi vere, quantum ad religionem orthodoxis mones, recte habet. Eadem nobis cura: Teque ea parte securum esse jubemus. De quo argumento plura scribo ad Dominum Morianum, inde pete. Atque jam vale, a Domino Duraco et Hartlibio amanter salutat.*

Londini 9/19 Dec. 1641.

Reverendae Dignitati tuae

addictissimus in Domino frater

J. C.

* Consensus eundi in Sveciam (po straně připsáno vlastnoručně od Komenského).

** Socii (rovněž připsáno).

*** In quos consensus Patronus (připsáno)

† Tempus certum determinari nequit (připsáno od Komenského)

†† Triennio experiendum (připsáno taktéž od Komenského).

XXXVIII.
Ad eundem.

Salus nostra CHRISTUS!

Reverende Frater!

Quod binam postam sine responso ad Te abire sim passus, ignosce, quaeso. Intricatissimum quoddam negotium extraordinarium (quale id sit, alias cognosces) dies et noctes mihi eripiebat toto illo tempore. Nunc liberior factus respondebo ad Tuas, priores et posteriores, breviter ac rotunde. Prioribus conceptam *de Fundatio sollicitudinem* potissimum explicas consiliumque aliquod requiris. Ego vero non aliud novi, quam quod Tibi prorsus ad mentem nostram incidit, ut opera ejus alibi locorum, nempe in peregrinationibus, utamur. Hoc enim illud ipsum est, quod intenditur. Mecum ille non vivet, neque in Pansophiae elaboratione aut structura collaborator perpetuus erit, sed *collector sagacissimus* variarum materiarum, a variis jam (mihi ignote aut minus note) elaboratarum, quarundam tamen etiam forsitan ipse, dum temporis et vitae conditio patitur (ad politicam enim vitam adspirat), elaborator. Quo nomine dum ad Gallicam et Italicam suam peregrinationem absolvendam sumptu (ob fortunarum suarum in patria ruinam) destituitur, nos modos viasque quaerimus, quomodo promoveri eo possit, ut opus sua voluptate, nostro communi usu agat: nempe nobiliorum per Galliam (atque si fieri poterit et e re videbitur, per Italiam) ingeniorum cogitationes et labores cognoscat et colligat. Quanquam enim Pansophiae nostrae scopus et media, proraque et puppis, longe alia sunt, quam qualibus profana plerumque illa ingenia occupantur, quia tamen opus hoc universale est et nihil non ab illo expectatur, quicquid utile et vitae communi profuturum, undecumque haberi potest, aspernandum non est, sed redigendum suo loco in ordinem communes ob usus. Scimus autem multa esse jam elaborata (de aliis fama est, de aliis suspicamur elaborari jam), cur ergo actum agamus vestigando, quae ab aliis jam evestigata fuerint? Quo plura poterunt suppeditari jam parata, eo plus temporis ad reliqua melius evestigandum, totumque opus rectius constituendum superesse nobis, si Deus volet, poterit. Ad hanc autem (collectionis eorum, quae nondum in luce sunt, aut non cuius facile, *nedum mihi occupato*, obvia) operam, neminem adhuc mortalium scio magis idoneum Fundanio, qui et sagaci ad omnia particularia, quae explanatae veritatis sunt cognoscenda, curiositate et ad rerum delectum judicio pollet, et ob ingenii elegantiam eruditionemque raram, virorum doctorum conversationi aptus est, in eamque se insinuandi aditus novit, adeoque per literariam correspondentiam cum quibusdam Galliae luminibus (Mersenno imprimis) notitiam jam contraxit, secretioraque nonnulla in physicis, mathematicis, mechanicis, aliis elicere coepit. Nihil ergo utilius pansophico operi Te praestare posse credes, quam si ad hanc pansophicam (si philosophicam dicere parum est) peregrinationem absolvendam vel biennii unius aut triennii sumptum necessarium a Patrono impetres. Opiniones ejus in religione privatas Patronum

scire quid interest? quas ille suo periculo retinebit, si retinebit: suo item usu mutabit, si mutabit, quod confido. Nobis et communi operi nihil illae incommodabunt, recipio. Ut tamen, qualis ejus theologia sit, (simulque quae cruditio) videas, visum est Tibi communicare adjacens ejus scriptum, cuius titulum sic leges: *Joachimi Hübners Epistola ad Theodorum Haakium, quo iudicium fertur etc.* Si percurrere pagellas libebit, occurret, credo, quod non displicebit (etiamsi illud, quod nullius coetus membrum se faciat, non dissimulet).

Sub finem epistolae informari petis, quomodo consilia pausophica pacificandis in religione tumultibus efficacia fore sperem? quidque studia haec desideratissimae concordiae allatura sint. Quaestio haec solida eget responsione: non placet itaque obiter nunc scribere, vel coram, vel epistola, exspectare poteris, quod pietati Tuae satisficiat. Spero enim. Nunc ad epistolium postscriptum aliquid, quo mihi Patroni mandatum, ut *mecum solo agas, aliis exclusis*, indigitas. Vellem autem, explicatius id posuisses: non enim satis, quid fiat, intelligo. *Antea plurimum sustentatio offerebatur, qui velint collegialiter cohabitantes operas urgere possent felicius.* Nunc autem solus ego invitior? excluduntur alii omnes?* Equidem turbam non desidero, qui secessum quaero. *Unum tamen aliquem mecum habere, commodo esset, et mihi et operi ipsi: alios alibi esse, unum et alterum, qui materias (ut de Fundanio dixi) suppedient, necessarium.** Aut erit aliquis tanti operis, quantum aggredimur, tam simplex aestimator, ut a me solo nno expectari possit: credat, ad quod ego non hominem, non sacculum sufficere* (si ad perfectionis conceptae ideam deduci deberet) semper protestor? Ad quem perfectionis terminum pertingere licet non proponat (stulta ea esset praefidentia) *industria nostra*, proponere tamen, ut, quo maxime potest, pertingat, debet. *Adjutoribus igitur orbawulus non sum, si me non labori succumbere aut pro foetu vitali abortivum edere, qui obstetricandi partes offerunt, volunt.* Mobilitatem propositi displicere mihi agnoscis, Frater, non enim diffiteor. Quodsi tamen verba Vestra minus dextre intelligo, ignosces et me melius informabis. *Metui, scribis, ne quid ab orthodoxia alienum se admisceat.* Avertat Deus. *Interim hoc mihi scrupulum injicit, negotium mihi istic locorum fore cum hominibus scrupulosis, qui forsitan studia partium studiis pacis et concordiae praeferant. Sed nolo ominari male!* Bonis inter bonos, et apertis inter apertos, nulli debent esse scrupuli. Verum de his et aliis coram. Reditum enim per Vos mente agito: et ne quid Te celem, antequam ad meos rediero, cogito (dum mihi per Balticum mare iter erit) *deflectere in Sveciam*, meque ipsum sistere Patrono, ut nos agnoscamus mutuo et desideria nostra, transigamusque de omnibus coram. Atque tum, *si de voluntate Dei ntrinque constiterit*, ad meos redire potero vale dicendi solum gratia, familiaeque assumpta ire, quo vocatio Dei jusserit. A meis responsum nondum habeo, intra duas tresve hebdomadas spero: atque interea me hic continere decrevi, cum etiam anni tempus et valetudinis meae constitutio, ne me adhuc inari credam, suadeat. Vale.

Londini 6 Febr. 1742.

J. C.

* Collegae renuntur a Patrono. (Připsáno od Komenského po straně.)

** sed a me urgentur nihilominus. Po straně rovněž připsáno od Komenského.)

XXXIX.

Ad eundem.*

Christus pax nostra!

Venerande in Domino Frater! Ultimae Tuae heri mihi redditae, *quem exemplum volebat scrupulum, auerunt, Arctoo orbe magis mihi formidabili reddito*. Sed rectius me quam ante intellige, quemadmodum ego Te jam intelligo melius. Quem enim conceperam metum, non tam a Patrono fuit, quam ab illis, inter quos cum Patrono vivendum esset: quanquam epistolae Tuae verba ultra etiam aliquid inferre videbantur mixtum nempe Patroni metum, tum ne quid ab orthodoxia alienum se admisceret, tum ne orthodoxiam urgendo, turbarum aliquid sibi faceretur sicut ante per illud, quod praetextu pacis agitabatur, negotium. Quod posterius mihi etiam utique extimescendum est, si rem eandem per alium, alio quaesito et invento colore agi, suspicari pergerent, cum quis et unde sim, et cujus conditionis homo, latere non posset. Nam et aliunde audio, *esse illius gentis ingenia erga externos aspera emendationis rerum in melius conatum non ferentia, chimaeas potius quasvis illico suspicantia*, quod et nunc episcopi illius litem Patrono intentantis, exemplum docet. Mihi ergo, qui me ad simulandi et dissimulandi artes componere, quamvis vellem, nescio, tutius puto abesse ab ejusmodi occasionibus. Gratulor itaque mihi de ista negotii suspensione, Deumque orabo, ut totum hoc propositum Patronique animum mutet. Atque ut candide Tecum (solus cum solo, quando ita expedit) agam, mi Frater, si de me, si de Patrono, si de re ipsa, quam cum Deo agimus, quam optime mereri cupis, suadere aude, ut me Patronus istae locorum ne protrahat, alibi potius, ubicunque locorum, eadem, quae ibi agenda essent, acturum relinquat: ne mihi similiter ut Domino Duraco, in re licet dissimili et conversationem istorum hominum non requirente, eveniat. Ille enim, quia negotia irenica prosequitur, concursum etiam cum illis, qui hostilitatem prae se ferunt, evitare non debuit. *Mihi meum in occulto melius peragetur negotium, optatque hactenus in seculum protractum non fuisse*, nisi negotio confecto. Sed dum in libertatem et otia rebus tantis necessaria me asserendi modus defuit, illi, qui studia haec cuicui tandem commendata cupiebant, ita me cum illis diffamarunt. *Sed quia multum usque restat laboris hominesque, ut video, nonnisi paratis frui cupiunt, optimum erit ad continuandum labores abdere se, quam negotiorum strepitu, aut suspicionum et praesudiciorum circumobstantia distrahi*. Cum ergo prius illud in Anglia, posterius in Svecia pertimescam, merito alibi mihi secessum obtingere posse desidero. Nam, ne nescias, hic etiam pollicitis diviti mihi esse licet, adeoque majora Vestris offeruntur, sed terrent me publici motus, quorum exitum solus novit Deus. Quaequid adhuc circa ista negotia cogito, Deumque, ut mentem meam ad voluntatem suam flectat, oro, nihil reperio tutius, quam pientissimi Patroni oblatam pro divina agnoscere vocationem: modo pace ejus extra Sveciam potius vivere liceat. Si quaeras ubinam? nihil

* Úryvek z listu tohoto otiskl A. Stern v „Milton u. seine Zeit“ I. 2. p. 478.

determino, praeter quod sedem quietam opto. Quam si alibi quaerere necessitas nulla flagitet, *Polonia* satis latebrarum praebere potest, dummodo a functione molesta (cui tot exilii mei annos vitae cum familiae honeste tutandae causa vacare, maioraque negligere necesse fuit) Patroni me pia liberalitas liberaret. Sin propter frequentanda cum amicis literaria commercia commodior quaerenda sedes, *Borussia* hanc dabit, aut denique *Hollandia Vestra*, quam mihi prae aliis cum alia multa, tum Domini Bisterfeldii (quo in Pansophicis vix quisquam fervidior) desiderata et jam sperata praesentia facile commendabit. Ubiubi tamen divinae providentiae ductum sequuto mihi considerare dabitur, res eodem redibit pietatisque suae fructum Patronus (haec in parte) referre poterit eundem. Nam et me *cum collaboratoribus* habebit humiles ad Deum pro salute sua et suorum intercessores, et negotium, quod pie promotum cupit, promotum Dei et sua ope videbit; et omnium, quae Christianae juventutis in usum ordine fuerint elaborata, *primitiae ad ipsum primo semper redibunt, submissis simul seu hominibus seu instructionibus, quorum ope omnia illa in suum et familiae suae usum primo transcant;* et denique si regno Sveciae gratificari volet, aequae commode (si non commodius) poterit, omnia illis offerens elaborata jam *hominum nempe illorum opera, quos ille propriis stipendiis publico bono alat.*

Pensita haec apud Te, mi observande Frater, an rationabile sit, quod desidero, justumque, ut qui Te mihi ad Patronum conciliandum fautorem dabas inscio, nunc scienti et exoranti ad favorem ejus, sic ad usus meos inflectendum, moderatorem Te mihi non neges. Verbo complectar omnia. *Sede mihi quieto opus est, ubi non ictus circumspiciam, sed mente fixa hoc agam,* ad quae solum et unum agendum, et propriae conscientiae stimulis et bonorum ac doctorum iudiciis ac exhortationibus et divino denique indesinenti instinctu adactus, reliquum vitae meae Deo meo jam consecro. Quod ergo jam a Te fraterne requiro, hoc est, ut per Te cognoscat Patronus, tam me hoc, quem jam praeopto, modo (extra Sveciam) suis satisfacere posse desideriis, quam ibi, si nihil aliud, quam et studia haec publica promoveantur, quaeritur. Mihi enim omnia erunt planiora, dummodo non ultra mare familia mihi transportanda sit. Ego a collegis Leszna responsum jam accepi: (quod negotium istic loci non nisi quatuor personis, quarum haec scire intererat, innotuit omninoque silentio ibi habetur). Permittunt rem divinae providentiae et arbitrio meo, praesertim si in reditu ad Patronum deflectam, et coram, num utrinque ex usu sit eum in locum migrare me, cognoscam. Sed cogitationes illae differri possunt. Nam me hoc in loco intimi amici mei (Duraeus et Hartlibius) retinere conantur per duos tresve adhuc menses, suadentes, ut ante discessum hinc omnes pansophicos (annis 14 varie congestos et hucusque per chartas sparsim disjectos) conceptus recolligam et redactos in aliquem ordinem sibi quoque exemplar relinquam, ne scilicet, si me mors aut alius infaustus itinerum casus chartas meas mihi eripiant, omnia intereat simul. Quorum consilio, quia propemodum parere decevi, (si modo Deus belli perniciem ab hoc regno averterit,) non deest Tibi spatium Patrono mea ista cogitata communicandi ipsiusque voluntatem super his cognoscendi.

Clausulae epistolae Tuae, (qua protestaris Te rogatum de his rebus mecum agere gratumque Tibi fore, si alteri cuiquam partes illas demandare Patrono liberet.) apostolicum illud oppono: *Bonum autem facientes, ne deficiamus, tempore enim suo metemus non deficientes.* Ignosce Frater, si Te constantiae in rebus agendis fraterne admonuero, si, quod agere coepisti, bonum esse opus, conscientia Tua Tibi dictat, non deest tam facile lassari, etiamsi difficultates oborientes, aut morositatem forsitan alicujus, sentias. Ferrumpendum est, ut qui non solum velle, sed et facere, ante coepisti, illud ipsum *facere* jam quoque absolvas, quemadmodum idem loquitur apostolus. Vale Frater in Christo dilecte, et, si virum amas, cui res cordi sunt, non nugae et candor, non fucus aut blandities, Tuum ama

Londini 4/14 Martii 1642.

Tibi deditissimum

J. C.

P. S. Apologia, quam pro Tua et Patroni in Christianismo sinceritate, et erga alios aequanimitate texuisti, nihil fuisse opus jam forsitan intelligis. Sed ne sic quidem male, ut melius nobis invicem pateant intima etiam nostra. Christus lux nostra illuminet omnes nos et instruat ad omne beneplacitum suum. Vale.

XL.

Ad eundem.

S. Serius solito appulere hac vice tabellarii, Tuaeque mihi demum redditae cum aliis valde occuparer. Responsum itaque differo, forsitan in praesentiam meam. Compono enim jam res meas, ut mox a Paschatos ad Vos transvolare queam et inde ad meos. De iis, quae scribis, nihil nunc aliud, nisi quod me valde Patroni zelus prudentiae debitae junctus afficiat, qui non prius nos vocatione molestare, nisi postquam omnia securo fuerint loco, proponit. Deus roborat tam pium pectus et impleat bonis omnibus. Vale!

Londini 1/11 Aprilis 1642.

XLI.

Ad eundem.

Amor noster crucifixus!

Dilecte in Domino, multumque mihi reverende Frater! Ita est, ut scripsi ante octiduum. Festino hinc, desiderioque amplexus Tui per Vos meditor (certe meditabor) iter: proptereaue particulatim ad Tuas respondere distuli, quia commodius omnia inter nos compositum iri sperabam, si *στόμα πρὸς στόμα λαλοῦμεν*. Quia tamen post cogitabam per dies adhuc aliquot a negotiis meis et amicorum me hic detentum iri, et itineris ipsius successum a Dei pendere voluntate (sicut et hoc, an per Vos tandem instituendum fuerit) decrevi, *ne quid remorae consilii Vestris inferretur aut consilia mea denuo nutare suspicareris,*

aperte Tibi explicare mentem meam; amplexurum me plena lubentia domini Patroni vocationem iis conditionibus, quibus obventuram scribis, *ut scientibus et consentientibus superioribus fiat, ut non in theatrum, sed in secessum evocer*, ut non aliunde, quam a Dei, Patroni, et mea voluntate et nutu pendeam. Non enim aliud nisi spinas horrebam. Harum si aberit metus, facile persuadeor, ut non alibi potius, quam apud Patronum nostri tam amantem et cupidum, et ubi tamen plurium inservire* commodis ac demereri favorem, inque liberali otio labores honestos urgere occasio sit, vivam. Haec, sic cum hodie ad Te scribere constituissem, ecce redduntur mihi heri *Tuae iterum, lactiora omibus prioribus nuntiantes!* De comitiis non solum quoad publica bene terminatis, sed etiam, quod consilia Vestra de promotione nostra jam tandem ex toto in manu Vestra sint, postquam magnifico Patrono rei totius arbitrium ex integro resignatum est. Petis igitur, ut jam tandem breviter et rotunde, quid mihi sit animi, significem: quum nihil amplius difficultatis supersit, quominus consilium firmum capessam de vocatione oblata sequenda et de itinere illuc suscipiendo. Laudo Deum, cui sic ecclesia sua curae est, ut illo etiam in regno ea, quae ad pulchritudinem pacis et veritatis sunt, ita disponantur. *Quantum ad me, non habeo jam, quod dicam, nisi: Fiat mihi secundum beneplacitum Tuum, o Deus! Do et trado memet ipsum primum Domino, deinde Vobis per voluntatem Dei. Nec aliud jam desidero, quam esse ibi laboresque, tantas post ambages, in sancto Dei nomine ordiri.* Qua occasione simul ad prioris epistolae Tuae appendicem respondebo. Quæris, verusne sit in Sveciam usque sparsus, *de quodam futurorum operum recessu a nobis edito specimine rumor? Et si falsus fuerit, ut verum efficiam, suades,** aliquid simile edendo; vel ad obturandum ora illorum, qui semper nos intra consilia, deliberationes et promissiones manere clamitant.* Ego vero non video, quomodo sic obturaturi simus ora illa, plus, de quo loquantur, illis objiciendo. Quo plus praecludiorum damus, eo magis ludificare videbimur. Non mihi sane deesset materia, si generales adhuc dare placeret delineationes (qualis est *Ichnographia Pansophiae, Orthographia Pansophiae, Scenographia Pansophiae*. Item, *Via Lucis, liber hic conscriptus*, cujus Tibi interea vel capitum seriem communico). *Sed quia consultationum illas ambages non aliis solum, sed nobis jam ipsis fastidium parere video*, Deusque jam nobis secessum et otia promittit et ad illa vocat: *nihil salutaris puto, quam ut a praeparatoris ad opera veniamus*. Equidem cogitabam hoc in loco aut Leydae excudendam dare ante meum hinc abitum *Januarii verum*** sive Metaphysicam pansophicam* (quam Leydenses, ut luci detur, vehementer urgent, partem ejus quandam a studiosis Ungaris, qui apud me erant, nacti): verum hanc nec absolvi, aliis hic impeditus ac districtus, nec forsàn, si absolvissem, dare jam luberet,† *emergente hac totum pansophicum opus aggrediendi et ad plenum jam concinnandi, occasione.* Quippe cujus operis

* Po straně připsal Komenský: in Sveciam migratio promittitur!

** Rovněž připsal: NB, Specimen suadetur.

*** Po straně od Komenského připsáno: Obtuli Januam R.

† Připsáno od Komenského: slibuješ?

pars esse debet Janua illa rerum: opus vero illud pansophicum tale esse debet, ut de illo meliori jure dici posset, quod Cicero de philosophia Stoica elegantius quam verius dixit: *Mirabilis est apud illos contextus rerum, respondent extrema primis, media utrisque, omnia omnibus. Quid sequatur, quid repugnet, vident; et ut in geometria, prima si dederis, danda sunt omnia.* Tale, inquam, cum debeat esse opus hoc, merito cavemus, ne festinatione et immatura editione non tale efficiatur. Maneat ergo clausula, quam consilio Tuo subdis: *Nihil tamen praecipitandum reor.*

Adhuc de profectione mea in Sveciam agam. Conspectu et alloquio Tuo frui valde desidero: eaque fuit causa e primariis, cur per Vos hinc ad meos redire parabam. Sed objiciunt se difficultates, viaque se ostentat expeditior. Primum enim conscensa ego hic navi Anglicana recta per fretum Danicum in Sveciam ferri possum, a piratis, quibus maria Vestra et naves Vestrae infestantur, tutus. Providendum autem est, quantum humana prudentia potest, ut secure incedam, qui omnia mea mecum porto: Thesaurum scilicet chartaceum aequae cum vita charum, cui ne mecum in harpyiarum manus incidat, metuere et quantum potest, praecavere, Rittangellii docuit casus. Deinde, quia opus longum et vita brevis (adeoque ipsi aestivi menses, quibus adhuc multa peragenda restant, fugaces), moras mihi et remoras omnes fugiendas censeo, quas tamen non effugio, si me oris Vestris, ubi amici passim salutandi aut offendendi crunt, exponi patiar. Compendium ergo videtur, occasiones istas praecidere et brevissimo prorsus tramite ad metam tendere. (Quo nomine in Poloniam quoque redire ne sit necesse, cogito: si modo valedicere absens, inque transferenda familia et libraria suppellectile, aliorum uti opera commode posse, sensero.) Tertio, satis jam hic didici et expertus sum, quid tot cum tot amicis congressus et iteratae de rebus iisdem consultationes ad propositum conferre possint: satur jam sum, miscere amplius de illis verba fastidio, ad opera propero. Et cur ergo novas talium occasiones quaeram? Lucidum orbem Vestrum, veluti theatrum apertum declinandum censeo: satis mihi theatri angulus ille, qui nos ad se allicit, et desideratae quietis sine blanditur, erit. Hoc ecce jam consilium esse meum! cui amici mei, Duracus et Hartlibius adstipulantur. Proinde (nisi Tu aliquid prorsus evidens habes, quo necessarium esse ad Vos venire me doceas) vale dico jam Vobis, ad Patronum recta, divino sub conductu, properaturus. Cui Tu id, si lubet, praenuntiare poteris, mihiq; simul, quid sit super his sententiae tuae, rescribes. Quanquam enim evolare jam posse optem, quia tamen et negotia hic peragenda quaedam restant, et venti orientales (anniversarii, ut ajunt) flare incipiunt, futurum spero, ut me tuae adhuc reperiant. Sed et tutius existimo tuam de his sententiam cognoscere. Fac igitur, mi observande Domine et Frater, ut statim rescribas, mentemque tuam de his aperias. (Ego mihi dictum puto: Deliberandum esse diu, deliberata exsequenda cito.) Addam hoc. Non dubito, si mihi per Vos esset profectio, Vos me vaticio ad necessitatem instructuros. Quid ergo si hinc etiam? Inter quos enim nunc vivimus, quia nos cum aliis agitare consilia intelligunt, (emanavit res haec primo statim ad quosdam), deserere nos auxiliis non incipiunt, sed incepere. Ego autem optarem librorum necessariorum mecum auferre suppellectilem quan-

dam (praesertim quorum statim fore aut esse posse, usum sentio). Accedit, quod Dominus Johannes Matthaci Gothus (Reginae Sveciae a sacris studiis) anno jam superiore libros quosdam Anglicanos (quorum pretium ad quinque libras Sterlingarum excurrit) transmitti sibi postulavit, nec tamen petitioni ejus propter sumptus defectum satisfactum est hactenus. Optarem igitur vel per me viro optimo (quantumque scio amico nostro et causae) gratificari posset, ut velut e Patroni liberalitate munus id accipiat. Qua etiam in re consilium exquiro Tuum.

Vale mi Frater, foreque spera, ut Deus alias, (si placebit misericordiae suae) nobis nos coram charitatis osculo salutandi offerat occasiones. Nunc satis sit animis nos esse propius junctos, Tuaque ope et opera studiis sanctis patronum, Patrono autem oblectamenta sancta et in conspectu Dei et ecclesiae decus (ita confido) esse parata. Christus Te servet! Cujus Te cum grege Tuo protectioni, me autem constanti jam favori Tuo precibusque sanctis commendo. Londini 8/18 Apr. 1642.

Tui observatissimus

in Domino frater et servus

J. C.

XLIJ.

Ad eundem.*

S. P. Venerande in Domino Frater!

Quia venire me ad Vos vultis, veniam, Vestrae potius hac in re, quam meae obsecundans voluntati. Festinandum mihi rebar, quia jactari consiliorum tam variorum vortice jam taedet, quietem anhele. Festinandum tamen ita erit utique, ut ne quid necessarium festinatione intermittatur. Hic demum cvigilare coeperunt quidam, id agendum sibi existimantes, ut me aut retineant sibi, aut certe non tam facile dimittant. Ego autem propositum ne mutem, nec ullis pollicitationibus favorem Vestrum posthabeam, decrevi. Non enim temere in consilia illa Vobiscum veni, non temere mutabo. Etiam a Gallia quid insperatae vocationis obveniat, ex adjacentibus cognosces, ad quas non respondebo, nisi collatis Vobiscum consiliis. Nondum autem ad Vos venio, quia memoriae meae hic hospitiationis honestam relinquere cogito, et propemodum necessarium est, parte quadam lucubrationum mearum hiemis praeteritae ante discessum meum hic typis descripta. Qua etiam ratione fiet, quod ut fieret, suadebas; specimen novum, elegans, mirum et multis insperatum pansophicorum nostrorum conatum dabitur in publicum. Ferte itaque absentiae meae adhucdum aliquam moram, et pro me orate. Adero Vobis, quando me adesse Deus et negotia sinent. Salveat ex me generosus Dominus de Geer junior, gratiasque interim habeat pro submisso viatico. Accepi a mercatore mihi nominato 22½ libras

* Úryvek z tohoto listu otiskl A. Stern v „Milton und seine Zeit.“ I. 2. p. 478.

i. e. centum imperiales, ad coëmendum in meos, et reverendi Domini Johannis Matthaei usus, libros co plures. Vale mi Frater.

Londini 9. Maji 1642.

Reverendae Dignitatis Tuae
observatissimus in Christo frater

J. C.

XLIII.*

Inseriptio: Studii Pansophici in Anglia Fautoribus, Dominis mihi observandis (junctim aut sigillatim) ad legendum pateant.

Nobilissimi, generosi, clarissimi Viri, Domini et Fautores nostri benigni, salvete per Christum!

Affectus, quo me et studia mea prosequi estis dignati, eum in me excitavit affectum, ut ubiubi fuero, dum fuero, venerari Vos desiturus sim nunquam. Ab eo enim a Vobis, revocatus a meis: et quia per publicos hic motus quiete hic agere licet nihil. Aliquot sane istos menses, quibus hic fui, non nobis periisse videre poteritis, si, quid actum sit, cognoscere fuerit volupe; quia tamen non ea, quae primariae sunt intentionis, agere licuit, ad illa jam cupide festinat aninus. Ideoque Vobis (quibus coram non fuit datum, scripto hoc) vale dico; Vosque omnes divinae misericordiae aequae fervide atque opus, quod urgere (nos laboribus spontaneis, Vos liberalitate ultronea) suscepimus, commendo. Illud inquam opus, cujus gratia me huc (aliqui Vestrum) evocari, et nisi infelicia incidissent tempora, retineri etiam hic voluistis, pietati Vestrae commendo: facturus ipse, ubiubi fuero, et quamdiu fuero (Deo me clementer adjutante), ut consilia nostra non semper consilia sint, sed in opera transeant. Vos de fide et industria mea et collaboratorum bene sperare, nobis divinam benedictionem apprecaturi, nostrasque curas coepta jam benevolentia levare ne intermittite, donec votis potiti nostris, christianae juventuti et venienti post nos aevo, meliora illa ad sapientiam veram, et pleniora ad Christianismum sincerum, parata videamus subsidia, qualibus et destituebamur ipsi, et ne destituatur posteritas, ea in vota, desideria, molimina, certatim iri coeptum est a nobis et aliis. Ardua sane molimina et perdifficilia, sed pia et sancta: quippe gloriam Dei et publicae salutis illustriori modo propagationem spectantia. Cujus rei quia Deus usque dat videre possibilitatis vias, non tam turpe fuerit abstereri labore, quam ingratum et impium tantam negligere donorum Dei seu messis, seu messis futurae sementem. Socordiaeque itaque nullus est locus, ubi Deo vivo operari occasio est. Ille juvabit, ille confortabit, ille exitu bono quicquid pro gloriae suae augmentis, communisque salutis (cujus Ille solus Author, Fautor Datorque est) incrementis suscipitur, coronabit.

Scimus Patribus patriae animum non defuisse, necdum deesse, de publicis hisce studiis publica auctoritate fulciendis, publicoque nervo instruendis, cogi-

* Přeepis tohoto listu, jehož výtisk vyskytl se v městské knihovně Gdánské a jehož český překlad otištěn v »České škole«, roč. XI (1889) č. 16, str. 211—247, zaslal mi s velikou ochotou p. prof. Jos. Šmaha.

tare; nisi alio nunc (ad periculis eripiendam patriam) totam publici consilii molem converti necesse foret: ideoque nos patientia uti interimque privata piorum liberalitate gaudere jussi sumus. Quod nos erga Vestram, exseri jam coeptam, pietatem fiducia uti facit, fore, ut manum aratro admotam ne retrahatis: saltemque tandiu, donec publico de publico provideri posse faciat Deus, studia haec publica fovcatis. Ego in mei rationem aut nihil, aut nihil, quod oneret (praeter ut debita quaedam, hic in usum meum et meorum contracta, ope Vestra dissolvantur) postulo: (quis et paucis esse contentus didici, et alibi mihi provisorum Dei benignitatem confido:) sed sunt necessario fovendi alii, qui varie operas juvent, ne unus ego mihi soli relictus deficiam. Est enim diffusae molis opus, complurium manus, oculos, mentes, requirens: nec ego a quoquam, ut propriis militet stipendiis (quod ipsa lex Dei fieri debere negat), exigere possum. Et vero, quorsum auxilia Vestra fuerint impensa, quomodoque in curarum nostrarum levamen cessura, rationem reddere poterunt, absente me, Amici, consiliorum et laborum semper conscii. Quorum agmen hic ducit Dominus Hartlibius, quem ex quo cognovi, non aliter quam ut excitandum, acendum conglutinandumque ingenia natum et factum instrumentum Dei intueri soleo: Vosque ipsi per Vos, credo, non aliter judicatis, quicumque indefessam viri circa talia soletiam observatis. Per hunc Vobis semper de nobis laborumque sociis et progressu constare poterit, sicut et nobis de vita, valetudine, rerum successu inque nos affectu Vestro. Quae ego omnia, omnium Vestrum, divinae commendo misericordiae.

Dabam Londino ad meos et mea
rediturus, Junii 10. Anno 1642.

Nobilissim. et R. R. DD^{us} V^{er}
observantissimus
Johannes Amos Comenius.

XLIV.

Domini Duraei ad dominum Joh. Matthiae Gothum, S. Th. D.

Gratiam et pacem!

En reverende et clarissime Vir, Amice in Christo dilecte, viscera nostra Dominum Johannem Amosum Comenium Vobis offerimus. Non opus erit illum commendare benevolentiae Vestrae, sat scio; cum jam suis meritis omnium eruditorum favorem abunde sibi conciliaverit, et de scholis i. e. virtutis, pietatis et eruditionis plantariis optime mereri apud omnes, ubicunque terrarum fuerit, possit. Sed nos ipsos volumus per illum Vestro affectui approbatos et commendatiores redditos, quod tantum pignus amoris nostri, animae scilicet nostrae dimidium, Vobis tradamus. Scitote igitur me nulla in re magis sinceritatem benevoli affectus mei, erga Vos Vestrumque regnum testatam reddere potuisse, quam hac ipsa in re, quod ei author esse voluerim, ut Vos adiret et sua talenta Vestris usibus hoc tempore prae aliis impendat. Nec illum solum habebitis intentum Vestris commodis, sed et nos, etiamsi magno locorum intervallo dissitos, detinebitis occupatos in eodem studio ac fructum nostrarum meditationum, quae iterum quasi postliminio Vobis hac ratione dedicantur, decerpatis. Si vacaret, aut opus esset, multa de pristino instituto nostro, apud Te libere disserere hoc loco possem; sed malo tacere. Hoc tantum rogabo, ut mea illustrissimo domino Cancellario servitia deferat, studiaque omni modo addictissima testata facere non dedigneris. Deus Vestris faveat studiis et consiliis. Vale.

Dabam raptim Hagae Comitibus 27 Junii 1642.
7 Julii

R. D. Vestrae studiosissimus
Joh. Duraeus.

XLV.

Ad dominum Ludovicum de Geer (Stockholmiam).

Nobilissime Domine, Patrone honorande!

Habes, quem habere volebas, domi Tuæ hospitem, Dei et Tuum, bonorumque omnium, servum, Comenium. Veni Dei sub conductu Norcopiam, hac ipsa die, salvus et incolumis, salvaque reperi omnia, præter Te observandum Maccenatem meum, jam absentem. Quem illico sequi, regiamque regni hujus videre, volupe mihi esset, nisi Tui rediturum Te intra dies paucissimos significarent, expectareque suaderent. Expectabo igitur hic sub umbra Tua, dum Te nobis reddat Deus. Festino alioquin ad meos, quia ad nos festinat autumnus. Verum de his omnibus et aliis coram. Hoc unum Te, Patrone desideratissime, oro, si causæ subsunt diuturnioris Tuæ Stockholmiae moræ, me ad Te quamprimum volare jubeas. Aequè enim volupe mihi erit ad Te illuc festinare atque hic desideratam præsentiam Tuam expectare. Dei et Tuum ductum sequi paratus sum. Hoc tantum inno, optare me admodum cum reverendissimo viro domino Joh. Matthiae Gotho etc. congressum, quem, si videre et alloqui non daretur, dolerem, præsertim si mihi in regnum hoc regrediendum non esset; de quo Tecum et illo rationes conferre cupio, sed coram. Vale Patrone illustris.

Norcopiae 9/19 Aug. 1642.

XLVI.*

Amor noster Crucifixus!

Reverende D. Doctor, mihi multum honorande Fautor!

Svecia Vestra tres me jam habet hebdomadas, nec tamen illud, quod præcipue quaero, reperire datur, Te, Sveciæ ocellum. Nisi hæc succedit via, quam adhuc tento, vale dicendum erit Tibi, oculis nunquam conspecto, mihi-que in discessu a Vobis, sine Vobis, deploranda infelicitas mea. Cujus evocatus literis D. de Geer huc accessi, optat quidem nos congrredi; sed cunctantius rem agi video, me autem multa urgent, et de regressu cogitare cogunt. Nunc hoc impetravi, ut equitem emitteret, quaesitum, an in his oris reperiri adhuc possit serenissima Regina, et Tu, an ad Regiam discessus pareretur. Quantum potes, oro, da operam, ut mihi ad Te videndum et alloquendum pareretur via, futurum spero, ut utrinque nos hanc Te poeniteat. Sin minus, vale Tuique observantissimum agnoscere ne sperne

Raptim Finspongæ 20. Aug. 1642.

J. Comenium.

Admodum reverendo, clarissimo doctissimoque Viro Domino Johanni Matthiae Gotho S. Theol. Doctori et serenissimæ Regiæ Majestatis a Consilii sacris Domino observando.

* Pripis listu tohoto nalézá se v knihovně Linköpingaké (in actis J. Matthiae t. LXXIV) a otištěn byl v Arkenholzových Mémoires I. str. 292 a od B. Dudíka ve »Forschungen in Schweden« (1862) str. 445.

XLVII*

Gratiam et pacem!

Multum reverende Domine D., video meam a Vobis festinationem frustraneam fuisse, postquam itura in Borussia navis, expectata jam antehac, demum hodie appulit, cui exonerandae denuoque mercibus implendae, ad minimum octiduum requiritur. Quae mora ne nobis sine usu effluat, visum est Patrono meo, me ad metropolim regni Vestri mittere, ut illustrissimo D. Archi-Cancellario praesentia mea inotescat, illiusque de re, quam animo agitat, vocatione mea, iudicio, tandem ante discessum meum, consilia mecum determinet. Patior ita fieri potius, quam hic taedio tempus teram: jamque bono cum Deo, hac ipsa hora egredior, die lunae ibi tempestive, divina ope futurus. Visum vero est eidem Maecenati meo, idem hoc significare sibi, eoque proprium expedire cursorem Wastenam usque, ut si quid forsan Domino Archi-Cancellario super hoc eodem negotio scribere, suumque interponere iudicium libeat, proximam per postam possis. Quod si lubet, quaeso sine dilatione ulla fiat: nollem enim ultra biduum vel triduum Holmiae morari, quippe quem nimis multa urgent, et ad transmarinos tractus violenter retrahunt. Malo Vobis redire maturius, si omnino sic Deo et Vobis placuerit. Meam enim jam voluntatem subdo Vestrae, quam spiritu suo conflectat, quo vult Deus noster. De re ipsa inter me et Patronum jam transactum est: circumstantia loci expendenda restat, hucne vocandus, an in Borussia relinquendus sim (vel alibi): item a quo vocandus, ut cum honore et magis ex usu utrinque sit. Quod Vobis dispiciendum relinquo, sicut et hoc, an statim iudicium suum illustrissimo Domino Cancellario significare placeat, quod dum ego ibi sum, non latere eum possit. Ego eo lubentius in hanc profectionem (ad Excellentiam suam) consensi, quod eandem fuisse nuper communem fere sententiam Vestram (si res meae ferrent) memini. Ab eo igitur, Vos interim valete, mihi forsan Norkopiac rursus salutandi. Quod ut ex voto eveniat, si adhuc interest, faxit Christus noster. Cui Te cum omnibus sanctis commendo.

Raptim Norkopiae 10. Sept. 1642.

Tuus in Christo servus
Cominius.

(P. S.) Nobilissimus Patronus meus per me Tibi salutem adscribit, utque rem hanc curae Tibi esse jubeas, orat. Scriberet ipse, nisi multis distractus esset, responsumque Tuum ad priores suas exspectaret. V.

Admodum reverendo Viro D. Johanni Matthiae ss. Theol. Doctori et serenissimae Regiae Majestatis a Consiliis sacris etc. Domino et Fautori honorando.

* Přepis tohoto listu jest v knihovně Linköpingské, uvádí se v Arkenholzových Mémoires I. str. 292 a otištěn byl od B. Dudíka ve »Forschungen in Schweden« (1852) str. 445 až 447.

XLVIII.*

Pax Dei!

Domine et Patrone honorande!

Quotidie admittor et audior: mane, antequam in Senatum itur, ab illustriss. D. Archi-Cancellario, a meridie, a Magnifico Academiae Cancellario, qui cras hinc discedit, Norcopiam festinaturus. Cum D. Archi-Cancellario nondum composita sunt omnia; dimittere me adhuc recusat. Spero tamen hodie fore ultimum congressum (rogabo certe, ut ne diutius detinear), ut cras etiam insistere viam liceat. Quod si erit, die proximo lunae mature adero, ut introductioni serenissimae Reginae intersim, maturiusque a Vobis ad meos jam evolem. Legati Brandenburgici Norcopiam non venient. Navis itaque pro me avehendo, ut parata sit, vehementer oro.

Deus nobiscum. Holmiae 16. Sept. 1642.

Nobiliss. Tuae Dig^{nae}
observatiss.
Comenius.

Nobilissimo Viro D^{no} Ludovico de Geer, Patrono meo,
Norcopiam.

XLIX.**

Whelbördigh Lovis de Geer
Synnerligh gode Winn.

Eder Skrifvælsse af d. 10 Huius år mig genom M. Cominio inhendigadt. Till wenciligt Swar förhåller Jagh eder inthet. Huadh bet^{er} Cominius wedhkommer, Så hafuer Jagh waret medh honom till tals, och Uthaf hans discurser befunnet honom wara een gandska skickelig och lärth Mann, thet och Rieh^z Canzeleren hafuer berömbdt honom före, hülken hafuer i lijka måtto medh honom samtaal hållet, och gjorde i dher Uthinnan myket whål och berömmeligen, om i een sådan Mann i beste måtto assiderede. Såsom thet nu wore önskeligit, att hans i Upsätet hafuande wärk kunde ghä för sigh, och han der egenom forwarfua sigh åhra och beröm så uthj wårt Fäderneslandh, som annorstedes; Altså will Jagh medh eder wijdere discurerä, när Gudh fogar migh till Närkepingh, herom, så ock huar som kunne wara legligast för honom nu i förstonne drifua samma sitt wärck.

Gudh eder wenligen befalandes.

Stokholm d. 16 Sept. 1642.

Vostre tres affectionné amy
et serviteur
Johan Skytte.

Edell och Welbördigh

Lovijs de Geer till Finnespång,

Min synerlige gode wån

Wenligen.

* Original listu tohoto jest v král knihovně v Štokholmě.

** Original listu tohoto nalézá se taktéž v kr. knihovně v Štokholmě.

L.

Ex literis ad dominum Joh. Loccenium JUDr., quibus commendabatur studiosus quidam.

... Utinam mihi ipsi Vos Aretoi orbis lumina propius adire, et coram spectare contigisset! Coronidem apud Vos imponerem literariae meae peregrinationis, multarumque cum viris doctis passim gentium (de reete adornandis et jam tandem, in quantum dabit Deus, perficiendis didacticis et pansophicis studiis) consultationum. Sed fatis prohibemur hac vice. Hoc tamen Vobis polliceor, nihil nostrorum in lucem publicam sine Vestro quoque judicio et censura iturum, si nobis non negabitis limam Vestram: qua de re pluribus actum est cum illustri et magnifico domino cancellario academiae Vestrae, domino et maeccenae meo jam quoque observando. Vale Vir eximie, et (si ingratum non fore confidis) clarissimos viros, collegas Tuos, ex me honorificentissime saluta.

Holmiae in discessu ad meos, 16. Sept. 1642.

Excellentissimae Tuae D.
observantissimus
J. Comenius.

LI.

Ex literis ad dominum Freinsheimium.

... Pansophiae meae Prodrumi (me inscio et inconsulto Londini publicati) exemplaria aliquot huc praemisera, quia, postquam Angli Latina legere per-taesi, suam in linguam ista transfundi et excudi curarunt, Latina illie inutilia esse intellexi. Eorum itaque ad Te en mitto exemplaria quinque Tibi, clarissimo Domino Loccenio, et si cui praeterea videbitur. Legite et judicate mente libera. Didactica tamen illa de linguis tradendis dissertatio inutilis propemodum jam erit, postquam longe melius prospicere datum est. Verum de his alias uberius. Nunc vale et prospere age, imo et strenue, ut Aretoi illius Athenaci lumen audias et sis.

Raptim dabam Noreopiae 21. Sept. 1642.

Tui amans et observans
J. C.

LII.*

Illustris. et Magnifice Domine, Domine gratiose!

Triduum expectabam, prout convenerat Norcopiae, cupidus illustrem M^{iam} Tuam adhuc compellandi, observantiamque contestandi meam. Sed cum illustris M^{ia} Tua usque emaneret (negotiis procul dubio distenta suis), hic autem omnia essent parata, ventumque Deus submitteret sceundum, putabam necessi-

* Original listo tohoto nalézá se v král. knihovně v Štokholmě.

tatis potius quam civilitatis habendam esse rationem: eoque decrevi jam nunc statim vela dare ventis, vale autem dicere Vobis, fautoribus et patronis meis. Valete itaque per omnia omnes! Tu inprimis patriae lumen et columen! ut per Te etiam in patria valeant, vigeant, in robur eant, bonarum literarum et sapientiae studia! Amen. Amen.

Quod praecipue commendaturus adhuc eram piae sollicitudini ill. M^{is}e Tuae, sunt studia Joachimi Jungii, Med^{ae} Dⁿⁱ et Gymnasii Hamburgensis rectoris, itemque Joannis Adolphi Tassii mathematicum ibidem professoris; ad reformandum philosophiam naturamque factorum ingeniorum quibus nihil, nisi ut particulari functione liberati negotio huic toti vacare possint, deest. Multa ab illorum industria spero, multa polliceri audeo, si toti se contemplationi rerum dare possent. Hoc igitur agendum existimo, ut pristino exemplo in libertatem asserente sive quidem Gripsvaldii assignandus illis esset locus (quem ego suadebam) sive Upsaliae (quem ill. Mis V^{ra} nominabat); perinde fuerit, modo honestis stipendiis, ut hoc agant, pelliciantur. Venit in mentem, quod nuper illustrissimus D. Archi-Cancellarius dixerat, non oportere totum onus super humeros D.ⁱ de Geer relinqui, etiam de publico levanda esse publica haec studia. Eja, si sic judicatis Vos heroes, juvate et levate, vel istos duos Vestrates Vestrate sumptu sustentando. Eodem enim tendunt studia nostra, ad emendandam, tricisque et spinis, nugis et fabulis, ambagibus et pargis inutilibus, liberandam rem literariam. Quae res non munus ingenii est, plures jungendi sunt. Qua de re, postquam inter Vos proceres convenerit, per legatum regni, D. Salvium (cujus Hamburgi aedes ab aedibus D. Jungii unus paries separat) cum illis agi et transigi poterit. Vale illustris studiorum Maecenas.

Dabam in habitu ad meos, Norcopiae, 22 Sept. 1642.

Ill^m M^{is}am Tuam
devote colens
J. Comenius.

Illustri et Magnifico Viro, D^{no} Johanni Skytte, Baroni Duderhoff etc. etc.
Academiae Cancellario, Domino et Patrono gratioso.

LIII.

Domino Ludovico de Geer.

Magnifice Patrone! Redit ad Vos dux itineris noster, postquam nos Barsundam deduxit: hem, quantis cum difficultatibus, quam tardè! Undecimo postquam a Vobis discessimus die, ob ventos perpetuo contrarios, quemadmodum adhuc. Hoc vero est, quod a scrotina illa postaequinoctiali navigatione metuebam. Naturales quippe subsunt causae, cur hoc tempore australes flare ventos oporteat, sole in australibus illis plagis vim exerente hiememque in ver commutante. Unde a resolutis nivibus et intepefacto aëre vapores generari, eosque se ad alias plagas diffundere (quo autem potius quam ad oppositam hanc nostram borealem, quae frigescere, b. e. aërem suum condensare

et alium aliunde attrahere et sorbere incipit) necesse est. Si omnia mea mecum portarem, ut philosophus ille, nihil mallet quam reverti ad Vos hiemareque Vobiscum; sed rationes status id non ferunt, superanda sunt cum Deo mare et venti. Solatio enim nobis est, Dominum nos habere, qui mari et ventis imperat. Cui si placuerit ad biduum saltem nobis ad votum dare ventos, superata erit difficultas. Ipsius fiat voluntas de omnibus nobis. Vos valete, ejus misericordiae commendati: nosque eidem commendare ne intermittite. Generoso domino Wolzogenio nihil scribo, quia ad suam reversum provinciam* credo. Salveat ex me, sicut et omnes Tuo — mei.

Barsundae 3/13 Oct. 1642.

LIV.**

Pax Dei custodiat corda nostra!

Generose Domine, Domine et Fautor mihi observande!

Quam tarda fuit a Vobis Barsundam, tam celeris Barsunda Dantiscum navigatio mea: tertio enim die, auxilio Dei, terminum attigi. Ibi autem, mei plus ultra memor, moratus non sum nisi diem unum, quia autumnus jam praeceps festinare me cogit, adeo ut illos etiam Dantisci salutare praetermissem, qui me suasionibus suis apud se retinere decreverant. Elbingam igitur, uti sententia steterat, veni, atque hic humaniter exceptus, locum vidi studiis meis ob tranquillitatem et amoenitatem valde accomodum. Post impetratam igitur a spectabili senatu hospitium hic gratiam, aedes mihi conduxi: jamque hac ipsa die hinc solvo, meos huc mecum adducturus. Rediturum me intra mensem spero, quanquam locus hic a Leszna 52 adhuc distet milliaribus. Sed video divinam providentiam sic ante meum jam reditum res disposuisse, ut non multum remoraram domi reperturus sim. Nam et rector novus (litteris Dantisci repertis id edoceor) jam introductus est, et alia quaedam, a quibus remoras metuebam ante meum reditum composita. Deo itaque fisus progredior, regressurus quam celerrime poterit in hunc optatum quietis portum. Quod felix faustumque esse jubeat supremus rerum arbiter Deus!

Epistolam Tuam Dantisci non ipse tradidi, sed domino Niclassio in manu tradendam tradidi: (familiariter enim postino illo utitur.) Mihi componenda erant negotiola mea, quae auxerant literarum fasciculi ex Anglia tres ab Hartlibio E quibus nonnulla excerpta, Petri mei manu, in communico, ut, quam ardentem optimum ille Hartlibius res agat, videatis. Quantum ad Fundanium, quem me commendatione ad D. Hotton et Patronum ipsum, praeteriisse queritur et dolet: verum est, praeterii, quia ducentas libras ad opus nostrum pansophicum celerius promovendum a bibliopolis Londinensibus promissas, certas fore sperabam, Hartlibioque et Fundanio pro communi sumptu assigna-

* Po straně připsal Komenský: Finspongam.

** Koncept listu tohoto jest od Komenského vlastnoručně psán na 1 1/2 listu in fol. a zaslán byl list tento nejspíše J. Wolzogenovi.

bam. Sed postquam ista esse tam incerta, Fundaniumque (aeque ut Hartlibium) egere intelligo: rogare audeo, ut benignissimo Patrono nostro libeat vel 200 imperiales illorum singulis assignare, vel pro hoc saltem anno, dum Fundanio aliter provideatur. Quia enim D. Rossignolo sic usque placet eminentissimo cardinali opus commendare meum: mihi autem Patroni mei, quem mihi e nostris excitavit Deus, acquiescere liberalitate certum est, commendabo mei loco Fundanium ejusque Panhistoricum opus, speroque sic illi optime provisum iri. Sed in praesens, ut ei jam inopia laboranti succurratur, necesse est. Quod si Patronus fecerit, dabo operam, ut hic a parte mea sumptus minuatur, paucioribus assumptis, nec illis sumptuosius: praesertim anno primo, ubi in digerendis conceptibus meis soli propemodum mihi desudandum erit. D. Nigrinus, qui reconciliationem Catholicorum et Evangelicorum molitur, hac in eadem in urbe vivit sumptu regis nostri liberalissime sustentatus. Emit sibi aedes proprias, sex mille florenorum, hebdomade praeterita: adjunctosque sibi habet (ut audio, ipsum enim alloquutus non sum) studiosos quatuor, quorum opera in legendis variis authoribus, excerptendoque et transcribendis suis utitur. Haec raptim interea, ne, quid (hic) fiat, ignoretis. Plura scribam huc reversus Deo volente. Valet, ex meque honorabilis D. Patronus officiose salveat, sicut et amici.

Elbingae 11/21 Oct. 1642.

Generositatis Tuae
observantissimus

Comenius.

Doctori Joh. Matthiae scribere non vacat. Librum, quem desiderat, dedi vendendum (e Polonico in Latinum) Dantisci, ut paratus sit, cum rediero, ad Novembris finem. Quem postea mittam statim etc. Interea accipiat Saubertana duo scripta, Von der Evangelischen Kirchengzucht, et Seelenartznei. Vestibula Reformata Dantisci non reperi. Feretis moram, dum redeo. V.

(Na čtvrté straně:) 1642 Elbingae 11/21 Octob., respondit 17/27 Decemb.

LV.

Ad dominum Ludovicum de Geer.*

Gratia Dei custodiat nos ad vitam aeternam, Amen.

Tandem benignitate Dei, Patrone honorande, factum est, ut destinatum studiis meis sedem attigerim, familia et bibliotheca Leszna Elbingam translatis. Variis difficultatibus ea res mihi constitit: gaudeo tamen, eas sic jam superatas esse. Amicis qualiter sim dimissus, adjacentes ipsorum literae (ad Te et dominum doctorem Matthiae) testabuntur, quibus simul pro Tua in se munificentia Deum laudant, Tibique gratias agunt. Distribui enim inter eos, qui in Polonia sunt, destinatos illis 500 imperiales proportionem geometricam, secundum necessitatis gradus, fide summa: politicorum etiam habita, illorum qui egent,

* Komenský vlastnoručně připsal: První z Elbingu. Úryvek z listu tohoto otisk A. Stern v »Milton und seine Zeit« I. 2. str. 479.

ratione accurata, quemadmodum, ut fieret, monebas, et res ipsa exigit. Altera pars in Hungariam missa est, distribuenda similiter, ut pro vita Tua et eorum, quos Deo operaturos suscepisti fovendos, divinaque utrinque impetranda benedictione orent. Quantum ad laborum socios* neminemdum sollicitavi his in locis praeter Dominum Vechnerum, quem tamen, quia certis distineri negotiis comperi, suo reliqui loco, Lesznae; vere futuro huc ad me venturum, ut, num illum quoque huc transmigrare opus sit, dispiciamus. Ego interea dispersos meos recolligere et in ordinem redigere tentabo conceptus: adjutus amanuensium ope, quos mihi quatuor elegi, ut mecum habeo, Paulum Cyrillum, Petrum Figulum, Danielem Petreum, et Danielem Nigrinum (omnes hi, quod agant, habebunt, ad me juvandum). De aliis collaboratoribus videbimus, postquam operum seriem et apparatus materiarum, qui domi est, melius perspexerimus. Augere Tibi impensas citra necessitatem nolo, praesertim si in Hartlibium et Fundanium aliquid pro hoc anno (uti rogabam) derivatum est: et quia amanuensium quoque meorum, ut alacriter officium faciant, et a me sustentari queant, habenda erit ratio. Mihi locus hic etiam de annonae facilitate commendatus fuit, sed aliter experior, ut nisi voluntati Tuae parendum esset, Dantisci aut Thorunni vivere mallet. Sed factum est: nec aliud jam, nisi ut operas cum Deo aggrediamur, restat. Octiduo enim hoc toto nihil actum est, quia aedes mihi conductae mensis, scamnis similibusque requisitis destinatae, nos retardant. Moras vero has divinam benedictionem, nostrae junctam diligentiae, pensaturam confidimus. Vale illustris Patrone, cum omnibus Tuis divinae commendatus misericordiae.

Elbingae dabam 18/23 Novembr. 1642.

T. M. D^{us}
observantissimus
J. C.

LVI.

Ad dominum Johannem Wolzogenium.

Christus amor noster!

Primae sunt hae, quas nova e sede mea ad Te do, illustris Amice et Fautor, quas Tu cum pio ad Deum pro superna benedictione suspirio accipe. De transacta migratione mea aliisque ad munificum Patronum nostrum quaedam memoro: ad Te hoc solum volui Vestibuli reformati exemplaria duobus plura mitti non potuisse, quando navium deest copia, per tantas enim illas terrestres ambages aegre talia mittuntur. Consilium ergo meum hoc est, ut altero exemplari (cum Informatorio) Tibi servato, alterum M. Sepelio tradas, qui Germanicis vocabulis (Polonicorum loco) superadjungat Svecica; discipuli autem sic jam adornata transcribant exemplaria, quisque sibi proprium, manu sua integre: demumque juxta Informatorium praescriptum procedatis. Res haec tametsi aliquid inolestiae allatura videatur, longe tamen plus utilitatis afferet;

* Po straně připsáno od Komenského: Socii.

cum tota haec transformatae methodi ratio talibus constet exercitiis. Deus Vos juvet! Svecicorum armorum in imperio victoriae rerum aliquam catastrophem promittere videntur, quae res me quoque ad labores urgendos stimulat, quantum dabit Deus. Nunc solus, amanuensibus tantum quatuor instructus, operas inchoo saneto in nomine Dei: qualem experturus successum, docebo alias. Vale illustris Domine et Fautor, amicosque saluta: nominatim D. Ludovicum, Robertum Lucam, M. Sepelium.

Elbingae dabam 18/28 Nov. 1642. .

Generositatis Tuae observantissimus
J. C.

LVII.

Ad dominum Laurentium de Geer et dominum Hottonum.

Nobilissime Domine Laurenti et reverendissime Domine Hotton, par amicorum et fautorum mihi honorandorum, salvete per Christum!

Quod felix faustumque sit! Ex voluntate Patroni (et secreto domini cancellarii consilio) Deo elementer coepta prosperante meis cum omnibus Elbingam Borussorum appuli, adque labores jam tandem unice urgendos me cum Deo accingo. Qui ut ex voto cedant, Vos quoque, pia pectora, Vestrum pium adjungite votum. Tam vacare his propono, ut mihi jam literis quoque ad amicos scribendis (illisque ad me) interdicam. Agendi jam adsunt tempora, non deliberrandi: post absumptum scilicet octennium prope deliberationibus, rursusque annum integrum peregrinationibus. Sat ambagium, sat circuitum: hic terminus esto. Paciscor autem cum amicis (Vobiscum etiam, si placet) unius anni silentium, ne me novis consiliis turbent, ne in aeta mea inquirant; dum ego recolligendis annorum 15 cogitatis concinnandisque jam tandem in ordinem (quod consilium apud Vos quoque fuisse conclusum meministis) vaco. Eo fine nunc ad amicos in Anglia et Gallia quaedam scribo, quae inclusa huic ad dominum Morian fasciculo, illi, quaeso, tradantur. Vos enim curandis illis onerare nolui. Valetate cum omnibus Vestris et prospere agite: quemadmodum et dilectus in Domino frater, reverendus dominus Rulitius, cui fraternam adscribo salutem, meque simul sanctis ejus commendo precibus.

Elbingae dabam, 10. Dec. st. n. 1642.

Dignitatis Vestrae
observantissimus frater et servus
Comenius.

LVIII.

Domino Joh. Wolzogen.

S. D. P. Generose Domine!

Binae Tuae, in Octobri datae utraeque, demum me sub Decembris initium repererunt, quae fuit causa, quod cum nuper (sub exitum Novembris) ad Vos scriberem, illarum nullam feci mentionem. Tantis scilicet distamus intervallis,

praesertim hieme, cum clausum nobis mare ambages nos quaerere cogit. Utut sit, modo nos Deus servet incolumes, et sero licet, grata tamen de invicem audire faciat. Ego de mea in Borussiam transmigratione nuperis meis edocui, simulque literas ad Patronum a Fratribus meis, et Vestibuli reformati exemplaria duo (cum consilio interim eo utendi) ad Vos transmisi. Recte illa venisse ad manus Vestras, quemadmodum opto, ita et spero. Nunc promissa quaedam manuscripta reverendo domino domino Matthiae (cum responsoriis quoque a dominis collegis meis) mitto, quae vellem quantocius ad ipsum promoveri, neque per Vos mora fiat, oro. Expectabat enim illa vir optimus jam pridem, promiseram etiam citius, sed curari negotium hoc per amicos Gedanenses non celerius potuit. Sat cito, si sat bene. Quantum ad me, praeparatoriis fere mensis ille primus transigendus fuit: operas serio aggredi novo cum anno proponimus, ad quas ut nos Deus novo instruat robore, nostris Vestra adjungite vota, o amici Dei! Ut adhuc video, locus hic urgendo proposito nostro commodus satis est, tranquillus, amoenus, salubris, ut mihi de hac sede gratuler. Unum est, quod turbare coepit, tentationes quaedam acres de Vobis deserendis, sed illae superatae jam sunt. Qua de re fortassis alias. Domino de Geer, Patrono meo peculiariter nunc non scribo, nec opus est, cum haec per Te ad ipsum directa sint. Oro Deum, ut novo cum anno nova ei coelitus veniat benedictio, totique domui suae! sitque benedictus seram in posteritatem, tandemque in omnem aeternitatem! Ita mecum optat tota domus mea, ejus pro ipso et Vobis quotidiana sunt ad Deum vota et suspiria nostra. Vos quoque nostri memores divinam nobis coelitus devocare opem ac benedictionem ne intermittite, oramus. Hoc etiam Vos non latere forsitan expedit. Exuperior epistolarum et scriptionem et lectionem (si crebro veniant) multum auferre temporis ad magis necessaria debiti. Cum ergo non curialibus jam officiis, sed laboribus seriis mea destino tempora, ausus sum cum amicis in Belgia, Anglia, Polonia, silentia unius anni pacisci, ne scilicet a me literas expectent, ne suis me (excepto, si quid prorsus necessarium invidat) fatigent, ne in actiones meas inquirant: redditurum me postea taciti otii mei rationes. Vos tamen, Vobis sic indici silentia, ne existimetis. Vobis enim post Deum otii et negotii mei constare convenit rationem. Proinde et monere me si quid opus, et exigere a me, si quid necesse, potestis. In antecessum hoc innuo: proponere me, cum Deo, anno hoc absolvere Januam I.L. novam illam et ad perfectionis illam votis conceptam ideam reformatam: cum annexo scilicet novo illo, nova prorsus methodo, lexico et grammatica; utrisque ad studia realia jucundo et amoeni praeludii futuris. Quibus si accedere poterit Janna Rerum, omnium scibilibum radices primas, basesque Pansophiae totius proponens, bene nobis transactum credemus annum hunc. Haec enim sic (uti votis concipimus) adornata Janua duplex ad melius de studiis his judicandum aperire poterit omnium oculos, majoraque majorum, (quae sequuntur, si vitam nobis relinquere volet Deus) excitare desideria. Haec sic de studiis nostri anno hoc scopo Deum oro, ut nobis Vobisque et omnibus, qui nobiscum invocant nomen domini Dei nostri, annum, quem inchoamus, faciat exortu, progressu exituque felicem! Salutem adscribo meo et meorum nomine omnibus Vestris. Petrus meus Fi-

gulus, quem in Polonia reliqui, certas ob causas nondum rediit ad me, expectatur autem in dies, et vellem, jam adesset, sub ipsa quoque laborum (quos cum assumptis auxilio studiosis juncta semper opera urgere cogito) exordia. Verum satis. Valet in domino nostro Jesu Christo, spiritui eius commendatae, sanctae animae.

Dabam Elbingae 7° Cal. Januarii st. n. 1643.

Nobilissimae Tuae Dignitati
officiis addictissimus
Comenius.

LIX. †

Ad eundem Norcopicam.

Tuae in Febr. datae, tardius ad me venerunt, tardius respondeo ego, quia argumentum expectabam et navigationis beneficio brevioram viam. Nunc Dantiscum — digressus, reperi (praeter spem) eam ipsam navem, qua ante menses septem a Vobis huc vectus fui, ad Vos redeuntem, jamjamque soluturam. Gratulatus ergo mihi — de me significo. Philologicis transacta mihi est hiems ista lento, sed non poenitendo successu. Sperabam Januae reformationem non ultra duos tresve menses requisituram — jam quatuor mihi his in operis consumpti sunt, nec scio, an alteri quatuor suffecturi: in tam plenum minutiarum opus incidimus et spinarum. Non semel animum subibat poenitere, fateor, promississe me in his elaborare, nec potius jam ad realia totum transtulisse tempus. Tam piget taedetque luctari cum verbis, h. e. ut me ipsum ridere soleo, *λογμαχίῳ*. Sed quid faciam? data est in publicum fides, exsolvenda est. Spero tamen fore, ut non male fuisse locatas tot horas multos habituri simus testes, omnes nimirum, qui gaudebunt nos devorasse illam molestiam, qua eo ipso liberari poterunt infiniti, (ita enim confido) Latinas scilicet docentes et discentes literas. Parcius tamen ista: loquatur potius post res ipsa. Id tantum eo fine, ne feratis aegre, quod in hoc luto haereamus tam diu. Thesauri enim LL.* quatuor tomi, cum aliquot optimae notae authoribus eviscerandi nobis fuerunt, ne quidquam necessarium omitteretur. Hinc tot illae remorae, nec pauciores a redigendi selecta illa in quam optimam formam conatu, multae etiam a supervenientibus aliunde molestias.

Quarum* (molestiarum), pars fuerunt illae de Vobis deserendis tentationes, quas, quia Tibi apertius detegi cupis, verbo dicam plene coram potius aliquando. Erant, qui, ut me a Vobis abstraherent, aliisque locare operam et velitare honori aliorum persuaderent, varie iteratis instantiis, magnificisque pollicitationibus urgere non destiterunt, nec adhuc finis est. Sed persto: excedere potius hinc, quam edere inconstantiae exemplum, stat animus. Horreret, credo, si omnia scires. Scies autem, si nos Deus ad menses aliquot vivos volet. Propono enim intra me, absolutis hoc in loco didacticis opusculis, ad Vos

* Odtud počínajíc otšitěno die výtahu, nalézajícího se v král. knihovně v Štokholmě.

(si tamen Patrono fuerit visum approbare consilium) trajicere, priusque quam illa luci dantur,* Vestris, quorum interest, sub censuram omnia illa dare, ut sibi et suis usibus illa esse parata sciant primitiasque sibi offerri intelligant. Sed et aliae sunt causae, quae, (quantum praevidere possum) me ad Vos seu cum familia migrare seu consilii gratia concedere cogent, de quibus in hac temporis angustia (nam et nauta ventum nactus discessum urget, et alia mihi ad praesens etiam magis necessaria agenda sunt) prolixius non licet. Rogo tamen, libeat mihi proxima occasione Patroni titulum plenum cum nominibus (aut potius serie, nomina enim novi) filiorum herilium communicare, si forsitan interea, antequam ad Vos veniam, hic Janua prelo subjicienda erit (urgente enim editionem plurimi), ut ne quid in dedicatione (quam Patrono cum filiis solemniter destino) aberretur.

Quadringentos mihi assignatos Vallenses ab Abrahamo Clemente accepi: de centum assignatis in usum amanuensium meorum quatuor nullum se habere mandatum dicit. Verum sat cito, si sat bene. Tu gratitudinem, meo et meorum nomine, magnifico Maecenati renuncia, cui maneo maneboque officiis devinctissimus.

Dantisci, 21. April 1643.

Comenius.

P. S. Domino Roberto, Lucae aliisque amicis salutem.** Iste homo, a quo potissimum tentationes meae ortum trahebant, Barthol. Nigrinus, nuper ecclesiae Dantiscanorum reformatae pastor primarius, aperte jam ad Pontificios transit: haecenus, per quadriennium, reconciliationis religionum mentitus studium. Postquam se Dantisci functione sua exuisset, Elbingae consererat, unde collisiones illae molestae. Sed bene factum, quod jam tandem insidias deseruerit et se in apertum prodiderit machinator hostis. Valeat et abeat.***

LX.

Excerpta † ex literis clariss. Comenii,

dat. Dantisci, 21. April. 1643.

Dantiscum (bibliothecam amici visendi causa) cum venissem, calamum arripio, ut Vos de statu meo certiores faciam. Vivo, Dei gratia, cum meis laboresque urgeo, quantum datur. Philologicis transacta mihi est hiems ista, lento, sed non poenitendo successu. Spero Januae reformationem non ultra duos tresve menses requisituram, quia, rem bene praevisam verba haud invita sequi, poctani habemus testem. At mihi quatuor jam consumti sunt in his operis menses, nec scio, an alteri quatuor suffecturi sint. Opus est minutiarum plenissimum, sed nec minus spinarum, praeter spem. Non semel, fateor, poenitere subit animum, promississe me in his elaborare, non potius jam ad realia

* Po straně v musejním přepise připsal Komenský: opět?

** Tato věta v musejním přepise.

*** V témž musejním přepise místo poslední věty připsáno: Minus jam incommodi, quam a simulato amico, Vale.

† Excerpta tato nalézají se v kr. knihovně v Štokholmě.

totum transtulisse impetum. Tam piget taedetque luctari cum verbis, hoc est, ut me ipsum ridere soleo λογουχίη. Sed quid faciam? data est in publicum fides, solvenda est. Speroque fore, ut bene locatas fuisse tot horas fassuri sint omnes harum rerum gnari. Jam demum enim in tam concinnam structuram totum Latinitatis studium surgere incipit, ut nobis non sine causa omne punctum promittamus. Devoranda ergo est molestia haec semel nobis, ut ea infiniti alii (docentes et discentes Latinas literas) liberentur in perpetuum. Parcius tamen ista: loquatur potius post res ipsa. Id tantum eo sine memoro, ne feratis acre, quod in his haereamus tamdiu. Non aliter licet per has incedentibus salebras. Thesauri Latinae linguae tomos quatuor, cum aliis aliquot optimae notae autoribus, eviscerare nos, (aut certe saltem pervolutare, ne quidquam necessarium omitteretur) oportuit. Hinc tot illae remorae, nec pauciores a redigendi omnia in quam optimam formam laborioso conatu: multae etiam a supervenientibus aliunde molestiis.

LXI.*

Monsieur.

Je vous envoie copie de la lettre de Mr Comenius, que je receu avanthier. Je l'ay separee en deux diverses pages, si peustestre Vous en vouliez communiquer à d'autres ce qu'il dit de sa Porte, sans qu'on sceust le contenu du reste. Il estoit alors à Danzig, pour voir la quelque Bibliothèque, comme il escrit: peut-estre aussi pour d'autres raisons: pour conférer avec d'autres, ou pour traiter de l'impression de ses oeuvres. Mr Hotton avoit bien expliqué ses tentations, qu'il disoit d'avoir pour nous delaisser. Elles reviennent à cela, comme il ne declare en sa presente, qu'on taschoit à le destracquer de vostre service: et sur tout ce Nigrinus, que Mr Hotton soupçonnoit, sous des grandes promesses; qui ne cesse encore de le faire. Il faut qu'ils luy ayent bien mis des appas, selon son dire, pour desrober à Vous l'honneur de ses travaux: mais il proteste de sa constance. Ce dit Nigrinus a desja fait profession de la Religion Romaine, ayant abusé par quatre ans de l'opinion du monde, de vouloir accorder la difference des Religions. Seccession, directement contraire à sa dite reconciliation; en choisissant un parti, dont il n'en veut point. Si ce n'est qu'il veuille, que la loy vienne de la pretendue ancienne: et par là l'Esprit se decouvriroit, duquel cest oeuvre procedé. J'en donneray advis à Mr Hotton. Or Mr Comenius fait ses excuses, et de ce qu'il a employé le temps aux matieres Philologiques, et de ce qu'il y en a employé tant. Selon mon opinion, si je la ose dire, le monde luy en sera obligé, d'avoir fait aller devant ce chef d'oeuvre de la Porte, dont il promet beaucoup, mais avec modestie, qu'il pouvoit achever en si peu de temps, et peut estre personne autre que luy, ou si bien que luy, comme jusques icy il ne s'en est point trouvé, qui l'aye fait. Les choses reelles sont à la verité d'un autre pñids, concernant la Pansophie, mais aussi d'un autre faix, requerant peut-estre sa vie, ou celle de plusieurs, comme ce n'est pas l'entreprise d'un seul. Cependant le monde eust esté privé de ce bien, qui se pouvoit expedier en peu de mois, et profiter à tous les siecles, à ce qu'il dit. Et certes peu de mois: il s'excusera envers moy de la longueur du temps y employé, et du passé, et de l'advenir, chascun d'environ quatre mois: et je m'estonneray, s'il en peut venir à bout en ce temps-là. Autre que luy ne le pourra; luy, qui y est desja trempé. Tant de variété, tant de livres à feuilleter, tant de petites choses, tant de fascheuses, ce n'est pas le fait de peu de temps. Il la veut mettre en lumiere: il y est poussé de plusieurs,

* Vastnoručně psaný original listu tohoto nalézá se v král. knihovně v Štokholmě.

de le faire sans dilayer A qui la dedieroit il, qu'à Vous. Monsieur? ainsi qu'il pretend de faire solennellement, et à Messieurs, Vos fils. Sur ce sujet il demande Vostre tiltre in forma, et tout à plein. Il Vous plaira de me le faire avoir, pour luy en faire part. Et il est bien requis en tel cas de dedication, pour ne commettre point de faute. Il fait mention de vouloir venir icy, si Vous le trouvez bon, pour prendre conseil d'icy, et pour commun'quer ses oeuvres à ceux du pais. D'autres raisons n'y sont point deduites: et Vostre intention ne m'est point eogneue, si, ou jusques où il auroit à se rapporter à ceux d'icy. Si d'autres raisons le meuvent, ou si des sermonees particulieres d'icy l'y menent, pour quitter sa place et se vouloir transporter icy, cela se verra avec le temps: Vous y avez à disposer. Des quatre cens R. D. qu'il a receus par Vostre ordre, il Vous en remercie tres-humblement: de ceux, pour ses 4 Escrivains, Mr Clements disoit n'en avoir point d'ordre. Mr van der Hooghe se recommande à Vous, Monsieur, par des lettres, que je viens de recevoir de luy. Pareillement aussi Mr mon Cousin de Pologne: et me mande, d'avoir adressé un tonneau de chalmine, ou tant qu'il luy plaisoit d'en avoir, à Mr Clements à Danzig, mais il ne le vouloit accepter, s'excusant de n'en avoir point d'ordre de Vous. J'attens là dessus Vostre volonté, comme aussi vos plus amples eommandemens sur la lettre de Mr Comenius, et en toute autre chose, où Vous m'en jugerez capable. Estant, comme je suis

Monsieur

Vostre tres-humble et obligé serviteur
V. Wulfogen.

de Norteoping ce 25e de April
5 May 1643.

A Monsieur

Monsieur de Geer, Seigr de Finspong,
resident

à
Stockholm.

LXII.

Ad Patronum.

Maecenas magne, Domine et Patrone honorande!

Novam nactus gratiarum materiam novosque industriae stimulos, a noviter exserta liberalitate Tua, Te recte adeo, gratitudinem depositurus ad aures Tuas, ad animum Tuum. Benedictus Tu a Domino, qui benedictionis divinae rivulos foras emittere non intermittis: ad nos etiam largo defluxu. Gratiam habeo, ago, referam cum Deo iis modis, quos intendit pietas Tua, ut sit, unde alli quoque nobiscum et post nos Deum laudent. Sed et pane Tuo non solus ego vescor, plures mecum. Post distributos voluntate Tua mille imperiales plusculum insuper elargitus sum inter quosdam literatos et illiteratos, egentes tamen et pios, qui me conveniunt et salutant et opem petunt, spe lautioris jam conditionis meae sub tanto Patrono. Impertior pro necessitate, ut plures sint, qui pro vita Tua et impetranda benedictione domui Tuae laboribusque meis Deum orent. Catalogum mitto distributorum beneficiorum, ut nomina eorum apud Te non ignota sint, quorum pro Te et Tuis suspiria apud Deum nota sunt. Etiam viatico mihi datum caseum Svecanum sic distribui, ut non solum omnes Lesznae ministri (Bohemi, Poloni, Germani), sed et e politicis nonnulli participes facti sint, cum jucunda Vestri recordatione. Petrum Figulum ad Vos dimisi mea et illius causa. Illius, ut se coram plenius favori Tuo insinuet, mei, ut scriptionis facere

liceret compendium, in informandis Vobis de statu meo ambiguo, in quo consilium exquo Vestrum. Averem Vos salutare ipsemet, sed non tutum. Et nondum est ad manum, quod foret offerendum: manere et labores urgere fructuosius erit. Petrus fiducia de promisso favore plenus, ad Academiā concedere, theologicumque studium absolvere gestit. Possem quidem adhuc ejus uti opera, sed cum per alium id operae expleri possit, et appropinquare videantur tempora, quibus messis erit multa, operarii pauci, bonam ejus intentionem, indeque emersuram (uti confido) ecclesiae utilitatem retardare non cupio, ad Teque, munificentissime Patrone, intercedo, qui erga alios Christo deditos heroica es charitate, velis ab hoc etiam, qui se totum jam Christo et ecclesiae devovit, non avertere vultum. Nihil praescribo, quia nihil opus esse scio, rogo tantum, quia egentem petere, quaerere, pulsare jussit Dominus: atque ut magnifica prudentia Tua sciat, me hunc non rejicere ut inutilem, sed emittere ut filium. Caetera pictati Tuae commendo etc.

Dantisci, 18/28 Junii A° 1643

LXIII.*

Ad dominum Cancellarium.

Illustrissime heros, Domine jugi cultu mihi observandissime!

Ut inclusus hic ad manus illustrissimae Excellentiae Vestrae deferri curarem, obnixè requisitus sum. Lubens id facio, quia ut aliis alii serviamus in bono, lex Christi nos obligat: sed et eo lubentius, quia manus ipsa praesentare se oculis TUIS gestit, quemadmodum subire conspectum splendoris TUI audireque sapientiam TUAM, oculi, aures, animus gestiebant nuper. Aliud habeo nihil, nisi contestari observantiam quotidianaque ad Deum vota mea, ut TE sibi tanquam pupillam oculi sui servet, ad peragendum, quod per TE usque agit dextrae suae opus, donec desiderata redierit orbi Christiano tranquillitas, Amen.

De lubricatunculis nostris quaedam ad R. D. Doctorem Matthiae mitto optemque ab illustri-sima Excellentia TUA quoque (si quando graves et concatenatae de salute orbis Christiani curae permittunt,) inspicere posse. Nisi haec cum sanetis intentionibus Vestris essent conjuncta, tam temerarius non essem, ut his occuparem. Sed quia Babylonis ruinam restaurandae Sionis occasionem fore confidimus et tempus appropinquare, imo adesse sentimus, non ignorandas existimo quorumcumque eodem collimantium (instinctu Dei) cogitationes Vobis, qui pars eorum estis, quibus virga iudicii in manus data est. Nos (opusculo potissimum VIAE LUCIS) majora delineamus, quam pro vireculis nostris; nihil scilicet de nobis promittentes, sed quid fieri possit, si res ratione agantur, osten-

* Original listu tohoto nalézá se v král. knihovně v Štokholmě a současný přepis v knihovně musejní v Praze. Otiskán byl list tento od B. Dudíka v »Forschungen in Schweden« (1852) p. 447-448 a od Gindelyho v »Sitzungsberichte der phil.-histor. Classe der kais. Akademie der Wissenschaften in Wien« Bd. XV (1855) p. 61-62.

dentis. Interim occupamur humilioribus, quae et praesentem scholis Christianis usum ferre, et majoribus illis tamen, si Deus volet, gradus praestruere poterunt. Ad quae elaborandum utinam alius contigisset locus! Hic enim incidimus in tentationes periclitamurque Vestri causa. Deus noverit, quo fine nos objecerit istis, qui et sua nobis communicarunt (de reformanda ad Christianismi leges philosophia, tollendisque e Christianismo schismatis) consilia et elicerunt nostra. Hoc molestum et haud carens periculo, quod negotium sit cum iis, qui homines se esse et errare potuisse, videri nolunt: et quod agno cum lupis aut leonibus vix unquam satis tuta possit esse amicitia. Qua in re consilium ab illustrissima sapientia Vestra exquirere jussi adolescentem hunc, qui mihi interea fuit a manu, omnium istorum haud ignarus, quem ideo, si de nonnullis libuerit particularius audire, (putabiturque e re esse, nos consilio et auxilio non destituere), referre poterit. Ego, ut illustrissimam Magnificentiam Vestram omnesque ejus pro gloria DEI et orbis Christiani salute curas perpetuis suspiriis DEO, ita me inter eos, qui se gloriae DEI et saluti ecclesiae devovent totos, minimum illustri Tuo favori commendo animitus

Gedani 19/29 Junii 1643.

illustrissimae Excellentiae Vestrae
humilis cultor
J. Comenius.

LXIV.*

S. D. P. Admodum reverende Vir, Domine et Fautor honorande!

Cui ad Vos mittendo negotium quoddam occasionem dedit, Petro Figulo, mandatum quoque habet rev. Theol. Doctorem coram salutandi, manibusque Tuis haec, quae mitto, transsignandi. De statu quidem nostro et studiorum, referre poterit oretenus, si cognoscere libebit: de adjunctis hic manuscriptis mihi aliquid dicendum est (praesertim *«Via lucis»*, et de reconciliandis religionum disidiis Hypomnematis), cur ad Vos mittantur. Memini cum apud Vos essem, illustrissimusque: D. D. Cancellarius propositum pansophicum severa gravitate examinaret, fuisse me per conscientiam adjuratum (an admonitum), utrum serio reformationem universalem (rerum scilicet humanarum, tam prolapsarum in melius emendationem) sperarem: urgebarque tam rationibus, quam Scripturae dictis, ultimis temporibus majores, quam unquam confusiones minitantibus. Respondi tum ad omnia, ut in brevitate licuit, responsumque esse uberius in *«VIA LUCIS»*, dixi. Volebat ergo sua Illustritas relinqui sibi exemplar, ut per otium ista cognosci possent. Sed quia mihi non erat praeter unum, atque tum ne illud quidem praesens, promisi me missurum exemplar. Id igitur jam habete occasione hac commoda. Scrupulos istos solvere poterit, spero, totus hic liber, maxime autem caput sextum et 12. et 13. et 14. et decimum quintum, si forte alia legendi otium desit, quanquam metuo non aeque clara fore, atque si legantur continue; quomocumque tamen.

* Přeprawy tohoto listu nalézají se v musejní knihovně v Praze (jeden) a druhý v Linköpingské knihovně (in actis Joh. Matthiae v. LXXIV) a byl otištěn od B. Dudíka v *«Forschungen in Schweden»* (1852) p. 418—450. Viz též Arkenholz Mémoires I. str. 293.

Hypomnemata de reconciliatione Dissidentium etc. scribendi occasio fuit oblata, quam oblata non fuisse optarem, nisi citra divinae providentiae nutum nihil rerum evenire (quantulaecunque sint) firma fide tenerem. Noverit ergo ille, quo fine hoc etiam sic evenire permiserit, ut nostra illa cogitata summis adversae nobis (eatenus) partis capitibus jam innotuerint. Quae prima causa est, cur et Vobis communicanda duxi, ne scilicet eadem illa ignorent illi, qui a parte nostra ad clavum sedent, sique res hae aliquando tentandae forent, sessuri sunt. Audimus enim a rege et regno Galliae inter alios paci universali orbis Christiani tentandae et tractandae (utinam salutari eventu!) Osnabrugum ablegandos esse H. Grotium, qui pacem quoque seu reconciliationem ecclesiasticam suaderet. Quod si ita est, conscios esse Vos, quid illa in materia hoc in loco tentari proponeretur, (et adhuc forsitan) e re esse putavi. Denique, si vel de tollendo inter Evangelicos infeliciter orto et haecenus odiose (nullis lachrymis satis deplorabili ecclesiae damno) continuato schismate, pias usque fovere libet cogitationes, fortassis eo etiam aliqua sui parte servire haec possunt haud incommodae. Sed nolim rigidius haec examinari, quia nonnulla hic sunt ex aliena magis mente posita, quam nostra, et ut inter licitantes aliter indicari solet rei pretium, quam determinari proponitur. Extenuantur ergo hic (per Christianismum)* causae dissidiorum, adversariorum defectus mitius tractantur; nostri etiam exaggerantur (justus enim est accusator sui), ut sic quasi utrinque culpabiles et utrinque tamen excusabiles (si affectu posito ad recognitionem causae totius venire vellent) animis utrinque ad condonandum mutuas offensas non omnino imparatis veniant.

De didacticis nostris Vestrum exspectabam haecenus iudicium; imprimis num fundamentum placeat, nempe cultura ingeniorum universalis (quam et capite XVII »Viae lucis«¹ urgemus); eo enim si collimandum est, subordinanda huic fini erunt omnia, ut gradatim eo, quo volumus, veniamus tandem. Quaeso, si molestum non est, innue, quae hic sint cogitationes Vestrae, quae voluntas?

Philosophos Hamburgenses, Jungium et Tassium commendaveram Vobis (nominatim utrique DD. Cancellario Regni et Academiae), putabatque sua Excellentia, D. Legato Salvio rem hanc committi posse, ut cum illis (seu Upsaliam seu Gripsvaldium evocandis) transigat. Num factum et quo eventu, nihilum innotuit. Ego putarini, eos, qui sic toti in publicum feruntur, privatarum functionum pistrinis eximendos, libertatique asserendos esse: et ingeniis quacunque parte verioris scientiae aliquid feliciter parturientibus fideliter obstetricandum. Nunc de Jolanne Ravio, eloquentiae insignem navante operam, consultatio inter amicos est, numne apud nos vel in Belgio locum habere queat commodiorem, an vero manendum statione sua, cujus inmerito videtur impatientior. Verum ego Te his non implicabo, nec remorabor diutius. Vale Christo commendatus.

Dantisci ** 20/30. Junii 1643.

R. T. Dⁿⁱ ad officia
paratissimus
J. Comenius.

* V mus. pŕepise: Charientismum. ** V mus. pŕepise: Gedani.

Admodum reverendo, clarissimo doctissimoque Viro, D. Johanni Matthiae SS. Theol. Domini Serenissimaeque Svecorum Reginae a consiliis sacris Domino et Fautori honorando.

LXV.*

Ad dominum Joh. Wolzogen.

S. P. D. Nobilissime Vir, Domine honorande!

Ad Patroni literas manu clarissimi D. Tobiae Andreae scriptas per Te respondeo, cum, vivatne Vobiscum praecellens ille vir, an ad stationem suam Groningam redierit, nihil e literis colligere possum. Mihi ante duos jam vel tres menses reditus hac per nos ejusdem spem fecerat rev. D. Ernestus Andreae, germanus ipsius, Gedanensium ecclesiastes. Exspectamus igitur hac transitum, si non recta jam trajecit. Si tamen Vobiscum usque vivit, vivat jucunde, valeatque et salveat ex me officiosissime, nec aegre ferat, quod non ad illum directe, cum presentiae illius incertus sim.

Quantum ad mandata Patroni nomine per illum mihi data, parco in omnibus. Cum Nigrino mihi nihil rei, neque cum negotio, quod maleferiatu agendum suscipit. Poterat aliquousque mihi aliisque imponere, non poterit semper, jam patent doli. Poterat metum quendam incutere, ut, postquam scjungenda esse consilia patuit, scjungenda quoque locis corpora viderentur. Non videtur jam: contemno larvas, Deo et veritate et innocentia et bonorum favore fretus, a quorum patrocinio se desertum sentiet, si non sentit, miser ille Dei, veritatis, innocentiae bonaeque causae, desertor. Maneo, qua me statione manere Deus jussit, illeque, cujus consilium merito magni facimus, Patronus et ego, suadet. Non muto sedem, dum nihil necesse, quia temporis habenda ratio, pretiosissimae apud me possessionis; et declinandae migrationum molestiae, et non danda hostibus sinistra suspicandi occasio. Sed et Deus ipse prohibet, immisso in maritima illa loca, quo secessus mihi suadebatur, novo belli incendio. Spero equidem diuturnum non fore, sed interpretor tamen monitum esse Dei de retinenda hac tam quieta sede.

Quantum ad labores natos, lente procedere si quis miretur, nae ille, quid sit, quod agendum suscepimus, ignorare se prodit. Libros enim scribimus, non describimus aliunde, opusque, quod concinnamus, totum harmonicum est undequaque, dissonantiae nihil admittit: hinc libramine omnium minutiarum velut infinito opus est. Si praevidissem omnia, vix suscepissem. Sed non poenitet, quia auxiliatricem Dei praesentem sentio manum. Quo plus rerum in harmoniam illam universalem, praedulcem, redigere tento, eo plus successus video, suavitatibusque Dei novis inebrior quotidie, et de exitu tanti moliminis supra spem quiddam sperare incipio. Etiam cum alicubi haereo, (aliquando diutius etiam et moleste) in lucrum abit perruptis semper omnibus, qui se obijciunt, obicibus. Deo meo sit laus, cui in honorem haec in conspectu Vestro confiteor.

* Ppepis listu tohoto nalézá se v musejní knihovně v Praze a výtah v kr. knihovně v Štokholmě.

Non poenitebit Patronum patrocini sui, polliceor: non librum Vobis, thesaurum dabimus. Hunc enim ostentat nobis (et videbunt boni omnes communi gaudio) Deus. Coeperam cogitare, et suadebant nonnulli, ante omnia absolvere linguarum methodum (inprimis autem Januam Linguarum, et Januam Rerum, cujus et specimen quoddam secum abstulit Figulus) dareque luci, quam et primitiarum loco dedicare volebam Patrono, ut adjacens docebit scheda. Verum enim vero unus et alter contra monuerunt, realibus potius operam dandam, minuscula illa post addi posse: majora quippe expectari, et ne morte praeripiamur, in minutis illis diutius occupati, metui. Ipsaque video ordinatius processura omnia, si ordine procedant, non sic carptim, raptim, frustillatim, contra quod alioqui protestamur semper. Non ergo quicquam dare luci propono, nisi comproportionata fuerint et ad harmoniam universalem aequata omnia. Ignoscite, si Vestris etiam discipulis mora haec videatur molestior (quorum quidem nomine doleo haec differri), sed pensabimus id abunde, bene sperate. Agant interim, quae agere possunt, vel vernaculis linguis legant, relegant, transcribant, memoriae mandent historias sacras, et quae ad pietatem et mores exacte formandos pertinent. (Vidit id ipse Seneca jam olim, qui: Mores primum forma, inquit, sine quibus male sapientia discitur.) Linguae Latinae facile et solide hauriendae suppeditabimus post, Deo nos adjuvante, adminicula certa, ut huic studio non immorati diu, in sapientiae ipsius amoenissima vireta immitti possint. Ideo haec prolixius, quia ex Petri Figuli literis colligere mihi videor, moras diuturniores impatientius ferre, seu alios seu Patronum etiam ipsum. Cogitate, quaeso, toto genere novum, totumque, si quidquam unquam fuit, extraordinarium esse opus, quod agimus: justa merito poscimus spatia.

Non unum diem, non horam unam abire patimur sine linea, sed harum, quum tot millenae sint, praecipitari opus non potest. Si misericors Deus dederit absolvere, securus sum neminem dicturum, diu nimis nos immoratos operi tanto (si non mole, ordine tamen, elegantia, usu vere tanto), mirabitur potius (quisquis rerum non ineptus est aestimator) intra tantillum temporis id peragi potuisse. Quaeso ergo, nobilissime avuncorum, da hoc non amicitiae nostrae, sed rei aequitati, ut Patrono scrupulos, si qui subnascuntur, adimas. Non diutius Vos quam ad verum futurum remorabor: addite patientiae Vestrae et quieti meae hiemem hanc, expensi temporis et sumtuum rationem reddam, si me vivum volet Deus.

Privata mea utunque se habent. Familia me auctiorem reddidit Deus, donata mihi 5 Sept. filiola Susanna, cui Tu a Patre spirituum vitam et spiritum regenerationis suspirio S. exora. Atque jam vale, Patronoque meo omnia ea meo nomine renuntia, ut et amicis omnibus salute.

Elbingae 18/28 Sep. 1643.

P. S. Ut aliquid tamen agi sciatis, mitto ad Patronum 20 exemplaria Diatyposios Pansophicae, quam interea typis describendam dedi, ob causas praefatiuncula delineatas. Distribuat, cui placet. Ante omnia vero illustrissimo D. Archi-Cancellario et D. D. Matthiae.

LXVI.*

Ad dominum d Joh. Matthiae (episc. Strengnensem).

Vivit Christus, vita nostra!

Admodum reverende Vir, Domine, Fautor honorande!

Ante dies decem scripsi ad R. D. Tuam et transmiſi Calendarium illud ecclesiasticum raptim e Polonico versum et alia quaedam. Nunc, ut scriptionem iterem, fecit amicus meus, Bartholomaeus Friderici, praesentium exhibitor, qui cum esset a spectabili senatu ad illustrissimos regni Vestri DD. Gubernatores ablegatus, petiit sibi his meis ad R. D. T. recludi aditum, ut, si forte quando aliqua in re consilio egeat, esset, unde id novus istis in locis hospes petere possit. Eo igitur usque fas mihi sit amicitiae et de Vestrae humanitatis in me benevolo affectu conceptae confidentiae jure uti, ut non me solum commendare Vobis, sed et amicos, si quando res ferat, audeam. Nec amplius ea de re, ne quid aut diffidentiae prodam aut prolixitate ipsa molestus sim.

De me scripsi nuper, obsecundaturum me consilio Illustritatis suae mansurumque statione mea, si nihil urserit. Non spero autem. Orate pro me Deum, ut, si misericordiae suae me indigno servo suo uti complacuit ad res tantas organo, instruat quoque donis necessariis, vita et valetudine, pace et tranquillitate, lumine et robore mentis. In gloriam alioqui illius confiteri possum ac debeo, videre me in dies magis totius propositi nostri possibilitatem, imo jam et facilitatem, ut, tametsi solus relinquer, (exceptis amanuensibus) intra tamen anni unius aut certe biennii, opus totum (aliquot et viginti libris) iri confectum, qualiter prima vice poterit, confidam. Atque tum ad Vos deferetur, ut Vestro decreto aut in lucem eat aut perfiatur plenius (Collegio doctorum virorum ad id constituto) aut denique supprimatur. Quod dum cogito, silentium puto necessarium mihi et Vobis propter certas rationes. Patior ego nunc quosdam in ea versari opinione, quasi desperabundus opus pansophicum deseram aut impossibilitate ipsa deterritus propediem deserturus sim. Vos tamen, ut dixi, orate pro me Deum: potens est hodieque Deus, per humanam imbecillitatem exserere potentiam suam, ut gloria ejus sit, non nostra. Diatyposi quidem pansophica, sub finem operis ejus continuationem promittere videmur, sed haec inter amicos. Exemplaria enim non multa descripta sunt et accepi ad me omnia. Communico hic unum, quanquam et a Patrono meo accipietis, si fuerit opus. Vale, meaque studia Deo commenda, qui Te suis precibus misericordiae ejus commendat suaque officia semper parata defert.

Elbingae 8 Oct. st. n. 1643.

R. D. Tuae observans

J. C.

P. S. De mittendo illo amico mutatum consilium: Ego tamen has mitto eodem tempore alia data occasione.

* Orištėno v »Acta Literaria Sveciae« Vol I (1720) pag. 483—484.

LXVII.*

Ad dominum Job. Wolzogen.

S. P. Nobilissime Amice et Fautor!

Per navem nuper misi exemplaria Diatyposeos pansophicae 20; adjicio nunc duo ista, si forsan priora, quod absit, casu aliquo interierint. Cui has do ad Vos perferendas, amicus est meus.

De meis laboribus scripsi nuper, continuaturum me eos cum Deo hic loci, postquam subsedit metus ille prior. Et vero demum placere incipit locus hic et quies in illo, postquam Deo meo placuit novos submittere labores utiliter urgendi stimulos, et novam ostendere donorum suorum messem. Portas enim lucis in conspectu meo magis magisque aperire dignatur luminum Pater, ut vix capiat animus meus gaudia, quae ex detectis in dies plenius viis lucis oriuntur. Non nova aliqua mysteria jacto, sed mysteria fidei nostrae infidelibus clare commonstrandi, et veritatem rebus impressam et verbo expressam, aberrantibus ab illa mille modis mortalibus palpabiliter ostendendi; demumque necessaria quaeque juventuti Christianae blandissime instillandi lucem tam fulgidam, atque sol meridianus est, Deo in honorem celebro. Specimina a me ne exspectate ante absolutum vel mediocriter opus, neque epistolas crebras: operi ipsi vacandum est ex toto. Atque ut celerius progrediar (postquam ad opus totum regredi constitutum est,) assumi denuo amanuensem unum, loco Figuli, Melchiorem Zamorski, Polonum, qui ex studioso nuper paterfamilias hic prope me factus, suam mihi in transcribendis necessariis operam addixit. Bremae autem habeo Doctorem Kozak, medicum, mihi in physicis, uti confido, valde profuturum. Quod agnoscetis ipsimet, postquam Vobis quaedam ejus communicavero, brevi ad me mittenda. Aderat mihi hic in Junio et studia haec universalia valde adamavit, sicut et ipsius ego dotes. Est enim vir profundissimarum cogitationum, arcanorum naturae scrutator indefessus, qui libros humanos pridem abjecit, naturam rerum cum suis mysteriis e solo naturae et Scripturae libro eruens, pulcherrimo profectu, quamquam id non omnes capiunt, quia methodum sua tradendi, claram illam et efficacem, qualem nos venamur, non habet; paradoxa potius quaedam, quibus alii offenduntur. Ego vero illis non offendor, quia panharmoniae spongia illa iri absternum confido. Nam ille omnia sua nobis offerre paratus est, redigenda in methodum, si placebit, aut eruenda saltem inde, quae placebunt. Est vir mire facilis et liberalis, nec auri nec aurae cupidus, philosophico prorsus ingenio, imo Christiano pectore. Vidit apud me *Viam Lucis* et Valeriani Magni eodem anno editam Romae et recusam Antverpiae, *Lucem Mentium*. Scribit autem nuper ea occasione sibi meditationibus propriis natum simili titulo (*Lux mentium*) tractatum, amplissimorum operum seminarium, quem, postquam absolverit, ad me mittet, ego autem (si e re videbitur, nondum enim judico, rem nondum visam) ad Vos. Submisi ei 50 imperiales ad labores interim stimulum; mittamque plura, si se totum nobis dare voluerit. Cogito enim (et

* Üryvek z listu tohoto otiskl A. Stern v »Milton u. seine Zeit« I. 2. str. 479.

res dignissima est) molestiis praxis medicae (cui sustentandae vitae et familiae gratia, vacare necesse habet) eum liberare aut etiam ad me invitare, quod Patroni bona pace futurum confido. Hunc enim unum mihi eligo in physicis cooperarium, et poterit illi quoque a me provideri, si Patronus eandem summam pro anno sequenti assignaverit, quam in decurrentem hunc assignavit. Ego enim ultra demensum meum nihil posco, necessariis contentus; et ille, credo, frugalis erit, minus numerosa familia, quam ego, oneratus, et denique amanuenses non tot, uti ab initio alam, compendiis quibusdam repertis. Vellem tamen Patroni voluntatem scire, liceatne mihi eum vocare, nec ne; si tamen et illi vocantem me sequi integrum fuerit. Recusabat enim antehac uxor, jam faciliorem fore sperat. Olyrio, meo in Anglia amanuensi, Leydae studiorum gratia relicto, subsidium annuum 80 imperialium a Patrono impetrandum R. D. Hotton promiserat, impetratumque est. Cum vero eidem Olyrio aliter jam (opera D. D. professorum) prospectum sit, ego beneficium illi mea causa praestitum, in me recipio, Maccenatique debitas gratias ago. Quid autem Hartlibii mei superestne aliqua memoria? Suadere ipsemet tentaveram, ut particularem aliquam suscipere interim ne sperneret vocationem. Quid mihi responderit, ex adjacentibus vide. Indignatur propemodum, quod a sublimioribus revocare audeam; veritus, ne et ipse abiciam hastam. Multa sperat, multa satagit, multos stimulare et fovere, qui se publico dedunt, non intermittit optimus vir. Quid faciemus? Juvandus est utique, tam precibus apud Deum, quam modis et rationibus aliis possibilibus, ne succumbat. Ego quod ibidem piorum quorundam liberalitas ultra mihi obtulerat conferre quotannis, ad operis usque elaborationem (circiter libras 40 vel aliquanto supra) ipsi transsignaveram ad amanuenses alendum et alias necessitates. Sed belli calamitas facit, ut ille desertum se et in angustiis constitutum sentiat. Si Patroni bona pace liceret, ego hinc aliquam illi nitterem summulam, (superest enim ex illo, quod ab Abr. Clemente, jussu Patroni accepi, ultra necessitatem meam pro hoc anno aliquid, quia deserendum non puto. Fac, obsecro, ut Patroni voluntatem cognoscam quantocius. Cui nomine meo et domus meae multam salutem et observantiam nuntia, nomine autem Dei apostolica illa verba Gal. 6. 9. leniter refica.

Polliceor illi, ejusdem sanctissimi Dei nomine, sementem, quam in me collaboratoresque et Fratres meos facit, uberrimam illi allaturam gaudii messem, cum bene impensa esse ista (sive quae publico bono, sive quae sanctorum necessitatibus dantur) videbit, si modo misero mihi peccatori prorogare vitam et vires portasque illas lucis, quas dixi, apertas usque relinquere dignatus fuerit, misericordiarum pater, videbitis, et videbit ecclesia, labores nostros non fuisse inanes in Domino. Minus loquor, quam jam spero. Id tantum in solatium Vobis, proptereaque aliis non communicandum. Non omnes intelligunt, quid sit exsultare in Deo; plures molitiones tantas et pollicitationes fumos credunt; ideoque et nos succubituros sperant. Non novum autem est Deo, per imbecillitatem humanam exserere potentiam suam: sive nos adhibere in finem usque volet Deus, sive excitare alios; ego jam in lumine Dei video lumen, futuramque gloriosam ecclesiae faciem intueor et Deum laudare non cesso. Ex Hartlibianis illis, quae communico, agnoscetis, illius considerationes occasionem praebuisse,

ut de absolvenda seorsimque et ante realia in lucem danda Janua I.L. sententiam mutaverim. Nec poenitet: gratias illi potius agam, qui utile suggestit consilium. Expeditius enim procedunt omnia. De Jungio et Tassio sollicitaveram denuo per Figulum clarissimum D. D. Matthiae. Quid rescripserit, videbis ex mantissa subjecta. Nec alio migrare, nec nisi amplissimo stipendio contenti esse volunt, ut incertum sit, quid inde ad institutum nostrum sperare sit. Valeant ergo et res suas agant: nos, quam sine illis orsi sumus telam, pertexemus sine illis cum Deo. Valete et pro nobis Deum orate.

Elbingae 8 Octob. st. n. 1643.

Nobilissimae Dignitati Tuae
addictissimus

J. C.

LXVIII.

Ad eundem.

S. Nobilissime Domine!

Nulla mihi nunc Vos scripto adeundi causa. Quia tamen istuc ab amicis quaedam (ad illustrissimum Dominum Archi-Cancellarium) mittuntur, ego autem ad Dominum D. Matthiae quaedam adjungo, Vos quoque mei silentio mihi transeundi non estis. Valeo Dei munere, et Vos valere opto Deumque, ut Vos servet et nube gratiae obtegat, oro. De laboribus meis nihil nunc, postquam ad aestivum tempus silentium impetravi. Tum me Vobis sistere et, quae collegisse dederit divina benedictio, pleno sinu effundere propono. Tu, qui cogitationes, vota, proposita, gressus dirigit nostros, sancte Deus, dirige omnia ad laudem sanctissimi nominis Tui, Amen. Ad dominum Doctorem plusculum scribo: praesertim secretius quiddam, inusitatum, inauditum, stupendum. Scripsi sane, sibi soli ut istuc habebat: Tu tamen, Patrone mi, conscius esse poteris. Si congregi datur, ostende illi haec, ille vero sua illa Tibi. Vos interim uterque valete, Patrone de Geer, et Fautor Wolzogen, nobiles animae, dilectae Deo, charae mihi! et pro me Deum orate. Valeat Vobiscum sanctorum chorus, utriusque Vestrum domus.

Raptim Elbingae 17. Novembr. 1643.

LXIX.

Ex literis ad dominum Tobiam Andreae, historiarum et Graecae linguae professorem Groningae.

P. S. Si forsitan spe citius redire contingat Patronum meum dilectum, spesque sit sapiendi Danici illius belli, quaeso, libeat ex Patrono (suppono enim per Vos ei fore transitum) cognoscere, an faciendum putet, ut hac aestate eos salutare tentem Sunt mihi desiderii mei graves causae. Primaria, ut otii mei in hoc recessu rationem reddant: ratioque ineatur, aut utiliter continuandi aut honeste dimittendi conatus nostri. Quem supra vires unius hominis esse, semper quidem protestabar: nunquam tamen melius intellexi, atque postquam

ex toto lustravi, quod hic factum. Multa dat videre Deus, quae aliis ostendere posse spero, ipse assequi non spero. Inter impedimenta est actas declinans, et *τὸν παλιόντα* seges perpetua. Etiam hic secessus turbulentus mihi fuit, sed ita visum Deo, exercere nos. Ipsi gloria, nobis spes misericordiae ejus. V.

7/17 Martii A. 1644.

LXX.

Ad dominum Ludovicum de Geer.

Maecenas observande!

Quemadmodum semper mea pro Te ad Deum sunt vota, ita postquam ex literis Domini Wolzogenii Tuum ad Tuos discessum intellexi, non destiti orare Deum, ut Te omnipotentiae suae scuto omni loco protegere negotiaque omnia bona successu bono coronare pro sua misericordia dignetur. Turbatus apud Vos rebus mea quoque consilia turbari video et doleo. Proposueram enim aestate hac Te, Patrone mi, invisere, atque Tibi et illustrissimo Archi-Cancellario (et quorum interest) laborum meorum in hoc secessu et otio, quo Dei et Vestro beneficio fruar, (utinam tranquillius!) rationem reddere deque continuandis illis meas aperire cogitationes, audire Vestras. Sed per absentiam Tuam, si diuturnior futura est, imo per ipsam istic turbatum rerum statum frustra id optari video, nisi ex insperato Deus, ut hunc turbinem intulit, ita et tollat eundem. Potest utique id, qui solus est potens, sed nobis, qui exteriora rerum intuemur, unde id speremus, non apparet. Si tamen forsitan, quae bonitas Dei est, et Te, Domine, mature regredi et tempestatem ortam sedari contingat, volui Tibi desiderium meum esse non ignotum. Sin, patientia utendum crit. Ego interim de voluntate Tua monitus, resumam minora illa Philologica, atque ut hoc anno lucem videant, accurabo cum Deo. Alii aliter in his judicant. Sed esto: priora sint propiora, quaeque praesentem sui promittunt usum. Locum hunc consilio Vestro elegi, velut caeteris tranquilliorum, sed non defuerunt, quae turbarent et distraherent (quaedam literis ad reverendum Dominum Hottonum innuo). Nunc in Poloniam denuo avocor, neque excusationibus locus est in rebus tam extraordinarie incidentibus. Quae profectio et circumstantes labores duos auferent menses. Reversus tamen cum Deo ad ordinarios redire labores propono, et ut dixi, philologica pertexere. Interim si quid monere me libet, per reverendum Dominum Hottonum ut fiat, oro. Vale et res feliciter age Tuo et multorum bono.

Sic animatus vovet

In secessu meo, 7/17 Martii 1644.

nobil. Dignitatis Tuae
observantissimus

J. C.

LXXI.

Ex literis ad dominum Hottonum.

. . . Mei labores paulatim procedunt, procedunt tamen, et quidem panharmoniae luce melius semper in conspectum nobis se, quae gratia Dei est, dante. Solus relinquo, tam cito, ac velim, progredi non licet. Bremensem medicum, cur mihi negaveritis, conjectura assequor praevidebamque id futurum, ut ille se paradoxis suis ingratum redderet et suspectum. Quibus ego, ut non subscribo, ita nec dimoveor ab aestimandis aliis ingenii dotibus. Nec enim gemmas propter admistas scorias abjicere solemus, limare potius. Et viro huic id jam tandem sedit animo, ut sua lubens censurae submittat, panharmonicae praesertim etc. etc.

Gedani 18 Junii 1644.

LXXII.

Nobilissimi et amplissimi Domini Proconsules,
Consules civitatis Elbingensis!

Paucorum est haec felicitas. ut et habeant famam et mereantur: utrumque civitas Elbingensis debet prudentiae D. Dum VV. Habet enim in istis regionibus famam ex instituta schola; meretur, quod non modo instituistis, sed etiam diligenti cura et non mediocri munificentia hucusque conservastis. Id me movit, ne carissima pignora mea, nempe filium et ex sorore nepotem ad alia literarum pascua, quam quae in urbe Vestra publicis usibus sunt aperta ablegarem. Sed cum ipsis a me esset praeceptum, ut horas, quae a publicis lectionibus superessent, non otio, sed studiis privatis sub aliquo eximie docto viro impenderent, statim in ipso limine terruit eos fama decreti sive senatus consulti Vestri, quo privata studia tanquam publico gymnasio praejudiciosa vetita ibi esse feruntur Dum ergo consilii inopes adolescentes nomina sua scholae publicae dare ambigunt, integrum fere mensem parvo suo commodo, meo vero magno moerore in hospitio desident. Subvereor quidem, ne hujus rei sit aliqua penes ipsos culpa, sed quicquid tandem est, ad Vos, nobilissimi et amplissimi Domini benevolentiamque Vestram confugio, et per eam, quam de DD^{oss} VV^{is} in tanta scholarum raritate et solitudine omnes boni et pii concipiunt expectationem, oro obtestorque, ut istos duos adolescentes ex hac, in qua haeserunt, difficultate expediatis, gratiamque et beneficium privatorum sub venerabili et dignissimo viro domino Comenio, cui nunc civitas Vestra asylum est, studiorum largiamini. Non sunt ista ambiciosa vota mea, ut mei causa altare contra altare. vel Herculem contra Herculem in urbe Vestra erigi postulem. Nam omnino illæ matrici scholasticae inseri legibus et disciplinae subijci, in lectionibus publicis [delectu necessarium habito] tum et disputationibus et aliis exercitiis, quotidie versari volo et praecipio. Sed id submisso peto, ut more veterum, quibus adorato Hercule fas erat ad tenuiora aliorum deorum delubra inclinare, donetis istis adolescentibus illas preciosissimas horas, quae praeter studia publica in otio, vitiorum parente, ipsis periturae essent. Non possum nec debeo ullam meritorum in Vos partem mihi arrogare, voluisse tamen et paratum me fuisse semper de commodis civitatis Vestrae bene mereri, ex illorum fide sit testimonium, qui negotia Vestra tractaverunt. Sed tale id est, quod peto, ut etiam ignoto homini exorabiles DD^{oss} VV. ipsa existimatio civitatis reddere possit. Subaudi vi enim aliquot magnae spei nobiles ad ejsdem decreti sonitum transiisse tantum civitatem Vestram non in illa substituisse. Verendum, ne privata institutione vetita publicorum studiorum fervor frigescat, qui procul dubio exemplo Aca-

demiarum magis accenderetur, si adolescentes ex hospitii privata institutione calentes, publicam palastram tanquam Arcades ingrederentur, et magis ac magis amplioris doctrinae se capaces fieri, publicis professoribus ostenderent. Nullum hic ex aemulatione vel contentione periculum, si omnes unius scholae sacramento sub uno rectore tenebuntur. Meminerint viri eruditi illius Graeci viatoris, qui cum civitatem quandam ingressus, cognovisset aliquot deorum simulachra in uno fano inclusa adorari, ne pernoctare quidem voluit illic, ratus male ibi cum hominibus agi, ubi tam anguste cultus deorum habitaret. Cum tam liberaliter cultum Musarum Vestra civitas erexerit, certe pertinet non tantum ad gloriam, sed et ad comoda gratiamque ipsi in communi patria nostra amplificandam, ut suae virtutis abundantiam latius effundat et Musarum literarumque numina ex uno publico fano ad privata quoque domicilia benigne porrigat. Sic nemo Vos ex plurimis, qui adituri sunt, adibit quin subsistat, nemo subsistet, quin habitet nemo habitabit, quin amet, observet et beneficii Vestri memoriam cordi suo inscriptam domum secum deportet et inde ad forum reipublicae referat. Ego vero, si quid tam exhaustis valetudinis meae viribus servitii et officii praestare potero, id honori bonoque amplissimarum DD^{um} V^m semper militabit, ad idem obligabo eos qui se ipsos nunc Vestro beneficio obligandos insinuant. Denique me gratiae amplissimarum DD^{um} VV^{um} diligenter commendo.

Nurcii, 27 Junii 1644.

Petrus Kochlewski,
judex regius tunc Brestensis.

LXXIII.

Ad dominum Tobiam Andreae.

... De me aliquid adjiciam. Opus pansophicum lente procedit, procedit tamen. Illud ob remoras, in quas me hic incidere divina voluit (prudentiam nostram semper praeveniens, saepe involvens, ac intricans, errores denique etiam nostros disponens) providentia. Qua de re scribere non vacat. Non ignoro suspensiones inde ortas et susurros, sed quae revelat omnia, lux est. Procedere tamen dixi, quia ex ipsis etiam tenebris emicantes subinde novae scintillae in augmentum eunt, quod tempus ostendet. Mirari quosdam nos tam diu parturire non ignoro, sed illis respondendi aliud erit tempus, re potius quam verbis. Multitudine agendorum distrahimur, soli relinquimur, obices et remoras varie patimur. Didactica prius absolvi vult (per reverendum Dominum Hortonum) Patronus-Fiet, morasque hic etiam, spero, pensabit inventorum utilitas. Quam elogiis ornare non meum sit, opus ipsum post loquatur. Hoc etiam. Voluere quidam Evangelici proceres, filios ad hanc scholam mittentes, eosdem suos privatim, a me, quantillum liceret, informari. Negatum est excusatione (inter alias) adhibita mihi hoc loco hospiti nihil tale licere. Repetiti ergo sunt arietes, literisque ad spectabilem senatum datis, ut id liceret, impetratum. Amplissimo autem senatui visum publice potius id permittere, quam privatim, ne altare erigeretur contra altare, utque pluribus simul inserviri posset, si potest. Delegati itaque a senatu, qui mecum agerent, donec et, post tergiversationem longam, ascensum dedi, aliquotque hebdomadatim horas publice profiteor; citra tamen obligationis ullius legem, quamdiu hic sum et mihi per negotia, quae mihi vitae *ἐγγυρ* sunt, liceret. Sumpsit autem mihi proponendam Januarii Rerum sive Metaphysicam pansophicam, tum ut eam maturius climandi (urgetur enim editio ejus a pluribus) occasio sit, tum ut judicia plurimum elicere liceat, si

multiplicatis auditorum manu exemplaribus pluribus communicari et censurae submitti (antequam typos videat) possit. Quod ergo hic praeter omnem cogitationem meam agendum suscepti, ita suscepti, ut principali scopo directe inserviat, nedum ut me quidquam ab eo retardet. Quod significare aliaque plura submittere totum jam mensem mollor reverendo Domino Hotton (ut, quid fiat, certo sciat), sed Deum testor non me tantum temporis surripere negotiis illis extraordinariis potuisse, ut vel epistolae exarandae commode vacarem. Negotium extraordinarium intelligo, tricas illas, quas nobis machinationibus suis Nigrinus apostata objecit, et quibus extricandis me quoque Fratres adhibent. Illius enim causa hoc uno mense aliquoties domo peregre avocatus fui; herique reversus, jam rursus ad convocationem Evangelicorum generalem Orlam Lithvaniae (sexaginta inde leucas distantem locum) abeo. Spero autem reversus inde quietiores dies autumnumque et hiemem totam me (si Deus vitam viresque auxerit) impensurum illis, quorum gratia hic sum. Colloquium enim illud cum Pontificiis charitativum, ut vocant, in ver futurum rejectum iri spes est. De quo alias. Venit in mentem, ut Claritatem Tuam exorem, postquam haec alia occasione ad Te scribendi sic in chartam effundere contigit, ut libeat de his ipsis ad venerabilem fratrem Dominum Hotton (cum quo Tibi literarium intercedere propter Patronum commercium non dubito) aliquid perscribere, ut, quibus labyrinthis intricatus sim, non ignarus, silentium meum benignius ferat. Simul ac me reverti (intra mensem spero) dederit Dominus, scribere de omnibus non intermittam. Vale, verbosamque epistolam (non praecogitaram haec scribere) bene interpretare.

Raptim Elbingae 16. Aug. st. n. 1644.

LXXIV.

Ex literis ad dominum Hottonum.

... Habes summam actorum Orlae; quantum ad istud, cujus causa suspensi sunt non immerito animi omnium, negotium. Alia enim memorare quid opus?

Venio ad alterum epistolae Tuae caput, ubi me concernentia tractantur. Doles, indignaris, increpas Tuo et amicorum Patronique nomine, quod mutatis subinde prioribus consiliis ad alia atque alia nos conferamus; nihilque promissorum operum hactenus in lucem demus etc. Mi reverende Frater, Vobiscum profecto doleo, indignor, increpo, ipse quoque omnes istas remoras, quae me Vosque retardant. Scio enim illa mea avide exspectari, sed an finem his videre avidior quisquam esse potest me ipso? cujus unius humeris molesta illa sarcina relinquatur tota? O si Deo placuisset alii cuiquam istas instillasse cogitationes! istos animo inesse stimulos! Utinam vel plus possem vel minus vellem! Sed dum, quo plus progredior, plus ultra semper videre datur: ulteriora illa, perfectiora, meliora non anhelare non possum. Inde est, quod priora, ut imperfectiora displicent, emendamusque nos ipsos et castigamus mille modis hactenus sine fine et exitu. Dicis, Vos tantum non miracula exspectasse a me talibus, quorum apparatus adesse jam visus fuit, tam instructo. Credo

Te, Frater sincerissime, sincere loqui. Nec Tibi forsán soli ita visum, nam et mihi apparatus ille, qualis tum fuit, non male placuit. At nunc longe alius est Dei ope: agnosceres et laudares Deum, si coram intueri daretur. Cur ergo non communicas, Patrono saltem, aut amicis? inquis. Forsán debuit ita fieri. Sed multiplex subest remora. Primum taedet actum agere, totiesque consulando tempus perdere. Deinde prospectio, et a misericordia Dei expecto jam fore, ut desideriorum circa haec nostrorum (et forsán humanae mentis) inveniamus fines ultimosque terminos, extra quos extendi non dabitur. Atque tum plene deprehensis finibus plena adaptare media mediórumque uestigare modos plenos, quam dulce erit! Denique Patronum meum nihil horum celare constitueram, quinimo, si aestatei hanc domi agere contigisset, aduissem exposuissemque coram talia, quae calamo necdum committere libet bona ipsius et omnium, qui de his studiis iudicare possunt pace, imo gratia. In summa, magna suscepimus agenda: acciditque his nostris moliminibus, quod flumini, quo a fontibus recedit longius, eo majores aquarum moles volventi. Dices: Ita vero Te volutabis semperque aliis ex aliis involves sine fine. Nescio: fieri potest. Nec tamen ego, quomodo aliter agam, invenio. Deo obsistere spiritumque exstinguere non debeo. Quid ergo fiet? Deus novit. Mihi stat sententia ire, quacunque semitas praesignat majori semper fulgore emicans lux Dei. Ostendere malo, quibus rebus impar fuerim, dum gloriae Dei humane generis saluti consultum volo, quam ut neglectae gratiae Dei, cuius ostendit vias, testimonium urat conscientiam meam. Agnoscis forsán majora me mente agitare, quam sunt Vestibula, Januae, Lexica et similia puerilium studiorum serperastra. Sed a minoribus itur ad majora: illa prius expectantur. Scio, et ut expectationi satisfacerem, toties me cogere tentavi. Sed frustra. Haesitationes ubique reperio, quoties particulare aliquid agere attempto. Malo itaque jam totum urgere: partes vero post, uti se consequentur, aliam post aliam elaborare. Fluent ultro, aliud ex alio, video id: nunc dum frustillatim hoc aut aliud tento, coacta sunt omnia, mutila, imperfecta, quicquid agam. Quod dum videre datur, non nauseare non est possibile. Recedo igitur et redeo ad rerum venas ultro se resolventes: venturus sat cito, si volet Deus, ad singula unumquodque loco suo; effugiet nihil. At morieris, antequam illa tam vasta solveris. Moriar, si volet Deus. Solatur tamen facile inventum iri, qui absolvat coepta, quorum ideae jam clare exstabunt. Rogo igitur, desinite urgere lucem, antequam domi ematurerint, quae agimus. Non vulgaribus ingeniis, ut satisfiat, quaerimus, sed rebus ipsis; nec prius nobis ipsis satisfacere possumus, quam rebus satisfiat. Verum satis forsán de his, hac vice. Propono enim sapcius jam Tecum conferre consilia: (si modo sciam Tecum illa fore, quia cum multitudine nondum placet.) Hoc nondum concoquo, quod mihi inconstantiam tribuis, quasi mutatis subinde prioribus consiliis, ad alia atque alia me conferam. (Ita enim loqueris.) Quid autem, quaeso Te, per haec intelligis? Si actiones cum Nigrino: atqui scis, me ibi scholam tentationum habuisse et immotum per Dei gratiam perstitisse. Si profectioes ad synodos: atqui theologus sum, qui ob didactica vel pansophica studia vocationi meae non vale dixi, tantummodo ad illa melius delineanda ad tempus secessi. Si

scriptiunculam illam meam nuper luci datam: At illa non ultra septem hebdomadas abstulit et debui lubrica illa commonstrare mihi et aliis, conscientiae intererat. Et peracto illo ad mea mox redii, quid hic inconstantiae? Ter aut quater fui sollicitatus ad novam functionem honeste: nolui, ne inconstans essem, postquam Vobis addixi operam. Ultimo non satis honeste effugere potui, cum a generosissimo viro, ut filio ejus hic versanti privatim horas impenderem, rogatus, recusansque, a senatu tandem ipso compellatus, hebdomadam aliquot tribuo horas, non tamen quasi pensa mea aut *έδωκα* descrens, sed eo magis urgens et expoliens, nec me cuiquam mortalium ad quicquam praeter Vos obligans: quid hic adeo peccatum? Et tamen, quia me non satisfacere expectationi Vestrae sentiebam, promissum subsidium urgere destitit toto hoc anno, praesertim cum Patronum publicis adeo implicari viderem; feci, ut potui, praeter me alios quosdam sustentans et adhuc. Summa eo redit. Sum, qui fui, nec alia ago, quam egi. Si se alia intermiscent, non nos tamen transversos agunt. Si coepta serius eunt, solidius tamen Dei gratia exibunt, nisi aliter de nobis constituit Deus, cujus voluntati quis resistat? Verum de his alias crebrius jam ordinarieque singulis mensibus aliquid, postquam Patronum meum Vobiscum agere intelligo. Cui enim alias post Deum actionum mearum rationes constare velim? Dabit Deus, spero, ut intelligatis, zelum Vestrum contra me hic frustra accensum fuisse, quanquam ego eum bene verto. Corripiat me justus et impinguabit caput meum. Vale, reverendissime Frater, et haec mea tam fraterne excipe, ut ego Tua. Christus Te servet. (Patronum ipsemet paucis salutabo). V.

18/28 Sept. 1644.

P. S. Addendum est superioribus aliquid, ut nos melius intelligamus. Feci mentionem calamo corrente vocationes mihi obvenisse, quas non admisi, ne inconstans essem. Concedam id Tibi expressius, ut me nihil simulare aut dissimulare videas et de constantia mea benignius sentias. Aduit mihi anno superiore ex Transylvania legatus, qui me istuc (in locum domini Alstedii et ad scholarum reformationem) sollicitaret magnis promissis (Inter alia, ut patriae meae liberationem a principe suo, post Deum, pendere persuasus, eadem opera de patria quoque bene mereri possem.) Recusavi hoc uno argumento, obstrictum jam me esse alibi. Princeps Radivilius, vir heroici zeli, et coepit antehac jam per amici literas sollicitare me, ut ad illum commigrem, et egit nuper coram serio, paratus (quod quidem non ex ore ejus, sed amici, per quem iterato sub discessum jam Orla mecum egit) quartam redituum suorum partem in haec studia impendere. Eadem mihi responsio, idem fuit scutum, obstrictum me esse alibi. Sunt insuper ex magnatibus Evangelicis, qui studium pansophieum tanti aestimantes, ut regum cura et impensis dignum dicant, mihi semel et iterum obtulerint acturos se cum serenissimo rege suo, ut mihi et collaboratoribus provideatur. Negavi et, ne fieret, deprecatus sum, non solum quia metuo in scenam protrahi amplius et metuo beneficia illa fore hamata istis ex locis, sed quia nihil necesse puto aut potius quia turpe puto, deliberato semel inita mutare consilia. Et sic mihi stat sententia: Non deserere Vos, nisi forsitan

deserar. Quod tamen non futurum, fiducia mihi multa est a virtute Vestra et spe beatae illius rerum catastrophae, quam a misericordia Dei exspectamus. Animabis igitur Patronum, ne eum beneficentiae suae poeniteat: ego autem a parte mea, ne poenitendi causam habeat, efficere (cum Deo) allaborabo. Ita Vos adamavi, ut splendida quoque undecunque oblata cum favore Vestro commutata nolim. Nec propter beneficia solum Vos amo, aut illis inhio, (vulgus amicitias utilitate probat, sed id turpe esse, cum poeta agnosco) alia sunt potiora, quae cordi meo amorem Vestri exprimunt. Deus illa novit, et Vos videbitis suo tempore.

Ocasione hac mitto ad Te apographa duarum epistolarum medici Bremensis ad me, quae mittere volebam antehac, post intermisi. Vide, quaeso, annon ingenium hoc ex transcendentibus sit? annon feveri et ad majora excitari dignum? Non nescio eum paradoxis quibusdam opinionibus offendisse nonnullos, sed, an propter adjunctam aliquam scabritiem abjicere convenit gemmam? Polire potius. Ego virum, tam amice sua in commune offerentem, non omnino deserendum ratus, juvi anno hoc, qua potui, saltem donec Spagyriam suam, in mei gratiam coeptam, absolvisset. Si Patrono suae sunt rationes, constanter eum a participatione beneficentiae suae excludendi, non pugnabo. Nec in praesens de aliis duobus, quos ad elaborandum melius philologica his diebus assumo. Alias id poterit. Nunc vale et amicos saluta, quos forsitan apologiae meae consocios esse interest, si interest . . .

LXXV.

Ad Patronum.

Vota et observantiam!

Magnifice Domine, Patrone honorande!

Tanta Tibi ob Tuam in Deum et homines pietatem, in me autem et confratres meos beneficentiam debere agnosco, ut propriae conscientiae testimonio ingratus futurus sim, si non grata Tibi faciam, hoc est: piis et sanctis intentionibus Tuis omnibus possibilibus modis subserviam. Non enim nescio, quo tendant illa Tua in me quoque fovendo consilia. Et quia scio, sanctaque illa esse persuasus sum, ne cogitatione quidem mea a Tuis separo desideris. Dei gloriae et usibus eorum, quorum Tu vis, memoriaeque ad posteritatem nominis Tui, eatenus destinata sunt omnia studia mea, quae Tu fovenda suscepisti. Quod autem toto biennio nihil ex officina nostra prodit, quaeso, ne aegre feras: venient omnia cum fenore. Primum enim opus nostrum prorsus extraordinarium est, vulgaribus viis non procedit. Scripsi enim jam in Prodro mo pansophiae, si studiis literarum meliuscule esse debet, oportere omnia esse exactiora et rebus ipsis examussim satisfaciencia. Nominatim de Pansophia: opus hoc mentis tam debere esse solidum, ut sit aequae ut ipsa mundi machina indissipabile, ut rumpatur licet, aliquis variandi libidine non possit. Eo si collimamus ipsi, qui consilium hoc in publicum dedimus, praecipitare profecto res non possumus nec debemus.

Et sciunt amici (Amsterodami certe ea de re sermones fuisse memini) dixisse me jam tum, uno et altero anno mihi opus fore ad revidendum, recolligendum, in ordinem, quem intendimus, redigendum omnia. Id igitur dum fit, nihil novi et impraevisi fieri puto, ut taceam, quod, dum ipso operis progressu opus crescit, retardari mole ipsa perquam proclive sit. Praeterea non ignorat Dominatio Tua, in quas inopinato tricas et remoras ab initio statim hic incidere (omnia enim per literas et Figulum scire Vos volui), quae appendices suos secum trahunt hucusque. Verumtamen ego laudo Deum, qui vitam viresque roborat, et ex omnibus labyrinthis eluctandi planas semper tandem ostendit vias. Illi confido in posterum quoque facturum pro sapientia sua, ut sit, unde celebremus nomen ejus. Exitus aeta probabit. Caeterum de progressu operarum mearum, et an minora illa, didactica et scholastica, praemitteri debeant majoribus, et qua forma, ubi, quando etc. consilia conferre non intermittam cum reverendo fratre, domino Hottono. Nunc autem Te, gratiose Patrone, cum dilecta Deo domo Tua tota divinae commendo gratiae.

Elbingae dabam 18/28 Sept. 1644.

LXXVI.*

Admodum reverende Domine!

Collaudavi Deum visis et lectis nuper ab amica manu Tua literis adjunctaeque Boni in ecclesia ordinis Idea non uno nomine. Nam et Te amo, veneror, colo sincere, ideoque Tibi bene esse non congratulari non possum, et bene cupio esse Vestri orbis ecclesiae, ut dum alibi afflictiones patimur et dissipamur et proculcamur, Vos interea effloreatis in honorem Dei. Te itaque in Antistitum numerum relatum columnamque in domo Dei primariam factum, non possum non vehementer gaudere; praesertim cum accesseris consilio et robore adeo instructus, ut non tantum loco Tuo, dioecesi Tua, bene praeesse possis ordini per omnia rite servando, sed et aliis bene praecire sapientibus monitis et exemplis. Oro Deum, ut Vos sibi faciat digna laudis suae organa, quicumque nunc tam salutaria aggressi estis consilia: totamque ecclesiam Vestram, a minimis ad maximos, faciat esse aciem ordinatam, excreitum gloriosi coelo militantium sub coelo. Amen.

Utinam vero libuisset venerabili Dominationi Vestrae duo triave, si non plura ejusdem »Idea« exemplaria mittere! Sunt enim plures parati Vestra causa laudare Deum, neque habitamus eodem loci, ut communicari talia coram possint, nec mihi tam charum munus emittere manu placet: et dum per literas tantum communicantur talia, imperfectum quiddam est. Ausim itaque rogare, ut proximo vere saltem (ante hiemem enim jam sperare vix possum naves a Vobis) duo triave mittere dignetur, non alium ob finem, quam quem dixi, ut in aliis exitemus gratiarum actiones ad Deum Vestri causa et suspiria pro

* Přepis listu toho nalézá se v knihovně Linköpingské a otisřten byl od B Dudíka v »Forschungen in Schweden« (1852) p. 450–452.

Vobis ac vota. Mihi forsā sub idem tempus quoque erit de lucubrationibus meis, quod communicari queat; nunc omnia in fieri adhuc sunt. Lente progredimur, non male tamen gratia Dei. Sed ego minora quaedam duntaxat luci paro, quae majoris momenti sunt publicumque quiddam magis spirant, cogito Vobis inconscis nihil edere. Servet tantum nobis, o servet, ocellum nostrum Deus! Maecenatemque meum Vestris oris restituat, ut, si consilio firmato opus sit, nihil desit. Verum haec divinae providentiae commendata sunt. Tu autem, Vir Dei, vive, vige, fortiter age sub imperatore Tuo Christo, qui Te ducem constituit cohortibus suis. Nemo coronatur, nisi qui pugnaverit, antedicit apostolus, sed addit, quod nosti legitime: certa igitur bonum certamen, et non deerit Tibi virtus ex alto cum benedictionis rore. Amen, Amen. Sic vovet Reverentiae Dominationis Tuae observantissimus

Comenius.

Elb. 26 Octob. (stilo novo) 1644.

Admodum reverendo Patri D. Johanni Matthiae episcopo Stregnensi etc. Domino observando. Stockholm.

LXXVII.

Ad dominum Hottonum.

Venerande in Domino Frater!

Scripsi nuper prolixè ad Te et ad Patronum; reddita spero. Nunc hoc solum (postquam promisi singulis mensibus occupationum mearum aut intentionum reddere Vos certiores) addam: determinatum jam mihi esse consilium Vestra sequi consilia minoraque illa, quae scholasticae juventuti parantur, primo adornare luci, ut anno, quem ut futurum prospectamus, 1645° (da o Deus, ut felix illucescat ecclesiae!) omnia illa in publicum veniant, quae a nobis produci poterunt. Quaedam enim (de hoc etiam genere) prolixiora sunt, quam ut unius hominis (alias quoque occupati) diligentia absolvi possint, poterunt facile plurium juncta opera, cum exstarent delineationes clarae et in minoribus exempla parata. Utrum vero ea prius daturi simus, quae Latinitatis studia concernunt, an quae realium studiis facilitandis viam ostendunt novam (Januae rerum titulo), nondum videre possum. Utraque enim per vices excolo, perficio, perpolio. Non tantum quia amant alterna Camoenae animusque circa idem objectum diutius detentus, varietate grata subinde oblectandus recreandusque est, sed quod opuscula haec mea, vi methodi nostrae, ab invicem dependent et quasi perpetuo se ipsa respectant. Non igitur fieri potest, quin jam huc, jam illuc magis quadrantia incidant referendaque suis locis sint cum emendatis simul parallelis locis in opere altero. Haec inquam causa est, quod hic non aliquid unum sine reliquis absolvi et caeteris totaliter praemitti potest. Simul haec confecta, simul etiam (proxime aliud post aliud) emitti poterunt auxilio Dei. Mea querela frustra est haecenus, solum me relinqui. Nam et duo illi, quorum mentionem feci, emanant hucusque, cum sub Octobris initia praesentiam condixerint, Ravius et Ritschelius, de quibus plura scribam, si obtinero, ut se mihi

ad elaborandum plenius philologica associent. Si retrahi se aliorum patientur, silentio meae hic etiam devoratae curae sepeliantur. Scripsi ad eos ante octiduum (in extrema Borussia haerent apud nobiles quosdam), aut venirent aut se non venturos significarent; si forsitan consilium inutarunt, ne suspensus relinqueretur diutius. Si tam laxae dimetiri terminos instituunt nec tempori praetervolanti injicere frenos cogitant, non satis nobis in eo conventurum. Mihi enim, quia aetas labitur, horis pro diebus utendum esse, singulos menses annos reputandos etc. Exspecto jam, quid responsuri sint. Non minima pars scrupuli in eo haeret, quod unde illis salarii plenam spem faciam, non est, postquam Patroni animum erga haec mutatum metuo, aliisque tantis expensis in publico gravari publica fama est: mihi vero aliunde subsidia petere vel admittere (de quo nuper) religio est. Inclino fere, ut Deo exitu permissio, vel solus agam, quod per vires reliquique vitae meae temporis spatia, licet aut licebit. Verum de his, si opus, alias. Nunc vale. (De aliis enim negotiis, illo praesertim, quod nobis ab adversariis facessi coeptum est, agere non libet: et puto de his ab amicis Dantiscanis vel aliunde ad Vos perscribi.) Magnifico Patrono vota mea, cum observantia debita, defero.

Dabam Elbingae 9. Novembr. st. n. 1644.

LXXVIII.

Ad ill. castellanum Chelmensem d. Zbygneum de Goray etc.

Votum et observantiam!

Illustrissime *Έσσηνία!*

Rarius scribo, sed memoria Tui mea in conspectu Dei perpetua est. Oro enim Deum, ut Te spiritu sancto suo ad beneplacitum suum regat, vitae longaevitae donet valetudinisque robore instruat, occasiones denique suggerat agendi ea, quae illustrandae gloriae Dei, provehendis patriae ornamentis ecclesiaeque solatiis adaugendis, serviant, Amen! De statu hic rerum, locisque transmarinis, non dubito, quae sciri interest, solerter a D. von Schöllen communicari. Mihi de rebus nostris aliquid libet vel obiter meminisse. Homines nos fuisse Orlae congregatos omnes eventu patuit, quandoquidem nulli in mentem venit, si S. R. M. comparere tamen nostros vellet, quid tum faciendum? Id non fuit improvisum illud telum, cui dd. legatos nullum habuisse scutum querulantur nonnulli. Inde enim confusionis illius, quam Thorunii admisisse nostri dicuntur, origo. Urbis nostrae syndicus a S. R. M. nuper Varsavia reversus, narrat ex s. regio ore audivisse, offensam esse nobis Majestatem non ob requisitam prolongationem, sed quod ad excipiendum prorogationis terminum sese non stitissent. Quod, dum id fore necessarium Majestas sua declaraverat, neque legati abnuissent nisi aliquot diebus post, cum jam S. R. Majestas dominis Catholicis colloquutoribus, ut tamen comparerent, mandata dedisset. Sparguntur quoque a Catholicis ipsis minae, quod tam contemptim Thorunii habitus sint, ut tametsi aliqui e nobilitate et ministerio (ex Polonia majore) adessent, latere tamen,

quam comparere maluerint. Sed et sunt e viris sapientibus, qui dum negotii magnitudinem attendunt, aliquid commissum esse non committendum, et omissum non omittendum, existimant. Solatio tamen sit, illum, qui errores etiam disponit humanae inbecillitatis, efficere posse, ut non optime acta (optima licet intentione) aut emendari possint, aut nocere non possint. Dubium nullum est, sub regni comitia negotium hoc resumptum iri; faxit Deus, ut citra animorum exasperationem majorem bonaque ad bonum finem dispositione. Narravit mihi nuper vir illustris ex primarii cujusdam Catholici colloquutoris (unius e 12 illis theologis) ad (amicum) scriptis literis haberi, optato accidisse, quod se Dissidentes non steterint, ut discindendi colloquii illius, a quo nihil boni Catholicis sperandum veniat, occasio sit. Si sic interpretantur, et sic animati sunt, nihil expectandum, quam ut contumaciae dicam impingant, ad minimumque nos tanquam charitate sua indignos contemnant. Eidem syndico nostro B. Nigrinus Ulrici de Newfeld scriptum (contra Valerianum Magnum) exhibens auctorem se nosse dicebat, habiturumque brevi responsum. Loquutus autem de re ipsa sic fuit, ut quicquid boni libello isti insit, Newfeldium ex sese habere (cum eo de argumento saepius inter se conferrent) diceret: reliqua seopum non tangere, nec ferire hostem. Esseque auctorem illum Phil. Melanchthoni simillimum, qui, quoties in *Physicis* solvere nescit nodos, ad Deum conversus erat. Ita impertinens illi videtur in rebus theologicis, tam seriis, apostropha ad Deum uti, quod tamen Valerianus ipse facit saepius. Si ergo ipse divina sine Deo tractare novit, divina tractat, ut non divina, religiosa irreligiose etc. etc. Valeat autem suo iudici commendatus. Ego me illustrissimae M^{tes} Vestrae et una cum illa misericordiae Dei commendo.

Elbingae 16 Novembris 1644.

Illustrissimi M^{tes} Vestrae
observantissimus
J. Comenius.

LXXIX.

Ad Patronum.

Magnifice Domine, Patrone honoratissime!

Gratulatum venio felici Tuo ad Tuos reditui, postquam nudius tertius e novellis Amsterodami cisis amicus ostendit, Stockholmio scribi recte Te isthic loci appulisse. Quod et Gedani ex ipsa Svecia haberi, idem amicus significabat. Collaudavi Deum, nec desino. Cum vero intelligam adhuc esse naves ante hiemem ituras, volui has scribere, praesertim cum dubitem meas, in Septembri ad Te datas, in Hollandia reperisse; suspicorque nunc, Dania turbata, transitus inde ad Vos ordinarios esse nullos. Non aliud autem, nisi, quod scripsi, repeto. Frustra me inconstantiae cujusdam insimulari, qui nihil, nisi quod agendum suscepi, ago. Parerga enim illa, quae irrepserunt, tantum abest, ut me a proposito avulserint, ut profundius etiam penetrandi in nulla, quae publice prodesse poterunt, occasionem (Deo sic satanae etiam consilia in bonum disponente) dederint. Remoras tantum quasdam sic intervenisse, doleo ipsemet, sed has amovere potuisse, non meum fuit. Nunc tota

mente ad hoc unum agendum, quod praesentis meae vocationis est, redii speciminaque jam anno hoc, cum Deo videbitis, sub titulo: *Linguarum Methodus novissima etc.* Cujus Methodi apparatus totus aliquot diversis voluminibus constabit. Spero et prodituram eodem hoc sequenti anno *Jannam Rerum*, totius Pansophiae et fundamentum solidum et compendium amabile (ne dicam admirabile: non enim antevertere aliorum praeconia convenit). Quam (Jannam Rerum) ut facilius absolverem, proponere cam hic adolescentibus aliquot (summe rogatus, sed citra temporis jacturam, ad scopum meum potius adjumento sic quodam) coepi et continuo, ut melius etiam sic elaboretur. Quid dicam? Opus praegrande est, quod molior. Et hactenus relinquo solus. Omnes laudant, stimulant, mirantur etiam plerique: manum admovet nemo. Nec unde adsciscerem aut quos adsciscerem, fuit rebus tam turbatis. Deo meo gratias me debere humillime agnosco, qui me roborat, ne sub onere fatiscam. Mi Patrone, mi Evergeta, oro Te per Christum, ne desinas favere. Imitare Deum, qui opera sua non deserit, sicut ego imitari propono nec coepta desero. Immori mihi his ipsis rebus certum est: sive Tu otia secessus mei fovere pergis, sive non. Gratis serviendum est Deo, qui cum videbit nos non aliud quaerere, quam regnum Dei et justitiam ejus, caetera undecunque adjiciet. Ego tamen malim non aliunde, post Deum, pendere, quam a Te, etiamsi oblatae sint aliunde et vocationes et spes et tentationes aliae. Novi intentiones Tuas, quae a meis non abluant, nec utraque, firmiter credo, ab intentionibus illius, cui omnibus nostris subservire debemus, Dei nostri. Agere itaque me illa, quibus Deo placeam, et quae Tibi suo tempore honori sint ecclesiaeque Dei magno usui, prorsus ne dubita et me Tuum esse scias. Ego simili spe fretus, Te fore eundem, quem pollicitus es, nunc demum adscisco viros doctissimos duos,* qui mecum hiemabunt, ut feliciter elaboremus omnia illa minora, scholastica, quae anno 1645 luci dare paramus. Tu fave, Maecenas optime, nosque et labores nostros precibus Deo commenda et pia liberalitate subleva. Alter coelebs est, quem promissis in unum ducentis imperialibus ad me evoco, et jam veniet; alter uxoratus, sed cujus ope, quia ex obliquo tantum utar, et illi aliunde erit, unde vivat, de illo sustentando sollicitus adeo non sum. Personas, dotes, operas, describere melius potero, si opus, postquam mihi ipsi exploratoria erunt omnia. Salutem adscribo domui Tuae cum omnis felicitatis voto: imprimis generoso domino Wolzogen. Vale Patrone, Deusque coepta Tua semper magis prosperet, ut Tibi, ut Tuis, ut patriae, ut ecclesiae, ut orbi Christiano bene sit. Amen Jesu Christe, Amen.

Dabam Elb. 19/29 Novemb. 1644.

* Komenský připsal později vlastnoručně po straně: Ravius et Ritschelius; sed spes non processit, altero se subducente, altero in didacticis nihil me juvante.

LXXX.

Ad eundem.

Salve iterum Patrone suavissime!

Heri ad Te scripsi per amicum (senatorem Gedanensem), qui navem adhuc ad Vos ituram significaverat, operamque suam in transmittendis, si quid ad Vos vellem, obtulerat. Ecce autem post discessum ejus redditur mihi (publico cursu allata) domini Hottoni epistola, qua epistolas meas in Septembri datas recte venisse, sed Te, Patronum meum, jam non invenisse significat, utque eadem illa ad Te in Sveciam transmittantur, suadet. Facio, amico amici consilio obtempero, amanuensiumque cura eadem illa descripta en mitto! sub N° 1, 2, 3, 4, 5. Si Magnificentiae Tuae non vacat aut libet ista relegere, faciet non illubens generosus dominus Wolzogen, recognoscetque chartas illas, ut videat, num inconstantiae alicujus suspicione gravandus sim? Aut, si quid digressionum et parengorum se admiscuit, annon in viam reditu et alacritate nova pensari, ideoque et expiari possit? Tum, an medicus ille Bremensis aliqua beneficentiae Tuae participatione indignus videri jure possit? Adjunxi his (sub N° 6) partem epistolae sapientissimi viri, ex nobilitate Lithvanica (a cujus consiliis Orleusis conventus bonam directionis partem habuit et ejus stilo epistola illa ordinum Evangelicorum ad S. R. M^o et episcopos scripta est), ut videas non deesse hic quoque, qui maturationem operis pansophici urgent. Quod de duobus illis, recens ad laborum societatem adscitis, scripsi: alter illorum M. Joh. Ravius est eloquentiae in equestri Academia Sorana (Daniae) professor, vir elegantissimi ingenii, judicii politici, eruditionis variae, (authorum enim, quos bonos vocant, Latinorum et Graecorum, vix quiequam ei ignotum). Annum nunc aetatis agit 32^m, 12 tamen annorum professor publicus. Qui jam tum (ante annos 12) edito in publicum scripto, Januae Linguarum inventionem mire commendabat operamque promittebat. Quem ego rursus publicae alloquutus, ad audendum pulchrum aliquid in eruditorum theatro exhortatus sum (exstat istud in Prodromo pansophiae Londini edito, pag. 145). Ex eo tempore silentium inter nos fuit, quia ille Erphordia Rostochium, et inde in Daniam vocatus, me, ubi essem, ignorabat, et ego illum (imo obiisse fama fuit); anno demum superiore ille ad me epistolam dat, (cujus hic apographum, sub N° 7) in eoque de eloquentiae studiis melius formandis eleganter disserit, operamque suam non obscure offert. Tandem disturbata bello praesenti Academia ille, occasione usus, ad me huc trajecit mecumque ab Aprili jam moratur. Non quidem apud me semper, sed apud nobilem, cujus filios duos apud se convictores habuit biennio. Unde mecum literas permutando, consiliis operas meas juvat, quarum epistolarum en hic adjungo, (N° 8), unde stili ingenique elegantia notari possit. Hunc (postquam de Tuo erga haec studia constanter fovenda animo dubitandi occasio fuit) commendabam hic loci, ut propius (quam in Dania) haberem, eoque ventum est, ut Dantiscani vocationem illi offerant. Sed quia nos esse conjunctos aliquantisper saltem opto, tentavi efficere, et spes facta est, illum apud me per annum iri relictum.

Sed hic apud praedictum nobilem invitus hucusque detinetur. Scribo autem, ut properet. Alter, Georgius Ritschelius (Ravii Sorae per biennium convictor) heri jam venit Regiomonto, quem, ut ante scripsi, 200 imperialium praemio annuo evocavi, si extra aedes vivendum illi fuerit, si mecum, centum. Recepi autem eum ad me, ut mihi sit perpetuo ad manum. Huic ergo unde satisfaciam, sicut et me cum familia et amanuensibus duobus sustentem, Deo quidem resigno curam, sed et post Deum, Te, Patrone mi, respecto. Mihi quidem nunc, a Julio, senatus nostri beneficio de habitatione gratuita prospectum est, levaminisque aliquid alias quoque promissum; sed cum me Tuum esse et a Te foveri omnes sciant, a Te mihi prospici credunt. Scio, Evergeta benignissime, beneficia esse libera, nec aliunde quam e spontancitatis fonte promanare posse; scio et Tibi alias esse hoc praesertim tempore impensas; ideoque nihil urgeo. Interim sapienter ipse cogitare potes, interesse mea, ut sciam, eodemne quo prius erga studia nostra sis affectu, an secus? Mihi in proposito meo nihil est mutatum. Tibi dedicabuntur omnia nostra, ut per Te illis, quorum usibus primario destinantur. Methodum LL. novissimam intra annum dabimus, et alia quaedam etc. etc. Verum de his pluribus* alias, aut potius (faxis, ut feliciter, o Deus) rem ipsam. Haec nunc raptim, animo ad ea, quae cum Ritschelio jam inchoabuntur, intento. Salveat ex me millies sanctum pectus, dominus Wolzogen, cum generosis plantulis piaer rigationis suae.

Dabam Elb. 1 Decemb. st. n. 1644.

LXXXI.

Ex epistola ad d. d. Zb. Goray, castellanum Chelmensem.

In publicis nihil scribo. Externa enim hi nostri enarrare poterunt, si quid andiri dignum erit. De domesticis vero nos a Vobis, patriae proceres, ecclesiae columina, edoceri exspectamus, quid nobis agendum. Invitationem a S. R. M. ad Colloquium charitativum novam vidimus: effugiendique jam nullam restare viam credidimus. Sed spem effugii superesse, hac ipsa die ad me scribitur. Nempe in aliquot Palatinatum (in Regno et M. D. L.***) comitiolis suffragia esse data dicuntur de non admittendo isto Colloquio, unde animorum irritatio potius, quam boni aliquid sperandum esset. Dantisci quoque Dominica praeterita preces ad Deum fundi coeptae sunt pro disturbando istius Colloquii proposito, si in perniciem Evangelicorum susceptum est. Id vero in Lutheranorum templis duntaxat, quia Reformatis nihil ejusmodi mandatum. Dicuntur et nominati jam ad Colloquium, si procedet, duo doctores Botsak et Calovius, uterque filius Boanerges, qui aequae Pontificis ut Calvinianis nihil nisi ignem de coelo imprecari sciunt (Mar. 3, 17.) devocarentque eum certo et consumerent omnes momento, si penes se potestas esset (Luc. 9, 54). Semper

* Po straně připsal později Komenský: (nempe adiutoribus istis, quos sperabam, duobus —)

** Magno Ducatu Lithvaniae.

quidem rigidi fuerunt, sed nunquam aeque ac jam singulis concionibus horrendum in modum detonantes in Calvinistas: esse progeniem viperinam, blasphematores impios et impenitentes, indignos conversatione honorum, peccare in Spiritum s. et similia: flabella plane belli cujusdam novi. Causa furiosi illius zeli esse putatur, quod, cum in senatu personarum quinque vacatio sit electioque instet, ne quisquam Calvinianorum amplius admittatur, ita eos plebi et omnibus exosos reddere quaerunt. Sed et contra illud a S. R. M. indictum Colloquium ore et calamo detonant, Calovius praesertim, qui disputationi publicae (contra Pontificios, Calvinianos et Photinianos inscriptae et 16 Febr. habitae, cui D. a Schoellen interfuit et forsitan exemplar secum habebit) quaedam de reconciliationis impossibilitate annexit et publice ventilavit. Quod si hoc eodem animo Thorunium accesserint, non video, quid facturi, nisi turbaturi sint, h. e. in ludibrium daturi se et nos. Id quod adversarios quaerere et sperare, dudum apud quosdam suspicio et metus fuit. Nempe qui irreconciliabile istorum in confratres odium propius norunt. De me ego fateor, nunquam me talia (pro simplicitate mea) imaginari potuisse, demumque experiri, quid illud sit apud Davidem Ps. 120. v. 5, 6, 7. Nec intelligo, quodnam hoc magnanimitatis genus sit, bellum velle, quam belli finem, et odii amarorem praeferre dulcedini pacis et jactare invictum veritatis robur, congregari tamen nolle. Et nobis sane nonnulla hic suspecta sunt, nostra etiam circumveniri metuit simplicitas. At quid faciamus, dum ad reddendam fidei rationem (et quidem ab eo, cui in nos post Deum summa est potestas) vocamur? Non nostrum est cum carne et sanguine consilia captare, h. e. tergiversari, sed ire, quo vocat Deus, tametsi ad obsignandum sanguine fidei confessionem, quod tamen de pietate regia impium sit suspicari. Denique, si veritatem nobiscum esse confidimus, cur adeo congressum trepidamus? Certe luci a tenebris periculi nihil est nec triticum in area cum paleis ventilari metuit, neque aurum cum argento cotiulae affricari, imo cum plumbo etiam in ignem immitti trepidat etc. Verum quorsum ego haec? Non praecogitarem talia scribere, praesertim tam prolixè, sed me indignitas rei commovit, modo reversum ab amico, qui talia communicavit. Etiam in me alter illorum dieteria jactat: esse me ex Fratribus illis Bohemicis, qui cum Lutero fraternitatem iniverunt, post ad Calvini castra transierunt; simulare me cum Lutheranis consensum et machinari tamen Calvinismi promotionem. Totum enim didacticum et pansophicum propositum, nihil esse nisi machinam, ad Calvinianismum in oculo promovendum adornatam. Respondi amico, talia referenti (Lutherano): Pereant sectae, pereant sectarum fundatores et promotores. Christo me mancipavi, uni soli, quem Pater lucem dedit gentibus, ut salus sit Dei usque ad fines terrae, qui sectas nescit, sed odit, qui suis pacem et mutuam dilectionem testamento legavit et tesseram, qua sui agnoscantur, esse voluit etc. Quod qui ignorat aut non curat, parum se discipulum communis magistri esse ostendit etc. Summa summarum: orandum nobis cum Christo est: Pater, ignosce illis, nesciunt enim, quid faciant. Illic interim importunus istorum zelus, qui charitatis mysteria prorsus ignorare videntur, in me charitatis inflamat ardorem, ut, si quomodo a Deo et ratione obtinere liceat, quomodo ad se isti redire queant, cogitem. De quo alias.

Nunc claudo. Illustrissimamque M^o Tuam (ut haec tam confidenter in sinum tanti Patroni effusa sibi habeat, obnixè rogans) omnipotentis protectioni commendo.

24 Febr. 1645.

Ill. M. Vestrae
devotus
J. C.

LXXXII.

Ad d. d. Zb. Goray, castellanum Chelmensem.

Vota et observantiam!

Octiduum est, quo ad Illustritatem Tuam (per Ephorum D. Orzechovii) scripsi, Maecenas colendissime, sed reddita heri epistola Tua (data 4 Febr.) adjicere praesentia suadet. Stenographiae caput tertium describi jussi integrum, nec tamen integrum erit. Characteres enim post verba illa (sub capitis initium), quales sunt istae, desiderantur etiam in exemplari meo impresso. Nec enim characteres impressi sunt, sed manuscripti (puto, quod typographus extraordinarios illos characteres non haberet, nec propter libellum tam exiguum et paucis vendibilem in sculpendis et fundendis illis sumptum prohibere vellet), quos cum alibi adscriptos habeat exemplar meum, inter duas istas lineolas spatium est vacuum, oblivione factum suspicor; ideoque Illustritati Vestrae gratificari ex pleno (quod doleo) non possum. Nec scio, an tanti sit ista curare. Satis forsàn fuerit, nos fieri istud posse (ut calamus celeritate linguam aemuletur) et quomodo fiat non ignorare: tametsi nobis aetate provecis et forsàn omnia istorum compendia ignorantibus, eo usque provehi, ut ipsi idem possemus, non detur. Ex Anglia toto anno nihil habeo: ita illi sibi solis intenti sunt, ut aliis vacare nequeant. Neque curo, cum mihi domi sint, quae me non inutiliter occupent. Si iterato et jurato dicendum esset, processus istorum mihi non placent. Nihil moderati praesecerunt, extrema extremis opponunt, sanguinem sanguine cumulant. Scripsit nuper amicus ex Anglia in Germaniam reversus, parlamentum a priori innocentia multum recessisse, moderata consilia non audire. Quae et causa est, quod pientissimus senex D. Jacobus Usserius (Armacanus antehac archiepiscopus, Hiberniae primas, omnium Anglorum doctissimus, et, ut omnia testantur, sanctissimus) Anglia patria relicta in Galliam se (praeterito Septembri vel Octobri) transtulit, deserta synodo illa Londinensi, cujus membrum fuit. Orandum est, ne Deus illos deserat, quibus hostilitate potius in dissidentes a se, quam amore et tolerantia mutua, uti placet, nec enim talem viam docuit Christus. Etiam cum ibi essent, violentias mihi displicere ad aliquos illorum contestatus sum, sed frustra. Sibi illi dictum putant istud: Reddite illis duplum. Deum oro, ut illis, nobis, aliis, ea, quae pacis sunt, inspiret. Inprimis autem sancta pacis consilia pientissimi regis nostri prosperet, ut dissidia, satanae opus, tandem, tandem, tandem vel tollantur in totum vel infringantur tam apud nos caeteris in exemplum, quam alibi. Sed istud, quam suave est bonis pacificisque ingenii optare et a misericordia Dei sperare, tam

prorum ob satanae malitiam humanamque partim incogitantiam partim obstinationem, quibusque hinc et illinc mille modis distrahantur et adversus bona etiam consilia obdurantur animi, praedicia a tam dulci spe dejici. Sed potentior est Deus, cujus tempora colligendi nos a dispersione et reducendi in ordinem, si appropinquant, praevalere satanae versutia aut praepedire consilia Dei inconsulta providentiae humanae caligo non poterit. Consilia Vestra, proceres Evangelici, ut dirigat spiritu suo bono Deus, pater misericordiae, supplex oro. Nempe a Vobis, nunc in regni comitiis congregatis omnia, quae ad prudentem consiliorum dispositionem pertinent, determinanda sunt. Inprimis et ante omnia, cum Augustanae Confessionis consortibus transigendum, ne causam deserant aut certe ne turbent. (Tandem enim dimittendi viderentur, si aut nolint jungi aut nonnihi conditionibus, quae in ludibrium desinere possint). Scribitur ad me Majori e Polonia DD^{iss} Patronis Augustanae Confessionis non deesse animum redeundi ad intermissum consensum: eoque nomine primum inter eos (D. Steph. Bojanowski, qui ad comitia quoque legatus est) recepisse scribere ad Dantiscanos et Regiomontanos, sed hi, quantum de se spei faciant, expressi nuper. Quia tamen apostolus inter alios charitatis characteres etiam posuit longanimitatem, quod omnia toleret, omnia speret, non irriteretur, fiat in sanctissimi Dei nomine, nihil relinquatur intentatum, quo istorum a charitate ad odia, a pacis consiliis ad aeterna bella transversim aetos animos, ad moderatiora consilia traduci posse spes sit. Si tandem nolent, Deus erit testis, nec ignorabit posteritas, adeoque praesens, cujus oculis in hoc tam lucidum theatrum solemniter protrahimur, ecclesia, penes quos schismatis haeserit ut haereat culpa. De theologis exteris indultu S. R. M. ad Colloquium evocandis, mea sententia est, non multos esse vocandos variis de causis, quas fortassis innuam fratri, qui ill^{mo} D. Pal. Po. a sacris est (cogito enim quaedam ad illum), ut Illustritati quoque Tuae communicet. Nunc eam divinae protectioni commendo. V.

Elbingae 3 Martii 1645.

I. M. V.
devotus
J. C.

LXXXIII.*

Vivit, vincit, regnat Christus!

Magnifice Patrone Domine observande!

Tuae 18 Januarii datae, 22 Februarii redditae mihi sunt una cum diligentiae stimulo, literis cambii 400 imperialium. Distuli rescribere, donec mare esset apertum; nuper autem morbus impedit, quocum toto fere mense coluctatus, nunc ad aliquem vigorem redi. Quanquam quid dicam? Libris Tibi respondendum est, non literis, illos itaque exspectabis. Scio enim non ideo Te sumptum mittere, ut accepisse rescribam, sed ut opus, quod agendum susce-

* Original listu tohoto nalézá se v kr. knihovně v Štokholmě a přepis z pozůstatosti Komenského v musejní knihovně v Praze.

pinus, ematuretur. Hoc itaque agendum est. Interim non possum non gratias agere Tibi, munifico Patrono, Tuaque causa Deo et patri nostro. Me Tibi denuo esse obstructum, profiteor, quanquam solutus non fui. Nondum tamen, quod reddam, praeter gratitudinis verba habeo. Res tum sequetur, cum volet Deus, tametsi non tam cito ac volunt, qui opus urgent. Nemo adhuc est, qui intelligat, quo res hae tendant. Nec ego antehac operis, quod operatur Deus, intellexi rationem. In dies autem prospicere in plura datur: demum video supra spem esse omnia et fore, si digni fuerimus reperti, a quibus non denuo abscondantur semitae lucis, quas in dies magis detegit luminum Pater. Hujus ductum eatenus sequor et sequi stat animus. Sequi, inquam, non praevertere, quod facerem, si occasiones, quas subministrat providentia Dei et subministrabit uberiores, sat video, anteverterem. Verbo dicam, Patrono: Nondum tempus est mea aut edendi aut ad editionem adornandi. Causam nonnisi intimorum meorum unus et alter ex me audire solet, nec fortassis his satis confidenter exprimam. Alias tarditatem meam incusare soleo. Si cui datum est libros fundere, mihi datum non esse. Hoc autem esse datum (Dei celebro bonitatem, qui tenuitate mea hic uti non dedignatur) talia velle scribere, quae pcrenent, hoc est, quicquid scripsero, ut veritatis robore et ordinis luce et ad profectum publice usu supra omnem sophisticam sit et invidiam. Venire solet in mentem Virgilii querelaeque, quam aliquando coram amicis effudit, se toto triduo tam infelicem fuisse, ut vix duos versiculos exsculpere potuisset. Cumque adstantium non nemo diceret, se uno die trecentos fudisse, respondit Virgilius: Sed hoc intererit, amice, inter tuos et meos versus, ut tui in triduum, mei in omne aevum sufficiant. Non blandimento mihi, sed solatio Tibi, Maecenas (Maecenas Virgilii fautor et studiorum fotor fuit) haec dico: ne Tibi beneficia Tua perire credas, quae in hominem tam lentum impenduntur. Supra spem erit sementis Tuae messis, confide et pro me Deum ora. Quid sit, alias exponam plenissime seu coram seu per amicum, nunc innuo saltem. Metamorphosis instat mundo mirabilis, ad palingenesiam se disponunt omnia, cumque videre dat Deus, quomodo hic subserviri possit providentiae suae, attendendum merito, ne occasiones praevertendo, negotia ipsa praecipitemus potius, quam promoveamus. Destruit nunc Deus per gentes et populos, quae displicent sibi, ut melioribus paret viam. Sinamus igitur, destruat, structurasque nostras in medias ruinas ne projiciamus. Veniet tempus, cum amotae ruinae explanatae ostendent aedificiis novis aream, atque tum prodeundi tempus erit afferendique in medium ea, quae publicae servant laetitiae acceptenturque tanquam divinitus submissa praetergressarum ruinarum solatia. Multum forsitan loquor. Sed Tibi loquor, quem fiduciae meae in Deo conscium esse oportet. Nec prohibeo scire eos, quos Te conscios esse velle scio, publica providentiae Dei in his tantis mundi conversionibus organa. Sub manu opus est sub titulo: *De emendatione rerum humanarum consultatio catholica ad genus humanum, ante alios vero ad creditos Europae*. Hujus operis pansophia septima tantum pars facta est, sicut et pampaedia, de universali scilicet animorum cultura etc. In his construendis aut potius novis quotidie inventionibus augendis et in harmoniam reducendis, ita nunc desudat industria nostra, ut minutiae illae, Janua Linguarum et Rerum,

et similia neglectius tractentur nec seorsim luci dentur, quia melius suo quodque loco postsequetur, ne operis undique harmoniei concinnitatem fragmentis sic foras protrusis turbeis, iudicis frustillatis demus occasionem, praesertim eum denuo adversarios excitet Satan, homines suspicaces, qui per calumniam spargunt, totum nostrum didacticum et pansophicum studium, nihil esse nisi machinam in occulto promovendi haereses quasdam adornatam, quibus et calumniis effectum, ut, an particulare aliquid praemittendum sit, deliberem. Verum de hoc brevi forsitan plura, simul atque rediero e Polonia, quo iteratis quater fratrum literis evocor ad synodum, quae Colloquio Thorunensi necessario praemittitur. Mallet istis non immisceri, ut vacare operi coepto possim, sed resistere tot obstationibus non possum. Estque opus, unde ad nostram quoque intentionem profectus aliquid sperare est. Dabo tamen omnem operam, ne me profunde implicari patiar, alioqui jam suffragiis multorum numero futurorum colloquutorum allectus, sed enitar, ut me eximam; eaque est inter perfectionis hujus causas, ut eorum agam et a confratribus dimissionem a re tam molesti laboris impetrem. Itineri me jam accingo hoc bilorio, quo ista scribo. Abrumpo igitur et Te, Patronum meum, eum tota Tua saneta domo divinae commendo misericordiae.

Dabam Elb. 8/18 April. 1645.

Magnificae Dⁿⁱ Tuae
observantissimus
J. Comenius.

Nobilissimo et magnifico Viro, D^{no}

Ludovico de Geer, Domino in Finspong etc. etc.,
Patrono observando.

LXXXIV.

Ex literis ad dominum Hottonum.

... Mi reverende Frater, oro Te per Christum, ne aliter interpreteris moras nostras, quam fieri partim remoris intervenientibus, partim prudentia Christiana non praecipitanda negotia, quae occasionibus servanda sunt. Sine me imitari Eliam, qui e spelunca sua prodire non induxit animum, dum ventus subvertens montes et conterens petras ante Dominum transiret, neque eum transiret terrae motus aut ignis, demum cum sibilus aurae lenis veniret, obvoluto vultu pallio egressus, stetit in ostio speluncae, auditurus et facturus mandata Domini etc. Non agimus nihil, etiamsi latemus, prodituri satis tempestive, cum evocaverit Dominus etc. etc.

8/18 Aprilis 1645.

LXXXV.*

Christus lux nostra!

Magnifice Domine, Patrone gratiosissime!

Spero meas ante mensem, et quod excurrit, datas, recte redditas, quibus beneficium Tuum novum ad me penetrasse docui, gratias egi, deque opere nostro majore (cui minora subordinantur omnia) cum occasionibus illis, quas in dies propitius divina admovet providentia edendo, communicavi consilium. Nunc significo, animum mihi esse ad Vos transfretandi, non una de causa. Sufficeret quidem forsitan desiderium Vestri ad reddendas coram actorum rationes determinandaque de editione ipsa et dedicatione (qua in re variae mihi sunt validaeque considerationes, calamo non committendae) consilia: sed accedunt hic, quae me apud Vos secessum quaerere denuo cogunt. Occupationum novarum tricas intelligo, nisi me subduxero. Nempe ad Colloquium illud cum Pontificiis Thoruniense me quoque designare libuit nostris: frustra in nupera convocatione adhibitis a me (ne me istis rebus immiscerent, cui alia agenda sunt) obtestationibus meis. A Fratribus equidem id impetrare non fuit difficile, sed politici obfirmarunt adversus me animos, ne me hic rebus ecclesiae subtraherem. Si pareo, sex septemve mihi ex toto peribunt menses: hem, tanta iterum temporis jactura! (Inchoando enim Colloquio dictus est 28. Augusti dies, continuando autem trimestre totum. Quod in ipsum usque Decembrem excurrit. Et, quia praeparatoriis nunc tempus teritur, perierit sic mihi totus fere annus.) Ego igitur cum sciam disputationum illas tricas per alios agitari posse sentiamque intra conscientiam mihi alia divinitus mandari (de quo tamen illis, qui me Tuo sub favore alia quam scholastica moliri ignorant, loqui intempestivum esset,) propono me subducere melioribusque ematurandis hoc etiam ipsum dare tempus. Commigrandum itaque mihi est in secessum aliquem. Quo autem honestius et majori usu possum, quam ad Te? praesertim si vocatus fuero. Communicavi consilium hoc cum uno et altero, quibus secretiora studia mea non ignorantur: approbant honestissimumque hunc fore colorem rati, ita fieri optant. Ad Te itaque, Domine et Patrone mi, arbitrium hujus rei refero, atque, ut ita fieri libeat, oro. Dubitandi equidem, gratum fore adventum meum, si vel ultro veniam, nulla mihi est causa (certe enim ea mecum afferam, ob quae exsultabit spiritus Vester in Domino,) tutius tamen id fecero, si Tuo jussu. Atque interea forsitan tutior erit navigatio, constituta inter vicina regna pace, quam usque speramus.

Fac igitur, mi Domine, ut quantocius de voluntate Tua mihi constet, et an Tuarum navium spes sit, ut ad Te recta volem. Ego interim, (ne prorsus asymbolus sim ea in re, ad quam operam meam deposcit ecclesia,) elucubrabo opusculum quoddam breve** praedisponendis adversariorum animis ad pervidendam

* Original listu tohoto chová se v král. knihovně v Štokholmě a přepis z pozůstatosti Komenského v musejní knihovně.

** V musejním přepise připsal po straně Komenský: De regula fidei etc.

facilius (si aperire dignabitur oculos Dominus,) veritatem, opis aliquid allaturum cum Deo, ut quodocunque me evocabis, paratus sim: Divinae providentiae Tuaeque prudentiae, mi Domine, rem hanc totam committens, quid de me fieri voletis, desiderio expectabo.

Ad omnem Dei mei nutum omnemque
erga Te, Patrone mi, observantiam
paratissimus
J. Comenius.

Dabam Elb. 15/25 Maji 1645.

Nobilissimo et magnifico Viro,
Domino Ludovico de Geer,
Domino et Patrono meo observando.

LXXXVI

Ad Dominum Hottonum.

Christus lux nostra!

Admodum reverende Frater!

Testem singularis erga me affectus Tui accepi heri epistolam Tuam 18/28 Januarii datam; serius venit, quam optassem: non periisse tamen gratulor et Tibi rescribens illico pro amore tam fraterno, quas debeo, gratias ago. Recte fecisti, et quod constantem virum decet, quod missis suspicionibus fidenter causam amici agere volueris, ne imprudentiae causam (si qua fuit) lucret innocentia. Sensi ego jam rectificatum magnifici Patroni animum, qui me et literis et liberali beneficio denuo dignatus est, quemadmodum nuperis meis ad Te docui. Quadringentos misit Vallenses cum adiectione vocolae hac vice, unde idem, quod Tu innuis, colligo, non istoc etiam rivulo fluxum abscindi fontis hujus. Deo et Tibi, et ejus erga me quoque benignum commendas affectum, et in commendandis studiis nostris operam, clarissimo domino Andreae acceptam refero hanc munifici Maccenatis liberalitatem: daturus operam cum Deo, ut non frustra spei bonae aliquid concipiatis et in animum *toti civitati* transplantetis. De vocatione ad se nullam injecit mentionem. Sed ego per hos ipsos dies hanc ipsam cogitationem animo versavi, ut hac ipsa aestate transfretarem ibique menses aliquot transigerem non una de causa. Duae tamen sunt primariae: altera, ut actorum hactenus reddantur rationes deque operum nostrorum ultima lima et editionis dedicationisque forma determinentur consilia; altera, ut sic lucrari liceat aliquot menses, inutiliter alias hic (ad intentionem nostram) transmittendos. Nempe cum rebus ad Colloquium illud cum Pontificis (in Augusto inchoandum et in Novembrem usque continuandum) spectantibus, multum mihi quoque tricarum objicitur, quem invitum quoque eo trahunt. Ut igitur me eximam, secedere cogito et HOC AGERE (quod melius esse et meae proprie vocationis, conscientia mihi persuadet) propono. Tricas illas disputationum expediant alii, ego me alia ratione plus boni consilii afferre posse, in ecclesiae

Dei solatia confido. Itaque hoc agam cum Deo, quod plus prosit. Qua de re plenius ab amico accipies coram, quam scribere aut convenit aut vacat mihi, intra mensis circiter spatium. Nam circa Junii finem hinc exiit, qui mihi per annum fere cohabitavit, Georgius Ritschelius, studiorum meorum intime gnarus, quem Angliam petiturum per Vos ire jubebo, ut Tibi, quae voles, coram referat, sed et in scriptis forsam quaedam exhibeat. Tantisper igitur moram ferre dignaberis, informandus abunde de omnibus, etiam quae ad Colloquium illud charitativum spectant. Ad quod Pontifici magno ardore se praeparant: omnes designati colloquutores 12 cum totidem succenturiatis, a Paschatos jam Cracoviae congregati lectioneque polemicorum scriptorum sese exercitantes, ut ad omnia parati sint. Nostri, bonae causae fiducia, lentius agunt; duabus demum hebdomadis ante dictum terminum, (qui est 18/28 Augusti,) Thorunii sese congregaturi et de praeside aliisque inter se transacturi. Interim Dantiscani et Regiomontani (Lutherani) res jam miscent, jungere se nostris recusantes suamque causam seorsim agere proponentes. Quae res aliis videtur confusionem aliquam omnibus Evangelicis, aliis ludibrium ipsis rigorosis capitibus paritura. Verum de his, ut dixi, deinde plura. Vale, mi Domine, meque in Christi visceribus diligere ne intermitte, salute observanter dicta nobilissimo Domino Laurentio de Geer totique suae et Tuae domui. Dominus Vos benedicat ex alto, quorum me quoque sanctis precibus commendo.

Dabam Elb. 15/25 Maji 1645.

LXXXVII.

Ad eundem.

Venerabilis Domine Frater!

In procinctu itineris ad Vos erat hic amicus, (eujus ultima mea mentionem feci,) Georgius Ritschelius, cum mihi Tuae ante menscm datae (4/14 Maji) redduntur illisque inclusae desideratae illae Domini Wolzogenii nostri, magnifici Patroni nomine scriptae. Quereris, plures ad me dedisse epistolas, qui fieri posset, ut non redderentur. Veritatem testor, a Novembri nullam me vidisse, nisi datam 18/28 Januarii, ad quam, simulac reddita est, rescripsi 15/25 Maji, demumque hanc secundam hodie redditam. Gratulor vehementer Deumque laudo, hanc Patroni, tam rebus praegnantem, non interiisse; Tibique gratias ago, qui recte curasti. Paucis ad eam respondebo Tibi, pluribus ipsi Patrono cras (iturus enim brevi naves duas eo mercator Gedanensis modo significavit). Parcus Tibi, quia vivam habebis, quam voles, verbosam epistolam, Ritschelium, cui omnia nostra Tibi enarrandi potestatem feci, aut potius ut soli Tibi per omnia pateret, (aliis, si quibus ibi conversandum erit amicis, nonnisi consilio Tuo) admonui. Quantum ad Patroni mihi denuntiatam voluntatem, in omnibus eam approbo: modo mihi per omnia sequi integrum sit. Absesse enim a negotiis litigiosis, suspectis, temporis adeo furacibus, et quae mihi nonnisi molestissimum quoddam parergon sunt, perquam opto, ideoque mihi subducendi mei nuper

stetisse consilium, ex postremis meis intelligere potuisti. Sed me in diversa rursus moleste trahunt, unius et alterius ex amicis majoribus, (quos mea recessio celari non potuit,) in contrarium consilia obstationesque, quarum exemplar (ut quam non facile sit talibus resistere videatis,) secum habet communicareque poterit Ritschelius. Quid sim facturus, nondum video; hoc unum tamen fixum mihi stat altius istis non immergi, etiamsi forsitan sub initia me adesse necesse fuerit. Quippe hoc unum saltem orant Fratres, propositi mei consci, ut me ad praeparatoria (14 diebus ante Colloquio dictum terminum) sistam, ibique discedendi honesto quocunque praetextu impetrem veniam potius quam me clam subducam, eoque suspicionum aut calumniarum, amicis aut inimicis, occasionem subministrem. Mallem sane id quoque intermitteri, si absque scandalo possit; si non poterit, redimendum erit malum majus minore. Deo erimus, confido, uti hactenus, curae, cui nos et nostra humillime resignamus. De librorum nostrorum illis, quibus Patronus suadet, dedicatione nihil muto, sequar, quanquam cogitationes quaedam nuper de regnorum septentrionalium triga animum subibant, quas et ipsas, ut Tibi communicaret, sumere secum jussi. Quaeso, de his iudicium Tuum proximis literis fraterno candore exprime. Scio de re non satis perspecta, vix superficietenus cognita, non satis iudicari posse, quia tamen ille Tibi, qualia apud nos vidit, (septimum enim in mensem mecum vixit et ad omnia admissus est,) enarrare poterit; poteris et Tu, num, si tale quid, quod commovendis universaliter animis serviat, Dei dono ad manum sit, iudicare. Nos autem num tali casu sic procedendum putes, pias cogitationes Tuas cognoscere quid vetat? Quanquam sine magnorum consilio nihil hic tentabitur: Te autem vel ante alios esse conscium, sic in occulto, Tibi prohibet. Scripsi nuper: satis tempori prodire ex antro suo Eliam, postquam praeterisset terrae motus etc.; quomodo prodire cogitat, si jusserit Deus, jam accipies. Minora vero illa Scholastica (quae tamen et ipsa pars magnae consultationis, de rerum emendatione, erunt sub pampaediae titulo comprehensa) in lucem ire poterunt, quamprimum erunt absoluta, quae per nomen Patroni dedicare illi regno, cui ille vult, stat sententia. Eoque fortassis jam cras Patrono, ut Holmensis typographus de comparanda mature papyro moneatur, scribam. Nondum quidem perfecta sunt omnia, nedum ad prelum parata, eo tamen res deducta est gratia Dei, ut ultima admota lima ordine jam describi, typographoque operas ordienti diligentia nostra satis praeciri posse confidam. Praesertim cum mihi Deus ad haec inferiora (juventutis formationem spectantia) fidum *ἀγαθόν*, Cyprianum Kinnerum, Med. D^om talium ultro appetentem, talibus praexercitatum, talibus sese jam consecrantem, in sperato excitaverit. Eo igitur usque Tu jam propositi nostri conscius, venerande in Domino Frater, ardentius nos sanctis suspiriis commendandi Deo causam habebis. Id, quod conscius ego misellus tenuitatis meae ad haec tanta (nisi Deus consueto more per imbecillia exercere dignatus fuerit robor suum, illuminandique tenebras nostras de tenebris dare exitum) humillime a Te, cui haec sic jam patebunt, requiro. Facio finem. Reliqua expediat Ritschelius expleatque desiderium Tuum, si particularia quaedam de statu meo, laboribus, successu, obstaculis etiam, in quibus adhuc haeremus, voles: item de collaboratoribus,

quos quaesivi, nunc fere (suadente id etiam Patrono) circumspectare desii, praesertim Kosaco, Ravio, Fundanio. Unum mihi associabo Kinnerum ad pertexenda Didactica, de reliquis post videbitur. Reddat et suae in Angliam protectionis rationem. Quem de reliquo favori Tuo commendo, utque domum Tuam et de Geerianam salutare digneris, oro. Vale.

Dabam Elb. 4/14 Junii 1645.

Tuus in Christo
J. C.

LXXXVIII.

Ad dominum Wolzogen.

A.

Nobilissime etc.! Scripturus eram hac ipsa die ad magnificentum dominum Patronum, sed intervenerunt alia, etc. Mensis decurrit, quo literis meis (15/25 Maji datis) magnificentum dominum Patronum de meo ad Vos adventu (si tamen annueret ipse) praemonui. Causas (quia navium, cum quibus meae illae fuerunt missae, duas a Danis esse interceptas, nec sciri, annon illa quoque, cui meae inerant, significavit mercator) paucis repetam. Impetrare dimissionem a Colloquio a meis non poteram, cum illis tamen Fratrum, quibus omnes considerationes meas patefacere poteram, inivi consilium de me clam subducendo; tum ad temporis aliquot mensium compendium lucrandum, tum quia me alia via, consilii aliquid meditantem litigiosis istis actionibus non interesse, melius visum est. Non autem sic discedere poteram, quin politicorum quoque uni et alteri (praesertim, qui mihi invito filios suos concediderant, ut hos a me revocarent,) innosceret. Ecce autem illis omni ratione contraniti visum! Illi praesertim, qui anno superiore literis ad senatum datis aliorumque intercessionibus, ut filium suum ad me reciperem, impetraverat, vir magnae in ecclesia et republica ob sapientiam autoritatis. Quibus rationibus me a proposito discedendi (aut ut ille interpretatur, emigrandi) dehortari aggressus est, (sub N° 1) et alterius epistolae (N° 2) et ex magni cujusdam amici epistola (sub N° 3) videre potes. Sed et hodie, dum Vestrae redduntur, accipio e Polonia novas rationes, cur manendum videatur saltem ad initia. Datturos se operam, ut discedendi licentia honestis causis impetretur, — scandalum alias fore certum. In his ergo, dum anceps haereo, quid potius faciam, incertus, ecce redduntur Vestrae, Patroni voluntatem, ne me istis rebus immisceam, paratus potius vocationem ad Vos exspectem, nuntiantes. Acrior inde mihi lucta acerbiorque animi distractio. Plane cum Paulo in humiliori hoc argumento dicendum mihi est: animo servio Vobis etc. Si mihi voto vivendum esset meo, nihil mallet, quam assumptis alis columbae (venti potius) volare ad Vos. Sed scandali metu manendum forsitan erit, praesertim cum Patronus vocationi meae terminum figat post constitutam pacem, quam nondum videmus. Et forsitan tamen ab his trices spe citius liberari dabitur, ut ante hiemem Vobis adesse tamen liceat. Sunt enim, qui ominantur, non ultra praeliminaria progressurum Colloquium. Nec non a serenissimo rege impetratum tandem esse, ut trimestre tempus contractum sit ad unius mensis spatium. Atque ita forsitan in Septembri termina-

bitur. — — Atque sic forsán, ne istis actionibus interfuisse aliquid ad intentionem quoque nostram (majorem illam consultationem —) intererit. Et nescio, quid non tandem sperandum inde aut metuendum veniat, eum mihi effugiendi tricas istas ipsa quodammodo divina providentia obices opponat. Deus meus novit, quam invitus istis triecer, quam mallem suavissimis meis harmoniciis insistere deliciis! Sed non nostrae hic spontis nos esse, agnoscite, obsecro — — Pensabuntur, si me vivum volet Deus, hae remorae: si non alia ratione, certe consiliis non inutilibus, quomodo concepta votis nostris opera, aliorum tandem diligentia elaborari queant.

Ad epistolae Tuae caput venio. Dedicanda esse regno Sveciae nostra, suadet Patronus. Fiet, si volet Deus, ut me vivo publicentur. Sed observandum, duum esse generum labores nostros. Humiliores, didacticos et sublimes, pansophicos, aut potius uti nunc votorum extensae sunt metae, de emendatione rerum humanarum consultatio. Priora immediate dicantur per nomen Patroni regno illi, ut primitias messis habeant, qui sementem fecerint primi. De posteriori grandi opere ambigo, quid faciendum. Cogitabam istud dedicare generi humano aut Europaeo orbi, tandem septentrionalium regnorum trigae. Cujus rei specimen ut habeatis, jussi amanuensem operis titulum cum concepta praefatione aut dedicatione duplici exscribi, videatur sub N° 4 et 5. Verum de his agendi temporis satis restat, cum expectandum sit judiciorum Dei de Babylone complementum, ne Dei judicia antevertere videamur. Nec talium nunc capax est mundus, erit autem — — Ad Didaectia redeo. Nondum quidem haec etiam elaborata sunt, nedum ad prelum parata omnia. Eo tamen res deducta, ut sperare possim, post impetratam aliquot mensium quietem operas typographicas inchoari posse, praesertim eum mihi Deus ex insperato collaboratorem fidum in his excitaverit, Cyprianum Kinnerum, Med. D. Silesium, qui tantae rei desiderio ad me nuper excurrit eorumque contemplatus apparatus operam suam ardentem obtulit. Admisi virum ad laborum societatem, promissis in annum 400 imperialibus. Tantae enim alacritatis est circa haec, ut vividior mihi nondum obvenerit: Deumque laudo, qui mihi hunc tandem ad ista tam excitati spiritus virum adjungat, ut eo citius (certo confido intra anni spatium) his inferioribus defuncti ad sublimiora illa potentius agenda toto animo transire (si nos vivere volet Deus) queamus. Epistolae illius primae et nuperae ultimae (post discessum a me) apographa hic habe, sub N° 6 et 7, ut viri gustum habeas. Rediit ille domum (Brigam Silesiae), rediturus tamen (a puerperio uxoris, circa Julii Calendas) ad me sive huc, sive quo jussero. Etiam cum familia se transferrere paratus est, ubiubi assignatus fuerit locus. Suasi autem, ut relinqueret familiam Vratislaviae, (quia Bregae obsidio metuitur,) ipseque ad me redire festinaret aut etiam trajicere ad Vos, si praecessero. Sed quia mihi jam manendum, ad me ut redeat, scribam, quo Didaectia illa urgeamus, qua datur, fragmenta etiam horarum aliis negotiis surreptarum huc conferendo. Si Patrono stat sententia, ut Didaectia nostra in Vestro regno primum lucem videat, moneri poterit typographus, Heinrich Keyser, ut ad futurum ver* parata

* Komenský po straně připsal: (Nihil rescripsit.)

habeat omnia: papyrum praesertim, ex Belgio (ut ex illo audisse meminī) affcerri solitam. Citius inchoari posse non video, postquam eo usque retardati sumus et retardamur adhuc. Satis autem cito, si satis bene etc. etc. Ignosce rhapsodice haec scribi, malui quoquomodo, cum abituri Dantiscum jamjam urgeant, navesque ad Vos cras soluturas mercator nūhi significavit; nolim nobis hanc effluere occasionem. Salveat ex me millicies munificentissimus Patronus meus, cui Deus cum tota sua benedicat domo omnibusque Vobis, qui isthic invocatis nomen Christi. V.

Elb. 15/5 Junii 1645.

B.*

Monsieur!

J'avois envie d'escire auourd'huy à Mr de Geer, pour des raisons urgentes et pregnantes que vous allez entendre. lorsque la Vostre, écrite au nom de nostre tres honoré Patron m'a esté rendue, laquelle combien qu'il y ait 4 Mois qu'elles ont esté dattées, si est ce que Mr Hotton en a eu le soin requis. Je loue Dieu, de ce qu'il a permis qu'elles me sont bien parvenues. Or devant que venir à la responce de la Vostre, ie vous declareray premierement l'intention que i' avois cy devant. Il y a un Mois passé, que par lettres en datte du 15/25 May, i'adverty M^r mon Patron, du transport que i'avois envie de faire vers vous, avec condition toutes fois que cela se face de son consentement. Je repeteray icy en peu de mots les raisons, (puisque i'apprends, que 2 des Navires, avec lesquels mes dernieres lettres ont' esté envoyées, et se pouvant faire que ce soit un de ceux, qui a eu mes dittes lettres, a esté pris des Danois. qui m'ont esmeu à cels. Il m'a esté impossible d'impetrer des miens de me retirer de ce pourparler de Thorn, mais ie pris conseil avec quelques uns des freres, ausquels i'osois fier toutes mes pensees, asçavoir de m'en aller en cachette tant pour gagner quelques mois de temps, que pour ce que l'ay trouvé plus expedient ne me trouvant present en ces affaires de querelle, de trouver ailleurs quelque bon conseil propre à mes meditations. Or sçachez que ie ne me pouvois retirer de cette façon, que cela ne fust notifié à quelques uns des Politiques, sur tout à ceux, desquels malgré moy i'avois quelques uns de leurs enfans en charge, afin qu'ils les remandassent chez eux, ce qu'ayants sceu, cela les a grandement choquez, notamment à celui, lequel ayant obtenu l'année passée par lettres du Senat, que i'aurois à recevoir chez moy son fils, qui est au reste un homme de grande Authorité tant en l'Eglise qu'en la Republique, et dont le style des lettres qu'il a escrites au Roy des Evangeliques sont en grande estime. Il tasche par 3 raisons de me destourner de mon dessein de me retirer. comme le monstre la premiere de ses lettres qu'il m'escrit, (soubz N° 1) comme aussi celle qu'il m'escrivit en suite, et envoya par un Messenger exprès. combien qu'il demeure 50 lieues de nous en Livonie (soubz N° 2). — Je n'eusse iamais escri,** que i'aurois de si puissants obstacles, i'avois communiqué mon mesme dessein à quelques uns de mes plus intimes amis icy, qui trouvent tous bon que ie demeure, comme pourrez voir par la lettre d'un mien singulier Amy, (soubz N° 3). Mais qui plus est. encore auourd'huy lorsque vos tres agreables m'ont esté rendues ie reçois lettres de Pologne de mesmes freres, qui ont consenty cy devant à mon transport; par les quelles ils me mandent nouvelles raisons, pourquoy ils trouvent bon que i'y demeure, et que l'aye à me trouver tant seulement aux commencemens, aux preparatoires, constitués 15 iours avant led^t Pourparler que cependant ils feront toute diligence, que par des voyes honestes i'obtienne mon congé, que si ie faisais autrement, que ie commettrois grand scandale qu'il faut prevenir. Or en toutes ces choses estant douteux de ce que ie dois entreprendre, voicy que ie viens de

* Překlad tento listu předcházejícího chová se v král. knihovně v Štokholmě.

** Čti: cru.

recevoir les Vostres, qui me funt sçavoir la volonté du Patron qui est de ne me mesler plus d'ores en avant avec toutes ces brouilleries aimant mieux aussi entendre les Nouvelles, que ie sois appellé vera vous. Tout cela me donne un grand combat et distraction d'esprit. Vrayement ie peux bien dire avec S. t. Paul: ie vous sers d'esprit, mais de corps à ceux qui ne tiennent captif. Si c'estoit à faire à moy et que l'eusse ma volonté, ie ne desirerois rien plus que de me transporter promptement (avec des aisles si l'en avois) vers vous. Mais à cause du scandale force me sera peut estre de demeurer, principalement puis qu'il plaist au Patron de mettre un terme à ma vocation, sçavoir après que la paix sera conclue, que nous ne voyons encore point. Il se pourra neantmoins faire comme nous esperons, que soyons delivré de ces brouilleries, plustost que nous ne pensons, de sorte que toutes fois ie pourray encore estre chez vous devant l'hiver; car il y en a quelques uns qui croyent asseurement, que led^s pourparler n'oultre-passera les Praeliminaires, et que l'on a obtenu enfin du Roy, que d'icy en un Mois l'on en fera le commencement, ayant ensemble esté contracté que depuis ce temps, il ne se consumera que l'espace de 3 Mois, et ainsy selon toute apparence se pourra finir en Septembre, ce qu'estant l'auray cependant aussi loisir de songer à moy. Et peut estre se pourra faire, qu'ayant assisté à toutes ces actions, que cela pourra grandement servir à nostre intention sur le grand sujet de l'amendement de toutes choses. Et ie ne sçay enfin, ce qu'il n'y a à esperer ou craindre de ce costé, puis qu'il semble que la Providence de Dieu m'empesche en quelque façon d'esviter toutes ces brouilleries. Dieu sçait, quelle force ce me sera de m^e mesler de ces choses, et que l'aïmerois mieux me delecter à poursuivre mes douces harmonies, mais ie vous prie de recognoistre que cela ne depend aucunement de ma volonté, voilà pourquoy ayez plustost compassion de moy, que de vous fasher, d'estre si malheureux de ne pouvoir vacquer comme ie voudrois au travail auquel ie me suis volontairement addonné. Tous ces retardemens se recompenseront, moyennant que Dieu me preste la vie, si non d'autre raison. si est ce avec des conseils salutaires, en quelle façon nostre oeuvre qu'avons entrepris se pourra achever à souhait. Or ie viens au contenu de la Vostre. De ce que M^r le Patron trouve bon de dedier nostre oeuvre au Royaume, c'est ce qui se fera si Dieu veut, que toutes ces choses se publient en mon vivant, mais il y a à remarquer, que nostre labeur traittera de 2 choses differentes sçavoir de la Pansophie humble, didactique, et sublime, ou plustost comme les buttes sont desjà posées, une Consultation de l'amendement des choses humaines. Ce qui precede, seront immediatement dediez, sous nom du Patron à ce Royaume, afin comme il est raisonnable que ceux qui ont semé les premiers, ayent aussi les premices de la moisson. De l'autre oeuvre qui suit, et qui est de plus grande consequence, ie doute comment ie me comporteray en cela. Je pensois la dedier au genre humain, ou au monde contenu en Europe: ou aux 3 royaumes tirant vers le Nord. Or afin qu'en ayez un Eschantillon, l'ay fait transcrire le titre de l'oeuvre, avec une preface ou dedicace double, que l'ay composée, et qui se pourra voir sous N° 4 et 5

Mais il nous reste encore assez de temps pour traiter de ces choses et puis qu'il faut attendre l'accomplissement des iuzemens de Dieu, touchant la Babylone, de peur qu'il ne semble que voulions anticiper lesd^s iuzemens de Dieu desquels le monde n'est maintenant capable, mais le sera à son temps. Or ie retourne à ma Didactique, laquelle combien qu'elle ne soit encore achevée, ny le tout préparé pour la presse, si est ce que la chose est venue si avant, que ie puis esperer, lorsque l'auray obtenu quelques mois de repos, que la ditte oeuvre sera tellement avancée, que l'on pourra commencer à l'imprimer: surtout lorsque Dieu m'aura excité et adjoïnt un fidele aide en toutes ces choses sçavoir Mr Cyprian Kinnerus Silesien, et Docteur en Medicine, lequel pour le grand desir de cet ouvrage n'est venu rendre dernièrement auprès de moy. et ayant veu en presence l'apparat du tout, a offert ardemment d'y contribuer toute sa peine et travail, ce qu'ayant veu ie l'ay receu pour compaignon de l'oeuvre, en luy promettant annuellement 400 Rd. Il est tellement addonné et prend plaisir à l'entour de ces choses, de sorte que ie loue Dieu de m'avoir adjoïnt un homme d'un esprit si sublime, afin que tant plustost, nous estant acquittés de ces choses basses, (que ie me confie acheverons en l'espace d'une année) nous puissions passer

et preser les choses sublimes et de plus grande consequence. Afin qu'ayez quelque gust en ce personnage, voicy que ie vous ay voulu ioindre la Copie de sa premiere lettre qu'il m'escrivit, comme aussi de sa derniere après son depart de moy, sous N° 647 Il s'en est retourné chez luy, et doit revenir (après l'accouchement de sa femme que sera vers le commencement de Juillet) soit icy, ou la part que ie luy manderay, que le lieu sera assigné. Je luy ay conseillé de laisser sa famille à Breslau, (pour ce que l'on craint que Brieg ne soye ou sera assiégé), et que pour sa personne il se haste de me venir retrouver, ou bien passer vers vous, si ie le devance. Mais puis qu'il faudra necessairement que ie demeure, voilà pourquoy ie luy manderay qu'il reviene icy, afin que puissions haster la Didactique, et s'il nous reste quelques heures d'intervalle de conférer ensemble d'entreprendre quelque autre ouvrage. Si Mr de Greer avoit envie et qu'il luy plaisoit, que nostre Didactique s'imprime premierement en Suede, il seroit convenable d'advertir l'imprimeur de Stockholm Henry Keyser, qu'il appreste tout pour le printemps advenir, sur tout qu'il aye soin de se pourvoir du bon papier, qu'il faudra faire venir d'Holande. Or assez tost se fait, ce qui se fait bien. Il faut prier Dieu, qu'il veuille seconder nos conseils, destourner tous empeschemens qui puissent retarder nostre dessein, qui comme ie n'ignore s'attend avec impatience. O Mon^s s'il m'estoit possible de vous parler de bouche, ce que ie ne peux exprimer par escrit. le temps ne me le permettant aucunement, puis que l'ay encore a escrire aujourd'huy à Mr Hotton et aultres, voilà pourquoy il vous plaira prendre en bonne part la lettre que ie vous viens d'escrire à la haste, et dont à grand peine l'auray le loisir de la relire. J'espere moyennant Dieu qu'il se pourra faire que nous nous revoyons en bref, et alors nous recompenserons abondamment le silence passé. Je ne puis passer plus oultre, puis que ceux qui partiront pour Dantzic me presentent surtout puis que le Marchand m'a assuré, que demain ou après deux Navires doivent faire voile pour vos quartiers, c'est ce que m'oblige de ne laisser échapper cette occasion etc.

LXXXIX.

Ad dominum Hottonum.

Clypeus noster Christus. — Quem, ut has ad Te deferret, — exoravi serenissimi regis nostri felicissimus archiater est, D. Andreas Cneuffelius, amicus noster et veritatis, evocatus ad celsissimum principem Auraicum rediturusque ad nos rursum cum nova regina nostra, (quae negotia tam publica in publicum bonum disponat misericordiarum Pater). Rogabam, ut Tibi has traderet ipsemet duplici nomine:

1. Ut statum nostrum coram explicandi occasio sit, sive publica illa magis (ut Colloquium nostrum charitativum, ad quod nos jam accingimus) sive privata magis studia nostra. Est enim vir, quem omnia harmonica oblectant; ideoque in nostra quoque ita se insinuat, ut non ignarus sit.

2. Altera causa et potior est, quod per Te hujus amicitiam conciliari optem nostro domino Francisco Sylvio, si adhuc et Vobiscum et vegeto illo spiritu (meliora quaerendi) vivit. Oravi hunc nostrum multisque obsecrationibus impetravi, ut mihi sancte promitteret, quanquam alios secretiora sua (ad tempus) celet, huic tamen amico nostro, quem de singulari industria singulariter commendavi, arcanum suum lapidescentes in corpore nostro coagulationes dissolvendi, eoque calculos, arthritides, contracturas etc. curandi, non celaturum, postquam talem, qualem caracterizavi, invenerit. Quamprimum ergo has legeris, dum Tibi D. Cneuffelius praesens est, alterum accersi cura, virosque excellentes, ut

nostra opera coalescant, in mutuam amicitiam concita. Nihil enim opto, quam ut, quicquid usquam lucis accendit luminum Pater, non sub modio ponatur, multo minus cum vita inventorum exstinguatur, sed exponatur candelabro et serviat omnibus, qui in Dei domo sunt. Faxit Christus, ut hujus etiam recens accensi luminis feliciter in Vestrum illud candelabrum D. Sylvium transeat radius. Quem amanter saluto, observanter quoque nostrum Dominum Laurentium de Geer. Vale, et si quomodo amicitiam D. Cneuffelii utilem Tibi quoque reddere potes, redde. Est vir aperti pectoris, qualem et Te illi deprædicavi. Fidenter inter Vos agite. Ritscheliuss meus secretiora quædam consilia (quid de emendatione rerum humanarum moliamur) detegere debuit. Moles totius operis retardat particulas. Sed multum spero a præsentia D. Kinneri, modo Colloquium Thoruniense transierit, cui ne interesse me liceat, nullo modo impetrari potuit. Disponet illud quoque in bonum bonus Deus. Præparandis ad meliora animis suaserunt amici adornare alteram Neuffeldii partem (de Catholica credendi Regula), quæ jam sub prelo sudat. Curabo ad Vos quoque mitti exemplar. Vos interim pro prælia Domini præliaturis orate. V.

Elb. 7 Aug. 1645.

XC.

Ad Patronum.

Generose ac magnifice Vir, Domine perquam gratiosè plurimumque honorande!

Desideratissimum fratrem nostrum, rev. Dominum Joh. A. Comenium, quem ante hebdomadas nunc aliquot pro votis, non nostris tantum, sed multorum etiam illustrium magnorumque virorum, prompte huc accurrentem, ad opus Domini communi conatu ac studio juvandum, excepimus, cum nunc præmodum a nobis contristatum dimittimus. Causa est ea, quod eo ipso ferme momento quo sese recipere parabat ad labores suos ordinarios, Magnificentiae Vestrae literæ intervenierint, quæ indicium ferebant secum non favoris et gratiæ pristinae, sed offensæ cujusdam vehementioris, ac frigiusculi ex eo contracti, quod minus videretur habere pensi ea, quibus sese curandis perficiendisque addictum sciret, quodque pateretur interim ad alia quasi concuranda nimis sese advocari.

Fatemur sane, sic accidisse aliquid, quod cursum operarum illarum susseptarum suffaminare quodammodo potuerit, dolemusque nostris aliorumque efflictiis quodammodo votis, addimus etiam, virorum non infimi subsellii adjurationibus fere quibusdam factum esse, ut a stiva illa prehensa manum nonnihîl retraxerit. Sed nec putamus tamen etiam fore, ut retardatum opus illud vel nimium in modum vel temere adeo censi queat, ut nec sarciri mora illa facile possit, vel sanctum hoc negotium excusationem impetrare apud pietissimum pectus Magnificentiae Vestrae non debeat. Obsecrationes obstationesque atque adjurationes etiam quaedam summorum virorum, quibus pertractus horsum fuit clarissimus Dominus Comenius vel invitissimus etiam si eas cognoverit Magnificentia Vestra, poterit ipsa animi censi forte duriusculi, ni cognoscatur, haud temere a fratre nostro illis fuisse hoc datum, atque sic quicquid hic ex pia quadam facilitate erratum videtur, ignoscat. Sed quam scimus esse Magnificentiae Vestrae cum pietatem, tum prudentiam, facile speramus. daturam eam illustrium magnorumque virorum interventionibus tantum gratiæ, ut optimus Comenius veniam inveniat sibi absque operosiore deprecatione, ad opus coeptum tanto nunc alacrius reversurus cumque bono Deo, hybernus menses sine omni interruptione eidem impensissime locaturus. De re omni porro, uti Thorunii hæctenus acta

fuit et qui finis exitusque jam speretur Colloquii tanto ausu coepti, ad Magnificentiam Vestram ipse Dominus Comenius perscribit explicatè. Nos gratiam omnem de coelo erga Magnificentiam Vestram perpetuari et adaugeri usque indesinenter vovemus

Dabamus Thorunii 19 Sept. 1645.

Generosae Magnificentiae Vestrae
observanter addicti

Johannes Bythnerus, ecclesiarum Boh. confess. per Maj. Polniam superatendens et theologorum ab ecclesiis ad charitativum Thoruniense Colloquium delegatorum a parte Reformatorem praeses.

Georgius Vechnerus, SS. Th. D. nomine ecclesiarum Maj. Pol. ad Thoruniense Colloquium delegatus.

Adamus Hartmannus, U. F. consenior.

Johannes Fehrus, U. F. consenior et nomioe ecclesiarum Maj. Poloniae ad Colloquium Thoruniense deputatus.

(Titulus)

Generoso et magnifico Viro, Domino Ludovico de Geer, Haereditario in Finspong etc. Domino observando.

XCI.

Ad dominum d. Johannem Matthiae.

Gratiam et pacem a Deo pacis per pacis, nostrae Principem JESUM CHRISTUM!

Venerabilissime, excellentissimeque Vir, Domine faventissime, Frater in Christo plurimum honorande!

Cum nuperis hebdomadis perferretur ad nos, tum nuntius exoptatissimus de episcopatu Strengnensi Tibi assignato, tum cum eodem IDEA BONI IN ECCLESIA ORDINIS, elucubratissima illa, per quam commodum, velut inauguratam feliciter voluisti stationem eam sacram, affectu animos nostros exinde sensitum adeo laeto, ut Tuae Dignitatis intuitu sigillatim sub exilio isto nostro tam diuturno haud leviter recreatos nos esse, merito profiteamur. De commissa quidem Dignitati Tuae *επισκοπή* ista, non possumus non ex animis gratulari beneque precari, deposcentes id coelitus, ut eandem optime sibi placitam esse velit *ἄρχιεπίσκοπος* noster Christus J., utque ipse per *εὐχρηστικὸν* spiritus sui sancti rem totam istam per omnia porro ac perpetuo felicitet. De IDEA autem BONI ORDINIS, sic exquisitissime elaborata, atque opportunissime proposita, quid voveamus indesituri suspiris potius, quam ut eam nobis universoque orbi Christiano quamprimum audire liceat, in praxin observationemque sanctissimam plane etiam deductam. Certe spes est, in ecclesias Christi etiam alias per aemulationem piam atque imitationem sic reversuram, tum *εὐαγγελία*, tum *εὐχρηστικὴν* apostolicam, quae Te instauratore faustissimo, ab orbe Arcteo in orbem Christianum reliquum est progressura. Quin ordinis non boni respectu ecclesiis plerisque, jam olim reformari coeptis, aliquid etiam desit, diffiteri profecto non licet. Concelebramus adeo Deum nostrum sacrosanctoque nomini ejus benedicimus, quod ipse Pater luminum religiosissimae menti Tuae sub ipsis episcopatus adeundi auspiciis dignatus fuerit, haec sigillatim consilia inspirare quae dehinc non Sveciae tantum, sed et universo Christi per Europam regno profutura videantur. Atque id ut re ipsa impleri cernamus, iterum iterumque ex imis cordibus nostris exoptamus et precamur. Adspirat caeteroquin etiam rebus in Germania afflictissimis gratia coelestis ad eum nunc modum, ut post desolationes gravissimas illas, quas supernus vindex propter peccata nostra justissime nobis immisit, spes tandem affulgeat non obscura miserationis de coelo nos propediem revisurae sementium ac messis per eandem sacrae cujusdam affatim ingruiturae. Quandoquidem autem cum eadem spe ista nobis ante oculos quodammodo positam habemus dispersi gregis nostri

recollectionem, non possumus non Tuis, Vir reverendissime, et reverend. DD. Confratrum Tuorum precibus eandem pie commendare: id fraterne reverenterque obsecrantes, ut totum hoc recollectionis opus Tuo favore benevole prosequareis, atque idem qua usque potes, (posse autem non uno modo per Dei providentiam in tali specula constitutum, certe videmus,) amplius juvare et promovere non intermitas. Atque de re hac eadem omni conferre sane cum R. D. T. cum suo, tum communi nostro nomine, debuerat frater collegaque noster desideratissimus, Dn. J. A. Comenius, si, uti animo plane constituerat, contigisset ipsi modo aestate nunc delapsa ad Vos transfretare. Sed quoniam eum desideria detinuerunt Fratrum et vota undecunque conspirantia impulerunt, ut in opere defendendae veritatis communis suam quoque conferret operam negotiumque istud ultra spem protractum fuit, ut aestas interim defluerit, differre nonnihil tam sua, quam nostra forteque Vestra etiam desideria necesse habuit. Id vero ne ipsi sit fraudi, Vestrumve propterea erga eum affectum, pium illum et nullo non tempore cum gratis praedicandum imminui, ne patia. mini, etiam atque etiam oramus. Deus O. M., quae ab initio professi sumus, et gaudia et vota in R. D. T. persona confirmare et consummare dignetur, faciatque, ut eadem in confinia omnia Europaea magis magisque cum progressu successuque felicissimo diffundantur.

Dabamus Thorunii ad Colloquium charitativum ab ecclesiis nostris ablegati, die 20/10 Sept. 1645.

Admodum R. D. T.

observanter in Christo addicti

Johannes Bythnerus, etc.

Georgius Vechnerus, SS Th. D.

Adamus Hartmannus, U. F. Cons.

Joh. Fellnus, U. F. Cons.

XCIL

Ad eundem.

Admodum reverende Praesul, Domine et Fautor honorande!

Fuit istud meum desiderium seriusque propositum aestate hac jam elapsa ad Vos transfretandi deque laboribus meis scholasticis et pansophicis, triennio hoc peractis, tum Patrono meo dilecto, domino de Geer rationem reddendi, tum de edendis in lucem illis scriptis Vestro sensu et assensu consilia terminandi. Sed distulit me ipse Patronus meus, cum consilium suum de me ad se evocando mihi aperiens, terminum illum, dum regna Vestra pacata essent, poneret; pacis autem istud opus lente progressum aestatem nobis eripuit. Tum vero a Poloniae ecclesiarum pastoribus et patronis vehementer fui requisitus, ut ne me a Thorunensi illo theologorum congressu, qui Colloqui charitativi causa indictus a serenissimo rege nostro fuit, subducere vellem. Quod et tandem factum. Ita propositum meum de Vobis salutandis hoc anno interceptum est: an vero sequenti anno effectum sortiri queat, id quidem divinae committendum jam crit providentiae. Scholastica interim mea aut saltem pars eorum (sub tit. Linguarum Methodus novissima) hac hinc jam typis describetur hic in Borussia, quia Patronus meus impatientius jam editionum moram ferre videtur. Deus nos juvet. Confratres mei, qui quidem Thorunii, cum inde recederem, erant, praesenti epistola R. D. Vestram salutatam voluerunt, cum ingenti desiderio cognoscendi, an ordinis illa ratio approbata sit et in usum regni totius ecclesiarum recepta.

Id, quod exteris ecclesiis pulcherrimo foret exemplo, Germanicis praesertim et nostris post tantam desolationem rursus Dei misericordia restaurandis. Si approbata est, petimus nobis exemplaria plura communicari aut certe permitti, ut a,ud nos recudantur. Quod equidem factum jam fuisset, nisi obstitisset, donec de Tua constaret voluntate. Rogatus quoque sum, binas istas literas virorum generosorum domus Schönauichianae, alteras ad S. R. Majestatem, alteras ad illustrissimum dominum dominum regni Cancellarium feliciter curare. Quas proinde ad R. D. V. mitto, utque ad nianus serenissimae Reginae et illustrissimi domini Cancellarii certo veniant (cum renuntiatione humillimae observantiae meae, re ipsa suo tempore in publico contestandae,) obnixè peto. De Thoruniensi Colloquio multis scribere non vacat nec libet mihi, ataxiarum jam pertaesò. Pientissimi et sapientissimi regis intentio bona est dispositioque providens, quam sua ad congregatos instructione expressit, quam hic (typis descriptam) communico. Sed vitio materiae fit, ut successus nullus speretur. Pontificii enim non pro veritate, sed autoritate sua pugnant: coque res deducta est, litigiis quibusdam inutilibus tot hebdomadarum, ut abruptionem expectemus. Hoc enim illi, causae suae diffisi, solícite quaerunt, causas tantum vel colores captantes, ne abrupti Colloquii invidia in se resideat, ne provocatores primi campum deseruisse videantur. Sed sapiens est Deus noster, aliquid inde melius, quam nos cogitare possumus, elicere gnarus: qua de re, quid ego concijiam, malim coram. Profecisse certe me aliquid spero considerando, ubi res mortalium haereant, quod sic in nullam adeo harmoniam inter se aut cum rebus mortales redigi possint. Verum de hoc etiam coram, si dederit Deus. Cui R. D. T. cum omnibus admodum venerandis D. D. Collegis totaque ecclesiae et regno Vestro divinae commendo misericordiae.

Elb. 2/12 Oct. 1645.

XCIII.

Ad Patronum.

Salutem et observantiam!

Dura sunt et a pio pectore Tuo non expectata, Patrone mi, quae scribi ad me jussisti. Quae me consternatum reddiderunt adeo, ut, quid rescribam, needum mihi satis in promptu sit. Scio litigandum non esse cum Deo, cum parentibus, cum benefactoribus: Tua tamen aequitas, ut cogitationes meas in sinum refundam Tuum, non prohibebit. Si consilio istud factum, ut me a parergis absterceres et ab importunis amicorum solícitationibus liberandi me occasionem subministrares, laudo prudentiam. Si serio deserendi studia mea, quae fovere coepisti semel, proposito, id an justis satis de causis fiat, judicabunt suo tempore alii: ego interim obmutesco, Deo et conscientia mea, innocentiae meae testibus, nixus. Si denique, ut ad labores maturandos novo isthoc stimuli genere concitares, de eo jam aliquid loquendum mihi est. Video suspicionem esse, quasi ad alia lubens me abripi patiar. Non vero ita est, Patrone benignissime: Nihil ago noctesque diesque, quam quod agendum suscepí, quia festino ad

finem. At vero nihil videmus, inquires: Toto triennio nihil das in lucem. Ita sane, sed ego protestor semper, opus, quod textitur, tale esse, ut partes absolvi nequeant sine toto, nisi turbare velimus aut perdere totum. Totum quippe harmonicum esse debet, in quo respondeant ultima primis et media utrisque. Estque opus geminum, alterum alteri subordinandum, didacticum et pansophicum: utrumque magnum omnium, qui de his aliquid viderunt, iudicio. Lente itaque progredi non mirum sit. Me tamen omni possibili ratione festinare exitumque ex tantis coeptis nimium anhelare, novit Deus et qui circa me sunt. Si avocor aliquando, invitus certe avocor, alienaque negotia si effugere non datur, sic admitto, ut ad pensa mea redire ocius liceat. Nec avocamenta illa sine lucro quodam contingere mihi, experimento didici. Primum, quod animus laboribus domi continuatis fractus (homo enim sum, non angelus, carnis, non ferreus) sive ipso itineris motu, sive varietatis negotiorum objectis, recolligit sese et ad labores ordinarios redit vegetior. Secundo, quod ne tum quidem aliis negotiis tempus sic teritur, quin ad principalem intentionem fructus aliquis redeat: novis quippe rerum occasionibus aut certe novis variis observationibus instructiorem ad ordinaria mea redire me sentio. Ut non adeo sit, cur vel ego intercalares illas, semel aut bis anno contingentes, ad amicos theologorum congressus, profectioes nimium refugiam, vel Tu, Patrone, cur ob hoc unum adeo mihi et illis succenseas, ut alimenta mihi ab illis, qui me utantur, expectanda denunties. Ego vero alimenta mea ab illo, qui pascit aviculas coeli et vestit lilia campi et qui dixit: Quaerite vos primum regnum Dei et iustitiam ejus et caetera adjicientur vobis, expectare didici. Qui cum paternam de nobis sollicitudinem per media certa exserere soleat mihique ante hoc triennium Te, qui opus Dei facienti mihi in recessu panem submitteretis, excitari tanquam exporrectam erga me Dei manum, osculatus Te sum, nec desino. Etiam succenses, quod collaboratores adsciscam promiscue, cum tamen id juris, cum mecum transigeres, Tibi servasses. Memini utique petisse me subsidia pro collaboratoribus, ut et pro deprecatoribus apud Deum (eum Tuae pictati afflictos Christi servos, confratres meos, commendarem,) sed deprecatorum praeter primam (sancte liberalem) vicem obliti sumus, nec id revocare in memoriam (modestia prohibente et quod alibi, publico quoque ecclesiae bono, occupari viderem,) volui. Collaboratorum tres fuerunt, quos intra hoc triennium commendabam et mihi adjungi petebam, sed nullum impetravi. Nunc quem accersivi, D. Kinnerum, nimis conductus videtur impensis, Tibi non adscribendis. Ignosce, gratiosae Domine. Quivis in bello capitaneus, qui ad mactandum homines conducitur, liberaliori gaudet stipendio; viris autem, qui se pro salute generis humani curis studiisque devovent, nimium videatur, si, ut sine cura sint, providetur! Liberalia ingenia liberaliter fovendi volunt. Si de alieno liberalior fuisse videor, condonari mihi peto, celebratae per orbem Christianum mihique ipsi satis respectuae in negotia saneta liberalitatis Tuae fiducia id feci. Et quia dum operum editionem sic urgeor, quovis allectum volui virum, quem didacticorum ematurationem promovere posse ac velle sensi, potius quam expectationes tantas diutius differem. Si ne sic quidem placeo: Tibi quidem, Patrone, beneficia Tua in manu sunt, (sicut in manu Domini cor Tuum,) ego tamen

cum Kinnero meo in Dominum sperabimus, IPSE PROVIDEBIT. Addam insuper hoc. Nisi variorum instantiis ipsaque labente jam aetate urgerer, nihil mallet, quam in solitudine alicubi suavissimis contemplationibus vacare solus, atque sic patronos non quaerem, potius, ne ullis egerem, allaborarem. (Nempe nondum desit coeli influxus, ut vir sapiens, se et Deo contentus, virere nequeat.) Sed cum isthuc jam collimatur, ut privatae lucubrationes in lucem veniant, unum illum synergum consilio mihi elegi et advocavi, qui ne tam displiceat, obnixè peto. Nec enim Te Patrono inscio eum accersivi: qualibus autem collaboratoribus mihi sit opus, intelligere ac dispicere meum esse puto. Tandem si Vobis triennales mei labores sterilis ficus visi sunt, indigna, quae vineam liberalitatis Tuae frustra diutius occupet, habes consilium coelestis vinitoris (Lucae 13. v. 6), quid facto opus sit, antequam decretoria feratur sententia. Nobis alioqui nunc etiam invenire patronos non esset impossibile; sed deprecamur eas curas. Malumus uni adhaerere, cujus pietati et liberalitati merita et debita jam erigantur trophaea, quam admittere alios. Mea didactica hac hieme excudi incipient Dantisci Tuo sub nomine.* Id mihi usque adeo stat sententia, ut etiamsi nos plane deseras, ego tamen beneficiis Tuis jam acceptis ita me obstrictum sentio, ut propriae conscientiae testimonio ingratus futurus sim, nisi gratitudinem publice contester. Haec mihi stat mens, Tuam Deum dirigat, quo vult! Vale, Maecenas, cum omnibus Tuis Deo commendatus.

Elbingae 12. Oct. 1645.

XCIV.

Ad dominum Hottonum.

Salutem, amorem, observantiam!

Multum reverende in Domino Frater!

Epistola Tua 1. Aug. data, reddita mihi est Thorunii 25 ejusdem. Ad quam licet rescribi peteres ocius, tria tamen me retardarunt. Primum, quia Thoruniensis Colloquii processum describi Tibi petebas, quod tum ne inchoatum quidem fuit, postea vero tam lente processit, ut nec dum, quid futurum sit, conjectare liceat. Deinde mentionem feceras literarum a Patrono ad me datarum vel dandarum, quas, quia nondum videram, eo argumento videre prius cupiebam. Quae postquam venerunt 18. Septemb. (cum jam Thorunii vale dicerem, domumque me recipere vellem ad labores) nova mihi enata lucta, quid esset mihi faciendum? praesertim ratione D. Kinneri, cujus vocationem Patronus improbat: admittendusne porro esset, an dimittendus? (Nondum enim ex Silesia ad me commigrarat.) Non admittere, non fuit jam in manu mea; expectabatur enim quotidie. Admisisse autem, fuisset suscepisse onus, cui ferendo Atlas noster suos subduceret humeros. Superavit tandem constantiae propo-

* Po straně připsal vlastnoručně Komenský: NB. Majora impediērant, et Patroni silentium.

situm, tum quia turpe referre pedem in proposito honesto, tum quia me de nubecula illa praemonueras et adversus pavorem, ne nimius esset, praemuniceras, et denique, quia, quod agimus, Dei opus est, cujus ultimas curas merito in ipsum rejicimus, IPSE FACIET. Sed respondebo ad literas Tuas membratim. Primum narras, Ritschelium Vobis adfuisse, pro quo indicio gratias habeo. Ab illo enim nihil haecenus nisi Hamburgo datas accepi, nec quo se inde verterit aut, num Hollandiam transierit, scirem, nisi docuisses. De ipsius Lutheranis praemonendum Te fuisse agnosco, factumque putavi: certe Dominum Duracum et Hartlibium monuisse memini. Si in Tuis id oblitus, ignosce, nemo unus in omnibus satis oculatus. Mor.es dehinc, ex literis Patroni colligere Te, quam graviter ferat operum editionem tam diu differri resque illas tot semper intervenientibus parengis retardari. Metuere Te, ne aliquid mihi et Vobis ingratum scribi curaverit: monere tamen, si maxime id factum, ne animum despondeam etc. Quam haec amica sunt, mi Amice! quam tempestive scripta! Nisi enim ista praemonuisses, fieri aliquid potuisset Vobis nobisque ingratum, nam et nos homines sumus. Communico epistolae illius (magnifici Patroni) apographum, ut justas mihi fuisse doloris causas agnoscas, sed et responsum meum, quo dolorem quidem non dissimulavi, (qui enim possem?) ne tamen offenderem, cavi. Ad Te liberius quiddam dixerò. Equum per se currentem calcaribus aut flagellis velle urgere vel etiam subtrahere illi pabula, nescio cujus esset humanitatis. Nec prudentis obstetricis est urgere nimis parturientem, ut pariat, cum sic perire potius soleat, quam in lucem promoveri foetus. Non mihi profecto in laboribus susceptis constantia, sed Vobis, amici, in expectandis, dum maturescunt, patientia deest. Bauhinus medicus edidit opus 40 annorum, et quid fuit? Pinax Phytologicus, i. e. herbarium. Nostrum autem tam universale opus, quod intra triennium non absolvatur, indignabimur? Illud porro de nutu, ad quem me obstrinxissem, si sic intelligitur, ut mancipatus videar, nec mei juris, durum est. Conscientia enim et libertas, delicatissima mortalium bona, pretio non venduntur. Sed mitto scrupulari. Omnia ista accipio pro utili monitorio, ut serio agantur, quae agenda suscepta sunt, recisis undecunque obvenientibus remoris. Tibi autem, ut et nobilissimo Domino Laurentio gratias debeo, qui commotum magnifici Patroni animum tranquillare ultro suscepistis. Pergite sic dilectae Deo animae, nec Vos officii Vestri poeniteat! nam ne poeniteat, a parte nostra dabitur opera ope Dei. Suggestit dehinc amica consilia epistola Tua:

I. Ut Thorunii ne haeream, extricem me inde ocius et ad intermissas operas redeam. Factum fuisset, etiamsi non scripsisses, eo tamen promptius feci, quia monuisti.

II. Dehinc, ut ultimanum manum admoveam illis operum nostrorum partibus, quae maxime exspectantur, scholasticis, celerius in lucem emittendis. Fiet, jam nos illi rei accingimus cum Kinnero meo, quem eo ipso fine mihi accivi, ut istas minutias eliminare juvet.

III. Ut seponantur ad tempus majora, Pansophica et quaecunque circa desideriorum ideas versantur, quia homines non ideas exspectant, sed res. Dabitur id quoque opera.

IV. Ut si tamen majora quoque illa edenda forent, dedicatio illa ad tria regna etc. caveatur. Hac de re deliberandi satis restat temporis: nihil praecipitanter fiat, nihil Vobis inconsultis. Nec istud propositum fuit fixum, sed incidens quaedam cogitatio, quam tamen per amicum illum innui Tibi volui. (Alias ego illustrioresque a divina benigna providentia exspecto occasiones.)

V. Ut secessionem quaeram in locum a turbis quietiorem seu apud Vos in Belgio, seu alibi etc. Hic, quod respondeam, non invenio, deliberandi spatium peto, donec, quis laborum cum uno illo, quem mihi tandem hic associavi, synergo, futurus sit successus et quorsum res ecclesiae hoc in regno et alibi inclinaverint, videro. Tandem de illis, quae in Colloquio charitativo Thorunii geruntur, certiores Te fieri petis. Facerem historiamque texerem, nisi me tricarum istarum nausea jam cepisset. Breviter tamen. Pientissimi sapientissimi que regis Vladislai intentio bona est etc. etc. etc.

Elb. 12 Oct. 1645.

XCV.

Ad d. Zbygneum de Goray.

Illusterrime Evergeta!

Post nuperas meas ad Illustritatem Vestram datas redditae sunt Tuae, ad quas nunc responsurus, Deum ardentissimis votis invoco, ut anni hujus decursum felicem faciat, feliciora vero anni novi exordia esse jubeat ipse saculorum praeses, TIBI, TUIS, PATRIAE, ECCLESIAE, ORBI CHRISTIANO! Amen, Jesu Christe, Immanuel noster! Amen, Amen.

De rebus Colloquium Thoruniense concernentibus petebat certior fieri Illustritas Vestra, quid fieret aut quid facerent ejus authores, quaeve sint adhuc sententiae exterorum, si)* quas interea cognoscere datum. Equidem puto jam esse notum, quid 10 Oct. Thorunii actum; addo tamen relationem hanc typis Germanicis exscriptam (Nº 1). Quid ex ore S. R. M^{ts} perceptum fuerit super iisdem rebus a syndico urbis nostrae, scripsi nuper. Nactus vero sum interea epistolae doctoris Calixti, ad senatum Dantiscanum datae, apographum, quod (sub Nº 2) en mitto, cum adjuncta ejusdem brevi confessione, quam in libri sui medio alicubi posuit. Librum ipsum nondum vidi, videndi tamen spem accepi. Spero fore, ut ad comitia regni exemplaria afferantur, de quo jam loquutus sum, nominatim intercedens, ut unum illorum illustri Magnificentiae Vestrae cedere possit. Sed frustra esse videmur Colloquium id exspectando. Pontifex enim novus prohibere id dicitur, cujus rei documenta certa sunt. Quin et ipsi Romano-Catholici e nobilitate et clero varie de eo discurrunt impossibilitatemque rei agnoscunt, imo ipsimet urgent. Communico per confidentiam, quae mihi ea de re a nostro amico sunt his diebus communicata (Nº 3). Exhorruui, cum ista legerem, veniebatque in mentem illud Halli:

* () odtrženo původní písmo a text nově připsán Rovněž níže některá slova a slabiky, jichž znění odtrženo, vytištěna jsou v závorkách.

Irreconciliabilis est Roma, quia irreformabilis. Si ita omnes animati sunt, ut hic expresserunt quidam, nihil poterimus, nisi orare Deum, ut auferat corda lapidea crectque corda carnea, non rigere aut frangi, sed emolliiri et flecti idonea. Apparet certe, quam nihil hac via sperandum sit. O Deus, Deus, Deus, miserere nostri, o Deus pacis, ostende Tu vias pacis deducque nos ipse per semitas pacis! Duraeus quid agat, nihil scire possum, per sesquicentium nihil literarum ab ipso naetus, ne quidem responsum ad binas meas. Non urgeo eum amplius. Similiter ex Anglia nihil a mense Aprilis accipio: mortuusne sit Hartlibius aut quid fiat, scire non possum. Ex publicis tamen novellis constat, synodum Londinensem, parlamenti autoritate convocatam, continuari reformationemque eos quandam novam moliri. Si votis esset locus, (op)tarem ego particulares illas reformationes, hujus aut illius ecclesiae aut regni intermittere, potiusque hoc agi, ut concilium aliquod, aut universale, regnorum Christianorum (omni)um, aut saltem liberum, conveniatur. Et videtur spes aliqua possibilitatis affulge(re, ut)positis bellis, quibus jam nimis attenuati fatigatique sumus, ad pacis consilia potius (trans)ferrent cogitationes suas populi Christiani aut certe, qui populis Christianis Dei loco praesunt. In Pansophicis progredimur pro posse, quibus inesse aliquanto plus spei ad tollendas dissensiones radicandumque (sensim etiam sine sensu) consensum, Dei fretus misericordia confido. De quo alias. Partem aliquam operis hujus anno proximo jam in lucem fore spero; etiam ab illustri M. Vestra monitus, (ne prodromis diutius praeludamus et ludamus) animosior jam sum factus, audendi tentare plus quiddam, quam hactenus, h. e. judicia experiri non de rebus faciendis, sed factis. Deus nobis elementer adsit, favorque Vester, Maecenatum, nos ne deserat. Stenographiae unicum exemplar Londini reperiri potuit Latinum praeter quod eum aliud mihi non sit, alius vero libellus illi sit adjunctus, jussu exscribi breviculas illas de stenographia praeceptiones. Quas hic simul accipiet Illustritas Vestra (N° 4). Hic claudio, divinae protectioni pectore toto recommendans Te Tuosque.

Elbingae 14. Dec. anni decurrentis 1645.

Illustris Magnificentiae Vestrae
observantissimus
J. Comenius.

XCVI.*

Monsieur de Geer, Seigneur de Finspong.

Estant arrivé en ce pais icy. j'ay demeuré jusques à present auprès de Monsr Comenius, selon le commandement de Monsr Hotton et Monsr vostre Fils: là où j'ay revu, considéré, examiné en toute diligence tous ses Escripts. Il a deduit à une grande perfection en ces deux ans derniers, la Fabrique de la Pansophie: un oeuvre semblable duquel le soleil n'a jamais rien veu: En verité je ne m'estonne plus, pourquoy nous ne voyons encore aucune chose de luy au jour: et luy permettrois tres volontiers de ma part quinze autres années (car dès lors il a commencé à mettre sur le papier ces belles conceptions) si le bon Dieu le garderoit en vie, qu'il pourroit acheminer toutes ses inten-

* Výtah z listu Petra Figula, nalézající se v král. knihovně v Štokholmě.

tions à une perfection souhaitable, sans le presser tout ce temps là de publier aucune chose. Alors aurions nous un livre des livres. Il se donne bien de fatigue et travaille jour et nuit, pour achever au moins quelque partie de son oeuvre à l'instance des amis; mais l'Harmonie perpetuelle de l'entier, avec toutes ses parties et mesme avec les moindres parcelles est si inviolable et estroite, qu'on n'en sçauroit congruement et dument parfaire et achever pas une seule, sans revoir le Tout, et sans prendre la mesure et proportion de l'entier, et consequemment sans travailler sur tout ce qu'y appartient, à mesme temps. Mais pour vous dire en bref, il est d'avis d'apprester en une telle perfection que luy sera possible le Tout, et pour vostre Satisfaction, comme aussi pour le contentement de Monseig^r le Grand Chanc^r de Svede, de faire voyage en l'esté prochain à Stockholm, et soubmettre tous ses travaux à l'Examen des Gens de lettres et principalement du dit Monseig^r le Chancelier. A celle fin il a pris chez soy un Doct^r de Med^{ne} un homme fort Docte et industrieux, pour estre a'dé és études Scholantiques: et luy mesme travaille principalement en la Pansophie Je luy ay promis aussi ma presence (puis qu'il le trouve profitable) pour l'aider selon mon pouvoir, jusqu'à ce temps là, si j'en aye vostre approbation (laquelle j'attendray avec la première poste) et la permission de Messrs les Seniores: lesquels ne feront rien qui ne soit agreable à vostre bonne volonté. Alors Monsr nous vous ferons bientost voir, Dieu aidant, tout ce qui se trouve auprès de Mon^sr Comenius: et certainement ce seront des choses admirables. Dieu nous veuille assister, et donner sa grace et bonne santé, pour le glorifier par ce moyen là.

Dantzic ce 5. de Janvr 1646.

XCVII.

Ad Patronum.

Magnifice Domine, Patrone munificentissime!

Scripsit ad me Abr. Clemens, mandatum accepisse nomine Tuo mittendi ad nos quingentos imperiales nummos, totidem ad confratres meos, exules Christi in Poloniam. Fient ibi ferventer gratiae Deo Tua causa ab iis, quorum viscera refocillatum ivisti valde tempore; urgentur enim egestate si unquam. Nos praeter quod verbis quoque et affectu devoto gratitudinem contestamur, opere ipso brevi ostendere cum Deo allaborabimus, non inutiliter huc impensas fieri. Scripseram ante, operum didacticorum editionem inchoaturam hac hieme Dantisci, sed Amsterodamum potius mitti decretum est, ut nitidius prodeant et correctius. Nondum mittimus, quia nos aliquantulum retardavimus propter adventum D. Kinneri seriorem (nec vero aliter potuit), et quia, dum rem a fundamentis revidere tentamus, a fundamento retexi omnia lucidior rerum ordo, interea nobis detectus, coëgit. Nempe et nos homines sumus, non dii. De nobis jactare non possumus (ut nec ulla creatura) magnum illud de solo Deo pronuntiatum: nota sunt illi ab aeterno opera sua. Ille igitur, quia omnium ab aeterno praevidet ideas, emendare opera sua vel in illis producendis vacillanter procedere, opus non habet. Nos fabricando fabricamur multumque praestamus, si cum Augustino scribendo proficiamus, et proficiendo scribamus (praesertim in opere, quale nostrum est, non mole, sed usu aestimandum). Ultimo tamen nunc jam tandem operi nos accingimus, ut quantocius his defuncti, alia similiter ad prelum adornanda aggrediamur. Nam me jam tum actas ipsa fractaeque laboribus vires, ut respirationem aliquam vel in senectute

anhelem, urgent, tum Fratres, ne diutius his immorer, ad ecclesiastica redcam, obtestantur. Festinabo igitur, quantum per vires licet, seu ut expediam ipse, quae cogitare utiliter hucusque dedit Deus, seu ut honeste aliis lampada tradam. Deus miseretur nostrum, nosque luce et veritate sua ad agendum et peragendum ea, quae placent sibi, instruat: Teque, Patrone gratiose, cum sancta Tua domo omnimoda sua benedictione impleat.

Sic ex intimo cordis affectu vovet, optat et indesinenter a Deo precatur
nobilissimae Dignitatis Tuae

Elbingae 17/27 Febr. 1646.

observantissimus
Comenius Tuus.

XCVIII.*

Monsieur de Geer, Seigneur de Finspong à Stockholm.

... Il y a quelques jours depuis que je suis retourné du voyage sur lequel je m'avois mis au commencement de cette année Je faisois grand haste pour revenir bientost auprès de Mon^r. Comenius; ayant toutefois salué Mess^r les Seniores de nos Eglises, et leur fait conte de tous mes travaux, peregrinations et études. ... Il faut tant seulement assister Monsr Comenius pour quelque temps, puisque Mess^r les Seniores en sont fort contents, et suis assuré que vostre approbation n'en manquera point: qu'ainsi cette année, Dieu aydant, il vous donne en presence une satisfaction due et souhaitable de Tout, et mette sous la presse au moins les Livres qui serviront à la reformation des Ecoles, et heureuse education de la Jeunesse Cependant en mesme temps, le reste de la Pansophie sera deduite à une perfection possible: qu'on vous puisse presenter l'un tout parfait, l'autre en partie: neantmoins en une telle disposition que rien empesche de voir le tout, et de le proposer au jugement des Doctes.

Elbing ce 28 Fevr. 1646.

XCIX.**

Mr Louvys de Geer.

... Mr Comenius ne vous escrit rien à present, car son desir et son effort est de vous faire parler ses oeuvres mesmes plustost que les promesses nues. Il se recommande donc pendant à Vostre Bonté accoustumée.

6 de Juin 1646.
27 de May

C.***

Mr Louvys de Geer.

Ce n'est que de ne laisser eschapper cette occasion. Le porteur est de la Religion Refor. Patrice de cette ville: il a demeuré quelque temps auprès de Mons. Comenius cy devant: Monsr le Bourgm^{tr} Coy aussi de nostre Communion et le plus intime de Mr Comenius, fort bien cogneu à Monseign^r le Grand Chancelier, est son Beupere. Il sera donc

* Výtah z listu Petra Figula, nalézající se v kr. knihovně v Štokholmě.

** Úryvek z listu Petra Figula, nalézající se v kr. knihovně v Štokholmě.

*** Rovněž výtah z listu Petra Figula, nalézající se také v Štokholmě.

capable de vous informer de plusieurs choses touchant les affaires de Mr Comenius: qui avoit presque resolu d'aller avec luy en Svede; selon sa promesse, mais sa femme estant enceinte et son temps s'approche tellement que Mons. Coy luy disuadoit de forte raison qu'il ne la delaisseroit en un tel cas: aussi l'oeuvre des Didactiques pour les Ecoles ne peut encor estre achevé si tost. Nous y sommes quatre; luy mesme, Dr Kinner, moy et encor un autre Escolier: et travaillons avec toute diligence: mais il y eu a tant de difficulté, que je ne vous scaurois dire tout, ni vostre jugement comprendre si naïvement comme d'un qui y est intéressé de plus près. Ce sont des extraordinaires Inventions, et d'une grande Utilité au public. Je vous supplie tres-humblement d'avoir encor un peu de patience avec luy: et vous proteste en conscience que je n'ay jamais veu un homme plus laborieux que luy: mais c'est son infirmité qu'il ne se peut jamais contenter luy mesme de ce qu'il a composé: et souhaite toujours une plus grande perfection en tout. Il faut droit luy adjoindre un ou deux hommes sçavans, de censurer tousjours en presence tout et de le conseiller quasi, pour conduire ses labeurs. Il le souhaite luy mesme. Pour dire la verité, je pense en mon simplicité, qu'il n'y ait point de meilleur moyen à le faire fructifier plus vigoureusement, que si en quelque lieu que ce soit, des Doctes gens et ceux qui en pourroyent juger, seroyent ordonnés à l'examiner et toutes ses Inventions et Intentions d'un bout à l'autre. Alors on en pourroit determiner sans hesiter plus d'aucune chose. Quoy qu'il soit, ie ne le delaisseray encor si tost, jusques à ce que je voye quelque effect de tant de surs: et qu'il vous satisface en quelque sorte au moins.

Elbing ce 26 de Juin 1646.

CI.*

Mr L. de Geer.

Monsieur Comenius ne viendra pas encor si tost en Svede, à cause de l'empeschement dont j'ay mentionné en precedente. Ce sera en l'Automne. Cependant nous travaillons diligemment, qu'ainsi il vous puisse presenter les meilleures pieces toutes prestes. Dieu par sa misericorde augmente vos jours et vostre prosperité, et vous accorde tous les desirs de vostre ame, que soyez rempli de toutes Grace et Benediction. Je me recommande à vostre Bonté demeurant sans cesse Monsieur vostre tres obeissant

Serviteur *F. Figulus.*

Je le trouve fort necessaire que Mr Comenius vous donne conte de ses travaux en presence, et pour cela je ne desisteray de luy persuader d'y aller.

Elbingve 13 Juill. 1646.

CII.**

Mr L. de Geer.

P. S. Monsieur!

J'ay adjoint icy quelques Exemplaires de la Confession que nos Theologiens ont fait depuis peu à Thorn; ils seront en vostre pouvoir pour les communiquer à qui il vous plaira. Peut estre qu'il ne soit hors du propos si Monseign^r le Chancelier, Mr Wolzogen etc. en deviennent participants. Mr Comenius vous supplie tres-humblement, d'avoir encor un peu de patience avec ses delays: il vous assure que de jour à l'autre l'oeuvre s'avance

* Taktéz výtah z listu Petra Figula, jenž se nalézá v Štokholmě.

** Douška z listu Petra Figula, nalézající se rovněž v Štokholmě.

et accroit aussi bien quant à la perfection qu'à la finale conclusion de la Première partie qui est la Didactique: Pour rendre les Ecoles en un paradis, toutes pleines de douceur et de fruits, tant aux Enseignans qu' aux apprenans. La Bonté du Seigneur vous accompagne par tout et en tout.

CIII.

Generose Vir, Domine et Fautor honorandissime!

Non aliud nunc, nisi dolere me, quod ultimo abituram ad Vos navim (quod Abraham Clemens per schedulam nuntiavit,) sine nostris dimittere adhuc necesse habeamus. Nostras intellige elaboratas didacticorum partes, quippe necdum sic elaboratas, ut e manu dare velim aut possim. Non otiamur: nulla nobis dies sine linea, nullum propemodum diei momentum. Et surgit per Dei gratiam opus egregie, non tam mole, quam in melius semper abeunte rerum ordine ac luce. Meliora longe dixi futura omnia scholastica, quam si ante biennium exposita fuissent luci. At nunc rursus meliora dedit videre optimus ille luminum Pater. Ergone rursus novis speculationibus indulgebis? inquires. Non nisi inter praxin. Procedit opus et procedet Dei ope, quantum ad propositi integritatem. Sed mutari in melius quae sic, dum adhuc fiunt, possunt, quis prohibeat? Ingratitudinis esset in Deum. Dabimus tamen operam ut sub auspicio novi anni a nobis habeatis, quae illico exscribi poterunt, si voletis. Atque tunc de illis et aliis plura Vale, fave, pro nobis ora una cum dilecto fratre, D. Kellero. Magnifico D. Patrono observantiam cum votis adscribo, meo et meorum nomine.

Elb(ingae) 19/29 Nov. 1646.

Tuae Generositatis
studiosissimus
J. Com(enius).

S. De novis si quaeras, parum quidem ista circumspecto, meis sic intentus, ut malim interim, quid mundus agat (et an sit aliquis mundus), ignorare: hoc tamen nobis hic primarium esse scias, quod pacis concipiamus spem. Ordines enim nostri in comitiis congregati eo rem deduxerunt, ut rex belli propositum mutet, inque militis collecti dimissionem jam consentiat. Sed illi volunt in continenti, non finem imposituri conventui, nisi re peracta. Difficultas in eo haeret, quod rex honori suo et regni consuli vult, eoque nomine tributum provinciarum pro exsolvendis militum stipendiis exigat. Ordines autem ab illis exigere jubent, qui republica inscia talium consiliorum auctores fuerunt. Sed forte tamen convenient tandem. In imperio pacis spem ambiguam rursus faciunt novellae: Conflictus tamen ille armorum, ad quem concurrere jam in confiniis Sveviae et Bavariae partes scribuntur, facilitabit, si non dissipabit, ipsos etiam pacis tractatus. Deus pacis inspiret omnibus consilia pacis.

Hoc etiam. Utinam impetrari queat, ut Irenicum illud D. Hottoni (pro mutua inter Evangelicos tolerantia) scriptum, vel filii Tui manu descriptum (exercitii loco esset manus et mentis et Latinitatis) communicetur nobis. Unus et alter ex majoribus amicis hoc loco vehementer id videre desiderant, a me ita commendatum.

Tandem significo. Fascem illum ex Anglia per Borussiam ad me in Sveciam missum et a Vobis huc ad me remissum, heri me accepisse. Pro fideliter curata opera gratias adscribo. Communicat mihi illustris heros et sapiens Baro Herbertus duos a se editos libros, iudiciumque poscit. Pergratum argumentum, non uno nomine. Sed respondere differam, meis nunc ita immersus ut avelli nequeam. V.

(Na 4té straně adresa:)

Generoso D^o Johanni Wolzogen,
Stockholm. observando mihi.

(Jinou rukou připsáno:)

1646. Scr. Elbingae, III Cal. Dec. Red. Stockholm. prid. Id. Dec. Resp. XIX.
Cal. Jan. 1647.

CIV.*

Ad S. Hartlib. Anno 1646, 27. Decembr.**

Immanuel!

Ad binas Tuas respondere habeo, amicorum desideratissime, alteras 22 Junii, alteras 15 Octobr. datas. Priores illae Dantisci per unum et alterum mensum haeserunt, reditum e Svecia meum exspectantes, cumque desperarent amici, meque ibi hiematurum suspicarentur, miserunt eodem, cum jam in itinere essem. Denuo itaque illinc in Borussiam missae, ante dies 14 me invenerunt, una cum misso ab illustrissimo D. Barone Herberto, praeclaro munere, desideratissimo pridem de errorum causis opere suo. Ad haec ut respondeam dum circumspicio, redduntur ecce Tuae alterae ante octiduum. Respondebo itaque ad utrasque simul, quanquam et fortassis ad primas illas Tuas hoc anno datas (ad quas nonnisi obiter aliquid potui, itineris tum apparatu distentus,) aliquid, quia memoriale quoddam, ad quid tum respondere voluerim, in charta reperi: Nempe de libro Anglicano, Gangraenae nomine a Thoma Edwardo edito et domino Bergio misso. Percurreram hunc, antequam Berolinum mitterem cum terrore et laetitia. Exhorruui considerans, quomodo Lernaea illa hydra, amputato uno (papatu) capite, non septem alia, sed infinita monstrosissima protrudat. Laudavi vero rursum Deum, quod excitet viros, qui monstros in lucem protrahendis et edomandis, fidam navant operam, sed gaudium hoc in me sensim sensi dilui, cum zelus viri optimi, Edwardi, non placere quidem non posset, scientiam tamen in eo zelo desiderari viderem. Quod enim adversus invalescentes haereses brachiumulare advocat et ad obsistendum malo tanto ardore inflammat, istud quid est? Error mentium annon animi morbus est? vis ergo externa quam proportionatum illi erit remedium? Aequae ac ulceri aut febri fustis. Non ita sistent malum, recipio, plus exulcerabunt. Si effecerint,

* Úryvek z listu tohoto otískl A. Stern v »Milton und seine Zeit« I. 2. p. 480.

** Po straně připsáno od Komenského červně.

ut extrinsecus videatur minus serpere, eo magis perreptabit animorum interiora. Ea quippe naturae vis est (et omnium naturam imitantium), ut exseri prohibita parte una violentius prorumpat alibi. Sed et extra tamen non bonum est animorum malis remedium externa vis, quia nitimur in vetitum semper eupimusque negata. Quo plus prohibebitis, plus malum irritabitis. Atque si non aliud remedium, quam interdicta adhibebitis, suspicionem refutari non posse, exeatibitis,* eoque in animis errantium veritatis opinionem roborabitis. In erroneo illo Independentium** dogmate et irresistibili quodammodo nisu pretiosissimam ego latitare video excellentiae mentis humanae redditaeque per Christum animabus libertatis gemmam, in qua sola reposita est balsamica vis admistum pellendi venenum. Hoc nisi repererimus, ut desideratis satis fiat, conscientiaeque suae bono illaesis communibus ordinis in ecclesia vineulis frui permittantur, quaequid aliud tentamus, violentum erit, vulneraque non sanabuntur, sed asperabuntur sine fine. Haec autem ego Tibi, Amice, non illis, qui nos non intelligunt, et forsitan, si iudicium nostrum audirent, sinisterius acciperent. Ego occasione illa problema*** profundioris sapientiae et magni usus concepi: *Omni errori erroris antidotum extrahere*. De quo alias, nec enim tempus est vulgandi, quia neque sine praemissis suis intelligi faelle posset. D. Bergii Apostolische Regel tandem exemplar a D. Barone de Dohna pro Te impetravi, sed quod mitti, mari jam clauso, non potest ante ver futurum. Veniam ad epistolas posteriores, si prius peregrinationis Svedicae causas expediero et successum etc. etc.

(Tu† o vyřizený zápisu na dodčlání dydaktickýeh věcí, námluvau s kniham, za vůlí královny.)

Quod felix itaque sit, iam nostra in lucem ire incipiunt. Tu ora. Sed et hoc. Patronus primo se nobis subausterum exhibuit, — post benigniorem, promisitque ad annum adhuc sustentationem. Promisit, inquam, sed non (quod alias solitus) praeceuravit, tantum K^o suum salarium anni praeteriti; hortatus nos (per D. Wolzogen), ut amore Dei pergamus agere, quod in gloriam Dei agi posse intelligamus, se quoque amore Dei non deserturum nos, si diligentes conspexerit. Spe igitur divites nos rediisse intelligis. Quae causa est, ut, tametsi R^o submittere velim, revera non habeam, weil wir selbst itzt das gegessene Brod essen. Et tamen reperturum me spero rationem, ut proxime (per Anglum ad Vos festinaturum —) aliquid submittam. Interim ad D. Belgas ero! Non tantum damni foret silere ad ista, sed et existimationis. Nolo inter in postremum architectos haberi, sciant id. Sed non vaeat plus. Plusculum temporis sperabam, — sed ereptum mihi in aliis.

Dabam 5 Cal. Jan. (16)47.

* Po straně připsal vlastnoručně Komenský: Ita nunc evenit cum Cartesianis.

** Připsáno červeně od Komenského po straně: *Independentia*.

*** Taktéž připsáno Komenským po straně: *Problema (ad artem commode vivendi)*.

† Odtud počínajíc vlastnoručně připsáno od Komenského

CV.

Ad G. Ritschelium.*

Amice dilecte, Ritscheli, ut Tibi novo cum anno affulgeat novus gratiae Dei fulgor eveniantque omnia ex voto, Deum animum precor. Hactenus enim non ex voto, Tuo et meo, res se dedere. Etiam illa inter invicem communicandi ratio quam impedita est, quam sine profectu, quicquid Tuum in bonum molitus sum! Epistola Tua duplex, in Junio et Julio datae, sub initium demum Decembris me invenit. Postrema autem 21 Octob. data, ad quam responsum intra menses duos expectaturum Te et dies numeraturum scribis, demum 19 Dec. reddita est, effluente jam altero mense: equando igitur has meas accipies Tu? Tento quidem viam novam, per dominum Schlagium, mercatorem nostrum Anglum, qui mihi promittit has exacto mense uno Tecum fore. Fiat ergo in s. Dei nomine. Quod si erit, Tu cum Hartlibio mox per eandem viam rescribetis, ut vel jam tandem viam reperiamus brevioram et certioram. Ad rem. Quod revocatus non redieris, bene ferre possum, praesertim cum sic plus mihi prodesse speras; ego autem a praesentia Tua minus quoque sperare incipiam. Optabam illam, quia redire velle visus fuisti, et res Tuas illic haerere animadvertēbam simulque Tuos metaphysicos conceptus eo usque progressos, ut difficilior per literas rerum tot et tantarum communicatio fore videretur, expeditior, si praesens adsis, cum mihi jam apparendis ad editionem omnibus hactenus congestis occupari, non vero per novas ambages retardari animus esset. Sed non male iudicas, posse mihi esse Tua usui, si omnia collecta transmittas peculiaribusque literis rationes cogitatorum detegas, atque sic veluti claves communices. Fiat, bono cum Deo: mitte quaecunque habes, ut, quam prope scopum attingamus, videam, adeoque Tuis quoque inventis adjutus, felicius RR. illam Januam (philologicis defunctus) aggrediar. Stat enim sententia, omnia jam ordine colligendi et in lucem dandi, minus pomposo, quam ante cogitatum fuit, apparatu, meliore tamen scholarum usu. De quo Tibi cogitationes meas et domino Hartlibio proxime uberius detegam. Hoc interim saltem innuo de Janua RR. Errando erravimus hactenus omnes, metaphysicam inter scientias reales referendo, quae mere organica est, adeoque ars, non scientia. Paradoxum putas aut haeresin? Contine risum aut indignationem: Lucem videbis, simul ac intellexeris. Interim, ut cogitandi habeas ansam, attende: Methodi verae hanc unam aeternae invariabilem esse rationem, ut omnia doceantur per exempla, praecepta, usum, sive per facta seu opera, et, quomodo facta sint et fiant, informationem, et denique similia efformandi tentamen, ipsa rationabili praxi, tamdiu continuatam, donec verat in rationaliter operandi, cogitandi, loquendi habitum. Non ignoras autem, ens nobis esse repertum triplex, ita ab invicem discriminatum, ut nec addi, quantum possit nec demi aliquid, neque confundi inter se, et harmoniam tamen habere seu proportionem ad invicem perpetuam omnia illa. Vides et praxin bene succedere,

* Jen nápis a konec listu jest psán rukou Komenského.

(successuram potius) in ente verbali, hoc est in L.L. studio. Ubi exemplum est sermo factus, hoc est vocabula totius linguae, rerum ordine in contextum redacta, et quidem in contextum talem, qui omnium grammaticarum regularum exempla perpetua contineat, adeoque nihil sit, nisi grammaticarum regularum paradigma perpetuum. Id ruditer expediebat prior illa nostra Janua L.L.; perfectius et admiranda elegantia (ignosce voci confidentius emissae, spero enim talem fore) expediet nova, quae nunc sub ultima lima versatur. Huic addeamus praecepta in abstracto: grammaticam scilicet omnes sermonis leges, melius, verius, plenius, amoenius atque adhuc visum est, explicantem. Sequatur lexicon nova iterum et unquam praecogitata ratione, linguam docendi et discendi rationem, mira discentium jucundaque praxi detegens. Ita studio L.L. optime fore consultum existimamus. Quid autem, si parallela quoque ratione studio rerum seu operum, sapienter edendorum et intelligendorum, consulere volumus? Procedet, si exemplorum syntagma praemittatur, divina et humana opera spectanda proponens: analysando scilicet mundum, et quae in eo sunt, pansophice (prout in Diatyposi delineavimus) per omnia. Hoc dabit Januae R.R. textum, ipsam pansophiolae synopsis. Quid ergo grammaticae respondebit? Quid nisi metaphysica, abstractas rerum sive operum, (factorum et faciendorum) formas et normas explicans, sicut et tertii generis etc. etc.

Dehortaberis me in prioribus, ne ad nova consilia abripi me patiar. Non nova fuerunt: antiquas Hartlibianas inventiones in mentem revocabam, postquam felicitis cujusdam catastrophas tam certam facere inciperet spem. Sed recte tamen: vidi ego post, et Vestris confirmatus sum, periculose spei, si nihil praeter spes sit, superaedificari spes. Rediique lubens ad propositum contrahendi vela, quamprimum Deus utiliter haecenus observata et inventa in unum fascem collegisse et ecclesiae communicasse, dederit gratiam, ut his exsoluto tricis, senectutis annos tranquillius transigere liceat. Hoc ergo jam mihi stare propositum (ut sub titulo: Eruditionis scholasticae syntagmatis triunius harmonici omnia nostra in compendium trinum sic redacta, publico exponam) non ignorabis et pro me Deum orabis. Quae et causa est, ut neminem amplius ad laborum societatem expetam: plus satis jam expertus et operosum fuisse molimen, impraegnare conceptibus iisdem plures voluisse et inanem fere conatum, providere pluribus voluisse, quippe nihil adhuc successit, mihi vero curae et remorae auctae sunt. Quod scribis, Te Oxoniam videndi, bibliothecas penetrandi eoque selectissimis observatis thesauros nostros augendi, adeo flagrare desiderio, ut splendidissimam recusare malueris occasionem, agnosco laudabilem in honesto proposito constantiam. Sed videndum Tibi relinquo, an expediat Te Tui posthabere curam? Ego enim sic stante proposito meo, carere diligentia Tua forsitan potero, dum mihi ad metam festinandum est. Sed et quamvis redire ad me et in commune conferre operam velles statim, nescio, quid sperem, cum Te tam facile amica etiam monitiuncula offendi videam. Scriptum domini Kinneri domino Hartlibio communicavi optima intentione, qua et ille bonus vir quaedam sic in chartam conjecerat: ubi licet nihil inesset, quod non laudi cederet Tibi recte intellectum, adeo tamen Te irritatum ostentisti, ut nisi manu Tua scripta illa essent, credere alicui, talia mihi de Te referenti

nequissimem. Ultra vicies nominando virum, ne semel quidem honoris apicem (D) adicere voluisti; non dignatus cum honore illo, quo Deus et academia dignata est. Non ita convenit, o Amice! Sed ignosces meac quoque parthesiae: monere et moneri amicitiae est etc. etc.

Iste Tuus tam inutilis fervor non illum solum, sed et me offendit metumque incussit vel monendi Te de re quapiam, sed transeant ista cum caeteris fragilitatis nostrae erroribus etc.

(Nemohl sem přepsati sám víc pro pos,icháni pošty.)

CVI.

Ad Pastores Belg. ecclesiae Caladrinum et Optebekium.

Vota et observantiam!

Venerabiles Domini, et in Christo Fratres!

Commendaveram nuper dilectioni Vestrae Georgium Ritschelium, juvenem mihi propter raras ingenii dotes adamatum, et in Angliam Vestram certo fine (ad colligendum e bibliothecis Vestris nobis ad structuras nostras profutura) amandatum, rogans, ut promissa olim in opus nostrum subsidia (aut illorum saltem partem aliquam) in illum transferre velitis. Sed audio petitioni meae non fuisse locum, eo, quod non exsolvisse videar fidem, qui hactenus nihil luci dedi. Quae verba si stimulus sunt ad maturanda promissa, laudo prudentiam, si aculeus ad pungendam innocentiam, non affici non possum. Nolite Fratres peccare in charitatem, tacitae cujusdam imposturae insinulando fratrem in opere Domini perstantem. Nolite ipsi velle videri inconstantes in sublevando pios pro gloria Christi labores. Non ego primus fui, qui Vos ad opem ferendam sollicitavi, sed Vos duo me, nihil tale cogitantem, in hospitio meo convenistis et favorem obtulistis Vestrum, adeoque jam cum Vestratibus egisse et propenodum transegisse majorique parlamento turbis intricato minoris parlamenti Vestri (Vestra fuerunt amicabilia verba) offerri mihi promovendi studia mea promptitudinem nuntiastis. Egi gratias Deo et Vobis, atque ex eo tempore Vos inter *visiteurs* meos numerare et tanquam exsertam erga me manum Dei osculari non destiti. Cumque videremini propositum meum sic intelligere, quasi nihil praeter editionis impensas requireretur, dixi, nondum eo rem deductam: biennio mihi vel triennio ad recolligendum mea opus; (quod et Amsterodami alibique amicis fassus sum: scribo enim libros, non fundo, parturio, non abortio et vere cum poeta dicere possum:

*Qua nunquam via facta fuit, contendere conor,
Hoc est susceptum, quod mihi tardat opus.*

Dixi, inquam, tum jam editionem praecipitari non posse. Nec tamen sic pium propositum deserendi ostendistis affectum. Eecur ergo jam mutatur? Ego sane postquam mihi Deus alibi Patronum excitavit, in meos peculiaries usus nihil a Vobis requirebam; requirebam in amicos, ad idem opus concurrentes leva-

men. Num leviter egi, quod de constantia Vestra bene persuasus charitatis promissae commonefeci? Scribunt Sigismundum imperatorem e ministris cui-dam quiddam promississe, quod post dare differret. Instantique huic respon-disse: Nimium est, quod petiisti. Hunc autem: Serenissime imperator, deli-berandum id fuit, antequam promitteres, ego jam nihil praeter imperatoriam fidem requiro. Ad quae ille: Si alterutrius jactura facienda est, famae aut pe-cuniae, hujus malo. Simile quid inter Vos et me intervenit, amici: Vos an similia respondere velitis, Vobis videndum relinquo. Rogo autem responsum, ut, quid mihi facto sit opus, sciam. Si enim Vos deseritis amicum meum, pro-videndum erit undecunque tandem, quia deserere non possum illum, qui se (liceat cum apostolo dicere) mihi dedit et Domino. Patronus quidem meus ob eandem causam (editionis moras) parum abfuit, quin me quoque deseruisset; sed accepta operarum ratione et quousque indefessis laboribus progressi sirtus conspecto, acquievit et in annum adhuc unum (quo jam luci dari debent opus-cula, alia post alia) nostrum duos sustentare promisit; sed ego praeter fami-liam meam tres quoque domi meae ecclesiae alumnos alo illisque pro ama-nuensibus et in opere minutarum plenissimo et explanandis infinitis salebris, cooperariis utor. O amici Dei, si me tam videretis nudc, quam videt, qui videt omnia, quam non veniret sinistri aliquid suspicari! Agimus enim constantissime ea, quae, nisi omnia fallunt, rei Christianae vehementer inservitura sunt, sed suo tempore et adornata recte, ut automati cujusdam instar sint, motus sponta-neos et harmonicos edentia. Praecipitare itaque opus tam pulchrum, quod matura-rari postulat, non esset prudentis. Et tamen dum sic urgeor, promisi jam edi-tionem hoc ipso, quam inchoamus (da feliciter, o Deus!) anno. Hoc ipso Januario mense inchoabunt operae, spero (jam enim partem praemisi, et, ut fiat in nomine Dei initium, permisi) Stockholmiae sic volente Patrono, ipsaque serenissima Regina. Jubebo autem (aut certe Patronum rogabo), ut simul ac prelo exierint libri, alius post alium, ad Vos quoque mittantur. Atque tum, utrum verba an res dare voluerimus mundo et Vobis, videbitis et judicabitis. Valete et illos e Vestris, qui fautores nostri sunt, salutate. V.

5 Calend. Jan. 1647.

J. C(ornelius).

CVII.*

S. Hartlibio.

S. Per hemerodromum ad binas Tuas respondi 5 Calend. Jan., quae si forsitan interissent, adjungo hic apographum. Promisi autem plura per Anglum quendam, cujus ad Vos abiturientis spem faciebat Joh. Slavke, mercator no-ster. Abiit jam, nomen illi Ambrosio Grigges, a quo accipies 50 imperiales pro Ritschelio. Reliqua forte supplebunt dd. pastores Belgici, ad quos nuper scripsi, aliudque exemplar hic adjungo, ut, si prior perii, esset, quod tradatis. Plus

* Konzept listu tohoto psán rukou Komenského a otištěn od Gindelyho v »Sitzungs-berichte der philos.-histor. Classe der kais. Akademie der Wiss.« Bd. XV (1855) p. 546—547.

mittere non sufficio, atque adeo hos 50 aegre corras. Testes sunt, qui circa me sunt, quam obruar curis et quam, unde levamen sperabam, ibi sarcinam reperiam vix jam tolerabilem. Ergo boni consulat Ritschelius sibi que jam prospiciat, quod posse, et lautas sibi offerri conditiones iterato scripsit. Non igitur est, cur a nobis retardetur, cum nobis sic omnia praeter spem cadant. Volebas Tu, et magnis obstestationibus exigebas, ut Ravio aut Kosako aut alicui alias excitati spiritus viro profectionem ad Te suaderem, feci, quod potui, talemque ratus, hunc misi. Sed Tibi contemplativus videtur, quum negotia Tua practicum requirant ingenium. Sperabas contemplationes ipsius operi pansophico fore utiles: sperabam ego idem. Sed hactenus nihil videre scribis, jam praeter promissa nihil ego, cum nihil adhuc communicet. Sperabas fore, unde videres illi: sperabam idem ego. Ecce autem spes nos utrinque deserunt! Haeres Tu, haereo ego, quia nos haerere sinunt, qui favorem et auxilia promissa retrahunt. Sed culpa Tua est, inquis, qui nihil in lucem dando spes marcescere sinis. Sit ita, sed partem culpae ferant (si non totam), qui me huc detruserunt, ut progredi non possim, quomodo velim. Quinam illi pastores multi demoliti sunt vineam meam, inquit apud prophetam Deus. Ego dicam: collaboratores multi perdididerunt vineolam meam aut certe retardarunt operas. Scripsi aliquando et repeto atque id serio: si solus fuisset relictus, dudum absolvisset, quod propositum erat ab initio Dei ope. Ideae enim praevisae erant expressae Prodomo jam ante annos 14, et animus tunc fuit ad labores alacris et benedictio divina, dum in occulto operabamur Deo illo solo freti, sensibilis. Sed postquam coepimus patere et humana circumspicere auxilia et pompam moliri, nescio quomodo et vigor animi centro suo emotus ac per circumferentiam dilapsus flaccescere et a consiliorum pluralitate confusio oboriri et progressus denique sensibilibus nos destituere. Scio ego Te, amicissime Hartlibi, bona intentione id fecisse, quum me in lucem protraheres, favores Maccenatum mihi conciliaries, laborum socios conquireret: ecce tamen, quam secus ac volumus, res cecidit! In lutum me coniecisti, ex quo nec ipse reperio exitum nec Tu ostendere mihi tandem potes. Mihi quoque ipsi testis est conscientia mea, non aliqua sinistra intentione (ditescendi aut clarescendi aut saltem minori negotio rem peragendi et otia post agendi) auxilia oblata fuisse admissa, sed primum, quia aliis plus tribuere soleo, quam mihi, plus ab aliis quam a me sperabam, si operi accederent. Deinde, quia celerius sic progressurum opus confidebam, tandem, quia mortalitati sic consulendum videbatur, ne tantum opus uno moriente moretur, potius a pluribus inchoatum potenter continuaretur, quicquid uni humanitas accidisset. Circumspectio haec nihil habere culpae et rei ipsi satis bene cavere videtur, effectus tamen ecce nos destituit. Nam nec adeo lucis augmenta sentio ab agitatibus tam varie consiliis; primae ideae prestant, nec progredimur celerius ideo, quod plures admisimus manus; haeremus potius, si non regredimur aut certe agimur in ambages et gyros et sic retardamur sine fine, nec denique ad continuandum opus, quid ea res adeo possit, video. Nam si ante absolutum quomodocumque opus morior ab illis, quos adhuc circa me habui, quid exspectandum sit (ad vindicandum ab interitu opus), nondum

video. Praestitisset absolvisse opus et exposuisse publico et sic sparsisse melioris lucis scintillas, ut in feliciorum ingeniorum fomites illapsae ignescerent. Accedit, quod unde illos sustentemus, quos in laborum societatem invitavimus circumspectando, tantum nobis molestiae facessimus, quantum ipsum opus tacite continuatum non facceret. Et quod majus, pudendam exercere cogimur mendicitatem, oblii illius, quod Lysander habet: Praestat inori quam mendicare. Me profecto jam pudet isto argumento epistolas scribere, ultima haec sit ad pastores Belgicae ecclesiae; usque adeo pudet jam illius rei, ut Patrum etiam meum, qui anno hoc etiam auxilium promisit, submonere verecunder, egeam licet. Meditor potius, quomodo (absolutis spinosissimis didacticis studiis) ad functionem aliquam redeam, meoque pane pastus tacite reliqua peragam, si benedictionem non subtrahere volet misericors Deus. Mea tenuitas non multis egebit: modo absint illa, quae nunc premunt onera. Domino Duræo serio gratulor, quod jam stationem certam, in qua serviat Deo, repererit. Ausimque iterum Tibi quoque suadere, mi Hartlibi, ut Tibi aliud eligas vitae genus et in particulari aliqua functione servias Deo. Cogita per Christum, annon Marthae vitam vivas, de aliis semper distractissime sollicitus? et annon una res sufficeret ad placendum Deo et serviendum tamen proximis? Certa nempe aliqua functio, in qua honeste vivas, Deo et proximis servias, Tibi et Tuis prospicias. Annon hoc foret imitari Mariam? assidendo ubiubi pedibus Domini, curasque viribus impares reliquendo Deo? Dissipari omnia consilia nonne vides? Obluctari fati consultumne putas? Fieri potest, ut ego consilia Tua nondum capiam nec enim unquam adhuc vel detexisti satis clare, vel ego in iis exquirendis curiosus fui. Memini Te von einer Correspondenz-Cantzelei scripsisse; sed illud quid sit, quem finem habeat et quem usum, non intelligo. Quicquid sit, si ejus rei causa homines Tibi, domi et peregre alendi sunt, et pro re tantilla (non enim quanta sit intelligere me dixi) tantae subeundae curae, operosam Tibi elegisti provinciam laboresque interminabiles erunt Tibi laborum merces. Quam optem, ut Tibi libeat cum Mose deprecari tantum curarum pro aliis onus! Lege, quaeso, Num. XI v. 11, 12, 13, 14, 15, et inter legendum Deum ora, ut Te aut liberet curis istis, sub quibus Tibi fatiscendum est certo, aut media ostendat, quemadmodum Mosei (v. 16, 18 etc.). Ego autem orabo Tecum.

Quantum ad me, scias mihi jam certum esse contrahere vela, simul ac Methodum LL. novissimam absolvere et luci exponere, dederit Dominus. Contrahere autem vela sic. Primum dimittendo colaboradores omnes, deinde revocando vastos labores in compendia, quae ejus modi veniant in mentem, cognosces ex adjectis chartis, (ex Diario meo extractis Tibique non aliis, praeter Ritschelium, communicatis pro confidentia nostra). Syntagma eruditionis scholasticae tri-unum harmonicum ibi videbis. Quamquam et ibi quaedam sunt circumcidenda forsitan, quod dies dabit. Testis ergo eris, me ad me reverti, denique orabis, ut gratia sua ille quoque ad nos revertatur humilesque labores nostros, ut sic tandem benedicat. Ritschelium quod attinet, mittat ad me suas illas methaphysicas meditationes, quibus, si me juvari sensero, faciam, ut sciat. Interim fortunis suis ne desit, Tuo etiam consilio, si opus, adjutus

Scripseras ante, ut omnia mea transcribi et ad Te mitti curarem, sed illud fieri nunc non potest, dum omnes quinque circa spinas didacticas occupamur nec animum ad alia citra confusionem transcurrere possum. Sed et post, si compendia illa moliemur, continuari opus et maturari magis e re erit. Si tamen interveniens mors operas interruperit, requirere talia e manu haeredum meorum nihil prohibebit, inter quos affinis erit meus, consilii hujus aut, si mavis promissi, non ignarus. Vale et ex me reverendum dominum Duracum saluta, cujus aequae, ut Tuis, precibus me commendo, utque Vos vicissim spiritu suo regere non intermittat Christus, oro.

Dabam 11/21 Jan. 1647.

(Comenius.)

CVIII.

Ritschello eadem die.*

Scripti nuper, — communico apographa. Facient, spero, dⁱ Belgae. — Addo ipse 50, quos ad Hartlibium mitto. Plus in praesens non possum nec posthabeo polliceri. Ideoque non tantum non prohibeo, ut Tibi consules, suadeo potius. Invenies facile modum extricandi Te, ut invenircin ipse, si aequae liber essem. Tu vero etiam Tui juris factus (quanquam mancipatus fuisti nunquam) nos amabis, et, si quid consilio amico suggerere poteris, non intermitteris. Metaphysicas meditationes quantocius ad me mitte, quibus si me juveris egregie, Tuo honore id facies, non enim aliis invidere suas inventiones aut surripere soleo. D. K. ad Sept. mecum manebit, non ultra, quia nec Patronus beneficium ultra extendere promittit nec mihi media sunt, et anhelus quietem. De Metaphysicis (an sit artibus annummeranda) iudicium Tuum ad me perscribes, cum in chartis ad Hartlibium missis legeris. Amicus ille Stradauni vita excessit, a mortuo ergo responsum non exspectabis. V.

CIX.

Salutem et observantiam!

Nobilissime Fautor!

Ultima Januarii missa sunt ultima Methodi capita cum indice et dedicatoria, et Januarii textus parte. Haec an venerint, scire avco: priora enim venisse (in Decembri missa) significavit d. Kellerus, Te absente. Facite, quaeso, sciamus, an et haec. Jam nihil pensorum mittimus: primum quia sic magnifici Patroni voluntatem esse scripsit d. Kellerus, donec constaret de typographo, deinde, quia sub manu nobis ista relinqui, donec ad prelum poscantur, bonum est. Mire siquidem nos adhuc exercent labyrinthi, sed superantur tamen opae Dei in dies. Possemus forsitan festinantius, et urget operarum speculator (mi-

* Koncept psán rukou Komenského, rovněž i koncept předěleho listu.

nutias et temporis alio potius debiti jacturas pertaesus), sed non possum persuaderi, ut tot annorum foetum, non infeliciter (uti speratur) gestatum, cum pariendus est, abortiar. Victurus genium debet habere liber. Robora (si opus) animum *τοι ἰδιότρον!* Duraturum opus promovet, eduret igitur nobiscum, qui sub mole sudamus. Festinabimus tamen, ut quamprimum generalem partem, methodum, sub prelo esse intellexerimus, in nobis non sit mora nec erit. spero, si in *Majo Vestibulum*, in *Junio Januam* (ubi navigationes creduntur tutiores propter noctes lucidas totas) accipiatis. Scripsit dilectus frater, r. Kellerus, d. Patronum vereri typographo, cum quo egimus, committere opus, malle Strengnensi. Quid autem, si (quod apud nos susurrari incipit, et nos non invitis accipimus auribus) d. episcopus in archiepiscopum promotus? Ergone secum typographicum abducat? ergone migratio remoras novas afferet? Aut quia Upsalia quoque officinam pulchris typis instructam habet, in illustriori loco excudi gaudebimus? An, si apud Vos difficultatibus res implicatur, in Hollandiam mitti placet? Offert mihi Adrianus Heerbord, Logices in Academia Leydensi professor, operam suam correctoriam, si mea ibi edi vellem. Sed et Amsterodami possit. Mea nihil interest, mittam, quo jussus fuero, modo ne nimiae sint morae. Ego enim festino, quia majorum desiderium ad se trahit. Et mallet jam ibi esse. Sed perdurandum est, si expugnare volumus oppugnari coeptam Methodi (circa haec minora etiam) barbariem, et praestare solide grata scholis officia et obturare ora calumniae, varie alias (ut satis video) paratae. De iconibus ante scripsi et quasdam misi ad sculpturae tentamen Kaysero; quid autem fiet, si ab illo discessum fuerit? Sed et sic metuo, ut intentioni satis fiat, aut erunt remorae certissimae. Quid ergo, si editio haec prima absque figuris prodeat? Interim autem has effingendi ingenioso chalcographo committatur negotium? Primum, quia sic elegantiora erunt omnia. 2. Plures poterunt adjungi super totum *Januae* textum, ubicunque autopsia lumen addi posse sperabitur? 3. Scorsim excudi poterunt opusque ipsum sequi, ne hoc remoram patiat. Oggeri possit, librum sic fore magni pretii. Resp. Non pro quovis discipulo erit prorsus necessarius: habeant docentes et commonstrent discipulis. Si vero et horum aliqui comparare sibi poterunt (locupletiores), tanto melius. Deinde, si sit, qui non sculptura, sed rasura rem expediat, non adeo crescet pretium, cum decuplo celerius procedat. Qua arte praecelluit *Matthaeus Merianus* (Francofurti ad Moenum), sed nuper jam vita functus. Excellentior autem in eadem est *V. Hollar*, Pragensis, nunc in Anglia exul. Si adhuc in vivis est (quod spero,) et res ibi tranquillae sint, nihil consultius, quam illi committere negotium; pollicitus enim est mihi, dum ibi essem, operam suam. Fac, quaeso, ea quoque de re Vestram cognoscam mentem. (Figuras ejusmodi delineare nunc non pergo, rebus ipsis intentus, his paratis delineationes ipsae lusus erunt.)

Quid autem de numero exemplarium primae editionis? Si placeat domino Patrono meo consilium, ut illa nonnisi ad colligendum doctorum virorum judicia et censuras directa sit, quingenta suffecerint. Puto autem intentionem hanc non esse prohibendam. Primo, ut tanto certiores simus, bene impensos esse, tum sudores nostros tam diuturnos, tum sumptus Patroni tam liberales, si

publica accedant testimonia et approbationes. Secundo, ut tanto major redeat ad scholas et ecclesiam horum utilitas, si variorum moniti animadversionibus (impossibile enim non plus videre oculos, quam oculum) omnia reddamus exactiora verissimaque eruditionis scholasticae infundibula. Tandem, ut solidata per omnes minutias (etiam quae aciem nostram forte nunc fugiunt) Methodi novissimae acriceia, scholas ab ulteriore variatione novisque confusionibus reddamus securiores. Consilium hoc si approbat dilectus Patronus, mitti ad me poterunt (quod et nuper benigne obtulit) vel ducenta exemplaria communicanda a me per varia regna viris eruditis et illustribus integrisque ecclesiis et academis pro impetrandis quam celerrime judiciis. Atque tum editio secunda perfectior et votis undique satis faciens adornari poterit. Hoc consilio capita Methodi postrema tria scripta sunt, hoc eodem addendam puto cautelam, ne typographi recudant (quam hic in charta vide N° 1), ut et paucula quaedam corrigenda quibusdam locis (N° 2).

Plura non addo, responsum ad haec (et priora) cum desiderio exspectaturus. Ne differatur igitur, etiam atque etiam oro. Atque his omnes Vos divinae gratiae commendo salutemque fraternam d. Kellero adscribo.

4/14 Martii 1647.

N. D. Tuae observantissimus
J. Comenius).

De d. episcopo Strengnensi adde, an nostra legerit? an approbet? an editionem apud se promoveri permittat? an querelam suam hic recusam sciat? (Mitterem exemplaria, si avetis, saltem cum navibus.) A d. Hottono, num Irenicum suum ni Germanicum transferri et typis hic utrumque vulgari permittat, responsum nondum habeo: calidis alioqui desideriis a pientissimo sene, d. Barone de Dohna, exspectatum.

(Na 4té straně:) Nobilissimo Viro, Domino

Johanni Wolzogen,

mihī observando.

Připsáno jiným písmem: 1647 Script. Elbing. prid. Id. Mart. Resp. Leo-
stad. XIII Cal. Jun.

CX.

Illustrissime atque nobilissime Baro, Domine honorande!

Nactus ego ante hos aliquot annos (a manu amici mei Hartlibii) excellens illud Tuum DE VERITATE opus, divinas ingenii dotes admirari, tanti inter sapientiae proceres herois nomen venerari, pro vita Tua Deum exorare magnoque desiderio promissa opera reliqua exspectare coepi. Quorum num prodierit aliquid, dum inquirō identidem, ecce nuper idem amicus opus de CAUSIS ERRORUM communicat, tam gratum, quam flagranter desideratum munus. Sed quod gratius etiam Tua, perillustri Domine, humanitas effecit, cuius manu cum in ipso libri frontispicio, Comenio hunc ab authore dono mitti, legerem

scriptum, tam benignum affectum venerationis osculo non excipere non potui, Deum precatus, ut quicquid sancte moliris, prospere cedat, nobisque altera ejusdem operis pars* (cum NOTITIARUM communium Syntagmate et de PROVIDENTIA DIVINA UNIVERSALI et de CONSCIENTIA libris) oculus prodeat. Sanctum enim certe agis opus, dum inimicum Deo tenebrarum regnum oppugnas, et quomodo a densa errorum caligine in apertam veritatis lucem promovere se tam varie caecutientes mortalium mentes qucant, ostendere instituis. Quod argumentum a nemine hucusque ex professo (quantum sciamus) tractatum et cujus recte pertractandi feliciter Tu aperuisti fontes, utinam excolere incipiant omnes, quibus e tenebris in lucem prospectus datur! Non quod non omnes boni scriptores in errorum destructionem veritatumque propagationem tendant, sed quod nondum hac via. Quippe omnes docent res (seu per res ipsas seu per collecta undecunque de rebus testimonia) rebus obversi, sui et organorum, quibus rerum cognitio excipitur, securi. Cum autem rerum apparentiae (propter causas, quas vestigas ac detegis Tu) varient (essentia licet eadem sit omnibus), dum alius apparentiam hanc, alius aliamprehendit et pro sua quisque pugnat, alienam oppugnat, fit veritatum et falsitatum perpetua variaque mixtura et collisio sine exitu. Tu igitur salubriter mones, deceptiones non in rebus ipsis, sed in conceptibus nostris radicari, cavendumque ante omnia esse intellectui et sensibus, ne patiantur illusionem. Sapienter! Aut enim hac via proficiemus aliquid, aut alia vix restabit. Utinam consilia haec audiat mundus! utinam admittat, ut homines incipiant nonnisi propriis sensibus uti, nonnisi bene normatis niti! Quam facilis esset veritatis et concordiae via, cum DEUS et SOL omnibus idem sint. Nunc autem dum mundus totus extra se vagatur nec quisquam e turba vel sensum vel rationem vel fidem illis obvertit rebus, quibus debet, aut modo illo, quo debet, fit, ut in vertiginem eant omnia. Nec ut redeat ad se mundus, quidquam magis necessarium esse credo, quam si posset sisti, ut incipiat secum et cum rebus morari: non transplantando male congestas de rebus opiniones ab aliis in alios, sed attendendo, quos ludos in conspectu omnium edat ipsa Dei sapientia. Atque huc tendunt nostra quoque (quantilicunque sumus) molimina, ut veriorum et meliorum amor instilletur mentibus, puriusque videndi omnia, quae sunt, eo modo, quo sunt, oculis adaptetur sensim sine sensu lucis collyrium. Sed nos usibus juvenutis et scholarum attemperamus omnia, quae possumus, quanta maxime simplicitate possumus, persuasi, si corruptis humanis rebus adhibenda sunt remedia, propinanda esse aetati primae. Communis quippe notio docet, minus corrupta emendari facilius et, nisi fundamenta recte ponantur, caetera in ruinam strui. Molimur autem machinam nostram annis jam pluribus nec adhuc absolvimus. Mirantur multi, ut video; nonnulli indignantur, imposturam interpretati; rident etiam aliqui, tam lento partu prodeuntes musculos. At Tu, Vir adultae sapientiae, non ignoras, quid sit scribere libros, non nugas, et scribere, non transscribere, et inter perpetuas syrtes exstantesque et latentes scopulos, Scyllas et Charybdes, securos quaerere transitus, non naufragia. Si ergo nobis accidit,

* Po straně připsal Komenský: Co s tímto? do Panaugie aneb Introitu Pansofie.

quod de se poeta ille cecinit, (Qua nunquam via facta fuit contendere conor, hoc est: susceptum, quod mihi tardat opus,) nihil novi accidit. Sed solatio est, si mora facit sapientiam, Publii testimonio. Quorsum autem ego haec? Quia Illustritati quoque Tuae, ut video, patere coepi, de nostris quoque moris et remoris effundere illa, currente calamo, non fuit alienum visum. Quo primario collineat epistola haec, verbo exprimi potest.

NOTIONUM communium Syntagma desiderio desideramus, aeternae sapientiae in imagine sua positas radices aeternas! Christum oro, ut Te luce impleat et benedictione! diuque incolumem superesse jubeat TIBI, TUIS, REGNO, ORBI! Ita* animitus optat et vovet, qui se gratioso favori Tuo devovet et commendat.

Elb. Boruss. 5/15 Junii (16)47.

Illustrissi. Exi. Tui
obs. cultor
J. C.

Titulus: Perillustri atque nobilissimo Domino, Domino Eduardo Baroni Herbert de Cherbury etc. etc. Domino et Fautori meo.

CXI.**

Ad Hartlibium, 12 Junii 1647.

Amicorum suavissime Hartlibi, ut Te Christus impleat spiritu sapientiae ac roboris ad ea, quae in gloriam Dei agis, animitus opto! Cognovi enim et quidem cum voluptate cognovi ex iis, quae ad nos misisti, et intra mensem trino fasce perlata sunt, quam indefessi Tui sint pro publico bono conatus, quamque benedictione sua incipiat coronare actiones Tuas Deus excitato tandem spiritu eorum, qui tantis moliminibus opem ferre sufficientem soli possunt. Laudetur sanctum nomen illius qui omnia disponit secundum beneplacitum voluntatis suae facitque omnia pulchre unumquodque tempore suo. Meam fidem fuisse languidiorem factam, tamque lentis et varie impeditis successibus fractam, fatendum est, ut putarem in quietem potius esse regrediendum et tacite agendum, quod tamen suo tempore, si vellet Deus, (seu vivis seu mortuis nobis) prodesse posset nihilominus. Praesertim cum intellexissem inter Fratres meos agitari consilia de revocando me ad stationem vocationis meae, a qua secessionem ad annos aliquot impetraveram. Cogitabam igitur: Contrahenda esse vela omnino et ostendendum praxi ipsa ad beate vivendum paucis esse opus. Laborum esse figendum terminum et collineandum ad metam per lineas rectas, ne per immensa et per gyros ferremur sine fine. Quas reciprocationes non potui non significare Tibi, tam arcto foedere circa sacra haec molimina mihi juncta, ut et Tibi oneribus tam gravato levaminis spes esset ratione mei et quas mea causa fovendos susceperas, et mihi ad me reverso liceret

* Odtud počínajíc rukou Komenského psáno.

** Úryvky z listu tohoto otiskl A. Stern v »Milton und seine Zeit« I. 2. pag. 492.

tacite agere, quae in theatro non bene agi (quantum ad me), satis jam mihi compertum est. At Te in proposito perseverare et publica publice agere velle, eoque fine theatrum amplum ac splendidum erigere ac jam aperire video. *Communicationis officium* publica auctoritate stabilendum et solemniter jamjam inchoandum. Melius Te intelligo ac unquam, quanquam negotium ipsum a communium votorum summa nihil recedat. Generalium tantum desideriorum ideam ad particularitatem loci et temporis determinari theoriamque praxi inchoari video. Ut igitur tantis coeptis Deus et alto benedicat, millies iterare non desino. Initium utique faciendum est alicubi et aliquando, ne vota semper intra vota subsistant. At ego illius rei tempus fore tum credebam, cum amotis ruinis et explanatis arcis, nova ponendi aedificia adessent occasiones. Nec enim certe aliter potest, ac eo fine consultationem illam (de rerum humanarum emendatione) adornandam in occulto existimavi, ut suo tempore offerri posset mundo, effectum editura tanto potentior, quanto prodiret insperatus, fulguris instar. Tu existimas, ut video, inchoari oportere in ipso rerum tumultu, in faciliorem confusionum oppressionem. Nihil repugno, praesuppositis tantis requisitis, quae jam non deferre Tu speras, sperareque Tecum incipio huc non sine metu tamen grandinis adhuc et procellarum. Quia nondum peregrisse Dominum in monte Sion opus suum, alienum opus suum, opus castigationis Christianarum gentium, satis in evidenti est. At Vos, si Vobis creditis hiemem transiisse, imbres abivisse ac recessisse et flores apparere in terra Vestra et tempus putationis advenisse et vocem turturis audiri in terra Vestra et ficum protulisse grossos suos et vineas florentes edere odorem suum: eja surgite, ostendite faciem Vestram sponso coelesti etc. etc. Utinam et nobis tam liceat esse beatis! Venit in mentem purioris olim doctrinae scintillas primas prosiisse ex Anglia in Bohemiam, ibi erupisse in flammam, quae paulo post corripuit Germaniam, tandemque fulgore suo implevit Europam. Utinam nunc magnae quoque reformationis opus similiter procedere placeat Domino, ut initia ibidem fiant potenter, unde sancto incendio corripatur orbis terrarum! Amen, Jesu Christe, Amen!

Cogitationes illas Tuas de *communicationis officio erigendo* transtulit in latinum P. F. eorum in gratiam, qui Anglica non intelligunt, inter quos d. Baro Dohnanus. Sed et exemplar ad Te mittitur.

Aurora solis evangeli in orbe occiduo oriundi, non suspiria tantum, sed lacrymas mihi elicit. Albescunt certe regiones ad messem rogandusque dominus messis, ut extrudat messores et quos emisit jam, impleat spiritu suo ad faciendum intelligenter opus Domini. Non unam illic mihi sensi occasionem suggeri bonarum cogitationum, quae communem thesaurum consultationis magnae augere possunt. Quaeso Te, mi Amice, quicquid similium materiarum est, communicare ne dubita. Ego vehementer confirmor (ab ista etiam de Americanis relatione) tria illa, quae in *magnae consultationis excitatorio* posui, (unitatem, simplicitatem, spontaneitatem) clavos esse, quibus reserari possint sensus omnium hominum in omnia et obtineri assensus universalis veritati expugnarique quicquid tenebrarum est sive purae ignorantiae, qualis in istis gentibus est, sive etiam pravae cujuscunque dispositionis, qualis nos Christianos tam misere

dilacerat. Certe *disunio, multiplicitas et violentia* omnium mundi confusionum, desperationum interituumque infelix basis sunt, nec illis aliud opponere possumus, quam illam *unitatis, simplicitatis spontaneitatisque* ab aeterno *UNO, VEKO, BONO* venientem tri-unam salutis viam. Verum de his alia.

Conatus Vester de communi omnium gentium et linguarum scriptura bene me oblectavit, tametsi ab illo non tantum sperem, quantum optari video. Milles praestaret habere linguam novam,* per omnia rationalem ipsoque sono et vocum structura rerum naturas recludentem. Nam tot linguas, quot jam sunt, et tam confusas, uti jam sunt, ad eosdem mentium conceptus iisdem exprimendis characteribus reduci posse, non dubito tantum, sed pro impossibili habeo, qui inter unam Latinam et Germanicam parallele exaequandas reperi tantas tricas, ut me, cum collaboratoribus in tantum delatos sentiamus labyrinthum, quantum praecogitare potuisset nemo. Certe si praevidissem, vix me huc coniecissem. Monuit quidem sapiens ille Mersennus noster (cum me ante hoc septennium ad efficiendum ex Janua L.L. Portam hortaretur) dubitare se, an dignum sit, tantos in linguae Latinae culturam impendere labores, cum faciliora opera effingere queamus novam tanto perfectiorem etc. Quod cum meo quoque sederet animo, aegre a me obtinebam, ut in emendandam Januam serio descenderem, semperque his annis optabam alium quempiam id operae in se sumere. Sed frustra: tandem Maccenatis mei voluntate realibus omnibus sepositis huc detrusus sum, nec jam retrahere manum debeo aut etiam possum, nisi Didactica linguarum (reali exemplo Latinae et Germanicae demonstrata) ad finem deducta. O quam poeniteret huc impensi temporis, nisi solaretur, homines nonnisi gradatim duci posse, et per haec minora, sensum incurrentia, fidem posse fieri majorum et reconditorum. Et denique repertam hic linguarum ductu, methodum, vere universalem fore ad omnia etiam realia studia. Quod videbis,** amicissime Hartlibi, cum ultima XII capita Methodi L.L. novissimae, (quam nunc mittimus) leges. Interim ego certus sum (oraculis divinis et operum Dei harmonia edoctus) appropinquare tempus, ut reddatur populis labium unum, ut invocent omnes nomen Domini et serviant ei humero uno (Soph. 3. 9.) Cum Babilone coepit linguarum confusio,** desinet cum ruina ejusdem miseratione Dei. Per linguarum pluralitatem Christus evangelium spargere coepit in gentes, perficiet opus recollectionis gentium recollectione linguarum. Quae eo dicuntur, ut quanquam praeclarum opus molimini, illo communium characterum invento, imperfectum tamen futurum esse opus, si ad communitatem labii non simul tendatur et veniatur, certe Vobis pollicemini.

Academiae Londini foundationem (iis rationibus, quae scripto illo consignatae sunt,) habeo pro initio complementi illius nostri voti, quod «Viae lucis» capite XVIII expressimus. Procedat ergo res in sancto Dei nomine, nulla obstante invidia. Memineris, quid Hübnerus scripserit ex Galliis, quam murmurant ea de re; non Londinum, sed Parisios centrum orbis esse dicitantes.

* Po straně připsal Komenský červeně: do panglottie

** Rovněž připsal Komenský: Drž se tedy toho, lege p. ipse.

*** Taktěž připsal: do pang(ottie).

Sed valeat hic, der erste der beste; et illud juris naturalis. Quod nullius est, praesumitur esse primum occupantis. Rationes nostrae (in «Via lucis» positae, et in his Vestris motivis expressae) perstant et perstabunt. Modo Deus illo- rum flectat animos, ut qui res tantas possunt, velint etiam. Et quia velle vi- dentur, prosperet Deus sancta consilia successu optato in sanctissimi sui no- minis gloriam. Amen, Amen, Amen.

Consilium Tuum de Didacticis nostris in Anglicum sermonem transferendis et parlamento dedicandis, (eo fine, quem innuis, ut sit, unde reliqua studia continentur,) in totum approbo et pro tam provida cura gratias ago, communi- caturus luhens, quemadmodum petis, omnia quae ad prelum mittentur (non jam Holmiam, sed Amsterdamum), ut Tu simul accipias, et transfundi mox in linguam Vestram cures; nec tamen fortassis edenda, nisi cum edita videris Latine. Quod ne sit remorae, facillime poterit a D. Rulicii diligentia obtineri, si Tibi singulas plagulas, ut a prelo exibunt, transmittat. De quo agere cum ipso poteris. En igitur primam partem generalem, ipsam Methodi LL. novis- simae inquisitionem et ad reperta fundamenta conformationem; ad cujus con- spectum cave dicas, quod nuper episcopus Strengnensis: Iterum ideas et ge- neralia tantum? Particularibus, et re ipsa convincendi sunt homines, molliore via iri posse. Particularia enim illa jam sequentur et res ipsa cum Deo. Ideas rursu[m] praemittimus, quia in hoc etiam opere Deum et architectos sapientes imitatur. Illi nota sunt ab aeterno opera sua, hi nihil solidioris operae in- choant sine praestructo modulo. Si quis aliter opera sua inchoare sibi inte- grum putat, non invidio; mihi linguarum Didactica res tanta visa est, cujus structuram nisi profunde erutis, firmiterque stabilitis fundamentis tentare non liceret. Praesertim cum eo tentatur, ut desideriorum circa rem hanc inveniri posset finis: non ponere ob omnium oculos, quorum requirimus judicia, cen- suras, opem, quicquid diurno harum rerum scrutinio considerandum se obtulit, non potuimus.

Quod scribis tarditatem nostram mirari quosdam, et quod circa minora haec et viliora Didactica et Scholastica, haereamus adeo, ut quid in majori- bus exspectandum sit, dubitare veniat. Respondebo cum Salomone: Penes hominem sunt cogitationes cordis, a Domino autem sermo linguae gressusque ejus. Non otio mihi transmitti tempora, sed continuatis noctesque diesque laboribus (et quidem non extravagantibus, sed circa illa ipsa, quae agenda suscepimus occupatis,) novit Deus et qui circa me sunt et cooperantur. Si non eluctamur aut tarde nimis, facit aut multitudo (simulque magnitudo) coeptorum aut virecularum tenuitas aut etiam illi, qui seu nimis urgendo obtundunt seu praejudiciis inturbant. Etiam illud Bernhardi: *Largissimi promissores, vanissimi exhibitores*, in nos torqueri audio. Atqui non minus sapienter alius dixit: Magnarum rerum tardi sunt progressus. Et Sophocles: Solet cunctari vir, qui rem magnam molitur. Et Publius: Deliberare utilia, mora est tutissima. Item: Diu apparandum est bellum, ut vincas celerius. Et: Mora omnis odio est, sed facit sapientiam. Et Seneca: Non potest parvo constare res magna. Quintilianus denique: Nihil rerum ipsa natura voluit mag- num effici cito praeposuitque pulcherrimo cuique operi difficultatem. Quae

nascendi etiam hanc fecit legem, ut majora animalia diutius visceribus parentum continerentur.

Ae ut pro me ipso speciatim respondeam: Fatendum est per conscientiam, tametsi cum pudore: *Plus possem, si minus vellem*. Sed dum totum volo, et particulare nihil in solidum delectat, haec non absolvuntur, ista mole obruunt. Tu, Amice, ultimos desideriorum nostrorum fines non ignoras, (praesertim post communicatum nuper Magnae Consultationis Excitatorium,) quam amplè sint et quam amplè requirant media, quibus proin omnibus circumspectandis, eruedis, comportandis, comproportionandis, ampla quoque requiri temporum spatia nemo, qui sapit, dubitabit. Et eum ergo urgemur adeo? et quasi nihil agentes fuerumque ignavorum adinstar pastu abutentes tradueimur? Laudabo ego Deum, si post absoluta nunc jam (cum Deo) Didactica respirare detur. Redibo lubens inquietem, quam anhelat jam animus meus; etiam subsidiis destitutus forsitan, etiam famae ipse meae superstes forsitan. Scio enim crebescere jam inter multos, Comenium desperare Pansophiae opus et succumbere. Sit ita, oblectent se hae spe, quibus volupe est; mihi seena cedere voluptati erit, progressuro nihilominus tacite (in realibus), si volet Deus et quousque volet. Si Deus volet, dico: non ex more, sed cum intima desideriorum meorum in manus Dei resignatione. Ea enim cogitare dedit Deus et eo deduxisse cogitata, ut, si adicere volet dies et vires et lumen et benedictionem, futurum quiddam sit veritatis robore et lucis fulgore orbi suffectorum): si retrahere volet manum, redire adhuc omnia possunt in chaos et in nihilum. Quantum ad me inquam, et haec mea, nam alibi quoque agere Deum et acturum, quae restitutioni rerum serviant, scio et exsulto et Deum laudo, eoque libentius etiam seu vita cedam, si me ante laborum finem revocare voluerit, seu continuatione, si alia agere jusserit. In manu ipsius sum, qualequale tandem organon (tale autem, quale me sibi finxit aeternus plastes) versari me patiar, et patior: ultra nihil valens aut volens etiam. Delapsus ego ad haec talia sum, Hartlibi, non tantum occasione epistolae Tuae intolerabile quiddam videri, quod a me nihil haecenus edatur* dictantis, sed et quod his in locis non absimilia quorundam judicia experiar. Imo et consilia inter ecclesiarum patronos (in Polonia) agitari ad me perscriptum est, de me his studiis, quae sine exitu videntur, eximendo injungendoque mihi labore, qui certioribus usus sit, nominatim concinnationi syntagmatis theologiae eo stilo ac methodo, qua adversus Valerianum Magnum Echo usa est. Id num urgere perrexerint, autumnalis synodus ostendet, ego autem Deo me permitto, ut dixi: visurus interea, quid apud Vos quoque et per Vos operatura sit manus Dei, et suasurus fratribus meis, quod magis e re videbitur, et impetraturus tamen vel hiemis sequuturæ gratiam. Quippe illam quoque Didacticis adhuc exasciandis adjici oportere video, postquam absolvere machinam hanc integram, scholarum Christianarum bono, stat sententia, nec versari in illis perfunctorie volupe est, quotidieque se offerunt, quae lucem augment. Haec ad Tuas.

* Komenký připsal po straně červeně: N. Ach připustil to k srdci již aspoň.

Ritschellii curam a Te haberi ac ipsi provideri, gratulor. Epistolam ad fautores et benefactores nostros Belgas en mitto! Fortassis adhuc adjicient, unde Te leves, praesertim si non perire charitatem suam, sed impendi recte, re ipsa jam cognoverint. Metaphysicarum suarum meditationum partem ad me misit, sed quas perlegere nondum vacavit. Inspeci hinc inde soluti et reperi, quae placent et displicent. Placet accuratio, cui bene insistit, displicet prolixitas et obscuritas. De tota re judicare non possum, quia totius systematis non fecit copiam nec misit synopsis. Coeperam cogitare (antequam accepissem ista), ut, si ad umbilicum perduxit, edi permitterem aut suaderem dedicanda mihi sub ceusuram; ego autem emendata illa, in quantum opus, remitterem commendata orbi literato pro censura universalî, si Vobis haec via placuisset. At desiit jam placere mihi ipsi ad primum chartarum istarum conspectum, videre gestio prius omnia. Leges autem, quae ad ipsum hac de re scribam.

Ad illustrissimum Baronem Herbertum en quoque epistolam! meo solum nomine scriptam. Ad quid enim jungamur hic, non continuari junctim studia haec? Neque hactenus d. K^o. Herbertiana legisse vacavit; suis ille insistet coeptis, si non defuerit, unde tantis rebus debita sustentet otia. Quod videre et providere, quia suscepisti Tu quoque, si Te illis mediis ad plenum instruat Deus, quae jam ostendit, bene est. Verum de his ipse Tecum aget et Tu cum ipso. Deus autem disponat de nobis omnibus melius, quam nostra ipsorummet providentia potest.

De Petri ad Vos transfretatione nihil adhuc certi polliceri habeo. Obvenit ipsi his ipsis diebus vocatio in Poloniam, sed praeferimus Vestram, quia commune bonum agitur. Interim Patroni quoque habenda est ratio, ne me et operas deserat, antequam viderit aut certe prospectaverit philologicorum finem. Omnino tamen sic disponemus consilia, ut in autumno Vobiscum esse queat. Et Vos, si quid illum aut me adhuc voletis, mature significare ne intermitte. Reverendo fratri, domino Duræo nihil seorsim scribo, sed officii eminentiam et tantas rem Dei urgendi occasiones, serio gratulatus, quotidiana ad Deum suspiria et ad omnia, quae a me requisivisti promptitudinem, serio offero. Legat vel ante alios Methodum LL. novissimam: inventurus, spero, quibus juvetur aut de quibus nos moneat. Particularia mitti incipient, simul atque fuerint ad plenum concinnata. V.

5/15 Junii 1647.

CXII.

Ad G. Ritschellium.

S. Accepi Tuas, quibus Te Oxonii vivere measque (cum subsidiolo) accipisse doces, utque ad patronos Belgas scribam, petis; tandem de Metaphysicis, quorum transmittis partem, iudicium requiris. Ad Belgas epistolia mitto per manum Hartlibii illis reddenda, qui me de caetero securum esse jubet Tua causa. Id quod gratulor et, ut omnia prospere cedant, Deum oro. De Meta-

physicis judicare nondum licet, quia legere nondum licuit, nobis nunc adeo unica Didactica occupatis (urgemur enim et festinamus ad finem), ut ad alia vix animum serio avocare liceat. Sed et quamvis legissem, quae mittis, de toto opere judicare qui possum, structurae totius ignarus? Promittebas mittere clavem: nunc scribis inutile visum, cum ex fine Cap I^m operis series intelligi possit. At illud ubi? Chartarum enim, quas mittis, initium a capite III° est (de communicabilitate). Optem igitur, ut seriem capitum mittas totius operis. Modum alioquin tractandi singula jam video, de quo quid sentiam, si quaeris, dicam. Placet ἀσπλῆεια, cui Te insistere video, sed prolixitas videtur inesse major, quam expediat, si juventutis et scholarum usibus haec accommodata volumus. Nec facilitas videtur illa, quam optamus, ut haec ultro influant. Scis enim propositum esse scribere Metaphysicam non doctis, sed pueris et plebi: ad praeformandum conceptus generales, in particulari omnia ultro resolubiles, et in illis recte absque errore percipiendis normas futuras. Id tamen, dum in Tuis desiderare videor, nihil Te id turbet: perge Tu ἀσπλῆειαν illam Tuam more Tuo persequi. In fluidam quandam facilitatem concinnamque breviterem reducere illa ego confidam, dum Tu eo rem deduxeris, ut Tibi satisfactum putes. Atque sic forsan ope juncta dabimus, quod neuter seorsim posset. Deum oro, ut Te roboret rerumque venas et nexus recte videre det. Ego nunc in perpolianda usque LL. Methodo ita sum occupatus, ut aliud agere non libeat, optemque Te meo exemplo nihil etiam agere, nisi quod agendum suscepisti, Metaphysicam. Sed unum mihi etiam nunc orandus es. Quaeso Te hac re mihi gratificare, ut, quae ad me mittis, legibilis descripta sint. Aegre enim, quae raptim scribis, possum legere lubidoque incessit non legendi potius. Aut utinam sit, qui describat etc.

5/15 Junii 1647.

CXIII.

Nobilissimo et strenuo domino Johanni a Wolzogen.

G. D. P. Nobilissime Fautor, Domine mihi dilecte!

Breviculo mihi esse licebit hac vice, cum et prolixius de rebus nostris ad magnificum dominum Patronum dilectumque fratrem Kellerum scribat Petrus, et mihi dubitare veniat, an Holmiam reversus sis. Paucis tamen. Tuae Leo-stadii VI Idus Maii datae, reddita mihi sunt III Idus Junii et postquam Methodi LL. novissimae exemplar Vestrum ad d. Hottonum mitti intellixissem, praeter chartas apud episcopum amissas, has e nostro exemplari exscribi jussi, jamque mittuntur, ut operarum initium Elzevirius faciat, quando volet. De particularibus nihil dum mittimus, quia mira omnium complicatio vix alia sine aliis absolvi permittit. Nemo facile crediderit, quantis nobis sudoribus constet nova haec novo modo suscepta, totius linguae retextura, et ad parallelismum trinum (verborum cum rebus et inter se et cum verbis alterius linguae, istius

interpretis) reducendi omnia obstinatum molimen. Dum ad quorum confugimus auxilia (lexicographos criticosque, quorum supra XXX nobis semper ad manum consulendi in dubiis quibusque perpetuis fere,) aut nos deserunt silentio suo aut confundunt et intricant absurdissima dissonantia. Nobis interim, dum Spartam nostram recte ornare conceptisque ideis aut etiam excitatae jam expectationi satisfacere avidi, omnia quantum possibile, enodatoria reddere quaerimus, nihil, unde aliquid auxilii accedere posse spes sit, intentatum relinquimus, labor ex labore nascitur. Deum tamen laudamus, quod nobis patientiam det et perrumpendi ingeneret aviditatem, adeoque laboribus bene dicat, ut explanatiorem habituras esse pro tantis hactenus tritis viam scholas, ultra spem quiddam appareat: modo nobis coepta urgere, non praecipitare liceat. Scripsisti nuper, non obliviscendum esse illius: Manum de tabula. Opponere audeo: Non manum de tabula, ubi pulchre succedunt, antequam absolvatur Helena. Rides? Abstine! Nos enim revera Zeuxin imitamur, quicquid usquam eminentis deprehendi potest in unam formosissimam imaginem comportare inter se occupati. Et quidem a persequendo hoste, dum victoria certa est, nemo facile retrahitur, nec retrahendi sumus nos, qui monstrarum ἀποθόδιας integros exercitus feliciter Dei gratia dissipare adorti sumus, successusque ipso successu crescit. Haec ideo, ut ne facile receptui canere animum inducat, memores (nobiscum), quod finis labores coronet. Nos recipimus (iterum iterumque) nihil nos intermissuros, quominus et recte et quantum potest, cito expediatur negotium totum, memores et conscientiae interesse non fraudulenter agere opus Domini et famae, non supine pergisce negotium, de quo tanta in publico excitata fuit spes; et denique quietis, quam vel in senectute anhelat anima mea et quam frustra sperem, nisi vorticibus illis, in quos me conieci exemptus. Salveat ex me benignissimus Maccenas honorifice, quem obscuro, ut mihi pace illius dominum Kinnerum non hoc autumno dimittere aut, ut sibi prospiciat, promittere liceat! Tametsi enim (cum Vestibulo) Januam Linguarum cum eo pertinentibus ad Michaelis absolvi posse sperem, Atrii tamen structura tota restabit pari diligentia retexendum opus. Quod si mihi soli elaborandum sibi non sine causa vel moras metuo majores vel aliud quid incommodi. Permittat igitur suavissimus Patronus nos junctim haec legisse ac pergisce, in gloriam Dei et solatia multorum moras aegre scirentium (inter quos primus ego ipse sum), et denique ut liberalitatis in hoc pium opus suae laudare reportet solidam, qui meretur. Petrus noster vocationem accepit a Senioribus ad ministerii functionem in ecclesia Lesznensi, sed accesserat vocatio in Angliam a d. Duraeo. Neutram accepavit inconsulto Patrono, atque si altera est acceptanda, praefendam existimo illam, ex qua plus emolumenti ad res ecclesiae sperare potest. (Plus enim agit, qui plus prodest.) Qualis est Anglicana, vario respectu. Prior enim illa functio suppleri facile potest, a quocunque alio, posterior non idem. Neque illuc ibit, (si ibit,) ut patriam sua opera fraudet, sed ut ad melius inserviendum illi (cum evangelio aperiat ostium Dominus,) melius se praeparet. Quare illi author sum, nec abit a sensu meo conscientia sua, si annuerit Patronus, ut in Angliam eat. Quod circa finem aetatis hujus fieri possit, dum ea, quibus nos in exascianda Janua et eo spectantibus juvat, peracta fuerint; re-

liqua enim illo absente peragi poterunt. De his igitur, quae futura sit generosi Patroni mens, doceri exspectabimus. Valete Deo commendati.

Dabam 8/18 Junii 1647

Absens amicus
J. Comenius.

P. S. Duos codices bibliorum Bohemicorum mitto: alterum domino secretario Campe ex promisso, alterum in bibliothecam domini Patroni et usu Tuo.

J. C.

CXIV.

Vota et observantiam!

Eximie Fautorum!

Binas Tuas accepi intra mensem (datas Idibus Sept. et V. Cal. Octobris) neutras, quod sperabam, Maecenatis nomine, Tuo utrasque. Gratium tamen est, quod facta illarum mentione, quas reverendus Kellcrus magnifici Patroni nomine dederat, non adeo nos fuisse in oblivione, innuere volueris. Sed Kellerianas illas nos hunc usque in diem desideramus, negante mercatore ulla tales ad suas venisse manus: mandatum duntaxat de numerandis nobis d. Valensibus, quorum et partem jam transmisit. Beneficio hoc novo ad acrius etiam labores urgendum obligari nos et excitari sentimus, non destituri ope Dei, nisi confectum opus (quam usque poterit exacte,) in monumentum exstet tantae magnificentiae, cui verbis aequandae nihil invenio, quod sufficiat. Tanta Maecenatis beneficentia abuti profecto jam trepido, nec mihi prolationes illae operis nostri ultra spem, religionem jam incutient, sed pavorem. Quae et causae fuit, ut (quod nuper significavi, antequam accepissem Tuas,) operarum illum socium, quem labores suos nobis tanti vendentem, solo nostra celerius absolvi desiderio, ante hoc biennium admiseram, rursus dimitterem: cum nec celerius sic operas progredi viderem, nec melius; et tamen de nimicitate laborum querelas audire necesse haberem, nec ferre possem de paciscendis in futurum novis compensationibus sollicitationes; nescirem denique, an dilectus d. Patronus ultra biennium expensas in illum fieri permissurus esset eoque veritus, ne vel novae offensae ansam darem, vel me difficultatibus profundius implicarem, discessionem illam admisi, cujus me non poenitet, nec sinistre futurum confido d. Patronum, cum sic minoribus expensis et strepitu majori autem harmonia (et ut confido temporis compendio, usque adeo spe mea excideram et a diverticulis nunc in viam redi,) negotium confici queat. Quod faxit Deus, et Vos, Amici, precibus Vestris laboribus promovere nostros ne intermittite.

Caseus Svecicus, praegrande munus, in honore est non tantum mensae meae, sed et aliquot e proceribus urbis nostrae theologisque. Volui enim hic veridicum testari Senecam, qui: Nullius boni sine socio jucundam esse possessionem, observavit. Etiam atque etiam contestare quaeso gratitudinem nostram

pro hoc quoque beneficio dilectissimo Patrono. De reliquis ipsemet scribo: hic autem dilecto fratri d. Kellero adscribo.

Apud nos rerum quies, utinam apud Vos! Sed triste quiddam spargi incipit de procerum discordiis. Avertat Deus! aut si quid intervenit, sopiat simultates privatas publici boni amor! Apud nos hoc singulare et a saeculis inauditum, quod regis Marocco ex Africa ad regem nostrum appulisse legationem, a domino consule nostro mihi heri relatam est. Causam ignorari adhuc.

Satis autem Divinae gratiae Te cum omnibus Tuis, Vestris et nostris commendo. Vix jam aliquid scripturus hoc anno et ante ver futurum. Ergo longum valet et oremus pro invicem.

Elb(ingae) 8/18 Nov. 1647.

N. D. Tuae
observans
J. Com(enius).

(Na 4té straně:) Nobilissimo et strenuo
Equiti, Domino Johanni a Wolzogen etc.,
Domino et Amico suo colendo.

(Jinou rukou připsáno:)

1647 Elbingae XIV Cal. Decemb. Red. XIV Cal. Jan. CIDI CXLIIX.
Resp. XII Cal. Janu.

CXV.

Grata nobis omnia Tua, reverende, clarissime Domine Comeni, gratus ad Vestros reditus, salvis omnibus, gratus ille animi stimulus, quo ad elaboranda promissa ferimini, gratus de concepta pacis apud Vestros spe nuncius. Gratias agimus Deo, qui Vestris Vos reddidit, Vobis Vestros, salvos, incolumes utrinque; preces jungimus, qua vires largiatur operi perficiendo, qua privatim utilia inspirando, meditata provehendo, qua publice Vestram Vobis tranquillitatem, rarum saeculi pignus, firmiter deinceps servandam, restituendo. Qua fixa et nostra spes quietis hac parte elucet, quos ancipites tenebant Vestri motus. Prioribus Tuis non respondi, quod Patroni nomine ad dominum Figulum, quae injunxerat, scripsisse tunc sufficere putabam, temporis angustia praereptus. Responderem autem nunc libens desiderio Tuo de transmittendo ad Te scripto illo Hottonico, quod e re censes in Vestros vulgandum. At arctiori spatio transcribi non potest, minus filio manu, qui periculose aegrotavit, jam convalescere videtur. Rev. tamen Kelléri ope opinione forsitan citius eo potiri licebit, dum frigus ingruens nobis iter maritimum ne praecludat. Quod ne et Tua typis destinata nobis aliquantisper invident, metus est. Quae meliora reddi possunt, imperfectiora relinquere piaculum et fraudi esset: illud tamen mentem subinde verberet, manum de tabula. Deo Te cum Tuis omnibus peramanter ac officiose a nobis omnibus salutatis commendatum volo, illucentis novi anni auspicia secunda conprecatus. Vale.

Stockholm, XIX. Cal. Jan. CIDI CXLVII

T. R. D. studiosissimus colens
J. Wolzogen.

Admodum reverendo, clarissimo doctissimoque Viro, Domino Joanni Amos Comenio, amico honorando Elbingam.

(Komenský připsal:) a domino d. Wolzogen XIX Calend. Jan (1647) datae, 2 Jan. redditae.

CXVI.

Ad dominum Wolzogen. 10 Sept. 1648.*

Nobilissime Fautor, Domine mihi perpetuo observande!

Nondum initium feci per ignotam illam viam, Glogoviam et Stetinum, ad Vos mea mittendi, dum se mihi Dantiscum adhuc semper occasiones offerunt. Mitto en rursum partem partis generalis philuras novem (a *D.* ad *M.*): Typographus alter occupatus adhuc est in alio opere; inchoabit nostra quoque intra duas hebdomadas, atque tum progrediemur celerius juvante nos Deo. Ego me interesse gaudeo: emendantur et in plenioram harmoniam melius eunt omnia in dies. Deum laudo, qui consilia nostra suis hoc modo temperavit consiliis. Multa sane sunt, cur apud Vos esse praecoptarem, praesertim tali hoc tempore, quo talia haec in conspectu mundi agit Deus, qualia videmus. Sed et multa sunt, quae acquiescere consilio Dei taliter haec disponenti jubent. In summa, non nos ipsi sumus, penes quos sit arbitrium nostri rerumque nostrarum, aliunde pendemus: felices, si scientes volentes plena cum resignatione nostri, plena cum humilitate, pleno cum obsequio supernae nos submittimus directioni. Tuae sub Idus Augusti datae, redditae mihi sunt circa Idus Septembris. Acquiesco omnibus, quae nomine m. domini Patroni denuntiata sunt, ne, si sumptuum magnitudo hic difficultates adferat, molestia d. Patrono creetur, adeoque etiam subsidia ordinaria ne exspectentur, nisi foras datis, quibus sexennio incubuimus liberalitate Maecenatis sustentati. Iustum est, ita fiat! Pudet enim profecto beneficiis tam saepe onerari, fidem tam tarde liberare. Confido autem Deo meo fore, ut, cum omnia in luce exstabant, aliter aequi rerum aestimatores de hisce laboribus iudicaturi sint, quam nunc, dum, quid fiat, ignoratur, nec praeter superficiem et generalem ideam aliquid ostendere datur. De d. Kinneri laboribus ego nihil iudicare praesumam, loquetur res ipsa. Ego satis felix mihi videor, quod mihi redditus sim, illi autem, ut felicius agat sua, opto. Diatyposin suam, quod mihi volueris communicatam, habeo gratiam, quamvis et ipse communicarit. Es stehet alles damit im weiten Felde. Deus nos juvet. Denuntia, quaeso, dilecto Maecenati vota mea multa cum gratitudine pro submisso iterum d(ucatorum) Vallensium subsidio. Ist zwar meistentheils gegessen Brot: pactum tamen hoc ratum sit (ne oneri fuisse aut esse voluisse videar), ut beneficia suspendantur. Nempe ut constet, mihi non hoc quaeri, et ut stimulo sit, coepta sic urgendi ut ad finem. Petrus cum argento illo (quantum post exsoluta nomina supererit,) nondum apud me est, exspecto tamen in dies, cum esse in itinere, ad amicos solum deflexisse sciam. Adjacentes** literae ad illustrissimum dominum Cancellarium et reverendum dominum Episcopum etiam atque etiam rogo, ut recte curentur: multum interest, ne a manibus istis aberrent et quantocius tradantur. Si magnificus dominus Patronus Vobis est praesens, facile curabitur, scio, sed nec si forte adhuc abest, Tibi

* Komenský vlastnoručně připsal.

** Odtud počínají psáno rukou Komenského.

medium defore spero. De publicis nihil habeo, quia, quae in Polonia et Bohemia (nobis hic vicinis regnis) mira sane! fiunt, non ignorare Vos certus sum, recentioraque Dantisco, quam hinc (dicam et certiora. quam ex angulo nostro) habituros confido. Haec raptim, ignosce.

Dabam 1/11 Oct. (1648)

Nobiliss. Generositatis Tuae
observatissimus cultor
J. Comenius.

CXVII.*

Illustrissime Domine,
Evergeta gratiosissime!

Quam volupe antehac popularibus meis, pro evangelio afflictis, audire fuit, quae per me et alios renunciari jusserat Celsitudo Tua, NON DESERTUM IRI NOS, tam triste est audire nunc: DESERI NOS, adeoque jam DESERTOS in pacis Osnabrugensibus tractatibus. A cujus participatione si excludimur, quid juvat VOS a nobis tanquam liberatores post Deum nostros respectatos fuisse? quid, VOS ope lacrymarum nostrarum vincere, si, quos veluti jam ereptos in libertatem asserere in manu Vestra est, afflictoribus rursus in manus traditis? quid, evangelicae concordiae, sancte inter majores nostros inita, sancte item martyrum sanguine roborata, admonitos per VOS fuisse nos, si, ut ad evangelii professionem redeat regnum nostrum, non providetis? Vos nempe, quibus id providere posse dedit Deus. Vos enim estis, (quod videt et stupet mundus,) magnes ille miraculosae virtutis, non attrahens, sed atterens omne ferrum: et tamen magnetem ferro armatum duplo, triplo et decuplo plus posse, norunt physici. Credite igitur Vos etiam Aquiliones, ferrum Vestrum (licet robustius sit omni ferro Deo teste, Jer. XV. 12) armis ecclesiae, lacrymarum et gemituum roborari, ut tanquam coelesti armatum virtute penetret ubique, recellat nusquam. Non docendi causa scribere haec praesumo, illustrissime Domine, qui ex Tuo sapienti ore verba Davidicis consona (Ps. XLIV. 7, 8) audire memini, sed ut dolorem nostrum ex recenti trepidatione speique et metus pavida reciprocatione in gratiosae benignitatis sinum effundam. Multorum nomine haec scribo illorumque suspiriis permotus, denuo ad genua Tua et per Te serenissimae Reginae, totiusque sancti consiliorum Directorii provolutus per Jesu Christi vulnera, ne nos pro Christo afflictos tam in universum deseratis oro et obtestor. Respicite gentem, quam inter Europaeas primum respicere dignatus est Christus, ex Antichristianis cam eripiens tenebris, et quae antequam caeterae acciperent illuminationem, sola Antichristianae rabiei sustinuit furorem integro saeculo. Prima etiam nuper, quum evertere

* Originál listu tohoto chová se v kr. říšském archivu v Štokholmě a přepis z pozůstalosti Komenského v musejní knihovně v Praze a otištěn byl od Gindelyho v »Sitzungsberichte der phil.-histor. Classe der kais. Akademie der Wissenschaften in Wien« Bd. XV (1855) p 541—542.

statuissent omnes, alios post alios, excepit impetum, eventu eo, ut sua ruina reliquis defendendi sui relinqueret occasionem.

Paucula haec, quae consciis nonnullis, communi autem omnium a DEO PER VOS auxilia et misericordiam adhucdum prospectantium nomine scribo, testimonio sint quotidianarum nostrarum pro VOBIS ad Deum deprecationum extensarumque ad VOS pro commiseratione manuum. Audite nos miseros, ut Vos quoque exaudiat misericors Deus! Cui ardentissimis votis humillime commendo.

Dabam Łęznae 1/11 Octobr. 1648.

Illustrissimae Magnificentiae Vestrae
aeternum devotus
J. Comenius.

Illustrissimo Heroi, Domino, Domino Axelio Oxenstierna Moreae Australis Comiti etc. regnorumque Sveciae magno Cancellario, Domino gratiosissimo.

CXVIII.*

Ad d. d. Johannem Matthiae.

Propitius sit nobis et afflictæ ecclesiae suae Christus Jesus!

Reverendissime Praesul, Domine observande!

Est sane, cur consilia inter me et Maecenatem meum (de adventu ad Vos meo meorumque ibidem typis Jansonianis vulgatione) successu non fuisse frustrata optem, sub hoc praesertim tempus, ubi nos intestini hoc in regno motus circumstrepere incipiunt. Quia tamen me praeter alia gravioris considerationis impedimenta dilectae quoque vitae consortis invalescens morbus et lacrymae a proposito retraxerunt: huc autem delato, illa quidem erepta et ad meliorem vitam translata est, mihi tamen ad Vos transfretandi occasio simul erepta redeundique ad priora consilia obices multiplicati. Manco itaque in statione, in quam me divinae providentiae vis detulit: meis scholasticis libellis sic typis exscribendis jam intentus, partem de parte generali jam exscriptam ad Patronum meum mitto speciminis loco, reliqua urgebimus cum Deo, finem nisi in fine non facturi. Quantum ad realia illa Pansophica, fidem dedi dilecto Patrono meo, ad Vos illa missum iri, Vestris emittenda typis, quamprimum a philosophicis** hisce, cheu, quam spinosis, liberato mihi illa quoque majora revidere et in harmoniam pleniorum dedueta transcribere licebit. Quo sub onere fatiscenti, ut mihi sanctis Tuis quoque precibus subvenias, Vir sancte, submisse oro. Nisi enim ille Deus, qui hanc indidit mentem et haec talia agere jussit, et miraculose quodammodo hueusque roboravit, in finem usque roboraverit, ne labefactae jam laborum et ingruentis senii mole virgulae

* Otittěno od Gindelyho v »Sitzungsber. der philos.-histor. Classe der kais. Akad. der Wiss. in Wien« Bd XV 1855) p. 512—514.

** Má snad státi: *philologicis.*

sufficiant, metuere incipio. Spes tamen mihi a gravi nuper relevato morbo bona surgit (si verum est physicorum illud, revallescere, rejuvenescere est.) firmioris aliquanto rursus valetudinis. Et constitui, contrahendo (quantum possibile) vela, festinare ad exitum, quo et variorum doctorum virorum consilia et vota (ne illa necum mori patiar, quoquomodo perfecta vel affecta luci exponam) tendunt et me stimulant, sicut et illud ipsum admirandum Dei opus, quod apud nos per Vos omnipotentis dextera continuare non intermittit, qua de re, si quid querelarum et dehinc desideriorum oppressorum nomine in sinum deposuero Tuum, Vir Dei, condonabis benigne. Rogatus enim sum a pluribus, qui armis Vestris arma sua (ecclesiae arma, lacrymas et gemitus) jungere hactenus non intermisere, nunc autem armorum Vestrorum successum videntes, hinc exultant quidem melioris status spe: inde vero deiciuntur rursus descriptionis metu, rogatus, inquam, sum, ut, si quam viam ad illustrissimos Vestros, consiliorum capita, adeoque ipsam Serenissimam nossem, lacrymas illorum deferrem. Ego autem quam scire possum, nisi per Te, quem inter eos, quos a sacris consiliis isthic esse voluit Deus, non ignoro, viam? Ad Te igitur deferam ea, quae utrum Tu in conscientiae Tuae sinu premere voles, an rursus referre ad eos, pro quorum salute in specula Te stare iussit Deus, res sit arbitrii Tui. Ego liberabo conscientiam meam et quae afflictorum nomine Deo et Vobis, qui hic Dei loco estis, loqui habeo, eloquar. Spes fuit miseris gentis meae et vicinarum, Vos esse divinitus excitatum, sistendae animarum carnificinae, organon, de quo etiam tot acceperant ab aliis, qui cum potestate apud Vos (etiam in Germania consiliorum directioni) praefuerunt, promissiones, seu per gladii victoriam seu per transactionem pacificam infelicibus bellis imponendus esset finis, nostri fore memorem, ut simul cum aliis in integrum restituamur. Nunc autem cum in Osnabrugensibus tractatibus eo rem esse deductam vident, ut vindices illi (post Deum) nostri terminum, a quo passi sint ab anno 1618, ubi fatalis tragoediae factum est initium, retrahi ad annum 1624, ubi libertates nostrae religiosae et civiles oppressae jam fuerunt, vident simul et gemunt et apud Deum quiruntur se desertos et a participando tam diu desideratae pacis fructu exclusos. Silesii quoque ipsi, quibus in tota haereditariorum Ducatum provincia nihil praeter trium temporum gratia contigit, suspirant et infelicitatem suam deplorant. Ah, ubi est reposita in Vobis post Deum tot miserorum spes? ubi tot sanctae pollicitationes Vestrae, tot denique Vestrae, nil aliud quam oppressorum liberationem quaeri, obstationes? Aliquot ne auri tonnae tantorum laborum digna merces erunt, relictis tot animarum millibus, imo myriadibus in Antichristi fauceibus. Ubi est zelus Mosis, qui Pharaoni, quaedam dimittenti, alia retractanti dicat: Omnes greges ibunt nobiscum ad serviendum Domino, non remanebit ex iis ungula. Formidare antehac Vos potuisse, quemadmodum ibi Moses Pharaonis potestatem, agnoscent nunc, edoctis tot documentis, quid omnipotens Dei manus possit in iis, quos sibi organa legit, superesse fluctuationem mirantur. Sapientis est in optimis quibusque rebus totum malle quam partem: rei que bene gestae laudem possidere integram, quam quantillacunque parte mutilatam: ab hac igitur idea discedere cur velint heroes Vestri? Vox est Dei Deorum: dixi ego. Di estis et

fili Excelsi omnes Vos; si hoc sibi dictum intelligunt, intelligant et antecedentia, quid sit Deos esse et filios Excelsi. Eripite pauperem et egenum de manu oppressoris liberate. Haec si non audiunt dñi Vestri, audiant sequentia, quia nesciverunt, neque intellexerunt, in tenebris ambulant, dimovebuntur fundamenta terrae. Vos autem sicut homines moriemini, et sicut unus de principibus cadetis. Pauperibus interim non deerit refugium, ut tendendo coelum versus palmas clament: Surge Deus, judica terram, quoniam Tu haereditabis in omnibus gentibus. Ps. 82. Ille Deus, qui ad Moſen dixit: Ecce constitui te Deum Pharaoni, Aaron vero frater tuus erit propheta tuus: constituit apud Vos Pharaoni deos ad castigandum et humiliandum illum eripiendumque e manu ejus populum Dei. Te vero illis dedit prophetam: Loquere igitur, dilecte Aaron, ne Moses diffidere Deo et vocationi suae pergat. Die, quod Mardocheus Ester (IV, 13, 14), quod Josaphat populo suo (2 Paral. XX, 20), quod populus Israel regi suo (Ps. XX). Si reddere nos conscientiarum tortoribus serium Vobis fuit propositum, placuit ecce Deo agnoscendi erroris dare occasionem, traditis in manum Vestram hostibus nostris plenius ac unquam, ut nihil esset, cur in opere Domini progredi et oppressorum agere liberatores, (etiamsi mundus et inferi contranitantur,) agnoscatis. Ille idem Deus, qui ad Gedeonem dixit: non dabo Madianitas in manum tuam, nisi per pauciores. Ecce paucissima Vestrorum manu tanta nunc peragere adortus est, quanta vix ab integris exercitibus expectari potuissent. Si retinendi occupata justa deest causa aut titulus, existimant nonnulli, accersi posse, quibus ab imposita olim corona legitimaque electione, juris satis est. Alii retineri a Vobis posse, quae Vobis in manum dedit, in cujus manu scepra et coronae sunt, credunt: aut saltem hypothecae loco posse retineri, vel ad unius saeculi spatium, ut florescat sub manu Vestra ecclesiae vinea, quam devastavit aper etc. Videnturque ipsi hostes agnoscere (trepidare certe) talem eventum. Rediit enim hesternae die Vienna vir insignis, pius politicus, qui refert, adeo esse perplexa ibi omnia, ut dici nequeant. Cumque inferret, qui adstabat: in pace Osnabrugensium conclusa procul dubio spem ipsis esse, eoque facilius jam subscripturos, respondit, vacillare prorsus illam spem. Nec enim imaginari illos posse, quomodo victoriarum suarum cursum e manu sibi extorqueri passuri essent Sveci. Nimirum de se ipsi faciunt conjecturam: quid facturi certo essent, tali constituti loco, hoc idem metuunt, conscientia dictante ab aliis. Satis autem de his, quae dictante itidem conscientia ad Te scribere animum induxeram, quo fine dixi ante. Claudio: et R. D. V^m cum omnibus sanctis collegis et quocunque pro salute publica excubatis, divinae commendo gratiae.

CXIX.*

F. Petro Securio, Skalicium.

Salutem et amorem!

Dilecte in Domino Frater!

Qua die Tuae mihi redditae sunt 27 Januarii, eadem germani Tui d. Josephi (datae eadem die, qua Tuae 23 Nov. anni praeteriti) Leydae: utraeque Thorunio missae a fr. Adamo Hartmanno. Ad illius quidem respondi illico postridie, per ordinarium hemerodromum, ad Tuas respondere non licuit, nisi occasione data jam. Gratulor Tibi valetudinem, gratulor labores pios, quos pie impendis ecclesiae, habendis utraque lingua concionibus. Caeterum, quod querulari videris laborum multitudinem, stipendii autem exilitatem, eoque proruere velle, statione praesenti deserta, in Helvetiam, aut nescio quonam, non laudo. Debebas enim ad hoc saerum munus non alio aecedere animo, quam apostolico; ubi episcopatus bonum opus definitur, non otium, non luerum, non honor. Et scis apostolos, ne oneri essent ecclesiae, propriis manibus operari solitos. Neque nostrum quisque hic parato stipendio vivit: subsidiis acquiescimus, quae ex aliena misericordia ecclesiasticarumque collectarum reliquis (et quidem satis parce) subministrantur. Me speciatim quod concernit, profecto in sudore vultus mei pane vescor, ne ecclesiae oneri sim. Quod labores attinet, ad hos nati, ad hos vocati sumus, dicereque, si Tibi satis firmum est pectus, cum Homero Achille debes: laborum portio mea sit major. Si ergo vices fatiscientium illorum senum quandoque subis, subi alacriter, quippe cui id bono eedet saepe multumque exercitari: Deusque Te, si sincerum videbit operarium, roborabit.

Caeterum aegre conoquere possum, quod mihi iterato exprobras, quod Te non promoverim, quod potius Figulos, Olyrios et nescio quem, Te deserto, commendaverim: Tu tamen mea et aliorum hominum ope destitutus studia continuaveris etc. Prudentiam in Te, Frater, desidero et gratitudinem. Annon enim prout se occasiones dabant, promovi? Annon a proposito vago ad studium theologiae revoeavi? annon mecum ex Hollandia Bremam, ejusdem theologici studii causa, meo sumptu deduxi? annon diligenti et operosa commendatione honestam Tibi conditionem apud virum consularem impetravi? annon nummis aliquot juvi? nec id semel, ejus rei dominus Kozak (e ejus manu a me subsidiola acciebas) testis erit. Quid plus debui (quod quidem in viribus esset meis) facere et non feci? Nempe non plus tumorem animi Tui protuli, qui se undique profert in literis Tuis, commentario dignis. Ad quid enim est, quod iterato testimonii Basiliensis Tibi pro examine et speciminibus exhibiti mentione facta, illud mihi aliquando communicare pro-

* Otištěno od Gindelyho v „Sitzungsberichte der philos.-histor. Classe der kais. Akademie der Wiss. in Wien“. Bd. XV. (1856) p. 548—549.

mittis? Quaeso Te, imitator esto Christi, qui: Ego testimonium ab homine non accipio, dixit. Quis Te cogit, ut cum Paulo insanias gloriando? Ad quid subscriptionem epistolae Tuae posuisti:

*Petrus Securius, SS. Ministerii Basiliensis Candidatus,
V. D. Minister, ejusdemque apud Sakoleenses Confessionis
Helveticae Germano-Bohemus Concionator m.[p].?*

Ehem, quot verba tot vanitates! Habentne Basileenses singulare aliquod sacrum ministerium, a quo ceteros denominari oporteat? Et potestne ministerii candidatus appellari, qui jam actu minister est? Annon hoc est dilatare (cum fastuosis Pharisaeis) phylacteria sua et producere fimbrias suas? Reliqua transilio. Sed quo fine Tu, quaeso, subscriptionem illam titularum Tuorum ad me? Forsan ut superscriptionem sciam epistolarum ad Te dandarum? Frustra id expectas. Acquiescam ego, si Tu ad me scribens *επιγραφῆν* apposueris, qualem hic meam ad Te vides: acquiesce Tu quoque et vanis inhiare, quaeso Te, dedisce. Profecto si vere et sapienter magnus ille theologus, qui interrogatus: Quae esset radix theologiae? respondit: Humilitas; quae arbor? Humilitas; qui fructus? Humilitas; attende, obsecro, quam facile evinci possit, Tibi nec radicem nec arborem nec fructus theologiae esse. Si acriora videntur, quae scribo, non dicam: ignosce, sed agnosce errorem Tuum et emenda. An enim Tibi blandiendo in errore Te firmabo? Absit. Non ita nos mutuo diligere docuit Christus. Tu si nostro in consortio vivere optas, theologum Te crucis esse oportet, non gloriae. An vero ex hac increpatione odio Te haberi colliges? Cave: cumularis alias errorem errore. Charitas me cogit et Dei timor, libere corripere fratrem nec ferre in illo peccatum (Lege mandatum, Lev. XIX. 17). Si de me et meo in Te affectu aliter judicabis, peccabis in Deum, quem Tibi testem sisto, me non aliud quam aedificationem Tui et per Te ecclesiae quaerere, quod alia via, quam revocando Te ab errore et reducendo ab opinione Tui in veritatem, si obtinere sperare possem, aliam inirem. Sed haec simplicissima est et candoris plena, quod agnosces ipsemet, si Tibi simplex quoque in Christo pectus est, si non jam (Hebr. XII. 11.), aliquando tamen, quod faxit Christus. Cujus spiritui bono Te animitus comendo.

Lesznae 11. Febr. 1649.

Tuus in veritate (etiamsi Tu id ignorare videris)
Comenius.

(Nápis: Fideli Christi servo, Petro Securio, fratri dilecto.)

CXX.

Generoso et magnifico domino d. Johanni Marieszi de Marcuszfalva.

Generose Domine, Pater gratiosissime!

Quum ingressi sumus novum annum, ut felicem esse Tibi, Tuis, ecclesiae jubeat ille felicitatis nostrae fons, qui dixit: Ecce nova facio omnia! animitus precor.

Aegrius admisi, ut non expectatis amoenioribus vernis mensibus profectio-
nem ad Vos susciperet alumnus meus, J. Molitor. Quia nunc occasio se obtulit,
qualis raro, illeque sua negotia componendi et clientulus Patronum gratiosum
visendi impotentiori arsit desiderio, resistere diutius nolui. Causas desiderii
sui exponat ipsemet: ego eum in tantum duntaxat commendabo, in quantum
commendari meretur sua virtus. Libeat hominem videre, audire, versare, et
num aliquid profecerit, literis aut moribus, patebit. Habebit secum aliquam la-
borum neo-didacticorum partem, ut a prelo prodire incipiunt, offerendam no-
mine meo Generositati Tuae: reliqua suo tempore submitti poterunt. Interfuit
ille his operis, et quo molimina haec nostra informare tendant, (si forsan audire
placeat) poterit. Alia quaedam, illum spectantia, perscripsi ad dilectum fratrem
dominum Efronium, quae cum sciam communicatum iri cum Generositate Tua,
iterare supersedeo. Disponat hac etiam in re consilia Vestra illa suaviter omnia
disponens providentia Dei nostri! Ego cordis mei obsidem (dilectionis et fiduciae
erga Vos pignus) tradere Vobis nihil repugno, si sic ecclesiae Dei serviri posse
potuerit, quae res a Dei et Vestra determinatione pendeat. Ego votis pro
Te, illustris anima, et pro illustri Vestra domo, proque ecclesiis Vestro patro-
cinio divinitus commissis hanc meam obsigno epistolam.

Lesznae 11 Februarii (16)49.

Generosae Magnificentiae Tuae
observeranter devotus
Comenius.

CXXI.

Ad dominum J. Efronium po Janu Molitorovi.

Milost Boží s námi buď! A.

Vzácně v Kristu milý Bratře a Švagře etc. etc.!

Nesaudím pak za potřebné obsírným psaním sebe a dlouhým čtením Vás
zanášeti: máš léta, nech mluví za sebe i za mne, Vám, živau jsa epistolau.
Vy pak, budete-li věděti chtít, naučil-li se čemu po ten čas svého při mně
zůstávání, řekněte mu, co onen filozof mládenci k sobě přivedenému: loquere
adolescens, ut te videam. Neň-li více prospěchu in literis, nežli jest, příčina
toho nejpřednější byla, že reformován býti musel in moribus, quos corruptos
secum attulit, a práce byla napravovati to, aniž sem ho směl mezi školní chasu
pauštetí in tantis scholarum corruptelis, de quibus querelarum omnia plena
sunt. Již pak poželhal pán Bůh tak, že i v umění literním a theologickém eo
usque profecit, ut publice etiam concionibus sacris in coetu habitis ad populum
ecclesiae commendabilis esse coeperit et moribus emendatis amabilior factus
cum aliis, tum mihi et meis. Blíže přistaupím k věci, abyšte rozuměli, quantum
de illo sperare incoeperim. Oblíbil sobě to, aby zetěm mým byl, o čemž když
se mé nebozce prve než mně pronesl a její lásku zřskal, mně pak teď onehdá
také úmysl synovství per tertium vyjevil, odpověděl sem, že se ještě nepřestará,
aby raději na shromažďování ještě více darů božích, k službě církve potřebných,

myslil. Vám se pak plněji v tom vysvětlují, že, bude-li boží a Vaše a milého pana Patrona (p. Jana Mariáše) vůle, přijíti ho za syna neodpírám, i proto rozpomínání se na někdejší tam časy a děda jeho milého k sobě právě otcovskou láskou, kterýž mne za syna máti a dcerku svou Johanuku (tohoto matku) mně za manželku dáti chtěl, a v té oboplné naději mnoho let z obojí strany sme trvali, aniž tomu co jiného, kromě že když mne p. Bůh místem a příčinami opatřil, ona ještě nedospělá byla, překazilo: tu zajisté abych se manželkou jinak opatřil, sám dobrý tatík mi radil, nýbrž opatřiti pomohl, jen abych synovskou předce affekci k němu měl a domu jeho rád slaužil etc. I myslím tedy sobě, nedostalo-li se mně s domem Laneciovským se spojití, nechtě se toho aspoň dítěti mému dostane, když toho tak a příčin k tomu Providentia divina podává. Tak máte z oné strany vysvětlení, jemu pak, aby se dále již s Bohem a Vámi a p. Patronem (jakožto poručníkem) svým milým radil, řekl sem. Raďtež tedy, jak rozumíte, že by jemu bylo k dobrému. Já pro druhau dcerku (kteráž též k manželství dorostá,) již místo věda, kdybych i tuto opatřiti mohl, snáže bych (dvě malých ještě místkem opatře) mysl svou upokojiti reliquosque dies senectutis meae, někde v koutku se usadě, v užitečných ještě bohda církvi boží pracech strávití mohl. Což Bohu poraučím, a abyšte i Vy modlitbami svými poraučeli, žádám. Shledání nějakého s milými Bratřimi, tam z Vašeho záhoř, vinsujeme sobě letos, pro zahrazení opět zdělaných mezer: ó kéž jest možné i s Vámi srdečně bych přál, a budau-li se jiní k tomu sem se vypraven kloniti, medle neodpírejte také a Jeho Milosti p. Patrona mým jménem proste, ať tomu raději napomáhati, nežli odporovati ráčí: bude to poslažití moci, cele za to mám, i samému Jeho Milosti ku potěšení, snad víc než v jedné věci etc. etc.

V Lešně 11 Febr 1649.

CXXII.

B. J. Sáporovi.

Velice v Pánu milý Příteli a Bratře, přišla příčina a potřeba odpustiti do Spiše Jana Molitora mého a odpustiti hned, když se mu ne zlá trefila příležitost; i vidělo mi se poslati ho k Vám také, aby, o čem mezi námi snešené potřebí, tak se státi mohlo compendiosius, nežli skrze obšírné listy, a najisto raději, nežli když se listové posílají, an, docházejí-li, neví se. Již sem Vám zajisté dvakrát od smrti milého B. Pavla Fabricia psal, ale došlo-li Vás (jedno neb druhé), nevím. Nech tedy toto jest po třetí a najisto; což, aby bylo, p. Bůh cestu jeho řídití a jemu průvodcem býti rač. Věc sama jest o našem shledání, mohla-li by k němu naděje býti příštího teď bohda ne podletí-li, tedy léta, pro zahrazení zase zdělaných opět mezer. O čemž, co k tomu vede a co zase na překážku býti se zdá, memorialek jemu svěfen jest, kterýž Vám ukázati a milému kolegovi Br. Chodniciovi odvésti má. Poradtež mu, jak by se tam za hory do Skalice dostati bezpečně mohl (ač budete-li toho nevyhnutelnau potřebu znáti, jakž já smýšlím i my jiní zde). A pošlete-li ho tam, založtež

ho některým na cestu penízem, zvláště vypravíte-li s ním koho pro průvod. O jiných věcech ústně Vám oznámí moci bude, co potřeba, až i o synu Vašem, ještě v Elbingu zůstávajícím; avšak jehož sem potěšil, že z jara teď do akademie poslán bude. Myslím však, mělo-li by Vaše sem dostání býti, aby k tomu času také sem prve zavolán byl (a Cassius s ním) pro utvrzení jich v úmyslu dobrém a při Jednotě dáním jim stupně jednoho neb i druhého. Na čem se pak strany toho (i věci samé i času) snesete, žádám časně před tím věděti dejte; jakou cestou, bude Molitor navrci moci, co odc mne slyšel a čehož sem v memorialku podotkl.

Naposledy žádám Vás za pozdravení všeho, kteréž při Vás jest, stádečka Kristova, zvláště pak kněží a služebníků, jménem starších, kterýmž z těchto věcí svěříte, co kterým náleží. A půjde-li naměřená cesta, nech hlasy dávají seniorství na jednu osobu, k konseniorství na tři, i z těch, kteří sem posláni budou, i z těch, které zde máme s sebou z Vašich, Br. Hronovského, Laurina, Daresa, hodných lidí. A pakli chtějí, ať to v moc starším dají učiniti, co v této tak extraordinární potřebě Bůh as vědomí káže etc. Libánské pozdravení a od syna dvojího psaní dodání etc. Proč jeho k ní psaní otevřeno, aby se vědělo o jeho úmysle, aby se mu dalo návštěvit, aby se sem dostal a potom odtud s Bratřimi do Uher etc.

11 Febr. 1649.

CXXIII.

Bratru Chodniciovi.

Utrpnost nad mdlým zdravím jeho (o čemž z Br. Sekuria psaní vyrozuměno,) se osvědčuje. Oznámení žádosti k shledání se předece ještě. Příčina se klade, nová mezera v Jednotě odjetím Br. Fabricia. O němž že již prve dvakrát psáno. Kam by nyní naměřeno bylo, z psaní Br Sápоровi a memorialku J. Molitorovi daného že porozumí. Summa, že jich sem dostati žádost jest, a jemu pomocníka přidati k Augustina, Sápóra a Efrona. Naděje jest, že proto jeho aneb jejich poodjetí církev nedostatku snášeti nebude. Br. Sekurius a Spirydon zastaupí, a byť bylo i někoho odjinud zavolati. A kdyby sám bezelstně nemohl, žádost se vzdává, aby aspoň ty tři jmenované vypravil aneb dva při nejmenším, aby se s konseniorským úřadem navrátili a třetí, aby byl Br. Laurin, jehož horlivosti v kázáních nad jiné se svědectví dává. Tak by oni po navrácení těch Bratří dílu božím zde se dějícím vyrozuměti a mezery zahrazené spatřiti mohli a některý mladý kněz k dílu Páně jim tam poslán byl etc. Zejména pak dále žádá se za oznámení: 1. Mnoho-li k sobě dědictví Br. Justina přijal. 2. Mnoho-li nebožtík B. P. Fabricius patrimonium svého v Strážnici má. Nebo dluhu Jednotě zanechal a tam odkazuje. 3. Aby otcům zdejšími společně správu učinil o odkazu neb P. Bernarda z Hodčjova, kde to zůstává, a jižli oni svého dílu dostali? a jak mnoho, a proč, co sem náleží, nedochází?

Naposledy oznámení o D. Sekuriovi, kdy psal, jak se mu tam daří, že i tam lásky ohně hasne etc. Že k nim psal po několikrát a žádá za odpověď etc. etc. C.

P. S.* Vzácného muže p. Wolfganga Sekuria pozdravte pozdravením lásky neošetně, a že žádám, bude-li to, co synu jeho píše, čísti, ať se nehorší, ale horlivosti boží přičte a pravé bratrské lásce, (když škodné při bližním vady nesnesu,) kterýmiž sloužití bude synu svému, an bratra nezkušením hřešícfo, z mládenčích ještě vitil vyvésti sobě pomohly pro jeho a skrz ně církve boží v dobrém vzdělání. Ten z(námý) cíl vždycky býti má všeho toho, co jedni při druhých konáme. V.

CXXIV.**

Maecenas optime, maxime!

Quid dicam? quid non dicam? Offensam verebar novam a dilato iterum laborum nostrorum fructu: Tu vero novis me afficis beneficiis, novis cohonestas invitationibus. Quam accurate Tibi supremum Deum, qui, quos semel amore complecti dignatus est, non deserit in aeternum, et nos quotidie (ut psalmista loquitur) onerat donis, imitari collubuit! Exaudiat Te Dominus in die tribulationis: protegat Te nomen Dei Jacob! Mittat Tibi auxilium de sancto, et de Sion tueatur Te! Tribuat Tibi secundum cor Tuum, et omne consilium Tuum impleat! etiam quod ratione nostri denuo agitari (nobis jam nihil tale expectantibus) animadverto. Quod tamen quia quale sit, nondum satis assequor, nondum etiam ad plenum exsequor; sed mitto filium meum alumnumque mecum una Tuum, Petrum Figulum, qui mei loco velet ac revelet, mearum ad Vos et Vestrarum ad me cogitationum fidus futurus interpres. Ego interim urgendis laboribus sic invigilabo, ut ad mandata Dei et Vestra paratus sim, simul ac, quae sit de me voluntas Dei, intellexero. Caetera referat ipsemet.

Vale, Patrone optime, perpetuis meis ad Deum suspiriis Deo commendate, memor ejus, qui se Deo et Tibi totum tradit.

Dabam 19/29 Maii 1649.

Comenius.

Generose et magnifico Viro, D^{no} Ludovico de Geer, D^{no} et Patrono meo summe observando. Stockholm.

CXXV.***

V. Generose Domine, Amice et Fautor observande!

Si me citius Tuae, V Idus Martii datae, invenissent, forsan pro hac epistola me ipsum haberetis, quem illico evolare et Vobiscum esse voluistis. Sed oberrant illae aut, nescio ubi haeserunt ultra duos menses: bene tamen est, quod

* Odtud počínajíc psáno vlastnoručně od Komenského.

** Originál listu tohoto nalézá se v kr. knihovně v Štokholmě.

*** Tohoto listu nalézá se koncept a i originál v knihovně musejní v Praze.

venerunt tandem, ut Vestra de me consilia intelligam. Quae utinam plene assequi, utinam protinus exsequi daretur! Sed quia nihil tale praesagire potui, meque ad tranquille hoc loco jam senectutis dies exigendum (quantum forte adjiceret Deus,) composui, et operae typographicae nunc maxime fervent fervereque mensibus aestivis incipiunt, nec denique Laconica epistola Vestra mentem Vestram satis liquide exposuit, (ut num me solum, an cum meis ad alloquendum tantum, an mandandum velitis, non intelligam) necessario mihi faciendum fuit, ut differrem, donec explicatius, quid me velitis, cognoscerem. Facio igitur, quod expeditissimum videtur. Mitto mei loco Petrum meum, qui Vobis, quo res apud nos loco sint et quousque labores progressi, coram referat, perceptoque de nobis consilio Vestro revelet. Aque tum in me moram esse non patiar, quin volem ipse quoque. Sequi enim divinae providentiae ductum usque paratus sum, immori etiam iis, per quae ullo modo divinae inserviri queat gloriae. (Conserva o Deus mentem hanc servulo Tuoi jube, quod vis, et da, quod jubes!)

In particularibus jam nihil addo. Habetis hic adoptivum filium meum, hunc, quam vultis, accurato examine versate, huic, quicquid vultis, referendum ad me imponite, per hunc intelligere mentem poteritis meam, per eundem hunc ego Vestram. Faxit autem Deus, ne ulla consilia nostra aberrent ulla parte a divini beneplaciti consilio. Sic ego per hos dies indesinenter orabo, sic orate Vos, atque tum, quid a nobis velit, qui de nobis disponit omnibus, fidenter expectabimus per Christum dominum nostrum. Cui cum Patre et Spiritu sancto honor sit et benedictio in saecula saeculorum Amen.

Dabam ipsa sanctae Trinitatis honori dicata sollemnitate, anno 1649.

Generositati Tuae
amore et studiis addictissimus
J. Comenius.

(Na čtvrté straně jest adresa:)

Generoso Domino Johanni Wolzogen, Fautori observando.

(Jinou rukou připsáno později:)

1649. Dat. III Cal. Jun.

CXXVI.*

Illustrissime Domine Comes, Domine gratiosissime!

Quicquid pro salute sua et suorum votis concipere potest sancta anima Tua, totum id super aram cordis mei supplex pono, ardentissimoque desideriorum igne accensum offero Deo meo.

* Originál listu tohoto chová se v kr. Náském archivu v Štokholmě a přepisy v muzejní knihovně v Praze a v universitní knihovně v Upsale a byl otištěn od dra. B. Dudíka v »Forschungen in Schweden« (1852) pag. 452—454 a od Gindelyho v »Sitzungsberichte der philos.-histor. Classe der kais. Akademie der Wiss. in Wien« Bd. XV (1855) pag. 514—516.

Duplici me affecit moerore, qui nuper a Vobis reversus (gener jam meus) et Te, illustrissime Domine, in tristi viduitatis statu positum et nos apud Vos offensam incurrisse nuntiavit. Quantum ad prius, oravi Deum nec desino, ut TE solatiis sustentet suis; sapientique consideratione, quam non alia esse possit sors mortalitatis hujus, nisi vacillare, mutari, divelli etiam a vita et iis, quae nobis charam faciunt vitam, charissimos nostros aut praemittendo aut praecedendo illuc, ubi vera demum vita est, vitalis vere sine ullo mortis amplius metu. Praemisit Abraham Saram suam, reliquit post se David Batsabam suam, sequutus tamen alter alterum uterque et omnes nos, qui divellimur hic, ut recolligamur ad patres nostros in sinum Abrahae. Tantillum est, rursus una erimus. Conjuges, ut raro nascuntur una, ita raro decedunt una, tametsi longe progressi una. Decessit in Moravia, me puero, Johannes Ferndörfer, Banoviae toparcha, anno aetatis centesimo sexto, quem brevi post sequuta fuit uxor annorum centum et quatuor, qui in matrimonio exegerant (uti de suggestu nuntiatum memini) 85 annos. Rari res exempli nostro aevo, quod utinam edere pariter in TE et TUA illa beata libuisset vitae et mortis dispensatori Domino! At quia illam praere jussit citra illum terminum, TE ut sequi jubeat, nonnisi praetervectum illum terminum; quantumque detractum est annis ejus, tantundem ut adjiciatur Tuis (ut constituta tandem orbis Christiani pace, fructu bene administratarum consilii Tuis rerum Te oblectes) adorandum illum saeculorum Praesidem supplex oro.

Quantum ad offensam, e querulosa mea epistola acceptam, si quod imprudens verbum, si quis impatientior affectus sese admiscuerat, deprecor culpam, quam recens tunc admisit dolor, non designavit judicium. Ingratitudo, odio humano dignum crimen, absit a me et meis. Voluisse Vos, noluisse vicinos nostros, vicinorum agere (pariter cum sua) causam, audimus. Deus judex esto. Dolor meus, quem tum expressum ibam, non privatus fuit (nec adhuc est), sed publicus. Non quod deserat ipse aut nostrum pars quaedam, religionis consortes nostrae, sed quod tota gens. Ubi quantus fuerit Pauli apostoli zelus et dolor patet, ex Rom. 9, v 1, 2, 3. (Optat fieri anathema et abjici a Christo pro fratribus suis), qualiter et Moses Exod. 32. 32. Excessus hic doloris quidam est, quem tamen non improbat Deus, quia ab excessu charitatis (quam improbare non potest charitas ipse Deus) venit. Si ergo Deus suorum querelas non ira reprimit, sed tolerantia, tandemque commiseratione (ut iniqui iudicis exemplo docuit Dominus Luc. 18), nostrae quiritationes cur ira compeendae videantur, non video. Potens adhuc est Deus noster ostendere vicinis nostris, quam nostram deserendo causam se ipsos quoque deseruerint. Nobis autem si nihil apud homines solatii erit, erit apud Deum, cujus auxilium incipere solet ibi, ubi desinit humanum, ut Philo Judaeus dixit. Aut, si non erit locus sub coelo, erit in coelo, ut d. Lutherus dixit. Denique si praesens vita nihil dabit solatii, dabit sequens illa, ad quam per angustum tramitem suos ducit, qua ipse praefuit vitae dux. Nos interim sic etiam ut proficiamus aliquid, tentandum erit calamitates vertendo in occasionem virtutum. Sapienter Epictetus: *Alios accusare in calamitate sua, hominis est incruditi; se ipsum, erudiri incipientis, nec se nec alium, eruditi et sapientis.* Stupor itaque fuerit

noster nostris in calamitatibus jam accusare alios et de illis queri sapientiae initium, descendere in se ipsos et accusare propriam impenitentiam respectu eius, qui nos castigat, Deus, socordiamque respectu nostri, qui tam negligentes nostri (fatendum enim est) alios causam nostram agere dormientibus nobis volumus. Haec res occasionem dedit publicandi libelli, quem Illustritati Vestrae mitto eo tendentis, ut homines nostri, stupore jam quodam perculti, excitentur adhuc ad poenitentiam, si poterunt. Argumentum delectum est tale, quod efficaciae aliquid habiturum apud nostrates sperari potuit simulque apud alios evangelii consortes aliquem ferre fructum. Legere si non pigebit (quantum publicae permittunt curae, sed et hic publicum agitur negotium, ecclesiae salus, quacunque ratione promovenda et ubicunque gentium), legisse non poenitebit, confido.

Vale, Heros sapientissime fortissimeque, negotiumque sapientiae, iustitiae misericordiaeque, qua datur, usque urge. Haec sit corolla senectutis Tuae, talia egisse facinora, qualibus corona vitae promissa est. Christus Te impleat usque et usque spiritu suo, spiritu sapientiae, consilii, roboris! Amen, Amen, Amen.

Sic usque et usque orat
demissus cliens Tuus
Comenius.

Calendis Nov. 1649.

Illustrissimo excellentissimoque Comiti ac Domino, Domino
Axelio Oxenstirnio, Moreae Australis Comiti etc. etc. etc.,
Domino gratiosissimo.

CXXVII.

Copia epistolae ad r. d. Ernestum Andreae (et clarissimum dominum Tobiam Andreae) missae.

Christus amor noster!

Reverende Vir, Domine et Frater in visceribus Jesu Christi dilecte!

Salutandi Te his meis occasionem dedit salutandi clarissimum fratrem Tuum, dominum Tobiam, desiderium, utrumque autem, gratulandi Vobis de restitutione patriae desiderium. Nobis, eheu, non tam lievit esse beatis! Derelicti sumus, projecti sumus, conculcationi dati sumus, nos miserae quietudinis, disjectae per gentes: redeundi ad patrios lares, (nisi forte abnegato Christo, quod cogitare etiam avertat Christus!) omnis praecisa spes; vicinis nostris sibi solis prospicientibus nosque vicinos suos opprobrio aeterno relinquentibus. (Usque quo Domine, irasceris in finem usque?) Res haec occasionem dedit de accensa sic potissimum et absque fine in nos ira Dei, cogitandi et agnoscendi inde peccata in quae (prae aliis forte) prolapsi, sic usque detinemus super nos iram Dei; tandemque circumspectandi, num restet aliquod ita soporatis infelicem exequendi soporem medium. Ventum ergo illuc est, ut praesens libellus in lucem sit datus: vernacule quidem, in usum reliquiarum gentis

et ecclesiae nostrae, Latine autem, quia judicarunt aliquot viri pii et docti, propositi hujus conscii, posse eadem opera inserviri aliis quoque ecclesiis, quae forte de emendatione sui (praesentibus illis mundi metamorphosis excitatae) agitabunt consilia; praesertim quae postliminio restituendae erunt in integrum, ut sub restitutionis initia, de constituendo quam optimo statu, habeant sive subsidia sive stimulos. Quanquam autem ad Vos et patriae Vestrae ecclesias, in specie respectare tum non venerat in mentem, venit tamen his ipsis diebus (opere jam a prelo exeunte), cum de restituta jam quoque metropoli Vestra advolaret rumor. Jam enim pax firma videtur, jam Vos navigatis in portu, jam Vobis cantillandum illud sponsae: Jam hiems transit, imber abiit et recessit. Flores apparuerunt in terra nostra, tempus putationis advenit etc. Non ignoro fieri posse, quemadmodum olim, ut etiam ab enuntiatione verbi (seu decreti) de restituendo et reedificando Hierusalem interveniant difficilia tempora (Dan. 9, 25) modo tamen aedificandi plateas et fossas, potestas sit, etiamsi per angustiam temporum, aedificare volupe erit, etiam altera duntaxat manu, altera ad repugnandum hostibus gladium, arcum, hastam tenente. Felices Vos tamen, si tempus putationis advenit, etiamsi hiems et imbrium supersit aliquid. Nos igitur, quorum hiems nondum transit nec recesserunt imbres, et in quorum terra nulladum vox turturis audita est, dum lacrymarum imbrem adhuc et voces suspiriorum nostrorum ad commiserationem nostri communicamus aliis, Vestri quoque recordamur, ut Vobis quidem congratulando ad nobiscum rursus congemiscendum excitemus. Sed et occasionem demus de novando Vobis novali et non serendo super spinas (Jer. 4. 4) cogitandi. Videbitis in hoc libello (pag. 282, 283, 284), non aspernatos fuisse majores Vestros a majoribus nostris exquirere consilia, dum salutarem constituere vellent ecclesiae (quae post prae caeteris in Germania ecclesiis laudes suas habuit merito) statum: quid igitur aspernemini Vos etiam totam ecclesiarum nostrarum, dum in flore essent, oeconomiam cognoscere? ut, si quid inde etiam quod Vestris rebus, seu reparandis seu meliorandis, serviat, desumi possit, occasio non desit. Pareos, Copenios, Scultetos, Altingios, Neubergeros etc. evocavit Dominus ad quietem. Vos, qui superestis, Oleviani este et Ursini et Zanchii et, quicquid vividi spiritus in Vobis fuit, in Vos redeat, ut situs Ezechiellana illa arida ossa, quibus Dominus obduxit carnem et addidit nervos et superinduit cute et insufflavit spiritum suum, ut vivant in testimonium omnipotentiae ejus et honorem aeternae misericordiae ejus. Nos, si perimus et esse desinimus, tanto lubentius desinamus, si, quod boni concediderat nobis Deus, non percat nobiscum, sed transcat in alios, bonumque junctum bono augeat bonum, in laudem aeternae bonitatis et sapientiae Dei, quae e malis etiam scit elicere bonum quid et e bono intereunte melius quid. Nempe dum ecclesiae agrum ferro et igne vastat, stercore fodat, aratro varie proscindit, seminibusque injectis perculcat, caque putrescere et mori cogit; nobis stultis res perdere videtur, qui tamen tunc maxime res resituit, et vitam in nobis reparat suam. Quid autem? quorsum abripior? rhetoricari quid opus? Non praecogitaram. Hoc solum volui, gratulari Vobis et communicare istam Lasitiana de nobis historiae partem cum adjunctis exhortatoriis stimulis. Vellem et aliis Vestrum,

quos ad opus suum revocat et revocabit Dominus. Sed eos non novi, aut certe non ad illos aditum. Vobis itaque duobus saltem haec: Vos si aliis vultis aut e re putatis, arbitrii Vestri sit. Exempla plura si voletis, suppeditabit affinis mei diligentia, Danielis Ursini.

Didactica mca studia procedunt: nihil tamen jam communico eorum, quae interea prodierunt a prelo, quia malo simul vere futuro. Adeoque poenitet propemodum carptim et frustillatim quaedam esse data e manu. De opere prorsus harmonico non recte fit iudicium ex conspecta parte. Verum satis Deo Vos commendo et gratiae ejus! Omnesque Vobiscum e dispersione colligendos totumque illud opus, quod operari coepit dextera Altissimi! Valet Tu autem venerabilis Frater, Domine Erneste, hanc epistolam (una cum exemplari) mitte ad germanum Tuum fautoremque meum benignum, dominum Tobiam. Viam non ignorabis, quam ignoro ego, hoc ex loco, et me liberabis novo scriptionis labore, qui alias obruor. Valet et pro me Deum orate, quem et Vobis opto propitium!

Raptissime dabam in Museo meo 2 Nov. st. n. 1649.

Vester in Domino
confrater et conservus
J. Comenius.

CXXVIII.*

Vota precesque!
Antiquum obtines, Patrone suavissime!

Deum imitari, proprium sibi fecit heroica pietas Tua, qui sive irascitur, irae tarditatem gravitate pensat, sive indulget, promissiones dilatas aucta benedictione congeminat. Auxisti Tu similiter in me affectum, extendisti novo exemplo beneficentiam. Ut ergo Deus pariter novo exemplo in Te benedictionem extendat suam omnesque Tuos, ego cum meis extendere in coelos palmas non intermitteremus. Significavit enim mihi mercator, Abrah. Clemens imperialis nummos 500 assignatos esse mihi a liberali dextera Tua, quam veneranter osculor: nihil expectaturus amplius, nisi post exsoluta ultima in Didacticis pensa. Dabitque Deus ematurari quoque majora illa, quorum major expectatio est. Deus modo servet mihi vitam et augeat vires et, quod non minus ardentibus exopto perpetuisque votis, Te servet, mihi, Tuis, multisque aliis, quorum solatia post Deum a Te pendent, o Tu benedice a Domino, qui fecit coelum et terram, Amen! V.

Dabam Lesznae, 7/17 Nov. 1649

Magnificentiae Tuae
devotus cliens
J. Comenius.

Nobilissimo et magnifico
Viro, D^{no} Ludovico de Geer,
Patrono summo.
Stockholm.

* Originál listu tohoto chová se v kr. knihovně v Štokholmě.

CXXIX.

Ad dominum Patronum.

Magnifice et vere munifice Domine,
Patrone observande!

Quam vere Tu illud prophetae de sanctissimo Deo nostro dictum, quod miserationes ejus novae sint quotidie, exemplo Tuo exprimis, dum singulis fere annis nostri memor, corda nostra beneficiis Tuis refocillas; tam vere ac serio nos ad eundem Deum pro salute Tua et Tuorum fundere non intermittimus vota, hoc iterum novo cum anno, (quem faustum esse jubeat ecclesiae suae Christus Imanuel) novo a Te excitati beneficio. Tradidit enim nobis dilectus confrater noster, J. Comenius, Magnificentiae Tuae jussu, ad se missos et nobis numerari mandatos 158 imperiales quos admodam tempori venientes, sub hiemis initia, inter fratres et sorores, ministros verbi nobiscum exulantes, ministrorumque viduas illico divisimus, ut a quo necessitates suas levari sentiunt, pro ejusdem incolumitate vota sua ad Deum dirigere ne intermittant. Agunt omnes nosque cum illis, quas debemus gratias, et Deo, qui cor Tuum ad beneficiendum afflictis pro Christo stimulat, et Tibi qui Te divinae benignitatis exhibes organon. Locupletet Deus pro tam locuplete beneficentia Tua dies Tuos refundatque in Te et familiam Tuam omnem benedictionem suam. Sic animatus vovemus

Lesznae Pol. 5/15 Jan. 1650.

Nobilissimae M. Tuae
devoti cultores

V. L.

P. E.

J. F.

CXXX.

Miłościwi Panowie Patronowie Zboru Orzeszkowskiego,
nam wielce miłościwi Panowie!

Doszła nas wiadomość, że tam ksiądz pleban Kwilecki brata miłego, księdza Jerzego, pasterza Zboru WMściów, obsela listeczkami, przegraża i rozmaicie turbuje, z czegośmy serdecznie żałośni Upraszamy tedy WMściów, abyście WMści nam miłościwi Panowie chcieli być w tej sprawie czuлыми i księdzu Jerzemu wszelaką providere securitatem, aby kiedykolwiek jakiego nie odniósł od adversarza swego kłopotu, z czegobyście się potem i WMści i my z nim pospolu smęcić musieli. Powinniście to WMści czynić, bo macie być nutrices ecclesiae, Patronami WMw nazywamy, i dla tego się za WMściów i wszystkie w przelożeństwie będące Panu Bogu z rozkazania Ducha Bożego modlimy, aby wszyscy pod obroną zwierchności cichy a spokojny żywot wiedzli, a dopióróż aby słudzy Boży, dozorczy dusz WMw, w pokoju siedząc, modlitwami, czytaniem się zabawiając, powinność swoją wiernie wykonać ku Bożej chwale, ku zbudowaniu ludu Bożego mogli Gdziebyście go WMści deserere mieli a jego adversarius miałby im dalej i tym barziej insolescere, musiałby złości ustąpić i stationem suam deserere: podług samego Chrystusa Pana rady. Math. 10: Gdy was przesładują w jedném mieście, uciekajcie do drugiego; jako pamiętamy, że nieboszczyk sławnej pamięci ksiądz Rybiński z Kwilcza aż do Leszna w podobnej do czasu ustąpił przygodzie A iż do obmyślenia securitatem księdzu Jerzemu niemasz znać lepszego sposobu, jako uskarżyć się tej insolencji JM. księdzu biskupowi, upraszamy, abyście WMści nam miłościwi Panowie na przyszłym, da Pan Bóg, sejmiku chcieli być praesentes a tej sprawy przed JMścią księdzem biskupem nie zapominać. Pewniśmy tego, że WMści nam miłościwi Panowie podług tej, którąśmy zawsze znali w WMściach gorliwości i tej, którą sam tytuł Patronów na WMw. nam miłościwych Panów kładzie, powinności, nie będziecie chcieli suo deesse officio. Oddawamy zatem siebie i bogomódlstwo nasze w łaskę WMw nam MM Państwa.

W Lesznie, 14. Jan. roku 1650, który aby Wm nam MM. Panom był szczęśliwy, uprzejmie tego od Pana Boga żądamy.

WMw nam MM. Panów i dobrodziejów służy i bogomódlcy:

K. Jan Bythner m. p.

K. Jan Comenius m. p.

K. Marcin Gertichius m. p.

(Na 4tę straně jest adresa:)

Ich Maciom Panom Seniorom i drugim Patronom Zboru Orzeszkowskiego, nam wielce Mściwym Panom i Dobrodziejom pilnie do oddania być ma.

(Pozdější rukou připsáno:)

Recommendacya Sprawy księdza Chodowicza, pasterza Orzeszkowskiego, przeciw insultuow plebana Kwileckiego uczyniona a Senioribus Unitatis 1650 14 Jan.

CXXXI.

Qui dixit: Ecce facio nova omnia! faxit nobis quoque novo cum anno novum cor et omnia nova!

Generose Fautor!

Scribendi ad Vos occasionem nobilis matrona obtulit, suis ad illustrissimum dominum Cancellarium expediendis. Muto igitur mihi quoque esse non expedire iudicavi, ad significandum, si non aliud, hoc saltem: Vivere nos et per Dei gratiam vigere, quod idem calentissimis votis exoptamus Vobis pariter. Ultimo nuper scripsi ante sesquimensum, adjunctis Lasitianae historiae exemplaribus quatuor (aut quinque): illa num venerint et quomodo excepta sint, (praesertim a reverendissimo domino Episcopo,) scire aveam. Addidi: nihil didacticorum mitti posse ante reclusum mare (quomodo enim?). Procedunt tamen operae Dei ope. Subsidia missa accepimus a mercatore ante mensem, divisa magnifici domini Patroni arbitratu per Tuas ultimas nobis intimato. Nimirum assignatos mihi 400, genero meo 200; a Serenissima vero 200, illi 50, quod summam conficit 850 imperialium. Quicquid autem residuum foret, jussus sum tradere confratribus, exilit calamitatibus pressis. Factum, et quia mercator 1007⁷/₉ imperiales transmisit, cesserunt in illorum portionem CLVIII imperiales, pro quibus receptis illi Patrono benigno demisse (adjunctis hic suis) gratias agunt. Mihi cum typographorum hujus loci socordia adeo molestae sunt lites, ut absoluto Januali duntaxat Lexico (in quo typis exscribendo ad **E**e ventum est, tantundemque restabit, si non plus) vix aliquid illorum fidei commissurus sim nec facultates meae ferunt amplius. (Quippe meis impensis excudi, qui norunt, tantum non plerique gratis sibi praerberi, seu amicitiae jure seu indigentiae praetextu, volunt.) Lubens itaque reliqua mea omnia Amsterdamum mittam, ubi sine mea cura et fortunarum mearum jactura, adeoque nitide (ac ut spero correcte) prodire poterunt ope Dei.

Magnifico domino Patrono, quaeso, vota mea nuncupa! Deus autem de coelis effundat super Vos misericordiam suam!

Raptim 15 Calend. Febr. 1650.

Generositati Tuae
officiis addictissimus
J. Com.

P. S. Lasitanae historiae communicari optabam exemplar illustrissimo domino Archi-Cancellario: dubito jam, an consultum sit talibus tales occupari. Optem propemodum non fuisse factum. Quid alioqui hac in materia ad dominum Tobiam Andreae fratremque suum scripserim, en communico! Scopus fuit gratulari illis felicitatem, qua excidimus ipsi, et suggerere occasionem talium, per quae nos gratos exhibeamus (postliminio reversuri ad vitam) Deo. Vale.

(Na 4té straně:)

Nobilissimo ac strenuo Viro, Domino Johanni Wolzogen,
Equiti etc., Domino mihi honorando.

(Pozdější rukou připsáno:) XV Cal. Febr. 1650.

CXXXII.

Susanna Lorántfy, celsissimi quondam Principis Domini Georgii Rákóczy,
Principis Transylvaniae, Partium Regni Hungariae Domini et Siculorum
Comitis etc. relicta etc.

Admodum reverendi Viri, Domini nobis honorandi!

Praeter spem nostram accidit, non tamen praeter vota, ut confrater Vester, reverendus d. Johannes A. Comenius ad oras regni hujus a Vobis missus ministratasque divinitus occasiones quasdam secutus, ad nos usque penetraret, qui negotium, cui ille promovendo aut saltem adiutando peropportune videbatur intervenire, sub manu habebamus. Schola illustris hujus nostrae Saros-Patachinae urbis inter orthodoxas Hungariae scholas, jam inde a reformationis tempore prae aliis eminentes, oblati nuper occasionibus, in melius nobis reformanda, classium numero augenda, melioris studiorum methodi lumine collustranda, sanctiorisque disciplinae legibus colliganda auctore praeclaro pio doctoque viro domino Johanne Tolnajo nostrate fuit. Quibus in moliminibus dum versamur, ecce nobis virum illum, quem studiis literarum in melius reformandis saeculi quadam felicitate natum plerique sibi persuadent, excepimus gratum hospitem laeto amplexu, non aliter interpretati adventum ejus hoc tempore, quam coelitus ad nos missi. Qua persuasione pleni ille pariter ut nobiscum maneret operique Christi potentius urgendo admoveret manum, suadere coepimus. Gratulatus ille nobis majores quam alibi rerum bonarum (hac parte) occasiones, victusque obstestationibus nostris non alienus fuit a desideriis nostris visus, si modo per Vos, sine quorum assensu nihil tale de se ipso statuere posset liceret. Cumque nostram in obtinendo ad rem tam sanctam, tamque ecclesiis Christi hoc in regno necessariam assensu illo offerremus operam, differri consiliorum determinationem in reditum suum ad Vos et Vobiscum congressum petiit. Reddimus itaque eum Vobis in sancto Dei nomine, sed cum pia ac seria pietatis Vestrae requisitione, ut in tam sancto desiderio, ad tam sanctum propositum, nobis esse auxilio velitis, tum precibus ad Deum fuis tum hujus in opere Domini felicitis operarii ad nos (quam quidem primum per rerum Vestrarum ad illius statum id fieri queat) remissione.

Facite Viri reverendi, quod pios Christi servos decet, ut ubique laborantibus ecclesiae rebus succurri potest, succurratur reportaturi fidelitatis laudem ab illo, qui per alios, aliis subveniri charismatumque gratiam in ecclesia communis usus esse vult.

Nos pro hac in nos (quod speramus) declaranda dilectione Vestra reciprocam promittimus dilectionem amicitiaeque Christianae officia. His reverendas Dominationes Vestras divinae tutelae commendamus.

Datum in arce nostra Saros-Patachiensi d. 18 Maji anno D. 1650.

Admodum reverendarum Dominationum Vestrarum
affectionatissima

Susanna Lorántfy m. p.

CXXXIII.

Nos Susanna Lorántfy, celsissimi quondam Principis, Domini Georġii Rákóczy, Principis Transylvaniae, Partium Regni Hungariae Domini, et Siculorum Comitum etc. relicta etc.

Reverende D. Johannes Amos Comeni!

Salutem et favorem nostro et nostrorum illustrissimorum filiorum nomine significamus Tibi, nos cum antehac celebri nominis Tui fama, quam Tibi bene de scholis Europae merendo honeste parasti, motos, benevolo in Te affectu propensos fuisse, tum vero ex praesenti conspectu et conversatione qua nobis per dies aliquot benigna quadam sorte has ad oras nostras Te delato frui licuit, desiderio longioris Tuae nobiscum cohabitationis magis etiam accensos esse. Id autem eo fine, ut nobis in Patachina nostra schola in melius reformanda (quod in honorem Dei et bonum juventutis gentis nostrae salutemque ecclesiarum Christi per hoc regnum, pie serioque molimur) sancto adjumento sis, atque ita hic apud nos Tuae jam passim gentium celebrari coeptae vere naturalis methodi rerum plenum illustreque specimen edas. Non quod Te a gravioribus Tuis, quibus senectutem Tuam publico bono consecraste et iis distineri audimus, ad scholastici pulveris onerosas curas avocatum velimus; sed ut sub directione Tua nostri viri docti, scholarum hujus nostrae praefecti ac praeficiendi, rectores et magistri, feliciter in desiderata illa reformatione progrediendo, ex peractis Tuis circa quaesitam operose studiorum methodum laboribus, delicias Tibi creent; eoque ad majora illa, quae cum Deo moliris, plus etiam hac ratione animi et tranquillae mentis bonaeque spei accedat. Si annuis votis nostris eoque fine haec ad nos concedas, ut qualem, idea scholam illustrem delineasti, talis haec nostra constituitur, promittimus et offerimus hooestam Tibi cum Tuis sustentationem, atque si res ex voto successerit, gratiosam insuper gratitudinem. Te autem si diebus auerit vitae Autor (quod optamus et vovemus rebusque apud nos recte constitutis alibi ecclesia forte opera Tua indigent Tibique, quo vocabit Christus, ire placuerit, tam honestam et gratam dimissionem, quam haec ad nos invitatio est sincere pollicemur. Si vero Te hic apud nos mortalitatem deponere in fatis fuerit (quod arbitrio rerum Praesidis utique relinquendum), etiam post fata Tua piam Tuorum curam recipimus.

Datum in arce nostra Saros-Patachiensi d. 18 Maji Anno Domini 1650.

Susanna Lorántfy.

P. S. Quodsi mensa publica Deo opitulante erigatur, decem duodecimve adolescentes e gentis Vestrae fidei Christo reliquis inter alumnos nostros sustentari admittimus

CXXXIV.

Responsum ad Susannam Lorántfy.

Serenissima Princeps, Domina, Domina clementissima!

Rediit ad nos bono cum Deo reverendus d. Joh. Comenius, frater nobis sincere dilectus et quidem literis a Celsitudine Vestra ad collegium nostrum spectantibus instructus. Ex quibus atque illius relatione animo grato percepimus, quanta a Celsitudinibus Vestris exceptus fuerit benevolentia, pro qua etiam nosmet ipsi maximas Celsitudinibus Vestris agimus gratias. Cumque ex eodem reverendo d. Comenio Celsitudinum Vestrarum felicem, ecclesiarum vero et scholarum Vestrarum florentem cognovissemus statum aliaque ad promovendam gloriam Dei et salutem juventutis Christianae pia molimina, summo perfusi gaudio, Deum celebravimus et celebramus, diuturnam Celsitudinibus Vestris incolmitatem, tamque sanctis conatibus prosperos successus ab eodem summo rerum direttore ex animo prececati. Quod autem dimissionem illius ad inserviendum piis illis et sanctis

desideriis Vestris attinet, tametsi Celsitudinibus Vestris gratificandi, hac in re aliisque omnibus, si detur, nec voluntas nobis desit nec studium, in hoc tamen casu et hac vice nihil certi statuere potuimus. Quandoquidem non ex toto res haec arbitrii nostri est. Quippe magnificus dominus de Geer eundem Comenium, ut et nos, magnis haecenus in utrosque collatis sibi devinxit beneficiis, adeo ut hic animum illius et voluntatem prius cognosci oportere aequitas ipsa postulet. Deinde, cum idem Comenius publicam apud nos sustineat personam, sine auctoritate synodi, nihil de ipso dimittendo nobis solis determinare licuit. Synodi vero cogendae neque causae nobis nunc innotescunt, nec an aestate hac sperari possit, videre datur. Speramus tamen, moram absentiae illius personalis non adeo detrimentosam proposito Celsitudinum Vestrarum fore, quum ille mediantibus scriptis suis, Celsitudinibus Vestris interim communicatis, eadem sancta proposita Vestra promovere nihilominus queat. Aut si denique omnino praesentia illius personalis necessaria videatur, poterit ille rebus domi paratis, bono cum Deo et unum et alterum mensem ad oras Vestras excurrere consiliisque Celsitudinum Vestrarum sua iungenda eorumdem exsequutionem pro virili promovere. Ita serenissimam Celsitudinem Vestram divinae protectioni commendamus.

Dabamus Lesznae 10 Junii anno D. 1650.

Pro serenissima Celsitudine Vestra
devotissimi apud Deum
deprecatore:

Martinus Gertichius m./p.

Johannes Bithnerus m./p.

Vencelaus Locharius m./p.

Petrus Cefas m./p.

Johannes Felinus m./p.

David Präferus m./p.

aliorum quoque Fratrum m./p. conseniorum
nomine.

CXXXV.*

Christus!

In sacra aede, quae Skalicii Hungarorum in usum cultus divini pro exultante orthodoxorum e Moravia ecclesia piorum subsidiis exstructa est, celebravimus Paschalem sollemnitate cum exultatione et lacrymis ad insperatum concursum e bona Moraviae parte eorum, qui genua sua nondum curvaverunt Balo, aut si lapsi, recenti persecutionum procella ventilati, animam receperunt et renovaturi cum Deo foedus accurrerunt. Actae ibi Deo gratiae pro conservatis reliquiis et pro concessis ibidem halcyoniis et pro erecto tam decore sanctorum submissis auxiliis tabernaculo etc. etc. Cum vero Puchoviae (altero majori exultantium receptaculo iis in locis) structura templi, scholae domusque parochialis, similiter hac aestate inchoet, rogatus sum a Fratribus, sicunde auxilii aliquid ex charitate Christiana obtineri posset, sicuti Skalicensibus factum. Audeo itaque ad fidei consortes, ecclesiae reformatae, quae Dantisci Christo colligitur, venerabiles patronos et pastores utriusque scilicet ordinis seniores atque antistes confratrum nomine confugere illorumque pium ad promo-

* Komenický vlastnoručně po straně připsal: Přímůlva za Puchovské zboru stavitele do Gdanska 1650.

vendam ubiubi datur gloriae divinae zelum sollicitare. Si forte non licet publice, cum publica instrumenta adsint nulla, (tempore excluderemur, quando sub discussum inde meum harum rerum incideret mentio, sollennisque mei sollicitatio) at privatam pietatem pie de hac re informatam prohibere potest nemo, nec ut sollicitentur, quorum pietas enitescit magis, quisquam piorum dissuadere poterit. Quicquid sanctum hunc in usum fuerit collectum, sancte recipio, non alioversum id esse transferendum. Qua de re ipsius ecclesiae Puchoviensis adcrunt testimonia cum debita gratiarum actione. Ita testor, qui pro passionum Christi consortibus intercedo.

Lesznae 26 Junii 1650.

Omnium piorum in Christo servus
Joh. Comenius.

NB.* Že pak rada byla p. Škretova (?), a tři kněží, aby se o to pěkně psaní učinilo páni patronům politickým, též panu prezidentovi, učiněno est v ten rozum:

CXXXVI.

Magnifici, nobilissimi, eximii!

Tentabam nuper ad fores misericordiae Vestrae viam pro necessitatibus fratrum et consortium evangelii et pro evangelio afflictorum — per Hungariam intercedendo. Sed consilium datum est, nihil beneficii sperari posse, nisi obtento indultu amplissimi Senatus et domini Praesidis favoreque Vestro, ecclesiae capita. Confugio itaque confratrum nomine intercessoribus hīsce: et quidem a magnifico domino Praeside requisivi, ita a Vestra pietate observanter requiro, ne denegare hoc Christianae charitatis opus libeat, relaturi tamen a Deo remunerationem, tum ab illis, quorum necessitatibus succursum ibitis pro incolunitate Vestra ad Deum vota! Negotium illud quale sit, exposui nuper consignatiuncula ad reverendos confratres, dominos pastores Vestros missa, unde, ut ne sine causa verbosus sim, peti poterit. Quum serio pietati Vestrae opus hoc, tam serio misericordiae Dei Vos commendo.

Nobilissimis, magnificis spectabilibusque Viri Domino Clementi Cölmero et Collegis, ecclesiae Christi reformatae Dantisci Curatoribus, Dominis et Patronis honorandis.

CXXXVII.

Sunanna Lorántfy, serenissimi quondam Principis, Domini Georgii Rákóczy, Dci gratia Principis Transylvaniae, Partium Hungariae Domini ac Siculorum Comitibus etc. relicta etc.

Reverendi Viri, nobis honorandi!

10 die mensis Junii datas ad nos Vestrarum Reverentiarum literas 2. praesentis accepimus, dolenter sane ex iis intelligentes difficultates et obstacula illa, quibus reverendum d. Comenium praepeditum ad nos haud quaquam venire, nosque in tam pio et sancto

* Odtud počínajíc psáno vlastnoručně od Komenského.

proposito nostro continua hic praesentia et mansione sua adjuvare minime posse colligamus. Cum hic ecclesiae Dei hostes in dies turgescere et ipsos perniciosissima quaeque in oppressionem purae et sanctae religionis nostrae moliri conspiciamus, cui malo occurrere et e contra gloriam Dei altissimi sanctamque ipsius ecclesiam et ejus seminarium, singulari nostro favore fovere doctissimorumque virorum solertia stabilire et promovere satagentes inter reliquos dictum d Comenio ad inserviendum hujusmodi piis et sanctis conatibus nostris vocare nobis placuit. Confisae in eo, quod eundem Reverentiae Vestrae non tantum placide dimissum, verum cognita hujusmodi pia intentione nostra, ultro nobis oblatum recommendarent. Ex requisito itaque Christianae charitatis, qua erga Deum et ejus ecclesiam sanctam feruntur, nihilominus Vestras Reverentias hortamur et benevole requirimus per praesentes nostras, habito condigno respectu promotionis divinae gloriae, semotis quibusvis praemissis obstaculis, dicto domino Comenio non ad unius atque alterius mensis spatium, verum fundamentaliter et quoad usque ipsi visum fuerit, hic apud nos manendi placidum concedant accessum.

Atque ita facturae sunt Reverentiae Vestrae hoc ipso rem Deo gratissimam ejusque ecclesiae perquam utilem et salutarem, ac nobis etiam omni gratificandi studio demerendam. Easdem Reverentias Vestras diutissime et felicissime valere desideramus.

Datum in arce nostra Saros-Patachiensi, die 4 Julii anno Domini 1650.

Reverendarum Dominationum Vestrarum
benevola

Suzanna Lorántfy.

CXXXVIII.

Zelum pro Christo!

Clarissime Domine Comeni, Frater in visceribus Christi conjunctissimè!

Te sospitem ad Tuos sospites redisse, laetus ex Tuis intellexi. Sed mora, quam de Tuo ad nos adventu significas, expectatione nostra protractior, taedium nobis et aezritudinem animi ingenerat. Si schola illa triclassis Opaliniana neo-didacticis Tuis, quos jam adornas libellis, proximo Septembri Latio lingua exornetur, non video, quid Te jure retardare possit. Siquidem iidem libelli, eidem fini in schola quoque nostra media sufficientia subministrabunt. Primitiis istis laborum Tuorum in juvando linguae Latinae studio juventuti nostrae, imprimis nobilibus (quos incredibile habendi Tui desiderium, ex quo illi spem de Te conceperunt, totos occupavit,) facies satis, et laudi Tuae meritissimae solatioque nostro patentem aperies januam. Dabit Deus Tibi reliquas etiam classes hic feliciter constituere et pansophicos conatus Tuos universali bono suo tempore absolvere. Probe probeque, mi Comeni, considera singularem suarum Celsitudinum in bonum commune zelum, jam secundis ad Te Tuosque confratres reverendos datis testatissimum, quem fovere et augere maturato opus est. Solem certe praesentia sua diem, absentia noctem facere experimur. Aurea regni Christi (in medio regni Antichristiani) late diffundendi opportunitas, dum abest, pretio quantumvis magno, etiam famae, bonorum quorumvis et vitae ipsius dispendio, redimenda, dum adest seseque ultro offert, annon pervigili amplexu arripienda? Quid si Tua procrastinatione nos etc.? Quid si Tu etc.? Quid si alii etc.?

Sapientis herois epistolarum ad Te apographa cum annexis, (quae sinceri pectoris Tui in san to proposito nostro interpretem accepi, documento simul et incitamento nobis esse ad similia molimina, crede. Unum hoc Te latere non debet, illustrissimum nostrum e Tuae particula Januae rerum, quam non sine summa voluptate manibus identidem versat, ad perspiciendos abditos rerum processus in dies (ipso fatente) oculatiorem fieri. Cui, si residuam operis illius partem, ut et cogitandi artem logicam, (quam parili affectu legere expetit,) perspicua delineatione miseris, efficias eum longe excitatiorem ad

majora alliciesque Prudentiae igitur Tuae fuerit, tam heroicum ingenium flammescere idoneum, calore Tuo quantocius incendere. Deus pacis compingat nos ad omne opus bonum, ad praestandam ipsius voluntatem, efficiens in nobis, quod gratum sit in conspectu suo, per Jesum Christum, cui gloria in saecula saeculorum Amen! Ita vov. et ac precatur, qui per Te reverendos confratres osculo charitatis salvere jubet.

Dabam 5 Julii e Museo meo anno 1650.

S. Patach.

Tuus totus in Christo

Joh. Tolnai.

CXXXIX.

Reverende et clarissime Domine!

Nulli ambigimus typographum nuper huc missum jam redisse, placet tamen hac etiam vice Vestram Claritatem salutare et rogare, ut voti nostri ad promovendam divinam gloriam nos praesentia sua, quo potest maturius, reddat compotes; typographumque nuper huc missum secum adducat aut praemitat, instructum instrumentis ad typographiam erigendam necessariis, quorum precium ipsi solvemus dignumque stipendium ordinabimus. His Vestram Claritatem divinae tutelae commendamus ardentissime.

Datum in arce nostra Saros-Patachiensi die 1 mensis Augusti, anno Domini 1650.

Reverendae et clarissimae Dominationis Vestrae
benevolus
Rdkióczy.

CXL.

Pacem Jesu Christi!

Amicorum maxime, clarissime Domine Comeni!

Grammatophorum cum literis suae Celsitudinis ad Te instructum ac heri dimissum hodie demum eadem sua Celsitudo mihi significavit. Proinde non nisi paucis Te salutare vacat: habes et vides mi Comeni, suarum Celsitudinum gratiosissimum bono patriae scholaeque nostro publico in Te quidem iterum atque iterum, in typographum vero fratrem reverendum, testatissimum affectum. Ne, per miserationes Dei Te obtestor, patiaris rem literariam, cujus propagandae apud nostrates tantum divinitus ostium apertum persentiscis maturiori praesentia oculatissimaque directione ac diligentia Tua privati. Quicquid hoc circa negotium Tibi adjumenti a Jonathane Tuo proficiaci poterit, laetus lubensque praestabit fidelissime. Declara igitur nobis candidum pectus Tuum de Tuo ad nos certissimo commodissimoque adventu ac postea veni. Veni, et, quae Dominus Tuus talenta Tuae fidei concedidit ex iis negotiatus lucrare duplum, Serve bone et fidelis, ut in exiguo repertus fidelis super multa constitutus tandem ingredi valeas in gaudium Domini Tui! Amen. Idem Dominus Tecum et cum reverendis fratribus, quos singulari amore salutatur

Calamo fugaci 2 Augusti anno 1650

Tuus totus
J. Tolnai.

CXLI.

Ad d. Adrianum von der Linde, praesidem.

Felicitatis perpetuae vota!

Magnifice Domine, Domine gratiose!

Deprecationi nuperae meae pro vidua, affini mea, aliquem fuisse apud Magnificentiam Vestram locum intellexi, debitasque ago gratias. Optarem et re ipsa testari possem, si quid ad gratificandum esset in vireculis meis. Prodire

quidem ex officina libelli nostri philologici coeperunt, verum tam puerilibus hecatombis litare principibus viris, puerile videri posset; dabitur forte aliquando majus aliquid Interim quia non insolens est magnos etiam parvis delectari, si quid scitulum prae se ferant, tentabo grati animi dare indicium, simul atque Lexicon Januale (opus annorum aliquot) prodierit a prelo circa Michaelis, nunc mutilum adhuc esset donum. (Mitto tamen interusu loco aliud quid *πάρεργον* et alio spectans, non indignum tamen forte lectu viris, quos Deus ad rerum gubernacula sedere jussit.)

Audebo autem Benignitate Tua fretus, novum inferre postulatam, afflictorum solatia et per hoc Dei gloriam concernens. Sympatriotae mei, Moravi, propter evangelium exulantes per Hungariam, exclusi jam ab omni reditu spe, plenius se iisdem locis fundare novaque templa erigere (cum parochialibus et scholarum aedificiis) incipiunt. A quibus nuper sum reversus, et quia egestate premi vidi, pro commiseratione et auxiliis undeunde obtinendis spem promissionemque feci. Atque hoc nomine ad notam Deo et depraedicatam per ecclesias pietatem Vestram confugio, liceat, obsecro, indulto Magnificentiae Tuae et assensu amplissimi senatus, vel ad reformatorum templa hunc in usum fieri collectam. Multis et saepe subsidia fieri a Christiana liberalitate Vestra, non ignoro, qui bibitis aquam de cisterna Vestra et fluenta fontium Vestrorum, derivatis tamen eos foras, et aquas Vestras dividitis, ut sit benedicta vena Vestra etc., ut Scriptura loquitur. Quaeso Vos per Christum, derivate huc etiam fonticulum aliquem, ut hic etiam celebretur Vestri causa nomen Dei redeatque in Vos benedictio ore pauperum, quorum gemitus audit Altissimus. Legatos quaesitum hujusmodi subsidia emissos non comparere nemiremini, nulli sunt missi, nisi ad vicina ibidem loca quaedam, neque literas fidei mitti, nullae mihi datae sunt ob temporis angustiam, cum inter egrediendum me necessitatis hujus fieret mentio. Testem invoco in coelis nihil intervenire fraudis, et quicquid in hos tam sacros usus collocatum fuerit, non alio derivatum iri testabitur ipsamet Puchoviensis ecclesia, (in cujus potissimum gratiam sacrificium hoc petitur) gratiarum actoris suis.

Quaeso M. D., sine hanc apud Te intercessionem meam aliquod habere pondus, Christus retribuet. Ego autem maneo

Lesznae, 8 Augusti 1650.

N. M. T.
confidentia et officii addictissimus
J. C.

Komenský vlastnoručně připsal červeným inkoustem, což však opět přeskrtal: Odpověděl na to skrze p. Škretu (24 Julii), po politicku žádan jest

CXLII.

Litterae Seniorum ad Susanna Lorántfy.

Illustriissima et celsissima Princeps, Domina Domina nobis gratiosissima!

Nihil antiquius nobis esse debere, nihil ratione officii nostri magis a nobis requiri, quam ut gloriam Dei et regnum Christi omni studio et conatu propagare annitatur, firmiter persuasi sumus, praesertim ubi ad tale quid praestandum occasiones divinitus offeruntur,

quales per illustrissimae Celsitudinis Vestrae sancte ardentem zelum offerri videmus. Eum igitur in finem, cum Celsitudines Vestrae reverendum d. Comenium vocare jam antehac et dimissionem ejus ad opus tam sanctum a nobis requirere placuit, contravenire non potuimus nec etiamnum possumus. Differi quidem negotium hoc et ulteriori deliberationi rearsari, petimus ante juscis de causis. Assensum nempe magnifici domini de Geer expectantes et sententiam ecclesiarum nostrarum audire cupientes, ut hac ratione utrinque de vocatione divina confirmatio, tanto confidentius opus Domini aggredi posset Interim, quia illustrissimae Celsitudinis Vestrae iteratis ad nos hoc eodem nomine literis adventum ejus maturari gratiose postulare libuit, nus, quamvis nondum de voluntate domini de Geer nobis constet, nec ecclesiae synodice congregatae sententiam audire licuit, nihilominus tamen, ne per longiorem moram sanctus illustrissimae Celsitudinis Vestrae zelus remoram vel ecclesiae sut hujus seminarium, res scholastica. detrimenti aliquid patiat, praefatum d. Comenium gratiose Celsitudinis Vestrae postulationi permittimus, ut etiam ante hiemem illustrissimis Celsitudinibus Vestris se sistere illarumque desiderio pro virili sua satisfacere queat. Si autem forte contingat, ut absque familia et tota suppellectile sua veniat, petimus, illustrissima et celsissima Princeps pro sua sapientia benigne id interpretari dignetur. Etenim nolimus quoquomodo etiam offensam eorum, quibus hactenus obstrictus erat Comenius incurrere. Interea rem totam divinae Providentiae committimus, sperantes Deum id effecturum, quod ad nominis sui gloriam faciat, et voto illustrissimae Celsitudinis Vestrae respondeat. Sic illustrissimas Celsitudines Vestras Altissimi protectioni, Comenium autem et nos ipsos gratiose favori Celsitudinum Vestrarum commendamus.

Dabamus Lesznae Polonorum, 19 Augusti anno 1650.

Illustrissimae Celsitudinis Vestrae
humillimi apud Deum
deprecatores
N. N. N.

CXLIII.

Excellentissime Domine, Domine et Maceenas gratiosissime!

Novit, qui novit omnia, quem invoco testem, non bene esse animo meo, quod Vestra retardentur (ratione adventus mei) desideria impetratum jam est, ad posteriores Vestras, ut mihi ante hicmem concedere ad Vos liceat, sed me, cum negotia necessario prius hic componenda plusculos adhuc detinent dies, tum novi terrent de novo apud Vos belli apparatu rumores. Illi enim si veri sunt, (habent autem verisimilitudinem,) quis inter annorum strepitus Musis esse poterit locus? Scribo hae de re pluribus ad d. Tolnai consiliumque exquiro. Libros expetitos habere Vratislavia et Lipsia non potui, Dantiscum denuo scripsi (rariores enim sunt): quamprimum accepero, mittam. Interim Illustritati Vestrae mitto Januae Rerum residua, quamquam ne sic quidem opus integrum, quia jam nulli particellae operis vacare seorsim libet, cum integrae harmoniae nonnisi a commensu totius operis spes esse possit. Moram itaque peto mensium aliquot; prodibit (ita confidimus Deo) *Onniscientiae humanae Syntagma trium harmonicum, rerum scilicet, conceptuum, et verborum (scu linguae) parallelismus perpetuus cum grammaticae, logicae, metaphysicacque osculo suavissimo.*

Deus nos juvet, Illustratasque Vestra faveat! Quam omnipotentis favori atque protectioni fervidis votis commendo.

L. 2. Sept. 1650.

Illustrissimae Celsitudinis Vestrae

devotus cliens
Comenius.

CXLIV.

Ad d. Tolnai.

S, iritus sancti adsit nobis gratia!

Reverende Domine, per dilecte in Christo Frater!

Luctas meas ad Te scripturus sum, quas intra me patior Vestri causa. Abesse enim a Vobis, tam mei amantibus tamque opus Dei promovere anxii, dolet profecto, nec tamen quomodo transvolem et me Vobis sistam, hunc usque in diem reperio. Visus quidem fui reperisse nuper viam, adeoque jam Vobiscum, veluti praesens, deliciabar animo, sed ecce gaudia nostra usque moratur iniquum fatum novosque objicit obices. Breviter meos Tibi explicabo utramque in partem scrupulos, ut Vos sublato veniatis, si potestis. Scripseram venire me non posse, antequam abeundi honeste impetrata esset venia, nec velle, tametsi mei jam res esset arbitrii, antequam disposita esset ad plenum illa, quam constructam volumus, illustris (et pansophicae, uti Vobis optare libuit,) scholae machina. Quia vero novos adhibuistis arietes, expugnari nos eo usque passi sumus, ut licet a domino de Geer nondum veniat responsum neque synodus celebrata est, decretum tamen a Fratibus (ad 19 Augusti convocatis) de me ad Vos dimittendo lactum sit. Quod sponsoris suis ad celsissimam Principem testatum voluerunt. Tuque has suae Celsitudini praesentabis. Ex eo tempore animo Vobiscum fui convasareque mea coepi, ut me Vobis, si non prius possem, in Octobri sisterem. Post varias enim mentis agitationes hoc elegi, triplicis boni spe: Primum, ut satisfaceret desideris Vestris maturius; deinde, ut ita quietius vacare liceret his rebus, in quibus totum me esse menteque tranquilla hic non permittunt varii respectus, quos sustineo et qui me subinde distrahunt. Tertio, ut caetera disponantur, collatis quotidie consilii melius. Addo, ad scholae quoque interim conciliandam celebritatem, quantum daretur. Praesertim, si ego impetrato, ut horae matutinae omnes mihi relinquerentur quietis meditationibus, a meridie una quotidie hora publice profiterer, vel Januam L.L. interim explicando illiusque ductu encyclopaediam totam persequendo. Haec erant non insuaves meae cogitationes his diebus. Sed supervenerunt, quae consilia turbant, et quidem sub ipsum Cracoviensium aurigarum adventum, per quos de his ad Te scripturus et adventum meum praenunciaturus eram. Quomodo ergo jam vacillent consilia et unde, celandus mihi non es. Ante paucos dies accepi Szakoleza epistolam, qua metus novi belli per Hungariam nunciatur; intromitti enim Germanum militem, duce Puchei-

mio, magno numero; praetextu quidem belli Turcici, susurrari tamen omnino metuendum esse, ne Rakocii petantur. Ante biduum vero Vienna missam videre contigit epistolam, hoc sensu scriptam: Afferi Constantinopoli, a pace in Germania stabilita terrore Portam percelli, sibi quae metuere a conjunctis Christianorum viribus. A Tartarorum item Chano ad bellum Turcae inferendum sollicitari imperatorem nostrum, venisse jam inde praecursorem, ipsum vero magnum legatum jam in Hungaria esse. Ordines etiam Hungariae bellum hoc Turcicum appetere magis quam aversari, eo quae fine caesarem 10,000 peditum et 5000 equitum Germanorum mittere ad arces limitaneas etc. etc. Accessit heri Varsavia scriptum Transylvaniae principem non desistere a machinatione cum Cosaccis, ad perfidiam hos sollicitando. Et nisi Cosacci ferendis adversus Moschum Tartaro auxiliis essent occupati, 50 millium exercitum voluisse Transylvanum immittere Cracoviae impetendae etc. Haec ergo dum in cumulum venirent uno biduo, quid animi nobis esse putas? Ponamus vana esse haec saltem ex parte, at esse tam vana, quin veri aliquid subsit periculi propositisque nostris incommodaturi impedimenti, vix possibile. Nam si Turcicum procedit bellum Hungariam totam belli apparatu motibusque et distractionibus variis involvi necesse est. Vestros etiam, quos arma ferre adversus eos, quorum hactenus protectione usi, durum, non ferre, apud alteram partem offensam paratam et fortasse occasio optata. Sive tamen hoc sive illud, consilia de scholae fundatione si non ruunt penitus, remoram tamen patiuntur certam. Annon igitur praestet esse in quiete, quam se objicere fluctibus? Hae sunt Euripi mei reciprocationes, de quibus sistendis an Tibi aliquid (per Te enim haec explicatum iri Celsitudinibus suis confido,) sit consilii, audire avelo, et quae ratione mihi praestare securitatem sive itincris sive apud Vos habitationis confidatis. Scio reaedificandae Hierosolymae destinatae divinitus fuisse angustiam temporum (Dan. 9—25), sed nec ignoro horticulturae spiritualis paradisi tempus commodum ostendi, quando cantillare licet: jam hiems transit, imber abiit et recessit. Flores apparuerunt in terra nostra, tempus putationis advenit. Vox turturis audita est etc. (Cant. 2, 11.) Nos igitur, quando hiems accedit, denum et imbres minantur, demum et voces non turturum, sed bestiarum et serpentum atque draconum audiuntur, putationis esse tempus putabimus? Etiam atque etiam videndum est structuras novas in medias ruinas projicere an conveniat.

Mihi ita videtur, (ut aperte quod sentio, edisseram,) si vera illa sunt, quae aliunde scribi scripsi, (seu ex toto seu ex parte) relinquendum me esse, ubi sum, donec videamus, quorsum res inclinent. Quia enim nudus venire non possum, sed assumpta mecum officina mea, consultumne speras periculo exponi annorum 20 lucubrationes? Annon elaborari hic, ubi operae coeptae sunt et per Dei gratiam non male fervent, omnia necessaria praestet prius? Aut si quid intra unius hiemis menses non possit, transcribi saltem, ut apographa ubiubi maneat neque adverso casu, si hunc immittat Deus, omnia simul perire necesse sit. Ista, quaeso, apud Vos in deliberationem veniant seriam, quid factu sit melius. Ego determinare consilium non valeo, Deum, ut Vobis suggerat, quid ex usu sit et per Vos mihi, orabo. Apud Vos esse quantocius, si res tranquillae sint et securae, desiderio desidero, novit Deus, a quo et stimulari sentio animum

meum, suggestis in dies melioribus, per quae desideris meis, Vestris et multorum supra spem satisfieri possit Sed quo magis Vobis et Deo obsequi anhelio, eo magis, ne quid temere agatur, (praesertim post talia periculi indicia) trepido. Certe ipse transitus per loca, ubi jam diffamatur nomen Vestrum, periculo carere non poterit. Tum et apud Vos si propter distractiones bellicas quieto esse non liceat animo, quid Vobis ex me, quid mihi ex Vobis, quid rei literariae ex conjunctione nihil in praesens profuturorum moliminum exspectandum esset, non video. De his autem omnibus audire sententiam Tuam, quamprimum fieri queat, aveo. Vale.

Dabam die 2 Sept. anno 1650.

CXLV.*

Figulus Comenio Patakini.

Hospodin Bůh silný, jest autočistě naše!

Již toto po třetí, ne víc-li, po mém povstání z té těžké a velice nebezpečné nemoci píši, totiž v těch pominulých čtyřech nedělech, ale nic nevím, můj P. Táto, docházejí-li Vás ta má psaníčka, aneb aspoň došlo-li které, z něhož ste mohli vyrozumět, že mi Bůh můj, jako tam někdy Ezechiášovi, něco dnů živobyti přidati ráčil. Nebo jistě, jako tam od proroka Ezechiášovi řečeno bylo: »Zřel dům svůj nebo umřel,« nejináče i mně každý, kduž mne uhlédal, saudil a říkal, než že není možné, abych povstal I jistě jest, žeť jsem víc v hrobě než nad zemí byl a že jako zázračně Bůh můj zase mne z něho vyvedl; jemuž sláva a požehnání! Pročež bych rád, aby Vás brzo některá z těch mých skaret došla a Vám tu novinu donesla poněvadž z ostatního teď Vašeho otcům učiněného porozumívám že k jiných těžkých Vašich trápení rozmnožen i ta starost přistupuje o Bětušku, Zuzanku,** dům etc. Ale chvála buď Bohu, aj, vizte ruku mau vlastní a spusťte tu starost z mysli. Všecko jest v cele a v pokoji: Bětuška i Zuza dobře se mají a na Vás s vzdycháním a modlitbami vraucími často spomínáme. Nebo to poslední Vaše hrubě nás skormautilo a v tom smutku drží, až dá všemohaucí dobrotivý Bůh, něcu potěšenějšího nám napíšeť o Vašem a Vašich zdraví, aneb, čehož nejvíce vinkujeme, zase k nám v dobrém zdraví se navrátíte Což Hospodin rač způsobiti v brzu pro rozmnožení slávy jména svého jakož pak nám toho jistau naději činíte po pohřbu té milé kněžny.***

Ach, můj Pane Otče, nepauťte se té příležitosti! Pokud Vám života stane, nejen lepší, ale ani takové více mítí nebudete A každý Vám toho vlnuje; nybrž sám víte a příčin dosti máte, proč sobě toho žádati. Konečně sobě, dá milosrdný Bůh, zde zase pooddechnete a po zniknutí toho vedra těžkého pookfeжете. Víím, že i p. patronovi † bude mílo; anobř stane se to, co mu bylo psáno o tom Vašem se do Uher hnutí. Přetěťte mě o tom poznamenání, kteréž sem Vám, jakož se pamatuji, po Br. Hartmanovi byl učinil. Otcové sic snesli se na tom, aby revocaturias nepsalí, pro ty a jiné příčiny, zvláště vidíc, že toho háká důležitá potřeba není; však ste sobě volný, a sami oni v svých vocatoriis Vám toho na vůli zanechali. Naposledy, když pak není naděje, aby tam mnoho víc užitku působila přítomnost Vaše, než jak se až posavad ukázalo: i to již vykonáno a jim, kdyby jen užiti chtěli a mohli, podáno co by k vzdělání i církve i škol platně slaužití

* Originál listu tohoto uložen v krajském archívě v Budapešti a otištěn byl v »Casopise Musea království Českého« 1891 sv. 1. str. 57—60

** Dcery Komenaského; Zoubkův Život J. A. Komenaského str. 72.

*** Jindřásky, dcery Fridricha Falckého; v. Gofl. 268.

† Ludvík de Geer.

mohlo: dále s nimi veta jednomu člověku a v jednom věku. A naposledy i dále všeho, se jim odtud může dodávati, zvláště co by k jejich potřebě slaužití mohlo, Vy již z vlastního zkušení vědauce, co by se jim nejlépe hodilo.

Proč revocatorias neposílají seniores, Br. Felin Vám oznámí. Mně se nejpřednějším zdá příčina a překážka býti, že by nevtas přišly Vám aneb nic nepomohly aneb ještě vlc překážek nadělyaly. Zdaž pak Vás mimo vůli Vaši mohau držeti? - A zvláště když celý dvůr německy po Vaš bude straně, jakž o tom nepochybují dokonce nic. Já teď budu mílému patronovi pašti a tím ho potěším, že se již zase k nám navrací. Napíši pak i p. Hottunovi i Hartlíbovi o tom, nebo vím, že jsou toho všickni žádostivi.

Nás pak, bojím se, že zde nenajdete, poněvadž otcové polšt, předvěterejším mne k sobě povolavše, úmysl svůj do Veškova mne obrátiti mi oznámili, jen až se tam sjedau a Br. konseniorám tu věc v známost uvedau. To jich shledání tam na pohřbu neb. Br. Privera hned na zejřtí, totiž včera, jenž byla neděle po Sv. Troj. XXIII* stalo se a místně o tom poručení dnes aneb nejděle zítra, dá Bůh, po navrácení k S. Gerticha bude mi v známost uvedeno. To stane-li se, jakož i nepochybují, prosíme Vás velice, můj P. Taťku, když se za pomoci Boha našeho šťastně vraceti bujdete,** abyste nás nemjeli; málo aneb nic Vám z cesty nebude od Vratislavě, tudř bezpochyby pojedete; pak-li na Kři . . . totěž . . . budete sobě trošičku vydychnauti a pohodlí (činiti) moci a nás svým otcovským pozhnáním podělití. (Běťuška Vás spořu s p. matkou a Daničkem na stotičkrát pozdravuje a za dokázání k nám té lásky prosí, i p. matky, aby se k Vám přimluvíla žádá. Zuzanka Vás tolikěž pozdravuje i p. matku i Danička. Má se chvála P. B. dobře; prospívá v čtení a psaní; my ji zde při učení opatřiti úmysl máme. A tak Vás dám Vám opatřime abyste do vymeteného a hotového přijeli. Dřív jsem Vám pět sáhů kaupil, otypek dvě kopč dobrých, nebo jsou na zimu užitečné. Kamna v obecní světnici najdete nová, hrnec nový, summau vše, cu potřeba; jen prosíme, zajistě přijďte. K opatrování zatím domu někoho dobrého ku p. Kateřině přivezmu; snad Br. Nigrina

Zde, chvála Bohu, pokoj máme. Teď vizte deklaraci krále JM. strany danské (?) té správy, kdež jeho pokojnau mysl a upřimné o všech svých poddaných dobré se starání znáti. Potvrdíž ho v tom Bůh dobrotitivý. Angli negotium cum internis hostibus habent pro confecto; in provinciis redigunt Scotiam atque Hiberniam. Terrent vicinos, praesertim quod videantur cum Belgis aeternum ambire foedus et amicitias Quo sine Belgae suos iam ad parlamentum miscrunt legatos et interim per omnes foederatas provincias bellum contra Lusitanum promulgarunt mari terraque in novu atque universo hoc veteri orbe. Angli nunc maxime in reformanda ecclesia, scholis totaque adeo politia occupati sunt. Amicus quidam meus Anglus, mercator Gedanensis, Francis Sunderson, mira et gloriosa mihi de ipsorum intentionibus et conatibus sanctis, deque inauditis pietatis incrementis publice per universam illam regionem conspicuis ad me perscripsit To jsou vše extraordinaria. Frankrejch všecek hoří, sami sobě doma zapálili, jen proto, aby Mazarina do svých stanů zase nepřijímali, jehož král a královna marno chtějí při sobě míti. Principes de sanguine k tomu žádnau měrau dovoliti nechtějí jichž antesignanus jest Condaeus. Ve Švédích prý také na to jdau měatský, kněžský i sedlský stav, aby s sebe jho panujících s útiiskem svrhli a k svobodě obecně sobě napomohli etc.

I p. Kateřina a jiní přátelé Vás všech velice pozdravují. S tím Bůh a Otec všeho milosrdenství rač Vás i nás v stínu otcovského svého opatrování vždy dobrotitivě chovatí, a dej se nám k slávě své šťastně shledati.

Na spěch v Lešně, 13. Novemb 1651.

V. v. poslušný a poddaný syn
Petr Figulus.

P. S. Paní Bořitová dnes se p. Dobřenským do Čech odjíždí, a Vás sem s potěšením očekáváje, dává laskavě pozdravovati a vjním šťastného v brze navrácení svěhu i Vašeho.

* T. j. 12 listopadu r. 1651.

** Zde a rovněž v několika slovech pozdějších text velmi porušen.

(Připisek na str. 2):

Nyní právě JM. pán Sádovský mne navštěvuje Vás všelijak šetrně a laskavě dává pozdravovati a Vašemu se navrácení srdečně těší. Povídá, že Švédů a desíti tisíci již proti Polákům táhnou, a v Pomofích nemožauc všickni místa míti, v Brandenburského vyhledávají, aby jim na Marku kvartýrů popřál. Nevím, jest-li co toho. Jest prý hlas etc.

(Připisek na str. 3):

Matky Síriové zpráva teprv ad Calendas huius mne došla; již sem to do Buryně poslal a sám Cimermanovi napsal, ještě však odpovědi nemám O ko . . . tu se nikdy nic nedotkli, došel-li z Krakova; jáť sem ho zaplatil. Strany přijeti toho povolání mám tu naději, že proti tomu nebudete; ať mi jest svěřen. Však daleko od Vás nebudu, a bylo-li by mne kdy do vlasti aneb k čemu jinému potřeba, v Vaší moci budu, za radat a rozkázáním půjdu. Cassius jest v Leydu a za mau přimluvu od patrona pomoe má; Sapur ve Frankfurtě ad Viadrum.

CXLVI.*

J. Felinus Comenio.

Salutem et observantiam plurimum reverende Pater!

Vašeho na S. Michala daného psaní dobře sme dostali, nad nemocí Vaší, o níž sme před tím neslyšeli, velice se zarmoutili, avšak zase nad uzdravením se potěšili. Bůh rač Vám dobrého zdraví přidati a v něm potvrditi. Žalost máme nad smrtí té kněžny Divní Boží soudové! Krátké manželů těch poradování! Krátká naše naděje, kteráž sme sobě z manželství toho činili! Bůh i to rozlaučení k slávě jména svého obrať! Co Pán ten svrchnovaný tím obmyšlí, nerozumíme.

O myšleních Vašich strany navrácení se sem rádi sme uslyšeli. Pán Bůh Vás v nich utvrdí, příležitosti dobré k tomu cíli nástroj a šťastně sem mezi nás navrat, i pochválíme všickni lloha z toho. Quoad revocatorias, předložili sme to náležitě seniorům polským, nebo trefil se sem kněz Bithněr na Sv. Martina z Ofeškova z pohřbu jakéhož jedu, a na pohřeb Bratra Davida Průfera se ubíraje, kterýž milý Bratr přede dvěma nedělemi umřel a dnes v Veškové pochován,) ti náležitě a uctivě Vás salutují, a po rozvážení toho závěrku takovou učinili, a sami pro ten pohřeb času ku psaní nemajíc, po mně vzkazují, že nebudí, aby takové revocatoriae potřebné a užitečné byly proto:

1. Že by se nesrovnávaly cum dimissoriis, v nichž není čas žádný Vašeho tam propuštění aneb se zdržování determinován, pročež odtud by žádné příčiny vzítí nemohly.

2. Bojí se, ne scse aliquo modo prostituant vel famam suam ob speciem inconstantiae.

3. Že se jim to zdá při nynějším jejich (Vašem tam u Vás) způsobu velmi nepřipadné, aby se více třeba upomínáním Vás nezkormautili, aneb i psaní při tom zaměstknání dostanauc v stranu nezahodili. Protož že se jim zdá lépeji abyšte při své resoluci zůstali a podle rady německého dvoru učinili, a s nimi ve jménu Božím (sami jakožto tam svobodný sobě odpuštění vezmaue) mezi nás se přibrali. To Bratři starších polských rada. O opatření Vám Vašeho lozumentu oznámili sme B. Figulovi, kterýž chvála Bohu číst zase ozdravěl. Najdete všecku hotovn. Pán Bůh posilň zdraví Vašeho a na cestě laskavě zprovážeje a mezi nás potěšené přived. Amen

O způsobu světa nynějšího nepochybují, že z avisí vite. Pakli teď ku posledku příčinau té u Vás proměny nedocházely, krátce oznamují, že Kromvel 13 Septembris hlavní bitvu s králem Šotským (kterýž velmi silný do Englandu vpadl u Worcesteru stočil a na

* Original listu tohoto našel se před lety u p. D. Ivaníče v Pešti, kdež si z něho básník Jan Kollár byl přepis učinil, kterýž se nyní chová v knihovně Musca království Českého. Otřítěn byl list v Časop. Mus. 1891 sv. 1, str 60—62.

hlavu poražen. Co Šotů nezbito, všecko téměř zajato, nebo utéci nemohli, pasy do Šotlandu založené majíc. Mnoho set officirů zajatých, velikých lordů, duků, marquissů ctc., kteréž parlament jednoho po druhém soudí, některé propašují, ale mnoho jich justifikují, ne per absolutionem, ale přes kata. K tomu nejpřednější díl Šotlandu vzali až do Montrose. David Leslie také v Šotlandu (vlasti hrdaje) od zůstávající tam Anglické partaje jat a s jinými do Englandsu přivezen. Hamilton v Londonu na rány umřel. Obecných zajatých Šotů neví se počtu. O králi, kde zůstal posavad se neví. Po lidsku myslíc již sobě republicam dosti utvrdili. Tau příčinou každoročně ten 13 Septembris k slavení ustanovili. V Frankrejchu větlí pozdvížení než kdy prve. Condæus větlí díl země i kníhat po sobě potáhl. V Němcích každý, jak může, ten pokoj vítá. O Mareckých novinách mám naději, že B. Fig píše, neb on jich dostal. Více pro spischání přiležitosti psáti nemohu. Však Buhu Vás poraučím a potěšeného shledání vinstuji, B. Lochar Vás salutuje, ku psaní dostihnauti nemoha. Vašich všech též náležitě pozdravuji.

Act. 13 Novembr. 1651.

R. T. obí
J. F.

P. S. P. Bořitov (?) dnes se p Dobřenským do Čech odjíždí.

Nápis: Viro celeberrimo Domino Johanni Amos Comenio,
patri et compatri observando dentur.

CXLVII.*

Ex literis Susannae Lorántfy ad Seniores.

... Powraca do Was Wasz Komeniusz, o któregoście się tylekrotnic upominali. Powraca zaś w niegodnym dla nas czasie, gdy po trzechletnich okolo szkoly naszej pracach jego owoc zawięzywać się i ukazywać zaczynają. Zatrzymalibyśmy byli go chętnic do końca czwartego roku, w nadziei, że przytomność jego byłaby szkole naszej nader pożyteczną; ale przeciw woli Waszej nie chcieliśmy postąpić. Puszczamy go tedy z wdzięcznością, składając Wam dzięki za przyslanie nam go. W ten jednak sposób zwracamy go Wam, iż sobie nieco prawa do niego zastrzegamy, co atoli ma być bez Waszej szkody. To jest: acz nieprzytomny, ma nam służyć dalszemi pismami swemi i radami. Niechaj aniól Pański towarzyszy mu w podróży i przywiedzie go szczęśliwie w Wasze progi, za co Najwyższemu pokornie dzięki złożymy i t. d.

CXLVIII.

Já, Jan A. Komenský, zanechávám po sobě poznamenání, za bratrem a švagrem milým, k Janem Efronem, a zetěm svým Janem Molitorem, strany dluhu v Potoku za knihy, kteréž tam tistěny na můj náklad byly a rozprodány nebyly, že je v opatrování své p. Jan Vrcesgyházi vzal, aby mi je zpěněl aneb raději zaplatil podle ceny, kterauž sem mu spustil na 300 fl. *Uherských všeho*, kterýchž 300 fl. *Uherských slibů* odeslati, co nejdřív k zaplacení některých dluhů svých, co za lidmi má, přijíti moci bude: a já jemu zetě svého, Jana Molitora jmenoval, aby takové peníze skrze p. prefekta (p. Andreáše Klobušického) a p. Jana Zítkovského jemu sem odeslány byly. O čež napsati jemu

* Úryvek z listu tohoto otištěn v polském překladě od J. Łukaszczyca v díle »O kościolach Braci czeskich w dawnéj Wielkiejpolce« (W Poznaniu 1835), str. 400 - 401 odkud též podáno znění tohoto úryvku.

a připomenauti dluh asi v měsíci neb dvou neškodí; potom pak vzíti to k sobě (vykvitujíc onoho) má B. Jan Efron až do mého (když by mi oznámeno bylo) nařízení.

Těž sem tu zanechal materii knih školských asi za 150 fl, kteréž se prodávati a též k. Efronovi oddávati mají, zeti pak mému odtud vydávati, na pomoc k vychování, každý týden půl zlatého.

Item zanechal sem tu dvou truhel s knihami svými latinskými a materii dílu a písní atd. Pán Bůh opatrujž všecko a všechny nás podle vůle a milosti své. Amen.

Datum při odjždění mém z Uher, v Puchově, 22 Junii a. 1654.

Jan Komenský.

Jan Efron.

Jan Molitor.

Potom* však týž Veresgyházi zpáčil se zaplatiti těch knih proto prý, že svých dluhů vypomínati nemůž, než že je prodávati bude a mně peníze posylati. O čemž teč psaní jeho datované 18 Septembris 1654. A při tom poslal 3 dukáty, ostatek tam vězř.

(Na straně druhé připsáno:) Memorial strany kněh v Puchově, v Pataku zanechaných.

CXLIX.

Ad serenissimam Susannam Lorántfy, principem Racocianam.

Serenissima Princeps, Domina, Domina elementiasima!

Rediit ad nos Comenius noster eoelesti sub comitatu salvus et incolumis, honorificeque suae dimissionis testimonium attulit ac reddidit, literas Celsitudinis Vestrae, Christianae eharitatis ac zeli sigillo obaignatas, liberali nempe in aedificationem templi nostri (quod in locum a Pontificiis nobis erepti a fundamentis excitamus) subsidio. Deus pietatem hanc Celsitudini Vestrae multa benedictione rependat. Sic orat et orabit ab illustrissima Celsitudine Vestra pie adjuncta ecelesia nostra, sicuti et pro omnibus ecelesiis Vestris, ut in eas non aeque hostes saevire permittat Dominus, nostra erunt ad Deum vota precesque. Quantum ad requisitionem Celsitudinis Vestrae, ut Comenius noster absens etiam illustri scholae Celsitudinis Vestrae consilio et opera servire ne gravetur, facile in id consensusimus, illumque pro sua eum in rem communem juvandam promptitudine, tum in Celsitudinem Vestram et seholam illam Vestram singulari affectu, (quem satis deprehendimus) nihil, quo professe possit, quantum vires ferent occasioneve dabunt, intermissurum speramus. Ita Deus Celsitudinem Vestram et illum scholamque et ecelesiam Vestram sospitet, ut sit unde laudetur nomen Dei nostri adorandum in saecula. His Celsitudinem Vestram divinae commendamus gratiae, nos autem gratioso Celsitudinis Vestrae favori.

L. 3 Julii (1654)

Devoti in Christo servi

N. N.

N. N.

N. N.

* Odtud počínaje později připsáno vlastnoručně od Komenského.

CL.*

Ex literis Constantini Schaum ad S. Rákóczy,

dati 6 Nov. 1654.

Sequentia ex novis Comenianis ad me missis:

Parisiis a 25. Augusti. Literae ex Catalonia afferunt, quod omnes ecclesiastici ordinis homines Valentiae congregati decretum fecerint et interdictum, ne ullus audeat juventutem dare erudiendam Jesuitis neve qui apud Jesuitas literas discat, ad ullam dignitatem eleve-
vetur publicam. Quod decretum solenniter confirmarunt, multis datis rationibus, certo scripto publicatis sine mandato ullius superioris. Decreto huic se opponere voluit rector Valentiae scholae Jesuiticae, sed tantis maledicis verbis exceptus fuit, ut incidens in morbum, intra paucos dies post expiraverit.

Waldenses tandem tractibus a duce Sabaudiae propositis subscripserunt; meo iudicio quidem nimis cito. Verum tamen, quando consideramus egestatem istorum hominum, quod a nullo sumptibus sublevati fuerint, nisi ab Helvetiis et Anglis, exigua tamen stipe et asperitatem hiemis inter loca illa montana, in quibus receptum elegerant sine lare et tecto, impossibile erat conditiones non acceptare. Dein ipse dux urgebat ratificationem, cum exercitum suum Waldensibus oppositum ducere alio vellet. Conditiones pro illis hae sunt: Quod per quinquennium liberi esse debeant ab omnibus vectigalibus et publicis oneribus; liberum religionis exercitium habituri sint in certis denominatis lucis. Interim multa loca illis ante illorum religione imbuta ademerunt. Cautionem pro duce Sabaudiae praestitit rex Galliae, pro Waldensibus Helvetii, ut inviolabilia stet pacta.

Prognosticon impartialis cujusdam astronomiae doctoris.

Ex novis domini Comenii ad me scriptis cum nundinis Eperiesinensibus.

1. Regnum Hungariae non a Turca occupabitur, sed a Svecis oppugnabitur et tandem in se divisum adipiscetur insignem regem.
2. Bohemia, Moravia, Silesia, Alsatia Austria, Stiria, Carinthia devastabuntur, sed vicissim recreabuntur, obtenta pristina religione.
3. Hispania in tantam ducetur calamitatem, ut nec sibi nec aliis succurrere queat. Receptus Hispaniae erit Castilia.
4. Damnum et jacturam patitur Gallia, sed nihilominus triumphat.
5. Italia dissolvitur et horribiliter vulneratur. Papa quidam hanc calamitatem excitabit.
6. Dania dubitat et sic haerendo nec scopum nec terminum attingit.
7. Polonia interna bella habebit.
8. Venetia quoque calamitati innectetur quia nimium audere vult.
9. Anglia immani bello se occupabit, inque ea post magnam sanguinis effusionem imperabit mulier.
10. Hassia et in ea Casselli emergent.
11. Hassia Darmstadiensis cogitur recompensare, quod non absumpsit.
12. Electoratus Palatinatus debet adhuc magis quam ante Hispanicis discere.
13. Würtembergenses insanabilia vulnera accipiunt.
14. Marggraviatus Badensis lineae Carolinae amabitur et quietem habebit.
15. Idem Marggraviatus lineae Eduardinae conjungetur cum Carolinae lineae marggraviatu.
16. Belgii provinciae unientur per pacem Hispanicam.
17. Elector Brandenburgicus cum Sveco et Saxone amicitiam contrahet.
18. Helvetia in bilance stat, ejus unanimitas facit ne divergat.
19. Transylvania induit ferreum thoracem, piscatur in turbido et Hungariae regina evadit.
20. Terram et mare excolere erit causa destruendi orbis et regiones.

* List tento nalézá se v krajinském archivě v Budapešti a otiskl ho Al. Szilágyi v díle »Transylvania et bellum boreo-orientale«, tomus I. (Budapestini 1890), pag. 341-343.

21. Imperium Germanorum cum Ferdinando IV^{to} finietur.
22. Vienna non erit tuta.
23. Grecium simul nec satis munita urbs erit.
24. Regnum Sveciae vastas terras et populos subjugabit et imperium ad se trahet
25. Hollandia obtinebit archiepiscopatum Coloniensem; Gallia archiepiscopatum Trevirensem, Svecia archiepiscopatum Voguntinensem, episcopatum Bambergensem et Würzburgensem politicus quidam nonareha possidebit.
26. Saxones in gratiam recumbent Svecorum; pax Pragensis Saxoniae principis destructio est, Lusatia nex ejus.
27. Bavaria moritur et perditur. Ejus successor haereditatem aggredietur plenam bello. Ipse dux ille fugiet Salzburgum.
28. Brandenburgica libertas debilis est et nutat, novos hospites excipiet terra illa invita. Elapsis bis quinque annis sursum deorsum omnia volventur.

CLL.*

Generosissime Domine, Patrone honorande!

Postridie discessus aurigae (qui nepotulos meos add(uxit) cum meis ad Vos 18. Maii datis, venerunt a Schafum . . .) sed vetustiores, ut ex adjunctis ad me intelligo Error commissus est Berolini, ubi detentae fuerunt prop(ter) absentiam viri, ad quem operimenti titulus spectabat. Quid facerem, deliberavi, propriumque esse tabellarium expediendum judicavi. Aliud, quod scribam, non habeo, nisi ut pro amico intercedam, ne sumptu destituatur. Dedi sane consilium, Stettino missis in occursum literis Amsterdamum. Quid autem, si illae quoque aberrant? Quid si meam non sufficiat interponi fidem? Male sibi consuluit vir optimus, qui non literas cambii secum sumpsit, sed viaticum tantum, quasi iter breve, et omnia expedita ac sine remora essent. Sed ita fit bonus vir semper tiro. Utinam cito accipiamus ipsummet. Ego sane in dies jam prospectabo reducem; propter tamen incertam spem meam detinere haec, quae mitto, non debui, ut vel tantillum de illo, deque negotio ipso, in antecessum sciatis; postquam nuperas meas (in Aprili datas) legere et intelligere nescivistis. (Si ad manum sunt, legantur adhuc eo modo, quo Schaumiana legi necesse est ex pacto. Recentiora non nuntiabant a 3° Martii.) Tabellario nostro dati sunt Lednicii 4 imperiales, quibus superaddere necesse habui duos propter expectationis moram (detentus non fuit octiduo); huic nunciandi sunt 5, si non detinebitur, quos, si provisor eidem non solverit, faciam iterum de meo sumptum, potius quam ut in mea diligentia requiri patiar aliquid.

De rerum hic statu scripsi nuper, nec habeo, quod addam, nisi quod gener. dominus Schlichting nunc nimio et insucto premitur onere. Illustrissimus enim majoris Poloniae generalis, quia doloribus podagrae divexatus lecto affigitur, generalem nobilitatis expeditionem dirigendi officium illi commisit. Volitat itaque hinc inde et omnia sic disponens, ut ultima Maji omnes ad regni confinia Pomcraniam versus reperiantur. Sed certo admodum et impeditae res

* Originál listu toho chová se v kr. archivě v Budapešti a otištěn od A. Szilágyiho v jeho »Transylvánia et bellum boreo orientale, tomus I.« (1890) p. 388—390.

procedunt; tota spes in pacifica transactione, si obtineri poterit. Neque minor metus a Cosacis, postquam praesidi Scythae nostros deseruerunt, cum inaudita praeda domum reversi. Quam barbarorum perfidiam secuta est nostrorum perfidia: una die 35 vexillis castra deserentibus et dilapsis, aliis (quorum vix tria millia supersunt) metu quoque ad tutiora se recipientibus in ipsa regni viscera. Quos ne insequatur ferox hostis, metuimus — Nec ex Lithuania mitiora habemus. Scribunt enim Vilna, praemoneri se a Rigensibus, ita dispositionem fieri, ut Moschorum 80 millia Varsaviam petant, 70 millia Vilnam, 10 millia Dünaburgum. Tanta bellorum undique mole premitur misera Polonia, ut universalis ruinae metus plerorumque omnium occupet animos. Varsaviensia regni comitia ante biduum inchoata et nonnisi duas hebdomadas continuanda, quid consilii repectura sunt, anxie expectamus Deus meliora!

Haec in praesens. Commendo G. V. Deo, me autem ipsum solito favori.

20 Maji 1655.

Generositatis Vestrae
studiosissimus

Johannes Amos Comenius.

(Adressa:) Generosissimo Domino Andreae de Klobusitz.

Cito, citissime

CLII.*

Gratiosae Patronae!

Ante quadriduum scripsi et Schaumiana per proprium tabellarium nisi: nunc se occasio fortuita obtulit Trenczinium, neque hanc amittere volui, quin significarem, quid hesternis literis ab amico ex Anglia nunciatum sit, de dato 23. Aprilis, his verbis: Cum mihi iterato commendas Schaunium, nondum his oris appareat. Utinam Bisterfeldium adhibuisse legatum libuisset! Sed nihil praedjudice, antequam videam. Polonicus interuultus, dominus de Byc, habuit nuper audientiam, sed nihil importavit responsi, antequam Svedicus Dominus Coyet audiatur. Viderit (rex Poloniae), ne quid peccet in protestantes; habiturus alioquin apertum hostem protectorem nostrum. Sicuti nunc de vindicta sumenda de crudeli Sabauda (qui 1200 familias Waldensium proscrispsit ex Pedemontio) rationes ineuntur. Paucas ante hebdomadas periculosissimi apud nos crant motus, et insurrectiones in diversis provinciis, quae tamen Dei beneficio ita sopitae sunt, ut protectori regimen suum longe melius stabilitum sit. Nunc etiam rex Galliae iterum mitius agit pacemque poscit: videbimus brevi conclusam. Circa Pentecostem (stilo veteri) speramus plenam de successu classis nostrae in America relationem, quae si ex voto erit, consilia publica procedent illico.

Imqfxyo. 7. Gpdlmuyqnotlles: Pnofeyprp 865, ap 73 pyf: pdyp: Nyopatns etc. etc.

* List tento nalézá se v kr. komor. archivě v Budapešti a byl otištěn v »Monumenta Hungariae historica«, XXIII (1871) pag. 178 179 No. CIII.

P. S. Tandem apulit, cum has clauderem, dominus Schaum, cujus sic habeo rationem, ut sine mora procedat negotiatio illius. Nunc hoc saltem, ut scias, illum nobis adesse: plura brevi.

Haec sunt, quae interea volui communicata Tuae quoque a me Gratositati. Nos in Polonia adhuc trepidamus, tum a Svecis, quorum ingentem armaturam metuimus, tum a Cosacis et Tartaris. Hos enim nebulones, gentem perfidam, non tantum deseruisse nostrum exercitum certum est, sed et junxisse se Cosacis percrebrescere incipit. Quod si verum, nunquam Poloniae calamitosior fuit conditio. Tam undiquaque enim invalescenti incendio unde prius ibimus obviam? Anxii desideramus, quid Varsaviensibus comitiis remediū fuerit reperi- tum adversus tot mala.

Aliud, quod scribam, non habeo, si nuper scripta recte venerint ad manus, quod spero.

Raptissime 24 Maji 1655.

Gratositatis Vestrae
observantissimus
(Podpisu nent).

(Adressa:) Gratosissimo Domino Domino Andreae Klobusiczki etc. etc., Patrono meo.

CLIII.*

Vota et observantia

Vestras sub Salantz datas 9. Julii accepi 22. ejusdem, et quia de iis, quae apud nos fiunt, informari requirit Generositas Vestra, non deero officio. Polonia nostra tota bellis ardet, fumat, crepitat, dissilit. Tacebo de remotioribus oris, Lithuania et Ukraina (hoc saltem Dantisco scriptum vidi heri, Lithuaniam neutralitatis leges vel requirere vel admisisse jam, sicut et Curlandiae ducem, nescio ut an a Svecis solum, quos cum exercitu ex Livonia movisse, Dvina fluvio superato, certum est, an a Mosco etiam?) nostrae Majori Poloniae quid per hos ipsos dies fiat, commemorabo. Svecorum exercitus, duce Wittembergio, moturus dicebatur e Pomerania jam in Junio; huic ergo in occursum ivit nobilitas Posnaniensis et Kalisziensis palatinatus pedestribus cum copiis, quanta celeritate potuit, collectis circiter 20 millia, posuerantque castra ad flumen Notecz bina; major fuit ad Usciam oppidum 11 milliaribus a Posnania, quibus cum imperio praest palatinus Posnaniensis (d. Christophorus de Bnin Opaliński); minor septem inde milliaribus, Lansbergam versus, ad oppidum Wielin, quibus praest d. Johannes Schlichting cum capitaneo Wschowensi, d. Ossowski (uterque evangelicus, sicut et potior fere nobilium confinibus Sillesiae pars, qui cum illis sunt). Ad palatinos in majorem exercitum venit 18. Julii tubicen Stettino, ferens epistolam a generali Wittembergio et profugo vicecancellario nostro, Jeronymo Radziejowski. Illius nihil adeo continebat praeter curialia, nisi quod se in fine epistolae suae ad epistolam Radziejovii referret. Quam proinde curavi describendam, ita uti concepta fuit, polonice, unacum responso

* Original nalézá se taktéz v kr. archivě v Budapešti a byl otištěn v díle •Transylvania etc • I. p. 390—392

palatini ad utraque. En utriusque paria! Hoc accepto responso Wittembergius movit noctu 21. Julii, citoque itinere superata Neo-Marchia (ut ne noceret Electoris Brandenburgici territoriis) occupavit civitates Polonicas, quae ultra Notecz sitae sunt, Drahem, Tuczno, Walcz etc. ita tamen, ut nec igne nec ferro saeviret. Venit autem inopinata festinatione ad Usciam 25. Julii diluculo, et mox aggere ad trajectum excitatos aggressus, peditatum ibi ad custodiendum transitum locatum fudit, ut et equitatus et nobilium ibidem excubantium partem. Quo facto, nostri ad resistendum viribus impares, ut ne omnem patriam secum in exitum darent, armistitium postulare commissariosque ad tractandum offerre. Recusavit Wittembergius admittere secum tractatus; permisit, ut mitterent ad regem suum interea e Svecia Stettinum (una cum legato Polonico, Palatino Lanciensi) appulsum, vel jam jam appulsum. Misit ergo palatinus Posnaniensis in minora castra (ad Wielin) cursores duos, tres, ut noster hic praefectus d. Schlichting advolaret cum aliis ad regem ituris. Volavit ergo, quae nobis mira, et subitam mutationem (in melius an deterius, Deus noverit) prae se ferentia, praeterita nocte per cursores nobis innotuerunt. Vere dixi moera esse haec, et procul dubio Vobis erunt, quae nuntio. Aut enim finem belli Polono-Svedici praesagiunt, aut cruentum initium adferunt. Sed speramus meliora, quia utrinque animi ad pacem inclinare videntur. Etiam Svecorum, quia pacem ultro offerunt, quasi non diu hic detineri, alio (nescio quo) festinare avidi. Obtulit etiam idem Svecorum rex Dantiscanis pacem sub neutralitatis conditione. Res certa est: literae diversorum et personae inde venientes id asseverant. Quid ergo futurum sit porro, communicare non intermittam, si non deerit occasio.

Nunc addam, quod e Svecia scriptum vidi de rege illorum, quam sit (a coronatione sua) totus quasi novus factus, totus industrius, vigilans, actionibus indefessus. Apponam quaedam ex epistola amici excerpta et e Germanico sic verbotenus reddita. De 22. Maji: »Regem habemus, quam vere Deus vivit, pius, deitimentem, justum, circumspectum, totum actuosum. Mirareris, si videres, quam clementer, imo comiter vel infimae conditionis homines admittat, postulata benigne percipiat, responsum nullum ultra biduum differt. Si, quod petitur, concedi non potest, respondet tamen cum allegatis, cur fieri nequeat, causis, ut nemo non sic etiam contentus abeat. Justitiam administrari summo studio curat, non sicut antehac fuit. Spero, si Deus illi vitam prorogaverit, regnum ejus felicitatis auspiciam fore Septemtrionae.« Item 12. Junii: »Pergunt hic expeditionem belli stupendam adornare. Ultimae legiones equestres et terrestres exhibent intra 8 vel 22 dies, cumque illis rex ipse: Deus disponat omnia in gloriam nominis sui! Rex alloquin omnia dispensat summa circumspectione et cum Dei metu; unde spem firmam colligo, benedicturum illi Deum, quicquid illud est negotii, quod occipit.«

A Constantino Schaum habui vetustas ad Gen. Vestram *et ad principem*, sed non mitto ob *securitatem*. Mitto recentissimas, quae instar omnium sunt, reliqua ipse adferet. Addo *occultiora pagina sequenti, carbo ostendit.*

His divinae committo gratiae.

Datum 22. Julii 1655.

Generositatis Vestrae
obsequentissimus
A. Comenius m. p.

(Adressa:) Generosissimo Domino Domino Andreae de Klobusitz etc etc.
Cito, cito, citissime.

(Klobusický připsal:) Exhibitae 18. Augusti hora 5. vespertina.

CLIV.*

Gratiose Domine!

Per Puchoviam ante dies quinque scripsi de statu nostro, quomodo nimirum nobilitas Majoris Poloniae, viribus exercitus Svecani resisti non posse videns, oblatamque regis Caroli Gustavi gratiam amplexus, Wittembergio campi-nareschallo transegerit totanique Majorem Poloniam ei subdidit. Sed scripsi quaedam, uti rumor primus erat, non satis certa: nova igitur occasione se offerente, in mercatores Eperiesienses festinantes, emendo ista et suppleo. Con-ditiones transactionis nactus formalibus verbis ea communico; ex eo tempore, quid gestum sit, narrare continuo, quorundam ipse oculatus testis. Quia enim quidam e generalibus personis in hac vicinia me salutatum voluit, magistratus noster e medio sui duos ablegans in castra ad Posnaniam sita, me illis ex-oravit comitem, ad pertractandum, num sic etiam, collectis undecunque suffragiis, melius prospici possit securitati urbis nostrae. Ingressi ergo sumus 1° Augusti Posnaniam jam Svedis deditam praesidioque firmo munitam; indeque necesse habuimus adire castra cis Wartam fluvium posita. Impetrata igitur audientia, ea et sequenti die, impetravimus a milite immunitatem, lytro mediocri inter-veniente, gratiamque haereditario loci domino, ad certum usque tempus, in quo se plenarie declaret. Interim g(eneralis) Wittembergius comitatum hunc in protectionem suam accepit nihilque mali in nos permisurum sancta fide promisit. Bene itaque expedisse videmus ea, quae fidei nostrae commissa fuerunt, laus sit Deo. Quae vero praeterea ibimet existens vidi et audivi, ea testari possum. Vidi exercitum instructissimum, 25 millium virorum ad pugnam armatorum, cum caetero apparatu bellico stupendo. Audivi alium subsequentem exercitum, duce rege ipso (et Roberto Duglassio, reique tormentariae praefecto summo, comite Steenbockio), qui jam Stettino quoque movit, Varsaviam quoque iturus (7000 equitum et 12 brigadarum peditum). E Livonia item per Cur-landiam, (occupata prius Dünaburgo, ad fluvium Dvina sita fortissima arce) in Borussia cum exercitu tendere Magnum de la Gardie, classi autem trans-fretare, cum 15000 sclopetariorum Wrangellum, quibus in Borussiae littoribus expositis, classis ipsa cum nilite classario Dantiscum urbem navali obsidione cinget. Inesperata haec Svecana potentia adeo terrorem incussit populis, ut dux Curlandiae ipseque princeps Radziwil nomine Lithuaniae, pactis jam transegisse, aut transigere dicuntur cum Svecis. Rex Casimirus ubi sit aut quid agat, ne-scimus. Dicitur aliis palatinatibus ut ad Varsaviam confluerent indixisse, sed plerosque recusare. Alii dicunt exiviisse Varsavia et nesciri quorsum. Et certe

* Original chová se rovněž v kr. komor. archivě v Budapešti a otitlén v «Monu-menta Hungariae historica» XXIII. (1874. p. 217—219. No CXXIX.

vix erit resistendo tot hostibus, cum et Moscus progrediatur occupataque Boryszovia Bychoviam, ultimum Lithuaniae propugnaculum, arcta obsidione cinxerit. Sveci a Posnania moverunt heri (praemissa quidem sunt vias pertentura 4000, sed totus exercitus heri demum) recta Varsaviam versus, qua accepta, Cracoviam illos meditari omnia ostendunt. Hoc palam audivi: 1. Non optare se, ut Minor Polonia transactione se dedat, sed armis ut decertetur. 2. Optare, ut Caesar se immisceat, nempe ad occasionem inveniendam illius adoriendi Provincias. Hoc insuper vidi: clerum romano-catholicum undique fugere (canonicos, Jesuitas, monachos) illorumque bona, tanquam deserta, addisci fisco regio; illis vero, qui remanserunt, assignari demensum pabuli quotidianum. Praesidium Posnaniae relictum est mille peditum Svecorum (sub imperio tamen viri Germani, colonelli) et centum equitum. Munitionem urbis aggredientur statim, (sicut et Calisii aliorumque majoris considerationis locorum) ut inexpugnabilia reddent. Quod ostendit eos non transire modo velle Poloniam, sed subjicere et retinere. Manifestum nondum prodiit, ut causas belli hujus veras intelligamus: proditum tamen simul atque rex erit praesens, sparsumque iri in omnes provincias Europae, sic ex secretario status intellexi. Quae omnia talia sunt, ut brevi tempore mira nos visuros augurari queamus. Ego autem hinc finem facio, nam de Schaumio quod addam, nihil est, a 1. Julii nihil ab ipso habens, (misi nuper epistolam ab illo) et ipsum illum expectans quotidie. Mire agitur bonus vir (iyy) de tantis sibi injectis remoris.

Vale optime Fautor, cui se totum commendat

4 Aug. 55.

Tuus totus
(Podpisu nenf).

Nihil certius quam Cyhyqbnaa ezbbltg, et CmCasla 69 655 m.*

(Adressa): Generosissimo Viro Domino Andreae de Klobusitz etc.

CLV.**

Generose et gratiose Domine, Compater et Patrone!

Rerum apud nos in Polonia statum vernacule descriptum mitto. Summa est: Casimirus deseritur, Carolus Gustavus incruentam persequitur victoriam. Particularia ibi habentur. De Schaumio nihil scio a 1. Julii. Promittebat intra mensem suam mihi praesentiam, si hac sibi futurum esset iter. At quia menses duo jam effluerunt, necdum comparet, suspicor aliam ingressum viam et forte jam domi esse. (Epistolam illius miseram per Eperjesinum, spero redditam.) Tartarorum legationis in Svecia finis fuit gratulari novo regi et offerre novi chani amicitiam, ex more. 2. Intelligere, an Sveci cum Polonis pacem sunt

* Značí: Poloniam perisse et papatum in illa.

** Original jest takéž v kr. archivě v Budapešti a otištěn v díle »Transylvania« etc. I. (1890), p. 393-394.

tractaturi et si sunt, ut eidem paci includantur iidem Tartari et Cosaci. Unde patet illos non fore Svecis contrarios, frustra Casimirum regem Tartarica sperare auxilia. Occulte praeterea quod communicem, nihil habeo. A vobis autem communicare peto: 1. *Quid princeps agat?* 2. *Quid attulerit legatus Svecicus.* 3. Sitne acceptus, ut *Anghus promissus*, Rev. anno 1654. 7. Febr. et 3. Aug. et 29. Sept. et 1655. 4. Aug. 4 An legatis jam tandem *et credatis Drabiciana?* 5. An in gratiam *principissae* aliquid sit in vernaculum translatum? Debet certe, saltem quae Vos concernunt et *Racocianam domum*. 6. An Vos *excitet*, quod alii praevenerint? *Septentrionales*, praedictum quidem illos fore primos, at in *perterreno perdere incipere illos*, qui *perdunt terram*, *Vestrum* est. Sexcenties hoc inculcatur. 7. Qui impedit opus, sublatus est *Bisterfeldius*, anno 1654. Aug. 3. et 21., ceteri caveant sibi *ab ira Dei*. 8. Anno 1620. sept. 20. mandatum est *septentrionalibus jungi* et indicium fieri *Thurcae*, fitne ita? 9. Typis parantur omnia jam jam; videte, ne *durities Vestra* dedecus inveniat in conspectu *gentium fidelium*. Haec volui, quae occurrebant in praesens.

His G. V. valere opto 6. Sept. (16) 55.

Manus notae
obsequentissimus

A. C.

Occulta scriptura nihil scribo hac vice.

(Adressa): Generoso Viro, Dominio Andreae de Klobusicz Praefecto.

CLVI**

Vota!

Nobilissime Amice!

Ita ne in Te quoque impleri oportet: Aus dem Auge, aus dem Sinn? Ita ne ab amicis digressus omnem amicorum exuis memoriam? Ego ad Te has do quintas, ex quo nobis valedixisti: a Te nihil nisi breviculas ex Ilva et quas Eperiesino de Te (cum reculis illis meis), dedit amicissimus Sartorius(?). Dominus Hartlib supra modum miratur, quid fiat, quod cum crebras promiseris, nullas tamen das toto semestri. Ultimas ab illo habuit gener 7. Decembris, ego vero ab hoc meo ultima Decembris. Fac ergo saltem, ut Te vivere sciamus, i jako się Pan Waszmośc ma, czego Pan Hartlib osobiwie pragnie? Ultimae ad Te meae erant per mercatores nostras Eperiesinum tendentes 23. Decembris, et octiduo ante aliae per Puchoviam: fac, sciam, an Te invenerint, et quid Tecum fiat remotis illis in oris. Novi a me, si quid expectas, habe iterum paucis. Vivo, per Dei gratiam, sed collega dominus V. Locharius fatis cessit 18. Januarii, unde mihi labores aucti et onera. Poloniae sors misera est: dum enim rex Sveciae victor statum formare et res tranquillare

* Co ležatým písmem vytištěno, psáno v originále tajným písmem.

** Original jest v kr. komor. archivě v Budapešti a otištěn v »Monumenta Hungariae historica« XXIII (1874). p. 301–303. N^o CLXXVII.

differt, praedis et rapinis implentur omnia. Unde nobilitas (hinc vanis Tartarici auxilii spebus lactata, inde pressuris alieni jugi asperata) ad impatientiam prorens passim arma arripit, sed irrito conatu, quin imo majori suo malo. A Svecis enim ubique retunduntur magisque violentia et caedibus implentur omnia. Excusant Svecici ministri, quod rex celebrari comitia mox a Cracovia capta voverit, tranquillareque omnia, sed quod laboranti suorum perfidia duci Prussiae succurrere necesse habuerit, toto cum exercitu, ubi adhuc haeret. Thorunium dedit se 5. Decembris (qua et regi filius natus Stockholmia), Elbinga 20. ejusdem. Inde Regiomontium versus progresso rege incipiebant tractatus, sed lente, quia, quod una die fuit conclusum, altera fuit (morositate et scrupulositate consiliariorum Electoris) prorsum. Rex ergo ad dextram progressus, et expugnata civitate Velavia, transit Pregelam; demumque ducales serio agere (aut potius dux ipse arrepto calamo semotisque consiliariis) conventumque est 13. Januarii in haec puncta. 1. Prussia posthac (Regalis et Ducalis) non a Polonia pendeat, sed a Svecia. 2. Dux Prussiae feudum a rege Sveciae accipiat in ipsa Svecia. 3. Hacredes feudi hujus sint soli ex linea Electorali recta descendentes, exclusis collateralibus. 4. Elector fa(v)re Hollandiae tractavit. 5. Jus suum in Ducatus Juliacesens, deficiente linea sua, (si permittat Deus) in regem Sveciae transtulit. 6. Exercitum suum regi dedit. 7. Praesidium Svecicum in portum utrumque (Pilawa et Memel) admisit, vectigalis media parte duci relicta. 8. Rex contra episcopatum Varmiensem Prussiae Ducali incorporavit. 9. Viginti millia imperialium regi Poloniae pendii solitorum remisit. 10. Jurisdictionem plenam in subditos concessit, sine potestate ad regem appellandi (quod magnum, quia magnam hac parte molestiam exhibere soliti duci suo contumaces consiliiarii, et ipsa nobilitas ut veluti ligatas haberet manus). Hoc facto permisit Elector regium exercitum sua in terra respirare per duas hebdomadas. Quibus expirantibus totus exercitus deductus est ad Gedanum, postquam prius generalis Steenboeck omnia circa Gedanum munita loca expugnasset. Jam itaque ultimae civitatum Prussiae fata expectanda sunt. Rediit inde nuper Schmitius meus: mira narrat, quam obstinati sint, deque rege Sveciae contumeliosissime loquantur. Quae quia ille non ignorat (ipsorumque ad se tandem legato, syndico, asperc valde loquutus, experturum se cum illis 4 regulis (consules intelligens, qui regibus suis insultare consuevisent), metuendum, ne severius utrinque res procedat. Quare maximo desiderio eventum expectamus omnes.

De extraneis negotiis haec pauca. Inter Angliam et Galliam pax firmissima coalluit, frustra hanc impedire conante papa. Cui foederi Lusitanus jam quoque accessit, et ut accedant Hollandi, Cromvell per legatum sollicitat. Hispania trepidare animadvertitur, novaque legatione apud protectorem quaesituram pacem. Helvetii generalissimum conventum celebrarunt Badeniae 16. Decembris. Ubi quia Svecenses captivos cives suos Evangelicos dimittere noluerunt, novis potius suppliciis et publico pronunciatum se omnes ab antiqua religione desciscientes pro maleficis habere et habituros, rupta sunt comitia, legati nostrique domum reversi vulgarent manifestum: Warumb sie zu Felde ziehen (data 27. Dec.) et mox omnes suos induere arma jusserunt, transitus et loca 12 circiter praesidiis munierunt, ut ibi jam novo cum anno bellum novum pleno

favore inchoetur. Dominus Duracus est in Hassia et prospere agit. Plura non vacat. Vale.

Raptissime 31. Jan. 1656.

(Adressa:) Nobilissimo Viro, Domino Constantino Schaumio, Amico meo.

CL.VII.*

Ex literis J. Mednianský ad G. Rákóczy,

dati 21 Aprilis 1656.

Ezen órában érkezék kegyes uram Comenius uram embere és mely relatiókat hozott, im Nagodnak megküldtem, Schaumnak is ír ő kegye, az Schaum levelét is kit ide hoztak, megküldtem most ő kegyének; *ír nekem Comenius titkon, hogy reginae Sveciae fi* hoffmester ment mostan *ad electorem* és hogy nála is volt az, ő általa *regina Sveciae* hivatja *magához* ítet Comenius, úgy hogy az midőn visszatér, hogy vele együtt mehessen el, kit ő már el nem mulatja. *Ír azért nekem, hogy Nagodnak megírjam, ha Nagd akar ő általa jelenteni reginae Sveciae, hogy Nagod nekem megírná és én neki titkos irással, hogy ő fide-liter abban eljár.* Májusba megint kiküldi ezen kevetit hogy az által *írjak neki, így hogyha tenyeren által is akar Nagd valamit írteni, hogy oda is leszen embere . . .* Az helvetusok egymással megbékéltenek, de az evangelicusoknak nagy fogyatkozásával lett, tigurumbeliekre vetik minden vétkét, nem reménnik, hogy állandó lehessen. Az mint hallom, Angliae protector neheztel rájok, azért most az hollandusok solennis követséget expedálnak sveeushoz, meg is indultak már, dánus aszzerint, moszkvához is ment követje svécusnak egymás kezett végezett akkordnak ratificatiójára, kívül osztán *apattúl is jön svécushoz hasonló ratificatióra* Kozákoknak is két rendbeli kivetjek volt mostan svécusnál és mindenekeket comeludáltak véle, nem hogy kívánnának ő töle elállani, de az istenért remékednek neki, hogy el ne hagyja őket. Ezeket *Comenius ad partem írja . . .*

CL.VIII.

Ex literis P. Figuli ad Nicolaum Arnoldum.**

Reverendus pater dominus Comenius Hamburgo de 15 Julii ad me scribit: se ibi languore et imbecillitate quadam corporis atque animi detineri animumque turbare, videntem quendam ministrum verbi ex Unitate nostra, natione Moravum, qui in Hungaria, sub Rakoeio degit, jamque a multis annis revelationes quasdam de Antiehrsti instanti ruina sibi factas et adhuedum divinitus fieri asseverat, quas eadem mandato oraculi reverendo domino Comenio luci exponendas, vehementer, etiam cum comminationibus urget. Quod quia hactenus detrectabat, Vir optimus, metuít, ne qua Deo reluctetur mandanti, et exinde varie angitur, Tumque, Vir Dei, honorifica praemissa salute consilium et opem hac in re sollicito, in silentio tamen expetit, requirit, efflagitat: Utrum fieri Te parario possit, ut ab excellentissimis DD. Legatis intercessio obtineri possit, permitti ista in Belgio prelo subijci, cum alias id genus et alia similia ibi nulla difficultate soleant in lucem protrudi. Misit hic specimen quarundam ejusmodi revelationum; en communico,

* Otitén tento úryvek ze spisu »Szilágyi A., Transsylvania etc.« tomus II. (1891) pag. 95—96.

** Otiténo ze spisu »Nicolai Arnoldi Lesznenis Poloni, S. S. Theol. Prof. in Academia Franekerana, Discursus Theologicus contra D. Joh. Amos Comenii practensam Lueem in tenebris etc. Franekeræ 1659 pag. 4—5.

ut videat Tua Pietas faciliusque statuere valeat, quid hic facto opus sit et postmodum mihi remittat. Obsecro, expendat rem hanc serio seriusque suggerat consilium. Nam video optimum virum dominum socerum meum, nimium quantum, hoc oraculo, si quod est, turbari: Ne siquid divini hic subsit, reluctando peccet, quanquam aliud ab ipso non requiratur, nisi ut ista ad typum promoveat, quam ob rem eum adjunctum suum nominat Mira habet in caeteris iste oraculorum scriptor de metamorphosi rerum Christianarum et mundi brevi futura etc. Haec in sinum, ut subactissimo iudicin et prudenti consilio adjuves optimum senem. gravem hinc sibi scrupulum injectum esse sentientem

Gedani, 26 Julii anno 1656

C.LIX.

MR Pell to Mr. Hartlib.*

Sir, — Five days ago, I received from you a letter dat:d Dantzic, Junii 17th, containing a letter from Mr. Comenius, dated the 22nd of May, wherein he describes the sad estate of those protestants that escaped from Lesna, where he, for his own part, besides his writings, lost in money, books, and household stuff, above three thousand reichs-dalera, (near seven hundred pounds sterling). He had, with incredible labour and no small journeys, gotten the favour of some liberal persons, and hoped, perhaps, to leave his children two hundred pounds a piece, which, among so many poor exiles, would have seemed great riches. I hear he is sixty-five years old; and, it seems, hath nothing left but the clothes on his back. Those papers which have been found in the ashes and rubbish of Lesna, since he fled thence are little worth in comparison of those which he accounts irrecoverably lost. Every body that reads his letter will not understand *Unitatis Bibliothecas*, though you and I know he means two libraries belonging to the Bohemian reformed churches which are called *Fratres Unitatis*. The burning of those libraries must needs be an inestimable and, indeed, irreparable loss to them. Four days ago, I shewed his letter to two Bohemian ministers that were newly come hither; they said, that the inhabitants of Lesna had promised one another to abide there and not to remove any of the persons or goods to any safer place, lest they should seem to forsake those that had no means to fly, especially Comenius, whose ecclesiastical relation obliged him, as their ancientest pastor, to stay by his flock in the midst of so many hungry and enraged wolves. They did not fear that he would abandon them as long as his books and writings were not sent from thence. Thus they have lost both his manuscripts and their own records, etc., which might have deserved an exception from their general resolution of sending nothing out of Lesna.

I should have been willing to read over his refutations of the Copernicans and Cartesianes, but with that prejudice that I do not believe him to be a competent judge of all the differences between them and other writers. And therefore of all his papers, there is none for whose loss I am less sorry; though he say of them, »me valde dolet, siquidem in iis multum posueram operae et diligentiae«. I have caused his letter to be fairly written out, and have sent it to the divines (pastors and professors of Zurich, who esteem him, and have introduced his *Janus* into their higher school some years ago. I make no question but they will do something for him. When you hear whether he has gone, and what place he resolves to settle in I pray you give notice of it to

17:27 July 1656.

Your well-known friend and servant.

* Otistěno ze spisu R. Vaughana »The protectorate of Oliver Cromwell«, vol. II (London 1839) p. 430 – 432.

CLX

Ex literis P. Figuli ad Nicolaum Arnoldum.*

Plurimum reverende, praeclarissime Vir, Fautor et Amice in Domino!

Gratias quas possum maximas Tuae adm. reverendae Dignitati ago, quod tam prompto animo ad ea, quae petieram respondere volueris, et cumprimis tam candide et solidè, de istis nescio, quibus revelationibus novis aperire et impertiri non fueris gravatus. Acquiesco omnino Tuae sententiae, et ut acquiescam, quam maxime cogunt, (quod et Tu praepremis ex regula ipsius Dei Deut. 18 20. 21. 22. urges) apertae ut mihi videtur falsitates. Erit, quod et reverendo domino Comenio communicem, id, quod cras faciam, ut et ille iudicio tanti viri et fratris in Christo dilecti, adversus Sathanae imposturas fiat confirmator. R. d. Comenius adhuc Hamburgi haeret et haerebit fortean, donec Pansophica sua ad prelum adornet, mox deinde, ubi in Hollandiam venerit, prelo subjicienda.

31 Julii 1656.

CLXI.

Mr. Hartlib to Mr. Pell.*

... Two days ago, I received your last of the 17th of July, which was very refreshing. Here you have the *Visiones Lesnenses*. The *Excidium* is to follow by the next post, God willing. I have also received from Mr. Comenius fresh letters dated at Hamburg, as also from Schmidt of which you shall have copies in due time. Only continue to refresh me with some large letters of your own and then, I have given a full account this afternoon concerning Morus to Mr. Ulrich's son, which I have procured from Amsterdam, according to that memorial which Mr. Ulrich's father sent unto him. And though the answer be nothing but truth, yet the answerer of it desires to be concealed, though you should be able to guess at him. Mr. Dury has returned to Amsterdam and promises with all possible expedition to hasten unto us and it is very like M. Comenius will come along with him to

7 Aug. 1656.

Your well-known faithful friend to serve you.

CLXII.

Ad dominum G. F. Harsdörfferum.

Vivit Christus, vive(mus) et nos id solatii ejus ex ore haustum sustentet nos in aeternum!

Nobilissime Domine et Fautor!

Tanto temporis spatio nulla a me accepta literula, quid me fiat, quaeris? Undis jactamur et alto. Post infelicia Poloniae et in hac Lissae nostrae fata ego cum aliis fortunarum omnium naufragium passus, in proximae Silesiae litora nudus ejectus, nec ibi stationem reperiens tutam, vicinam in Marchiam me transtuli. Indequè vocatus Stetinum Pomeraniae, dehinc Hamburgum, (ubi

* Rovněž otáčenno ze spisu »N. Arnoldi Discursus etc. p. 5.«

** Otáčenno ze spisu R. Vaughana »The protectorate of Oliver Cromwell« vol. II. p. 432 433.

(ob invaletudinem, curis ac aerumnis contractam, ad bimestre haesi.) tandem post varios casus, post tot discrimina rerum venimus Amsterdamum. Hic sum igitur, quo me fatorum vis detulit, sed inter amicos et fautores, qui me benigno exceperunt vultu. Maecenas praesertim, qui pansophica mea studia duodecim jam annis fovit nec intermittit erga me benignus ac liberalis esse, ut me recolligere incipiam possumque dicere: Bonum est nos hic esse, nisi me duo etiam afficerent: familiaris absentia, quam in Marchia adhuc reliqui, et bibliothecae totius manuscriptorumque propemodum omnium (lucubrationum supra 40 annorum) jactura. Terentius comicus ob haustas naufragio Fabulas suas moerore consumtus scribitur. Ego Deum laudo, qui me non eo prolabi sivit, ut patientiae Christianae oblitus terre nequeam hoc etiam probationis genus, quod immisit provida Dei manus. Sicut Domino placuit, ita factum est Laudo nomen ejus, quod Philologica illa, quae apud Hunga os elaborata ibidemque relicta et post pro amissis fere habita, tandem reperta, cladi huic postremae erepta sint, aliquot ante diebus ad Vos transmissa. Lucidarium intelligo et Lexicum Latino-latinum et Schola Ludus et Manuale biblicum, de quibus, quid fiat, quia nondum informationem accepi, hanc jam peto. Sicut et illis, quae Patakiensium typis descripta apud Vos recudi coeperunt. Methodus I.L. novissima, Vestibulum, Janua (cum grammatica et lexico) Atriumque Latinitatis purae, quousque in his processum sit, doceri cupio. Nec id solum, sed ut ad me omnium, quae prodierunt, pars aliqua mittatur; exempli gratia Atrii, cujus 50 illa mihi transmissa exemplaria (aliquot exceptis dono hinc inde datis), perinde ut caetera omnia igni absumta sunt, ut mearum lucubratiuncularum penitus nihil mihi remanserit, praeterquam operis pansophici (in quo concinando supra 25 annos consumsi,) maculaturas. Quicquid erat ad mundum descriptum preloque paratum, perit. Sed et pro rejectaneis tamen illis ab interitu servatis Deo meo gratias ago; in id nunc jam incubiturus serio, ut contractorum vasorum meorum testas colligam et aliquomodo reonglutinem. In quo mihi propitium Deum exoraturus Tu quoque Fautor, sanctum suspirium adde. Dignare me, quaeso, responso: en via commercii literarii inter nos continuandi aperta. Civis Vester, Wilhelmus Deller, correspondet civi urbis hujus primario, Jacobo Beyer (j rope quem in eadem platea habito,) per hos vel hebdomadatim commutare possumus et nos invicem de necessariis informare. Et rogo, initium fiat statim, tradito eidem Vestro fasce ad me destinando; eorum inquam, quae Enderus missurus est, de Atrio et aliis, quocunque hucusque ventum est. Ego iterum hinc, per eandem viam, missitare potero mea, si hanc viam fore planam patuerit. Velim autem statim fiat initium, dum per Francofurtanas nundinas extraordinaria se offert commoditas. Salvcat ex me dominus Enderus et agat strenue: majora dabit Deus, spero, hic elaboranda realia, ad quae tamen sine minoribus illis philologicis promoveri non potest juvenus. Satis autem. Valete Deo commendati.

Quia totam amisi librariam suppellectilem, etiam aurea Tua omnia, et in his Delicias mathematicas. Triste intueor in naufragii mei tabellis subinde illas quoque allegari, dum inspicere non datur, quod revisum normandis, aut melius formandis, serviret conceptibus. Utinam libeat addere (eidem ad me mittendo

fasci) exemplar. Aliquot jam ex liberalitate bonorum et doctorum virorum rursus possideo libros, fundamentum novae bibliothecae; si Tu quoque de Tuis tantillum adjeceris, augebis catalogum eorum, quibus me obstructum sentiam. Non difficile est multis divitibus unum pauperem ditare, facile bonum quemque beneficiis obstructum sibi reddere. Vale.

(Adjacens epistolum, quaeso, ad Hessenthalerum meum mittatur; viam enim aliam ignoro!)

Amsterodami 1 Sept. st. n. 1656.

Idem, qui semper Tuae Dominationis
observantissimus,
J. C(omicus)

CLXIII.

Ad d. Hessenthalerum.

Vivisne Hessenthalere, delictum meum? Ego vivo, laus sit illi, qui dixit: Vivo ego et vos vivetis. Invitis hostibus vivunt, qui vivere vult vitae dux Christus et in his ego. Illi gloria!

Quomodo perierimus nos miseri Lesznenses (nos sibi ad cribrandum expetente et impetrante Satana), an ignorare Te spero, quia Te per Schmirerum id esse doctum ex illius epistolis teneo. Factum, quomodo Domino placuit, nomen illius sit benedictum. Ego omnium jacturam passus, maxime ob illa dolui, quae nullo pretio redimi possunt, manuscripta. In quibus sunt Pansophica mea, quae ad mundum descripta preloque parata erant. Sylva item pansophica definitionum (eoque sapientiae) thesaurus. Et thesaurus linguae utriusque (Latino-Bohemicae et Bohemico-Latinae) completissimus, opus annorum supra 46. Et concionum sacrarum (ab initio ministerii per annos 40) super ordinarios et variis occasionibus extraordinarios sc. textus habitatum, thesaurus, quod senectutis meae solatium ac levamen, filii autem mei haereditas esse debuit. Et quae alia. Deum tamen laudo, quod mihi fragmenta quaedam operis pansophici servata voluerit (maculaturas nempe), quibus adjutus recolligere me, si non ad Pansophiam, specimen tamen aliquod plenius, quam adhuc, edendum, potero; et in eo jam sum, ut *οὐδὲν ἀνεπιτάλλομαι* (et Deum non amplius tentaturus) absolvam et luci exponam, quicquid forte scintillarum nobis superest. Qua in re ut propitium habeamus Patrem luminum, Tu dilecte, suspirare juva! Sed et juva re ipsa, si potes. Potes autem una re pulchre me juvare, ac, ut lacias, oro. Joh. Valent. Andr(eae) *τὸ ἐμαυτοῦ* in deliciis mihi fuisse omnia non ignoras, (inde enim fere mihi primordia pansophicarum cogitationum hausta erant,) sed et illa perire omnia. In quae frustra Stetini, Hamburgi, hic Amsterodami inquisivi, (ignorat haec meliora mundus,) nec tamen iis carere velim aut possim etiam propter allegata, quae subinde in maculaturis meis reperio nec me per omnia recolligere possum. Fac ergo, amabo, hanc mihi praestes gratiam, ut ex ipsa Zetznerorum officina Argentorati afferri et ad me mitti cures, quicquid ejus exstat. Mihi erat: 1. Turbo

Ingenii. 2. Peregrini in Patria errores. 3. Civis Christianus. 4. de republica Christiana (Cataphar Salama), 5. Mythologiae Christianae Centuriae. 6. Turris Babel. 7. Incendium Waichingense. 8. Menippus etc. etc. Redime quantovis pretio et ad me mitte, (Aut pretium reddam aut aequivalens, quicquid meorum prodebit, a me jure Tuo posces.) Utinam per instantes Francofurtanas ruidinas liceret! Ego enim jam operi instare propono, hoc unum acturus, ut ne amplius defodiam talentulum meum, sed exponam inensae etc. Quaeris autem, ubi sim? quo ad me Tua dirigenda sint? Amsterodamum mihi naufrago portus factum est, huc ad amicos delatus sum, hic hie mare propono, hic realia illa mea dare luci, quantum eorum flammis ereptum est. (Deus me juvet!) Huc ergo dirigere Tua poteris. Ad quem autem? Vel ad dominum Johannem Rulicium, pastorem, vel ad dominum Laurentium de Geer, patronum meum. Aut si Tibi literarium commercium est cum domino Barbette, ad illum. Quem sane nondum salutavi, nec an ille praesentem me sciat novi, non tamen me ab illo abscondam. Vale Tuamque dilectam et amicos saluta, filiolum vero meo loco osculare (quem vivere jubeat Deus, sibi gloriae, Tibi solatio!) Salveat quoque venerabilis dominus Hainlinus, cujus Sol Temporum cum reliqua literaria suppellectile quoque mihi perit. Utinam supersit exemplar, quo me donare posset iterum! In eo enim sum, ut mihi aliquam rursus (selectiorum saltem librorum) comparem bibliothecam; possideoque jam bonos iterum aliquot libros ex donatione amicorum, qua transii, existimantium ad charitatis legem fieri, ut aliorum abundantia aliorum subveniat inopiae. Verum satis de his, alias plura de his, quae hic agendi occasiones subministrabit Deus. Noribergensem typographum philologica ordine jam editurum spero, monitus enim est: Tu instare perge, si quid secus. Nec enim quid fiat toto hoc semestri scio, nunc demum inquiri. Vale.

Amsterodami, Sept. 1. stilo novo 1656.

Tuus, quem nosti,

C(oucuinus).

CLXIV.

Reverende Vir!

Permiserunt nostrates rem magni momenti eruditissimo Hartmanno, cujus propter summam ejus fidelitatem, in rebus aëndis dexteritatem et in ferendis patientiam mirum in modum miramur ingenium. Jam nobis persuasum habemus, portum eum attigisse et brevi fructu fruturum laborum, qui ipsi tanti steterunt. Exercet cum divina providentia variis casibus nec ulla ei est calamitas sola fert tamen omnia christiane. Quando tandem Mercurius mitiora tractabit? Intra duarum septimanarum spatium res delegatorum Vestrorum, afflicti Hartmanni et pii Cyrilli, ad maturitatem perventuras nullus dubito, interim illis propediem quinquaginta librae Anglicae a Consilio supremo, ut ipsorum necessitati succurratur, numerabuntur in testimonium appropinquantis messis. Et siquidem brevi utramque academiam visitandi sortemque miseram nostratum ibi representandi opus erit non incongruum, imo summe necessarium; author ipsis, quamvis modeste renuentibus, fui, ut tritis ex itinere vestibus ad tempus depositis, novas, praesertim hie males, sibi parare curarent, saltem viliori pretio, nam quamvis etiam interdum sub sordida veste latet virtus, tamen urbanus et decens modestiam habitus faciliorem eis ad doctiores parabit accessum viros eosque propitiores reddet eis. Moratur inter nos quidam licentius causam exulum Bohemo-Germanorum summo cum vigore et fiducia promovens, cujus fides

quamvis nobis nondum bene perspecta est, tamen jam magis tractabilem et mora cicuratum consortio nostro non excludimus, plura de ejus autoritate a Te expectamus. Tu interim valetudinem Tuam cura et me Tibi devotissimum in sinu Tuo love. Vale.

Londini 14. Jan. (1657).

Reverentiae Tuae
humillimus servus
Geo. Sadvovius.

(Na 4 straně připsal Komenský:) a Sadvovio, Lond. 1657 in Januario

(Adressa na též straně:) Reverendo Viro, Domino Johanni Comenio, Amico suo plurimum colendo, dentur. Amsterodami,

CLXV.

Ad dominum Harsdörfferum.

Jesus amor noster!

Nobilissime Fautor!

Mirari Te credo diuturniora silentia mea aut etiam suspicari humanitas aliquid accidisse. Equidem vivo, sed occupatissimus et multas in partes distractus, iis potissimum, quae peragi volunt amici; etiam conscientia cogit, antequam mortis veniant tenebrae, ubi nemo potest operari quidquam. Pansophici operis excudendi typis factum est ante trimestre initium excusaeque sunt 36 philurae in folio, ut vocant. Sexta vixdum pars operis totius. Lente progredimur, quia, dum quae ad prelum parata erant, ignis absumsit, chartae a flammis ereptae aut alibi apud amicos repertae, nihil non imperfectum et hiulecum habent, revocandaque omnia sunt ad mentis incudem, nec senilis languor tantum potest, quantum juvenilis vigor (o servasset mihi saltem Deus Sylvam Pansophiae! omnia forent faciliora, sed periit una). Hoc igitur tam impeditum negotium dum me habet totum, oblivisci me facit omnium, etiam mei ipsius subinde, et quod incivilitatis habet crimen amicorum: Ignoscite, obsecro, senili infirmitati! Manco alias Vester et pro Vobis quoque mea sunt quotidiana ad Deum suspiria. Caeterum, quod nunc scribam, causa est, quia inspectis Endterianis vidi, illum Lucidarii editionem ad Calendas Januarii promississe, tum aggredi Januam sanctuarii. De lexico autem Atriali scripsit, quia opus spissius futurum esset, metuerit se moras longiores et bene posse pati, ut aliis tradatur excudendum, sperat se non defore mihi media. Ita est, non desunt. Et dominus Hessesenthaler offert operam suam, vellet se illius editionem promovere, et hic sunt, qui offerunt. Malo autem ad me mitti, ut hic primum edatur tres ob causas. Primum, quia multis adhuc locis suppleri ac emendari posse scio, neque cui id tuto committam aut mandem, quam ipsinet mihi, novi. Deinde ut quantocius prodeat (hic enim parata cxspectant prela) egoque prodiisse vivus adhuc certus sim (colligere enim me sarcinas multa cogunt). Addo, quia dum mihi alterum ejus exemplar periit, bonum esset me id habere ad manum subsidii loco inter concinnandum ultima mea. Rogo itaque, mi Domine, effice, ut ad me quantocius veniat. Veniet autem sic: tradatur civibus Vestris Georgio Christof und Cornelio Horn, illi enim ad amicos meos hic enrabunt. De reli-

quis scribo ad Endterum. Te autem cum dilecta familia, republica, ecclesia (cui incolumem diu servet, columnen suum, venerandum dominum Dillherum Christum!) gratiae Dei commendo.

Amsterdami 15/25 Januarii 1657.

Nobilitatis Tuae, dum vivit, observantissimus
J. C(omninus).

P. S. Quod si forte sententiam mutavit Endterus et Lexicon illud aggressus est, mittat ad me specimen, quocunque jam ventum est, sicut et Atrii unum et alterum exemplar, (non plus, promittebat quidem jam ante, sed nihil video huiusque) Lucidarii quantum debet, expecto, sicut et Manualis biblici, quantumque illius est.

De nostris hic elucubratis nihil adhuc communico, quia sic volunt, quorum sumptibus illa exeuduntur, ut nonnisi opus totum simul videat lucem.

CLXVI.

Salutem a Christo Jesu, Domino nostro!
 Admodum reverende Pater!

Quanto acerbior luctus, tanto verba ad eum exprimendum pauciora. Expectavimus lucem, sed ecce tenebrae! Dum Lesznae essemus exules e patria per tot et viginti annos, miserissimi nobis videbamur, quia patria carebamus et plurimis ad vitae vel necessitatem vel mediocrem commoditatem destituebamur: expectabamus ergo anxio animo lucem liberationis et in patriam reditionis. Sed ecce quantae tenebrae! Turbinem enim subitaneum et procellam improvisam, cum terrore panico conjunctam, immisit in nos Deus per homines barbaros, qua tempestate correpti, ut quisque stabat, in varias regiones et loca diversa disjecti sumus. Verum, etiam hic agnoscimus et celebramus providentiam Dei, qui hoc pacto nos flammis et mortii praesentissimae eripuit.

Interim in tali positi statu, rerum omnium et ipsius consilii inopes, expectabamus lucem alicujus solatioli et subsidii a gente praesertim ob religionis poritatem et in subveniendo pauperibus liberalitatem in toto orthodoxae Christianitatis orbe clarissima, sed ecce tenebrae! Dum etiam istinc aliquid impetrandi spem in dubium vocas! Quoniam gentium nos jam vertemus? Nihil Leszna extulimus praeter vitam ipsam in corpore semivivo et seminudo; regiones, in quas delati sumus, perpetuis exactionibus exhaustae, nihil nobis suppeditare possunt, quidam vero incolarum ob confessionis diversitatem nihil nobis nisi execrationes obtrudunt. Opifices nostri, familia quisque aliqua stipati, in collegia vel tribus opificum, pecunia destituti non admittuntur; sunt alii plurimi, qui manibus suis victum quaerere non didicerunt, sunt viduae, praesertim ministrorum, prorsus mendicae et aegre valentes: omnes isti pane quotidiano egent, qui tamen illis ad necessitatem non suppeditatur. Sunt ex nostratibus, qui panis quaerendi duntaxat gratia, operam suam in pascendia pecoribus locarunt Quid dicemus, quod in hoc rigidissimo frigore cum diurna tum nocturna ad calefaciendum corpus veste necessaria careamus Multis ex parte fames tolerabilior frigore censetur. Nec mirum, quod nonnulli tantis miseriis praegravati, ex hac cripi et in beatam tantocius vitam transferri cum lacrimis quotidie exoptent. Magna est contritio nostra; Deus nos servet, neque tentari quemquam, supra quam ferre possit, permittat.

Quaesumus, ecclesiarum illarum precibus nos commendes, et necessitatem earundem charitati in visceribus Jesu Christi communi omnium nostrum nomine humillime insinues. Si unquam exstitit occasio aut necessitas Christum in parvulis suis esurientem cibandi et

nudum amiciendi etc., nunc revera inter nos existit. Si quid beneficii, quod antehac in nos vel alios collatum est, in conspectu totius mundi celebrabit Christus, certe et hoc, quod nunc in nos conferetur, celebrabit inprimis. Nos interea cum silentio praestolabimur salutare Domini, ponemus in pulvere os nostrum, donec spes affulgeat melior. Et in hac angustia nostra omnem prosperitatem patriae illi, in qua nunc vivis, ejusque ecclesiae a Deo precari seris precibus et votis humillimis non desistemus. Vale, Deo et ejus gratiae commendatus cujus o utinam sentias benedictionem etiam pro nobis Dea Groningania nunc et in aeternum gratia sua rependat.

Bregae 14 Febr. 1657.

R. Dominationis Tuae
 observantissimi et nunc afflictissimi
 Johannes Felinus, v. D. m. m.p.
 Daniel Vetterus, v. D. m.
 Johannes Nigrinus m. p.
 Venceslaus Prachenský m.p.
 suo et Fratrum auditorumque olim nostrorum
 nomine subscripserunt.

(Adresa na 4. straně:) Viro admodum reverendo, clarissimo et doctissimo Domino Johanni Amos Comenio, Patri et Fratri in Christo honorando. Amsterdam.

(Komenský připsal na též straně červeně:) 1657 in Febr. Od kněží a soudců z Břehu žádost jménem rozptýlených o pomoc.

CLXVII.

Dvojkřtíhodný v Kristu Pánu milý Otče, nám vzácně a velice milý pane Kmotře!

Abyste zdraví a Božího požehnaní hojného i s paní kmotrou milau a s dítkami Vašimi užívali, toho Vám netoliko přeji, ale i na toto v mém exilium nás od toho nebeského Pána postavené, do vůle jeho svaté spolu shledati buď zde aneb v nebeském přibytku uplně a srdečně vinšuji a žádám, nemožauce tajiti, abych neměl mého laskavého pana kmotra tímto malým psaníčkem navštívit a poděkovati, že jest taky na mě i na mé malé i na mau starau matku pamětlivi jsau a nám 7 osobám: minuly vánoce 10 polských zl. podarovali z almužny. Ten Pán nebeský račiž těm (dobroděncům) i Vás, nám vzácně milej pane kmotře, podle vinšů Vám milého zdraví, požehnaní, milosti, lásky potěšeni, i rozhoření ducha Vašeho i pokojem obdariti a darovati. Prosim dále mého laskavého pana kmotra, že na mne dále pamatovati budau (jak) i na svých modlitbách. Oznamuji, že se hlně obrám, avšak děkuji pánu tomu nebeskému že tak o mne nehodného sluhu pečuje a chrání! On račiž nás dále všechny (v) své svaté paměti mlti. Strany těch svezích věcí se panem Dlugošem nic vyříditi nemohu, neb mi všechno zaprá, neb nemám co ukázati, neb sem srdcem i ústy jeho slovu věřil i pánu radním Leienským, že mi jináče neudělají, jak mi sľbili; ale oni se všickni převrátili a mne retovati nechti, že na to víceji nepamatují. Se panem Šlichtingem zde (ve Vratislavi sem mluvil, pojal sem k tomu jednoho zdejšeho sauseda, aby mi svědkem byl slov od něho promluvených). Po účinku a škodě rozumu docházím, avšak se na pana kmotra odvolávám, že pan kmotr věděl o všem, jak se dalo při první sessi, a co ty za jistoty byly, a že pan Simeon Daniel pankrot učinil, a že pan Maximilian Gersdorf, verweser Hlohovský, sobě vybral jistoty, jaky chtěl, a k tomu že pan Dlugoš hotovy peníze dal. Pan otec a kmotr, saudm, že pamatují tu první sessi od pana Šlichtinga učiněnou, že sau byli všickni creditores odkázáni a vykázáni, kde na kom mají sobě plátce činiti, a mne za dědice uznal. Chtěli plátce býti toho dluhu, že pozůstávalo 700 tolarů, taky vykázáno na osobách, ale konsensy v ten čas nebyly před rukami, aniž co o nich mluveno bylo. Já pak nechť sem se ujiti toho dluhu, neb sem se bál ujmu-li se dluhu platiti a já sem k tomu nestatečnéj prostředky, potom by na moji konsensy sáhli. Protož sem raději chtěl své mlti, nežli do cizího pletka se dávat: že pak

ta vojna do Poľsky se začala, a já panu Dlugotovi na žádost jeho vedle prodaje i kaupi toho domu jak nebožtík pan Simeon Danieľ kaupí. (jemu) s mau manželkau pínomocnství na rathauze dáf vedle zadosti jeho a zakázání se ctí i rukau daním; na to, že nám za naše konsensy chce plátce býti, toho nyní zapírám. Prosim a žádám pana kmotra, že nám (z) míry zarmauceným a (v) bídě postaveným atestacíí a vejpis té první sessii vedle paměti jeho pošlou a že nebožtík p. Simeon Danieľ žádného pankrotu neučinil, poněvadž ještě pozůstalo po něm věcí i po rozdělení kreditorům dluhův. A prosím též, že doložejl, že, když sem toho na onen čas vyhledával na rathauze jakau mi pan Šlichting odpověď s pohrůzkau a to, že mne chtí dáti, jestli že se jednu na rathaus postavím a toho vyhledávati budu, svázati a kyjmí dáti bití chce, nebo i zde, jak pan Šlichting i Dluhoš, když sem k nim zde osoby posíal a žádal vedle zakázání jeho mne nyní (u) veliký potřebě založiti něco malo, oni nejen zapírají, ale i na mé poctivosti tak zlehčíí, že ani pro hanbu ani pro bolest srdce vypsati nemohu. A žádný se mne ujíti o to nechce proto, že sem člověk prostej, chudý, chatrnej . . . a slovem opovržený, ale u Boha slavný. Prosim, že pan otec i kmotr na mne i na mé domáci nezapomínají na svehch modlitbách, a kdyby se co takového podarování dostaio nám, na mne též pamatovati budou neb vědí pan kmotr, jak sem bídně z Lešna vyšel a jakau sem nauzi a bídu vystál, což vypsati nemohu, ale mojí krajanově tíf sau dosti jak knížata tak i města vyšacovali, jáť pak jako řemeslník očekávám na Boží požehnání, že pán svých neopustí. Kdyby pan kmotr něco zbytečného měli, mně nyní zapůjčíí, buďaucně, kdybych mohl něco na Dluhošovi vyhrabati, zase chci plátce býti, nebo mi nyní téžce přichází 7 hrdel vychovati a co potřebí na sebe zjednati. Já co sobě mám od Pána ve snách oznamené, toho pominauti nechci panu kmotru Felinovi oznámiti aneb napsati, jen kdyby oni byli v tom opatrní a bedliví odeslati ku panu kmotru. Přál bych sobě tváře jeho blížej býti, ale čas a místo nedostatku toho se zakazuje. Pan Bůh pomahej svehm a vyveď při svau k slávě své, a dobrého církve. Dej srdce dobré, věrně a poctivé a modlíci potentátům, aby to dílo Boží začnauc jsau povolání dokonati, nebo i oni z toho počet číniti budou S tím ochraně Boží a stráží jeho Váš poručím žádajíc při tom, salutujte ode mne a manželky mé paní kmotru i dítek Vašich.

Actum Vratislavi 13 Aprilis den roční pamatky našeho přejítí ptes moře červeně hněvu Božího, anno 1657.

Času každého upřimný, povočný a služebný kmotr, síuha
Stephan Meliš.

Titul: An Herrn Johann Amos Comenio, Superintendent, Senior, Gevatter vnd Schwager . . . zu Handen. Amsterodam.

CLXVIII.

Vivit, vincit, regnat Christus!*
Admodum reverende, clarissime Vir!

Ignota manu Te salutari ne mirere: non ignotum est mihi celebre nomen Tuum, eruditio, pietas, nec forte mea omnia ignota Tibi. Et jungit nos communis ad serviendum Christo et sanctis ejus in terra vocatio, qua parte cuique mandata est. Hoc distamus in praesens, quod Te Tua in statione servat Dominus, me a mea depulit Antichristus iterato permissu Dei, sed ad perpurandum me quoque cum meis probationum igne. Illi gloria! nobis autem emendandi studium. In rem veniendo, commendo pietati Tuae harum exhibitores, con-

* Po straně připsáno červenou tužkou: D. Reziak.

fratres nicos e Polonia et Silesia ad me missos, ut pro misere disperso (Antichristianis furoribus) pastorum et ovium ecclesiae Polonicae grege apud foederati Belgii ecclesias opem et misericordiam implerent, quemadmodum ex illorum testimonialibus videre dabitur. Inivimus ergo consilium, ut e Selandia redeundo ad Vos quoque deflectant et Vestrae quoque miserisordiae fores pulsant. Qua in re Tuo, sancte Frater, consilio quia illis opus erit, ut hoc illis ne denegetur, per charitatis viscera oro Historiam tragoediam, quam nobiscum ecclesiae hostes egerunt, (diutinis quidem machinationibus, subitancis tamen occasionibus, in nos effundentes furorem,) cognoscere licebit ex ipsismet aut etiam relatione typis exscripta, quantum ad metropoliam ecclesiarum nostrarum Lesznam. Mihi quidem post omnium fortunarum jacturam hoc in loco prospexit Dominus, cujus nomen sit benedictum, sed afflictio et egestas tot esurientium afficit me. Utinam et pia Tua viscera, postquam necessitates intellexeris nostras! Effice, ut nos Vestra quoque audiat ecclesia aut qui apud Vos eminent; et nos orabimus, ut Vos quoque audiat Deus et Vos Vestro in flore servet.

Vale et salve, Vir Dei, omnesque confratres et collegae totumque venerabile syndrium Vestrum.

Vester in Domino
confrater et conservus

J. A. C.

dispersae Boh. Eccl. superattendens.

CLXIX.

Ad Ulricum Tigurium.

Venerabilissime Vir!

Scripsi antelae, a Jacobo Rüdigeri requisitus, ad rev. Dignitatem Tuam brevem epistolam, ad quam responsi nihil accepi, quia nihil opus fuit. Nunc iterum Te manu mea salutari vides, atque utinam videas Tu! ne haec in ulla alienas incidant manus, nec dum enim tempus est. Stupebis procul dubio, Vir Dei, inspectis multoque magis perlectis, libri (quem ad Te mitto) frontispicio et praefatione ob argumenti nunc saeculorum insolentiam. Ita est profecto: res est inusitati prorsus aevo nostro argumenti, sed verissime auctore illo, qui mirabilia facit solus facietque mirabilia in oculis nostris jam jam, inducta subito rerum catastrophe, quam tametsi per os omnium sanctorum prophetarum praenuntiatam, socordia tamen humana alta oblivione sepultam, somnari nesciunt filii hominum, donec viderint, universo mundo in stuporem dato.

Obsecro Te, sancte Frater, seponere praepudicia tantisper, donec rem totam a fundamento cognoveris, ut de tota libere judicare queas. Aut etiam, si ita placet, admitte ad consilium, communiaque ad Deum [pro interiore illuminatione] suspiria, quoscunque habes spiritu conjunctissimos, sicuti nos, qui horum fuimus (per tot annos in occulto) conscii, precibus, jejuniis, metu et pavore, isthaec expendere Deoque soli sapienti, potenti, bono commendare non inter-

misimus usque ad haec tempora, ubi omnia se jam jam disponunt in eventum et celeri diutius non poterunt saltem ab illis, qui a parte agni stantes consilii divini scopum non ignorare debent. Inter quos et Helvetii atque Genevenses aliquoties hic nominantur. Quare nos hic earum rerum consilii a Vobis haec non celandi inivimus consilium mittimusque tot exemplaria, ut omnibus primariis Vestris sufficiant interim: nempe Tigurinis, Bernatibus, Genevensibus, Basiliensibus etc. etc. Ad Te vero haec mittimus, ut Tua prudentia haec dispensentur, ipsimet particularium circumstantiarum ignari. Non amplius nisi vota, ut magnus ille Deus et Christus ejus, qui contrita bestialium monarchiarum statua jam jam explicabit regnum suum, toto sub coelo, Vestros illuminet oculos ad agnoscendum clare ultinis diebus (qui nostri sunt) voluntatem ejus et robore impleat cor ad alacriter et animose subserviendum sanctissimis intentionibus ejus! Amen, Jesu Christe, Amen! Tu autem, Vir Dei, salve, et a meis, hic quibus me uti Patrono et amicis, hic non ignoratus spero, salutem accipe. Vale.

Amst. 9 Jul. 1657.

R. T. D. conservus et confrater
J. Comenius.

CLXX.

Ex literis J. Comenii ad N. Arnoldum.*

Jam mihi significat gener (Figulus) meus, se Tibi exemplar Lucis in tenebris tradidisse Teque doluisse vicem meam, ni impleantur Gratias ago pro tua sympathia: certum est ingenti rem scandalo fore, si ludibria fore patuerit.

18/8 Dec. 1657.

CLXXI.

Ad sapientissimum senatum civitatis Amsterdamensis.

Nobilissimi et magnifici Domini,
Domini gratiosi!

Verbis Domini mei Jesu Christi Vos alloqui incipiam humilis ego servus ejus: *Beatius est dare quam accipere*; nempe quia illud est habentis, hoc egentis. Beatissimus ergo Deus, qui omnibus dat, a nemine accipit. Proximi beatitudine Deo reges et alii potentes, quibus multa largiri, paucis egere, datur. Beati proinde Vos quoque Domini mei, qui multis multa datis quotidie et in his mihi advenae Vestro, in quem tantum favoris vitaeque subsidii contulistis, ut apud Vos ultra annum jam commode hospitari otiaque haec, quae mihi apud Vos fecit Deus, studiis impendere potuerim. Benedictum sit nomen Domini, Dei mei, qui sancto suo numine Vestrum mihi conciliavit favorem. Benedicta quoque Vestra in me beneficentia, qua mihi extero succursum ivistis. Meum erat, est, erit cogitare, ne ingratis moriar; h(oc est n)e** tantummodo accipiam

* Otištĕno ze spisu N. Arnoldi Discursus etc. pag. 6

** Zde kousek rukopisu jest vytržen.

nihilque reddam. Reddo igitur, quod possum, quantum possum, quousque possum. Reddo quotidie vota et suspiria pro salute Vestra et Vestrorum, quae nota sunt in conspectu Dei. Reddo voces gratas cum iisdem millies iteratis votis in conspectu Vestro. Reddo gratam accepti beneficii confessionem in conspectu omnium hominum, publicis scriptis meis. Quorum partem illustri nomini Vestro dicatam en offero et in conspectum Vestrum pono! Opus annorum 30 variis occasionibus apud varias scriptitatum, nunc autem volumine uno editum et Vobis, Domini mei, non dicis causa aut sola sterili consuetudine inscriptum, sed desiderio, ut gratitudo mea fructum ferat reapse. Quod meum desiderium, si praefationi meae inclusum alloquium non detegit satis nec Vobis, magnifici Domini, circa publica occupatis ad haec plenius cognoscenda demittere sese vacat, rogare ausim, ut virum aliquem doctum et prudentem destinare libeat, inter quem et me: *Num et quomodo haec juventutis Vestrae usibus accommodari queant, videri possit.* Quanquam, si duos, tres, quatuorve acris iudicii viros deputari huc placeret, ut veluti *Collegium didacticum* sit, operae pretium fore iudico, ut quaecunque hic tamquam rei literariae et juventutis salutem spectantia afferantur, tanto solidius expendi et ad Vos referri queant omnia. Mihi forte non diu hic manendum erit, aut a meis revocando aut a morte ad sepulchrum vocando. Si quid ergo agendum est, non differendum est; ad minimum certe cum opere majore, quod luci adhuc ematurandum est, festinandum. In quo dum sum, ut mihi sub consueta gratiosi favoris Vestri umbra diutius aliquantisper delitescere liceat, humiliter peto. Promitto, me tacite mea acturum, et ne cui praesentia mea molesta sit, operam daturum.

CLXXII.

Fragmentum epistolae Joh. Bythneri ad J. Comenium.

(Anno 1658 d. 15. Januarii nuntiaverat Bythnerus Comenio obitum Mart. Gertichii collegae senioris, aperuerat etiam desiderium dominorum Dantiscanorum his verbis:)

Ut ex ordine nostro unum ad ecclesiae, in locum domini Ursini, alterum ad scholae, in locum domini Moeresii, regimen, mittamus (Dantiscanis), hoc magnam parit difficultatem. Etenim pauci admodum supersunt Polonici ecclesiarum ministri, (non tantum, quia plures extincti, sed etiam quia aliquot certis ecclesiis mancipati, nempe Fr. Gertichius Bregensi, Fr. Denertus Lignicensi, Fr. Gleinigus Cracoviensi, Fr. Musonius Thorensi, Fr. Figulus Dantiscanae, Fr. Zuehör quoque abiturus est nunc Gedanum occupaturus locum per m domini Kopeczil in aula domini castellani Gedanensis Guldensternii). Quodsi aliquando, Deo nobis propitio, redeundum esset in Poloniam, nun haberemus quibus ecclesias Polonicas committeremus, ministros. Praeterea, si Dantiscanorum satisfaciendum esset desiderio, duo e precipuis nostratibus eo mittendi essent ministri: tales enim loca ista, quae occupare deberent, postulant Quid si nobis quoque eligendus et inaugurandus esset nunc episcopus Unitatis in locum defuncti itemque consenior, annon hoc quoque officium aliquem ex praecipuis requirit ministris? Et ubi tot et tales in tanta inveniemus paucitate? Haec sunt, quae me adeo perplexum reddunt, ut nondum sciam, quid etc. etc.

Tu interim, rogo, cogites, annon consultum imo necessarium foret, ad conservandum ordinem nostrum in locum defuncti tertium ordinare sive ex Bohemis sive ex Polonia, seniorem, ne in nobi duobus, quod per duo jam saecula in Unitate nostra non interruptum nec intercalatum mansit, post nostrum decessum totaliter rumpatur et ruat etc. etc.

CLXXIII.*

**Excerpta ex literis Comenii occulta scriptura scriptis ad
Constantinum Schaum.**

Audita dissensione Vestra cum Porta, communicato hic cum amicis consilio, protectori eam aperuimus, qui statim ad regem Galliae et Sveciae ob eam causam suos expedit. Scribit Hartlibius protectorem bis jam ob eam solam causam ad Portam Ottomanicam suos nuncios ablegasse; sic quoque a Gallo factum esse. Ergo bene speremus. Plura fiunt Commovit Deus omnes gentes. Germania foedera jungit quasi pro Austriacis, sed (ut odorantur cautiore) contra illos. Mira rerum facies instat. Brandenburgicus erit generalissimus Germaniae, palatinus elector generalissimus exercitus Gallicani in Alsatia. Hollandi adhuc nutant. Quo se agent, nondum sciunt. Confundit Deus omnes, ut terribile hoc opus reformationis mundi non sit opus sapientiae humanae, sed omnipotentiae divinae. O si orientales faciant, quod debent!

Amsterodami 18 Januarii 1658.

CLXXIV.

Nobilissimi et potentes Domini!

Fateor non sine causa LITERAS contradistingui ARMIS, cum haec irati, illae propitii Dei, ferant imaginem; in quantum tamen arma non furoris, sed justitiae instrumentum sunt, nec in ferendis, sed propellendis injuriis adhibentur, non opponi sibi invicem, sed subordinari in illis, quos Deus justitiae suae in terris constituit administratos, debent. Hinc primus in populo DEI belator primusque illatarum injuriarum gladii ope vindex *Abraham* et fortis fuit et sapiens piusque. Hinc *David*, strenuissimus portentorum oppugnator, omniumque circumcirca hostium felicissimus expugnator, armorum studiis sapientiae junxit studia; *Salomo* contra pacificus, sapientiae studiis belli artes. (Hinc nimirum est illud ejus: *Sapienter vir est cum robore et vir sciens fortificat vires. Nam prudentibus consiliis geres bellum etc. Prov. 24 v. 5. 6.*) Hinc Graeci Palladem suam (Minervam scilicet sapientiae deam) hastatam clypeatamque pingi voluere. Hinc fortissimi heroes, monarchiarum fundatores aut reparatores, literatissimi fuere: *Alexander Magnus, Julius Caesar, Constantinus etc.* Hinc et sapientes aliquot Christiani principes symboli loco illud, ARTE et MARTE usurpaverunt etc.

Nihil igitur absurdi admittam ego, si annorum aliquot *de juventute Christiana literis, artibus, prudentia pietateque feliciter inveniunda commentationes meas*, hic apud Vos luci datas florentissimaeque Amsterdamsium urbi consecratis, VOBIS quoque, qui ARMATAM repraesentatis MINERVAM, honoris causa reverenter offeram. Quippe VOS etiam, prudentia et fortitudine populi Vestri pars melior, an hic prudenter et fortiter suadeatur aliquid, judicare fue-

* Otišténo v »Monumenta Hungariae historica«, XXIII (1874) pag. 616 a v »Transsylvania et bellum boreo-orientale« II (1891) p. 498.

rītis idonei. VOBIS patria suam et suorum ab externis hostibus tutandam, commisit salutem, sed nec tamen eandem ab internis hostibus (mentium tenebris, morum barbarie, vitaeque profanitate) tutandi artes ignorare debetis. Neque tutari in praesens tantum, sed et quomodo populus, qui post Vos surget, filii Vestri, paratam sibi a Vobis felicitatem tueri, ad posterosque iterum suos (quamdiu saeculum erit) transmittere, possint et sciant, providere prudenter. Non conservandi videlicet tantum sui vim et robur illis, sed et consiliorum prudentiam (alias enim vis consilii expers mole ruit sua) in haereditatem tradendo.

Sed absque hoc etiam sit, monitionibusque nostris Vestra nihil egeat prudentia: non absonum tamen fuerit viros, qui maria classibus classesque armis et ordine instruunt, huc invitari, ut quomodo scholae quoque classibus, classesque sapientiae armis instruantur, spectatum veniant. Certe nec Jupiter semper tonat et fulminat, etiam (et saepius) serenat coelosque fulgere facit. Tandem, quia ex diversis foederati Belgii provinciis et urbibus congregati hic estis (nobiles et potentes Domini), sperabam hanc operis hujus VOBIS praesentationem videndi. An forte hinc pro Vestris etiam bonae occasionis aliquid nasci possit ansam fore, quod faxit Deus.

Valete et prospere agite, marium domitores! Deus consilia Vestra armaque Vestra et vim consiliorum armorumque Vestrorum, disponat in eventus sibi gloriosos, Vobis autem et patriae ecclesiaeque salutare. Amen.

Sic animitus optat, qui se Vestro quoque favori NOBILISSIMI et POTENTES DOMINI

humiliter commendat

7 Febr. anno 1658.

J. Comenius m./p.

Effekt* toho byl: kázali sobě jestě 15 exemplárů svázati a poslati, že jich jest 16, aby každý měl jeden pro sebe anebo pro města a provincie své, že zaplatí. Factum, odeslány jsau 17. Febr. a oni za to poslali (i pro náhradu prý ztrát v Lešně stalyeh) 500 f Holandských (t. dvě stě tolarů). P. B. zaplat.

(Adressa na 4té straně:)

Nobilissimis atque potentibus Dominis, Dominis rei maritimae et militiae navalis foederati Belgii Praefectis in Amsterd. camera residentibus, Dominis gratiosis.

CLXXV.

D. d. Baroni Sadovio.

Illustris Baro, Domine gratiose!

Ignosci mihi peto, quod rarius scribam: occupationum, quibus obruor moles, non permittit me satis facere, quibus vellem omnibus. Nunc tamen non possum non rumpere silentia propter urgentes publicas et privatas necessitates. De illis prius, quae concernunt plures, adeoque omnes nostros misere dispersos, qui esuriunt, sitiunt, algent, refocillatio autem emanet tam diu. Quid fit, ob-

* Připsáno později červeně od Komenského.

secro, quod tantae interponantur morae? Bis dat, qui cito dat. Impetratam quidem esse commiserationem plurimum, solatio nobis fuit, praesertim cum ipsius etiam Screnissimi accederet clementissima declaratio. Sed crebrescentes hoc quadriduo de disturbato iterum parlamento rumores, terrent nos, annon disturbando nostro quoque negotio haec res datura sit ansam. Averte, o supreme rerum praeses, miserator noster! Tu autem faventissime Domine Patrone, juva praevenire tantum malum, per misericordiam Dei oramus. Augmenta sumunt calamitates nostrorum, plures etiam e Polonia (ubi jam nemo Protestantium toleratur) profugi exulantium accedunt numero, vitam ut servant. Et quod magis, nostri e Moravia in Hungaria exulantes etiam in considerationem veniunt omnino, non quidem recens (hoc biennio) exules, exules tamen et vere exules, miseri omnino ac egentes. Qui ad me, tanquam superattendentem suum (cui ex officio non animarum tantum, sed et quantum possibile, externi status cura incumbit) confugiunt querelasque, quod aliorum habito respectu suos negligam, fundunt. Et quia conscientia fateri cogit seclusos fuisse ab illis, quos recens illud in Polonia mactavit infortunium, interimque alios non recens exules e media Germania, qui se nostris agglomerent adesse audio: non possum non meam accusare socordiam, et vel jam tandem illorum quoque suscipere necesse habeam curam meliori prorsus jure, quam isti nobis ignoti, qui se ingerunt, et nescio, quid tentant. Illum intelligo licentiatum Salfeldensem Thuringum, qui se Bohemum venditat, cum non sit, et ex ecclesia nostra, cum non sit, quod utrumque jam tandem illum fateri audio. Cur ergo fingere ausus fuit? Ego illud non iudico: Deus et conscientia sua illum iudicabunt. Mirari tamen subit: quod reperiatur, qui cum nullis idoneis instructum testimoniis, non tantum admittant, sed et nobis annumeratum velint, nobis et ipsa veritate invitis! Non invidemus nos illi misericordiae fores: pulset eas aequae ut nos licet, sed non turbando negotia nostra. Aut si partem nobiscum habere quaerit, et evergetae (quorum utique hic standum arbitrio) admittunt, aequam nobiscum habeat pro familiarum et personarum numero, ut ut praerogativas quasdam sibi vendicet, aliisque injuste sua praeripiat. Ego interim mearum producam catalogos familiarum, qui multo minus excludi poterunt. Deumque orabo, ne nos hic spiritu suo sancto deserat et aliquid, quod scandali occasio esse possit, incurrere permittat.

Alterum est, de quo volui, quasi privatim, quod tamen plusquam publicum est, concernens apparatus librorum bonorum pro resuscitanda apud nos (post tantam devastationem tenebrarumque chaos) divina salutari luce. De quo ex Fr. Adamo Hartmanno cognoscere licebit, si libebit. Quod ut in memoria quoque sit, per gloriam Dei oro. Plenius mentem meam salutareque intentiones alias declaraturus, si e re fuerit, postquam et nos spebus nostris propius admovent Dominus et apud Vos negotium procedere feliciter intellexero. Interim Te, nobilissime Fautor, gratiae Dei, me autem ipsum solito favori, ipsam vero Dei et pauperum ejus causam sancto zelo Tuo, commendo.

Dabam 18/28 Febr. 1658.

Illustritati Tuae
observantissimus
J. C(omenius).

CLXXVI.

Mr. Hartlib to Mr. Pell.*

... Mr. Comenius hath answered at last to our main query, for he writes: «Quod attinet invitationem exulum gentis nostrae in Hiberniam conditionesque forte requirendas rogabam Dr. Rulitium, ut perscriberet, quas etiam leges in epistola ejus. Ego quidem a nostris dispersis nondum in hoc puncto responsum habeo, at quid sit facile intelligo, nempe spes recollectionis in patria, quam plerique pertinaciter fovent, et in his (ut verum fatear) ego quoque»

What Mr. Rulice writes is here adjoined. I do not well remember whether I have already imparted those passages unto you; I am sure not these following. M. de Geere invites two of the .. with Figulus to come to Amsterdam, as also Drabicius. He will also give all the profits that come from Mr. Comen's didactical work in folio (which is now abroad), to pay for the printing of the bible in the Polish language. Mr. Comen, to retire himself to give himself wholly to his *Pansophia*, goes this Spring (March 8th) to be at Monsieur de Geere's house for a certain time, where he is provided for as a prince, but nobody knows he is there, but we three, and one of Comen's amanuenses ...

11 March 1657—8.

CLXXVII.

Mr. Hartlib to Mr. Pell.**

... Here you have a confiding letter, written by Mr. Beale to Mr. Comen, of whom I gave you a large account in my last. To me, he adds, «This last week, I have twice read the book of Drabicius, and I cannot at all doubt but, in the main, God is in it. Howsoever, by the good man's defect of memory and other human frailties, it may have some misapprehensions or misapplications»

18 March 1657—8.

CLXXVIII.

Mr. Hartlib to Mr. Pell.***

... Mr. Rulice continues to commend Mr. de Geere in these words: «I still more and more admire the zeal and piety of that admirable man. I must tell you, *in aurem*, if Comen do not mention it, he hath called also Figulus, with his family, hither, and will maintain him only to assist his father-in-law, and to know all concerning *pansophia*, that if Comen should die, or be carried away, he may finish it Truly, I do daily admire God's singular providence in bringing Comen hither to this new jewel There is no prince or state in the world who would have assisted him so really, and furthered all these things, as he doth. I doubt not but God will from Heaven pour down his blessings upon him. Just now, I heard that one of our preachers here had been still railing against Comen. What! such a man to come and prescribe us a new method here! And, oh! what a crime it is, in his eye, that he published *Lux in Tenebris!*»

25 March 1658.

* Otištěno ze spisu R. Vaughana «The protectorate of Oliver Cromwell», vol. II. pag. 447—449.

** Otištěno rovněž ze spisu R. Vaughana «The protectorate of Oliver Cromwell», vol. II. p. 449—450.

*** Otištěno taktéž ze spisu R. Vaughana «The protectorate of Oliver Cromwell», vol. II. p. 452—453.

CLXXIX.

Mr. Hartlib to Mr. Pell.*

... Mr. Rulice writes thus: »I pray let your friend at Hereford tell you his judgment, what he thinks of *Lux in Tenebris*, in case the emperor's son be chosen and crowned emperor, and if the King of France be not, as we have had in some visions since the publishing of *Lux*. Here some make this interpretation: that it matters not although he be chosen and crowned, if he continue not long Others conceive the contrary, seeing it is so absolutely set down, that there shall be no more of that house; and that the King of France shall be. I confess that business in Denmark; and some other things are fulfilled that were predicted; and that in all there is no averting from, but all tending to, conversion to God, makes me the more suspense«

5 May, 1658.

CLXXX.

Mr. Hartlib to Mr. Pell.**

.... Here yo[u have the copy] of a notable phytological letter, written originally unto me, [and sent by Mr.] Comen to Mr. Beale Last Thursday I sent you a [letter in answer] to yours, with two other more in vindication of *Lux in Tenebris*, with copies of originals to Dr. Worthington and Mr Shacleworth.

CLXXXI.***

Generoso d. Alexandro Torquato.

Transmissa mihi est a meis epistola Tua ad me lamentatoria et exprobratoria, quod cum mea vel maxime causa Holandiam adieris, nec tamen reperire nequeas. Noli mirari, haec ipsa negotia sunt, quae me Amsterodamo populere cremumque aliquem quacunque coëgere: amicorum nempe (omnes enim hoc titulo vniunt) tot illae salutationes et sollicitationes, ut sufficere † nequeam Nam egone Atlas ille sum, cuius humeris omnes alienarum etiam sarcinarum montes incumbant? Misellus ego, qui meis propriis oneribus bajulandis non sufficio, tot alienis suffocandus sum? Ignosce et parce, obsecro. Quod autem me magnatum alicujus aut majestatis cujusdam nomine alloqui velle dicis, tanto magis terres. Satur jam ego sum humanarum istarum lubricitatum; peragat, per me licet, quomodocunque vult suas vertigines mundus, mihi cum una coelesti Majestate vel tandem sub vitae finem maxime conspirare certum est. Nescire volo omnia praeterquam Deum et me et quae ad beatam analysin facere possunt. Quo fine non tantum amicitias extraneas, minores illas et leviores (undecunque illae et quacunque occasione irrepserunt) reseco, sed et domesticissimas depono, resignans etiam negotia, quae ex officio (per

* Otištěno ze spisu R. Vaughana »The protectorate of O. Cromwelle«, vol II p. 459-460.

** Rovněž otištěno ze spisu R. Vaughana II 463.

*** Tento list se nám zachoval ve dvou přepisech musejních

† V druhém přepise *sufferre*.

annos 26) incumbabant pro dispersis cura, ut emerito mihi jam parcant mei sarcinasque istas curarum in alios transferant humeros allaborando. Quod si a meis obtinco (ut mihi vel sub finem vitae respirationem non invident), quo jure alii a me diversum quid exigant?

Rogo itaque Te quoque per virtutem Tuam, ut mihi, seni, molestias augere animum ne inducas. Tu juvenis, Tu eruditus et sapiens, fabrum fortunae Tuae agere sine me poteris: mihi nihil nisi quiete jam opus est. Scio quidem illam in sepulchro non defuturam, ego tamen illam antequam sepulchrum absorbeat, quaero. Ne invide, vale, luctare feliciter, si Te adhuc mare jactant et venti, sicut me jactarunt tota fere vita. Commendo Te Deo et spiritui gratiae ejus, sicut et omnes ubicunque sub coelo existentes amicos. Videbimus nos in coelo, quicumque cum Paulo dederimus operam, ut quisque pro se dicere queat: bonum certamen certavi, cursum consummavi, fidem servavi. Quod omnibus nobis propitius per Christum det misericordiarum Pater, virtute aeterni spiritus sui. Amen, V.

Ultrajecti hospes, cujus manum nosti
J. C.

(Na str. 2. jednoho pŕepisu pŕipsal Komenský:) A D. Torquato cum responso.

CLXXXII.

Fragmentum responsi J. Comenii ad epistolam Joh. Bythneri.

(Ad prius quid responderit Comenius, non liquet, ad posterius vero d. 23. Aug. ejusdem (i. e. 1658) anni respondit sequentia:)

Scribo denuo, ecce! non tam de particularibus jam negotiis plures concernentibus, quam de singularissimo, me unum (ex consequenti tamen Unitatem) spectante. Audi me, et quae dicam, expende. Diu jam est, quod conceptum quietis desiderium intra me pressi; premere diutius nequeo etc. etc.

Hoc ubi et rationibus et exemplis docuerat, subjicit:

Non tamen simpliciter a laboribus pro ecclesiae bono, sed a laboribus, quibus parum aut nihil proficitur, ad labores, quibus adhuc aliquid profici posse spes est, dimissionem peto. Tametsi enim desperatae videantur res nostrae in hominum oculis, nobis tamen moriendum est potius, quam deseri divinae vocationis munia: hoc tantum in deliberationem venit, quaenam illa sint, per quae prodesse liceat. De quo ego meas aperiarn cogitationes Tibi, Tu Tuas mihi, ut communi consensu aliquid agamus, quod prosit. Nempe, ne nobiscum mori patiamur, quicquid boni habuit ecclesia nostra: resuscitari potius optemus et laboremus virtute illius, qui mortuos etiam resuscitat solus. Vides, charissime, quorsum redacti sumus! Solus Tu Tuus, ego meis, superstites sumus cum unico quisque consenior. In nobisne jam jam decessuris desinet successio? Nobis quidem Davidica esse debet mens dicentis: Si inveni gratiam in oculis Domini, reducet me; si dixerit: non places mihi; Jehova est, faciat, quidquid placitum est illi! Quamdiu tamen mediolorum aliquid relinquat in

oculis et manu nostra, non omittendum est, ne tentare videamur illum, qui suos ducit mirabiliter, mortificans et vivificans, deducens ad inferos et reducens. Quid ergo, si duo nos soli jam relictī, ne soli omnino simus, efficiamus? eoque nobiscum tanquam ultimis, ne nostra expirent omnia? Quod fieri posse video, si ex numero superstitem Fratrum nobis adjungamus, qui curarum onus ferre consuescant, non tanquam incidenter adhibiti, sed tanquam vocatione legitima firmati. At, *quis vocabit, inquit, in tanta nostra dissipatione? Quis confirmabit, nulla synodali auctoritate?* Responsum: Paulus vocat Titum, Titus alios: nec vocat solum, constituat etiam, id est, confirmet et consecret potestate, quam a Deo accepit et ecclesia. Administratum hoc in s. Dei nomine, mente pura, ratum habebit Deus et ecclesia, dubitandum non est; dum id nulla leges temerandi audacia, sed salutis ecclesiae desiderio demandataque pia sollicitudine factum fuisse, piis omnibus (quorum interest) constabit. Placetne igitur, ut ego mihi duos legam de gente mea, Tu Tibi totidem de gente Tua? ita tamen, ut uterque utrosque et eligat et confirmet consensu communi? ad sic etiam sanctae Unitatis leges nullo modo violandum. Ita enim senatus ecclesiasticus repraesentari denuo videbitur, personarum octo; donec collapsas res nostras plenius restituat Deus. Si annueris, legam ego mihi ex iis, qui mecum sunt, duos; Tu ex iis, quos Tecum habes, totidem, non inconsciis tamen et inconsultis Fratribus caeteris, quorum calculo res fiat liquidior. Ego nomino A. S. Hartm(annum) et P. Fig(ulum) non eo simpliciter, quod mecum aut mei sint, (neminem hic novimus secundum carnem) sed quia pietate ac eruditione theologica nemine Fratrum inferiores, res autem agendi dexteritate magis conspicui futuri, si notitiae, quae cum exteris theologis et ecclesiis negotiisque jam habent, major accesserit praxis. Licet ergo *actati* aliquid videatur deesse, (a qua seniores et senatus denominari solent) non tamen hoc tale esse puto, ob quod unum solum Tibi aut aliis suffragia nostra videantur improbanda, aut si secus, docete. *Maturus est, qui negotiis par est*, tametsi actatis quoque, si caetera non absint, rationem habendam, non diffitear. Tu autem quos nominabis? Si recte auguror, Fr. Nicol. Gertichius erit cum Dan. Epaeneto aut J. Justino. Tuum sit determinare, modo praeter res agendi dexteritatem, morum quoque gravitas spectetur. Quid velim, sperabo Te assequi, maxime dum tempora haec, tempora castigationis divinae, alios prorsus requirant mores, quam aliquorum e nobis, etiam (exemplis alienis) fuerunt. E reparatis vero sic apud nos (qualiter interim potest) ordinis boni fulcris, quid sperabimus? Ego quidem mihi privatim eam, quam anhelare me dixi, a tot curis et distractionibus quietem: rebus autem nostris tam distractis et laceris majorem rursus et meliorem coadunationem; ordinis denique boni, quem ut peculium dono Dei nostra habebat ecclesia, diuturniorem continuationem reparandique olim plenius spem novis stabilitam fulcris. Quietis meae spes in eo se fundat, quod dispositis sic inter plures curis, melius quisque sibi demandatae functioni invigilare poterit. Ego etiam circa illa versari quietius, quae per me peragi suprema Providentia velle multi credunt, et ego stimulus sentio. Hoc enim unum jam mihi reliquae vitae meae faciam *ēgyptor*, non tanquam pristinae vocationis desertor, sed tanquam illius (ope Dei) pector et exornator. Quod per

misericordiam Dei spero communi solatio futurum. Neque per id vinculis Unitatis nostrae decedet quidquam, accedet potius, dum me interim tanquam in quietis sepulchrum seposito, Te unum solum respectabunt omnes, Tu solus attendes omnibus (virtus unita fortior) nulla adeo majore aggravatione. Habebis enim circa Te auxilio Fratrum conseniores tres: mei per Ungariam omnes Fr. Felinum, reliqui per Silesiam et alibi Fr. Hartmannum, omnes Vos autem (Tua sub directione) in hac specula, unde ab exteris solatia prospectantur, Fr. Figulum, cui quidquid opus erit, mandabitis, ab eoque rursus informationem accipietis. Ita negotia ordinate procedere, horologii instar, poterunt. Deus autem, qui ordinis autor et fautor est, labores Vestros sua coronat benedictione, communibus omnium requisitus suspiriis. Ego etiam in Pathmo mea (ubi ubi illa erit) Vos omnes perpetuis votis commendabo Deo; a Vobis speramus idem. Deus autem sanctus ille Deus patrum nostrorum, ubi sic in medio dispersionis ad ordinis et resipiscentiae legem recolligi videbit mentes nostras, fortiss. in misericordia revertetur ad nos etc. etc.

CLXXXIII.

Ad d. N. Arnoldum.*

Admodum reverende et clarissime Vir, Domine, Fautor et Amice magne!

Respondeo ad Tuas 25 Augusti datas. Debeo enim et est, quod respondeam. Sane Lux in Tenebris sic manebit in tenebris suis. Utinam notis nostris e luce in tenebras, ita revocari possit, ac si nunquam lucem vidisset. Magnas turbas dedit, et datura majores, iis ipsis, quibus solatii et liberationis lucem pollicebatur. Revera tempus est, et si rem serio agitis, accelerate, ut publico nomine maculam, quae per hunc librum publice omnibus ecclesiis reformatis jam jam inurenda est, in publico abstergetis, Vobisque non probari ostendatis. Francofurti ad Moenum aderat hic et mihi quoque adfuit studiosus Lutheranus, qui asseverabat, Jesuitas jam parare acerrimam hujus libri refutationem: forte brevilucem visuram. Ego librum istum ecclesiis nostris probrosum, Polonicis, Bohemicis et aliis sub cruce, tanto majori molestiae ac exitio tandem fore, dudum animadverti, ideoque ejus editionem summo opere semper dissuadebam. Ecce autem citra omnem spem et expectationem meam et multorum mecum, tam repente in lucem protrusus est; et quod pessimum, tot praefationibus, interloquutionibus, glossis, et commentis munitus etc.

7 Sept. 1688.

Plm. rev. Dig. Tuae
officiosissimus
P. Figulus.

CLXXXIV.

Ex responso S. Maresii Nikolao Arnoldo.**

De Comeniana Luce in tenebris obiter tantum mihi visa non est, quod multa dicam; uno verbo, non placet, et qui illecti gratia novitalis sibi de ea plaudebant, nunc incipiunt auriculas demittere. Interest sane ecclesiarum nostrarum, ut publicum de illo libro singularum Facultatum prodiret iudicium, quo praecaveremus adversariorum exprobrationes et insultationes N. B. Et in eo r. d. Vidmarium, collegam meum conjunctissimum, cum quo

* Otištěno ze spisu N. Arnoldi Discursus etc. pag. 56.

** Otištěno rovněž ze spisu »N. Arnoldi Discursus theologicus« p. 57.

adhuc hodie satis prolixè egi de hoc negotio juxta id, quod ad ipsum et ad me de illo perscripseras, plane habeo ἀπόφασις. Sed ut Facultates suum hic proponant judicium non rogatae, res esset invidiosa, et quae minus ponderis consequeretur, quare foret vel deputatorum synodi vel supremi magistratus, rem hanc subicere censurae academiarum et petere quid de ejusmodi libro, qui revera pro scripto divinae auctoritatis venditur eique additis omnibus assumentis, sit statuendum et tum posset palam innotescere, quid distent aera lupinis. Saltem eo casu neque conscientiarum nostrarum officio, neque veritati ac aedificationi ecclesiae deessemus. Quod etiam suo nomine renunciari voluit T. R. reverendus dominus Vidmarius, transcripta simul officiosissima salute. Interea rogandus Deus, ut nos praemunit adversus ejusmodi scandala et pseudo-prophetarum seductiones ac fraudes et machinationes illius, qui subinde se transformat in angelum lucis et cui id unice in votis ecclesiam abducere a plenitudine scripturarum ad aliud evangelium. Velit Pater luminum affatim piis et sanctis Tuis laboribus benedicere, ac ita Te porro amare, ut sum et maneo omni affectu et studio

24 Septemb. 1658.

R. T. D. ad omnia obsequia
promptissimus et paratissimus
Samuel Maresius.

CLXXXV.*

Ex literis S. Maresii ad N. Arnoldum

(post transmissum Antididellum).

Hoc est, revera Te, Virum, praestituisse et aliquid habuisse commune cum Antheo poetarum patrono, postquam patriam terram attigisti in superiori legatione, siquidem potuisti redux et geminam prolem masculinam genuisse, cui omnimodam benedictionem a Patre spirituum exopto et simul illum ingenii Tui foetum contra Didellianas impietates in lucem emisisse, pro quo ad me transmissio gratias ago et habeo summas Percurri illico totum opus, quod deprehendi solidum, orthodoxum, accuratum, ut in eo optime meritis sis de ecclesia. Ipsam praefationem devoravi quoque, eamque laudavi utroque pollice circa Ouve-num, nec non circa Lucem in Tenebris, quam optem ad tenebras perpetuas damnatam esse. Quantum ad Cartesianismum, etiamsi multa sint in philosophematis Cartesii, quae non putem improbanda, det natura lucis, loci, corporis, accidentium, liberi arbitrii in genere entis, Dei cognitione insita, et si quae sunt istius generis, quae nervosius et solidius explicavit, quam solet fieri a Jesuitis, en utilius in rem nostram, attamen subscribo V. R. iudicio in questione de rotatione terrae et solstitio, nec unquam potero adduci et admittam, quae Coperniciani mathematici de scripturae sensu et phrasi hic debilerant non sine gravi orthodoxas et auctoritatis scripturarum periculo Salve et vale plurimum, reverende Domine una cum Tuis. Perge in hoc vivida aetate bene mereri de publico, et ama, ut soles, eum, qui manet in aevum

14 24 Febr 1659.

rev Tuae Dignitatis
addictissimus et devotissimus
Samuel Maresius.

CLXXXVI.**

Ex literis N. Arnoldi ad J. A. Comenium.

Reverende et clarissime Domine Comeni!

Quod tardius respondeam ad Tuas Amsterodamo die 20 Martii ad me scriptas, incuriae tabellarii debetur, qui mihi eas demum nudius tertius reddidit. Argumentum

* Otištěno ze spisu N. Arnoldi Discursus etc pag. 58.

** Otištěno taktě ze spisu N. Arnoldi Discursus etc. pag. 7—12.

earum expostulatorium est, super parte praefationis ad Anti-Hidellum meum in Te scripta. Non diffiteor. Scripsi. Indignaris super modo agendi Tecum. Ego magis super Tuo agendi modo cum ecclesia. Quaeris ex me, primo cur ego in re, de qua totius ecclesiae iudicium requiritur, solus vel primus respondeam? Ego quaero, cur Tu primus et solus, de quo totius Poloniae consensus requirebatur, regem Suecorum, patriam meam contra fidem datam invadentem gratulatorio illo panegyrico exceperis? Cur, inquam Tu iterum primus et solus, eundem, postquam arma in Daniam transportasset, (Belgis nostris quam noxia!) quod totius Belgii erat, *votiva acclamatione* prosequutus sis? Sed ad rem. Per totam ecclesiam aut concilium aliquod intelligis generale, quod super hocce scripto congregabitur nunquam, aut nationale et provinciale. Huius iudicium habes in synodo Ostrorogiana a Te memorata. Deinde iudicium totius ecclesiae nunquam requisivisti; sed inter singulos distractus est liber, singulorum ergo iudicia quoque expectes et feras oportet. Cur non potius morem gessisti dissuadentibus viris gravissimis, quibus invitis lucem istam e tenebris emerissee sat scio, praevaletibus illis, qui Tui erant spiritus. Cum mihi ante annus a reverendo d. genere Tuo folium unum atque alterum exhiberetur, autor et suator fui cum multis fratribus, supprimeretur isthaec opera, quam viperæ instar, vi partam iterum matris laevisse, ex parte jam tristis non sinit dubitare experientia. Spurius essem non filius ecclesiae, nisi maculam matri asperam obstergere satagerem. Primas mihi non sumo, sed ultimus inter natos ejus esse mihi volupe est. Non primus ita sensi de ista luce. Sunt viri certe Tuis Anglis, Germanis, Helvetiis neutiquam inferiores, qui paria mecum faciunt. Singulorum illa sunt iudicia, quos forte idem corripuit spiritus. Et quid si nationales illae ecclesiae adprobassent? Nonne caeca quadam obedientia vestigia earum premeremus? Ut scripturae ipsi nun credimus propter auctoritatem ecclesiae, sed propter insitos characteres; ita nec istius lucis auctoritas auctoritate particularium ecclesiarum muniatur. Conferat ecclesia, ad quam provocas stricturam meam censoriam cum Luce Tua illius iudicio et ego stabo atque cadam. Si quid a me immodestius, ut conquereris scriptum, hoc personale est; ecclesia propter scriptum hocce Tuum vapulat universa. Si etiam iudicium meum omnino praecipis est, juvenile, temerarium, crudum, non est, quod tantopere super isthoc meo impetu turberis, nemo enim subscribet Vituperabunt omnes, et ego poenas temeritatis meae luam iustissimas Sententiam quid dicerem in secreto? Liber omnium manibus teritur. In navigiis, curribus, diversoriis, passim discursus et iudicia super eo formantur. At, ais mihi concedita fuisse prima exemplaria! An sub fide silentii? ut lucerna sub modio absconderetur? Liber impressus publici fit omnium juris, nisi forte argumentum contineat durae digestionis, quod sensim edulcorandum ne bilem concitaret. Arcanum nullum revelavi. Cum mihi duo traderentur exemplaria, jam in aulam Svecicam submissam fuisse eorum copiam mihi narravit regni illius mareschallus, vir acris iudicii, qui quidem vota Vestra, quod suis responderent, probabat, sed modum agendi ridebat. Quin alio quoque ad amicos parilis ingenii, alia expedita fuerint exemplaria, ut ad Jesuitarum quoque pervenerint manus, nullus dubito. Ex Salomone allegata me non feriunt, ut qui nihil egi obtreccionis, sed veritatis gratia. Probris Te affectum scribis. Id forte unum est, quod Te dixerim, *Vestibularem janitorem*, hoc mihi extorsit mora illa, qua patientiam multorum fatigasti. A lustris Pansophiam Tuam exspectamus, nec dum ea prodit, cum interim Janua et Vestibulum in multas formas Prothei ad instar fingantur atque refin-gantur. Maculam ecclesiae inustam, scripturae canonis praedjudicatum, in canonem synodicum peccatum esse, non probra sunt, quia probanda. Nemo me commovit, ut in Te insurgerem. Non mihi tam servilis anima est, nec stupida, nec mercenaria. Commovit me zelus domus Dei. De qua proh dolor! per ista consilia in Polonia actum est. Quis rudera ejus exciliabit apud hostes ita irritatos? Si quis tentet, nonne ex panegyricis Vestris, ex Luce ista in tenebris ora ipsi obturabuntur, et hoc objicietur fieri a nostratibus pastoribus, quod aliqui tanquam scelus impropere solemus Jesuitis. Em inquiet Jesuitas Evangelicos! Leszna, Leszna, inquam, habet, quod de Vobis conqueratur aeternum. Tam altas radices apud Vos egerant istae prophetiae, ita animos Vestros obfirmaverant, ut injurius in Providentiam Dei videretur illis, qui non crederet. Multi illorum reculia suis convasatis de aylo aliquo sibi prospexissent, nisi conatus illi per haec talia fuissent sufflammati;

sed miseris istis ita cessit obsequium, ac illis, qui ad clangorem tubae Sionis in Bohemiam reversi sunt, de bonis utriusque et fortunae et animi periclitati. Concedis quadantenus editionem istius operis esse turpitudinem Tuam, quam ego non rideo, neque Tibi super ea insulto, sed condoleo, quod turpitudinem hactenus animo tantum fotam, jam in conspectu totius universi collocaris ipse. Si Lux esset, ut nomen habet, per se amabilis foret. Si turpitude est, me iudice opus non erat, suomet se prodidit colore

Me vicinas academias ad refutandum librum sollicitasse, pernego, quanquam non ignorem illum multis Groningae fuisse familiarem, et subinde ejus in literis inter me et cl. dominum Maresium reciprocatis fieret mentio. Cum venerandis meis collegis, cum communicavi, quorum alter deliria isthaec contemnenda censuit esse phantasmata sua sponte evanitura; alter vero author erat, proscribenda ista esse ex ecclesia, ne per silentium ejus modi librum nostrum faceremus. Mecum uno et altero in patria ecclesiasticae displicinae osore aeternas Bohemis jurasse inimicitias, ridiculum est. et ejusdem cum praecedente insimulatione veritatis. Ut mirer, virum cordatum talia credere non tantum, sed vel suspicari posse. Cum patriam relinquerem, juvenis fui novendecim aut viginti annorum, quo cum talia inimicitia contra Bohemos pangerem foedera? Castigationi in plena synodo subijci debebam, inauditum ad male narrata Bohemi, alteriusque fastuosi patris, nisi pendentioribus aliter visum fuisset. Praevaricatio illa, quam dicit, tanto tamen non fuit, ut super ea in aulis principum deliberaretur, casus conscientiae formati viris doctis decidendi mitterentur, an sim falsus propheta et consequenter, an in me poena divinitus in falsos prophetas statuta animadvertendum non esset, quod de Te in Borussia, cum adhuc morarer, perscriptum memini, et forte autographum illarum literarum adhuc possideo. Tanti, inquam, non fuit illa praevaticatio, ut propter eam *πολυεργῶς* audirem, ac deserta statione mea professoria, magnatibus pro flabello in concitandis motibus bellicis essem, uti de Te rumor est, qui a manu et consiliis intimis fuisse, illis diceris, qui in Bohemiam irruptionem ante annos molebantur, si modo annuissent illorum votis Angli sollicitati. Ego id non dico quanquam stylus literarum Tuo non sit absimilis. Jam per rumores in Borussia uti nisi me omisso fallat memoria, illinc ad Te perscripsi, audiveram, principes Radzivilios et Rakocium a Vobis fuisse inductos, qui arma contra Polonos capesserent, spe liberandae ecclesiae a tyrannide pontificia, cujus rei haud exigua passim in volumine illo triuno extant argumenta. Ego tamen non definio. Stricta illa, de qua scribis apud Vos disciplina, ipsa Vestrates, nihilo reddidit meliores, E. S. cogita K. K. et hujus farinae complura carcinomata. Soli Leszennes in luxata disciplina educati, omnibus pietate, profectibus, strictioris Vestrae, si diis placet disciplinae alumnis, palmam praeripuerunt. In Bohemos me saevire, qua Bohemos? scribitur, probabis nunquam. Et an major fuerit mea temeritas, cui me zelum praetextere scribis in Te taxando, quam Tua in talibus protrudendis, Deus diesque docebit. Sim ego temerarius et deprehendar, modo ne Tu in ecclesiam sis injurius. Facilius me temeritatis veniam apud Deum impetraturum credo, quam Tu, quod in ecclesiam peccasti, expiabis. Quaestionem de novis revelationibus ex occasione Mennonitarum, Schwenckfeldianorum, Felgenhauveri et similium errorum ecstatorum, spiritum Dei mentientiam, et quorundam post eos (ut amantes solent) suaviter delirantium in academiis agitatum non ignoro. Si Tibi sint judicia formata theologorum pro parte affirmante, mihi non desunt pro negante, producenda, ubi opus erit. Sat scio Te nunquam habiturum ecclesiae calculum. Et forte si ita velis, res ad proximas synodos foederati Belgii devolvetur. Viri quotquot his doctissimi librum sibi Amsterodamo curatum legerunt, laudant merito in eo tersam Latinitatem, caetera detestantes. An ego librum legerim, intellexerim, recteque improba-verim (cujuscunque illa sint verba, parum interest) experiemur, Tu me legisse dubitas, non dubitares, si videres exemplar meum perpetuis lituris inductum Intellexisse me non credis. At quomodo non intellexerem *mysteria tam clare detecta, qualiter vix ab aeo factum?* quae Tua libri laus est. Glancoma praejudicii ais oculis meis abjectum, quomodo intellexerem. Quid si ego dicerem Tibi ista scribenti animo istis forte a teneris surgente, contigisse? Improbasse me audis. Improbo adhuc. Non quod auctoritatem meam professoriam concilio, ut perperam ais exaequem, sed quod meo jure et judicio discretionis, singulis fidelium competentis, utar in scriptis privatorum.

Quae de juventute mea, de fastu usurpato attesia, nihili facio. Stata jam attigi Dei gratia aetatem, in qua me novi meo pede metiri. Quae de Drabicio scripsi, ex Tuamet habeo praefatione et Commentario Tuo ipsius vaticiniis inserto (citarem paginam, si liber jam ad manus esset) roborata testimoniis non tantum *Danielis Vetteri*, Poniatoviae filii, sed et aliorum, qui se eum apprime nosse dixerunt. Defendendae innocentiae Tuae arbitrium penes Te est. Si quid in ea defensione me concernat, non deero famae meae. Vale Vir reverende et me Tibi omni officio addictum esse, (quanquam non amem istam Tuam operam: Tibi persuade Spiritus veritatis nos utriusque regat, ut loquamur et scribamus ea, quae certo novimus ecclesiae profutura! Amen.

Raptim Franekeræ quantum licuit per vocationis operas 18 Martii 1659.

Tuae Reverentiae
officiosissimus
N. Arnoldus.

CLXXXVII.

Amici Dei, Viri desideriorum, quibus Deus pro gloria sua et populorum salute magna optare, cogitare moliri que sancte, dedit, dat et dabit!

Recte sapientum non nemo negotiorum felicitatem a DEO et ab OCCASIONIBUS et a PRUDENTIA pendere dixit. DEUS enim, tanquam prima rerum omnium causa primusque motor et primus scopus, a nulla progressum habitura re abesse potest. Sine Deo aliquid tentare, est se et sua confusio ac ruinae parare. OCCASIONES vero ansae sunt, quibus negotia prensari, teneri finibusque destinatis adaptari possunt, a quibus solis post Deum omnium rerum initia et successus pendent. Has autem quemadmodum sibi fabricare nemo potest, (Deo illas insperato plerumque objiciente) ita potest amittere, ni attendere iis easque correre et iis uti sciat PRUDENTER.

Videndum itaque sapienti cuique in omni proposito, an ad desideria sua DEUS, OCCASIONES, PRUDENTIA concurrant. Nobis etiam, qui explicandae per gentes orbis lucis Dei, sapientiae ac salutis, desideria concepimus, indefessisque votis tantarum rerum vel initia quaerimus. Videndum, inquam, nobis: An DEUM adhaec propitium, an OCCASIONES offerentem, an PRUDENTIA vias patefacientem habeamus. Spes autem bona surgit ex eo,

I. quod a tam sanctis propositis (illustrioribus ac unquam modis et viis gloriam Dei et populorum salutem promovendi) abesse DEUM cogitari non potest, nisi forte Deum sui dissimilem, intentiones gloriae Dei subservientes improbantem, instinctusque suos proprios (nec enim a carne et sanguine talia venire possunt) adeoque coepta jam opera sua deserentem imaginari (quod absque impio stupore non licet) velimus.

II. Quod tantae OCCASIONES, quales offeruntur et quidem abunde jam, a nullo fortuito casu, a solo divinae Providentiae consilio ac dispositione, obvenire poterunt. Sive enim concatenatas illas (ab annis 30) tot extraordinariarum cogitationum et inventionum (quarum pleraeque adhuc et maximae in occulto sunt) occasiones, sive publico exponendi aliunde, quam a me, venientes stimulos, sive surgens in majus semper desiderium et lumen, cogito, nihil horum alio, quam ad ipsum Dei nitum et ductum referre possum, sicut et illum ipsum

apud Vos quoque erga haec sancta molimina (praeter illa, quae per Vos ipsos agit Deus) excitari incipientem favorem. Omnia haec tanquam coelo dimissam occasionum catenam intueor, modo nos iis recte utendi non destituat prudentia.

III. PRUDENTIAE partes quia sunt 1) salutarem actionibus praefigere scopum. 2) Assequendo illi certa et infallibilia ordinare media. 3) Modosque datis mediis recte utendi invenire, ut ne frustra sint, et nos fine nostro excidere ne patiantur: de tribus his Vobiscum, sancti Amici, vel generaliter primum (ceu in antecessum) et paucis agam, ut an eadem tria similiter adsint, Vobis expendendi, et quomodo cogitata diu in effectum deduci tandem semel possint, videndi, occasio sit.

Mihi scopus, (ad quem unice colliniare variis divinis agitatus hucusque stimulis ita didici, ut ab hoc aversum agere oculum nihil, nisi mors possit) unus est et trinus. *Unus* quidem: Omnes vitae meae dies eo consecrandi, ut per me quoque misellum divinae subserviatur bonitati, in promovenda, quibus posse promoveri videre dedit Deus, gloria sua generisque humani salute. *Trinus* tamen propter gradationem, a minori per majus ad maximum. Prodesse enim vehementer cupio 1) Meis primum, qui pusillus grex sunt, adeoque pusilli gregis reliquiae. 2) Vicinis proximis, nostra consilia et opem (quantillum adhuc publice innotuit) non aspernantibus. 3) Tandem vel universo humano generi, si liceat, prodesse optem, spargendo quaque versum (vel ad extremos orbis terminos) lucis et veritatis seu radios seu scintillas, quibus trini ardentis desiderii flammis, si Vestrum quoque flagrat cor, o Viri Dei, jam igitur primo hoc gradu junxit nos Deus.

Media, quae mihi adesse sentiam, non celabo: quae Vobis adesse confidam, explicabo. Mihi adsunt dono Dei libri catholici et universales indubia veritatis luce armatae vehicula (si jusserit Deus) futura formaeque et normae res agendi eos, quae parturienti novum saeculum aeternae Providentiae adminiculo sint, sicut et particularia multa, ad meam gentem et vicinas (post pertransita miseratione Dei Antichristiani diluvii tempora) reparandum, ecclesiaeque apud nos quoque rursum (ope Dei) reforescentiam. Apud Vos autem, dilecti Amici, in A. video adesse *rerum nervos*, illaque Dei organa, quae divino partui obstetricare possunt, quae duo media (industria et nervi), si jungentur, sufficient (benedicente Deo) ad exsequenda consilia reparandis ruinis destinata etc. etc.

Modus agendi foret accomodatus, si consilia haec (qualemcunque habitura, juxta omnia disponentis Dei arbitrium, eventum) in occulto habeantur, nec emanent ante diem. Atque ut dispositio de his omnibus fiat quantocius, quia vita brevis etc.

Tu autem, Jesu Christe, sapientiae praeses aeternae, cui sceptrum datum est a Patre ad protegendum Tuos, proterendum autem hostes gloriae Tuae, exsere hic etiam (et ubique) brachium Tuum, et per nos, servulos Tuos, (si gratiam invenimus in oculis Tuis) aut per quoscumque tandem effice, quicquid beneplacitum est Tibi, Deo in honorem, ecclesiae autem e gentibus et populis et linguis colligendae salutem. Amen, Amen, Amen!

[Cochlea consiliis, in factis esto volucris.]

CLXXXVIII.

Ad d. Duraeum.

Reverende in Domino Frater!

Paucis, sed ex intimo cordis affectu. Nescit, quomodo satis deprædicet gener meus operosam charitatem Tuam, quæ se in promovendis nostræ afflictæ ecclesiæ necessitatibus abunde profert, qua consiliis, qua re ipsa. Persevera dilecte, certo persuasus Dei Te agere, opus, dum hoc agis, quod agitur nunc. Non Te fascinamus, ut ille anno superiore licentiatu (quiquis, qualis, quantus fuerit, Deo notum est) res seria est, per quam gloriæ Dei vere inservitur. Constitueram prolixè de his ad Te, sicut et ad nobilissimum illum virum, cui Deus sanctum illud propositum, Deo facerandi extraneorumque ecclesiis (una tamen est ecclesia Christi, una Hierusalem, tametsi in diversas plateas divisa) gratificandi animo indidit, sed quia et tempore excludor, et forte inverecundiæ fuerit ingerere sese nondum vocatum, differo aliud in tempus. Interim cogitationes meas, heri et hodie natas, eidem meo genero detexi, ex illo cognoscite. Umquam hanc non tanquam meam, sed tanquam simul Vestram (Tuam dico, et tertii foederati nostri dilecti amici S. H.) et quod magis tanquam Dei ipsius (cujus potissimum hic agitur gloria) commendatam habete. Ego suspiriis ac gemitibus excubabo ad Dominum, ut cordi Vestro instillet, quicquid e re sit maxime. Ultimus hic sit desiderii mei in Deum et Vos impetus; si frustra et in cassum futurus, excusatus ero, et quantum per tenuitatem meam usque dabitur per alias vias Deo et ecclesiæ servire, ad extremum usque vite meae halitum, non intermittam. Vale cum dilecto in Deo amico d. Hartlibio, cui Nestoreos annos valetudinemque a tot ante morboris insultibus liberam, occasionisque illustres, et utendi iis prudentiam sagacem, animum opto. Amen

Amsterdam, 4 Aprilis stilo novo 1659.

Tuus in Domino

J. Comenius.

CLXXXIX.*

S. Hartlib to Dr. Worthington.

Not long ago I had these following lines from Mr. Comen(ius's) son-in-law: »You desire a description of the Brethren of Moravia by the Austrian persecution brought into Hungary and Transylvania. I can tell you something of them too, for I have taken much pleasure, being in Hungary at Sarospatak, to visit their dwelling-places. There be so many families, (suppose 100, 200, or more.) wch join together et be of all kind of trade (useful and comfortable for man's life, for no guns, swords, or other warlike weapons are made amongst them.) These being received into the magistrates' protection, et having privileges and permission to build, out of the common stock, a certain court as it were, or a little common-wealth, with 2 3, or more yards, according as the number of inhabi-

* Otáštěno ze apisu »The diary and correspondence of Dr. John Worthington Edited by J. Crossley.« Vol. I. (1847) p. 153 156.

tants et artificers doth increase, with so many dwellings et public conveniences for horses, cattle, and the like. As for their co-habitation, every family hath a convenient dwellingplace, et every trade together, taylers, shoemakers etc., and each a separate yard. Their labour is common all work for all, for what every one gaineth, it is given to the common stock. As for their government, they have a preacher or two, according as need requires, wth an Oeconomus, whom they choose by common consent et 3, 4, or more elders or overseers. They have for their religious et pious exercises, public meetings on the Lord's day, as well as every day for public prayers in the morning et evening; all things being performed in good order and docency. The men sit asunder from the women, and so children likewise, of both sexes, apart. They have schools for boys separate also from those of the girls. And the training up of their children, as soon as they begin to have the use of their tongue, till they come to their full age, is committed of the boys to grave men, of the girls to godly women. The parents have no trouble with them at all. The steward and elders provide all things. They have their own bakers, brewers etc., every one hath his office in wch he serves himself et others. There is a common kitchen for them all. The Oeconomus, preacher, and elders eat together, the rest in like manner, save that men have their own tables, and women also their own. And every one knoweth his own place. The discipline is either private correction according to the fault, or public excommunication. Thus much I have observed amongst them.*

And again in another letter: »In the last, I gave you a description of the Moravian Brotherhood, according to my own observations. For whilst I was travelling thrice thro' Hungary et Transylvania: I took my lodgings in their cloysters, and conversed with them, as much as I could have occasion, on purpose to learn so much as could be known of the mysteries of their Society. They are an honest simple-hearted people humble, godly, laborious, well trained up, and lovers of discipline, agreeing for the most part in substantialibus of y^r Doctrine with the Reformed Churches, save only in the Infant Baptism. Yet they shew themselves more careful in this point, then those people wch are called the Mennonists in the Low Countries, who permit their children to live w^{thout} baptism as long as they list. But these men leave it to their childrens pleasure no longer, but when they are of ten or 12 years of age, and have learned their catechism, and can make a confession of y^r faith openly before the congregation, they do their utmost by informations et persuasions to make them desirous to be joined as members of Christ to the rest of the congregation. True mortification and resignation is much taught et insisted upon and practised amongst them.« Thus far again Mr. Figulus.

20 Jul. 1659

CXC.

Gott mit uns!

Hochgeehrter Herr Gevatter!

Seine beiden, mit Windisch und Hiram zugeschickten Schreiben hab' ich wohl und mit Dank empfangen.

Dass in Pohlen wieder eine neue Anfechtung mit Abnehmung* der Kirchen entstanden, Gott erbarme sich. Thun das die Pohlen itzund, da sie noch mit Krieg behaftet sein, was ist zu gewarten, wenn sie vollkommene Ruhe vor den Feinden hätten?

Dass Er meinen Brief an H. Senioren geöffnet, bin ich zufrieden. Wegen des, was in Amsterdam steckt, nimmts mich Wunder, dass darvon so dunkel an mich geschrieben wird, als wenn mir nichts dran gelegen wär darvon zu wissen. Oder bin ich schon von ihnen verstossen und frembde worden. Des Herrn Vetteri Langsamkeit oder Nachlässigkeit ist zu verwundern. Wegen der Visionen, dass sich etliche darvon frei

* Płipsáno po straně jinou rukou: beklaget die Abnehmung der Polnischen Kirchen.

machen wollen, und es möcht' schon lange harret sein, weiss nicht. Das wiasch ich, so bald ich Lux in tenebris ersehen, an den H. Comenium geschrieben und darwider protestirt. Hab' auch von ihme auf die Protestation Antwort vorhanden Der Teufel hat den Sehenden beschissen und er den Herrn Comenium.* Ich hab' itzunder wunderliche Händel mit dem Drabicio, wie ers zum Theile aus Beigelegtem absehen kann. Er raset und tobt. Hat mich auch bei unsern Pfleger verklaget und umb Inhibition zu schreiben, angehalten. Er aber ist ein verständiger Mann und auch Literatus, und weiss, dass man sich in die Schreiberel nicht einkaufen darf, wie in eine Handwerkszeche.

Dass die Pansophica ausleibe, geb' es Gott der Herr! Der H. Gevatter wird sich wissen zu erinnern, was vor Knotten drinnen waren, da wir sie zum Theil in des H. Hartmanni Losument zur Lissaw gehöret haben.

Was ist denn das Periculum vor welchem sich der Herr Gevatter wegen Lucis in tenebris befürchtet?

In dem Drabicio laborire ich fleissiger als zuvor, und es möchte sich ein wenig verziehen, insonderheit de non impletis et implendis. Das erste Theil, das er, Drabicius, abwendet von Gott und seinem heiligen Wort und einen Saamen unterschiedlicher Irrthümer, Aberglauben, auch Abgötterei ausstrewet, mit der hl. Schrift spielt etc, das wird, Gott woll', mit der erst folgenden Post übergeschickt werden. Und wirds vom H. Seniore rathsam erfunden, das in den Druck zu geben, so könnte das erste Theil vor sich ausgehen. Aber dass es sollte zu Brieg gedruckt werden, zweifel' ich, weil ich nicht weiss, woran sie itzo in Schlesien sein, denn ohne Peratrinction der Päbster kann es nicht sein. Hiervon müssen sie mit den fürstlichen Rätthen wol delibereiren.

Vor die Englische Zeitungen bedank ich mich. Der H. Comenius hat schon von drei oder vier unserer Posten nichts an mich geschrieben. Ich mutmasse, dass er wegen des Videnten eine Jalusii wider mich hat. Von guter Hand hab ich, dass er noch in dem letzten, durch Hiram gebrachten und an Videntem geschriebenen fragt, ob noch der Herr etwas rede und was! Gott der Herr wolle ihn erleuchten. Ich will ihm alles, was ich hab', verfertigen und hinschicken. Vom H. Schaumio höre ich nichts. Hiermit Gott dem Herrn empfohlen. Er grüsse die seinigen zum schönsten. V.

D. Puch. 17 Julii 1660.

D. H. G.
getruer
J. F.

Postscriptum. Wofern der H. Senior aus Pohlen wieder nach Brieg kommen wird, er wolle ihn sehr grüssen und gratulieren meinen vorigen Brief liefern und diese beigelegte Sachen darneben.

Zeitungen von hier passierender Sachen wird der H. Schörffer communicieren.

(Na 4. straně:) Tytul: Herrn Nicolao Giertichio grossg. Herrn Gevatter. Brieg.

(Jinou rukou připsáno:) Joh. Felinus 1660 d. 17 Julii dolet ademas esse quendam ecclesias. Item de Drabicio et Comenio cetera agunt.

CXCI.**

Ex literis J Comenii ad S. Hartlib.

De publicis quid dicam? Quid non dicam? Unum restabit orare et tamen sperare. Bonus est Deus, inale aliquid fieri non permittet, nisi ex malo aliquid bonum elicere sciret. Haec est sanctorum Heroum fides, quam Scriptura praedicat, sperare contra spem. En Hannibal ante portas! Turca Christiani

* Po straně připsáno: (sein Worte des seel. Herrn Laurentii Justini.)

** Otáčenno též z korespondence Worthingtonovy l. 227—228

orbis ostia non pulsat, sed occupat. Christiani vero aut se adhuc invicem atterunt bellis mutuis, aut pace simulata foveas alii pro aliis fodiant. In summa securi sunt, convivia, pompas, vanitates agitant ut Noe temporibus, Sodomam, Babylon, Jerusalem, Aegyptum repraesentamus. Veni Domine Jesu, evigila, succurre, perimus.

24 Sept. 1660.

CXCII.

Bratři v Pánu milí!

Dostav od některých z Vás psaní z částky porůznu, z částky s podpisem některých společným, vyrozuměl sem, co se s Vámi děje, že v naučích a nedostatech jste a k tomu nebezpečství nad hlavami Vám visí; avšak předece nesvorní jste a proti sobě řečmi i spisy válčíte. Což mne zkormautilo a modlím se Bohu, aby Vám toho k hříchů nepočítal a něčeho nad možnost těžšího na Vás neskládal. V nauzi poretovaníčko aj posílám, jakž Bůh na ten čas obmysliti dal: přijmetež to a uživejte ku potřebě skrovně, ne na panský dům to rozsylajíc, (jakž o některých slyším) ale v mírnosti a střednosti. Víte, k čemu Pán své náměstky postavuje, aby sůl země a světlo světa byli. Světíte tedy tak, jak Pán káže (Mat. 8 kap. 16 v.), abyšete nebyli ignis fatuus aneb kahanec víc čadící a smradící nežli svítící, po němž na svícně nic není. A soli neslané co Pán učiniti kázal, víte. Časové jsau (vzláště u Vás nyní), v nichž postu a kvilení třeba pro odjetí ženicha. Prostředek, jehož ste se chytili k ubezpečení sebe, jest takový, jakž byl onoho, kterýž radil, aby jeden člověk umřel za lid etc. Jak pak on trefil, víte, podle toho, jakž písmo dí: čeho se bezbožný bojí, s tím se setkává. Nepřičítám Vám bezbožnosti, ale nerozvážlivosti v nastupování na cestu bezbožných. Jinak pobožní činívali, vídauc pohrůžky a valící se rány Boží. Pokání jest nejlepší prostředek a modlitby a lékání se saudů Božích skrze kohokoli vynesených. O Fratres, o mnoho se pokaušíte! Saud činite o věcech, kteréž k saudu celé církvi patří, podle toho jak Bůh saudy své vyvede a na konec co to neobyčejného bylo, což se i mezi námi dalo, ukáže. Z mnoha set doktorů a slavných theologů v těchto zemích jeden toliko se našel mladý mudrlant ty věci valchující. Jiní rozumnější a starci osvícení a pobožní aneb to přijali za návštěvi Boží o tom, co se diti má k hrůze světa aneb nechali v zavěšení, až se plněji ukáže, co o tom smýšletí: nyní pak vídauc jak se přežalostně na domu Rakocym a národu Uherském začínají strašlivé, množstvíkrát opěťované pohrůžky plniti, pozdvíhují hlav a otvírají oči, kladau prst na usta svá. Mámně i já, čeho se tu i dávno lékalo srdce mé i ještě léká, ale saudu potupení učiniti nesmím, věda, že Bůh maudřejší jest než lidé a myšlení jeho výšeji jdau nad myšleními našimi, nežli nebe nad zemí, a že má příčiny své Bůh, proč i řeči i činy své před syny lidskými tak vede, aby vídauce neviděli a urážejíce se uráželi a padali pšes kámen narážky. Nebo zdaž jiná příčina bývala, proč proroky mordovali, (a to kdo? kněží a starší lidu, kteříž se domnívali klíč umění mítí, sedíc na Mojžíšově stolici) než že řeči jejich se skutkem rovnati neumějíce, za podvodníky a žvábce je měli, kteříž sobě věci

takové aneb vymýšleli samí aneb, duchem zlým nadšeni jsauce, klamy vynášeli tím jménem, že z Božího poručení mluvili a psali, žádný jich nemordoval. I nemohl-liž by při nás podobný omyl býti? A máme my předce dva neb tři abecedáři na saundou stolici se sázeti? Pomalu medle? Ó by se mnozí káli starými příklady, ba i novými. Naši na synodu v Ostrorogu (1633) také se tak na saundau stolici posadili, obmýšlejíce (s Kaišášem), aby jim Římané neodjali místa a lidu. A aj, v roce potom stalo se, odjali. Ten pak, kdož tu maudrau Kaišáškau radu dal, ustupovati musel a potom (nepřestávaje hrdosti a zlosti své) brzo odklizen byl a odtel se v jámě; ten pak, komuž jámu strojil, stojj mocí Boží u prostřed všech nepřátel svých posavad. Mimo to posluje mne příklad divný a předivně Boží ochrany při těch, kdož sprostně za Bohem jdauce, jemu se poraučejí. K. Kotter, když naň přerozičně čiháno, šel (puzením Božím puzen jsa), sám se jim do rukau dal, rok v vězení držán, divně examinován (i u žebřiku již), vyšel vsak, a nepřátele jeho z cesty sklizeni nejpřednější z nich právě zazračně k užasnutí jiným; Kristinka také musela nepřátelům i psáti ostře i donésti sama i odvésti do rukau, a co se jí stalo? Třetího pak zdali nevidíte, přátele i nepřátele, a aj stojj, jistě to samo někteří za zázrak mají rozumní lidé. Co se pak Vám děje, že Vy toho sauditi neumíte? a daufati v toho Boha, pod jehož ochranau i pavučina zdí musí býti tomu, kohož on ochrániti chce, se neučíte. Dejž Vám Bůh lepší osvětlení, než ho v té věci prokazujete. Ját se jak za něho, tak za Vás modliti Bohu nepřestávám a nepřestanu, byt i na něho co dopustil, Vás pak aby ochránil, abyšte na něho a na mne naškati příčiny neměli. Ó mojí milí Bratří, skrze Boha Vás prosím, jiné cesty k míření Boha a ubezpečení se před hněvem jeho hledejte, tato Vás jistě raději zavede, nežli co pomůže. Aj pověděl sem Vám. Co za cestu? Pokání lépe činite, nežli až posavad, živější k lidu kázání a napominání činite, hořčíc nad hlavami Vašimi hněv jeho ukazující, vraucnější modlitby s nimi konejte; uložte sobě i jim půst, přestaňte zvyklosti svých (v popjení neb v čemkoli jiném) na příklad jim skutečně a statečně! A tu potom pustíte se na ruce Boží, raději než na lidské, nebo u něho jest milosrdenství, ne u těchto. Nemyslte, že odvedete-li Vy od sebe nevínu, onoho dřívím a smolau, Vás pak jen slámou plátii budau. Nebuďte děti smyslem, ale zlostí buďte děti, dř apoštol. Nu dosti na ten čas; odpověztež mi zase, at vím jak se z Vás potěšiti a jakau napotm na Vás pamět mítí mám. Hospodin s Vámi!

V Amsterodamě, na den s. Václava mučedlníka léta 1660

V. J. K. m/p.

CXCIII.

A.

Fragmentum epistolae J. A. Comenii ad J. Bythnerum.

(Sequentium 2. annorum epistolas negotium collectarum, librorum item pro Unitate Amsterodami imprimendorum, implet, qua occasione suspitiones quaedam et diffidentiae inter seniores ortae, excutuntur et damnantur. De syn-

odo et electione senioris, turbae tum bellicae magis magisque increbrescentes et persecutiones cogitare non permittebant. Donec anno 1660 d. 28 Septembr. Joh. Bythnero halcyonia gratulatus respondet ad varia, denique addit Num. VII.:

Cogitationes de congregatione aliqua ordinis reparandi causa prosperet Deus, ut tuto et cum fructu fiat. Quaeris ex me tria:

1) *An unus ordinare sibi queat collegam?* Responsum: Potest, sed non canonicè: canones enim episcopum a tribus episcopis (ad minimum duobus) ordinari volunt, quod nosti. Equidem ante saeculum apud nos *ordinatio fuit episcoporum sine ullo episcopo*, cum omnes (usque ad unum incarceratum Augustam) fato extincti essent; et tamen fuit ordinatio legitima. Quia Fr. Sionius in Prussia (ultimus inter 3 subito evocatos) morti se vicinum videns, duos senes (e conseniorum numero) ordinaverat, suffraganeos illis potestatem dans ordinandi. Relatum hoc fuit ad incarceratum Augustam, qui confirmavit addiditque tertium, a quibus tribus ordinati fuerant anno 1553 episcopi duo (Joh. Nigranus et Mathias Červenka) triennioque post additi duo, (Georgius Israël et Joh. Blahoslav), ex quo tempore hucusque nihil simile accidit, successionem nusquam interrupta res processerunt. Haec ex historiae fide. Tu, quia ex me, adhuc vivo, an absentiae locum supplere velim? non quaeris, ad non quaestionem non respondeo.

2) Alterum rogas, *quemnam ex omnibus Tuis qualificatum existimem?* Responsum: Omnes, qui jam vivunt, per tempus mcae a Vobis absentiae creati sunt, mihi parum noti. Maxime notus erat Fr. Nicolaus, cum quo (ex Hungaria reversus) biennium vixi doctrinamque, vitam, zelum perspexi. Hunc nominassem omnino, si suffragio meo fuisset locus nunc, quia hunc dimittere videmini, facite, quod e re videtur. Habetis apostolicum canonem (I Tim. 3 et Tit. 1, quam non tantum inculpatum esse oporteat episcopum, sed insuper exemplarem). Tu vero Paulinis oculis circumspectabis, an aliquem Timotheum, qui non quaerat, quae sua sunt, sed quae Christi Jesu, Phil. 2. 20, 21 habeas.

3) Tertia quaestio est: *An, si candidatus fuerit e ministerio, immediate possit superatcedens creari?* Responsum: Gradus conferri per saltus prohibitum esse, non ignorare Te scio observasseque id majores nostros novi. Unum adtingo exemplum, (puto autem plura esse,) anno 1557 praesentibus proceribus Polonis, Slizanii Moravorum una die ordinati erant conseniores quinque, postredie vero unus ex illis (Joh. Blahoslav) cum Georgio Israël (jam ante conseniore) senior. Cur imitari pigeat? praesertim cum absque hoc etiam conseniores ordinandi sint (alioquin absurdum erit, duos seniores habere unum conseniorem). Praecedat eo minus, ut veniatur ad majus et non violabuntur ecclesiae leges, nec aliquis illegitimitatis postulari poterit.

Haec ad epistolam Tuam requisitaeque consilia. Jam ego quoque Tuam requiram in re non absimili. Scripsi vere praeterito (iudiciis quibusdam monitus) Valedictionem ad meos dispersos cum exhortatione ultima ceu sepulchrum ingressurus, cui me paro. Rescripserunt plures, non ministri solum, sed et e politicis, ne curarum onus seponam adhuc et se deseram, aut certe successorem nominem unum et alterum rogantes Nominarunt etiam tres: Fe-

linum, Vetterum, Figulum. Haereo, quid faciam incertus, tum quia extra synodum illegitimum videri possit, ut et ipse judicasti nuper) tum quia nobis synodalis congregationis spes nulla; tum denique quia naevi obstant, tametsi his mortalium neminem carere sciam. Primus enim inter nominatos vinositatis arguitur a pluribus jam, nuper et denuo, alter puerilitatis cujusdam Te ipso teste, tertius immaturae videtur aetatis et quia conjunctior nolim prosopolepsiae suspicandae dare occasionem et denique, quia longe dissitus non satis tam dispersis usui esse queat. Suggere igitur, si quid salutaris suppetit consilii. Etiam ad hunc scrupulum: an ecclesiis nondum recollectis inspectore opus? An exemplum Waldensium etiam in dispersione episcopos sibi erantium huc sufficiat? Est ratio haec, quod cum nondum pauciores simus numero prae Vobis, aliquam in considerationem venire quoque debemus; a Vobis autem (quos ecclesiis jam alligatos esse volet Deus) juvari non multum possumus. Rescribe, quid videatur etc.

B.

J. A. C. ad J. Byth(nerum) de P. H. ex epistola 1660. 28. Sept.

Tandem quid consilii dandum sit P. H^o., qui deplorata ibi esse omnia, ibi scribens (quanquam alii nondum) suggeri sibi consilium postulat: metuit omnesque bonos metuere scribit universalem persecutionem non in Anglia solum, sed per Europam totam instare, eo quod occisio testium (Ap. XI.) demum instet. Sibi quidem conditionem offerri, sed ab episcopis, semipapistis, an salva conscientia acceptare debeat. Rescripsi, dubitante conscientia nihil esse faciendum. Et qua fiducia ille suscipere auderet locum, unde alius pius Ch. servus extruditur (scribit enim jam ad mille presbyteriales loco emotos esse), nisi ut adulando conscientiam laedere aut tandem idem, quod aliis evenit, expectare vellet? Expectare jussi, donec a Te responsum accepero, an ad Vos forte revocari contingat et ire praestet, aut si quid pro veritate patiendum sit, in patria potius patiat, suos habiturus crucis comites. Questus etiam se ab omnibus desertum. Oxonii jam novos vivere Pharaones, qui Josephum non norunt; petiit sibi summam 10 libras (40 imp.), reddere promittens, postquam conditionem fuerit nactus. Misi ð. saltem, a Vobis resolutionem (ratione illius) expectaturus. Revocassem eum jam, sed sine Vobis (cum Vestrum esse vultis) nolui, et quorsum ego? Si tamen permittitis, revocabo, et dispersorum visitatorem constituam, cum in Silesia nemo jam (praeter repuerascentem illum senem) sit etc.

De Felini Igne fatuo. 1660. 28. Sept.

Legi Tui et expendi cum Dei metu; argutias Arnoldianis similes vidi plerasque, quaedam pavitavi et adhuc, praevalere tamen suspensiones veritatis non potuerant Jakř jest kofí, já to všeccko í Váš s sebau a tím, kohož se nevjíc dotýče, spravedlivému Božímu saudu poraučím, žadnému pomsty nežádaje, ale daru pokání a milosti v čas blížících se (ut omnia ostendunt) strašlivých Božích saudů.

CXCIV.

Služby své poslušně a synovské p. Otci vzkazujíc, při tom od pána Boha jakž p. Otci tak i všechném domácím jeho všechno dobré viňují a žádám!

Ačkoliž se panem Otcem žádně známým podle těla nemám, proto že sem pana Otce jak živ neviděl a pan Otec mne, však nic méně tři příčiny mne k tomu přivedly, abych aspoň jednou skrze psaní své p. Otci se ohlásil; protož prosím pana Otce, že v tom od něho důvěrně přijat budu.

1. První příčina jest ta, že p. Otec za mne se nestyděl a prvě ke mně psaní učiniti sobě nestěžil, jestě tehždž, když náš p. pastor k. J. Felin, krjan a patriota můj milý, jestě v Břehu byl, abych se tehdy zase p. Otci odměnil.

2. Příčina, že Jan Vindýš, přijda teď naposledy z té cesty, od p. Otce mne salutoval.

3. Příčina, že sem tak u sebe sám myslil, že p. Otci nebude to nepřijemné a nevděčné, když se v tom p. Otci světím, co sem p. otci našemu k J. A. Comenioví za příčinou proroka M. Drabíka psal a po Janu Vindýšovi předelau jeho cestou poslal. Nebyl sem tak šťastný i s dobrě paměti s k. Janem Efronem, kmotrem svým, když se pan otec k. J. A. C. z Pataku zase do Lešna na byt vracoval, abychom to na něm vyproiti a obdržeťi mohli, aby těm Drabíkovým věcem dal pokoj s ukazováním jemu dosti dostatečných příčin; jestě se na mne hněvivě obořil, že písmům svatým nevětím; načěz sem odpověděl, že písmům svatým věřím, zvláště těm slovům Apokalyp. 17: »Dá Bůh v srdce deniti králům, aby se sjednomyslili«; ale mám činiti o čas, již-li ten čas přišel, a mám činiti o to, jest-li to Bohem zřízený prostředek jehož se M. Drabík chytil. Ukázal sem jemu i některě příčiny proč já jej v podezření mám, ale p. Otec předece toho zastával až mezi jinými slovy i těch proti mým slovům užil, že Balam byl také bezbožný prorok, avšak že byl předece pravdivý prorok; tak podobně i Drabík, byť prý byl bezbožný, že může býti předece pravdivý; ale nyní snad může viděti, jak jest pravdivý. Po smrti k. J. Efrona zase sem jemu psal do Holandu, vždy prose jeho, aby těm věcem dal pokoje, doloživ, že se za něj bojím že skrze to k velikému posměchu přijde. Došloť jej bylo to psaní i odpovědi dosti špičatě sem dostal. Ale to tam. Tohoto posledního psaní pro vyrozumění jemu paria p. Otci posílám atd.

Po salutaci takto sem psal jemu: »Dávno sem aumyslu toho byl, abych se p. O, skrze psaní své aspoň jestě jednou a snad naposledy ohlásil, ale ostýchal sem se to učiniti z dvojj příčiny:

1. Obával sem se, nezhorší-li se p. Otec na mém psaní. Protož žádám p. Otce šetrně, aby mi to na zlou stranu nevykládal, nebo cokoli píše, upřímně, bez nějakého záští a zlosti píše.

2. Příčina, že mi o tom činil zprávu J. Vindýš, že jde veliký plat od listu, abych i tím p. Otce neobtěžil atd.

Nejprve p. Otci oznamuji, že mi přišla do rukou ku přečtení -Historia rev. N. D., kdež mezi jinými věcmi i na to sem přišel na stránce 186, po. 3: Perversissimí erant, qui haec mera fragmenta etc. finis. Ita enim fuit. Za příčinou té příhody p. Otci v Lešně stálé, když sem to přečetl, povim upřímně, co my na mau mysl přišlo, poněvadž i sám p. Otec užil těch slov: Quod memorabo breviter quocunq; judiciorum eventu. Ta příhoda, kteráž se p. Otci léta 1650, když se z Pataku vrátil a zase tam pomalu podle volací sobě dané na byt strožil, nebyla-li praesagium toho, co se jemu v Uhřech přihodil. Tam ten faber serarius Lešenský, kterýž p. Otci nejprve po svém tovaryši neb učedníkovi ty tři klíče falešně posílal a potom i sám osobně s nimi přišel a platiti je sobě kázal, stihaje p. Otce tím, že je sobě dělati poručil, nevyznamenával-li je Mik. Drabíka, že jak se p. Otec do Uher dostane, p. M. Drabík že jemu falešných klíčů nadělá a ty do rukou uvede a p. Otec že těmi klíči jeho bude chtít lidem svatá písma otvíratí (jakž p. Otec v předmluvě své na českého Kottera učiněné sám těch slov užil, že taková zjevení klíčem k mnohým sv. písem tajemstvím poznána a vyznána býti mohou, a z té příčiny také ty revelace »N. D. Lux in Tenebris« nazval; a to všecko, že bude nepořádné, jak od proroka M. D. těch

klíčů nadělení, tak od p. Otce témi klíči otvíráni Mezi tím v tom čase otvíráni že tomu fabro serario bude dobře dokud by ty falešné klíče jemu od dobrých lidí z nevědomí placeny byli, jakož pak dobře se jemu až posavad platili, o čemž p. O. dobře ví. Ale to do času; ten čas, když pomine, co dále a tím fabrem ser. diti se bude, o tom sám p. Böh nejlépe ví.

Druhé i to p. Otci oznamuji, že mi se dostala do rukou také ku přečtení refutací těch dvou knih, totiž té »Lux in Tenebris« a »Historia Revelationum N. D.« učiněná od P. Mikul. Arnolda etc. Povím pravdu, že na mnoha místech, čta a bedlivě to uvažuje, jak ten P. Arnoldus p. Otce důtklivě dojímal a jako do živého dosahoval, slzy mé z očí mých tekly, litujíc p. Otce, že p. Otci na stará kolena jeho má se taková potupa, lehkost a posměch činiti, a fekl sem množstvíkrát, aby se byl ten prorok M. D. raději někda na svět nenarodil, nežli pana Otce měl tak podvésti a k takovému posměchu přivesti. Psal sem p. Otci před dvěma léty i na místě jiných Bratří saudců, že se za p. Otce bojíme, aby p. Otec skrze to ku putupě a posměchu nepřišel, dolůživ i toho, že zde v Uhlích má p. Otec těch posměchů po troše, žádaje Boha, aby pana Otce tam od toho uchoval; a hle, nebal sem se toho, z daleka to mé srdce cítilo. A protož prosím i pro Boha, jakž může profeno býti, prosím, dejte již těm věcem proroka M. D. pokoj, abyše skrze to ještě k mnohem větší potupě nepřišli. Já povím pravdu, že já smejšlím s dob. pam. panem praefektusem J. O. K. M. p. Andreášem Klobusickým, že jak jest jistý ten figment jeho strany toho pokladu v té skále, tak že ty všechny jeho figmenta jsou také tak jisté nebo tak fekl v Sučanech: Počkejme, Vetterine, až ten poklad z té skály vyzdvihne a rozdělí, co má dáti z něho J. O. K. M., co mně, co jiným, tu budeme jemu věřiti, že ten pán jeho jest pravdomluvný a že není spolu i s ním lidský podvodník. Již dosti dlouho kolik let ho hledal i (salvo honore) v zadním hamru, když na ryzí zlato trefil, a tak se jemu všechno trefuje. My pak bojíme se, abychom pru něho do nějakého nebezpečení nepřišli. Mám já osm věcí, jak se mi zdá, dosti podstatných, pro kteréž já všechny ty věci jeho v podezření mám, že on vidění srdce svého Jerem. 23 v. 16 mluví, leč by hádaje z tak mnoha věcí náhodou na něho trefil. Z nichž první věc jest hned tam v počátcích z úst jeho vynesena takto: Zastavili mi autad kněžský, ale já budu ještě něco povědět nežli kněz. A tak čím srdce jeho bylo naplněno co sobě v úmysl vzal, o tom ústa jeho předpovídala atd. Doložil i toho, čehož sobě žádnému zastaviti nedám jakož nedal, ani dobré pam(ěti) k Laurentio Justino. Až jemu naposledy fekl: Tak dělej, aby pro tebe jednoho nás všechny satan salva venia neoffakal. Nepochybně, že se na to bezpečil, že pana Otce dobrého patrona míti bude, máje toho příklad, že ste Kotterovy a Kristyniny věci promovovali, že i jeho promovovati budete atd. Prosím pana Otce, aby toho p. Otec již více nelžil a nebarvil, jako to učinil i v tom posledním dílu »Truchlivého«. A tomu proroku M. D. také není hodno pomahati nebo to dobrodiní toho p. patrona toliko zbytečně na ústa a dceři na šperky se vynakládalo atd. Tn jest, co sem p. o. J. A. C. psal; nevím, dojde-liť jej to mé psaní. a dojde-li, dá-li mi na něj jakou odpověď. Dá-li, přijmu vděčně a ostatek poručím p. Bohu.

Před p. Otcem i tohn netajím, že sem udělal tři průby těch revelací proroka M. D. a to pro osvícení lidí těch kterých by buď z nevědomí aneb z nejisté zprávy na těch figmentech něco sobě zakládati a z nich nějakého potěšení nabývati chtěli. Z nichž jeden exemplář p. Otci posílám, žádaje šetrně p. Otce, aby sobě nestěžil to bedlivě přečísti a potom při jisté příležitosti maličkě psaníčko mi učiniti, jest-li to dodáno p. Otci a dobře-li sem to učinil, o tom saud svůj oznámiti a takové psaníčko při příležitosti jistě ke mně odeslati. Já připovídám se p. Otci všim dobrým toho odsloužiti. A s tím již p. Otce i s jeho domácími laskavě Buží ochraně poručím.

Dán v Puchově 8 Novembra a. D. 1660

P. Otci k službám poslušný

Pavel Vetterin,

zeť dobré paměti k Matauše Konečného m. p.

P. S. Byť se ty mé proby i p. otci k. J. A. C. do rukau dostali, nic bych nedbal, já proti svému svědomí bílému černé a černému bílé fikalí nemohu, lib se to komu nebo nelib.

(Na 4 straně:) Titulus: Reverendissimo atque clarissimo Viro, Domino Joanni Bythnero, Domino Patri in Christo Jesu honorandissimo, observandissimo, clementissimo Brigam vel ubicunque nunc habitat.

(Jiným písmem připsáno:) 1660 d. 8 Nov. Vetterinus et duo alii Bohemice.

CXC.V.

Fragmentum epistolae ad J. Bythnerum.

(*Belli medio flagrante tumultu an tutum sit synodus convocare, ita judicat sequenti epistola anno eodem 1660 d. 22. Novembr.*)

Cogitationes Vestras de congregatione dissipatas per saevientem passim pestem, magis vero etiam per evocatorias nobilitatis ad bellum, bene interpretabimur, sapienti consilio divinae Providentiae administrari omnia certi. Veniet tempus, cum veniet. Nunc fortassis melius non irritari hostes, nam ut clam haberi possit, difficile est sperare, nisi in loco, ubi sine corycco esse sperari possit, is autem ubi?) Małopolanie w prawdzie mieli sic satis aperte, uti Scotus quidam Chmielnikio Dantiscum veniens narravit, epistolaeque adtulit, ale przeżalośnie, że loco 50, qui comparere solebant, vix 12 aut 13 erant, ubi Thom. Petroselin Krakovio districtu factus sen. superattendens vero, qui prius Sendomirensis senior etc. prosperet illorum quoque consilia Deus etc. etc.

CXC.VI.*

Ex literis J. Comenii ad S. Hartlib.

Vide, quid mihi, dum relationem illam Tuam legerem, in mentem venerit. Habeo sub manu elegantissimum libellum contra atheos et infideles jejunosque Christianos fidei suae mysteria non intelligentes, jam ante duo saecula (a Raymundo de Sabunde) conscriptum tam sapienter, ut nihil simile usquam extare persuasus sim. Sed habet prae grande vitium, stilum (illius saeculi) obscurum et magna ex parte barbarum tautologiasque infinitas; quare paucis notus est, paucioribus legitur, paucissimis intelligitur. Quod ego indignatus Socinisticaeque proterviae nihil solidius opponi posse ratus, coepi jam a biennio (subsecivis horis) eum contrahere latiniore stilo, Estque jam non interpolatio solum illa, sed et typis descripta ad umbilicum perducta, ut intra duas hebdomadas in lucem ire possit (jam enim index excuditur). Praefationem vero ad lectores hodie absolvi etc.

* Otištěno rovněž z korespondence Worthingtonovy I. 271—272. List tento jest asi z první polovice ledna r. 1661.

CXC VII.

Salutem et observantiam!

Admodum reverende Domine Senior!

Quamvis ad nuperas meas nihil respondi a D. Vestra acceperim, tamen etiam hanc occasionem sine officiosis ad R. V. literis dimittere vacuum nolui.

Utunque cum meis per Dei gratiam valeo. Vestrae synodo spiritus sancti gubernationem opto. Qua de re aliquam ad d. Nicoluum Gertichium mentionem feci. Ut nunc sunt res turbatae, quid proponere debeam in sacro coetu isto, incertus sum. Unum occurrit, si fieri possit, ut cum RR. Fratribus Minoris Poloniae arctius contrahatis vinculum Nempe. in synodis utrinque delegatus aliquis adsit.

Audio Fratrem Petroselinum districtus Cracoviensis seniore, istos 40 imperiales, quos R. Vestra a Hiramo accepit, a Vindissio nimis urgere, qui nuper ob eos Zilinae fere arrestatus erat, non sine magna sua ignominia. Peto, perscribat ad d. Petroselinum, (w Kozách jest, ubi Frater Levinský erat), ne sit ei molestus. Nam ille rite hinc pecuniam hanc persolvit, et illa ex mente benefactorum distributa est.

RR. Fratres amantissime saluto omnesque divinae protectioni commendo. V.

Puch. 1 Februarii 1661.

R. V. off.

J. Felinus.

(Na str. 2. adressa:) (Titul) Herrn Johanni Bythnero Seniori etc., grossgünstigen.

(Jinou rukou připsáno:) J. Felinus 1661 d. 1. Febr. In synodo habenda arctiorem conjunctionem cum Fratr. Min. Poloniae contrahendam optat.

CXC VIII.*

S. Hartlib to Dr. Worthington.

Mr. Rulice writes of him as followeth: «Mons. de Geere visits Mr. Com(enius) often, but then I am not there. The answer agst Zwicker is almost printed, and then he will fall again upon Pansophia. He can do no more. I have sayd so much. It seems De G(eere) is pleased with all that he doth, and then I have nothing to say. He was 70 years old last 28 Mar. Styl. n. I believe or rather fear, we shall see little of Pansophia: indeed many excellent inventions, sweet discourses, we may have, but no solid piece of what I always desired — Fundamentales Definitiones et Divisiones omnium rerum. But what do I trouble myself about this?

8 Apr. 1661.

CXC IX.**

S. Hartlib to Dr. Worthington.

... Zwicker is the author of Irenicum Irenicorum, wth Mr. Comenius hath refuted; but I wish he had let it alone, and gone on in his Pansophical work. His answer hath been in the press a good while, so that I expect it shortly if he send more copies then one, you shall have it, G'od] w[illing]. Irenicum Irenicorum hath been sold amongst the stationers in Paul's Churchyard. I wonder they do not choose a new Episcopos, if Comenius should chance to die . . .

23. Apr. 1661.

* Taktéž otištěno z korespondence Worthingtonovy I. 291—292.

** Těž z korespondence Worthingtonovy I. 304.

Ex literis J. Comenii ad J. Bythnerum.

(Tandem anno 1661° cum pacatior jam tempestas Poloniae reddita esset consiliaque de convocanda hoc anno synodo urgerentur, respondet Comenius Bythnero suaque cogitata ea super re communicat hoc modo d. 5. Julii.)

Venio ad principale (tametsi ultimo positum) rei momentum, consilium Vestrum de *ordinando Tibi in casum mortis collega*. Perutile consilium, imo jam (ut scribis) decretum, ad meum usque votum, quod Te pro consensu habiturum dicis. Ecce consentio, ecce probo, ecce Deum, qui eo usque consilia Vestra deduxit, laudo. Et qui aliter possum, qui dudum id optavi, ne *soli duo* essemus? Sed vivis etiamnum nobis adderetur aliquis tertius, si non quartus etiam. Sed non fuit mea mens, ut Tibi adderetur collega et successor, sed mihi: Te quippe diutius posse durare spes esse potuit, et adhuc resque nostrae distractiores quam Vestrae, plus requirere videbantur consilii et opis. Quare si Vos rerum Vestrarum mortalitati consulendum agnoscitis, multo magis ego desiderium resumam meum, utque Tu etiam meo voto locum des, oro. Nempe, ut eadem occasione, eodemque actu, *duo seniores* ordinentur, *alter de Vestra, alter de nostra gente*. Et Tibi quidem, qui a morte succedat, quem Deus adhuc in valitudinis vigore conservat, (et o servet!) mihi autem illico, quia ego jam flaccesco, marcesco, jam morior. Qua de re quid ad meos confratres scribam, ecce Tibi copiam facio videndi! Mens mea est, ut sicut Tui ad Te suffragia mittunt, ita mei ad me: et quidem illico, ut de loco et tempore, facta inter nos conventionem, vota in effectum deduci queant. Sic itaque statuo (primus Tibi mentem aperiō meam ex toto, quia saepius scribere nec temporis angustia nec locorum distantia patitur) colliniandum est, ut proximo Octobri res peragi possit et quidem in loco Vobis antehac consueto (in recollecta ecclesia L.), quia ubi commodius fieri posset, non video (Tu tamen si vides, non obstabo). Et quia ego, ut adesce Vobis possim, nulla spes est, Tua tota directio erit, quin et actio: consilium tamen audire non aspernaberis illius, qui actibus id genus interfuit saepius, historiamque Unitatis ab initio habet cognitam et Annales ad nunc, ut ultima nostra respondeant primis; et quidquid accipimus a patribus, hoc idem tradamus filiis. Sic itaque statuo. Quaerendos esse viros duos non dicis ergo futuros eo loco, sed ad rei veritatem, quales et Jethro quaerendos suasit Mosi, viros strenuos, timentes Dei, veraces, osores turpis lucri (Ex. 18, 21.) et quales apostolus ad Timotheum et Titum describit: et exempla habemus in patribus nostris, quibus nihil praeter communem aedificationem cordi fuit, quod tanto magis nobis esse debet, qui tam prolapsi sumus. Quacris autem, quem nominatim Tibi successorem optem? Cui meum deferam suffragium? Dicam in timore Dei, post omnia bene pensitata, cui potissimum e tribus jam consenioribus Tuis id oneris, (vere oneris potius, quam honoris, tam molesto rerum statu) imponendum esset. *Fr. Nicolaus* is esse mihi videretur propter dona Dei, quibus non impar caeteris est; spiritu autem zeli et simplicitatis (nisi me omnia fallunt) caractere divino notabiliter in-

signitus. Sed et auctoritate aut jam pollens aut eo dispositus amoreque ac favore (si recte observo) apud confratres ipsosque auditores. Praeterea, si observandum est, quod observas Tu (imo Vos) rebus apud Vos sic inangustatis, ut vix uni superattendenti satis honestus sit locus, relinquendum esse electum illum futurum successorem extra confinia loco suo: jam ergo aut hic aut Fr. Gleinig designandus est. Qua consideratione iterum praefero hunc, quia 1) donis suis praetulit Deus, 2) propior Tibi ad consilia, 3) nostris quoque per Silesiam et Hungariam dispersis vicinior et sic utrimque, quamdiu vivimus, collega et adjutor vere. *Fr. Epacnetus*, quia activus est consenioris nomine Tibi valde bonus est, si collega esset, non aequè libere mandares. Hoc Tibi prospectum erit optime: aut si non adeo in praesens Tibi, in posterum tamen ecclesiis, si Te ad quietem evocatum vellet Dominus. Laudo Deum, qui non abrumpendae vel amittendae successioni viam dedit invenire, quod posteritati solatio erit multisque, qui ecclesiarum nostrarum ordinem amant et magnificiunt (in Anglia etiam, ubi jam vernaculo illorum sermone dedicata illis et regi paraenesis publice venundatur et legitur et a nonnullis probatur etc.). Quid autem *mihî, quis erit successor?* Et me merito ea sollicitudo habet et Tu merito me consilio juvare debes, quia commune est, quod agitur opus. Tanto vero magis de substituendo mihi successore videndum est, quia ego et viribus aetateque fractus et loco absens, quieta mente esse non possum, nisi deposito in humeros alienos intolerabili jam mihi onere. Feci ego, quod voluisti, ad consiliorum Vestrorum determinationem; fac Tu itidem, rogo, meque consilia mea determinare juva, quae a Te non celabo, ut omnibus expensis etiam, quid optimum factu videatur, circumspectas. Mihi non est nisi unus consenior J. F.; si tamen electio e pluribus fit, adjungerem tres alios, ut candidatorum quaternarius esset numerus, Augustinum Mitem, Danielem Vetterum, Petrum Figulum; sed priores duo, quia aetate gravati (alter etiam morbis), quid inde spei ad levamen mihi et successionis spem? Remanent ergo F. et F., uterque aetate vegetus adhuc et judicio pollens et activus gradu suo, alter tamen in negotiis cessator (quod nosti) et navi cujusdam consuetudine contracti (quod non ignoras) notatus et, quod etiam attendi necesse est, sub aliena vivens inspectione, cui nos ibi submisimus. Non superesse igitur videretur, nisi P. F., cui equidem verecunde suffragium confero, ne privatum quid agere aut excaecatus affectu videar. Sed absit a me privati respectus, didici dudum (gratia Dei) neminem nosse secundum carnem. Si cui intimus notus sum, ea me suspicione prorsus non gravabit, ad minimum Deo meo ita hac parte notus sum, ut ad hunc testem provocare non verear. Deinde non debere metum talem obstare, exemplo suo magister maximus docuit, qui consobrinos suos, Jacobum et Joannem, non solum in apostolos elegit, sed et aliis (solo Petro excepto) praetulit: non ob affectum privatum carnalem, sed ob conspectum in eis spiritum zeli, quem et imposito cognomine (Boanerges) insignivit. Noto autem ego in hoc viro (meo non meo) dona* Dei, quorum haberi omnino necesse est rationem: 1) Lumen theologicum plenius ex solidioribus theologis Anglis haustum; 2) pietatem,

* Po straně připsal viašnoručně Komenský: character P. F. Jablonii.

(quantum mortalibus oculis notari potest) non fucata; 3) fervorem serviendi aliis, mihi probatissimum; 4) ad negotia obeunda dexteritatem: quicquid ei committitur aut requirit usus, expediendi singularis quidam adest gnaritas; (quae eum exerceri ac disponi Deo placuit, in Duraeano comitatu ultra septennium etc.) 5) zelum illius circa gloriam Dei ecclesiaeque ordinem novi satis, non vacillans erit columna, inter columnas stare jussus. 6) Jam hac aetate et eo loco gratia pollet apud multos, quod ad conservandum Unitatis vinculum multum potest. 7) Stilo promptus, diversis etiam aliquot linguis. Ideoque si Unitati coepta cum extraneis ecclesiis commercia debent continuari, nemo nostrorum ad id (in praesens) aptior nemoque Tibi et mihi adhuc vivo hac parte majori adjumento esse poterit, et qui nobis rebus exemptis (si illum superesse jubeat Deus) a majoribus bene coepta, temporum vero iniquitate luxata, redintegrare (aliis adjutus) queat ope Dei. Ecce Tibi omnes hic quam aperte nudavi cogitationes meas! Fac itidem, obsecro, et mihi Tuas similiter aperi; eademne mecum sentias, an me hallucinari credas melioraque docere possis. Tantummodo unum communem habeamus scopum, communem aedificationem operisque relinquere ad posteritatem stabile, si benedictione sua conatus nostros prosperare placebit Deo. Hoc fixe ob oculos posito scopo ardentemque invocato Deo futurum spero, ut mediis quoque conveniamus et ad easdem veniamus conclusiones. Quod pro misericordia sua faxit Deus noster, qui Deus pacis et ordinis est. Amen!

Hactenus 29. Junii.

P. S. Mansit octiduum adhuc mecum epistola ista, quia expediri alia tum non potuerunt; addo igitur quaedam necessaria etc. etc. De *successore meo* addam: Rogo Te per amorem ecclesiae, habe Tibi commendatam rem hanc. Prorsus non video, quomodo melius consuli rebus possit. Vos itaque non magis Vobis Vestram rem curae esse, quam nostram serio videte, *neque cum Vestro conventu festinate*, donec nostra quoque consilia disposita fuerint, ut uno solenni actu peragantur omnia. Ego autem ardentem Deum invocabo, ut prosperet et quidem tanto magis, quanto magis sinistri aliquid metuo. Adscribam Tibi formalibus verbis, quid huc Dantisco scriptum sit etc. etc. Si hoc Vestri in Svecorum legatorum praesentia (quorum foedere contra Moscum egent) audent, quid futurum, si foedera rumpantur? Deus miserere! Hic claudio etc. Saluta Tuos et vale.

Amsterd. 5 Julii 1661.

CCl.

A Sam. Voito Herbornae ad J. Comenium.

Utriusque vitae salutem omnigenamque prosperitatem
in laboribus Tuis precor Tibi, Vir admodum reverende,
Pater in Christo aeternum honorande!

Tuae per nobilissimum d. Rosinum transmissae 12 Julii st. v. recte mihi redditae sunt, quanquam eum, qui eas reddere debuit, videre non contigit, dum ipsi per Herbornam nostram iter non fuit, ut gratissimae mihi acciderunt, ita etiam aliquid habuerunt ingrati,

hoc nempe, quod scribis, 40 imperiales* Fratribus Janovio et Borovio missos in meos usus convertisse hoc pretense, quod illi non egeant, quibus jam prospectum est de conditione, sed ego, et ita me dispensasse contra quam mandatum fuit, ac proinde rem mali exempli plenamque scandali esse, quod, quae fratrum intercessione ac decreto illis destinatum fuit ex collectis publicis, ego interceperim, quae verba me sane attonitum et consternatum reddiderant, nec memini me aliquid tale scripsisse, aut unquam mihi in mentem venisse, ex literis meis, quas, si ad manus sunt et inspicere libet, patebit; formalia haec sunt, pecuniam 40 imp. ad Fratres spectantem a mercatore Frankofurtensi numeratam accepi et penes me habeo, an eam porro Fratribus transmitti debeam vel an Patronus mihi eam pro hoc decurrente nundinis Francofurtensibus semestri designare velit, rogo mihi significetur. Non igitur contra mandatum Vestrum dispensare volui aut beneficium hoc Fratribus destinatum intercipere quasi illi non egeant, quia veru interim urgente necessitate et nullo habito ad meas responso, pecuniam illam ad usus meos converti et creditoribus importunis satisfacere, non puto me hoc facto fidem meam violasse et prostituisse, animo enim habui, quamprimum benignissimus Maecenas pecuniam transmittit, summam illam reponere et Fratribus tradere Spero me ad hoc usque tempus liberalitate Patroni** sustentatum fuisse et studia mea continuasse, proximo mense Septembri biennium erit commorationis meae hic Herbornae et pecunia ad solvendum pro uno tantum anno mihi est transmissa, 76 imperiales, pro altero adhuc debeo,** nec aliter fidem meam liberare possum, nisi liberalitate Patroni adjutus, ad illum igitur, velut ad propitium quoddam numen confugio, et per intercessionem Tuam, ven. Pater, supplex oro,† ut benignissimus Maecenas et hunc calculum ad altissimos cumulos suorum in me beneficiorum adjicere velit et portiunculam aeris impendere, qua creditoribus pro hoc decurrente anno satisfacere possem; plus petere nun audeo, sc'o enim beneficium esse magnum et eximium neque me fugit, quam nulla sint mea in ipsam officia, quorum fiducia aliquid amplius petere ausim, praesertim cum tot tantisque nominibus jam pridem obstructus, nondum ulla ex parte retulerim gratiam, si hoc beneficium adhuc obtinero, uti confido, facile delictum a me commissum rectificabitur, tum ego hos 40 imp., quos semestri praeterlapso expendi sancta fide reponam et Fratribus tradam,†† saepe enim Fratres conquesti sunt, quod illi exules aequae ac caeteri sint, et tamen de collectis illis nihil participant, quid jam Fratres, si haec scirent, dicerent, annon nomen meum et fama, quae mihi vita charior, detrimentum pateretur; ego sane, si scivissem pecuniam illam ex publicis collectis ipsis destinatum esse, in usus meos non convertissem, patientiam potius a creditoribus extorsissem, sed factum est, quicquid ignorantia mea et audacia peccavit, Tua leniet humanitas et affectus paternus, ego culpam deprecor, veniam posco. Tu igitur, venerabilis Pater, vel literula una sollicitudinis meae scrupulum, si placet, animo exime et me laetiori nuntio††† quodammodo consternatum erige, male enim mecum ageretur, si non essem a facto illo purgatus. Quid autem porro facturus sim? Deus novit, scribis Tu, venerabilis Pater, mihi jam rem integram esse, quomodo optime spero providere aut, si mihi animus sit in Polonia redeundi promotionem me inventurum, sed qualem, an praeceptoratum* vel pastoratum? non inuis, si prius, et occasio esset scholas et academias visitandi, non recusarem, posterius suscipere non audeo, linguam enim Polonicam jam fere oblitus sum, et iudicio tantum aliis esse, uti plerique nostrates fuere. Consilium petii a dd. professoribus:** omnes dividant, maxime dum nulla adhuc sit in patria publica tranquillitas et, ut Tu, venerabilis Pater, scribis, in solo Deo omnem spem nostram esse, cur me in periculum praecipitare velim; consulunt mihi, ut si possibile est, per hiemem adhuc Herbornae manerem et examen praevisum subirem,** ut me in praxi exercere possem, quamprimum se offeret aliqua conditio, promotione sua non defuturos, quod ego Vestro iudicio, benigni Maecenates, definiendum relinquo; quod si aliud penes Vos consilium non sit,

* Po straně připsal Komenský: Domluvu jak přijímá. — ** Po straně K. připsal: Spes de Patrono. — *** K. připsal po straně: dlhy. — † Po straně Komenského připsal: prosba. — †† Po straně připsal K.: dobře. — ††† K. připsal: de absolute. — * K. po straně: Paedagogiatum. — ** K. připsal: Ano, s těmi se raditi. — *** Po straně K. připsal: Co tu?

aut portiunculam patrimonii mei quam authoribus bonis mihi comparandis destinavi, proximae hiemi impendere debebo aut iterum in Angliam redire et ibi fortunam meam quaerere cogito. Mitto Tibi, venerabilis Pater, theses meas »de voluntatis libertate« * studiorum meorum primitias, quas jure et merito Tuo etiam nomini inscripsi, utpote qui Musas meas et meum bene esse, hactenus pro virili promovisti, rogans, ut non tam levidentem munusculum, quam gratum Tuique observantissimum in eo animum exosculare et me porro favore Tuo prosequi velis, adjuncta duo exemplaria (quae ut F. Vetterus chartae pictae insuere velit, rogo) Patrono d. de Geer et d. Kulcicio, una cum literis tradi cupio.

Salutant Te, venerabilis Pater, dd. professores, ut et nobilissimus d. Belius,¹⁰ principis Diaccensis secretarius, et ejus carissima uxor, matrona pientissima, quam nuper, audiens cognatam Tuam esse, in visi et omni genere humanitatis exceptus sum; gemens Tui, venerabilis Pater, recordabatur. Te videre et Tecum colloqui exoptabat quod, si ipsam aliquot literulis¹¹ salutare dignaberis gaudio ingenti ipsam afficies, et ego hujus pientissimae matronae favori a Te commendari cupio, literas eo transmittendi occasiones semper habeo, quinque tantum millaribus ab invicem distamus. D. Steinbergius, qui ad acidulas Schwalbachienses ad tempus discesserat, iterum nobis salvus rediit et professionem suam redauspicatus est; miror, unde rumor iste ad aures Vestras pervenerit, illum nobis vale dixisse. D. matrem et totam familiam Tuam meis verbis salvere jubebis, et F. Vetterum, si ad Vos incolumis rediit, cui divinam benedictionem ad novum munus subeundum apprecor. Dignare me responso, venerabilis Pater, quam citissime rogo, ego, si in inscriptione tardior quam officium meum fert aut expectatio Tua, fui, ignosce. occupationes Tuas tot tantasque majorem reverentiam postulare, quam ut inanibus literis meis moram injicere audeam, scio, maxime dum mihi nullum scribendi argumentum datur praeter officiosam salutationem. Te, venerabilis Pater, inter tot curas totque labores vis scribere posse facile cupio, sed quoniam sollicitudinis meae scrupulus aliter sublevari non potest nisi literis Tuis, eas vehementer a Te peto, et, si non citius, proximis nundinis Francofurtensibus exspecto, in hac spe desino, et Te, venerabilis Pater, Deo, me autem et studia mea Tibi commendo. Maneas et permanes ecclesiae Dei, rei publicae literariae, familiae Tuae et mihi denique quam diutissime superstes, quod unum obnixè a Deo precibus contendit

Herbornae, 25 Julii st. v. a 1661.

reverendae Dominationis Tuae
humillimus et officiosissimus cultor
Samuel Voitus m p.

(Na 4tè stranè adressa:) Viro admodum reverendo, clarissimo et doctissimo Domino
Johanni Amos Comenio, Patri in Christo aeternum colendo pateat

Amsterdamum.

(K tomu Komenský připsal:) A Voito 1661 in Aug. (o pomoc.)

CCII.

NB. Odepsáno 8 Septembris: Že zle učinil, málo o sobě znáti dávajíc etc. a že p. P. více nedává na rok než 60 toł., aby čeménky, jak kůže stačue, krájel a jiným studentům (bohatých kupeců a farářů synům) se nerovnal. Že se mu na rok minulý 60 toł. posílá a na příští zimu 30, jako i Georgio Vettero tolikéž 30. Já pak jemu že přidávám 16, tak že 96 přijme, aby dobře užiti hleděl etc.

Navrátiti do Polska že se vymlouvá: 1) nepovědomostí již jazyka Polského. A což alius Te patria genuit, non sibi? 2) Že neradí professoři do nebezpe-

* Po stranè K. připsal: Disputatio. — ¹⁰ K. připsal: Švagr Belius. — ¹¹ K. připsal po stranè: O psaní a kommendaci.

čerství? Co oni sau tvoji rádcové? Či chleb jím, toho píseň zpívám. Suď sám, nenf-li ta rada z těla a ze krve (jako Petrova byla, Mat. 16.). Ergo stroj se za Bohem jiti, výtluv takových napotom zanechaj etc. etc. etc.*

CCIII.

Iterum ecce scribo, iterum aliquid mitto! Nuper scripsi et pecuniam misi; nunc scribo et libellos ecce mitto: Tibi, Fr. Voite, «Theologiani naturalem Sabundi,» sapientiae theologiae thesaurum aut certe thesauri theologiae gemmam pretiosam; Tibi, Vettere, «Uralte christliche Religion etc.» cognatis vero et affinibus meis Dietzi, domino Belio et uxori et filiolae reliquos tres libellos: Cantionale Germanicum, Praxin Pietatis et Summullam illam religionis Christianae Germanice. Tradite illis eum salute a me, et ut pro me Deum orent, sicut ego meis eos Deo commendo precibus. Eines muss ich beklagen, dass ich meinen lieben H, Schwager auch nicht einmahl, und die liebe Mume noch einmahl in dieser Sterblichkeit sehen soll, indem sie zu mir nicht wollen und ich zu ihnen nicht kann kommen. Was soll man sagen? Im Himmel werden wir zusammenkommen und dann nimmer von einander scheiden. Hic patientia sanctorum. Valeant, Vos autem studete, non plus literis, quam pietati, virtutibus. Hoc solum studium Vos beatos faciet, hic et in aeternum.

Dabam Amster. 1/11 Sep. 1661

CCIV.

Ad Bythnerum

d. 27. Septemb. eodem anno (i. e. 1661).

Venerabilis Frater etc.1

Non dubito molestam esse Vobis convocationem illam, in qua ordinatio jam electi successoris peragi debuit, tam diu mea causa differri. Molestam profecto et mihi, sed me ultra praescriptum solitumque terminum tres integras septimanas Fr. Hungarici retardarunt, heri demum redeuntibus eorum responsis. Ecce igitur, ne unica die quidem intermissa de omnibus ad Te perscribo: tum quae hanc rem concernunt, tum etc. etc. Atque ut hoc prius absolvam, quia negotium notorium est et Fr. Nicolaus omnibus epistolis urget, faciam cum haec simul legere posse. Ergo apertius. De *actu antem ordinationis* hic *Tecum solo*, more a majoribus recepto, agam, ut, quis sit ordinandus, tum ecclesia sciat, cum evocatus in conspectum se sistet. Scias ergo, Dilecte, me in quaerendo successore mihi omnium confratrum ministrorum gentis meae (solo excepto V. Tito sene et, qui Vestri jam sunt, Justinus etc.) suffragia jam habere, sicut et residuorum ecclesiae patronorum seniorumque politicorum, quorum summa haec est: Petrum F. nominatim petunt suffragia

* Připsána jest odpověď tato vlastnoručně od Komenského na listě A. Voita.

26, Joannem Felinum H., Dan. Vetterum 5. Praeterea Hungarici Fr. v. D. ministri nullum expresse nominare voluerunt, rem totam arbitrio meo commiserunt Causas ex ipsorummet verbis intelliges, quae in forma haec sunt: Z strany podepření Jednoty seniorem . . . , abyšte za seniora, koho rozumíte, jmenovali. My na tom přestati chceme a Skaličtí s námi se srovnávají. Illicusque Puchovienses et Lednicenses, cum propriarum manuum subscriptione, Scalicensium quoque nomine. Sed habitans Trencinii nonagenarius senex, Dan. Rufus, seorsim scribit, duos nominans Petrum F. et Joannem F. Quid igitur jam faciemus, Dilecte? Quomodo consilia haec terminabimus? Ex literis J. F. prorsus video illum onera declinare, sicut et ad consenioratum vocatus (audio, abfui enim) effugia quaesivit, etiam in ipsius ecclesiae conspectu exemplo inaudito. Quid si nunc faciat idem? facturum non dubito, talibus praecambulis. Tametsi ergo cogitabam, si utrumque vota petent, utrumque posse ordinari, (ut quatuor sitis utriusque gentis, me jam prorsus dimisso) vix tamen jam sperare possum, ut invitatus etiam ad congregationem illam Vestram compareat. Aut etiam si comparebit et vocationem suscipere tergiversatus fuerit, quid nisi ludibrium aut dabimus aut patiemur? Si denique *invitus susceperit*, quid lucri? Ausim rogare, ut Tu Fratrem hunc, fidei semel Deo et ecclesiae datae admonere, ad conventum illum Vestrum invitare, ibique, quod bonum videtur, peragere Deo fretus Nempe si se obsequiosum dare volet Deo, suscipiat impositum onus, sin, alterum tamen spero non refractarium fore, quem senioribus semper fuisse obsequiosum, omnibus autem serviendi avidum, compertum habeo, non mutabit forte animum. Quod si et ille: vae nobis tam degenerantibus! me conscientia mea ad thronum Dei comitabitur, *prodesse voluisse*. Nihil habeo, quod amplius dicam, nisi ut rem hanc totam Deo et Tibi committam, excubaturus precibus, ut Princeps pastorum Te congregatosque spiritu suo regat, ut, quae salutaria ecclesiae fuerint, ea agatis. Hoc etiam: senioris ordinationi praemittendus erit actus inaugurandi conseniores, sicut et Vos fecistis. Nempe ut e modernis candidatis duo illi (consenioratus gradu nondum ornati Daniel Vetterus et Petrus Figulus) synedrio Unitatis aggregentur demumque postridie alter actus sequatur. Et quia juxta canones *episcopus a tribus ordinari debet* (ad minimum a *duobus*) honestati actus hujus consulendo, ego mei loco aut senem illum emeritum, Venc. Titum, nominabo, aut conseniorum jam factum Danielem Vetterum. Priorem tamen forte ad consilia personalia occultandum. Ad quem hoc nomine scribam illumque (accedente consensu Vestro, totius ministerii) auctoritate hac (ceu *suffraganeum meum*) instruam. Quod si forte ille interea vita exemptus aut morbo praepeditus fuerit, Vestri arbitrii erit, ad quem id potestatis transferre velitis, habita imprimis aetatis et gravitatis ratione, qualem e Vestris Fr. N. Laurum autumo. Non plus possum, nec forte opus. Totum negotia haec ad optatum exitum deducendi arbitrium ad Te devolvi vides. Vide igitur, ut Deo et posteritati fidem probes. Ego pro Te Deum orabo, meos admoniturus, ut vocati se sistant (ad minimum D. Vetterus, V. Titus, Petr F., si Hungarici nequeant.) ordinis redintegrandi causa. Quid si ad totam s. congregationem exarem aliquid? et benedictionem scilicet imprecaturus et aliquo bono nuntio Vos exhilaraturus (spero

enim ex Anglia adhuc favores et sublevamina) et valecturus tandem? Videbo: hodie nihil possum amplius debili manu et mente etc. Hoc saltem sic interim volui, ut ne Vos diutius differam: ignoscite, si et sic molestum videbitur. Valc.

Amst. d. 27. Sept. 1661.

P. S. Meministi forsan, *consciorum vota duplam habere vim, seniorum triplam*. Adde igitur Tu tria Tua, cuius placet e meis; ego mea tria cui Vestrum dederim, jam non ignoras, nec per conscientiam aut ullam prospicientiam meam aliter possum. Si erro et Vos meliora nostis, fiat, ut conscientia publicae boni amor dictant: tantummodo Tu nos ductu Tuo ne desere o Deus!

P. S. Insuperata veniunt ex Borussia, Lithuania, Moscovia, de imminentibus (nisi Deus avertat) Poloniae procellis etc. etc. Haec omnia si vera sunt, quid nos adversus torrentem natate pernitimur? Orandum potius et cuique, ubi salutem invenire speret, circumspectandum. Sed et alia sunt, quae cogitationes nostras (de congregatione et ss. ordinatione) *in aliud tempus differre* cogunt etc.

CCV.

Mein hochgeehrter Herr!

Desselben angenehmes Schreiben vom 18/28 September habe ich den ^{25. Septembris} _{5. Octobris}

zusamt dem Packet wohl empfangen. Die beiden gebundenen Exemplare des Gesangbuchs habe ich stracks des andern Tages drauf, das eine S. Churfürstlichen Durchlaucht m. gnädigsten Herren selbst unterthänigst überreicht, das andere aber der Churfürstin durch deren Hofmeister, dem Herrn Gorhin einhändigen lassen. Es ist Ihnen beiderseits gar angenehm gewesen und haben S. Churf. Durchl. also balde das ihre durchgeblättert, auch wegen des Herren Person eines und anders gefragt, und darauf eine vernuegliche Antwort von mir bekommen. Ich habe mit der Antwort mit Fleiss bisheru eingehalten in Hoffnung, es möchte noch etwa eine Recompens darauf erfolgen. Ich habe aber in dem Getümmel, in dem man damahls allbereit mit Anschickung zur Reise vmbgangen, vnd mit gar vielen Visiten theils von fürstlichen Personen, theils auch von unterschiedlichen Abzesandten, die noch zuvor S. Churf. Durchl. valectiren wollen, so gar viel zu thun gehabt, keine rechte Antwort darauf erhalten können. Wäre das Werk Ihren beiden fürstl. Durchl. dediciret worden, wäre gewiss eine gute Verehrung darauf erfolgt, wie denn noch unlängst ein Französischer Studiosus Theologie für ein schlechtes S. Churf. Durchl. dedicirtes Büchlein zum wenigsten ein hundert Reichthaler verehret bekommen. Am vergangenen Dienstag seind S. Churf. Durchl. zusamt dero Gemahlin und ganzen Hofstaat allhier aufgebrochen, vmb so recta nach der Mark ihre Reise fortzusetzen. Des andern Tages darauf hat die alte Fraw Prinzessin von Oranien, zusamt den Prinzen, sich wieder nacher dem Weg begeben. Ich habe für diemahl wegen einiger gewissen Geschäfte nicht mitreisen können, weiss auch nicht, wie balde ich nachfolgen werde: dorfte wohl anderswohin eine Reise thun, welches ich doch zuvor dem Herrn zu wissen thun werde. Es ist mir unterdessen nicht wenig leide, dass der Herr Ihm Unkosten machen müssen, und keinen Profit damit gethan. Doch kann es noch hiernächst auf andere Weise wieder eingebracht werden. Für das Büchlein »de bono unitatis et ordinis« thue ich mich dienstlich bedanken: Es ist mir dasselbe sehr angenehm zu lesen gewesen, sintemahl ich es früher noch nicht gesehen gehabt, vnd finde viel Dinges darin, welches mich nicht wenig afficiret. Es wäre meines Erachtens gut, dass noch alle Schreiben fürnehmer Leute, und andere briefliche Documenta, so sich annoch einiger Weise bei der Societät finden, in Druck gegeben würden, vmb desto besser darzuthun, was für eine Beschaffenheit es

in vorigen Zeiten mit der Societät gehabt. Für die Visiones Hr. Drabicii bedanke ich mich auch ganz dienstlich. Es seind viel Sachen darinnen, welcher Effect sich allbereit fast handgreiflich allbereit anfanget zu finden. Mich wundert, dass sich ihrer viel mit sichern judiciis über dieser Sache so moegen übereilen, da ihnen doch nichts dadurch an oder abgeheth, obgleich nicht alles nach ihrem vorgefassten Wahn erfolget. Ich halte es viel sicherer, in solchen Sachen sein judicium zu suspendiren, alles zu prüeffen und das beste zu behalten, als alsobalds zu urtheilen oder wohl gar zu verwerfen, was vielleicht noch wohl nicht einmahl recht verstanden worden. Die Eitel-Christenheit machet es ja fast überall in ihrem so vielfältig getrenntem Wesen, mit Sünde und Schanden so grob, dass daraus nichts anderes, als groasse Strafen und schreckliche Veränderungen der Regimenter und ganzer Völker zu gewarten. Darumb diejenigen, so weiser als andere sein wollen, billig nichts verachten sollten, daraus sie einiger Weise Warnung und Unterricht nehmen könnten. Der gute Hr. Duraeus, so kurz für S. Churf. Durchl. Abreise allhier angelanget und auch noch bei derselben Audientz gehabt, hat vorgestern von mir Abschied genommen und ist nun weiter nacher Franckfurt hinauf verreiset. Seine Intention ist gut, wenn er aber die uneinige Parteien nur etlicher Massen zu einer wahren Tolerantz und unparteiischen Verträglichkeit untereinander, als sie bishero einander erwiesen, disponiren kann, so würde seine langwierige mühselige Arbeit nicht ganz vergebens sein. Denn eine glänzliche Conciliation der vielen uneinigen Parteien in Lehr und Ceremonien, ist wohl durch solche und dergleichen menschliche Mittel und Anschläge nicht zu hoffen. Würde auch, wenn sie endlich gleich durch Hülfe vnd Zusammenstimmung aller weltlichen Obrigkeiten könnte practiciret werden, von gar schlechten Nutz sein. In Summa, wenn diejenigen, so sich umb ungleiche Meinungen untereinander so zancken und beißen, mit einander gute Christen würden, so hätte der Zanck von sich selbst ein Ende. Sintemahl das rechte Kennzeichen der Junger Christi und Kinder Gottes, die Liebe leidet keinen Zanck, und lässt ihn zumahl nicht einwurzeln. Wo aber das wahre Christenthumb nicht in den Herzen der Menschen eingewurzelt ist, und in der wirklichen Liebe sich äusserlich nicht sehen lasset, da ist alles Conciliren vergebens, weil ein jeder der alten Adamischen Art nach seine Meinung und Phantasei für die beste hält, dieselbe nicht allein nicht tadeln lassen kann, sondern aus der starken Einbildung, als ob sie die allerbeste und zu Erlangung der ewigen Seligkeit die allerbequemste sei, andere gleichsam mit Gewalt obtrudiren will. Wer demnach die rechte Einigkeit der Christenheit recht gründlich und dem göttlichen Wort und Willen gemäss befördern will, der muss ihr auf einer Seiten ihre Grewel und Thorheiten, darin sie vertieft, recht deutlich und gleichsam unwidersprechlich für Augen stellen, und auf der andern Seiten zu Führung eines heiligen Lebens und Wandels jedermänniglich in seiner Seele und Brust gründliche Anleitung üben vnd zugleich in den hohen Geheimnissen, über deren Verstand sie so viel disputiren, bessere Erklärung als in den bisherigen Schulbüchern zu finden ist, auch mittheilen, sintemahl wo Wahrheit und Liebe in den Herzen der Menschen die Überhand bekommt, da würde Friede und Einigkeit wohl von sich selbst folgen, und so lange jetzt gedachte beide Grundfesten der Christenheit wären, auch wohl Bestand haben. Ohne dieselbe ist der Friede und Einigkeit unter den Christen nur entweder eine gezwungene, unvernünftige Conspiration, oder eine Epicurische Ruhe und Geniessung irdischer Wohlthaten, welches beiderlei weder die Menschen in den Himmel bringen oder auch auf Erden recht glücklich machen würde. Sintemahl bei solchen blossen irdischen Frieden Gottes des Herrn wohl gar vergessen und allen Schanden und Lastern Thür und Thor aufgethan zu werden pfeget, wie solches in den vorigen finstern Zeiten des Pabstthumbs und auch unter andern Parteien nach der Hand sich nur mehr als zu viel erwiesen, und jetzt nicht Zeit zu remonstriren ist. Wenn ich mit anderer meiner Arbeit fertig wäre, konte ich von dieser Materie allein einen ausführlichen Tractat schreiben, aber genug hievon fürjetzo. Empfehle uns hiemit allesamt göttlicher Gnade und Schutz und verbleibe meines hochgeehrten Herren

dienstwilligster
Joachim Huebner,

Cleve den 12:22 Octobr A. 1661.

(Na 6tę stróncę:)

A Monsieur, Monsieur Jean Amos Comenius etc.

à Amsterdam

chez Mr. Laurent de Geer

op de Keysergracht.

CCVI.

Joh. Bythnerus ad Joh. Comenium.

Ad posteriores istas de 27. Septembr. respondet Bythnerus, [autographum est appositum.] quo sequitur modo, ubi quidem imprimis notanda, quae ratione personati episcopi sive suffraganei Comenius respondit, d. 4. Novembr. 1661.)

Widzę, że WM. zturbowany, rozumiejąc, żeś tarditate Pratum Impeditus, czegokolwiek omieszkał Ale niczego się nie omieszkało. *Conventus noster dilatus, quia alius conventus interea agitur. Miles foederatus, secessionem a suis ordinariis ducibus facta, concesit in palatinatu Cracoviensi, Sandomiriensi et Siradiensi; a myśmny w Mielęcinie z pewnych racyi chcieli convenire, który do Sieradzkiego należy wojewodztwa Przeszkoda tedy jedna stała się przez te żołnierze. Jest i druga, pestis grassans tam i siam, co drogi sprawia niebezpieczne. Ale co nawiętsza, że my sami niewiemy, co dalej z nami się dziać będzie, jeżeli i do nas foederatus iste miles nie przyjdzie. Metuimus sane omnes, i dia tego niczego przed się nie bierzemy, ani proposita do skutku nie przywodziemy. Placuit differre negotium hoc ad tempus vernum, quo, Deo juvante, speramus pacatiora tempora. Recte interim factum, żeś mi WM. in antecessum te rzeczy ad actum inaugurationis ss. należące communicował Z których niektórym już wiedział. O niektórychem też sam myślał, ale jednak inaczej niż WM. Osobliwie uważałem to i movi questionem do WM. pisząc, lubom responsu nie odniósł, nempe: *Quomodo possit episcopus ab uno ordinari, cum id sit contra veterem canonem?* WM. mi teraz dawasz na to odpowiedź, nempe ut aliquis alterius episcopi personam sustineat, nempe V. T. aut D. V. Ale mnie się ten sposób nie podoba Raczęj myślałem o tém, i teraz o to upraszam, abyś WM. exemplo primitivae ecclesiae, per literas ad totum conventum directas consensu swój wyraził, i tym, którykolwiek Te absente per vota eligentur, benedictionem cum admonitione officii dal Ważniejszaby to była, a niżeli gdybyś WM. substitutos ad talem actum minime proportionatos, (jako jest osobliwie V.) tę tak poważną sprawę odprawił. Gdyby się wiedziało właśnie, quem vota ex nostratibus tangent, jeszczeby było lepiej, żebyś WM. i swemu i naszemu benedictiā dal. Ale choćbyś WM. napisał, że którykolwiek z tych 3 Braci Praskich będzie mianowany za seniore, że go WM. za kolegę przyjmujesz, na kolegę swego tę moc wlewając. aby on Tuo et suo nomine actum istum ordinationis odprawił, dobrzeby*

* Pripisáno vlastnoručně od Komenského: Cum interrogassem, quomodo possit episcopus ab uno ordinari. cum id sit contra veterem canonem? Tu mihi respondes, nempe ut aliquis alterius episcopi personam sustineat Mihi vero hic motus haud placet. Hoc potius cogitavi, et nunc etiam abs Te peto, ut exemplo primitivae ecclesiae per literas ad totum conventum directas consensum Tuum testeris, iisque, qui Te absente per vota eligentur, benedictionem cum admonitione officii impertias; majoris hoc esset ponderis, qui si per substitutos ad talem actum minime proportionatos... negotium hoc tanti momenti exequaris. Equidem si precise scire posset, quem vota ex nostratibus tangent, tanto id esset melius, ut Tuo pariter et nostro benedictionem posses impertiri. Sufficiet tamen, dum mihi scribas, quicumque ex tribus illis fratribus Polonicis in seniore electus fuerit, Te cum pro collega recepturum, jamque collegae Tuo eam facultatem conferre, ut Tuo et suo nomine actum hunc ordinationis perficiat Haec epistola publice in ipso actu ordinationis legi posset et, sic corpore absens, spiritu praesens esses, in sancto hoc negotio. (Canonis antiqui quandoquidem mentionem feci etc. etc.

było. Ten list WM przy samej ordinacyi publice mógłby być przeczytany et sic *corpore absens, spiritu esses praesens* przy tej sprawie ś. Antiqui quandoquidem mentionem feci, describam verba Clementis Rom., quae exstant libr. VIII. c. 27 Constit. apost., prout ea citantur in libro nostro rituali Agenda dicto, p. 318, 319. A jeśliby to potrzeba wyciągała, aby od jednego biskupa był święcony, iż dla prześladowania albo inszjéj przyczyny więcj ich być nie może, niech będzie przyniesiony decret wielu biskupów poroczenia. Ergo ad imitationem hujus canonis aliquid Tibi esse faciendum. Modus enim iste, quem Tu proponis *scandalum* potius, quam aedificationem pareret Alia, quae mones, approbo et Deo volente ac juvante exsequar. Vale et pro nobis periclitantibus ora.

4 Nov. 1661.

CCVII.*

Ex literis J. Comenii ad S. Hartlib.

O Deus, Deus, in quae nos tempora reservasti! Jussit orare Christus, ne fuga nostra fieret hieme. Isti vero persecutores nostri data opera hoc agere videntur, ut fuga nostrorum in hiemem incidat, ubi montibus et nivibus circumclusi, quo se vertant, nescii, ad apostasiam facilius propellantur. Valde illorum causa sollicitus sum, dum Caesareanis Provinciis ita circumdatos video, ut sub alicujus Protestantis principis protectionem sese dare nimis longinquum sit, nec forte per insidiatores et viarum obsessores licebit. Deus misereatur viamque pe: invia ostendat, ne quis ei confessus reperiatur confusus. Amen.

27 Nov. 1661.

CCVIII.**

Ex literis J. Comenii ad S. Hartlib.

Quid agitur, obsecro? Quid vivis? Quid vales? Solusne Tuus vesicae calculus tam pertinaciter obsidet, ut ne quidem illi medicinae, qua hic (Amstelodami) miracula patrari dicuntur, cedat! Quae haec inveterati mali vis? De Te deque collecta nostra lactiora audire gestinus, augescentibus apud nos malis. In Polonia denuo persecutiones recrudescunt. Deus miserere! et fac, ut rex quoque Angliae nostri misereatur. Ecquid autem spei! vel saltem, per illam viam, quam ostendisti, dominum Comitem de Anglesey? Veneruntne recte ad illum datae? una cum novo ad regiam Majestatem supplice libello? Quaeso, doce et aliquo bono recrea nuntio. Amen.

E Borussia de Moscorum clade mira adferuntur: misera gens, Moscovitae, ad plagas nati, nil nisi plagas accipere assueti, ad incitas rediguntur. Gens ignavissima, stupidissima, sed ita sunt judicia nunc Dei; [ejus] est terere regna regnis, et populos populis, ut noster denuo quaedam submittere mirari continuat Drabicius, quem Deus in faucibus hostium illaesum conservat mirabiliter. Turcicum bellum recrudescet anno vertente, minatur enim ob fractam pacem binoque exercitu in se ac terras suas factum impetum. Nisi Persa impediverit,

* Otištěno ze spisu »The diary and correspondence of Dr. John Worthington«. Vol. II. part I (1855) p. 78—79.

** Otištěno taktě z korrespondence J. Worthingtona II. I. p. 81—82.

redibit cum furore. Nunc in Transylvania res suas stabilivit, introducto (ac recepto) principe novo Michaelae Apafi, paupere quidem nobili, sed ex antiqua stirpe et prudente (ut scribunt) annorum triginta et aliquot. Remisit eis Turca quinquennale tributum, tantundem otium promisit, si constantes fuerint. Kemény János ejectus, a suis desertus, fugit ad Rákóczyum Juniorem Patakum usque. Caesareanus exercitus mire attritus (fame, peste, nuditate) redit. Ah! quantos gentium motus! Orandum est, ut, qui orbi praesidet, ita turbines ejus temperet, ut saluti cedant ecclesiae.

2 Dec. 1661.

CCIX.*

Ex literis J. Comenii ad S. Hartlib.

Salutabat me, antequam has obsignaret, amicissimus noster dominus Serarius, si quid ad Te vellem. Vellem, sed nihil materiae suppetit de medicina dilaudata a Te tam avidè expectata, admitte, quaeso, consilium, vanam spem dimitte. Excidimus magna expectatione circa rem illam. Deo nos permittamus totos. Ego promissa a Te solatia (de bene expedito per dominum Comitem miserorum negotio) avidissime exspecto, multo vero magis tot famelicis et esurientibus, Deus omnium miserator misereatur omnium.

9 Dec. 1661.

CCX.**

J. Comenius Petro Montano S.

Toto jam biennio incessanter obtundis, amice, de communicando Tibi meorum in Didacticis aliisque materiis scriptorum catalogo: eo quod multi inquirant, quae sint et ubi edita, scire avidi. Saepe Tibi respondi, meam mihi memoriam (post amissam incendio bibliothecam) non omnia suppeditare, nec omnia sic elaborata fuisse, ut pro meis ostentare volupe sit, nec denique cui bono catalogum illum exstare vellem videre. Dum tamen denuo importune urges, parebo, eaque parte vitae meae partem moribundus retractabo, sed ita, ut si quid vani proposito huic inerit, cum apostolo mihi dicere liceat: *Insuper factus sum, Vos me coegistis.*

Primum autem protestor mihi Latine aliquid scribendi, nedum edendi, nunquam fuisse consilium. Genti solummodo meae ut concinnatis vernaculo sermone libris quibusdam prodesse quaerem, mox juvenem inceserat libido, nec deservit per istos 50 annos: ad alia nonnisi occasionibus delatus fui. Quas occasiones attingam,*** dum ita vultis, recensitis prius vernacule scriptis.

* Otistěno taktě z korespondence Worthingtonovy II. I. p. 90.

** List tento vytistěn r. 1662 v Amsterdamě a nalézá se při některých výtiscích Komenského spisu: Portunae faber (pag. 73–103), v Amsterdamě r. 1662 vytistěného.

*** Tisk má: atringam.

I. Ante omnia, ut me linguae meae redderem potentem, concinnare aggressus fui anno 1612 (Hercornae agens) *Linguae Bohemicae Thesaurum*, hoc est: *Lexicon plenissimum, grammaticam accuratam, idiotismorum elegantias et emphases adagiisque*, in quibus observatione colligendis id me praestitisse spero, quod in vulgaribus linguis nescio an aliquis. Dedi enim operam, ut omnia cum Latinis essent parallela harmonica: ad exprimendum voces, phrases, idiotismos, adagia sententiosaque dicta, pari elegantia et emphasi (*propria propria, tropica tropice, antiqua antique, jocosa jocosae, proverbialia proverbialiter etc.*) eo fine, ut si Latinissimus quicumque author in vernaculum esset transfrendus, consimili elegancia posset, et viceversa. Quod laboriosissimum (annorum 44.) opus dum jamjam typis (anno 1656) paratur, una cum tota bibliotheca mea, typographo totaque civitate Leszna tam insperato incendio conflagravit, ut eripi nihil posset. Quam jacturam tum lugere desinam, quum spirare etiam ideo, quia aliarum linguarum hominibus exemplo ad imitandum servire potuisset, meruisset certe. Nihil autem ejus superest praeterquam servatum alibi primum operis rudimentum, omnium linguae Boh(emicae) radicum collectio, cum derivatorum et compositorum Sylva.

II. Concepta ego linguae patriae in splendorem deducendae spe, consilium inivi *opus principale* aggreduendi, in quo res omnes ita descriptae exstarent, ut homines nostri quacunq; de re informatione opus esset, domi eam habere possent, bibliothecarum epitome instructi. *Amplificatum universitatis vrbani* appellavi, libris 28 adornatum. Cujus operis supremam manum editionemque supervenicns exilium impedivit: partem vero c primariis unam (librum II. naturalia capitibus 125 pertractantem) Lesznense abstulit excidium.

III. Pastor ecclesiae (anno 1616) factus causasque et casus conscientiae tractare coactus, scripsi *Listová do nebe etc.*, hoc est: *Pauperum oppressorum clamores in coelum etc.* libellum Olomutii excusum 1617.

IV. Persecutionum nubes colligi animadvertens (fulmen enim micat prius, quam ferit) scripsi *Praemonitiones adversus Antichristianas seductiones (Retuké etc.)*, opus justae molis, typis quidem (propter adhibitae superiorum censuras, deliberationes, dilationes, intervnicentemque ruinam ipsam) non vulgatum, variorum tamen manibus varie transcriptum.

V. Pulsus ab ecclesia mea (mox inter primos, anno 1621) scripsi tractatum: *De Christiana perfectione*, mihi et aliis dilucide ostendere quaerens, *totam Christianismi perfectionem in faciunda et patiunda omni voluntate Dei consistere*. Quo nos languidi si non ultro propendimus, neque promissionum divinarum suavitate allicimur, divinae bonitatis esse opus, *Cruce adigi etc.* Excusum opusculum Pragae 1622.

VI. Mox (propter personalem persecutionem latebris me continere jussus) mihi et aliis solatio libellum scripsi *Centrum securitatis* inscriptum, Lesznac postea typis exscriptum. In quo res humanas omnes vertigine rotari demonstrato, quicumque se rerum circumferentis committunt, non simul rapi, non moleste jactari, non distrahi, non tandem excidere ac perire non posse: in solo autem DEO, aeterno rerum centro, aeternam esse quietem et ab interitu securitatem graphice depingebatur exemplisque monstrabatur.

VII. Eodem argumento alius postea (in gratiam amici, qui mihi patris erat loco) scriptus fuit tractatulus: *Arx inexpugnabilis nomen Domini*.

VIII. Adempta mihi mortis fato vitae socia (1622) et mox filio primogenito peste extincto, data fuit *de orbitate* meditandi occasio: in solatia mihi et multis tunc viduis, orphanis ecclesiisque pastoribus suis viduatis. Qui tractatus in Bohemia Bohemice, in Polonia Polonice prodit.

IX. Augescentibusque calamitatum tenebris (anno 1623) cum nulla humani auxilii vel consilii spes superesse videretur, inexplicabilibus angustiis tentationibusque agitatus, nocte media (quam insomnem cum antegressis aliquot cluxeram) inusitato fervore ad Deum exclamans lectuloque prosiiliens et Biblia arripiens, ut si nullum humanum sufficit solatium, interiore suo ne desereret Deus, orabam. Primumque in Jesaiam incidens, continuata cum gemitu illius lectione tristitiam discuti sentiens, arripui calamum, atque antegressos angores meos opponendaque illis divina remedia, exorientes illos discutiendis caliginibus divinos soles, (sive mihi ipsi, si horrores redirent, sive aliis piis usui futuros) consignare coepi. Progressus ad alios prophetas cacterosque divini codicis libros (nullus in vita suavior fuit cibus, atque ista tunc divinatorum solationum collectio) abunde materiarum menti in Deo tranquillandae servientium conspexi et in *dialogos* digere aggressus sum. Primo *Animae afflictatae cum Ratione* propria, variis sese solatiis erigere tentante: (haec potissimum ex Lipsü per eosdem dies frustra lectitatis *de constantia* libellis.) Tum sulveniebat *Fides*, Scripturae adhibens malagnata, sed et ipsa parum efficaciter. Demum superveniebat *Christus*, crucis suae mysteria explicans, et quam sit homini salutare in conspectu Dei afflictionibus humiliari, atteri, conteri, in nihilum redigi, enarrans: perque id plenam demum tranquillitatem, solatia, gaudia animae reddens.

X. Anno vertente (1624) revertebantur (ab incrudescensibus malis) animi taedia, nataque fuit ejusdem libelli pars altera: novas iterum cum desperatione luctas intervenienteque Christo victorias describens. Qui uterque libellus ab aliquot similia passis fratribus proprium in usum transcribi coeptus Pragmaticum delatus, typis ibidem occultis impressus fuit. postea etiam Germanicus (nescio a quo) factus in Germania sub titulo: *Trauren über Traurcu, und Trost über Trost*. Bohemice dictus fuit *Truchlivý, de tristibus*, cujus pars tertia anno 1651, quarta et ultima 1660 addita est.

XI. Conscriptus item fuit (anno 1623) sub titulo: *Labyrinthus mundi et palatium cordis*, utilissimi argumenti liber, omnium hominum (per omnes aetates, sexus, status, ordines, conditionesque ac dignitates) errores ac vertigines vanitatesque ac miserias describens: et quam nihil usquam verae quietis sit, praeterquam si quis admissio per fidem Christo illum sibi et se illi indissolubili amoris vinculo agglutinet, vivis coloribus variisque emblematis depingens. Excusus postea fuit Pirnac in Misnia anno 1631,* translatusque in Belgicum a Johanne Gajo, scholae Campensis correctore, sed editionem translatoris mors interrupit.

* Vlastně v Lešně 1631.

XII. Etiam ad poemata quaedam contextenda occasio data fuit (per ingrata illa mea, hominis a functione vocationis remoti otia) talis. *Laurcutius Benedictus Nudozerinus*, professor Pragensis, Bohemicam feliciter excolere tentans poësin, *concinnaverat psalmos Davidicos vario metri genere, ad Buchananii imitationem*. Quod opus cum vix dum absolvisset, fatis cessit (anno 1614)* testamento illud cuidam legans, qui in editione procuranda negligentior eam in illud usque tempus, quo in dirceptione Pragae (anno 1620) periit, distulit. Quo ego cognito, tanto thesauro patriam privari vehementer dolui, jacturamque pensare avidus ipse manum admovi concinnatis metricae psalmis aliquot. Exempli gratia *carmine heroico* psalm. I. et II. et VIII. et XVI. et XVIII., *degiaco* autem III. VI. XI. XII. XV. XIX. XX. XXIV. XXVII., *jambico tricolo* IV. X. XIII., *jambico tetracolo*** IX., *phaeleio* VII., *saphico* V. XVII. LI. XCIV., *trochaico* C. CXVII. CL. Non absolvi omnia, vocatus ad alia: opus itaque manet imperfectum. Sicut et alterum postea inchoatum, *rhythmos sub Gallicanas psalmorum melodias ita reduccus, ut omnis longa nota syllabam nanciscatur longam, brevis brevem, mira suavitate*, quod aliis pertendum reliqui.

XIII. *Catonis* tamen *Disticha moralia*, ita ut Latina sunt (heroico carmine), absolvi, sicut et Virgilianos Ovidianosque aliquot versus, specimini futuros iis, qui imitari vellent.

[Est enim lingua Bohemica, ut id obiter dicant, metro quam rhythmis accommodatior omnibus, quae Graecam et Latinam poësin amabilem et admirabilem faciunt, requisitis instructa. Syllabarum puta aequae brevium atque longarum sufficientia, voces in sententia quoquomodo*** trajiciendi (sensu eodem) libertate, elegantissimorumque idiotisiorum copia: cum alias Europae linguas (praesertim primo et secundo requisito) deficere certum sit. Memini quondam *Theodori Berae* librum de pronuntiatione linguae Francicae legisse ibique inter alia haec: *Tentarunt quidam Graecorum et Latinorum imitatione Gallicos scribere versus, non rhythmis sed metro. Ingens mehercule ansum et laudabile, sed quam metuo impossibile, quia tametsi longis non destitit vulcamur (propter diphthongos et triphthongos) syllabis, illae tamen siue summa laesionum anrium Gallicarum produci non possunt*. Haec ille, his ipsis (si recte meminini) verbis. Contraria ratio apud Germanos est, in quorum lingua omnes propemodum syllabae (aut propter diphthongos aut propter consonantium concursum aut propter accentum) longae sunt, breves paucissimae. Sed longe majus obstaculum inde surgit, quod caeterae hodie usitatae linguae (Slavonica nostra cum suis dialectis excepta) nativum vocum ordinem (ut se syntaxcos vi connectunt) servant trajicique (ut metri elegantia ipsaque necessitas semper fere requirit) non possunt. Exstat exemplum frustra tentati (ridicule propemodum dixerim) heroici carminis in Avis paradisiacae descriptione, grammaticae Germanicae Johannis Claii adjuncta.

Ein Vogel hoch schwebet,
der nicht wie andere lebet, etc.

* Vlastné 4. června 1615. — ** Tisk má: tetracolo — *** Tisk má: quoquomodo.

In Atrialis grammatica mea (quae elegantiarum est) capite IV. §. 20 et 21. exemplum posui, Latinam quinque vocum sententiam mera vocum transpositione centies et vicies variari (sensu semper eodem) posse, quod cum nulla Europaeorum linguarum possit, Bohemica et Polonica exacte possunt. Deditque hujus rei specimem illustre Polonorum poeta *Cochanovius*, totum Virgilium verbum verbo, verborumque eadem perpetuo serie reddens. Non quod metrum pariter prodeat, (id enim neque Graeca Latinis verbis simpliciter reddita possunt,) sed quod sensus idem ubique planus.

Haec ego sic obiter, occasione data: in apologiam, si quis theologum ad poetica digredi culpae forsitan velit. Homo sum, humani a me nihil alienum puto. Homo autem a Factore suo harmonice factus est: si ergo harmonia ubiubi honesta delectatur, quis vitio vertat? Sed redeamus ad realiora.]

XIV. Spe olim restituendae nobis postliminio patriae affulgente quadam (vana licet) conscriptus mihi fuit *Haggcus redivivus: de non festinando primum ad domos, arces, praecidia, vineta etc., sed animo ad restituendum sanctum Dei cultum fervide apponendo*. Qua occasione peccatorum et respicientiae omnes, magni et parvi, admonebantur: et quomodo tam acriter castigatis antegressae exorbitationes emendandae essent etc. Opus pium et suo tempore utile, ineditum adhuc, licet ut edatur synodice approbatum.

XV. In exilium delatis unum in locum (Lesznan Polonorum) super 30. v. D. ministris, suator fui, ut concinnandis nostra quoque lingua s. Bibliorum plenis indicibus (*Concordantias* vocant) manus adhiberentur: impetratumque fuit, operae distributae et res intra biennium plane confecta, sed opus ipsum, quum extra patriam sumptuumque defectu, ad prelum dari non posset, flammis tandem etiam consumptum est. Sicut et alterum majoris diligentiae, *Evangelistarum harmonia*, uno perpetuo contextu adornata commentariisque (in capita 130 divisis) illustrata.

XVI. Conscriptum item est (typisque in 12. exscriptum) *Enchiridion biblicum*: eo fine, ut pro fide Christi exulantes fidei suae scutum et mundi peregrinatores spei suae baculum (et sic omnia sua) secum ferre possent. Ubi omnes Historiae sacrae verbis concisis (solis tamen Spiritus s. verbis) dicta vero sententiosa plene continentur.

Quod idem Scripturarum compendium (sed minus compendiosa forma in 8. typoque grandiore, quam intentio requirit) scholarum in usum prodit Norinbergae apud *Eudteros*, anno 1658 sub titulo: *Janua seu introductorium in Biblia sacra*, hoc est: *Librorum hominibus divinitus in credendorum, faciendorum, sperandorumque regulam traditorum Epitome*.

XVII. Et quia etiam in exilio ab inquietis quibusdam quiet non fuit, scripta erat superiorum jussu typisque vulgata pro innocentia ecclesiae meae *Apologia* (*Obrana* etc.), sicut et paulo post pro tranquillandis utrinque animis *Via pacis* (*Cesta pokoje* etc.).

Verum haec alieniora videri possint a postulato Vestro: veniendum ad illa est, in quae proprie inquiritur, *Latina*, similibus exilii occasionibus nata, praesertim Didactica. Cum enim rogatu Fratrum de patriae ruinis dolentium desiderioque scholas primum, si daret Deus, resuscitandi, *libellos* quosdam

*vernaculos et Latino-vernaculos, ingenii iuventutis nostrae adaptatos** concinnare fuissem aggressus simulque ad scholasticos labores (vitae sustentandae gratia) retrahi me passus, factum est, ut, quae futuris nostris usibus eeu in occulto parabantur, alios latere non possent, eoque variis a variis subministratis stimulis semper pelagus hoc ingredi necesse haberem per annos plus triginta. Varia igitur meditandi, tentandi edendique, variae fuerunt variis locis occasiones, ut ex opere anno 1657 (sub titulo: J. A. C. DIDACTICA OPERA OMNIA, sumptibus D. Laurentii de Geer, typis autem Christophori Cunradi et Gabrielis a Roy) edito patet. Quod opus (in folio, quadripartitum), quia non cuivis ad manum esse potest, et Tu omnium epitomen postulas, patior inde vel titulos exscribi adscripto (quantum meminisse poterō, aut mihi constat), uhi hoc vel illud seorsim prodierit.

Tomo I.

Comprehensa sunt.

1. De primis occasionibus, quibus huc studiorum delatus fuit author, brevissima relatio.
2. *Didactica magna, omnes omnia docendi artificia** exhibens*, Latine hic primum publicata.
3. *Schola materni gremii*, sive de provida iuventutis primo sexennio educatione. Germanice primum excusa Lesznae 1633, recusa Lipsiae apud G. Grossium.
4. *Scholae vernaculae Delineatio*.
5. *Ianua Latinae linguae*, primum edita Lesznae anno 1631, mox cum variarum linguarum translatione passim gentium recusa.
6. *Vestibulum* ei praestructum.
7. *Proplasma templi Latinitatis, Davidis Vechneri*, et cur opus non processerit.
8. *De sermonis Latini studio quadripartito* Dissertatio didactica, ad Vratislavienses. Lesznae 1637 in 12°.
9. *Prodromus Pansophiae*, excusus 1636 Oxonii in 4°, Londini in 12°, tum Parisiis etc.
10. Variorum de eo censurae, quibus ulteriorum in hoc genere moliminum occasiones datae.
11. *Pansophicorum conatum Dilucidatio*. Lesznae in 4°.

Contenta secundi tomi.

1. De novis didactica studia continuandi occasionibus. [Ubi de *Pansophiae Diatyposi*, edita 1643 Dantisci, recusa typis Elzevirianis Amsterdami 1645.]
2. *Methodus linguarum novissima, fundamentis didacticis solide superstructa* etc. Excusa primum Lesznae, in 8° anno 1648, recusa hic in folio.

* V tisku: adoplato. — ** V tisku: artificium.

3. Ad hujus leges concinnatum *Latinae linguae Vestibulum, rerum et linguae cardines exhibens* (cum adjunctis lexicis et grammaticae rudimentis).
4. *Latinae linguae Janua nova, rerum et linguae structuram exhibens ordine nativo.*
5. *Lexicon Jannale Latino-Germanicum: sive Latinae linguae Sylva*, vocum derivatarum copiam explicans, Lesznae 1648, recusum Francofurti apud Matthiani Götziū.
6. *Januae* Latinae linguae novissimae clavis, grammatica* Latino-vernacula (cum commentariolis omnium in grammatica mutatorum et emendatorum rationes reddentibus). Lesznae 1648 et hic in folio.
7. *De Atrio** Latinae linguae, rerum et linguarum ornamenta exhibente, relatio.*
8. Quaedam de his doctorum judicia novaeque disquisitiones.

Contenta tertiae partis.

1. De vocatione in Hungariam relatio.
2. *Scholae pansophicae*** classibus septem adornandae Delinectio.*
3. De repertis studii pansophici obicibus deque tollendis illis deliberationes variae.
4. *De ingenuorum CULTURA, oratio.*
5. De ingenia colendi primario instrumento, *LIBRIS.*
6. De reparata† ad auctiores Latinos legendos et intelligendos brevi et amoena via, *Schola triclassi.* Recusum Amsterdami anno 1657 in 8°.
7. Eruditionis scholasticae pars I. *VESTIBULUM*, rerum et linguae fundamenta ponens, Latino-Hungarice Pataki, Latino-Germanice Tubingae, Latino-Belgice (cum figuris aeneis) Amsterdami apud Joh. Seidelium.
8. Eruditionis scholasticae pars altera, *JANUA*, rerum et linguae structuram exhibens, Pataki (Latino-Hungarice), †† Schaffusii (Latine tantum cum figuris), Tubingae (Latino-Germanice), Amstelodami jamjam prodiit (opera Johannis Seidelii) Latino-Belgice.
9. Eruditionis scholasticae pars III. *ATRIUM*, rerum et Latinae linguae ornamenta exhibens, Pataki in 8° et Norimbergae apud Enderos.
10. *Fortius redivivus*, sive de pellenda scholis ignavia, in 16°.
11. *Præcepta morum*, in juventutis usum. Pataki in 8°.
12. *Leges bene ordinatae scholae.* Pataki in 8°.
13. *Orbis sensualem pietus*, seu Vestibuli et Januae Latinae linguae Lucidarium. Norimbergae apud Michaelē Enderum tertio recusum.
14. *SCHOLA LUDUS*, hoc est: *Januae linguarum praxis comica.* Pataki 1655, Amstelodami (apud Abrahamum a Burg) 1656.
15. Laborum scholasticorum in Hungaria obitorum *Coronis.*

* V tisku: Janua. — ** V tisku: Atrii. . . *** V tisku: Pansophicae. — † V tisku: vynyeháno. — †† V tisku: Hungaricae.

16. ANIMAE SANCTAE, aeterna regna cum triumpho ingredientis, BEATUM SATELLITIUM, OPERUM BONORUM EXERCITUS, hoc est: *Parentalis super Ludovici* de Geer, senioris, obitum, Oratio.*

Contenta tomi quarti.

1. *Vita gyrus, sive de occasionibus vitae* et quibus auctorem in Belgium deferri iterumque ad intermissa didactica studia redire contigit.
2. *Parvulis parvulus, omnibus omnia.* Hoc est: Vestibuli Latinae linguae Auctarium, voces primitivas in sententias redigens. Amstelodami in 8°.
3. *Pro Latinitate Januae Comenianae Apologia.* Amstelodami in 4°.
4. *Ventilabrum sapientiae,* sive sapienter sua retractandi ars. Cum adjuncta auctoris omnium didacticorum scriptorum brevi retractione.
5. E labyrinthis scholasticis exitus tandem in planum,** sive: *Machina didactica mechanicè constructa, ad non haerendum amplius,* sed progrediendum.
6. *Latium redivivum.* Hoc est: de forma Latinissimi collegii ceu novae Romanae civitatulae, ubi Latina lingua usu solo, ut olim, melius tamen quam olim, addiscatur.
7. *Typographicum visum.* Hoc est: ars compendiose et tamen copiose ac eleganter sapientiam non chartis, sed ingeniis imprimendi.
8. *Paradisus ecclesiae reducendus.**** Hoc est: Optimus scholarum status, ad primae paradisiacae scholae ideam delineatus.
9. *Traditio lampadis.* Hoc est: Studiorum sapientiae et Christianae juventutis scholarumque Deo et hominibus devota commendatio: et sic didactico studio imposita coronis.

Quae ultima, ultimo tomo comprehensa, cum ultima in hoc genere sint, medullamque praecedentium contineant, optem seorsim excudi propter rerum istarum avidos. Modicellus esset libellus (non supra 8 vel 10 phylaras in 12°) et tamen boni usus.

Hactenus Didactica. Philosophica per idem tempus fuerunt (tentamina verius quam libri) sequentia:

- I. *Physica ad lumen divinum reformanda.* Excusa Lipsiae apud Grossian s in 8° anno 1634 et 1645 Amsterdami apud Jansonios in 12°, et mox Parisiis. (Quam quidem editionem non vidi, de illa tamen clarissimus vir, D. J. D. advocatus illius parlamenti, sic ad me 1647: *Nos hic omnia Tua recudimus. In Physicae autem Tuae praefatione periodum unam esse immutatam, non aegre feres: bono consilio ita factum etc.*)
- II. *Astronomia ad lumen physicum reformanda: novis non ad placitum fictis, sed veris et realibus, e coeli natura desumptis hypothesisibus superstruenda.* Non prodiit, nec absoluta ex toto est, quia, cui dedicare institueram, vita excesserat, Philippus Lansbergius, meque avocabant alia.
- III. *De natura caloris et frigoris.* Amsterdami apud Jansonium 1640 in 12°.

* V tisku: Ludovicum. — ** V tisku: inplanum. — *** Comenii Opera IV. 2: *reductus.*

- IV. *Αρωμας* prodit *Cartesius cum sua naturali philosophia a mechanicis eversus* in 12°.
- V. *Gentis felicitas, speculo exhibita iis, qui nunq. felices sint et quomodo fieri possint, cognoscere velint*, ad G. R.* T. P. scripta 1654, excusa 1659 in 12°.
- VI. Addi potest: *Diogenes Cynicus de compendiose philosophando*. Item: *Faber fortunae* etc., quae Tu iterato edis.
- VII. Nunc luci paratur JANUA RERUM (quam *sapientiam primam et lucem mentium*, vulgo METAPHYSICAM vocant) ita reserata, ut per eam in totum rerum ambitum et omnem interiorem rerum ordinem omnesque intimas rebus coaeternas veritates, prospectus pateat catholicus.
- VIII. Sapientiae primae praxis, *TKIERTIUM Catholicum* appellata, hoc est: *Humanarum cogitationum, sermonum, operum scientiam, artem, usum* aperiens, *CLAVIS TRI-UNA* amabili grammaticae, logicae pragmaticaeque cum metaphysicae osculo obsignata.

Historica etiam quaedam fuerunt nata.

Ut:

- I. *Historia persecutionum ecclesiae Bohemicae*.
- II. *Historia ecclesiae Fratrum Bohemicorum* Johannis Lasitii, epitomata, cum exhortationibus ad ejusdem ecclesiae reliquias. Excusa Lesznae anno 1655, recusa (contractior etiam) Amsterdami apud Joh. Ravensteinium 1660 in 8°.
- III. *Ecclesiae Slavonicae ab ipsis apostolis fundatae, ab Hieronymo, Cyrillo, Methodio propagatae, Bohemia in gente potissimum radicatae et in Unitate FF. Bohemorum fastigiatae brevis historiola*. Praejuncta libro de bono Unitatis et ordinis etc. ad Anglos scripto; apud Johannem Ravensteinium** 1660 in 8°.
- IV. *Excidium Lesznense anno 1656 factum, fide historica narratum*. Amsterdami in 4°.

Polemicis etiam implicari (vel invito) contigit. Scripta itaque fuerunt sequentia:

- I. *Adversus Valerianum Magnum Capucinum libelli duo: Echo absurditatum et de regula fulci* etc. Excusi Dantisci, anno 1644 et 1645, recusi Amsterdami apud Christophorum Conradum (anno 1658.) sub titulo: *De regula fidei judicium duplex*. 1. *Qualiter a Valeriano Magno constructa fuit*. 2. *Qualiter ex intentione Dei et ecclesiae usu construenda venit*.
- II. *Adversus Socinianos scriptum quintuplex*. 1. *De uno Christianorum Deo, patre, filio et spiritu sancto* ad Jonam Schlichtingium. 2. *De resurrectione Christi*, adversus Melch. Schefferum, quod (superiorum jussu) scriptum fuit Germanice excusumque Lesznae anno 1638. Latinum factum et apud

* T. j. Georg. Rákóczy — ** V tisku: Ravensteinium.

Jansonium excusum 1659. 3. *Adversus Danielem Zwikkerum Pseudo-Irenicum* (hoc est: de conditionibus pacis a Socini secta reliquo Christiano orbi oblatis) *ad omnes Christianos facta admouitio*. Amsterodani apud Henricum Betkium 1660 in 8°. 4. *De iterato Sociniano Irenico iterata ad Christianos admonitio*, sive Pseudo-Irenici, veri autem Christomastigis, Zwikkeri, superbus de Christo aeternitatis throno dejecto Triumphus,* virtute Dei dissipatus. 5. *Socinismi speculum, uno intuitu quicquid ibi creditur aut non creditur exhibens*. Ex ipsorummet propria confessione concinnatum. Amsterdami typis Johannis Paskovii anno 1661.

- III. *Adversus Aethios, Turcas, Iudaeos omnesque infideles,** nominatim pseudo-rationalistas Socinianos Oculis fidei*, hoc est: Raymundi*** *Sabundi theologia naturalis, a tautologiis et stili seabritie liberata etc.* Ibidem in 8°. IV. *Adversus Marcionitum a P. Felgenhaeuro resuscitatum delirium†* (humanitatem Christi veram exinanientium) *epistolae duae ad Danielem Stoltium, medicum*. Ineditae, quia medicus ad mentem sanam (Dei et medicinae hujus ope) redierat.

Cacterum quia mihi cor mite, alienum a litibus dedit Deus, illiusque apostolici: *Ad pacem nos vocavit Deus* (I Cor. 7. 15), memor semper vixi, pacifica etiam consilia semper probavi, modo non laquei (ut in †† quibusdam aperte) occultarentur. Scripsi ergo etiam *Irenico* quaedam, non tantum vernacule (de quo supra) sed et Latine. Occasione nimirum *Thorunienensis eharitativi* (a rege Poloniae Vladislao procurati) *colloquii*, Cui quia officii ratione interesse et a variis de variis interrogari contigit, consignata fuerunt varia. Quam vero intractabilitate quorundam totum illud sine fructu abiisset colloquium rexque novum aliquem eo nomine conventum moliri diceretur, scriptus fuit (quorundam e proceribus consilio) tractatulus sub titulo: *Christianismus ††† reconciliabilis reconciliatore Christo*. Hoc est: *Quam facile Christiani, si vere ac serio Christiani esse velint, non discordare possint, tam clara ut sol meridie est demonstratio, ad gloriosissimum regem Vladislavum IV.* Quod scriptum in lucem non venit, quia neque regem consilium processit.

Capita libri erant octo. I. *Quae sint tam atrocium inter Christianos dissidorum verae causae*. II. *De abominabili eorum turpitudine ac nexa*. III. *Reconciliatio Christianorum cur optanda?* IV. *Atque si optanda et quaerenda, qualis optanda et quaerenda* (nempe universalis ac totalis, successis omnium dissensionum radicibus). V. *An illius tam perfectae spes esse possit et ex quibus fundamentis?* VI. *De mediis ad talem reconciliationem necessariis*. VII. *De mediis istorum legitimo usu, ut optatus successus non sequi non possit*. VIII. *De triumpho Christi, principis pacis, si Christiani sub leges pacis redigi se poterunt*.

Eodem animo scriptus fuit anno 1648 (in Anglia litibus religiosi* inter fratres, de ecclesiae regimini, gliscentibus) *de Independentia confusionum ori-*

* V tisku: Triumphus. — ** V tisku: infideles. — *** V tisku: Raymundi. — † V tisku: delirium. — †† V tisku: utin. — ††† V tisku: Christianismus. — ° V tisku: religiosus.

gine libellus moderationem utrinque obtestando suadens, typis excusus Lezsnæ anno 1650 et recusus Amsterdami 1661 in 8°.

Item, *Paraenesis ecclesiae Bohemicae, ruinas passae, ad Anglicanam ruinam praevēire quaerentem*. Cujus frontispicium est: *De bono unitatis et ordinis disciplinaeque ac obedientiae*, ad serenissimum orbi suo restitutum Carolum regem, Amsterdami apud Johannem Ravensteinium (in 8°) 1660.

Nec alio fine mihi opus illud grande, PANSOPHIA CHRISTIANA, et optari et tentari coeptum fuit, quam *ut Christiani non de incertis litigando* (uti eheu fit!) *sed certis et immotis acquiescendo, bona sua melius nosse iisque plenius possessis felicitate sua verius gaudere possint*. Quod opus cur in lucem non eat, scio plures mirari, adeoque indignari, sed mihi diutius etiam deliberandi meae sunt rationes. *Desperare me opus quosdam suspicari ac susurrare, non me clam est, nec debuisse promitti, dicitant*. Ego vero a me solo promissum fuisse non memini: excitatum duntaxat ad plenioris et verioris sapientiae desideria ibam, quid fieri posset, si rem serio aggredcremur, ostendens. Modestia ergo vitio verti non debet, si quis, quod supra unius vires esse palam est, in eo timidius versetur. Dicunt certe (in os etiam mihi) *Pansophiam scribere neminem nisi pansophum posse, qualis nemo nisi solus Deus*. Sed resp.: Etiam *solus sapiens* dicitur Deus (Rom. 16. 27.), an ideo nos omnes (ne quid per nos Deo decedat) stultos manere necesse est? Atqui ad imaginem Dei conditi sumus, *renovarique in agnitionem congruentem imagini ejus, qui nos condidit, jubemur* (Col. 3. 10). Certumque est hominem imaginem Dei esse debere, non imaginis frustum. Dabit adhuc Deus, spero humiliter, ut votorum meorum necessitas (seu me vivo seu mortuo) melius in lucem veniat, quam nimirum salutare foret et scholis ac juventuti, et cruditis ac cruditionis, ecclesiaeque ac politicae, plenioris sapientiae lumen in orbe accendi, si res humanas undique prolapsas tenebrisque et confusionibus obrutas, emendatioribus vellemus. De quo dum adhuc dicendi aliquid copia datur, dicam. Audiat, qui potest, et judicet, qui audit.

Philologica cum realibus studia tractanti tot annos mihi observare dedit Deus, *homines vulgo non loqui, sed garrere*, hoc est: *non res et rerum sensum exprimere, sed verba non intellecta aut parum vel prave intellecta inter se permutare*. Idque non plebem tantum, sed et semiliteratum vulgus: et quod magis dolendum, ipsos bene literatos multa ex parte, propter infinitas in verbis quidem homonymias, in rebus autem (quoad interiorum ac essentialium earum constitutionem) ignorantiam fere perpetuam. Quod non gratis dici, verissime ita habere, perpetua exemplorum inductione ostendi posset, ut plerosque mortalium verba non intellecta (quae scilicet nec sibi nec aliis veras, certas, formales, rerum imprimant notiones) loqui, evidentissime pateat. Paucis id planum facio.

Dum nominant hominem, angelum, Satanam, legem, peccatum, virtutem, vitium etc. imo de corporeis loquendo, *lucem, tenebras, vinum, aquam, ventum, calidum, frigidum, densum, raram* etc., quid res illae per essentiam suam et in forma sua sint, nec intelligunt ipsi, nec aliorum intellectui ministrant, *quia ex quibus ingredientibus et quomodo inter se conformatis unum quodque constat*,

nec ipsi sciunt nec aliis aperiunt. Et dum se aut alium *edere, bibere, digerere, dormire aut vigilare, valere aut aegrotare*, et similia narrant, quid sit illud, quod narrant, et cur aut quomodo illud fiat, nihil sciunt: tantummodo quod ista intra cuticulam fieri credunt. Unde fit, ut quaecumque quis linguam loquatur (barbaram an cultam), parum intersit, quia *omnis nihil nisi acra sonantia aut cymbala tinnientia* (ut apostolus loquitur) sumus, quamdiu verba, non res, aut certe verborum cortices, non sensuum medullas loquimur.

Succurrere debebant *libri*, rerum commentarii, et *lexica*, verborum interpretamenta. Succurrunt etiam, sed non satis ad hoc votum: dum aut non omnia, quae quotidie occurrunt, attingunt, falso illa per se intelligi praesupponentes; de remotioribus vero et abstrusioribus varii varia, diversa, contraria etiam narrantes, saepe magis distrahunt, quam informant, obnubilant, quam illuminant. Et quod magis, etiam illa tam varia, varie vacillantia, sine ordine certo per *libros* et *bibliothecas* ita spargunt, ut rarissimis omnia evolendi spatium, paucioribus etiam e tot palearum acervis grana seligendi iudicium detur. Quidni ergo summe itilem fore concipiamus *librum tam universalem (pansophicum)*, qui unns *omnia necessaria* ita exhibeat, ut noxie ignorari possit nihil? et quidem *ordine a primis ad ultima tam continuo*, ut nihil ab aliis obumbrari, totum in luce stare eoque recte intelligi necesse habeat? et denique *veritate omnium et singulorum tam accurato*, ut nec in theoria, nec in praxi, nec in usu quidquam fallere queat?

Quantum ad *lexicos* libros, illi haecenus quid agunt, nisi quod voces et phrases de lingua in linguam (sicut liquorem de vase in vas) transfundunt? *praesupponendo iterum, voces vernaculas* (aut alterius praenotae linguae) *jam intelligi*: eoque voces linguae novae ad illas accommodari sufficere. Qua ratione nihil aliud obtinetur, nisi quod rerum vocabula multiplicantur; res ipsae, tametsi alio et alio modo prolatae, semper ignotae (quamdiu non aliunde succurritur) maneant. Unde in omnia hominum noxa redundat ingens, quia rerum hoc modo theoria, ubique obscura et manca, praxin producit difficilem ac impeditam: praxis vero impedita, vaga, surda, usum rerum facit nullum, qualem debebat, universalem, certum, suavem, et sic jactamur sine fine. Res enim turbare nihil aliud est, quam commiscere atque confundere, quod nos (rebus aliter non institutis) omnes propemodum* in omnibus facimus. Cujus rei nostro in genere origo a Satana est, qui protoplastis** res 1. vere bonas cum apparentur bonis (*critis sicut dii*) miscendo, 2. conceptumque promissi boni ambiguitati*** (*aperiuntur oculi vestri*) involvendo, 3. verborum denique homonymia ludendo imponere coepit et imposuit. Neque haecenus per impostores, † sophistas, calumniatores, haereticos, imposturas aliter quam *quid pro quo* venditando exeret.

Ergo universale confusionum et imposturarum remedium esset, per totum universum cundo *res, rerum conceptus verboque recte discernari*, ut quae eadem sunt aut similia, quae diversa aut dissimilia, quae denique opposita et

* V tisku propemodum. — ** V tisku: Protoplastis. — *** V tisku: ambiguitati. — † V tisku: impostores.

contraria, ubique in luce sit. Sive id per rerum exactissimo ordine digestarum *synagma* (de quo haecenus verba egi, et *opere pansophico* designatum est;) sive per *lexicon plenum et reale* (de quo jam dicam aliquid, et *Pandectae lucis* dici possit), sive utroque modo expediri queat. *Lexicon dico plenissimum esse concinnandum, quo quicquid opus sit et unquam usus veniat, mox (propter alphabeticam rerum et vocum seriem) reperitur.* Ad cognoscendum, non quomodo hoc idem hi vel illi sua lingua efferant, vel author hic aut ille usurparit, sed quid unaquaeque res intra se ipsam domi sit. Nempe *ad quod rerum genus spectet et quid ab aliis omnibus in eodem suo genere differat? Tuu ad quid sit et quomodo adhibenda?* Ut una eademque opera et rerum omnium cognitio hauriatur vera et lingua discatur tota, eoque mens sapientiae lumine tingatur amoene, ad incorrupte de rebus iudicandum electionibusque ac operationibus non aberrandum. Verbo, *lexicon reale pansophicum desiderari dico*, quod veras et reales rerum omnium *definitiones* (ad perfecte quid sit cognoscendum) tradendo; definitionibusque mox ubique *partitiones* (ad omnia ejus ingredientia, ex quibus constat, intime pervidendum) subjungendo; demumque *distributione* rei eujusque differentias et species (si ulla sub se habet, ad individua usque) explicando, quicquid ullius rei cognitio vera requirit, subministret. Qui liber si condi posset, *liber librorum, bibliotheca portatilis, pandectae lucis, cyclopaedia pansophica, exditionis clavis, sapientiae breviarium, omniscientiae humanae orbis, omnia* nica mecum porto etc.* dici posset.

Ita ego ecce (Te Montane ita volente, aut quisquis Te subornavit) mea circa rem literariam et librariam desideria, vota, tentamina, et quid egerim vel agi coepta non peregerim, luci exposui. Si omnibus illis nihil egi et ago, neque scopum meum (ut laborantes ubique res humanae vel tantillo fiant emendatiores) obtinui et obtineo, agnoscendum erit, quam vere observavit Salomon, *Perversa mundi non posse corrigi, defectumque non esse numerum.* Eceles. I. 15. Dolendum profecto, omnes nos (quicumque publice aut privatim tentamus aliquid) frustra lateres nostros lavare, nihil proficere. Millies itaque Senecanam repetendo querelam, *huc (optando etc.) sperando, male autem habendo transire mortalibus vitam*, ultimum ab ipsa mortalitate piis petendum erit solatium: nempe quod hic in confusionibus nostris aeternum non relinquamus, sed per mortis januam (merito Christi) ad lucem transmittamur aeternam. Hoc solatio ego meorum quoque labyrinthorum narratiunculam, et quae ad eluetandum eos Ariadnes fila tentabam, hic obsigno. spe appropinquantis ex hoc corpusculi mei (jam senescentis et moriturientis) ergastulo simulque ex magno illo cunetis communi mundi pistrino liberationis. Gratias Tibi, Domine Jesu, qui nobis meliorum spem dedisti. Tu autem Montane vale.**

Dabam 10. Dec. 1661.

* V tisku: Omnia.

** Český překlad tohoto listu vydán prof. J. Šmahou v Učitelských Novinách 1892 č. 6 a 7, a D. J. Novákem v břežnovém sešitě Paedag. Rozhledů rovněž za r. 1892.

CCXI.*

Ad serenissimam regiam Majestatem M. Britanniae supplex vox afflictorum pro Christo ex Bohemia, Moravia, Polonia et Hungaria.

Serenissime Rex, Magnae Britanniae Monarcha, fidei Defensor!

Bonum facere omnibus, unius Dei est, omnium Conservatoris, multis autem benefacere eorum est, quos Deus sui in terris loco esse jussit sublimique throno locavit. At bene facere pie propter Deum miseris maxime illustre beneficentiae genus est illustri praeconi celebrandum in ultima mundi panegyri (Matth. 25. 34).

Magne Rex! ecce in Tua manu est demereri Deum et homines! Deque benedictione illa, quae beatam inchoabit aeternitatem, participare, beneficentiae partem in eos, qui alibi pro fide Christi afflicti ad Te quoque fidei Defensorem confugiunt, extendendo.

Quorum pars nos, Bohemia, Moravia Poloniaque pro fide Christi extorres, extraordinaria nuper passi, commiserationem in ecclesiis regnorum Tuorum repereramus, ut beneficentiae suae non tantum confratres nostros Pedemontanos, sed et nos e Bohemia et Polonia pulsos participes esse voluerint, sed cujus pars adhuc cum in manibus eorum, quibus res commissa fuit, remanet, nec injussu Tuo, quem magnus Deus regni et ecclesiae caput restituit, dispensari potest: jube igitur, uncte Dei (verbo tantum regis hoc opus), ut destinatum semel usibus piis opus finem assequatur suum, augescentibus denuo per bellum in Hungaria Turcicum persecutionemque ibidem adversus Protestantes susceptam, calamitatibus nostris.

Estote misericordes, sicut Pater vester in coelis misericors est, inquit Salvator (Luc. 6. 36.). Estoteque imitatores Dei, quem donorum suorum poenitere non solet (Eph. 5. 1. Rom. 11. 29.). Non ignara mali miseris succurrere disco, dicit ad patria profugam Eneam regina Dido, exemplo us, qui miserias passi miseris succurrere didicisse debent. Sed magis est, quod apostolus de communi omnium miseratore Christo, omnium loco miserias omnes perpasso dicit: Non habere pontificem, qui non possit affici sensu infirmitatum nostrarum, sed temptatum similiter Heb. 4. 15.

Jesu Christe, misericors pontifex, da Carolo, Britanniae Monarchae, Servo Tuo, cor Tuo simile, misericors ad succurrendum miseris! Et repende postea Illi misericordiam misericordia! effundens super coronam ejus omnem benedictionem promissam Davidi aliisque sanctis regibus Psal. 21. Amen.

Ita corde toto suo et fratrum suorum nomine vovet, optat, orat, suspirat Dei et Majestatis Tuae

humillimus servus

Johannes Amos Comenius

dispensarum ecclesiarum (quae Fratrum Bohemorum dictae fuere) episcopus indignus, suo et suorum nomine (m./p.).

* Přepis listu tohoto nalézá se v Britickém Museu v Londýně a úryvky z něho byly otřítěny v Časopise Musea 1875 str. 276.

CCXII.*

J. Comenius ad S. Hartlib.

Res in Hungaria et Polonia ita confusae adhuc sunt, ut quorsum vis providentiae tendat, nondum satis in conspectu est. Hostes certe nihil nisi reliquiarum ecclesiae oppressionem totalemque extirpationem moliri ostendunt. Quid autem Deus adhuc sit permissurus, aut qualia illis capistra injecturus, inter spem et metum malleumque et incudem constituti, miseri fideles humiliter coelos prospectant. Evigila Deus propter Te ipsum ovesque ad mactandum destinatos cripe, cujus misericordiae ego Te commendo.

3 Februarii 1861—62.

CCXIII.

Vota omnis prosperitatis!

Generose Domine Baro!

Ab excusanda mea in respondendo tarditate incipere necesse habeo, quod ad literas sub Januarii finem datas demum rescribam. Nolui vacuum remittere chartam et spes lubrica de die in diem propiora promittens me delusit. Nolo tamen diutius moras nectere, ne morositati meae (senibus familiari) id tribuendo, scandali aliquid concipiat. Et quia multis hodie literis exarandis obruior (conscientiam testor plusquam 30 epistolas intra octiduum mihi oblatas omnesque responsa, consilium et auxilium requirant) breviorum esse me necesse est.

Ah quam suavem errorem errat Generositas Tua, id mihi tribuendo, quod nihil est: pollere me aliqua apud ordines Hollandiae aut regem Angliae auctoritate intercessionemque meam aliquid ibi posse. Minus revera quam nihil. Privatus ego hic vivo, nihil optans, quam latere. Regi Angliae dedicavi (suasu amicorum) libellum de unitatis et ordinis bono etc., sed responsi nihil, nedum munusculi. Ausus inde sum eorundem amicorum suasu supplicem construere libellum pro miseris nostris dispersis, ut vel illud, quod ab ecclesiis jam collectum, in ista vero regiminis publici mutatione in fiscum abreptum fuit, sua Majestas reddi juberet etc. Iterum responsum nihil. Ego denuo instare, nova oblata supplicatione, ut tandem de extradendis illis decretum fieret. Sed fisci praefecti negant adesse pecuniam protractoque negotio per hebdomadas aliquot novum opponunt obicem, testimonia ecclesiarum eum plenipotencia requirentes. Denuo itaque in Poloniam, Silesiam, Hungariam scribere habeo, atque si collegialiter collectis demum diplomata adornari debebunt, quando id erit? Summa, difficultates difficultatibus implicantur et ego aliis inserviando consumo, et, an aliquid sic etiam impetraturi simus, Deus novit. Ego interim, ne hanc primam epistolam dimittam inanem, ecce mitto imperiales centum (quantum usque possum) in usum Generositatis Vestrae et eorum, quorum egestatem mihi re-

* Otátténo z korespondence Worthingtonovy II. 1. p. 106.

commendavit, Joh. Studenkae et viduarum aliquot. Tribuat illis Generositas Vestra, quantum cuique putat, maximam vero partem (vel 80 imperialium) servet sibi, statum inde (quam tenuiter licet) sustentando suum mediaque sustentandi se circumspicendo alia, ubiubi datur. De Catharina Koláčková opesne tanta cura? D. professor novit apostoli ordinationem (I Tim. 5, 16), nempe ut viduas suas alant sui, qui possunt (liberi aut sobrini aliive cognati, quibus media non desunt), ut ne gravetur ecclesia et subveniatur illis, qui vere neminem habent, cui curae sint. Salveat ex me d. professor et sibi hanc legem Christi revocet in mentem, sicut et alii, quibus non deest, unde se sustentent, artificium manuale aut simile quid. Domino Vigilantio fraternitatem non renuntiavi, ad ruminandum tantum quaedam dedi: si Christum amat, amabit et oves Christi, sed et amabit cum ecclesia ordinem ecclesiae. Sed hujus invalescit apud juniores sive odium sive neglectus; id quod me zelare fecit pro domo Dei. O Deus, repara nos ad beneplacitum Tibi. Salveat ex me, Frater dilectus, de meque nihil sinistra suspicetur, opto illi omnem divinam benedictionem!

Displicet autem vehementer, quod Generositas Vestra pro quibusdam intercedens, alios apud me valde male commendat: nominatim d. Nikolaum Lukevecký et Fr. Johannem Titum, tanquam homines omni fide et pietate vacuos eleemosynarumque infidiles distributores. Miror, quis eos Generositati Vestrae ita depinxerit, ex se enim id habere (primo ad eos accessu) vix potest. Ó Čechové nesvorní, svárliví, klevetní! Verum haec res alterius sit loci. Quantum ad distributionis iniquitatem, sciat Generositas Vestra falsam esse delationem: illi enim ad meum praescriptum, (postquam prima vice statim invidiam et murmura sensi) distribuunt, et quantum quisque accipit, tantum sua manu consignat, quae ad me remittuntur et in tabulas accepti et expensi refer(un)tur. (Ego enim Deo et conscientiae et benefactoribus et posteritati, ut omnium reddam rationes, ita haec administro. Et rogo, Generositas Vestra, etiam sic faciat, ut quantum quis inde participabit, manu sua (aut alicujus fidelis) testetur.) Et ne aegre ferat, me delationibus et dissidiis nostrorum, (quae extincta mallem) non delectari. Si autem certo aliquid iniquitatis videt et demonstrabile est, rogo et obtestor, ut me plenius edoceat, ut scandala praeveniantur.

Valcat suamque dilectam ex me salutat, ut et aegram Vestram, cui pietatis opus exhibetis. Meae pro Vobis ad Deum sunt preces.

Raptim Amst. 29 Martii st. v.

Generositati Vestrae
devote addictus
J. Comenius.

(Adressa:)

Dem Wolgebornen Herrn
H. Ernst Maximilian Freiherrn von Lukawitz etc.
zu eigenen Händen,

Frankfurt an der Oder.

(Na okraji čtvrté strany připsal Komenský:)

NB. Dieser Brief war mir wiederumb aus Frankfurt zurückgeschickt aus Ursach: derselbe Herr wäre gar in Russland (mit der Familie) verlaufen und

wäre nun wohin weggezogen, man wisse nicht, wo man ihn suchen könnte oder müsste. Ejusque pecunia (centum imp.) numerata. Haec in futuram rei memoriam.

CCXIV.

J. A. Comenius ad Joh. Bythnerum.

(*Causas Bythneri, non probati consilii de suffragano eligendo, Comenins approbat epistolamque hoc nomine ad synodum mittit d. 3. Aprilis 1662.*)

Causas Tuas non probati consilii mei *de suffragano eligendo, qui absentis episcopi vices peragat*, approbo, quia consilium Tuum (de absentis episcopi consensu literis testato, praesentiae vim supplente) antiquitatis exemplis nititur. Quod non solum ex allegato a Te Clementis canone patet, sed et ex Anglicano libro, quaestionem illam, *an tres episcopi ad unius ordinationem necessario requirantur?* ex professo tractante didici; tametsi pro suffraganis etiam ibidem testimonia reperio et exempla. Ut quando Adrianum primum episcopum Rom. a duobus tantum episcopis et tertio illis adjuncto presbytero Ostiensi (loco episcopi tunc munus obeunte) ordinatum fuisse, historiae allegantur etc. Fiat tamen, et quod tutius est, sequamur! Scribo ego ecce ad Fr. congregatos consensumque meum manu et mente testor, divinam benedictionem absens, tanquam praesens, denuntians illi, quem *Deus et populus* elegerit. Jam itaque in nomine Dei convoca FFr. ministros, quando et ubi placet et status rerum permittit, negotiumque hoc peragatur feliciter, *me Vobis spiritu praesente* et benedictionem super Vos divinam invocante. Quod meos attinet, omnia nostra magis etiam distracta sunt, quam Vestra. Eheu! Suffragiis tres peti, jam ante significavi. (Fr. Felin. habet 11 vel 13, non exacte nunc memini, Fr. Fig. supra 20 aliquot etc.) Sunt aliquot FFr., qui utrumque putant confirmandum: alterum propter domesticam inspectionem, alterum propter negotia cum exteris. Annuerem, sed quid, dum prior ille onus declinat, nunc etiam morbum praetextens: verereque aegrotare, tumescere, domo (per 3 hebdomadas jam) non exire, tabellarius testatur. Alterum vero, Figulum, ad me huc revocat Patronus meus suasque illius ego ipse. Causa est, quia etc. *Quid autem illius confirmatione fiet, si Vobis praesens esse non poterit?* Mihi venit in mentem, non rem novi fore exempli, si *absens crectur*, h. e. electus esse declaretur, (seu solus e nostris seu cum altero electo Fr. Fel., cujus rei arbitrium Tibi trado totum) confirmationem autem in commodius differri tempus. Ita enim anno 1632 fuit, (quod meminisse potes) tribus tunc nobis praesentibus ordinandis, (Laur. Justino, M. Procopio, mihi) additum fuisse quartum P. Fabricium, cujus *confirmatio anno demum sequenti* facta, cum Vestris recens tunc electis duobus etc.

P. S. Tandem Waldenses in Pedemontio novam lanienam et dispersionem passi, prae nobis in Anglia sympathiam reperiunt. Episcopus illorum primarius ad nos usque penetravit, *Joh. Legerns*, vir eximius, cum quo ut mihi notitiam contrahere liceret, Patroni nostri pietas effecit, summo utrinque solatio. Etiam Tu nobis intereras, inscius licet: ecce testis epistola illius ad Te! etc.

CCXV.

Epistola Comenii ad congregationem Fratrum ministrorum.

Spiritus s. adsit nobis gratia!

Perdilecti Fratres in Domino!

Utinam divinae bonitati placuisset nostris quoque temporibus ecclesiae suae nostris in terris similia temporibus patrum nostrorum concedere halcyonia, ut cuique nostrum suo loco cum sibi commisso grege tranquille agere Deoque scribere liceret! Sed quia nunc tempora non refrigerii, sed probationum adsunt, officii nostri est fidem et patientiam probare Deo, quantumcunque crucis cuique nostrum imponere placet illi. Et mihi quidem cum fratribus gentis meae non invidere convenit, quod Vos prae nobis mollius castiget spirituum ille Pater: gratulari potius, quod patriis adesse ecclesiis illisque praesentes verbo et exemplo praevalere potestis, cum dispersionis nostrae nullus apparcat finis aut modus. Faciamus tamen, quod possumus, mutuis nos suspiriis commendantes Deo exercitiisque poenitentiae tranquillantes justam ejus iram. Dilecti Fratres, quam vellem Vobis (si congregari dederit Dominus) adesse corpore, videreque (ut cum apostolo loquar) ordinem Vestrum et soliditatem in Christo in illo praesertim actu, quo et Vestris ecclesiis stantibus adhuc et dispersis meis de novis ordinis fulcris prospici debet, ut ne eum ultimis nobis duobus, quos superstites habetis, ordinis illa, quam a patribus accepimus, eustodia exspiret, successioque illa, quam tanti fecerunt majores tantosque pro illa obtinenda et conservanda impenderunt labores, intercidat. Erat tempus, cum episcopis 4, 5, sex gubernarentur nostrae utriusque gentis ecclesiae: nunc ut omnia imminuta sunt, ita et antistitem ordo ad biliarium redactus, quibus ultimis columnis morte subrutis ruent omnia, nisi praecaveatur. Praecavete igitur in nomine Domini! Virosque eligite, quibus curarum pro salute publica publice imponatur onus. Quod qua ratione fieri possit ac debeat, ut cum aedificatione sit, non ignorare Vos confido, utque non ignorare possitis, sanctas ecclesiae nostrae leges atque consuetudines publicavi nuper ecclesiisque notas feci, ut, si quid vere divinae depositi apud nos fuit, nobiscum ne intercidat. Quod quia bene acceptum libellusque iste (de bono unitatis et ordinis) et in Anglicum sermonem translatus publicatus est, et Latinum exemplar Genevae recusum integre, certi estote, oculos ecclesiarum in nos residuas reliquias conversum iri, (an tales simus, quales talium majorum haeredes convenit,) nobisque incumbere videte, ut a vero hoc unionis et ordinis tramite ne deviemus. Quo ego fine autumno praeterito Vobis omnibus et singulis eadem communicavi redditaque Vobis, lecta et intellecta, ordinisque boni redintegratum amorem spero. Rogo itaque, accipite id, tanquam ultimam meam ad Vos (si non amplius videbo faciem Vestram et Vos meam) exhortationem. Ego id morte obsignabo mea, me nihil melius aedificationique magis serviens ullis in ecclesiis observasse: ideoque ut haec bona, satis jam probata, et a Deo totque sanctis et sapientibus viris approbata retineatis, oro, moneo, hortor. Sanctae dico pietatis mutuaeque dilectionis et concordiae vincula, quae si non satis sancte

servavimus hucusque, (ego etiam forsitan ipse, humana circumdatus infirmitate) deprecemur Deum et nos invicem emendemusque, quantum adhuc datur. Cujus rei pulchra nunc occasio, dum nova constitui debent ordinis fulcra et columnae. Id quod quia non aliter, nisi per libere lata et secreto apud antistites deposita suffragia fieri consuevit, rogo Vos, attendite, ut omnia rite fiant, secundum canones, ut sinceram Vestram pro gloria Dei et ecclesiae salute actiones divinae consequantur benedictiones. Obtestor, inquam, cum apostolo, in conspectu Dei et Domini Jesu Christi electorumque angelorum, ut haec observetis sine praedjudicio, nihil facientes in alteram partem inclinando, neque manus imponeritis alicui, cujus peccatis communicatis!

Electus autem a Vobis legitime, *quomodo legitime ordinabitur*, si antiquorum ecclesiae canonum observamus praxin? qui scilicet episcopum non nisi a tribus (vel ad minimum duobus) ordinari volunt episcopis, Vobis autem non nisi unus jam, dilectus meus collega, praesens sit?

Responsum: 1. Canonis illius mens est, ne sacra munia (praesertim episcopatus) per prosopolepsiam conferantur, quod facile fieri possit, si res ista uni committatur, conscientia vero illius dormitans sit. Cui vero apud nos per Dei gratiam remedium est, dum *non unus eligit, sed omnes*: Electum ergo rite ab omnibus quidni confirmare omnium nomine et in omnium conspectu queat unus? Unus dico ille, in quem id juris jam ante contulit ecclesia fideliterque ab illo administrari praesens testis esse potest.

2. Praesertim, si alii episcopi, propter persecutionem aut morbum aliudve impedimentum *absentes, cooperantur*, nempe *spiritu, consensu, benedictione* impertita, praesentes: (nec enim hunc in sensum veteris ecclesiae desunt statuta et exempla, quae venerabilis frater et collega meus memorare poterit, si opus. Quibus ego fretus, quidni apostolica huc accommodans verba, scribam ad Vos, quae ille ad Corinthios, I. Cor. 5, 3: »Ego absens corpore, praesens autem spiritu, jam ut praesens judicavi, ut quemcumque (invocato nomine Christi) consensus Vester ad episcopalis muneris sortem elegerit, is ipse a praesente Vobis antistite, consorte meo, in nomine Domini nostri J. Chr. et potestate Domini Jesu Chr. apostolico ritu manu impositione, invocata super illum benedictione Dei, Vestro in conspectu confirmetur. Confirmoque jam etiam eundem ipse ego, potestate mihi a Christo et ecclesia data. Super omnia vero, confirma Tu, episcoporum episcopo, Jesu Christe, adauctis servo Tuo (aut servis Tuis) spiritus Tui s. donis, ut eat, et fructum multum ferat, et fructus ejus ut maneat! Amen! Amen! Amen!«

Clausulae loco, epistolam hanc ad Vos meam obsignantis, relegite Vobis, rogo (mox inter legendum haec) clausulam apostolicae ad Ebracos Epistolae, Cap. 13, v. 17. Etiam vocem, *de fratribus Italis Vos salutantibus*. Adsunt enim mihi, dum haec ad Vos scribo, duo illorum antiquorum sanctorum, a quibus majores nostri non tantum fidei ac patientiae exemplar, sed et apostolicae successiois auctoritatem, mutuati, ab illorum lumine lumen accenderunt. Quos nunc nobiscum aut etiam prae nobis acrius nova immissa atroci persecutione ac dissipatione exercet Dominus. (De quo ad antistitem Vestrum plura.) Orate pro his (o Fratres,) ardentem ad Dominum, ut et illi nos suis includant san-

guinis sudoribus ac genitibus, Deus vero inflammata uulnibus sanctorum suorum vota et suspiria et clamores ad se, exaudiat propitius! Amen! Amen! Amen!

Valete et pro me etiam emerito Christi servo orate, sicut ego Vos quotidianis meis precibus commendo Deo.

Scribebam Amsterd. 2 April. 1662, aetatis meae 71 manu senili etc.

J. A. Comenius.

P. S. Si forte contingat utrumque (legitimis suffragiis) electum, conventui Vestro interesse non posse praesentem, uterque tamen nominari debet, licet confirmationem differri necesse sit: ita enim fieri, majorum exempla docent etiam anno 1632 et 1649. Qua de re pluribus informabit (si opus) venerabilis antistes Vester. Valete.

CCXVI.

Ex literis J. Comenii ad Joh. Bythnerum.

(Comenius, accepto nuntio de obitu 2. conseniorum, Epacneti et Felini ante celebratam synodum, ita rescribit Bythnero:)

Spero, recte esse tradita, quae 25. Aprilis data erant, ut vero has denuo addam, causa mihi data duplex. Primo literis Fr. Figuli, qui mihi suam ad synodum invitationem (quanprimum Deus optatum regni comitiorum exitum dedisset) significavit, sicut et luctuosum *Fr. Epacneti obitum*. Haec ante dies aliquot: heri autem de felici comitiorum exitu halcyoniisque subito patriae redditus. De quo gratiis Deo actis, propositum de illo huc vocando mutavi manereque jussi, certus, et Patrono illius gratum fore Sobowitzium redditum et meae quieti aliter consuli posse, quam per illius tantum a statione sua abstractionem. Manebit ergo id, quod Tibi significandum duxi. Accessit aliud heri, literae Puchoviensium, tristem iidem *Fr. Felini obitum* nuntiantium, deque pastore alio sibi dando sollicitantium, quod, quia moram non fert, rescribo illico, Tibi simul haec indico, quomodo eis provisum eam, spe, sensum Tuum iturum in consensum, dum aliam non est invenire viam. Nempe, quia inter omnes ibi senes nemo est oneri ferendo, nec ornandae satis Spartaepropter defectum linguae, cujus ibi usus simpliciter necessarius est (in Helveticorum synodis) Paulum Laurinum nomino et commendo, tum confratribus et ecclesiae, tum iis, sub quorum protectione vivunt, ut omnia cant ordinate. Spero, ita non male ibi prospectum iri, quod faxit Deus! Nos autem quid jam facturi, subruta fatis utraque illa columna, quam destuabamus? Mei quidem consenioris casum non tam miror, (qui Tuum aetate antecedebat melancholicisque passionibus paulatim consumebatur) quam Tui, qui totus vegetus et activus cum esset, immaturioris mortis mihi nullum unquam nictum dabat. *Ecce autem homo balla*, umbra, nihil! Ita sumus omnes et, ut esse recogitemus, monemur. Me mei tanto magis urgent, ut mihi de successore (ipsis tamen verius) prospiciam, nec jam dubium erit, uter alteri praefendus, altero jam locuni cedente.

Ergo si Deus consilia prosperaverit, Vobisque congregari dabitur, quem e meis per plura vota electum esse significavi, ille in conspectu ecclesiae nominetur, ordinetur, confirmetur, in s. Dei nomine, sicut et e Tuis, quem Deus et populus elegerit. Puto tamen (ut ne ulla parte canones violentur) pridie ordinationis episcopalis ordinandum esse ad consenioratum illum meum, qui nondum est, addendumque e Tuis, quem circa ecclesiae patriae ad ministeriales operas habeas, Fr. A. Sam. Hartmannum (quem antea electum non fuisse, mirabar,) aut si quem alium sibi elegerint. Quid si et nobis addatur unus, ut ne soli duo seniores simus (quamquam ego cifrae loco esse potero) sine conseniorate ullo. Quem autem huc adhibendum putem, dixi, cum, in quem tertium vota fuerint collata, [desig]navi D. Vetterum. Opto Vobis in omnibus his de coelo directo(rum..) invocaturi estis: modo ne quid contra ejus suggestiones fiat, neque consilia nostra disturbandi occasio detur, cujus Tibi ex Annalibus Unitatis allegare possem exempla, et forte sub oculis esse possunt recentiora etiam. Nihil addam nisi vota, ex hoc nunc ardentius pro Vobis fundenda, ut actiones Vestras de throno suo prosperet Christus, mihi que vel sub vitae exitum videre det initia restaurati tabernaculi David, magna ex parte collapsi hucusque, Amen!

Exaudiat Deus, ut de synodi Vestrae exitu tam laeta audire sit, atque jam de bono comitiorum exitu (post tantam trepidationem) audimus, Amen!

P. S. Oniam redire jussi Vestro jussu: ille se obsequiosum prae aliis exhibet. Vigilantius, deserto grege (quem sibi non vocatus elegerat) alio ivit, ut adjacens schedula docebit. Qua occasione communico, quibus ego conditionibus Georgium Vetterum (cum et frater ejus Daniel falleret) ad obsequia obstrinxi, si forte imitari placeat, ne alia conditione quisquam ad academias dimittatur, nisi tali aut simili. Verum satis etc. Valet in Domino.

Amsterod. 23 Maji anno 1662.

CCXVII.

Ex epistola Joh. Comenii ad eundem.

(De eadem synodali materia Comenius de novo scribit remque hanc gravissimis urget monitis, destinatos candidatos commendans.)

Desidero, ut onus illud curarum, quod annis triginta sustinui, (et cujus functio mihi absenti perdifficilis et molesta melioribusque laboribus meis, ut multi existimant, perniciosa existit) de meis humeris transferatur in alios. Cum ergo dilatae synodi causas me clares, mihi autem nullus jam superesset coadjutor (senior vel consenior), meorum autem aliqui, (qui superiore anno jam vota transmiserant) quid de successore fieret, iterato inquirerent, ego etiam *Tu et me mortalitatis casibus subjacere* scirem, feci, quod potui et e re interim visum, scripsi ad dispersos meos, ut propiores illos (quos votis et suffragiis elegerunt) tamen si nondum usitato ecclesiae more confirmatos, pro talibus agnoscerent, et loco mei jam respiciant et consulant, mihi absenti ac remoto, laboribusque id genus fracto, parentes, utique legitima quoque ordinatione con-

firmari possent, Deum orantes et a Vobis requirentes. Nunc quia mihi et causas dilatae hucusque congregationis aperuisti, et illius proximo autumno futurae spem fecisti, laudo Deum, non cessaturus eundem votis fatigare, ut prosperet. Rogoque amanter, ut non Tibi tantum desideratum ab ecclesiis collegam, sed et mihi meos, legitimis suffragiis electos, ordinare velis potestate illa, quam a Christo et ecclesia meque, jam absente tanquam praesente, accepisti. (Meorum nomina Tibi jam detexi, esse P. F. ad senioratum, D. Vetterum ad consenioratum, electos: Tuus candidatus, si fatis cessit, colligenda denuo erunt (a congregatis jam) suffragia, cum seria exhortatione, ut rem seriam serio agant, cum metu et invocatione Dei, seposito respectu carnali et prosopolepsia omni. Sed hoc Te spiritus Christi docebit, aliaque huc spectantia, ut sancti ordinis veraeque unionis et dilectionis vera et sancta fiat renovatio in mutuam aedificationem laxarique coeptae disciplinae reparationem et robora, ut et Deus noster, charitatis, pacis ordinisque fons, laudem labeat et ego lactabundus: *Nunc dimittis* etc., canam. Vale!

Amst. d. 22 Augusti 1662.

CCXVIII.

Ex literis Joh. Comenii ad Nic. Gertichium.

(Synodo jam imminente, cum Nicolans Gertichius minus scioris detrectaret, ita eum castigat Comenius:)

Primum est, (in quo rectificandus videris) de vocatione ad majus curarum onus et metu, quem inde concepis, si forsam Te sors tangat; arripe Psalterium et disc e viro secundum cor Dei, quomodo cordi Dei conformandum sit cor Tuum. Docebit Te id Ps. 37. v. 3—7. Tune cum Jona fugias? aut cum Mose excusatiunculas fingas? aut cum Eldad et Medad non compares ad tabernaculum, ubi Dominus assumpto de spiritu Mose distribuet electis. Quid proderit fugitare? Inveniet Te spiritus etiam in tentorio Tuo, aut Te absorberi faciet a balacna propriae conscientiae, donec discas non reluctari Deo, redditusque litori eas, quo juberis. Ego sane nondum scio, quem vox populi (vox Dei) petet. Si alium, adesto, ut testis et ecclesiae pars, cujus nomine (et Dei) vocato illi nunciabitur benedictio. Si Te, ut cum Isaia dicas: Ecce me, adsum! non vero demum ut Saul quaerendus sis inter impedimenta (1. Reg. 10, 22). Atque, ut minus formides, scias conclusum esse, ut, si suffragia petent aliquem in Borussia vel Silesia constitutum, ille loco ne moveatur, quia hoc solum in praesens spectatur, ut mortalitati consulamus, ne (si quid humanitas in hac dispersione ultimis duabus columnis accidat) res ecclesiae prorsus collapsae videantur. Audisne? Depone igitur metum, sepone praevelamina, et, quo vocatus es, ito, assumpto Fr. Dan. Vettero. Proximi estis loco nominato, inexcusabiles futuri, si non comparueritis etc.

Amster. d. 10 Oct. 1662.

(Plura de hac materia et de synodo hoc anno in Novembri celebrata, non occurrunt.)

CCXIX.

a po lidech více nezevlovati, zvláště když rozhněvaný Bůh všech národů metlami svými dosahovati začíná, že všickni co s sebou sami činiti mají: a retuňku není a nebude kde hledati, leč u Boha. A tak nás aspoň on umění toho naučí, kterémuž sme se ne všickni ještě (ani v tak dlouhé kázni) naučili, odvrátiti se ode všeho stvoření k samému jedinému slitovníku svému. Kterémuž i já Vás poraučím a odevzdávám s jinými Bohu věrnými rozptýlenými: jinak Vám a jim slaužiti již nemoha kromě modlitbami, za něž i sám žádám.

V Amst. 19 Febr. 1663.

J. Koumenský.

CCXX.

D. Henrico Schmettaw, Aulæ Lignicensis ecclesiastæ.

Reverende Vir, Frater in Christo!

Tuas 14 Jan. datas accepi cum inclusis recte, sicut et pietissimæ matronæ de filio sollicitæ, per dilectum Fr. Nicol. Gertichium missas. Amico illi, Paulo Straschkovio, ipse rescribo, ecce! Quaeso reddendas illi cura. Non nudee sunt literæ, sed cum inclusa medicina morbo illius appropriata: novi enim cum, ac tametsi inveteratos morbos aegre curari sciam, non desino tamen. Impatientiæ morbo laborat et erga providentiæ diffidentia, vir optimus, cui antidota quaerit, intempestivus etiam, ut rectificandus sit. Quisque suos patimur manes, nemo non piorum suum hac in vita purgatorium habet, eximi frustra optat etc.

Honestæ matronæ non rescribo ipse, quia tot scriptionibus non sufficio: rogo itaque, Tu pro me respondeas et me excusas. Succumbo oneribus, lassescio, senesco, segnesco. Tantum tamen mihi laboris (Tuo et illius rogatu) sumsi, ut in filium inquirerem repertumque tandem ad me accerserem. Aduit mihi bis verbaque increpatoria, cur parentes contristare audeat, audiit. Reddebat rationem, quomodo in has infortunii tricas incidisset etc. etc. Domum redire se non posse, antequam et debita fuerint exsoluta, et ille severo studiorum ac virtutis cultu, quicquid sinistrae suspicionis de se fuisset conceptum aut sibi malevolorum calumniis maculae aspersum, eluisset, emendasset, ut nonnisi eruditione vera ornatus et honorificæ vitæ testimoniis auctus, parentibus solatio redeat. Examinabam, cur in publico diversorio tempus potius quam in academiæ luce aut apud literatum aliquem virum? Respondebat præter omnem suam intentionem factum, ut hic Amsterodami hospes morbo opprimeretur, nec, quo se alias verteret, sciret. Sed nec ibi otiosi, legere Tacitum et alios auctores bonos (nec deest certe ipsius rei testimonium, Latine prompte ac eleganter et de rebus cum iudicio loquitur) habereque cum hospitibus et advenis non sine usu aliquo bono et in Gallicæ ac Anglicæ linguæ profectu, conversationes veluti quotidianas. Quærebam, quanti hæc publica vita et victus constaret hebdomadatim? Respondit: Quatuor imperialibus. (Mater autem de

octo scribit, nescio a quo sic informata.) In summa dixit se nihil a parentibus dilectis requirere aut optare, nisi ut sibi jam subveniant et se ex hoc luto semel liberent, post hac se illis gravem non fore. Scripsisse se de his ad parentem suam ante mensem et petitionem suam exposuisse. Dixi: Scribe denuo; et ecce scribit! Tu itaque illi hanc epistolam in manus trade mea cum salute et voto filium non deserendi vel hac saltem adhuc vice. Man muss doch auf dem Register junger Leut inter expensas etwas für den Witz passiren lassen. Ich habe gute Hoffnung, dass diese frommen Aeltern auch an diesem Soln (den sie vielleicht für halb verlohren nunmehr halten) noch Trost, Frewde ehe erleben sollen. Welches der liebe Gott geben wolle, dem in seinen väterlichen Schutz ich sie allesamt empfehlen thue.

Geben in Amsterdam 19 Febr. 1663.

Fr. Tuus in Christo
J. Comenius (m./p.)

CCXXI.

Ad venerabilem dominum Nicolaum Gertichium.

Dilectissime Frater et Collega!

Binas Tuas, octiduo sese insequentes, accepi recte. Posteriores in casu Orbis sensualium, ob man es Latino-Germ-Pol. zu Bresslau drucken soll oder darf, mea bona pace. Fiat, permitto: Lass Frücht schaffen, was immer kann. Publico labores meos dicavi, publici juris sunt! Der andre Brief war etwas mehr in sich begreifend: ad primaria paucis. Des Apothekers von Lignitz Brief ist mir auch zukommen: was ich fratri dilecto, H. Schmettaw darauf antworte, en vide, lege, obsigna, mitte, ut ne deserant filium parentes, intercede. Non displicet mihi hoc ingenium, nisi quod sibi nimium fidens et nemini commendatus nullisque consiliis usus, in tales tricas incidit. Sed sciant pisces ictus sapere, modo illum ex his labyrinthis jam liberent. 2) Libros Germ. Tibi donavi omnes, ut distribuas pro necessitate maxima ratione meorum Fulnecensium et Zauchtenensium habita, quos Tuae commendabam curae. Addidi, si quid domini Schmetavii vellent inde, ut accipiant vel pro vectura: etsi quid aliud quispiam vellet emere, in pauperum usum ut cedat. Si nemo, saltem ut dono accipiant et legant, (practici enim libelli sunt) opto. 3) Dasz Knabenschaender und Jugendverderber unter den Büchlein zu finden, nescio, quid dicam: apud me quoque non invenitur. Inquiram tamen et mittam. 4) Cancionalium Germ. hab ich nicht mehr als 1250 auflegen lassen, et doleo, quod non 2000 oder ja 1500, sed partem retinere volui futurum in usum meae quoque ecclesiolae, (de qua resuscitanda spes adhuc vivit in corde meo), quia tamen Leszensium urges causam, mittam et reliqua primis cum navibus, nunc enim mare clausum est. 5) Sed miror Tuam liberalitatem erga nostros etiam Bohemos, quorum hic respectus non fuit. Ad quid Mirandae 3. exemplaria, ad quid Hiramio? etc. et apud me iterato sollicitat tertium pro filiola: tacet autem jam a Te accepisse. Increpo hanc aviditatem, imo fraudes. 6) Schannius nobis vale dixit (Lazarus unser Fr. schlaffi) 26 Nov. reddito spiritu Deo. Doleo amici jacturam.

Teque amicioem hac occasione per salutem Tuam oro, cave Tibi a simili inutili contra organa Dei zelo. Ultima illius ad me literae erant invectivae in Drabiciam, dehortatoriae per gloriam Dei, ut vana ista figmenta desererem. Ostendi literas ejus amicis hic consilioque inito rectificatum illum ibam literis meis 21. Nov. datis, quae Parisios 26 Nov. venerunt, illo jam agonizante, nec tamen, ut ad me remittantur, obtineo, in Papistarum manibus haerent. Non euro tamen, quia causa non mea est, sed Dei: IPSE FACIET. Scias ergo amicum in aeternitatem translatum terrenam haereditatem Tibi reliquisse, aut si cistas nondum a dd. Schmettaviis tulisti, tolle et Tibi habe. 7) Quod errorem circa Fr. Vett. admissum emendare paratus est r. d. collega, et Tu annuis, bene est: complanabimus ita scandalum inter nostros exoriri coeptum. Fiat in nomine Dei post Pascha, eligit Vobis tempus, quando dilecto vacet Vos visere voceturque Fr. Vett. et ibi hoc (Zbor czeski zwolawszy ile ich być może) peragetur communi solatio. Mittam quoque Sam. Junium (quem ex Anglia revocavi et mecum hiemat), ut apud Vos ordinetur (na ministrowski urząd). Bo tego trzeba, i bracia z Węgiei proszą, iż niemają kogo wysłać na visitacją do Morawy i t. . . . Silesii etc. De quo pluribus postea. Utinam vero ad id tempus adesse possit, quo r. d. Byth(nerus) aderit, quod si fieri non possit, sic meum ad votum, to by WM^{cl} przysło primitias urzędu Biskupskiego odprawić, i onego (z bratem conseniorum) ordinować. Quaeso de his edoce vener. collegam (vel his meis inde exscriptis verbis) et quia singularia scribuntur de novis (pro domino Mednianský et nostris), pete ab Hiramio et exscribe et eidem (multa cum salute) communica. 8) Mirandam quoque revoco ex Anglia cito, ut Junio comes sit itineris: erit, spero, hanc spem ipsius parentibus impartiri poteris. Redibit et Vetterus ad patrem suum. Vojtus, nescio, an poterit, quia conditionem apud Comitem Solmensem suscepit, cum filiis ejus ad academiam mittendus. Onias ubi sit, nescio, perdita ovis: decepit nos ficta humilitate, sed fortassis ad se et ad gregem redibit, quod opto. Elsnerus cum Jac. Warrant in Scotiam abiit, querulans de injuriis apud Vos, quod, cum Lasoticenses illum expeterent, mera invidia negotium tuit, ecclesiaeque hac occasione amissa. Exprobravi homini insaniam, quod propterea patriam, ecclesiam deserat. Negabat se deserere, sed velle Anglicae linguae dare operam, ut comparatis sibi authoribus bonis tanto majore fructu patriae servire possit. 9) De Ambrosio filio Tuo loquutus sum Patrono meo (quia dum pane illius vescor, invitare alios invito aut inscio illo non licet). Permittit, ut cum mittas: ille vero eum (suo tempore) Herborem mittere et (suis) studia ejus sumptus facere (si dignus videbitur) promittit. Praemeditate igitur, (quae) ad iter hoc spectant, ego vero Tibi plura per Junium hac de re significabo. Deus prosperet haec etiam consilia. 10) Macovium desiisse vivere et bibere? Desierunt ergo et scandala per ipsum excitari solita. Utinam respiscant caeteri, si qui ejus farinae supersunt. 11) Meus gener, ut succedat, non contrairem, si aedificatio inde sequi posset, sed unde hoc sperandum? Nonne majori aedificationi erit Fr. Gillichium eo promoveri (per quem ecclesiam ibi non aedificari, varia ex venerando accepi documenta), illum autem meum ejus in locum? Omnium Vestrum forte interesset. Sed et non male est, ubi est; et forte manere expediet, donec

alia Deus ostenderit tempora. 12) Mit meinem genero wechseln wir ja alle Woche Briefe: quid adhuc quaeritur? Quanquam mihi non semper vacat, quoties tamen opus. Sed neque jam plus possum. Vale cum Tuis salutatús a meis, maxime dilecto Patrono.

20 Febr. 1663.

J. C.

CCXXII.

Copia literarum Chr. Nigrini ad J. A. Comenium.

Reverendissime Pater!

Facile quidem neglectum aliquantisper scribendi officium iniquiore fortuna, sumptuum etiam atque occasionum defectu, imo et frequenti morborum exercitio excusare posse, nisi errorem agnoscere, et intermissi officii veniam petere virtuti propius mihi que convenientius judicarem; certus, hanc, quam rev. d. Duræo promotore mitto schedam, gratiam nihilominus in oculis Tuis inventuram, ut quae praeter serias ad Deum pro constanti valetudine Tua et felici piorum conatum successu, preces, nihil nisi observantiam, et quae clientem decent, humillima repetit obsequia. Non aegre laturum Te quoque spero, si statum meum praesentem Tuae reverendae Dignitati confidenter aperuero Tempestive necessitati meae consulere volens suavis prudentiorum Heidelbergae Genevam me praerito autumno spe occasionis vel paedagogiae alicujus inveniendae contuli. Verum spe mea non tantum propter linguae ignorantiam et competitorum abundantiam frustratus, sed et toto hibernali tempore morbo duriore vexatus, reliquum sudoris mei expendi, ut unde vivere vel auxilium expectare mihi liceat, non habeam. Te proinde, reverende Pater, humillime compello, ut pro ea, quae Tibi innata est, sublevandi pro posse Tuo quemlibet gentis Tuae praesertim promptitudine, mei curam agere, atque subsidiolo aliquo prospicere digneris. Quod si ephoratus aliquis patet, quo Te iudice dignus inveniar, promove clientem Tuum et certiorum me quantocius redde Rem non solum Christianam et tanto promotore dignam feceris, sed et aeternum me Tibi Tuisque obligaveris. Cum quibus Te, reverende atque celeberrime Vir, ea spe fretus, me repulsam non laturum, divinae tutelae me vero curae Tuae paternae humillime commendo, permanens

Geneva, 1 Martii 1663.

rev. Dignitati Vestrae
obsequentissimus.

Magnifico d. Patrono humillime me meamque necessitatem praesentem commendo.

CCXXIII.

Responsum J. Comenii.

Fr. Nigrine!

Mirabar silentia Tua tam diuturna: demum ex literis heri redditus Genevam Te habere et morbo teneri disco, egerique consilio, quid faciendum sit post consumptum viaticum. Inprimis rogas, an ephoratus alicujus spes sit! Est, si se domum conferas in Poloniam. Nam ante duos menses novus ecclesiarum nostrarum senior d. Nicol. Gertchius serie in Te inquisivit, ubinam esses et citone rediturus? Expectare ecclesiasticas condiciones (aliquot ecclesiis destitutis ob defectum) et nobiles quosdam primi nominis ex Polonia minore ephoros expectare pro filiis suis ad externos deducendis. Ecce igitur porta patet! Accinge Te in Domini

nomine itineri et festina. En viaticum 15 imper(iales). Utinam citius de Te fecisses initium! Potuisses Francofurtum cum mercatoribus venisse, et inde cum Georgio Vettero Samuelique Junio per Lipsiam domum, nam et illi revocati redeunt. Nunc quia tempus illud elapsum est, aliae Tibi circumspiciendae occasiones, aut imitare meum exemplum, qui (anno saeculi hujus 14to) Heidelbergam Pragam solus unis pedibus iter confeci, sub comitatu angelico tutus valetudineque firma. (Illa enim pedestris itineris causa fuit, quod viatici non multum restaret, et a morbo revalentiam ipso motu sperarem, neque me spes mea fefellerat.) Petes pecuniam illam a d. Duraeo, apud mercatorem hic deposita est, per quem illius cambium curatur. Deus dirigat consilia Tua, Tu vero, quid facturus sis, paucis verbis me doce, eadem reverendo viro traditis literulis. Vale et pro me senescente et flaccescente Deum ora.

Amster. 7/17 Apr. 1663.

J. C.

CCXXIV.*

Rationes collectarum Anglicanarum reverendi patris Comenii.

(NB. NB. NB. Ex literis r. d. Comenii anno 1663, 6 Nov. datis ad N. G.)

De collectarum ratione praesertim Gall, quia dominus collega certificari vult. R.: To jeszcze na swoim miejscu stoi, nihil peribit, securos reddo, mitteturque accepti et expensi ratio. Aut me omnia fallunt, aut veniet tempus, quo gaudebitis, non omnia simul profusa fuisse.

A sanctae ecclesiae Anglicanae liberalitate in dispersarum Bohemiarum et Moraviae ecclesiarum necessitates missorum subsidiarum (A^o. 1658 et 1659)

Rationes:

Anno 1658 missae fuerunt Hamburgum et inde in Poloniam 5900 librae Sterling, quibus in partes quinque divisas, quatuor cesserunt Fratribus nostris Polonis tum recens eludent passis, quinta nobis in Polonia quoque attritis. Fratres igitur Poloni reddunt rationes accepti sui, qua prudentia omnia dispensata sint: ego cum Fratribus meis Bohemis illius quintae partis, quae nobis in Polonia cessit, rationem reddere tenemur, praesentibusque reddimus, tanquam ad conscientiae tribunal in conspectu Dei: Nempe tametsi non omnium et singularum personarum, qui de his beneficiis participarunt propriis manibus subscriptae apochae (tali praesertim idiomate, cujus plerique ignari sunt) non adsint, omnia tamen summa fide administrata esse citra proprii commodi respectum citraque omnem prosopolepsiam ad unius conscientiae dictamen emergentesque hinc inde necessitates, quibuscunque urgeri sensimus, sincere tanquam non hominibus solum, sed magis omniscienti Deo ad justum ejus tribunal, reddituri rationem.

* Otáitěno od Gindelyho v »Sitzungsberichte der philos.-histor. Classe der k. Akademie der Wiss in Wien« (1855) Bd XV, p 537—540.

Anno 1658 transmissae summae *divisio prima* facta est anno sequenti, mense Januario, ubi nostris ex Polonia quoque exturbatis cessit pars quinta imperialium nummorum 1486.

Altera divisio 3. Maji dedit nostris 2663½.

Tertia (1660 in Augusto) acceperunt nostri 374½.

Summa ergo eorum, quae nostri acceperunt, fuit 4524½.

Quorum distributionem quinque vicibus ita esse factam, ut dispertirentur:

Prima vice	1371½	imper.
Secunda	1467½	imper.
Tertia	811½	imper.
Quarta	525	imper.
Quinta	314.	.

Testantur manu et conscientia sua constituti horum Bregae in Silesia (praecipua nunc dispersorum sede) distributores:

Daniel Vetterus, eorum pastor vicinorumque inspector, cum adjunctis sibi presbyteris: Johanne Nigrino, Wenceslao Prachenio, Johanne Pardubio, fatenturque particularibus apoehis primarii beneficiorum participes, quae testimonia ad manum sunt.

Atque sic quinta illa sacrae stipsis in Poloniam missae pars inter dispersos Bohemos et Moravos dispensata est.

Alter collecti subsidii pars missa fuit (anno 1659) Amsterodamum ad manus domini Laurentii de Geer et Joh. Amos Comenii 3000 librarum, pro quibus Amsterodami numerati sunt 31620 fl. Carolici (cum octo stufferis), hoc est imperialium 12648, sed eum annexo ad nos transmissio decreto tali: Tertiam summae hujus partem (mille libras) destinari ad promovendam sacrorum Bibliorum (tum Polonica tum Bohemica lingua) editionem, eum aliis salutaribus et pro tempore summe necessariis libris.

De illis mihi itaque reddenda est ratio, sicut et de residuo 2000 librarum.

Expensae in libros:

1) Biblia Polonica (quae ita defecerunt, ut ne quidem triplicato vel quadruplicato pretio haberi possint) edita sunt in charta octuplicata regali, caractere novo nitido, exemplaria 2000 numero, ubi charta constitit imper. 693; operae typographicae 819; fusurae tyorum quorundam novorum aeneusque titulus 30, correctori (per menses 15) mensa et vestes 156, exemplaria compacta (ut parata distribui possint facilius) 20, ligatura in fascies et vectura 15. Summa 1733.

2) Biblia Bohemica (minuta quidem forma, sed majori exemplarium numero 3000) 753.

3) Cationale ecclesiasticum 470.

4) Bohemicum similiter, sed minori forma, 418.

5) Praxis pietatis Bayli (Bohemice), nitidissima editio, 136.

6) Exhortatio consolatoria ad dispersos Bohemos 5.

7) Lasitii Historia Fratrum Bohemorum 36.

8) De bono unitatis et ordinis Paraenesis ad ecclesias 142.

9) Veri Christianismi Idea ad lapsos, German. 16.

10) Pro dispersa juventute catechetici libelli 20.

Et quae praeterea necessitas requirit adhuc. (3729)

Ratione reliqui argenti Amsterodamum missi (librarum 2000) ita processum est:

Primum tametsi Fratres nostri Poloni sedibus suis restituti videantur, nos autem calamitatum nostrarum navi constanter jactamur, quia tamen et illorum multi adhuc egent, nos fraterna *συνάθεια* quintam quoque illis partem cedimus, h. e. mille sexcentos et octoginta imper. ad illos remittimus, de quibus illi suo tempore rationes reddent.

Reliqua nobis exilii sortem adhuc sustinentibus serviunt triennioque hoc ita dispensata sunt:

Anno 1659. Distributa sunt inter quosdam (barones, nobiles, civique ordinis egentiores) de Polonicis illis distributionibus non participantes et tamen sollicitantes 373 imper., quae omnia illorum apochis demonstrari possunt.

Anno 1660. Inter eosdem aliosque miseris pressos simili ratione 497.

Et quia nobis post furiosa illa bella in patria non superest ulla typographica officina, comparavimus illam (in usum ecclesiae), sumpta interim hinc impensa, imperialium 886.

Anno 1661. Hoc anno impensae majores factae, postquam priora illa in Polonia distributa beneficia defecerunt, miseriae vero multorum ipsa exilii diuturnitate calamitatibusque novis (in Ungaria et alibi) auctae sunt; necpe in Julium usque hujus anni imper. 2287.

Faxit Deus, ut eadi istius farina ne absumatur nec oleum ampullae deficiat usque ad diem, quo pluviam Deus daturus est super terram I. Reg. 17, 14.

NB. Catalogum dispersorum nostrorum per varias terras, qui de beneficiis Vestris participant et pro Vobis Deum orant, ecce communico, familiarum supra 360.

Ratio reddita postremae Anglicanae collectae.

Fuerunt bis mille lib., de quibus ad dd. commissarios in Anglia scripsi, sicut nos e gente nostra, cum FF. Polonorum clades esset recens, de majorc illa summa permisimus partes 4. Ipsi contenti quinta. Ita nunc illis (tametsi jam restituti videantur) permittere quintam. Cedunt ergo illis de bis mille libr. 400, i. e. imperiales 1600. De quibus tamen expensa sunt, (illorum voluntate et mandato aut necessitate urgente) quae sequuntur.

Johanni Langnero, studioso 10 imper.

Samueli Chadovecio (editionis Bibl. Polon. correctoris nomine praefuturo, eoque fine Francofurti evocato) viaticum 24 imper.

Groningam ad studia misso (impensa enim hic in eum ultra annum facta non numerantur) 106 imper.

Viaticum illi Bremam missum 12 >

Debitum pro eo Groningae solutum 20 >

Raphaëli Prüfero (bis 50) 100 >

Fr. Paulo Hartmanno jussu dom. collegae (bis 50) . . . 100 >

Tertio, cum rogaret	16 imper.
Nicolao Dzidzkowicz theol. stud.	6 "
Paulo Oniae (ad mandatum)	30 Rtht.
Johanni Langnero (nuperrime viaticum redituro)	15 "
Heinrich von Schöellen (olim domini Orzechovii ephoro ad egestatem redacto)	20 "
Julio Alexandro Torquato	83 "
Jacob Blankalski (proselytac)	4 "
Henrich Kuntz Elbing. et Fenelio Glacio	3 "
Johanni Gauske Lesznensi	4 "
	<hr/>
	Summa 487

Omnium horum adsunt apochae (testimonia recepisse talia). Plerisque etiam Biblia Polonica data.

Praeterea scripsit etiam aliquando r. d. collega, pro Joh. Am. Com. et P. F. asservari suas portiones, thalerorum 300, quos ne huc remitti necesse sit, posse hic sumi, si quando crit, unde sumantur. Est autem jam. Ergo demptis 497 et 300 (i. e. 797) de 1600, restabunt 703, hinc mittendi. (Quibus si rursus ibi jungantur, qui in deposito sunt 300, erunt 1003 imperiales de hac postrema collecta residui.)

Sed restant et collectae Hollandicae particulae quaedam ad d. J. Rulitium et Wittenwragelium, (autumno anni praeteriti et nuper) allatae e classibus quatuor: Nempse Harlemensi floreni 180½ fac. imper. 72½

Cl. Hornensi	160	>	>	64
Alkmariensi	30	>	>	12
Enkuysen	24	>	>	4½
				<hr/>
				fac. imper. 157½

Qui 157½ si pristino more dividantur in partes quinque, Polonis cedant quatuor, Bohemis quinta, accipient Bohemi 32 imperial., Poloni 126. Quibus 126, si illi ex Anglia restantes (hinc mittendi) 703 jungantur, erunt 829, quos nunc apud dominos Schmettavios sollicitare habent: illos vero in deposito ubi junxerint, habebunt 1129 nunc missos, distribuentque pro pauperum necessitate, atque ut Deus porro necessitatibus sanctorum subveniat, orabunt.

Porro necesse est, ad ecclesias quatuor istarum classium gratiarum actorias scribi, non prolixè, sed una cum apocha ad quamlibet classem seorsim, hunc in sensum:

Nos infra scripti testamur manu nostra, nos a domino Georgio et Ernesto Schmettau, mercatoribus Vratislaviensibus, accepisse transmissos nobis a domino Laurentio de Geer nomine

Classis Harlemensis imper. 72½.

Pro quibus actis in conspectu Dei gratis fuisque ad Deum pro benedictione in ecclesias istas refundenda votis, promittimus ista non aliter, quam in pios pauperum nostrorum usus impendere fidelissimeque curare. Actum . . . anno -- -- die.

(Similiter altera, tertia, quarta concipienda est apocha nomine tantum classis mutato, ponatur Hornensis, Alkmariensis, Enkusanae etc. etc.)

CCXXV.

Ad reverendum d. Valckenier.

Vir reverende, Frater in Christo!

Redit ad Vos Tobianus meus, quem ob negotiola quaedam (sub feriarum tempus) evocaveram, ut in studiis ne aliquid remorae patiatur. Commendo cum denuo pietati Tuae, ut profectibus ejus invigilare libeat.

Exiguæ supersum reliquiae florentis olim in gente nostra, nunc indignatione Dei (nostra ob peccata) conculcatae ac attritae ecclesiae: spem tamen reddituræ ad nos misericordiae non abjicimus, ideoque ne prorsus nemo sit, qui ruinas reparare sit idoneus, quantum in nobis est, operam damus. (Juva sancte Deus!) Quo autem nunc statu spes aut res nostrae sint, idem ille docere poterit. Ego hoc die me in Patrum quandam transfero, mensem unum et alterum extra turbam et strepitum (quorum hic omnia plena) transacturus cum Deo.

Commendo me sancto amori ac precibus Tuis, ad omnia rursus fraternæ dilectionis officia

paratissimus

Amsterd. 13/23 April. 1664.

J. Comenius.

CCXXVI.

Ad d. Rombergium, moderatorem scholæ Leowardensis.

Vir clarissime!

De multis jam optime merite de meque (uti confido) meriture! Prima hæc est, quæ a manu mea Tuos subit oculos, epistola, quam, ut amica excipias manu oculisque benignis, oro. Filius mihi est annorum 17, non malæ indolis adolescentulus, quem ut hæredem masculum unicum habeo, ita etiam ut mihi vivo et mortuo non dedecori sit, educatione honesta obtinere quæsivi. Spem habens in bonitate Dei (cui cum genui) non passuram, ut me spes fallat. Quia tamen hic loci in strepitu vivitur, ego autem negotiis meis varie districtus institutioni ejus vacare non potui satis, factum est, ut profectus ejus infra spem adhuc sint. Constitui ergo illum a me dimittere ad tempus providereque de occasionibus, ubi plenius vacare possit literis ac bonæ menti. Quas occasiones dum circumspicio, Tu unus occurristi, quem exorem, ut eum discipulorum (et quod prætereā in votis habeo convictorum) Tuorum choro accensere patiaris. Desideriū hujus mei radix est, amor naturalioris methodi, quam quæ adhuc in usu est, pro qua ego vota mea in publico posui, nondum vulgo satis expensa: Tu autem pro industria Tua non probas solum, sed et imitatione ipsa laudas praxique accurata perficis, comples, emendas; eadem opera et Tibi nomen

honestum parans et aliis exemplo praeiucens. Prosperat Christus coepta Tua, Vir eximie, cuius regni augmentis egregie servis, dum tanta dexteritate parvulus ejus servis.

Quae mea pro Te ad Deum vota, ut tanto sint fervidiora, effice, quaeso, illa, quam a Te requiro erga me humanitate admissio in consortium Tuum et Tuorum illo meo unico pignore. Cedet id solatio mihi nec erit dedecori Tibi, voluisse prodesse illi, qui prodesse quaerit, cuius datur. Verum de his plura poterit coram ille, cui has ad Te deferendas trado, Joh. Tobianus, ecclesiae nostrae alumnus. Fac, ut illi adhibeas fidem, et quicquid inter Vos transactum fuerit, fac, sciam.

Amsterd. 13/23 April. 1664.

Tibi optime cupiens et
ad officia paratus
J. A. Comenius.

(Komenský na koncept vlastnoručně připsal:)

Verte

et vide { 1) odpověď...
 { 2) Já mluvil s ním.
 3) můj druhý k němu list.

CCXXVII.

Milost Boha našeho zůstávej s námi! Amen.

S předvzkázáním mých nehodných služeb, panu Otci milému jako i paní Matce milé a milým jeho vinněji od Boha zdraví dobrého a všech dobrých a žádostivých věcí. Přitom oznamuji, že dne dnešního teď ke mně přichází d. Appiarus (který zde študuje) s pozdravením od pana Rombergia a oznamuje mi, že dnešního dne examen držl, 29 pak Aprilis s. v. Je ranního času přes Franekern do Amsterodámu k přátelům pojede; chtěl sem tedy aby i pan Otec můj milý o tom věděl i svá myšlenk strany F. Daniele zavřít i paní Matkou milou mohl. Jak sem porozuměl z pana Appiaris: dával panu Rombergiovi strážnici jeho na týden dukát, bez prání, a lože svá majl; mám za to, že on na dukát i s práním a postel přestane, což učiní na rok 100 tolarů, kteréž prosím, aby pan Otec milý (jest-li by p. Rombergius méně nechtěl) dal, nebo v pravdě uží, že Fr. Daniel k potěšení a cti jména pana Otce u tohoto člověka se vycvičil, nebo všecko až posavad pod rukou jeho kvete. Exámen též u přítomnosti učených mužů, (aby věděli, co a jak při mládeži prospívá,) dnešního dne držl, žádal též i zdejších jako d. Arnolda a d. Valckeniera a jiných, aby přítomni byli, ale poněvadž někteří lékařství zažívají, jiní lekci akademických již začatých zanechati nemohau, na druhýkrát učiniti to, co se připověděli. Již tedy ve jménu Božím pan Otec milý bude moci s milým Fr. Danielem učiniti to, co se líbiti bude; Bůh dej, všecko to ať se stane, co by jemu ke cti, panu Otci a paní Matce ku potěšení, Fr. Danielovi k dobrému jeho poslažení mohlo. A.

Já ještě na dvěte milosrdenství pana Otce milého nestydatě tluku a nepřestanu, dokud i vyslyšen budu, žádaje služebně a synovskiy, aby pan Otec milý podle zaslíbení aneb od Patrona (jest-li by co dáti aneb přidati chtěl) aneb z mých pozůstalých peněz, byt i všecko co nejdříve odeslal, nebo třeba jak na knihy, tak i na střevice, a nyní (ach smiluj se Bože a dej, ať již jednou konec bolestem mým) na některá lékařství, nebo nemoc se o mne poukaší, a zimnice páličivě podlé výstrahy doktora obávají se mi třeba, který chce, abych jak purgaci zažil, tak i žilau měsíce tohoto zatiti dal, a zlému předešel lékařstvím, chci-li zdraví dokonalého dojíti a za pomoci Boží dokonale zdrav býti, ale k tomu nákladu mi třeba;

prosim tedy velice ještě jednau, Bůh odplata bude pana Otce mého, a já, zdráv a živ jsa za vůlí Boží, jak panu Otci milému, tak i církvi Boží toho odslaužití se slibuji. Již pro krátkost času více paťti nemohu, nebo list oddatí třeba, protož pana Otce milého a pani Matku milau jako i jiné Bohu poraučím, zůstávají do smrti

pana Otce milého věrný, ačkoliv nehodný sluha
Johannes Tubianus m. p.

Na spěch v Franekefe 27 Aprilis s. v. 1664.

(Na straně druhé:)

(Tytul:) Panu Otci mému milému do vlastních rukau.

(Dole in margine:) ad J. Comenium in Amsterodamo.

CCXXVIII.

Ad d. Rombergium.

(Nato [t. j. list ze dne 13/23 dub. 1664] p. Romberg sám přijel, a já mu syna odvedl; 5/15 máje odjeli, p. B. požehnej. Slibil věrnau při něm snažnost: a já od něho to, (co) jiní commensales dávají, po dukátu na týden. Pak sem mu po desíti dnech napsal toto:)

Clarissime Vir!

De felici Vestro domum appulsu anxii fuimus, septimum usque in diem literarum a Vobis nihil naeti. Cognito autem nihil sinistri casus intercessisse (praeter venti contrarietatem, quae retardavit) laudavimus Deum, cui et commendamus Vos quotidie, ut Vos vivere, vigere prospereque agere faciat. Et faciet, spero, optimus Pater, ut nos bonitatis ejus fiducia ne confundat. Meus puer primam ad me epistolam dedit vernacule, quod illi vetitum esse volo. Saepius scribat (bis mense, ad minimum semel), sed latine.

Formulas epistolicas ut apte discat adhibere, manuactione aliqua erit opus: aut commonstratione auctoris, quem sibi sciat imitandum. Quanquam cur ego de his ad Te? Semel illum Tuae commisi fidei ac dexteritati. Finge, refinge hoc lutum, ut aliquem effingas Mercuriolum, aut quicquid potest: modo ne maneat asellus, literarum morumque rudis. Prima tamen pietatis cura ut sit, non monco, quia id pro Tuo pectori esse curae scio. Hoc tantum, ut ne permittatur illi suspecto sodalizio advescere: sociabile enim animal est, sed carens adhuc debita discretionem. Maccenas meus hucusque remanet, sed ne sollicitus esto de salario, curabitur, sicut et si quid extraordinaria necessitas expendi requisiverit.

16/26 Maji 1664.

Vale, amice optime, et ama Tuum
J. C.

CCXXIX.

Reverendissime Pater!

Tuas per dominum Christianum accepi ex iisque bonam Tuam de eo existimationem intellexi; certus sis me operam daturum, ut mecum contentus sit. Caeterum una Tecum et cum tota ecclesia Dei meum refugium habeo solum ad Dominum; quamvis enim

praeterierit coelum et terra, jota unum aut unus apex nequaquam praeteribit ex lege, usque dum omnia facta fuerint. Matth. c. 5. v. 18.

Reverendissime Pater, in mentem mihi jam veniunt nobiles illi angeli, de quibus in Apocal. c. 15 dicitur, quod veniant, habentes septem ultimas plagas ad consummandum excandescientiam Dei et ad finem imponendum duabus bestiis, a dracone potestate donatis, contra quas angeli jam jam effuderunt septem phialas suas. Duas illas bestias, de quibus etiam Apocal. 13, quarum altera ascendebat et mari v. 1, altera prodibat et terra v. 11.) ita intelligo: quod prima significet impietatem, iniquitatem et peccata hominum, quae prodeunt ex centro animae vitae naturalis et aquae ac mari respondent habentque potentiam vivendi vitam naturalem. Omnes nempe eos, quorum nomina non sunt scripta in libro Agni, ante jacta mundi fundamenta mactati in cordibus eorum; et omnes, qui vivunt vitam hanc naturalem, adorant hanc bestiam, centrum naturae in vita vitiosae. Atque haec est prima illa bestia, quam homines terrestres omnes adorant. Per alteram bestiam prodeuntem e terra v. 11. intelligo gloriam sapientiae humanae, in qua Deus hujus saeculi sepehilit mentes eorum, qui non credunt, eo quod lumen gloriosae evangelii Jesu Christi, qui est imago Dei, non resplendescit in eis. Sapientia haec mundana, quae est altera illa bestia, exercet potestatem primae et cogit omnes homines super terram adorare eam. Ecce veram sapientiam, et qui intelligit, numeret numerum bestiae hujus, quia numerus ejus numerus est hominis et numerus ejus est 666, adeo ut non aliter intelligam et sperem, quam bestiam hanc non superaturam annum 666. Numerum autem hunc apocalypticum, dictum numerum hominis ita explico, quod sit compositus ex numero ternario. Homo enim ex tribus compositus est: primum ex corpore, secundo ex anima, tertio ex spiritu. Bestia haec ex hisdem est composita. Nam anima ejus est centrum et vita iniquitatum in natura animarum humanarum. Corpus ejus est sapientia et potentia mundi et gloria terrestri. Tertium est draco ipse, qui dedit potestatem corpori et animae et spiritui. Et omnia haec simul sumpta faciunt numerum bestiae, respondentem numero hominis, qui est in omnibus sapientibus et iniquis super terram. Atque bestia haec est mysterium et mater fornicationum, ebria sanguine sanctorum et martyrum Jesu. Apoc. cap. 13. 19. c. 17. 5, 6, 7. Et meretrix haec est mulier super bestiam, a qua portabatur, quae est draco, et numerus 666 est numerus compositus e tribus.

Septem angelos, qui claxerunt tubas suas contra has duas bestias, quae absconditae erant una in centro aquarum, altera in centro terrae, una in peccatis hominum, altera in gloria mundana terrestri, ita intelligo et explico. Septem angeli sunt homines a Deo flamma ignis inspirati contra mysterium imaginis hujus, nondum apertum in corde hominum Apoc. c. 8 et 9. Per angelos veru, qui cor meum gaudio affecerunt, habentes septem ultimas pestes, (nam in eis totaliter impleta est ira et furor Domini) intelligo homines a Deo inflammatos igne divino, qui judicabunt et condemnabunt duas illas bestias, quae ante erant in centro terrae et maris absconditae in peccatis et sapientia mundana. Et hi prodeunt manifestabunturque per hos septem angelos vestitos stolis albis venientes a Domino e templo ejus divino, hoc est: homines Dei, qui vivunt vitam fidelem et innocentem, et declarant verbum ejus in veritate.

Atque haec sunt de his meditationes meae, quas singulari libertate usus, in omni humilitate Tibi, reverendissime Pater, aperire et communicare volui, quas credo me habere a Domino et de Tua, quam in verbo Dei et sapientia coelesti habes, experientia mihi polliceor, quod non rejecturus sis ea saltem, quae bona in his majori forte ex parte inveneris, quae a spiritu Domini me recepisse confido, tametsi forsitan erroribus aliquibus mixta ex propria imaginatione venientibus. Praeterea certus sum nos nunc vivere circa id tempus, quod est in medio 14 angelorum et quod septem illi angeli, qui claxerunt tubas, jam transierunt fere, et alii septem, qui debent judicare bestiam, manifestabuntur publice. Et quoniam nunc etiam vivimus circa tempus duorum testium, ad Vos duos, Te et Drabielum, me remitto, tanquam electos a Deo testes ultimis hinc diebus. Mitto Tibi centum libras Sterlingarum ad distribuendum inter pauperes Christianos. Mitto etiam quinquaginta libras Sterlingarum in usum Tuum, quas in bonam partem precor, ut accipias ab eo, qui se commendat precibus Tuis, nihil aliud quaerens, quam gloriam Dei,

nihilque aliud desiderans, quam voluntas ejus fiat in terris prout fit in coelis, et qui tecum orat Dominum pro destructione matris fornicationum et restauratione Sionis, estque ad beatum hoc tempus manetque perpetuo

Dab. Wiltoni anno 1664
die 15to Augusti.

Tibi faventissimus in Christo
Jesu servus
Pembrok Montgomery.

(In margine na 2. straně:) Residenti Svecico Wratislaviensi pro novellis promitto 20 libras Sterling. per annum. Postas quod attinet, quae ad Drabicium literas ferent, lubens in eas conferam, prout a Rev. Vestra informatus fuero.

(Na 4té straně:) Reverendissimo in Christo Patri, Domino Joanni Amos Comenio, reliquiarum reform. confess. Boh. Episcopo etc. Amsterdam.

(Komenský vlastnoručně připsal:) A d. Comité Pembrok. 2. Sept. 1664. N° 3.

CCXXX.

Ad d. Rombergium.

Rarius salutare negotia permittunt: non ideo tamen tacendum est semper. Meus puer nimis officiosus est in salutandis per epistolas domesticis amicis: non probo, adeoque inhihero. Servet sibi hoc officii genus ad alia tempora. Nunc illi conversatio cum mortuis amicis, nos in libris alloquentibus, commendanda est. Petiit iterato, ut a multitudine studiorum, quae publice tractantur, privilegio muniri possit: privatim tanto majorem promittens diligentiam, si uni vacare permittatur. Audit, puto, a me Scaligeri fuisse methodum (quam et publice commendasse memini, in Didacticis alicubi) autores ita recognoscendi, ut nunquam alium in manum sumeret, donec priorem in succum et sanguinem convertisset. Verum mihi animus non est Vestras turbare lineas: scholae Vestrae factus membrum, scholae pareat legibus. Id illi servire jam injungo, nisi sorte natura ab aliquo studii genere abhorreat, cogendus non erit, ut ad poësin, quo enim id usu? Grammaticorum canones ut recte intelligat et congrue sermonem formare discat, id rogo etiam atque etiam. Scribit mihi, librum quendam prodixisse, didactica meletemata mea refutantem: possumne videre vel commodato saltem? Quaeso, ne pigeat ad me mittere, (Daniel curabit) restitutam bona fide.

Apud nos lues invalescit: exeunte hebdomade 933 sepulti numerantur. Orate pro nobis et valet.

6/16 Aug. 1664.

CCXXXI.

Ad eundem.

Praeclare Vir, Amice honoratissime!

Quomodo pueri mei diuturniorem accipis absentiam? Praeter meam mentem accidit, sed casus aliquando humanis in rebus regnare non ignoras. Expectabam adventum amanuensis e Borussia, adolescentis (ut mihi commendatur) ingenio et moribus laudati. Tandem illum ante futurum ver venire non posse doceor,

quae res haerere me fecit, annon filium tantisper detineri necesse foret, qui operas meas (in ultima meorum retractatione) juvet? Parum abfuit, quin eo consilii fuisset delapsus, nisi metueam nondum capacem talium frustra huc adhiberi, ab illis vero, quae nunc expedit agi, sine pretiosi temporis jactura abstrahi non posse. Redire itaque Tuum in convictum et exoptatam pridem institutionem, jubeo, ille autem (Vestri amore) festinat. Rogo tantummodo, ut eum in philologicis potissimum exerceri placeat: colloquis semper Latinis, exercitiis stili quotidianis lectioneque Justini saltem historici et ad morum honestatem imbibendam Senecae, cujus jam apud me gustum accepit. Addatur Graecae Novi Testamenti lectio cum declinationum et conjugationum paradigmatis ad unguem ediscendis. Utinam et in Hebraicis gustum apud Te accipiat! Si cum aliis labor iste subitur, quaeso, ne illum segregare libeat. Logicis eum nunc distineri nolim: spero me illa montium serperastra ad majorem facilitatem reducturum brevi, quam adhuc cogitatum est; a me itaque illa habere poterit (dabit Deus) sine tot nodis, qui occurrunt alibi. Super omnia vero amanter oro et obtestor, in moribus ne quid naevi trahat ex petulantium conversatione. *Malium eum rudem, modo piuum et Dei timentem beneque moratum et ad omnia obsequia promptum, veritatem testor.* Quod et inter causas tergiversationis meae (cur enim dissimulem?) in illo remittendo fuit, quod corruptelae morum ex conversatione pravi sodalitiū (cujusdam praesertim indisciplinati) meture incipiam. Pervicit tamen fiducia Tui, Te non permissurum, ut plantula haec apud Te pereat. Bonis proinde cum monitis, ut Deo et Tibi obsequia praestet, eum dimitto, illum et Te cum tota Tua domo et schola quotidianis precibus commendaturus Deo. V. cum Tuis.

19/29 Oct.

De catecheticis aliisque pietatis exercitiis nihil monui, quia haec transcendentia sunt, quorum intermissio nulla esse potest.

Salarii ratione nihil mitto, quia civis hinc iturus ad ibi pecuniam accipiendam numerare promisit, a me hic accepturus aequivalens.

CCXXXII.

Ex literis N. Gertichii ad J. A. Comenium.

(*Reverendum p. m. dn. Sigismundum, tum etiam, cum pastoris munere fungeretur, Rokizansium se nominasse, patet ex literis Nicolai Gertichii ad Comenium d. 19. Novb. anno 1665.*)

Als ich unlängst zur Lissau und Lasswitz Visitation gehalten, habe ich mich herzlich erfrewet, wie Gott auch mitten im Zorn seine grosse Barmherzigkeit erweise. Zu Lasswitz fand ich ein neuen, hübsch erbautes Gotteshaus, darinnen eine volkreiche Gemeine, dabei auch ein neu erbautes feines Pfarrhäuslein, einen neuen Pfarrer, Joannem Sigismundum Rokizanski, ein fein, still, fromm Subjectum etc.

CCXXXIII.*

Amor Dei custodiat corda nostra in aeternum!

Dilecte Frater et Collega!

Serius ad Tuas binas rescribo, sed tanto realius. Retardaverat me, quod propter intricatas res in domo Patroni, (nobis chcu crepti) ut rationes conferrentur, impetrare diu non potui. Tum et invaletudo mea senio et macrorum contracta, et denique mors iterum dilecti amici nostri Rulicii, quem nuperime (10 Nov.) terrae quoque mandavimus, sicut et 13 Sept. conjugem ipsius. Quid de me futurum sit, quem sic amici in terra deserunt, Deo notum est, cui commendo vias meas, ut, qui me rexit a juventute mea, disponat quoque de me, quamdiu me hic esse volet, deinde vero me ad se recipiat, dum ad patres recolligi tempus erit, quod longe abesse non potest. Tibi, quod Deus de nova statione (ubi ei servias) prospexit, gratulor; doleo autem, quod alteri cedendum fuit invidiae et extra patriae limina trudi. Ita sunt res mortalium casibus subjacere, et haec est sors fidelium participare de cruce Christi et non propter hanc vitam sperare in Christum.

Halcyoniis ecclesiarum per Poloniam gratularer, si fidi possit, sed turbulentum hoc mundi mare (ab infernalibus Aeolis nunc ubique concitatum) vix aliquid tuto sperare permittit. Interim orandum est et animi ad omnia obfirmandi. Mihi inter non bona omina est, quod Vos constanter exulum numero non tantum accensetis, sed et praeferri vultis, subsidia in exules collata exulibus (ipsi non exules) praecipiendo constanterque nobis (veris ab annis 38 exulibus) quintam tantum partem obrudi cupiendo. Urgetis Vos esse numero plures et non additis, Vos patriae redditos, (quanquam inde nunquam adhuc religionis nomine motos) nos nondum. Hoc etiam considerandum, Vos nunquam fuisse impetraturos, quod impetratum est, nisi sub nostro exulum nomine nostraque anxia ope, (dum Vobis nihil praeter semel et iterum nomen subscribendi, laboris esset). Si non evigilatis ob injuriam nobis illatam, Deus iudex erit. Deprecamur tamen potius iudicium utrinque misericordiamque invocando fraternum nobiscum agamus. Cujus rei (redintegrati dico amoris) ecce facio initium! Vobis plus tribuendo etiamnum, quam nobis. Nempe dividendo totam summam (która szczęście tysiąc twardych uczyni) in partes 12, Vobisque tribuendo 7, nobis 5. Praeterea supersunt 300 imperiales, quos, ut in portionem meam servem, (qui hactenus nihil participavi et ob quod partem meam Vobis donabam, id cessavit Maccenas cum beneficiis suis in me privatis) suasit dominus Stephanus jureque possem (acquitatis teste ac iudice Deo et mundo), ecce tamen medium horum mitto ad dilectum collegam dominum J. Bythnerum, cujus statum egestate prae aliis premi observo. Accipite igitur a dd. Schmettau de illis 600—3500: sed in praesens 2000 tantum, reliquas 1500 intra annum, una cum foenore, quod (4 pro centum numerando licet hic alii

* Otištěno od Gindelyho v »Sitzungsberichte der philos.-histor. Classe der kais. Akademie der Wiss. in Wien«, Bd. XV. (1865) p. 549—550.

non supra 3 solvant) 60 facit, accepturi. (Categorice: itzund zwei Tausend Rh., über ein Jahr 1560). Über das aber, dass die H. Schmettauwer anderthalb Hundert Rh. itz gleich auszehlen (pro d. Bythnero dico), schreibe ich ihnen.

Ad has meas, quaeso, rescribe cito, ut quo affectu erga me et nos sitis, sciam et quomodo ultimam meam de meis dispositionem faciam, ne ignorem. De novis, quae hic occurrunt (hodie praesertim ex Anglia), ut F. Cornu scribat, jussi: ad r. d. Bythnerum alias scripturus, illi per Te fraternum amorem et sub coelo adhuc mutui osculi desiderium renuntians. Vale.

16 Nov. 1666.

J. Comenius.)

Addo: habere me nunc apud me duos Unitatis alumnos (praeter Danielem meum, jam quoque Deo et ecclesiae dicatum) Joh. Cornu et Davidem Cassium, Felinumque (Timotheum, qui Francofurti ad me scribit studiorumque subsidia aut a me vocari sollicitat) futuro vere vocare cogito, si me vivere volet Deus. Ita emendicato illo pane vesci nunquam hactenus libuit soli, nec adhuc, si unde pascantur, qui pascendo gregi dominico destinantur, providebit omnium, ille communis nutritor et pastor Christus.

De F. Paulo Hartmanno nihil jam per menses 4 audio, tametsi a Nigrino crebras habeam. Negat sibi constare, quid illo fiat, ad aliquotenas suas nihil responsi accipiens: adeo ibi turbata sunt omnia, sicut et ubique. Confusionum non est finis, quia appropinquat finis. Amen!

(Na 4té straně:)

An den ehrwürdigen Herrn Nicolaum Gertichium,
fürstlichen Hofprediger in Lignitz.

(Jinou rukout připsáno:) 2000 Rth. Franc. Collect. It. 150 dla k. Sen.

CCXXXIV.

**Copia literarum Joh. Lud. Fabricii, doctoris theologiae Heidelb.
ad J. A. Comenium.**

Venerande, celeberrime Vir!

Quod literis Tuis meum scribendi officium praevertere Tuoque exemplo, quid mihi jam pridem faciendum fuisset, edocere voluisti, id ego summae Tuae atque incredibili modestiae, et qua aliorum studia praeveneri soles, humanitati acceptum fero Tibique et de eo et de transmissis mihi libris gratias sane debeo quam maximas. Quamvis enim a levibus quidem meis, sed continuis tamen et necessariis occupationibus vix mihi quicquam restet otii, quo vel commercium cum amicis colere vel de rebus arduis, quae singularem curam investigationemque postulant, rite meditari possim, effecit tamen et singularis Tua humanitas et rei ipsius, de qua agitur, dignitas atque magnitudo, ut de iis, quae mihi inspicienda atque perlegenda misisti, et accuratius cogitare et cogitata Tibi libere familiariterque statuerim exponere. Id enim et ad officium meum pertinere credo. Nam si cujusvis Christiani, imo cujusvis hominis est, Deum loquentem debita cum reverentia audire, quanto magis hoc est officium horum, quos ad verbum suum publica cum auctoritate proponendum, et ad prophetarum filios instruendos in ecclesia sua vocavit Deus quique eo nomine prae caeteris se theologos vocant? Et si quorumvis piorum est spiritus probare, certe maxime horum, qui prae aliis sensus debent habere exercitatos,

quique alios ad examen istud rite instituendum tenentur instruere. De revelationibus igitur, quas misisti, Vir celeberrime, liceat Tua cum pace aperire, quid sentiam Impii sane et profani animi iudicium credo, ea, quae Dei nomine afferuntur, sine praevio examine rejicere; sed et imprudenter dixerim, quicumque facilius admiscrit ea, quae ulteriori indigent disquisitione. Ut igitur non is sum, qui temere ista rejicere, multo minus videre aut Satanae ludibriis adscribere velim, ita nondum tamen certo persuasum habeo, ea tamquam divina esse suscipienda. Equidem hactenus ut divina agnosco, quatenus nihil continent nisi ea, quae ad pietatem formandum, ad torpentem conscientiam excitandam, ad spem Israël firmendam et ad afflictas animas consolandas faciunt. Scopum video non alienum a scopo Christi: res ipsas expendo non utiles solum, sed et propositu et inculcatu quodammodo necessarias. Ita enim hodie comparatus est ille, de quo gloriamur, Christianismus, et ita corrupti sunt saeculi hujus mores, ut non immerito quis suspicetur ad erigendas piorum animas, ad terrendos impios et ad Christi nomen a contemptu vindicandum, opus esse singularibus atque inusitatis instrumentis. Singulares enim morbi singularibus indigent remediis. Sed hae piae quidem sunt cogitationes, non tamen de iis, quae proponuntur, nos certos faciunt. Enim vero divinum censeo, quicquid ad Deum recte cognoscendum et amandum ducit. Quo sensu multi sunt sermones, quibus ego divinitatem non abrogaverim, sed quos tamen nolim asserere, ab ipso Deo *singulari* atque *immediata* ratione profectos esse. Sic quae Poniatovia dixit, cum Dei verbo consona et ad praesentis ecclesiae solatium accommodata, ea absit, ut ego diabolica dixerim, absit, ut illam a Satanae agitatae affirmem, aut statuum malitiosae ac fraudulentae conficta fuisse, quae se vel vidisse vel audivisse narravit. Neque inde tamen certo consequitur, ut credam, spiritum ipsi fuisse propheticum singularissimam Dei gratia concessum. Nimirum a teneris annis pie erudita fuit, ut diligenti parentum tutorumve cura atque institutione sacras sibi literas quam familiarissimas reddiderit, tristem ecclesiae tunc afflictissimae statum, patriaeque devastationem piorumque exilia et persecutiones consideraverit, tum crebra audiverit mutuo sese consolantium colloquia de spe melioris aevi et Dei appropinquantis auxilio, deque his ipsis frequenter fuerit lecta. Haec firmiter crebra cogitatione animo impresserit et consuetudinem contraxerit delectationemque perceperit de his ipsis quam saepissime cogitandi et disserendi. Quae omnia hactenus ut bona ita nihil singulare, aut prae reliquis divinum continent. Jam ponam accessisse sive ex hac ipsa mentis nimia contentione sive alia de causa praeter naturalem aliquam spirituum cerebri nobiliorumque partium intemperiem et affectum non simplicem, sed ex melancholia forte et hysterica et aliis passionibus mixtum; unde et dolores et languores et mentis alienationes et mortis imago et vitae recuperatae species et alia, quae ipsi acciderunt, provenerint, quales effectus omnes ex iisdem, quas notavi, causis jam olim medici deprehenderunt in aegrotis suis. Repeto, quod supra dixi, virgini non alia familiariora et consueta magis cogitata fuisse, quam de ecclesiae statu, hostium exitio spe liberationis piorum. Dum ergo paroxysmo laborabat, non aliud commotae menti sese, offerebat facilius aut crebrius, quam istuc, quod firmissime ipsi erat impressum. Ita sine prophetici spiritus singulari influxu quaecumque a Poniatovia dicta vel facta sunt, videntur ista, quam dixi, aut consimili ratione potuisse accidere. Dico potuisse accidere: neque enim tam temerarius sum, ut revera ita accidisse affirmem. Atque istam suspicionem multa alia sunt, quae possint firmare, sed quae, ne molestior existam, praetermitto. Neque obstat, quod extra paroxysmos visa fuerit laetiori animo, neque temperatae melancholicae, idem enim in aliis quoque observant medici et ipsemet vidi hominem, qui caetera sanus ac laetus, imo caeteris valentior et hilarior, nonnisi in certo quodam negotio et certo paroxysmo ea dicebat eaque agebat et patiebatur, quae manifestum indicabant morbum et eum quidem plane stupendum. Tu ipse, Vir sapientissime, pro diffusissima Tua eruditione longoque rerum usu cumulatissimaque experientia, qua et mirabiles naturae vires et admirandam numinis potentiam es perscrutatus abunde nosti, quam stupendi effectus ex rerum mixturis et diversorum principiorum actionumque concursu oboriantur. Quamvis autem ista videantur eo, quo dixi, modo fieri potuisse, nun tamen neganda est aut negligenda sapientissima Dei in his ipsis directio, quam tenemus, et pia meditatione agnoscere et debita cum reverentia suscipere, et quicquid ad Dei gloriam nostrique aedificationem conferre potest,

diligenti sollicitudine curare. Ignosce, Vir venerande, quod adeo ingenue libereque simplices animi mei cogitationes Tibi expromam. Ingenuam hanc libertatem et Tus humanitas concessiuae et officii mei ratio postulasse videtur. Rogo autem, ne ita accipias, quasi immota mea isthaec sit sententia. Sequar lubens, quae ipse optem et vera et certa, et mihi et auribus persuasissima esse Caetera, quae misisti, nondum perlegi, neque ipsas Revelationes ita pervolvi, quin agnoscam iterata lectione opus esse. *Reformationis universalis* opus ut difficile et nonnisi a singulari Dei gratia expectandum, ita sane omnino necessarium esse boni omnes vident. Corrupta sunt omnia, vix quicquam sani Antichristo, quem ex ecclesia eliminasse gloriamur, alius successit propemodum deterior. Academiae, quae pietatis ac virtutis gymnasia deberent esse, maximam partem nonnisi nugis personant neque fere studiosi eo confluunt, nisi ut discant rixari aut proximum suum doctius fallere. Exulat modestia et pudor, neque spiritum regenerationis plus apud nos video operari, quam recta ratio effecit olim apud gentiles. Suscitet Deus organa, quibus regnum suum promoveat Teque adeo nobis adhuc multos in annos incolumem servet; Vir celeberrime,

Heidelb. VI. Nov. 1667.

venerandi Tui nominis
observantissimus
J. Lud. Fabricius,

Responsorias, si quas lubet dare, Leydam destinabis, Vir celeberrime, curavit eas rev. vir d. Renet, ecclesiae Gall. pastor, habitans opide Breestraat bij de gouden leeuw. Qua vero via fasciculus curari possit. proxime significabo.

CCXXXV.

Ad d. Nicolaum Gertichium.

Demum sub decursum primi mensis novi anni Vos literis salutans, dilecti Fratres et Collegae, propitium Vobis Deum, salvatorem nostrum, et omnia, quae optari possunt, comprecor.

Prolixis tamen (ut constitueram) Vos de rebus meis aut publicis, necdum informare possum, adhuc differam. Hoc unum saltem interim, confratrem nostrum Paulum Hartmannum in specula sua non dormire, vigilem agere, vigilem, roga-reqe, an petitionem nostram de subsidiis Angl(icanis) et Scotanis resumere debeat, pace nunc regnis istis restituta, sperareque sine magna difficultate obtinere posse per principem Rupertum palatinum, apud regem et parlamentum magna polentem autoritate Nolui respondere aut permittere, quiddam Vobis inconscis et inconsultis. Respondete igitur quam primum, quid videatur. Ego interim (cum ipso) videbimus, ne occasio effluat nec praecipitaturi negotium nec defuturi occasionibus. Docete, in quo statu jam res Vestrae sint, aut certe spes vel metus. Ad germanum suum (Fr. Adamum Hartmannum) scribit idem dilectus frater, forte super eodem hoc negotio. Communicet Vobis, a me salutatus amanter, atque tum formate consilium et ad nos ocius mittite.

Ut et super hoc gener meus, F. Figulus, petit instanter aliquem ad se mitti, qui scholae ibidem fundandae digne ponat lapidem primum simulque concionibus sacris aliquando habendis onera sua levet. Ego autem omnia circumspectando nihil video, quomodo illius desiderii satis queat fieri, quam ut F. Cornu a Vobis dimissus, istuc nittatur. Quod an bona Vestra pace fieri queat, scire volo, spero autem. Simul atque responsum dederitis, ordinabo illi viaticum.

De aliis rebus nunc nihil, nisi ut tantis denuo gentium Europaeum contra invicem commotionibus futurisque indubie anno hoc tremendis collisionibus faciatis, quod Moses, Aaron, et Hur, consensu monte, fecerunt. Ex. 17.

Sed et hoc (quod antea volui), cur a domino Stephano de Geer reliquum non poscitis? Jam anno decurrente fieri debebat ex pacto. Mam tego przyczynę, czemu tak radzę: umarł dobrodziej, trzeba ostrożnie iść. Maudrému napovéz, ostatek se vitřpl. I já se ohlédám, kam ustaupiti. Sed bonum habemus Dominum (dixit moribundus Ambrosius), cui cura est de nobis. Valet, eidem commendati. V.

31 Jan. 1668.

J. Com(enius).

Dilecte Frater Nicolae, inscriptio ad Te solum directa est, alloquium autem utrumque Vestrum (venerandos collegas) spectat. Mittas itaque illud (una cum Fr. Pauli ad F. Samuelem) Lesznam prima quaque occasione, Tuam simul de rebus istis sententiam aperiens. V.

CCXXXVI.

J. Comenius de Hessenthalero 1668. 31. Aug.

Celý den v konferenci stráven s Hessenthalerem, ale s malým užitkem: plno při všem skrupulaci dělá, i na síti soku hledaje, až do tesknosti v solvování.

1. Sept. Hned po půlnoci procítě, uvažovati sem počal, k čemu by mi byla přítomnost P. Hessenthalera, v níž mi se podávati začal. I nalézám, že k tomuž, k čemu nyní: 1) k meškání a času maření, jako s Kinnerem, jako mi již téměř dva měsíce vzal; 2) k zavozování mne do nových labyrintů, z nichž mne Pán Bůh (meditationibus de uno necessario) vyvoditi začal. 3. K vytažení mne z mé skrýše na plac (jakž mi zde u Blaeuwa a v Anglii a psaním o mne do Francie skrze opata Lassaca učil). 4. K novým starostem o kolekci, půjdou-li, a posměchům, nepůjdau-li. 5) K viklání mne v důvěrnosti o vyjeveném novém Božím dílu skrze nové nástroje své, 6) a vyvedau mne z nového (začatého) intentu obracení se k samému Bohu, opustě všecko lidské, ad humanorum respectuum chaos (vždycky mi authores et bibliothecas komenduje). 7) Chce mne do své zbroje obléci, jak Saul Davida. I Kral. 17. 38. 8) Summau vídím, že nerozumí, co jest renasci, t. in se et in Deum reverti, ac introverti, totus extroversus ipse. Kteréz věci naprosto takové jsau, že z nich žádné pomoci a pomoci nadáti se nelze, ale překážek ustavičných.

Což tedy? Počestně se rozjíti třeba, oznamě jemu, že poněvadž za potřebné soudím (et in «Via lucis» c. XVI. expressi, quod relegendum), aby po pansofii panhistoria sepsána byla, a k tomu já nespůsobný sem naprosto, on pak cum sua vasta eruditione světu v tom platně posloužití můž, aby tedy, nematauc toho dvěho a sami sebe při tom obojim, rozdělili se, a on aby dělal jedno a já druhé atd.

CCXXXVII.

Admodum reverende, clarissime doctissimeque Vir, Domine et Amice nec non Frater in Christo ac Collega honorande!

Etsi literis meis, quas in Juniu dederam, nullas Toas reposueris, attamen abunde satis ad meas respondisti, dum id, quod illae volebant, apud generosos et magnificos dominos Patronos effecisti, ut nempe illud, quod reliquum pene se sanctarum collectarum habebant, etiam cum foenore nobis remiserint. Pro quo, quid beneficio generosis ac magnificis dominis Patronis, uti et Tibi pro navata hic opera, dudum a nobis debitae actae fuissent gratiae, nisi ex Tuis ad r. dominum Gertichium datis, intellexissemus, Te animo et corpore tum aegrum fuisse. Metuebamur enim, ne interim, antequam nostrae gratiarum actoriae ad Vos pervenirent, Tu inter mortales esse desineres, praesertim cum in eadem significares lue contagiosa, quae per urbem Vestram serpebat, etiam in vicinia Tua aliquot jam domos inlectas fuisse. Distulimus itaque debitum gratitudinis officium, donec scitiores redderemur, an Te Deus pristinae valetudini et nobis restituerit. De quo nunc per literas Tuas ad r. d. Gertichium et simul per submissionem exemplarium Cancionalis Germanici, nec non aliorum scriptorum edocti, atque hoc nuncio exhilarati, Tibi restitutionem valetudinis et virium fraterne gratulantes, id, quod ante aliquot hebdomades facere ex officio tenebamur, nunc praestamus. Gratias* igitur, quantas maximas animo concipere posumus, generosis ac magnificis dominis Patronis agimus pro beneficiis ante et nunc recens nobis exhibitis. Deum nostrum, remuneratorem illum munificentissimum, supplices veneramus, ut omnia illorum in nos collata beneficia, omnigena sua benedictione cumulatissime gratiosis ac magnificis dominis Patronis rependere dignetur. Et quia Te parario omnia ista a generosis et magnificis dominis Patronis ad nos profecta, Tibi in specie eo nomine gratias agimus, illud apud Deum pro Te concipientes votum, quod olim apostolus pro Onesiphoro et domo ejus. A dominis Schmettavis hucusque nec de pecunia nec de libris quicquam nobis constat. Silent illi prorusus. Sed r. d. Gertichius ex literis Tuis nos certiores reddidit et pecuniam et libros jam Vratislaviae adesse Excurram itaque eo propediem Deo volente, ut illud, quicquid a Vobis commissum est, acceptem. Et tum si ita videbitur dominis Schmettavis, apocham,** uti in literis mones, reddam Sed ista forte minus necessaria futura, si quidem literae istae acceptilationis vices supplere possunt. Et hic jam volebam finire. Sed ecce duo urgent, ut Te longiori detineam alloquio Primum*** est gymnasium nostrum, quod conrectore, qui linguam Polonicam calleret, indiget. Eum ut apud Te quaeramus, sunt, qui nobis svadent, referentes adesse Tibi quendam Cassium † polyglotton et bene eruditum. Hunc ut ad nos eo fini, ut conrectoris in schola officium suscipiat, mittere quam primum digneris, illud est, quod a Te summis precibus contendimus. Quod si vero iste alio jam commigravit et alius pariter idoneus apud Vos reperiri potest, eum ut ad nos dirigas, obnixte Te rogatum volumus. Alterum, quod porro apud Te urgere cupio sunt Cancionalia Germanica, quorum, ut audio, octoginta nobis misisti. Gratum est hoc non munusculum, sed munus: verum, quia iste numerus non sufficit ad explendum defectum coetus nostri Lesznensis, nedum Lasoticensis, exoratum Te cupimus, ut, si forte plura ejus libri acquiri possunt in urbe Vestra exemplaria, illa aere Tuo comparare et persolvere, nobisque mittere velis. Pecuniam iis comparandis impensam cum gratiarum actione libentissime restituemus. Jam desino.

* Komenský vlastnoručně po straně připsal: Gratiarum actio.

** Po straně připsal Komenský: musí — i jakož...

*** Komenský připsal: Petitio.

† Po straně opět Komenského připsal, ale již zcela vybledlý.

Vale, Vir reverende et Collega honorande, Deus Te porro nobis et ecclesiae salvum ac incolumem servet! Quod precor Tibi religioso et prisco voto, in auspiciis novi hujus anni 1669, quem non ita pridem, utinam bonis et salvis, auspiciis sumus.

Lesznae. 6 Idus Januarii.

T. in Domino frater
J. B. m/p.

Literas ad generosos et magnificos dominos de Geer exaratas Tuis adjungimus. Titulum, de quo nobis non constat, a Te inscribi, petimus.

Komenský připsal: Resp. 5. Febr.

(Na 4té straně adresa:): Admodum reverendo clementissimoque Viro, Domino Joanni Amos Comenio, ecclesiarum Unitatis Fratrum confessionis Bohem. superintendenti dignissimo, Fratri in Christo et Collegae honorando.

(K adrese připsal Komenský:): 1669. 6 Januarii data Lesznae, 29 ejusdem reddita Amsterodami. S odpovědí 5 Febr.

CCXXXVIII.

Responsum ad Joh. Bythnerum.

Venerabilis Frater et Collega in Domino observande!

Tuae, 6 Idus Januarii datae, venerunt ad manus meas nudius quintus, ad quas lubens (cum prima statim hodierna posta) respondeo, ut ne quid negotia retardet. Gratulor Tibi valetudinem bonam omnibusque Vobis halyonia hucusque, quod utrumque ut diuturnum sit, Deum toto corde invoco. Pecuniam et libros tam sero ad Vos venire (nondum venisse) Vestra forte culpa est, non mercatoris, qui neminem Vestrum ad asportandum ista venire iterato scribit. Sed forte hactenus jam omnia curata sunt. Gratiarum actorias Vestras tradidi domino Stephano de Geer (domino Gerhardo in Svecia hiemem agente): exceptae sunt grato et hilari animo votoque, ut ne desit, unde Vobis amplius gratificari liceat. Jussit officiose resalutare. Quod apochas attinet, dixit necessarias esse, tum Vratslaviensi mercatori, ut ille fidem suam liberet, tum illis (dd. de Geer), postquam literae istae praeter generalem gratiarum actionem nihil habent, i. e. nullam summae specificationem. Qua occasione me quoque monuit, ut a Vobis testificationem peterem, quicquid Vestram in portionem (mutuo consensu) cedere debuit (de Angl. et Gallicanis collectis) datum et acceptum esse. Respondi: Nos inter nos fraterna fide, non mercatoria agere. Regessit subridens: *Posses intervenir casus, ut fraterna illa fiducia non sufficiat*; et fortassis ita est, nec Dominus filiorum saeculi prudentiam suis in rebus commendans, imitationem prohibuit. Quare peto, ut mihi quoque talem aliquam generalem apocham sive testimonium mittatis, quicquid ab exterarum ecclesiarum beneficiis per manus meas transit (quanquam in manu mea nullum unquam teruncium vidi, conscius tantum eorum, quae fiunt, fui) fideliter curatum fuisse, a principio in finem usque. Mortales sumus, relinquemus heredes, et illis vellemus etiam bonum nomen: mali autem homines, calumniatores vel obtretractores, possunt non deesse, etiam post fata nostra. Quaeso itaque, ita fiat.

Duas adjecisti novas petitiones: 1) de mittendo Vobis Fr. Davide Cassio ad conectoratum Lesznensem. Respondeo: Ego illum s. ministerio destinabam

et praeparo, nominatim si Fr. Daniel Vetterus aut morte abripiatur aut senectute ac morbis praepediatur, ut dispersae per superiorem Silesiam animae nostrae ne oves sint sine pastore: alium autem, qui substitui possit (ad eam paupertatem redacti sumus) non habemus. Antequam tamen talis casus detur (opto autem, ut nondum veniat) non invideo, ut juvenuti Christianae suam addicat operam: nec ille recusat ea conditione, ut ne perpetuo obstrictus maneat. Quam conditionem si acceptatis, licet illi vocationem mittere, ut vocari se sciat, futurosque labores suos ne ignoret. Tamdiu mecum retinebo, tametsi cum studiosis Hungaris primo vere in patriam redituris, iter cogitabat: ego vero eum ad Vos deflectere, examinari, atque si dignum s. ministerio iudicabitur, (spero autem) ordinari, proponebam. Rescribite igitur.

Alterum petitum est, de residuis Cantionalibus Germ. ad Vos mittendis: paratos esse Vos pretium reddere, ubiubi venduntur. Respondeo: Nullibi venduntur, nec unquam vel unum exemplar venditum fuit. In usum ecclesiarum nostrarum fuerunt excusa, nominatim Lesznensium (Lasoticenses, nulla incendia passi, non veniebant in mentem), sed meis Fulnecensibus partem destinabam, si ad nos misericordia Dei rediret, nempe 200 exempl. et pars missa jam. Non restant nisi 100 circiter, asservata in Patroni domo. De his etiam quotquot adhuc potero, mittam per Fr. Cassium. Et quia Fr. Nicolaus G. in Silesia recudi posse (in typographia a nobis redempta) innuebat, egoque ea spe Kopydlanio laminas aeneas s. concredidi, aut ibi negotium curari poterit aut repetendae laminae illae, ut alibi et aliter disponi possit. De quo Fr. Nicolaus moneri poterit. Sed satis. Valet in Domino et salveat dilectus Fr. Hartmannus, cum aliis fratribus et amicis.

Fr. Cassius salutem et obedientiam nuntiat.

(J. Comenius).

CCXXXIX.

List Daniele Komenského Kr. Nigrinovi.

Solamen nostrum in omni cruce D. JESUS!

Reverende Vir Dei, Fautor mi sancto cultu aeternum observande!*

Snad Vás mého milého p. otce list odeslaný skrze Jeho Milost p. Kluga došel, z něhož jste dostatečně vyrozuměti mohli o velikém taužení jeho po Vás, a to obzvláště pro dokonání pansophických věcí, jichž Vy právě povědom jste. Avšak aj prozřetelnost Božská všechno řídicí vedle naměření svého tomu shledání vinšovanému překazila, a to vložem žalostného a hořkého zármutku na celý dům náš skrze odjetí nenadále p. otce, kterýžto 15. Novemb. v Pánu život svůj dokonal. Odkudž nám i Vám, nejmilejší p. Bratře, a jiným přátelům žalost Bůh jest, kterýž srdce naše ranil, a jako do živého jal, ruce své na ústa položme, nebo On to učinil.

Abyšte pak ostatní vůli pana otce věděli, vězte, že tato byla: Totiž. abyšte Vy, neradice se s tělem a se krví, ani smrtí jeho nedali se odstrašiti, než pospíšili sem k nám, a tu spolu i se mnou ty concepty nashromážděné přehlídi, do pořádku uvedli, a, pokudž možné, na světlo vydali, k dosažení tady polehnání Božho časného i věčného. *Sic jináče budeme-li my dva toho se zpřelovati, tedy že nás před soud Boží cituje.* Hrůza srdce

* Nápís psán jinou rukou.

naše podjala, když sme to slyšeli. Již tedy nic nepožostává, než abychom se zde shledali a přes tuto zimu v tom pracovali, věřice tomu, že Bůh i skrze nádobky mdlé slávu svau vzděláti jest mocen. Protož jak já, tak také milá p. matka, nýbrž i sami pp. Patronové, (kteříž Vás šetrně poždravují) s srdcem po Vás taužiti budeme. Cestu tedy svau s Jeho Milostí p. Klugem co nejrychleji vezmete, a anjel Hospodina sprovázejž Vás a dejž šťastná a veselá shledání.

CCXL.

Počátek roku nového šťastný, prostředek šťastnější, dokonání nejšťastnější panu Otcí od pána Boha vinšují a při tom své poslušné služby vzkarují!

Psaní pana Otcova, datírovaného v Lešně 23 Septembra léta pominulého, in Octobri sem dostal, avšak sem nemohl míti příležitosti až posavad, abych se panu Otcí skrze psaní své ohlásil až v tomto nastalém roku. Že pan Otec psaní mého i s historií o smrti a ekucí Drabíkově dostal, rád sem tomu, napsal sem pak tu relaci jakž zpráva k uším mým docházela. Byl při examenu na svém stojící, ale po examenu se proměnil, v naději snad té, kteráž se mu od navštěvujícího činila, že mu bude hrdlo darováno. A poněvadž mi o tom relaci imprimovaná do rukau přišla, pro lepší vyzrozumění p. Otcí ji in originali pošlám, kteráž mi k tomu cíli od velikého mého nepřítel, o němž níže zmínku učiním, darována, abych příkladem jeho k náboženství jich se obrátil; vinšoval bych, aby se těm pánům patronům Drabíkovým aneb připsal její do Amsterodamu dostal, aby věděla, co jejich prorok, jehož tak štědře darovávali, naposledy učinil a jaký konec vzal. Co se žádosti pana Otcie dotýče, co se s námi dále díti bude, abych nepomíjel při příležitosti avisovati, protož netajím toho před panem Otcem. V pátek po 20 neděli po s. Trojici dostal se sem nějaký vyslaný vrchností naší jménem Halapí Martin, člověk tyranický, ukrutný, nepřístupný, pyšný. Ten nejprve sobě ukázati obdarování naše jako i Luteránským exulantům poručil, že jich po přehlednutí jím zase navrátí. Oni tak nemaudě obojí učinili, že in originali ukázali. On dostav jich, poslal je po naschválím poslu knížeti. Kníže je po též poslu zase poslal bez pochyby proto, aby je nám zase navrátí. Když chodili k němu s darem, pronic o navrácení, dar přijal a obdarování přede nevydal; maje odjeti, odvedl je regentu téhož panství s tau instrukcí, aby jich nevydával, dokud jemu od něho z hůry zase psaní o tom nepřijde.

V neděli 21. po s. Trojici městský i náš kostel nám odjal a mnicha uvedl: ráno do městského, odpoledne do našeho. Zatím v tom týhodní dal pobratí z našeho kostela stůl, ubrus, z kazatednice pěkné obestření, též kalichy cínové, svícen, zvonec, písně a jiné, jakož i peněz církevních za 30 tolarů. Praeceptora ze školy vypověděl a vdovu z fary, a povolil tam se vstěhovati jakémusi služebníku, kterýž u předešlého autředníka za lovšava při koních slaužil, a ten tam pivo šenkuje, hudby, tance, hry a všeliké rozpustilosti paustí, čehož Bože se polituj. Když dva z našich k němu chodili o povolení suplikovati knížeti o to církevní stavení, on je do vězení do zámku poslal. Na mne se pak největší pokušení svařilo; nebo když mň autředník pověděl, že sem primarius Helveticorum, on propustiv druhé dva, kteříž se mnau k němu zavolání byli, na mne se obotřil, že se mnau jinak zajíti musí, že má rád jistau zprávu, že sem na katolíky lál proti nim psal. Když sem odešel, že jest to sinistra informatio já že sem ten, kterýž sem Drabíkovy figmenta refutoval, j. J. císařskou i jiné katolíky zastával, on, že na mne toho dosvědčí mnohými svědky. Řekl sem: Já rád těm svědkům mezi oči pohlédnu, kteří budau smíti na to přisahati. On na to: Slyš, tvůj život v moci mé jest. Podávám dvojí cesty vol sobě z nich, kterau chceš: nebo abys přestaupil a jiné též k tomu nutil, anebo pošli tě do zámku (jest míle zemi od Puchova přes dva veliké vrchy). Dám tě tam do pút zakovat, do temnice vhodit, abys světla Božího neviděl, žádného k tobě nepauštět. Z těch řečí jeho porozuměl sem, že ten jeho intent, aby mne jakožto primaria a starce 77letého nejprve skládati a potom příkladem mým jiné nutil. Dal sem mu na to odpověd: První cesty přijíti nemohu, nebo bych Boha na sebe rozhněval a svědomí své sobě zbautil, že by mně hů-

feji než kat mučilo; druhá cesta, ač jest útrpná, tu raději volím přijíti a, poruče se p. Bobu hotov sem pro pravdu Boží i hrdlo své složit. I poručil mne do zámku drábu dovésti a dav jemu psaní k purkrábovi, tak se mnau zajíti, do pát zakovati, žádného ke mně nepaušetěti, ani černidla a papíru nepůjčovati, tak že sem: pět týhodnů v pítech zakovaný sedati, choditi a lehati musel a zimau mřiti. Na čtvrtý den přišla ke mně žena, dcera. Purgkráb jich ke mně pustiti nechtěl: nevidauce tváři mě, domů odjiti musely. V domě mém též všecko zapečetiti dal, tak že k ničemu nemohli. To zapečetění za sedm týdnů trvalo. A když mi purgkráb, ač luterán černidla půjčiti nechtěl, fendrych voják, katolík, sam čtyřicátý v zámku ležící, ten se nade mnau, katolík, smíloval a černidla mi půjčil, A když sem v té supplicaci toho tyrana žádal, aby mne na rukojmě pustil do práva a do-svědčení na mne toho nátku, přátele mojí, chtíc ho obměkčiti, však bez mého vědomí a povolení, dali mu do supplicací 2 toлары a koberec na stůl za 2 toлары. Avšak on nechtěl jim dáti žádně odpovědi, až prý posel z Hory přijde. Já při začátku pátého týhodne vězení mého zase sem supplicací obnovil, téhož jak v první žádaje. Přátel mojí, opět chtíc ho k milosrdenství nakloniti, opět mu dali do supplicací 4 dukáty, synu jeho za přím-luvu 4 toлары, jiným dvěma po toлару, všeho v summě 18 tolarů. A já, nemajíc již žádně živnosti, a co prvé bylo, to mi z rukau, dosti skrovně utracejíc, vyšlo, nevím neboráček, odkud jim to oplatiti, leč dubrých lidí za almužnu prositi, jako i pana Otce šetrně prosím, kdyby mi mohl při někom svau přím-luvau co objednat. Když takové dary přijal, ještě se dosti za ním nachodili, než jim odpověď dal, a když dal, tehdy těžké kondicé vymysli: Rukojmě aby 20 bylo do dne do roka a to pođe dva tisíce zlatých: 1) Že neujdu. 2) Že z domu nic nevynesu ani jiněmu vyněsti nedám. 3) Že žádného od katolického náboženství odvozovati nebudu. 4) Že svau nevinu sám odvedu. Dcera tulik rukojmě najiti nemohla, ostatní, kteréž našla, hrozili se té summy 2 tisíce zlatých. Já jim dvoje psaní učinil, prosíc, aby se neobávali, že jim ujdu, poctivost a hrdlo své že jim podstavuji. Při vycházení pátého týhodne přineseno purkrábovi psaní, aby mne odkovati dal a domů pustil; a jemu též od pát 1. rýnský dáti sem musel. A vrátě se do Trenčína k třicátému sem chodil, kterýž toho pomínulého roku, dokud Drabík v Prešpurku seděl, ke mně s jedným kapitolníkem z Trenčína s mandátem císařským přijel, mne přišahal, po přisaze knihy a psaní má přehlížel i některé refutací pobral a do Prešpurku poslal. Ten mi pod svým sekrytem pěkně vysvědčení dal, kteréž když sem mu přinesl, pověděl, že sem mu zadosti učinil, a kázal, abych své rukojmě přivedl, že je propustí z rukojemství, což se i tak stalo. Mně však přinutil, abych na sebe revers dal na to dvě: 1) Že žádného od katolického náboženství, kdo by chtěl pře-taupiti, odvozovati nebudu; 2) Že proti katolíkům psáti nebudu.

Odjelt jest odtud před svátky s velikými laupežemi, co tu na panství nalaupil a co s ním utraceno, tak sobě vedl, jako by sám kníže byl. Deset drábů ve dne v noci jej vartovati muselo. Maje odjžděti, plebana na městské faře osadil, a pod 45 fl. zapověděl, aby poddaní jinám do kostela nechodili. Přivozného, kterýž lodí na druhau stranu řeky lid do kostela jdaucí ještě cizopanský převážel, těmi kyjmi zbltl dal. Obáváme se veřejně persekuci a nevíme, kde ustápati; p. Otce za radu prosíme, jako i za modlitby. V Trenčíně, svobodném městě, oba kostely Luteránům odjali ne na mandát sic císařský, než na arcibiskupský; kněží však z města nevyověděli, než v domích káží. Ale z Skalice hned z města vyověděli kněží jak Luteranského tak naše, o čemž p. O. již snad vědo-most má.

My nyní sme na tom, abychom knížeti supplikovali o navrácení nám našich svobod i těch stavení církevních a o povolení nám svobodného exercitium religionis; nevím pak, obdržíme-li co. Hospodin sám, jehož pravice není ukrácena, vysvobodí nás všechny z toho zlého a učiníž potěšenau proměnu táz pravice nejvyššího. Amen, Amen.

Nyní slyšíme zde, že by byla v Vídni legací Turecká ve stu koních, ale nic se věděti nemůže, co jedná a co bude míti za odpověď. Na Moravě páni a kněží mají verbovati 4000 lidu.

Item mají což mnoho tisíc mětic obilí skupovati a do pevnosti svázeti. A tak by se ku pokojí předece neschylovalo.

Zavírajíc psaní, p. Otce ochráně Boží poručím a na sebe laskavé paměti i na svatých modlitbách žádám.

Dán Pucho 9. Janus a^o 1672.

Panu Otci k službám poslušný
Pavel Vetterin m./p.

P. S. B. Kales v Lednici pod zámekm předce před tím tyranem při pokojí zůstal, že jeden druhého ani neviděl.

(Na 4té straně adresa:)

Admodum reverendo ac clarissimo Viro, Domino
Johanni Bythnero M. P. S. Domino Patri in Christo
Jesu dilecto Lesznam Polonorum

(Jinou rukou připsáno:) Od Pawła Vetterina.

CCXLI.

Gerardus de Geer Christiano Nigrino.

S. P. D.

Accepi literas Tuas 23. Septemb. ad me datas: susceptum in Zeelandiam iter causa tardioria responsi; multa Te in fragmentis Comenianis volvenda reperisse minime dubito. Redigantur tamen in ordinem, quantum poterit feri: Tu pro virili agas nec sis sollicitus de mediis, ^{Uris} Marescoe vidua Londino suppedabit Vale Deo commendatus.

Dabantur Amstelod. 15. Novembris 1675.

CCXLII.

Líst Pavla Hartmana Danielu Komenskému.

Můj láskypný Bratře!

Nepochybuj, že ste můj list z Londyna dostali; nyní posílám inclusa, prosíc, abyšte, zapečetivše, poslali do Francie. V prácech snažně postupujem, ale těžko bez diarium a jiných knéh, na něž se nebožtík často odvolává, jako Verulamus, Lullius etc. a též Fysiku samu ultimae editionis cum suis notis marginalibus. Zprostě *cokoli knéh jeho máte, cum notis rukou jeho, pošlete, jest-li ste jich dávno nerozprodali*, jako se bojím, což se summo cum praesudicio stalo, neb často nacházím referenci na jeho marginales notas in variis auctoribus. Pošlete též Valeriana Magni a všechny jeho traktaty, neb z nich materias pansophicas zbíratí musíme. P. Nigrin víc peněz čeká, sic dávkem bude, nepřijdu-li brzo; víte, že melancholicus gest, musím mu se accommodovati, neb již in hoc statu začavše s ním tu věc, musíme ji spraviti a ad festinandum hoc opus jeho práce jest potřebna, alioquin nebylo by tak nevyhnutelně, kdyby se rok nebo dva bylo mohlo prodliti. Ale lépe tak, věřím, že na léto se shotoví a pak Vaším samého jménem aby vyšla, má rada jest. P. Patronům službu, naplňi nedlouho. Buďte interpres mentis.

Oxon. 9. Dec. (16)75.

(Adresa na str. 2:) A Monsieur, Monsieur Comenius
Chez Mon. Estienne de Geer

Amsterdam.

(Jinou rukou připsáno:) redditae ult. Dec. 1675.

CCXLIII.

V novém roce všecko nové spůsobí nám věčně nová milost hospodina Boha našeho Amen!

Můj zvláště milý p. Kmotře!

Přijal sem Vaše psaní milé, avšak Patron náš těžce to nese, že ste vedle slibu Vaše sobě zjevené věci neodeslali: protož nyní vedle mne žádá Vás, abyšte po dostání tohoto listu mého ihned sobě zjednali někde písafika, kterýž by ty Vaše věci do němčiny přeložil a to tak, aby plný smysl byl; Patron můj ujišťuje Vás, že tomu písafi za jeho práci zapláceno bude: může tedy ve jménu Božím začítí a po těch artích posýlati do Berlína paní matce mé s takovým nápisem: Frauen Frauen Johanna Comenius, in Behausung des ehrwürdigen H. Schmettau, Churfürstl. Brandenb Hofprediger, Berlin. Tak tedy učíte a bez odkladu sobě píšeť zjednajíc, ty věci Vaše do němčiny ať uveda ihned nám přes Berlín odešle, to nejjistší cesta: Patron můj zajisté po těch věcech taužf.

Odsud zvláštěního co psáti není, malá čaka ku pokoji, a k válkám potentáti vsudy se strojí; Bože smiluj se a dej církvi své upokojení. Více psáti čas nedopauktí S tím Vás, vedle pozdravení od Patrona našeho, lásce a ochraně Boží poraučím.

Na spěch v Amsterdamě, léta 1676. 16. Febr.

Zustávaje

V. v. přítel
D. Komenský.

Ve těch, dá-li Bůh, nedělich od Vás odpověď a translaci těch věcí očekávati budeme; ty psk věci dostanauc, Patron ihned něco peněz Vám odkáže: chcete-li co mti, musíte Patronovi satisfakci dáti a ty věci v německé řeči přepsané nám odeslati. Vale.

Psaníčko toto medle uci mému panu P. Cyrillovi odvedte: ještě jednu bo žádám, aby nestítil sobě (jsa Váš důverný přítel), Vaše věci do němčiny přeložiti a je nám odeslati. (Na str. 2. adresa:) Herrn Herrn Steffan Meliacb. Lissa.

DODATKY.

A.*

Monsieur!

Il ne faut pas que je vous recommande le personnage, duquel les actes sont si signalés, qu'ils le recommandent assez eux memes. Je l'ai à demi gagné pour le transporter par deça. Je vous prie d'y apporter aussi du vôtre à l'y induire, qui ne peut que tendre au grand profit, bien et utilité du Roiaume. Puisque le voiage de Sa majesté est encor incertain, je fais un petit détour en Wermlande pour voir mes ouvrages, lesquels je ne vis oncques, esperant d'être lundi ou mardi vers vous. Sur ce vous saluant je me dirai

Monsieur

Votre tres humble
serviteur et ami
Louis de Geer.

B.

Můj laskavý a v Kristu vzácně milý pane Otče!

Oznamuji Vám, že tento mládenec, p. Matefovský, ke mně dnes přišel, ja všecken odraný, ukazoval mi vejšia jistoty na 100 říšských tolarů hodnověrný, kterýžto dluhem paní bába paní nevyšší Sádovsk(é) dědu ještě téhož pana Matefovského a dědicům jeho se zapsala; prosil mne uboráček, abych mu jednom 4 říšských tolarův na týž zápis půjčil, ale poněvadž panu otci samému to dobře vědomé jest, maje sám dítek nemálo s nimiž se pracně a těžce sám obrlám a v nemalém nedostatku zůstávám, nebylo mi možné žádosti jeho naplniti, nic méně vida ho tak odraného a tesklivého, 6. českých sem mu daroval. A poněvadž mně o radu i přmluvu prosil, přimlouvám se ku panu otci za něho, mohlo-li by aspoň z nějakých obecních peněz, jestliže jaké před rukami jsou, těch 4 říšských** tolarův půjčeno býti na týž zápis, snad by spíšeji potom paní Nejvyšší Vám duchovním na Vaši přmluvu učinila a něco na týž zápis dala, však jest po též paní bábě své na tisíce pobrala, proč by také neměla za takovej spravedlivej dluh tomu ubohému mládenci vždy některého toho tolaru dáti. Pakli že by se Vám vidělo s ní samau, totiž paní Sádovskou, o to, aby mu vždy ten některej tolar na to neb za to, by dost málo, dáti chtěla, promluvití, zprávu mi toho učinil, že již pšes čtvrt leta u p. Sádovského v službě jest, mohlť mu aspoň pro hanbu háké ty šatky za ten čas zpravití, ale dokazuje on toho, že sobě dobrejch poctivejch rytířskejch lidí dětí nic nevázil a je za nic má. Prosim, odpusťte též mi, že Vás tím zanepražďnuji; byl bych k Vám sám rád šel, ale ještě mi mé nohy dobře slaužití nechtějí. S tím pan B. s námi

M.Z.L.

* Otištěn list tento z: Mémoires concernant Christine reine de Suede (Archenholtz I. str. 292.) a jest z r. 1642.

** Komenský po straně připsal: prosil o pět a ty jemu půjčeny.

(Na jiném proužku nalézá se tento úpis:)

Ich Nikolaus Bořek Mateřžowski von Mateřžow bekenne, dass ich habe fünf Reichthalen bekommen auf diese meine Haodschrift (vom Johanno Amos Comenio den 11 Januarii Anno 1655.

C.

Pamět k připomenutí příčin, z nichž nedorozumění i podezření pochází strany kolekty neb dobrodiní od dobrých lidí dobrým a svatým úmyslem, dobrým a pobožným neb Boha bojlcm lidem učiněného. jehož neuvážlivým i postranním podělováním cesta k pomluvám a utrhaní se otvírá, podezření a zjitření i vzdychání povstává důvěrnost se zemdlivá, Bůh a jeho přisluhování se lehčí; za čímž by nic jiného než Boží ostré a strážlivé navštívení následovalo. I k vykořenění a umrtvení toho zlého atd. a všípění svatě pobožnosti i k vzdělání Boží bázně a tak obnovení se v svatě nápravě života šlechtného toto se k uvážení podává atd. atd.

1 Že kdy jaké dobrodiní přišlo od dobrodinců, tedy sám k. Felin a k. Vetterem toho se ujali, mezi sebou to dělili podle vůle a libosti své, komu co dali, na tom musil přestat, ani žádný se neptati, od koho to a co toho jest atd.?

2 Kdy se jim co vidělo, tedy dokonce zadrželi, a žádnému nic nedali, jako jednan majlc toho jistau zprávu neb vědomost, že dobrodiní jest od nich zadržáno, na žádost některých p. Jan Nigrin ptal se na to k. Felina; odpověděl, že to vloženo do korbony!

It. Podruhé když přišlo dobrodiní, nemožauc se dočekati podělení jeho, opět a k. Felinem o to promluveno; pověděl, že se tu stal omyl a že se o to musil psáti k panu Komenskýmú. A tak to opět přišlo v mlčení. To mi povídal p. Václav Prachenský atd.

3 V rozdělování dobrodiní málo se uvažuje věk osob, item obchod neb živnost a řemeslo, i svobodné neb nesvobodné jeho provozování; item škoda, kteráuz podstaupil neb ne atd.

4 Některým se dá čistá porci neb summa a jinému dokonce nic, ut v Frankfurtě panu Lukaveckýmú 50 tol. r., proti tomu jiní nic nedostali, kteříž tam v ty časy byli atd., a nyní zde, ačkoli rozdílné se dělili, tedy někteří nic až posavad nedostali ani jednoho groše, ut Kateřina z Vodhájce, sirotek pozůstalý, přivezl z Uher do Lešna své věci všeho pozbyla; když se to připomenulo saudcům, pověděl, že nevěděli o tom, a že to podruhé nahradí, avšak se k tomu nic neměli, aby co učinili; jiného slovy kontentovati a sami sebe skutečnou pomocí těšiti velmi nepřipadné aneb neslušné jest atd.

5 V postě okolo neděle Judica, když tu byl k. Vetterus, Štěpána Meliše jeho sestra (kteráž má manželka konfessl Augšpurské) prosila k. Vettera, poněvadž jiné činí účastna dobrodiní učiněného, aby se na ní též rozpomenuli, jelikož jest z počtu exulantů; již odpověděl, že již nic není před rukami atd. Což i před bratrem jejím Štěpánem Melišem připomenul a doložil toho, že není čeho již očekávati neb se nadíti atd.; jest-li co toho přijde, že toho jest namále, a to že má zůstatí pro ně, pro staré atd. A tak odtud sauditi, že ti, kteříž nic až posavad nedostali že nemají čeho očekávati, než vzdychati, nafíkati a k Bohu volati atd.

D.

Ratio Institutí et Mediorum, quae sector.

I. Scopus mihi idem propositus est, qui domino Duraco olim in Svecia et Germania. Invenit ille post multas jactationes principem, a Deo procul dubio destinatum, qui tantae rei curam susciperet. Nec me destituit fides apud praecipuos Germaniae principes Protestantes juxta ac Sveciae et Daniae reges, quibus sic satis notus, ut spei nostrae non minimam partem sustentent.

II. Media frustra quaeruntur alia, atque Deus ipse naturae rei insevit. Nimirum: una veritas Jesus Christus, agnus Dei, a principio mundi occisus, et in h(o)c una fides, unica religio, et Dei cultus, quo primaevi parentes, patriarchae, prophetae, apostoli et omnes sancti Deo placuerunt et beati obdormiverunt. Apparet, eos, qui dissentiunt in negotio religionis, non agnoscere unam illam veritatem.

III. Sed ut innotescat, opus est praedicatione. Praedicatur autem multis in locis neque innotescitur tamen. Distinguendum est igitur inter praedicationem literalem et spiritualem. Illa nonnisi exteriorem agnitionem et cultum Dei propinat, contenta ut plurimum opinionibus et glossis humanis nec non variis ceremoniis, formis et ritibus; haec vero adorare Deum docet in spiritu et veritate. Literalis, carnalis et externa ista Christi agnitio, opinionibus nos distrahit et segregat; spiritualis autem viva et interna per indubitam fidem unit et conjungit nos invicem et cum Deo. Nam litera occidit, spiritus autem vivificat.

IV. Hinc sequitur, externum cultum a Deo datum et institutum fuisse interni gratia. Quapropter si in interiori fundo, in spiritu et veritate Deo per Christum uniamur, quae est basis apostolico-Catholico-Christianae fidei, nunquam tanti nobis erunt humanae glossae et caeremoniae, quin simus vera ejusdem corporis spiritualis *Christi* seu Catholicae ecclesiae membra ac Deo unanimi oris et cordis consensu serviamus, vinculoque perfectionis per *charitatem* nempe (quae sola est discipulorum *Christi* unicus et verus character,) uniti vivamus in terris itidem, uti speramus in coelis quiete et pacifice in fraterna unitate et fidelitate, imbecillitatem alter alterius ferentes.

V. Praedicanda haec erunt, inquam, per universum orbem terrarum, ut omnes undique exaudiant, et perstringat ipsa veritas nativo fulgore audientium sensus et animos, ut vilescant in oculis plebis Antichristi ludibria, et obmutescat sponte sacra bestia, sicuti factum est tempore praedicationis Christi, quem, obnitentibus frustra Pharisaeis, universus mundus sequebatur. Habemus enim promissionem firmam: occidet Dominus Antichristum spiritu oris sui.

VI. Nec diffidendum est in omnibus angulis inveniri hodie, qui talia praecedent; verum dolo et rabie Antichristi supplantantur. Sed enim veritas premitur, non opprimitur. Trahendi sunt in lucem pretiosi isti Dei martyres: nemo enim accendit lucernam, ut occultetur sub modio: in hoc versatur industria mea et quoad ero in vivis per Dei gratiam et misericordiam, versabitur deinceps.

VII. Collegi nimirum et comparavi non sine multo labore et sumptu eximia quaeque et penetrantissima scripta et testimonia, quotquot nancisci usquam potui, quibus ista, quae commemoravi supra, apodictice adeo demonstrantur, ut refragari nemo possit, ne praefractissimus quidem, quem, licet fateri pigeat, cor suum et conscientia convictum testabitur.

VIII. Atque illa ipsa testimonia, quo pertigerunt, non sane frustra fuere; effecerunt enim, ut multi, relictis dissentientium turbis et rixis ad sanctimoniam vitae et interioris hominis cultum adspirantes, dissidia non foris alere aut serere, sed intus componere satagerent. Unde non solum facile convenit illis cum aliis hominibus, sed etiam cum Deo, cui magis atque magis similes evadunt, qui solus est finis omnis cultus et religionis.

IX. Neque dubium est, quin divina illa entheorum hominum scripta fructum longe uberiorem productura fuissent, si plurium manibus tererentur, neque inter tot altercantium injurias, ut fruges inter lolium et tribulos suffocarentur. Quod igitur Christianus magistratus et devoti Deo principes huic rei contribuere possunt, hoc est, ut coercita rixantium, calumniantium et furentium rabie, *veritati* et *libertati* in Christo via aperiatur, et liber cursus vindicetur, si quidem a Deo potestatem nusquam rectius aut sanctius usurpare possunt.

X. Quoniam vero constat, non modo hanc nationem studio verae pietatis et investigationi interioris fundi et libertatis in Christo prae caeteris Christiani orbis nationibus deditam esse, sed etiam serenissimae Celsitudinis ejus actiones (quod cuius accurate perpendenti manifestum fit) illuc unice spectare, ut adventanti Dei regno dilatentur portae et viae, ita ut a tanto heroë, tanquam peculiariter ad hoc a Deo electo et praedestinato, quantum ab ullo unquam principe Christiano haud immerito exspectare, nec temere nobis polliceri quaeamus: non sine ratione fecisse videbor, si serenissimae Celsitudini ejus, cui tanti negotii potissima cura est, studium meum inter alios probaturus adesse, et inpraesentiarum humillimae affectioni testandae librum istum manuscriptum offerre volui. Qui quidem liber ut instituti mei rationem aliquo modo explicare potest, ita nullus dubito, quin serenissimae Celsitudini ejus aequae gratus et acceptus futurus sit, quem rarum et utilem inveniet.

XI. Sed et oportunitatem quaerendam duxi, qua operam meam et quae mihi suppetunt ad optinendum scopum communem praesidia communicarem cum iis, qui serenissimae Celsitudinis ejus auspiciis rem tantam strenue agunt et curant. De quibus, prout usus et res postulabit, coram et per literas acturus sum.

E.

Bibliorum Turcicorum dedicatio

(ad ipsum Turcarum imperatorem lingua Turcica)

talis sit:

Magne Monarcha,

magni Dominatoris coeli et terrae voluntate
multorum in terra regnorum Dominator invicte!

Deum mundi conditorem, qui ex uno sanguine totam humanam gentem fecit habitantem super totam terrae faciem, natura esse unum nec praeter illum esse alium, et ratio sana dictat et docent unanimiter Moses et prophetae, Christus et apostoli: ipseque, qui post hos omnes venit, Mahomed, quem magna orbis pars inter magnos prophetas recepit, et secundum doctrinam illius Alcorano descriptam unum illum Deum colit. Caeterum, quia Alcorani doctrina in fundamentalibus ex doctrina legis et evangelii, tanquam e fontibus aeternae veritatis manat, justum est . . . * reduci ad Et quia nos Christiani non tantum evangelii a Christo traditi libros, sed et libros legis a Mose et pro-

* Vytečkována místa jsou po straně připsána a nyní již od myšl ohlódána.

phetis conscriptos ipsumque Alcorani librum in manu habemus, legimus intelligereque laboramus, (ut consilium apostoli Pauli: *Omnia probando, quod bonum est, retineamus*) non invidendum putamus, nec prohib. . . . (optandum potius), ut omnes alii faciant idem. Nemp̄ ut, quicunque Deum, omnium creatorem, adoramus, propter diversum ejusdem Dei cultum nos odio ne prosequamur, neque hostiliter persequamur, neque captiosis disputationibus exagitemus, sed pia et tacita omnium contemplatione placidaque cum invicem collatione, quid maxime verum aut vero simile sit, libera mente expendamus. Quippe omnes facti sumus homines ad imaginem Dei: non cornibus, unguibus aut dentibus instructi ad dilaniandum nos invicem, ut saevae bestiae, neque stupido sine mente sensu ad ignorandum omnia, ut brutae pecudes, sed anima rationali ad cognoscendum et judicandum omnia libereque bona et vera eligendum, mala et falsa repudiandum. Juxta id, quod per Mosem dicit Deus: *Proposui tibi vitam et mortem, benedictionem et maledictionem, elige vitam, ut vivas.*

Hoc sapientissimum consilium (non humanum, sed ipsius Dei) utinam amplectamur omnes! Nos, quorum animum occasionibus certis excitavit Deus, invictissime Imperator, etiam Tuis populis, quibus dominari Te magnus Deus jussit, subsidia ecce offerimus: Vestris Alcorani librum in linguam nostram translatum . . . excusum et . . . Translatos Vestram in linguam typisque nitidis exscriptos legis et evangelii libros, quos nos Christiani pro divinis habemus, ut Vestri quoque populi participes fiant totius beatitudinis illius, de qua Baruch Propheta: *Beati sumus, Israel, quod, quae placent Deo, manifestata sunt nobis.*

Et quia Deus per Mosem populo suo legem suam tradens, *regibus specialiter hoc mandatum dedit, ut librum legis semper penes se habentes in eo legant omnibus diebus vitae suae, discantque timere Deum suum, ut felices essent in regno suo* (Deut. 17.), nos etiam sacros istos legis et evangelii libros ante omnia Tibi magno magnorum populorum Regi, nomine magni illius Dei, qui omnium communis Deus est, reverenter exhibemus. Ideo primum, quia voce Dei ad nos aevo nostro facta jussi sumus, quod ostendemus. Deinde quia Rex regum in coelis Regem regum Te in terris dominari fecit, trino populo, eidem Deo diverse servienti I) juxta doctrinam legis; II) juxta doctrinam evangelii; III) juxtaque doctrinam Alcorani: justum est igitur Te leges illas omnes, juxta quas populi Tui Deo Tuo serviunt et regendi sunt, non ignorare.

Praesertim cum Tibi, moderno rerum Moderatori, Mahomedi quarto, jam in hac florente juvenia Tua cor Deus Salomonico simile dedit, latum, profundum, omnium capax, quasi arenam, quae est in litore maris, ut sapientia superes omnes orientales (I. Reg. 4. 9), in quid potius tantum mentis acumen convertes, atque in cognoscendum ea, quae magnus Deus unquam generi humano loquutus est et revelavit? Ut instructus sapientia illa, quae a solo Deo venit, tot populos Dei juxta normam legum Dei regere scias, beatumque Te praedicent populi, reges et reginae a finibus terrae venientes Tuamque (ut Salomonis olim) sapientiam et gloriam, omniaque sub sceptro Tuo florentissima videntes et admirantes.

Si quis reperietur, qui dubium moveat, *an purum omnino verbum Dei,*

prout ab ore Dei fluxit, hi legis et evangelii libri contineant? Annon a Judaeis et Christianis corrupti sint? Respondebimus, prudentiam quidem istam culpam non posse (ne quid inexploratum admittendo decipiamur) suspitioni tamen his in rebus non facile dandum esse locum, haec suadent. Primo, quia nos Christiani Vestros etiam libros, ita ut a propheta Mahomede scripti sunt, puros custodimus (cujus rei editio haec fidem facit) et cur igitur corrumperemus nostros? Secundo, quia verbi sui author, fautor, propagator, defensor atque custos primarius, cum Deus ipse, ut ne lux a tenebris obfuscetur, veritas a mendaciis superetur, domumque (ejus per) homines (malos) interceptum) pereat, primario vigilat. Jam si dati hominibus a Deo libri corrupti sunt, perit ergo Dei domum, et Deus fine suo excidet, quod absurdum, sive Deum . . . corruptionem no . . . tuisse, sive noluisse . . . cogitemus. Tertio, Deus verbum suum *aeternum esse* testatur: quomodo autem aeternum est, si corrumpi potest et potuit? Quarto, si corrupti sunt hi libri, aut sunt corrupti a primis eorum possessoribus, quibus custodiendi tradebantur, aut a nobis posterioribus. Verum primi illi mutare aliquid in iis noluerunt, posteriores non potuerunt. Noluerunt priores, quia sciebant venire a Deo, ideoque reverenter habebant, scientes prohibitum esse quidquam addi aut demi (Deut. 4. 2). Non potuerunt posteriores, quia multiplicata exemplaria in variorum erant manibus, variis in terris, ut tametsi unus quis aut plures tenta, improbi quid velent, omnes tamen in consilium id pertrahi potuisse nullo modo verisimile sit. Quinto, si quid additum vel demptum fuisset, in iis locis esset, quae controversa sunt, sive inter Christianos et Judaeos, sive inter solos hos aut illos. Atqui hoc non invenitur, eosdem locos, eademque verba adversus invicem disputando citant et in suis libris inveniunt hi et illi; de sensu tantummodo litigant. Sexto, tantam Deus erga verbum suum animis hominum inesse reverentiam, ut aequae Judaei in lege atque Christiani in evangelio nihil mutari patiantur, mori paratiores, quam scientes volentes admittere corruptelam ullam. Tandem res ipsa loquitur, nihil esse corruptum, quia tot millena exemplaria per omnes terras sparsa in omnibus essentialibus conveniunt, excepto, quod transcribentium vitio voces quaedam aut numeri alicubi variant. Id quod ad acuendam attentionem permisisse Deum, credi debet, et quidem in rebus levioribus, per quas rebus fidei nihil decedit, et ubi per ipsam scripturarum collationem erratum ab hoc vel illo transcriptore admissum fuisse, liquido deprehendi potest deprehensumque plerubique jam est.

Non ergo in libris divinis vitium est, quod nos hucusque in fide et cultu Dei discordamus, sed in nobis, qui . . . nobis . . . duces eli . . . quam . . . eoque praconceptis variis opinionibus et carnalibus affectibus tam densum oculis nostris velum oppandimus, ut lux Dei pleno suo fulgore ad nos penetrare, aut omnes ex aequo illuminare non possit. Sed quia promissum habemus a Deo fore aliquando, ut velum, quo operiuntur omnes gentes, auferatur ab omnibus populis (Isa. 25, 7) congregenturque omnes gentes et linguae, ut venientes videant gloriam Dei (Isa. 66. 18.), serviantque illi humero uno (Soph. 3. 9), sperare tempus illud, et, ut veniat orare, interimque nos invicem patienter ferre, juvare, solari, tenemur omnes.

Quod ut in regnis Tuis mandato Tuo, magne Domine, alibi vero exemplo Tuo et Tuorum omnes faciant, universalisque id genus tolerantia universalis pacis praeludium sit, orandus est miserator noster Deus. Tu autem vive, et unius nostri Dei cultus, quoniam sit purissimus et plenissimus cognoscere labora; dehinc autem ita Deum cole feliciterque regna, vivus, ut a morte in regna immortalia transferaris.*

F.

Amos Comenius an Herrn Karl Josef Welde rann, Canonicus regularis in der Canonie Fullneck.

I.

Hochwürdiger, in Gott geliebter Herr Nachbar!

Unsere Unterredung wegen denen bewussten verbrannten zwei uralten Weiber, welche für Hexen ausgegeben wurden, ist gestern nicht geendet worden, und heute kann ich Sie nicht besuchen, indeme mir eine Unpässlichkeit zugestossen, und da die Sache keinen Aufschub leidet so mache ich Ihnen meine Meinung darüber schriftlich kund. Die Vertheidiger des Glaubens an Hexen-Sachen aber, — es ist nur gesagt:

1tes Gott selbstan hat ja in der heiligen Schrift die Zauberei verbothen, folglich müssen auch Zauberer und Zauberinnen auf Erden zu finden gewesen sein. denn wie kann Gott etwas verbieten, was nicht existiret; allein es fraget sich, was unter dem Wort Zauberer verstanden wird: Es ist hier allerdings erwiesen, dass es zu allen Zeiten Menschen gegeben hat, welche glaubten durch Misbrauch des heiligen Namen Gottes gewisse übernatürliche Wirkung hervorbringen zu können, welche Schande ihren Feinden zuzufügen suchten.

Einen solchen Menschen nannte man Zauberer, und dabei die Neben-Ideen zu verbinden, dass er einen Pacht mit dem Teufel haben müsse; erst in den finsternen Zeiten entstand der Aberglaube, und jeder klügere Mensch, der etwas that, das die Einsichten seiner Mitmenschen überstieg, mus-te befürchten, als ein Verbündeter des Teufels gehalten zu werden; — führen die Vertheidiger der Hexerei die Geschichte der Zauberin von Endor an, welche den Geist des Samuel hervorrief, aber du lieber Himmel, wie räumt sich denn dieses zu der Güte, Weisheit und Allmacht Gottes; Samuel war doch gewiss ein guter, frommer Mann und folglich in den Wohnorten der Seeligen. Sollte nun Gottes Güte ihm in den ruhigen Besitz der Glückseligkeit nicht haben schützen wollen, und wenn er es wollte, sollte ihm seine Weisheit kein Mittel gezeigt haben, es auch wirklich zu thun? Wenn wir dieses eingestehen müssen, so bleibet nichts anderes übrig als an seine Allmacht zu zweifeln, das heisst der Teufel oder seine Bundesgenossen sind mächtiger als Gott, dass sie sogar stark genug seien, die erklärten Lieblinge Gottes von seiner Seite zu entfernen, um ihre Gaukeleien mit Ihnen zu treiben; dass dem Saul ein Geist erschienen, ist leicht zu erklären, die Laterna Magica ist ja nicht erst heute erfunden worden, und dass dieser Geist zu reden schien, ist ebenso begreiflich; denn Bauchredner gab es zu allen Zeiten; der Israelitische König war in einer verzweiflungsvoller Lage, alles war ihm gehässig, folglich konnte auch sein bevorstehendes Ende mit grosser Wahrscheinlichkeit bestimmt werden; wollen wir also Gott die Macht lassen, seine Geschöpfe gegen die Unfälle des Teufels zu schützen, wollen wir das grosse Werk der Erlösung nicht ganz herabwürdigen, wodurch dem Teufel die noch übrige Macht ganz entnommen worden ist,

* Na dolejším okraji připsal Komenský: Přidej causam meam, že bo B. jako . . . nynějším.

so lassen sie uns jene unglückliche zwei alte Weiber bedauern, welche unter den boshaften Verleumdungen ihrer Feinde ihr Leben so jämmerlich auf dem Scheiterhaufen lassen sollen, wir wollen Gott bitten, dass er die Herzen der Menschen erleuchte, damit sie das Joch des Aberglaubens endlich einmal abschütten und Gott allein die Ehre geben.

Comenius

Fullneck im Jahre 1619.

Pastor loci et Rector scholae

2.

Hochwürdiger, Hochgelehrter, sehr verehrter Herr Nachbar!

Als ich das letztmal das Vergnügen hatte, bei Ihnen zu sein und uns unterhalten von der Zudringlichkeit verschiedener Stände und Familien, ich hätte auch gerne hinzugesetzt, dass diese Zudringlichkeit besonders den Stand der Seelsorger betrifft, weil deren Beispiele den grössten Einfluss auf Bildung des Menschen hat, allein gewisse Rücksicht auf verschiedene gewisse Personen, die gegenwärtig waren, hielten mich hievon ab.

Ihnen unter 4 Augen kann ich sagen, was ich besonders von der Zudringlichkeit der Geistlichen halte, und darf hoffen, dass Sie mir Ihren Beifall nicht versagen werden, wenn ich behaupte, diese Zudringlichkeit der Geistlichen ist denen Gesetzen der Religion entgegen; Christus sagt zwar indem er seine Jünger zum Unterricht der Völker sendet: »esst und trinket, was man euch vorsetzet«, allein damals hatten die Religions-Lehrer weder Kirchen noch fixe Besoldung, sie mussten von Hause zu Hause gehen, die Lehren Jesu zu verbreiten, mithin durften sie auch von denenjenigen verköstet zu werden auch erwarten, welchen sie predigten, denn ein Arbeiter ist seines Lohnes werth.

Jetzt hingegen hat der Prediger seine Besoldung und darf nicht mehr von Haus zu Haus gehen, weil in jeder Gemeinde eine Kirche oder Bethhaus ist, es ist demnach jeder Besuch eines Geistlichen in einem Hause, wenn ihn nicht ein Kranker dazu auffordert, oder etwas Religionwidriges darinnen findet, den Gesetzen Jesu und der Religion zu wieder.

Dieses ist das erste, was bei dem geistlichen Stand besonders gegen die Zudringlichkeit streitet, das 2te ist, Zudringlichkeit profanirt auch den geistlichen Stand und machet ihn verächtlich.

Ich beweise dies aus heidnischen Beispielen und aus Beispielen unserer Zeit: Gewisse Nationen haben Priester, welche sich nie öffentlich sehen lassen, und diese werden gleichsam göttlich verehret; liessen sie sich aber alle Tage sehen, so würde diese Verehrung bald aufhören, drängen sie sich gar in die Häuser ihrer Glaubensgenossen, so würde man diese Halb-Götter bald als Menschen betrachten, denn sie essen und trinken wie Menschen und haben alle Bedürfnisse mit Menschen gemein. Aus unseren christlichen Zeiten betrachte man einen Bischof: diesen siehet man selten und welch' ein Zulauf entsethet nicht, wenn einmal ein Bischof kommt, seine Kirchen zu untersuchen; wäre aber in einem jeden Dorf ein Bischof und wäre dieser so zudringlich in die Häuser seiner Pfarrkinder, wie es leider die meisten unserer Seelsorger sind, wer würde ihn dann noch so hochachten, oder sich nach seinem Anblick sehnen. Eben dieses gilt von allen Geistlichen, wenn sie hübsch zu Hause bleiben, wenn sie ihr Beruf nicht in die Familien führt, so würde Jedermann Achtung vor Ihnen haben, und sich nach Ihren Anblick sehnen, aber sie schleichen ohne alle Veranlassung in den Häusern herum, der Mann ist oft in seiner Hauskleidung und nicht so angezogen, wie er vor einem Seelsorger erscheinen sollte, die Frau ebenfalls; sie entschuldigen sich, und der Seelsorger erklärt, dass er dieses nicht so genau nehme, auf diese Art glaubt sich der Bauer und Bürger leicht befugt zu sein in seinem Arbeitskittel und die Frau im nachlässigsten und unanständigsten Anzug nicht nur bei den Geistlichen zu erscheinen, sondern auch sogar so in die Kirche zu gehen; wer ist nun an diesem profanen Betragen schuld? — Antwort: die Zudringlichkeit der Geistlichen. Und nun, werthe Herr Nachbar, muss ich Ihnen noch etwas ganz im Vertrauen sagen, was grösstentheils gewisse Ordensgeistliche angehet, und bin versichert,

dass sie meine Offenherzigkeit nicht missbrauchen werden. Ich hatte mehrmahls Geschäfte in Häusern ihrer Religions-Verwandten und fand mehrmahls Geistliche allda: Anfangs bewunderte ich den Glaubenseifer dieser Herrn, als aber in der Folge meine Bekanntschaften sich erweiterten, fand ich, dass man eine gut besetzte Tafel und Flaschen mit guten Wein suche; in den Häusern der Armen habe ich noch nie einen solchen Gast gefunden.

Hieraus muss ich und jeder, der mit guten gesunden Menschen-Verstand begabet ist, den Schluss machen, dass derlei Besuche eigennützig seien.

Verzeihen Sie, würdigster Herr Nachbar, dass ich Sie mit einem langen Schreiben belästige, und bitte mir nur zu sagen, ob ich Recht oder Unrecht habe.

Ich empfehle mich Ihrem freundschaftlichen Andenken und bin Ihr

Sie liebender aufrichtiger Nachbar

Comenius,

Pastor loci et Rector scholae.

Fullneck im Jahre 1619.

3.

Hochwürdiger, in Gott geliebter Herr Nachbar!

Schon mehrere Gegenstände, wegen welcher wir durch Ihre Hitze im Disputiren persönlich nicht übereinkommen konnten, haben wir schriftlich abgethan, und waren beide zufrieden. Der letzte Gegenstand betraf das Handküssen der römisch-katholischen Priester in dem Beichtstuhle. Ich war und bin gegen dasselbe, und Sie vertheidigten solches; es ist wahr, dass ein jeder Seelsorger verdient allerdings, dass ihm alle Ehrerbietigkeit und Hochachtung erwiesen werde von seinen Kirchenkindern, ob es aber durch Händeküssen geschehen muss, und welcher Nutzen daraus entsteht, und ob der Beichtende nach vollendeter Beicht nicht auf eine andere ehrfurchtsvolle Art sich benehmen könnte, von welcher kein Nachtheil zu fürchten wäre, dies ist es, worüber ich Ihnen meine Gedanken eröffnen werde, hören Sie mich also ruhig an: Es ist doch allgemein bekannt, dass es sich mit Seelsorger ganz anders verhält, als mit Laien, letztere können das Händeküssen verweigern, und es wird Ihnen auch von jedem nicht ertheilt, denen Seelsorgern küssen aber die mehresten die Hand, und er ist gleichsam gezwungen, es zu dulden. Dies kann auf verschiedene Art nachtheilig sein, entweder für die Priester selbst, oder für den, der ihm die Hand küsst.

Ich selbst habe hievon eine traurige Erfahrung gemacht. Vor 10 Jahren kam ein armer fremder Mensch, bat um ein Almosen, ich gab ihm eine Kleinigkeit und in dem Augenblick, da ich ihm die Gabe reichte ergrif er meine Hand und küsste sie. Ein widerlicher Geruch breitete sich aus seinem Munde so, dass ich mein Gesicht wegwenden musste.

Aber das war noch nicht genug; des anderen Tages schon empfand ich etwas unangenehmes in meiner Hand, des folgenden Tages verbreitete es sich durch mehrere Theile des Körpers und endlich erschien ein bösariger Ausschlag.

Natürlich eilte ich zum Arzte, und dieser sagte mir: (Stellen sie sich mein Schrecken vor) es sei eine venerische Krätze. Wäre ich nun ein Beichtvater nach der Art der römisch-katholischen Kirche gewesen, und nach dem eingeführten Gebrauch im Beichtstuhle gesessen, und eines meiner Beichtkinder in eben dem Moment diese Hand geküsst, wo der unreine Geifer aus dem Munde des Bettlers noch an meiner Hand klebte, so würde auch er inficirt worden sein, und auf diese Art hätte ich das Übel über die ganze Gemeinde verbreiten können.

Die Hände sind unstreitig die reizbarsten Theile am menschlichen Leibe. Hat der Mensch unreines Geblüt, so zeigt sich der Ausschlag zuerst an den Händen, und von da geht er erstlich in die übrigen Theile des Körpers; aber hat der Menach durch Uppig-

keit seine Säfte übermässig genährt, so bekommt er entweder Podagra oder das noch schmerzlichere Chyagra.

Lieber Herr Nachbar, Sie werden es nicht übel deuten, dass es unter uns evangelischen sowohl als katholischen Seelsorgern üppige Personen gibt, küsset man einem solchen die Hand, wie leicht kann die nämliche oder eine andere Krankheit daraus entstehen, man hat ja die Erfahrung, dass die Hände in Vergleichung anderer Theile des Körpers sehr stark ausdünsten und dass diese Ausdünstung bei vielen Menschen auf die obere Fläche der Hand als ein Schweis sichtbar wird, der aus einer salzartigen Schärfe besteht. Dies ist die Ursache, dass man keine frische Wunde oder ungesunde Augen mit blossen Fingern ohne Nachtheil berühren darf, da man doch oft genöthigt ist, mit eisernen Instrumenten zu untersuchen, ja die Augen gar mit beissenden Sachen auf Leinwand z. B. mit Brandwein auswaschen kann.

Wie ist es also wahrscheinlich, dass ein solches ausdünstentes Handküssen nicht schon manche Krankheit hervorgebracht habe, deren Ursprung man nicht erforschen konnte; dies überlasse ich Ihrem weiter g-läuterten Nachdenken.

Schlüsse aber mein Schreiben mit der Versicherung, dass ich stets bin Ihr

Fullneck den 27ten März 1619.

Sie in Gott liebender Nachbar

Comenius,

Pastor loci et Rector scholae.

4.

Hochwürdiger, Hochgelehrter, in Gott geliebter Herr Nachbar!

Ich meine keinen Orden, noch weniger eine Person, ich rede nur im Allgemeinen. Es ist bei Ihnen doch das übermässige Trinken bei geistlichen Herrn gar nicht unweigerlich, dieses haben Sie eingestanden. Zur Entschuldigung sagten sie, die katholischen Geistlichen hätten kein Vergnügen, wie die Pastoren unserer Religion, folglich könnten sie sich nur mit diesen entschuldigen.

1. Gibt es denn keine Freuden in dieser schönen Natur, wo wir Gottes Grösse und Allmacht bewundern können und aus diesen schlüssen können, dass er uns jenseits des Grabes entschuldigen werde?

2. Ist es erlaubt ein Getränk zu genüssen, dessen übermässiger Genus uns die Pflicht der fleischlichen Enthaltbarkeit so sehr erschwert; die Macht der Liebe und Wein sind die schlimmsten Rathgeber und Verführer.

3. Ist es schon für einen Bauer unanständig in Obermass zu trinken, auch für einen weltlichen Beamten, welcher diejenigen bestrafen muss, welche trunkener Weise eine Unordnung begehen, wie viel unanständiger ist es nicht für einen Seelsorger, welcher Nüchternheit predigen und doch seiner Gemeinde mit einem besseren Beispiel fürgehen soll. Meine Zöglinge lassen mich nicht weiter schreiben, sie rufen mich zur Schule.

Ich empfehle mich Ihnen und bin mit wahrer Liebe in Christo

Fullneck im Jahre 1619.

Sie liebender Nachbar

Comenius,

Pastor loci et Rector scholae.

5.

Hochwürdiger, Hochgelehrter, in Gott geliebter Herr Nachbar!

Ich habe mir vorgenommen gehabt, die abgebrochene Unterredung mit Ihnen mündlich fortzusetzen, allein ich kenne Ihr hitziges Temperament; damit Sie aber nicht glauben, ich gebe stillschweigend dasjenige zu, was wider die Eintretung in einen Mönchsorden Sie behauptet haben, so sage Ihnen meine Meinung schriftlich, indem ich Ihnen noch folgende Punkte zur reifen Bedenkung vorlege.

1. Kann ein junger Mensch von 16 Jahren seinen Geschlechtstrieben entsagen, wenn er kaum weiss, dass es zweierlei Geschlechter gibt.

2. Wird er nicht, wenn er mannbar wird und seinen Gelübden treu bleiben will, diejenigen verfluchen, welche ihm nicht die grosse Gefahr vorgestellt haben, in welche er sich begiebt, wenn er in einen Mönchsorden eintritt.

3. Hat man einem solchen jungen Menschen auch alles vorgestellt, so weiss er ja noch nicht, was Geschlechtstriebe sind.

Bei manchen regt sich derselbe früh im 14. Jahr, bei andern tritt er erst im 20. Jahr oder 25ten ein, wie kann er also im 17. Jahr einem Gefühl entsagen, welches oft erst im 25ten Jahr eintritt; dem ohngeachtet wenden die Herrn Mönche nicht die Mittel an, denen jungen Menschen zur fleischlichen Enthaltbarkeit vorzubereiten, er bekommt wohl auf zu essen und zu trinken und wenn er sich satt gegessen und getrunken, so schläft er auf einem guten Bett; wie kann auf diese Art die Natur aufhören zu wirken.

Lassen Sie aber den Initianten sich kümmern, was er essen werde, geben Sie ihm sodann gleichsam aus Gnade etwas zur Stillung seines Hungers, geben Sie ihm eine Arbeit, welche er vollenden muss, ehe er seine sparsame Kost bekommt, und wenn er dann des Tages-Last und Hitze getragen hat, so sei ein hartes Lager seine Schlafstätte, wie viele nach einer solchen vorübergehenden Prüfung noch in einen Mönchsorden eintreten werden, dies überlasse ich Ihrer Entscheidung. Dass aber manche Ärgernuss dadurch verhindert würde, werden Sie wohl wissen, und ich behaupte es.

Ich grüsse Sie als nachbarlicher Freund und bin mit wahrer Liebe in Christo Ihr

Fullneck im Jahre 1619.

Sie liebender Nachbar

Comenius,

Pastor loci et Rector scholae.

6.

Hochwürdiger, in Gott geliebter Herr Nachbar!

Die Unterredung, welche wir vor einigen Tagen über die in ihren katholischen Kirchen gebräuchliche Musik gehalten, wurde, wie Sie wissen und sich erinnern werden, auf eine unangenehme Art durch Ihr aufbrausendes und hitziges Betragen überbrochen.

Damit Sie aber nicht denken, ich gehe von meinen Grundsätzen ab, so bestätige ich dieselben schriftlich.

Vergleichen wir einmahl unsere Kirchen-Musik mit der Ihrigen, und der Vorzug der Unserigen wird augenscheinlich da sein, unsere Lieder werden gemeinlich mit einer ganz einfachen simplen Melodie gesungen, bei welcher sich die Aufmerksamkeit ganz auf den hochalleinen Gegenstand heften kann, davon die Rede ist.

In ihren feierlichsten Gesängen ist dies der Fall nicht: unter dem Schall der Instrumente wird die Andacht erstickt und der Geist beschäftigt sich mit der Composition des Tonkünstlers und lässt den innern Werth des Gegenstandes ausser Andacht, ausser Acht.

Übrigens ist die Vocal-Musik gewöhnlich mit jungen Leuten beiderlei Geschlechts besetzt, unter welchen nicht selten bei derlei Übungen unlautere Gedanken entstehen, welche auf ihr ganzes Leben den nachtheiligsten Einfluss haben können; dieses ist unlängbar, denn die Stimmen, Gebärden und Stellungen der allein singenden, dies alles ist fähig Gedanken herbeizuführen, welche der Heiligkeit des Orts, wo die Musik aufgeführt wird, nicht angemessen sind; in unserer Brüderversammlung hat man blos eine Orgel, und diese ist unbeweglich; ihre musikalischen Kirchen-Instrumente hingegen sollen Vor mittags die Ehre Gottes besingen und dann des Abends im Schenk- oder Bierhaus wohl gar in einer Brandweinstube die Ausschweifungen zügelloser junger Leute befördern; wie mancher mag wohl unter dem Gottesdienst die Kirchen-Musik ausser Acht lassen, und sich ein Gedanken widmen, eben diesen zur Ehre Gottes erschallenden Instrumenten in

Gedanken auf den Tanzboden bei einem Glas Bier oder Brandwein versetzen; er erhält also durch diese Musik Veranlassung den heiligen Ort, an welchen er sich befindet, durch eitle Gedanken zu entweihen, — von denen an den heiligen Weinachtfeiertagen in ihren Kirchen gewöhnlichen profanen Bauern-Lieder will ich gar nichts reden, ebensowenig von denen Athernheiten, welche auf Weinachten mit denen verschiedenen Heiligsten um ein paar Kreuzer durch verschiedene Possen-Spiele mit Gesang vorgestellt werden und wodurch allerlei Aergernisse entstehen. Dieses ist, was ich Ihnen kürzlich über diesen Gegenstand zu sagen habe. Werden Sie nicht nur wieder hitzig, sondern glauben, dass ich Sie dem ohngeachtet liebe und schätze.

Comenius

Fullneck im Jahre 1619.

Pastor loci et Rector scholae.

7.

Hochwürdiger, in Gott geliebter Herr Nachbar!

Sehr traurig, dass wir im persönlichen Umgang nicht zusammen übereinstimmen, ich bin also abermahlen genötigt mich schriftlich zu erklären.

Bei unserm letzten Zusammensein war die Rede von der brüderlichen Liebe und wegen Ihrer Hitze und Aufbrausen konnte ich mich nicht über die allgemeine oder Nächstenliebe erklären; sind Sie also so gütig meine umständliche Meinung zu vernehmen.

Liebe deinen Nächsten, wie dich selbst, sagt die heilige Schrift; dieses weiss doch jeder christliche Mensch, bin auch davon überzeugt; aber ebenso überzeugt bin ich auch, dass mancher auch fragen wird, wer ist mein Nächster, sowie jene Pharisäer unsern Heiland fragten, um ihn zu versuchen. Diese Frage, wer ist mein Nächster, kann nicht besser beantwortet werden als durch das Gleichnis, welches unser Heiland jenen Pharisäern vorlegte, und wodurch er selbst zu antworten genöthiget wurde: Ein Jude, sagte er, welcher auf der Reise war, fiel unter die Räuber, diese nahmen ihm alles, was er bei sich hatte, und liessen ihn tödtlich verwundet auf dem Wege liegen: mehrere seiner Glaubensgenossen gingen vorüber, ohne sich seiner zu erbarmen; endlich kam ein Samaritaner, ein Mensch, welcher bei den Juden verhasst war, als selbst ein Heide, dieser erbarmte sich dieses unglücklichen Verwundeten, verband seine Wunden, brachte ihn in die erste Herberg und sorgte für ihn bis zu seiner gänzlicher Genesung. Wer also unter denen, welche vorübergingen, übte die Pflicht der Nächstenliebe an dem armen Verwundeten aus, so fragte unser Heiland den Pharisäer, welcher nicht wusste, wer sein Nächster sei; ebenso frage ich auch Sie und Ihre Glaubensverwandten, und Sie werden mir gewiss antworten, derjenige, welcher Barmherzigkeit an ihm ausübte.

Sehen Sie das ein, so gebe ich Ihnen ebenfalls die Ermahnung aus dem Munde Jesu: so gehet hin und thuet dergleichen.

Findet man einen Nothleidenden, so muss man nicht erst fragen, von welcher Religion er sei, denn das that ja jener Samaritaner auch nicht; genug ist es, wenn auch nur so viel gethan wird, als in unseren Kräften steht, sein Elend zu lindern, so erfüllen wir die Pflicht der Nächstenliebe gleich jenem Samaritaner, welchen uns Jesus zum Muster vorstellet.

Aber leider habe ich schon allzuoft bemerkt, dass doch auch mehrere aus unserer Stadt-Gemeinde nicht wissen wollen, wer ihr Nächster ist

Ihrem eigenen Religions-Verwandten thun sie wohl zu Zeiten, wenn Sie es nichts kostet, etwas zu Gefallen; sehen sie aber einen andern Glaubensgenossen, der ihrer Hülfe bedarf, so gehen sie ungerührt vorüber und überlassen ihn seinem Schicksal.

O ihr Thoren, ist es denn nicht auch ein Nächster; man sagt: wir lieben Gott, aber ich glaube es nicht, denn Christus Jesus sagt ja: wer seinen Nächsten nicht liebet, den er nur immer siehet, wie kann ein solcher Gott lieben, den er nicht siehet.

Wollen Sie also beweisen, dass Sie Gott lieben, so ändern Sie auch Ihr Betragen gegen ihre Brüder, wenn sie auch nicht von ihrer Religion seien; sind Ihnen nicht gehässig wie bisher, sondern ergreifen vielmehr jede Gelegenheit Ihnen gefällig zu sein; wenn Sie das thun, so werden Sie nicht nur allein das Beispiel des guten Samariten nachfolgen, sondern selbstem Christum nachahmen, auch einst bei ihm zu seiner Herrlichkeit erhöht werden.

Mit Anführung, dass ich Sie liebe und achte

Zu Fullneck im Jahr 1619.

Comenius,

Pastor loci et rector scholae.

R e g i s t r ů k.

- Aaron* 147, 273.*
Abraham 155, 198.
Adrian, biskup Římský 249.
Adrian von der Linde, president města Gdánska 166.
Aeolus 17.
Abuiliab (viz *Exod. XXXI 6*) 25.
Achilles 148.
Alexandr Veliký 198.
Alkoran 284, 285.
Alsted J. H., professor Komenského v Herborně, později v Sedmíhradsku 17, 85.
Altingius 157.
Ambrož 273.
Američané 134, 178.
Amsterodamští 198. — *A.* prefekti 199.
de Anglesey, hrabě 232.
Angličané 60, 95, 172, 176, 207, 208. — Angličtí bohoslovci 223.
Andrae Arnošt, kazatel v Gdánsku 74, 156, 158. — *A. Tobiáš*, jeho bratr, professor řečtiny v Groningu 74, 79, 82, 100, 156, 158, 161. — *A. Jan Valentin* 5, 189.
Anchoranus, Ancoranus 10, 20.
Antheus, 206.
Antikrist 146, 185, 194, 272, 283.
Apaš Michal, kníže Sedmíhradský 233.
Appiarus 264.
Arabové 32.
Ariadne 245.
Arminiané 6.
Arnold Mikuláš, professor ve Franckeru, jízlivý odpůrce Komenského, 185, 187, 196, 205, 206, 209, 217, 219, 264.
Augusta Jan 216.
Augustin sv. 7, 117.
Augustin, Bratr 152.
- Bál Jan z Hoceva* 21, 30. — *B. Krištof*, syn jeho 30.
Balam, prorok, 218.
Barbette 190.
Baruch, prorok, 285.
Basilejští 149, 196.
Batsaba 155.
Baudartius 6, 7.
Bauhinus J., medik, 114.
Bayli Praxis pietatis 260.
Belgičané 122, 129, 138, 172, 207.
Belius, sekretář knížete Diezského, švagr Komenského 226, 227.
Belský palatin, patron Komenského, 8, 19, 20.
Benz J., 15.
Berg 121, 122.
Bernhardus 136.
Bernští 196.
Bęseleel 25.
Betkius Jindřich, tiskář Amsterodamský 242.
Beyer Jakub 188.
Beza Theodor 236.
Bisterfeld 50, 178, 183.
Blahoslav Jan, biskup bratří českých 216.
Blankalský Jakub 262.
Bodinus Eliáš 8.
Bochnicius 21.
Bojanovský Štěpán 96.
Bofek Mateřovský Mikuláš 281, 282.
Bofitová, paní, 172, 174.
Borovský 225.
Botsak, doktor bohosloví v Gdánsku 93.
Braniborský legát 59. — *B.* kurfirst 176, 180, 198.
Bratři Čestí 41, 68, 78, 94, 99, 102, 103, 110, 118, 133, 163, 169, 186, 204, 205, 214, 215, 219, 221, 225, 231, 237, 241, 249, 250, 259.

* Cífy značí stránky.

- 260, 262, 275. — *B. Poišťi* 231, 261. — *B. Uherští* 227, 228, 257.
- Buchanan, překladatel žalmů 296.
- a Burg Abraham tiskář Amsterodamský 239, de Bye, 178.
- Bythner, superintendent církvi ve Velké Poště, 109, 110, 160, 163, 173, 197, 203, 215—217, 220—222, 227, 231, 249, 252, 257, 269, 270, 275, 279.
- Caladrinus* 125.
- Calixtus, doktor, 113.
- Calovius 93, 94.
- Campanella 8.
- Campe, sekretář Geerđv 141.
- Cartenius 206, 241.
- Cassius David 152, 173, 270, 274, 275, 276.
- Cato 236.
- de Cavendish 32.
- Cecilie sv. 33.
- Cefas Petr 163.
- Cicero 32, 36, 53.
- Cimerman 173.
- Clemens Abraham, kupec, 68, 70, 78, 117, 120, 158.
- Clerge 43.
- Cölmerus Kliment, kurator refor. kostela v Gdánsku, 164.
- Condaeus 172, 174.
- Copenius 157.
- Cornu Jan 270, 272.
- Coronides 60.
- Coy 119.
- Coyet 178.
- Cneuffelius Ondřej 107, 108.
- Cromwell 173, 181.
- Cyrril a Method sv. 241.
- Cyrril Pavel 64, 190, 280.
- Čech, Čechové* 31, 70, 197, 200, 205, 208, 248, 256, 260. — *Č. jazyk* 4. 233—237, 260. — *Č. rukopisy* 141. — *Č. didaktika* 19. — *Č. překlady* 10, 12. — *Č. slovník* 189.
- Černý (Nigranus Jan, biskup bratrský 216.
- Červenka Matěj, biskup bratrský 216.
- Daniel, prorok*, 8, 157.
- Daniel Šimon z Lešna 193, 194.
- Dánové 103, 105.
- Dares 152.
- David 23, 24, 30, 94, 144, 155, 198, 203, 246, 253, 273.
- Deller Vilém 188.
- Denertus z Lehnice 197.
- Descartes 31.
- Dido 246.
- Digby, rytíř, 32.
- Dissidenti 73, 90.
- Dillher 192.
- Dlugoš z Lešna 193, 194.
- Dobřenský 172, 174.
- Dobřikovský Jindřich 6. — *D. Rudolf* 7.
- Docemius Jan 11, 15, 16, 18.
- Dohna, baron, 122, 131, 134.
- Drabík Mikuláš 201, 209, 213, 218, 219, 230, 232, 257, 266, 267, 277, 278. — *Drabičiana* 183.
- Duglassius Robert 181.
- Duraeus Jan 38, 41, 44, 46, 49, 50, 53, 56, 114, 116, 128, 129, 138, 140, 185, 187, 211, 221, 230, 258, 259, 292.
- Dzidzkowicz Mikuláš, studující bohosloví 262.
- Edvardus Tomáš* 121.
- Efron Jan, švagr Komenského 150, 152, 159, 174, 175, 218.
- Eldad 254.
- Eliáš, prorok, 98, 102.
- Elsner 257.
- Elzevir 139, 238.
- Endter Michal, tiskář Norimberský 188, 191, 192, 237.
- Eneáš 216.
- Epaenetus Dan. 204, 223, 252.
- Epictetus 155.
- Erast Jiřík, Starší 3.
- Ernst (Ernestus) Bartoloměj 4.
- Ester 147.
- Euripus 170.
- Evangelici 63, 73, 83, 92, 93, 101, 120, 181.
- Evenius Zikmund 3.
- Ezechiáš, prorok, 133, 171.
- Ezechiel 157.
- Fabricius Ludvík, doktor bohosloví v Heidelbergu* 270, 272.
- Fabricius Pavel ve Strážnici 151, 152, 249.
- Fačton 33.
- Farao 27, 146, 147, 217.
- Farisaeové 40, 149, 283.
- Felgenhauer P. 208, 242.
- Felinus Jan, kněz, 109, 110, 159, 163, 172—174, 193, 194, 205, 213, 217, 218, 221, 223, 228, 249, 252, 282. — *Felinus Timotheus, studující* 270.
- Ferdinand IV. 177.
- Ferdörfer Jan 155.
- Figulus Petr, zeť Komenského, 64, 66, 67, 70—72, 75, 77, 79, 87, 119, 138—140, 142, 148, 153, 154, 171—174, 185, 187, 196, 197, 201, 204, 205, 212, 217, 223, 227, 228, 249, 254, 258, 272.
- Filo, říd. 155.

- Flaccus 28.
 Fotiniáni 94
 Freinsheim 60.
 Freyus Janus Cecilius 4.
 Friderici Bartoloměj 76.
 Fulneční 256, 276.
 Fundanius 47, 48, 62–64, 103.
 Gajus Jan, překladatel Labyrintu 235.
 de la Gardie, Magnus 181.
 Gauske Jan z Letna 262.
 Gedeon 147.
 de Geer, Ludvík patron Komenského 41, 43–45, 57, 59, 61, 63, 65, 66, 70, 79, 80, 98, 100, 105, 107, 109, 110, 116, 118, 119, 163, 158, 163, 168, 169, 201, 240, 281. — Vavřinec G. 54, 65, 101, 108, 114, 190, 221, 225, 226, 231, 238, 260, 262. Štěpán G. 269, 273, 275, 279. — Gerhard G. 275, 279. — dům G. 103.
 Gerardorf Maximilian, správce Hlohovský 193.
 Gertichius Martin 160, 168, 172, 197. — G. Mikuláš, knížecl dvorní kazatel v Lehnici 197, 204, 218, 216, 221, 222, 227, 254–256, 258, 268, 272–274, 276. — G. Ambrož, syn Mikulášův 257.
 Gillichius 257.
 Glacius Fenclius 262.
 Glaumius 4, 8.
 Gleinig z Krakova 197, 223.
 Gloskovius 9, 10.
 Götzius Martin, tiskaf ve Frankfurtě 239.
 Goraj Zbyhněv, kastelán Chelmský, 34, 89, 93, 95, 115.
 Gofiský J. 21. — Synové jeho: Christinus 21, Bohuslav 21, 28.
 Gouy 82.
 Grigges Ambrož 126
 Grossius, tiskaf v Lipsku 14, 240
 Grotius Hugo 73.
 Guldenstern, kastelán Gdánský 197.
 Haakius Theodor 38, 48.
 Habenerus 38.
 Haggeus 24, 237.
 Halapi Martin 277.
 Hallus 115.
 Hamilton 174.
 Hainlinus 190.
 Hannibal 213.
 Harisson M. 39, 40.
 Harsdörffer J. F. 187, 191.
 Harthel 44.
 Hartlib Samuel 19, 20, 35, 38, 41, 45, 46, 50, 53, 56, 62–64, 78, 114, 116, 121, 123, 124, 126, 127–129, 131, 183, 135, 137, 138, 172, 183, 186, 187, 198, 201, 211, 213, 220, 221, 232, 233, 247.
 Hartmann Adam 109, 110, 148, 190, 200, 204, 205, 213, 253, 272, 276. — H. Pavel, jeho bratr 171, 217, 261, 270, 272, 279.
 Heerbord Adrian 130.
 Helena 140.
 Helvetové 176, 184, 196, 207, 252.
 Helvicus 8.
 Herbert de Cherbury, baron, Eduard 31, 121, 133, 138.
 Herkules 81.
 Herulové 22.
 Hessenthaler M. 189, 191, 273.
 Hiram 212, 213, 221, 256, 257.
 z Hořejova Bernard 152.
 Holandáné 184, 198.
 Hollar V., Pražan, exulant v Anglii 130.
 Holstenius 4, 8.
 Homer 35, 148.
 Hooghe van der 70.
 Horn Kornel 191.
 Hotton Bohumír 41, 45, 62, 65, 69, 78, 80–83, 87, 88, 92, 98, 100, 105, 107, 113, 116, 120, 131, 139, 142, 172.
 Hrdlička Martin 3.
 Hronovský Pavel 152.
 Hübner Jáchim 85–37, 48, 135, 230.
 Hunefeldius 18, 19.
 Hur 273.
 Chadovecký Samuel, korektor Polské biblí 261.
 Chodnicius, Bratr 151, 152.
 Chodovič, kněz, 160.
 Christof Jiří 191.
 Churchyard Pavel 221.
 Jakub, apoštol, 223.
 Jakub, patriarcha, 153.
 Jakub, kněz 2.
 Jakub, král Anglický, 28, 39.
 Jan, apoštol, 223.
 Janovský 225.
 Jansonius, tiskaf Amsterodamský, 145, 240, 242.
 Japonci 32.
 Jeremiáš, prorok, 157, 219.
 Jeronym sv. 241.
 Jethro 222.
 Jiří, kněz, 159.
 Joas 35.
 Job 30.
 Jonáš 254.
 Jonathan 166.
 Jonston 10, 17, 37.

- Jozafat 147.
 Josef, patriarcha 27, 217.
Israel Jiří 216.
 Julius Cezar 198.
 Junius Samuel 257, 259.
 Jungius Jáchim, MDr. a rektor gymnasia
 v Hamburce 61, 73, 79.
 Jupiter 199.
 Justin J. 152, 204. — J. Vavřinec 213, 219, 249.
 Justinus 268.
Katfáš 215.
 Kales z Lednice 279.
 Kalvin 94.
 Kalvíni 32, 93, 94.
 Kaplité 2.
 Karel Gustav, král Švédský 181, 182, 207.
 Karel II., král Anglický 243, 246, 247.
 Kasimír, král Polský 181—183.
 Kateřina 172.
 Kateřina z Vodňáje 282.
 Kavín 2, 3.
 Kayser 130.
 Keller 120, 129, 133, 131, 139, 141, 142.
 Keyser Jindřich 104, 107.
 Kinner Cyprian, MDr., Slezák 102—104,
 104, 108, 112—114, 117, 119, 122, 123, 129,
 138, 140, 143, 273.
 Klajus Jan 236.
 Kliment Římský 232, 249.
 Klobusický Andreáš, prefekt 174, 178, 179,
 181—183, 219.
 Klug 276, 277.
 Kochanovský, polský básník 237.
 Kochlewský Petr, královský soudí v Brestu 82.
 Koláčková Kateřina 248.
 Komensk., Jan Amos v Praze r. 1614 259,
 v Olavě 3, v Lešně 3—37, v Londýně 38
 až 56, v Nortkopu 57, v Finsponzu 57,
 v Nortkopu 58, v Štokholmu 59—60, v Nort-
 kopu 60—61, v Barsundě 61—62, v El-
 bingu 61—70, v Gdánsku 70—74, v Elbingu
 74—80, v Gdánsku 81, v Elbingu 82—142,
 v Lešně 143—171, v Sarytském Potoku
 171—174, v Puchově 174—175, v Lešně
 176—185, v Hamburku 185—187, v Am-
 sterdamě 187—276. Syn Daniel 172, 263,
 264, 270, 276, 279, 280; dcery: Bětuška
 171 a 172 a Zuzanka 75, 171, 172, man-
 želka Johanka 290.
 Konečný Matouš, kněz 219.
 Konrad Kristof, tiskař Amsterodamský 278,
 241.
 Konstantin 198.
 Kopecký 197.
 Koperník 18, 186, 206.
 Koryněti 24, 251.
 Kotter Kristof 215, 218, 219.
 Kozák, Dr. Med. v Bremeních 77, 81, 86,
 92, 103, 127, 148.
 Kozáci 170, 178, 179, 183, 185.
 Kráto 2.
 Kuntz Jindřich z Elbingu 262.
 Kustoš Jindřich mladší, svobodný pán ze
 Zubřího a z Lipky atd. 2.
Laetus Jan, Bratr 35, 36.
 Laneciová Johanka 151.
 Langner Jan, studující 261, 262.
 Lansberg Filip 179, 240.
 Lasický Jan 157, 160, 161, 241, 260.
 Lassac, opat 273.
 Laudus arcibiskup 41.
 Laurentius 32.
 Laurentius Jan, Čech 31.
 Laurin Pavel 19, 152, 252.
 Laurus M. 228.
 Lazarus 256.
 Ledniční 228.
 Legerus Jan, biskup Valdenský 249.
 Le Maire 32.
 Leslie David 174.
 Lešenští 189, 193, 256.
 Levinský, Bratr 221.
 Lipsius 7.
 Lívius 7.
 Loecenius Jan, JUDr. 60.
 Lochar Václav († 8. ledna 1656) 4, 159, 163,
 174, 183.
 Lorántfy Zuzana, vdova po knížeti Jiřím
 Rákóczyem 161, 162, 164, 165, 167, 174,
 175.
 Lukáš, evangelista 24, 155.
 Lukáš 65, 68.
 Lukavecký Mikuláš 248, 282.
 z Lukavice Arn Max, vystěhovalec český
 248, 249.
 Lullius 279.
 Lullus Rajmund 32.
 Luther 94, 155.
 Lutherané 93, 94, 101, 277, 278.
 Lysander 128.
Madlanité 147.
 Magnus Valerianus, kapucín 77, 90, 137, 241,
 279.
 Mahomed 284, 286.
 Mahomed IV., císař Turecký 285.
 Makovský 257.
 Malachiáš 24.

- Maresius (des Marets) Samuel, professor v Groningu, jízlivý odpůrce Komenského 205, 206, 208.
- Mardocheus 147
- Marsocne doktora vdova 279.
- Maria 124.
- Mariáš (Marieszi de Marcusfalva) Jan 149
- Maro 28.
- Martha 128.
- Matouš, evangelista 159.
- Matthiae Jan, doktor bohosloví a biskup 44, 51—58, 63, 66, 71, 72, 74—76, 79, 88, 109, 144, 145, 160.
- Mazarin 172.
- Minerva 198.
- Miranda 256, 257.
- Mites Augustin 223.
- Medad 254.
- Mednianský J. 185, 257.
- Meklenburská knížata 2.
- Melanchton Filip 90.
- Meliš Štěpán 191, 280, 282.
- Mencel Abraham 4.
- Menippus 190.
- Mennonité 208, 212.
- Mercurius 25.
- Merian Matouš 130.
- Mersennus M. 31, 83, 47, 135.
- Moeresius 197.
- Mochinger Jan 10, 14, 16, 18.
- Mojžiš 18, 25, 128, 146, 147, 155, 214, 222, 254, 273, 284, 285.
- Molitor Jan, zef Komenského 150—152, 174, 175.
- Montanus (van den Berge) Petr, tiskář Amsterodamský 233, 245.
- Moravané 8, 12, 167, 183, 260.
- Morian 46, 65.
- Moser Martin 13, 14, 17.
- Moskvan 170, 178, 179, 182, 224, 252.
- Morus 187.
- Musonius z Toruně 197
- Nizovic 31.
- Němci 29, 40, 70, 174, 207, 236.
- Neubergerus 157.
- Neuffeldius, Newfeldius, de Newfeld Oldřich 90, 109.
- Niclassius 10, 18, 62.
- Nigrin Bartoloměj, pastor primarius reformatského kostela v Gdąnsku 63, 68, 69, 74, 84, 90.
- Nigrin Daniel 64.
- Nigrin Jan 172, 193, 260, 282.
- Nigrin Kristian 258, 270, 276, 279.
- Noe 214.
- z Nudožer Vavřinec, professor v Praze 236.
- Oldřich 187.
- Olevian 157.
- Olyrius 78, 148.
- Onesiforus 274.
- Oniáš Pavel 253, 257, 262.
- Opaliňský z Brna Křištof 179.
- Optebekius pastor Belgický 125.
- Ofechovský 95, 262.
- Ossovský, kapitán 179.
- Ouvenus 206.
- Ovid, jeho několik veršů přeložil Komenský, 236.
- Oxenstierna Axel, kancléř 43, 56, 58, 59, 61, 65, 71—73, 75, 79, 80, 111, 117, 118, 143—145, 156, 160, 161.
- Pacupius, básník 32.
- Paliurus Pavel, Starší 9.
- Pallas 198.
- Pandelius Křištof 22.
- Pardubský Jan, kněz 260.
- Pareus 157.
- Paskovský Jan, tiskář Amsterodamský 242.
- Pasor J 15.
- Pavel, apoštol 23, 103, 106, 149, 155, 203, 204, 216, 285.
- Pavel, bratr 273.
- Pell 186, 187, 201, 202.
- Pelleus 38.
- Pembrok Montgomery, hrabě 267.
- Peřšan 242.
- Petr, apoštol 223, 227.
- Petreus Daniel 64.
- Petrozelin Tomáš z Krakova 220, 221.
- Plato 33.
- Plautus 32.
- Poláci 70, 173, 182, 197, 205, 208, 216, 220, polský jazyk 63, 76, 261 — slovník lat. polský 9, 19 — překlad P. 16, 12, 14, 17 — slova P. 64.
- Poňatovská Kristinka 215, 219, 271.
- Pražský Václav, kněz 193, 260, 282.
- Prokop 249.
- Protestanté 200, 216, 282.
- Protheus 207.
- Přířer David 163, 172, 173 († r. 1651) — P. Rafael 261.
- Prusové 65.
- Publius 136.
- Puchteim 170.
- Puchovští 164, 228, 252.
- Quintilian 136.

- Radziejovský Jeronym* 179.
 Radzivil, kníže 85, 181, 208.
 Rákóczy Jíří 161, 162, 164, 241. — R. syn, 166, 170, 176, 185, 208, 233. — R. dóm 183, 214.
 Rakušané 198.
 Ratichius Wolfgang 8, 10, 12, 14, 15.
 Ravenstein Jan, tiskář Amsterod. 241, 243.
 Ravius Jan, profesor v akademii Soranské v Dánsku 73, 88, 91—93, 103, 127.
 Reformati 93.
 Řekové 198.
 Renet, pastor v Breestraatě 272.
 Reyher M. v Lipsku 17.
 Rhenius 8.
 Rhetius 18.
 Římané 215.
 Ritschelius Jíří 88, 91, 93, 101, 102, 108 114, 123, 125—129, 138.
 Ritter Štěpán 8.
 Kittaugelius 53.
 Robert 65, 68.
 Rokycanský Jan Zikmund, farář v Lasvicích 288.
 Romberg, ředitel školy Lvovardenské 263 až 265, 267.
 Rovin 224.
 Rossignolo 63.
 de Roy, Gabriel, tiskář Amsterdamský 238.
 Rüdiger Jakub 195.
 Rufus Daniel v Trenčíně 228.
 Rulík Jan, kněz v Amsterdamě 65, 156, 190, 201, 202, 221, 226, 262, 269 († 1666).
 Rupert kníže 272.
 Rybiňský kněz 159.
Sabandus 178.
 Sabundus Rajmund 220, 227, 242.
 Sádovský Jití, baron 173, 191, 199, 281. — Paní S. 284.
 Salfeldský licenciat 200.
 Salvius legát Švédský 61, 73.
 Samuel, bratr 273.
 Sanderson Fr., kupec Gdánský 172.
 Sátor J., bratr 151, 152, 173.
 Sára 155.
 Sartorius 183.
 Sasové 177.
 Saubertanus 63.
 Saul 254, 273.
 Seytha 178.
 Seidel Jan, tiskář Amsterodamský 239.
 Sekurius Josef 118. — S. Petr, německo-český kazatel v Skalici 148, 149, 152, 153. — S. Wolfgang 153.
 ze Sermanína Simeon 2.
 Seneka 23, 75, 136, 141, 245, 268.
 Sepelius 64, 65.
 Serarius 233.
 Shackleworth 202.
 Nionius, bratr 216.
 Širiová 173.
 Skalický 163, 228.
 Skaliger 267.
 Skytte Jan, baron Duderhoff, kancléř akademie 59, 61, 73.
 Slavke Jan, kupec 126.
 Slezané 104, 106, 116.
 Sociniani 6, 32, 220, 241, 242.
 Sofokles 136.
 Solm hrabě 257.
 Spagyrité 31.
 Spiridon, bratr 152.
 Steenbock hrabě, general Švédský 181, 181.
 Steinberg, profesor v Hrborně 226.
 Stnlecius Daniel, lékař 242.
 Straškovský Pavel 255.
 Streso 19.
 Studenka 248.
 Sylvius Fr. 107.
Šalamoun 23, 136 198, 207, 245, 285.
 Schaum Konstantin 176—180, 182, 185, 198, 214, 256, 257.
 Scheffer Melchior 241.
 Šídovský 33.
 Škreta 164, 167.
 Schlagius, kupec 123.
 Schlichting 9, 22, 193. — Sch. Jan 177, 179, 180. — Sch. Jonáš 241.
 Schmettau Jindřich, kazatel v Lehnici a v Berlíně ?; 255, 256, 280. — Sch. Jíří a Arnošt, bratři, kupci ve Vratislavi 262, 269, 270, 274.
 Schmirer 189.
 Schmidt 187. — Schmit 181.
 Schönaich 111.
 Schörffer 213.
 von Schöllen, Jindřich, kdysi p. Otečovského ephorus, 89, 94, 262.
 Šotí 174, 220. Šotský král 173.
 Švédí 2, 147, 172, 173, 176, 177, 179—184.
 Schwenckfeldiani 208.
Tactus 7, 255.
 Yahnud 40.
 Tassius Jan Adolf, profesor v Hamburce 61, 73, 79.
 Tataří 170, 179, 182, 183.
 Thuanus 7.
 Tigurini 196.

- Tigurius Oldřich 196.
 Timotheus 216, 2-2.
 Titus 204, 222.
 Titus Jan, Bratr 248.
 Titus Václav, Bratr 228, 231.
 Tobianus Jan, Bratr, 263, 264, 265.
 Tolnaj Jan 161, 166, 168, 169.
 Torquatus Alexandr 202, 262.
 Torunští 14. — Toruňská rozmluva (colloquium) 98, 99, 108—111, 113, 115.
 Turek, Turci 170, 176, 183, 213, 233, 242, 284.
 Uhři. 188. — Uherští studující 52, 276. — U. národ 214.
 Ursinus Daniel 157, 158, 197.
 Usserius Jakub, arcibiskup, primas Irský 95.
 Václav sv. 215.
 Valdenští 176, 178, 217, 249.
 Valkenier, professor ve Frankefě 263, 264.
 Varrant Jakub, Bratr 257.
 Vechner David 9, 19, 21, 35, 37, 64, 238. — V. Jiří, doktor bohosloví 20, 109, 110.
 Weldemann Karel Josef, canonicus regularis ve Fulneku 287.
 Vengerský Ondřej 9.
 Veresgyházi Jan 174.
 Verulam 8, 28, 39, 279.
 Vetterus Daniel, consenior v Břehu 193, 209, 212, 217, 223, 228, 231, 253, 254, 257, 276, 282. — V. Jiří 226, 227, 253, 257, 259. — V. Pavel, zeť kn. Matouše Konečného a pastor primar. v Puchově 219, 220, 277, 279.
 Vidmarius, professor v Groningu 205, 206.
 Vigilantius, ve Frankfurtě nad Odrou, 248, 253.
 Vindýš Jan 212, 218, 221.
 Vinkler Jiří 12, 13.
 Virgíl 97, 237; několik veršů jeho přeložil K. 236.
 Wittembergius, general Švédský 179, 180, 181.
 Wittenvrageius 262.
 Vladislav, král Polský 115, 242.
 Vojtus Samuel, v Herbhornu studující 224, 226, 227, 257.
 Wolzogen Jan 62, 64, 65, 70, 74, 77, 79, 80, 91—93, 101, 108, 119, 121, 122, 131, 139, 142, 143, 154, 161.
 Worthington Dr. Jan 202, 211, 221.
 Wrangel, general Švédský 181.
 Zámorský Melchior, Polak, amanuensis u K. manského 77.
 Zanchius 157.
 Zauchtenští 256.
 Zetzner ve Štraspurce 189.
 Zeusis 140.
 Zikmund, císař 126.
 Zítkovský Jan 174.
 Zugehör David, Bratr v Gdánsku 197.
 Zwickler Daniel 221, 242.
 Ženevští 196.
 z Žerotína, Karel Starší 3.
 Židé 40, 241, 251, 286.

Opravy tiskových chyb.

Na str. 16	tádek	2	stojí	vocationes	za vacationes				
>	>	19	>	40	>	11	>	>	12.
>	>	59	>	22	>	Skrifuclase	>	>	skrifuclase.
>	>	59	>	31	>	wärck	>	>	wärk.
>	>	61	>	12	>	exemplo	>	>	exempti.
>	>	61	>	12	>	asserente	>	>	se asserant.
>	>	88	>	14	>	Stregnensi	>	>	Strenguensi.
>	>	156	>	21	>	Oxenstirnio	>	>	Oxenstirnio.
>	>	174	>	40	>	Klobušického	>	>	Klobušického.
>	>	176	>	2	>	ad S.	>	>	ad R.
>	>	185	>	40	>	practensam	>	>	practensam.
>	>	235	>	43	>	Vlastné	>	>	Vlastné snad

Barcode
Inside

The HF Group

Indiana Plant

T 089886 2 136 00

4/3/2007

